

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 34

Острог — 2013

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 7 від 28 лютого 2013 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом’як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34

Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 34. – 2013. – 290 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет “Острозька академія”,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2013

Cędrowska A.,

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

MUZYCZNA LEKSYKA A EUFEMIZMY SEMANTYCZNEGO POLA "SEKS"

У статті представлено приклади евфемізмів, пов'язаних з боку лексичного значення з семантичним полем "секс". З точки зору формальної структури, слова можна об'єднати іншою загальною семантичною ознакою – музикою. Автор категоризує російські "музичні" евфемізми на цій формальній основі.

Ключові слова: евфемізм, музична лексика, семантичне поле "секс", формальна структура.

В статье представлены примеры эвфемизмов, связанных со стороны лексического значения с семантическим полем "секс". По формальной структуре, слова можно объединить другим общим семантическим признаком – музыкой. Автор категоризирует русские "музыкальные" эвфемизмы на этом формальном основании.

Ключевые слова: эвфемизм, музыкальная лексика, семантическое поле "секс", формальная структура.

The paper aims at analysis of euphemisms conveying the lexical meaning of the semantic field "sex". The formal structure of a word can be combined with another common semantic sign such as "music". The author categorizes the Russian "musical" euphemisms on the formal basis.

Key words: euphemism, music vocabulary, semantic field "sex", formal structure

We współczesnym języku rosyjskim, tak jak i w języku polskim mamy do czynienia z eufemizacją wypowiedzi. Zjawisko to polega na zastępowaniu słów wulgarnych, obscenicznych, ostrych czy nietaktownych subtelniejszymi ekwiwalentami, nienacechowanymi synonimicznymi jednostkami językowymi. Używając takich słów człowiek ma na celu uniknięcie konfliktowych sytuacji, czyli pojawienia się negatywnych emocji, wywołanych użyciem określonych słów czy wyrażań. Dzięki takiemu zabiegowi akt komunikacji może przebiegać spokojnie i bez zakłóceń.

Określenie "eufemizm" było używane już przez autorów starożytnych, takich jak Demokrates, Platon czy Arystoteles. Termin pochodzi od greckiego słowa *euphemein* 'dobrze życzyć, mówić dobrze o czymś' [3] lub *euphemismos* 'użycie słowa dobrze wróżącego zamiast źle wróżącego' [8, s. 148]. W literaturze lingwistycznej napotykałyśmy różne definicje tego terminu. W większości z nich jako główną cechę wymieniana jest zdolność do zastąpienia, zawoalowanie nieprzyjemnych wyrazów, wyrażań.

Wg Słownika wyrazów obcych *eufemizm* to "określenie złej, nieprzyjemnej, nieprzyzwoitej rzeczy za pomocą słowa (słów) o pozytywnym lub obojętnym wydźwięku" [3]. Podobnie definiują go autorki Słownika wiedzy o języku: *Eufemizmy* – wyrazy lub związki wyrazowe zastępujące, w celu złagodzenia treści, element językowy niestosowny, niegrzeczny, zakazany obyczajowo, wulgarny [6, s.68]. Jednocześnie wskazują na powód, dla którego stosuje się takie związki.

O przyczynach takich zamian przeczytamy także w Encyklopedii językoznawstwa ogólnego, oraz o ich skutkach: "*Eufemizm* – wyraz lub związek frazeologiczny stosowany w celu uniknięcia użycia takiego środka leksykalnego, który z przyczyn estetycznych, kultowych czy cenzuralnych uważany jest za nieprzyzwoity lub drastyczny(...). E. osłabiają emocjonalność wypowiedzi, eliminując wulgaryzmy, łagodzą jej trywialność i dosadność" [8, s.148]. Podobną definicję znajdziemy w Słowniku języka polskiego: *Eufemizm* to wyraz lub wyrażenie używane zamiast innego, którego chce się uniknąć ze względów obyczajowych, politycznych, religijnych, itp. [9, s.483]

W słowniku terminologii językoznawczej po raz pierwszy wymieniana się "tabu językowe" "*Eufemizm* ang. euphemism, fr. euphemisme, niem. Euphemismus, ros. эвфемизм. Wyraz lub zwrot językowy, którego dzięki neutralnej uczuciowo treści używa się zastępczo w miejsce innego, zakazanego przez tabu językowe (przyzwoitościowe lub magiczne)." [4, s.164] Podkreśla się także kolejne kryterium – to jest wywołanie pozytywnych lub neutralnych skojarzeń poprzez użycie tego rodzaju leksemów. Posłużenie się mową "nie wprost" w pozytywnym świetle stawia nadawcę komunikatu. Jest przejawem szacunku dla uczuć i przekonań odbiorcy, wynikiem znajomości obowiązujących konwencji społecznych i obyczajowych.

Po zebraniu wystarczającego materiału słownikowego można stwierdzić iż, eufemizm przede wszystkim charakteryzuje się tym, iż przyczyny jego występowania leżą poza językiem, jego użycie pozwala na ominięcie, tudzież złagodzenie zjawiska o którym nie chce się mówić bezpośrednio, a także – powinno ono wzbudzać pozytywne lub neutralne konotacje.

Pojęcie eufemizmu jest nierozzerwalnie związane z tabu językowym i zakazem językowym, jest odpowiedzią na te zjawiska, a różnorodność motywacji wyboru zachowania jednostki ludzkiej powoduje, że trudno dać wyczerpujący przegląd przyczyn takich ograniczeń. Stanisław Widłak w pracy "Tabu i eufemizm w językach nowożytnych" mówi o czterech podstawowych grupach przyczyn zakazu językowego:

wierzenia religijne, magia, strach, zabobon
przyzwoitość, skromność, wstyd,
delikatność, uprzejmość, współczucie, litość,
roztropność, przezorność, megalomania, spryt i interes. [10, s.93]

Bardzo podobną klasyfikację wprowadza W. P. Moskwina pisząc o sześciu funkcjach eufemizmu:

1) для замены названий пугающих объектов;

- 2) для замены определений различного рода неприятных, вызывающих отвращение объектов;
- 3) для обозначения того, что считается неприличными (т.н. бытовые эвфемизмы);
- 4) для замены прямых именованных из боязни эпатировать окружающих (этикетные эвфемизмы);
- 5) для "маскировки подлинной сущности обозначаемого";
- 6) для обозначений организаций и профессий, которые представляются непрестижными" [13]

Zarówno w polskim jak i w rosyjskim dyskursie odnajdujemy przykłady tekstów, w których występują jednostki dające się zaklasyfikować do wyżej wymienionych grup, lecz w obecnych czasach poza lękiem przed ponadnaturalną siłą przede wszystkim decyduje *savoir-vivre*. Powody zawarte w trzech ostatnich punktach klasyfikacji S. Widłaka, pokazują co skłania wypowiadającego się do używania eufemizmów. Nie jest to już irracjonalny lęk przed jakąś ponadnaturalną mocą, ale względy o charakterze towarzyskim i obyczajowym. Ogół powszechnie przyjętych, tradycyjnych obyczajów, właściwych danemu środowisku i sposób zachowywania się wynikający z uznania tychże norm sprawia, że sięgamy po inne sposoby wypowiedzi.

Eufemizmy użyte zastępczo w celu złagodzenia wyrażen drastycznych, dosadnych lub nieprzyzwoitych spotykamy bardzo często, ale ich funkcja polega na zastąpieniu nie tylko wyrażen wulgarnych, obscenicznych. Jest wiele sfer eufemizacji, jednak najczęściej zastępowane leksemy mieszczą się w takich polach semantycznych jak:

wierzenia religijne, nazwy niebezpiecznych zwierząt, nazwy chorób i procesu chorowania, śmierci, wady, nałogi, cechy fizyczne człowieka, status finansowy, niektóre zawody, nazwy pieniędzy, etykieta językowa, przewinienia, przekroczenia, kary, przekleństwa, wyzwiska, nazwy czynności fizjologicznych, stany fizjologiczne, wiek, nazwy intymnych części ciała, życie seksualne.

Tematyka, wokół której koncentruję się w niniejszym referacie dotyczy dwóch ostatnich zagadnień. Aleksandra Rzepkowska w swojej pracy "Tabu ciała i płci w pamiętnikach Sybiraczek" pisze, iż "jedną z podstawowych sfer, w jakich manifestuje się tabu nowożytne, jest sfera płci, ciała oraz zmysłów, a jego głównym regulatorem – uczucie wstydu". [7] Ilość przykładów w rosyjskim dyskursie potwierdza tę tezę. Zakres badania ograniczono do takich jednostek, w których formalnie mamy do czynienia z lekсыką muzyczną. Wyrazy te nie nominują desygnatów związanych z semantycznym polem muzyki, tylko wskazują na asocjacje, skojarzenia myślowe, które są odzwierciedlone w przykładach. Przede wszystkim są to nazwy instrumentów, a także czynności manipulacyjne.

Semantyczne pole seksu koncentruje się wokół takich komponentów jak: impotent, fizjologiczne wydzieliny, głównie intymne części ciała, stosunek płciowy heteroseksualny, stosunek płciowy homoseksualny, stosunek płciowy oralny, onanizm, uczestnik tych czynności (stosunku oralnego, homoseksualista, lesbijka, onanista), orgazm, choroby weneryczne, atropa penisa, prezerwatywa, dom publiczny.

Rosyjski badacz B. A. Łarina uważa, że klasyfikując eufemizmy należy podzielić je wg zasady "социальная природа эвфемизмов" i podzielić na trzy typy:

- 1) общеупотребительные эвфемизмы национального литературного языка;
- 2) классовые и профессиональные эвфемизмы;
- 3) семейно-бытовые эвфемизмы. [12]

To właśnie do trzeciej grupy należą badane przeze mnie eufemizmy. Używane są one przede wszystkim w języku potocznym, w czasie intymnych stosunków lub w rozmowach na ten temat.

Za materiał do analizy posłużyły leksemy i wyrażenia zawarte w Rosyjsko-polskim słowniku eufemizmów semantycznego pola seksu Katarzyny Dembskiej [2]. Odnalazłam 41 eufemizm, które zaklasyfikowałam następująco i przetłumaczyłam (podaję także pierwotne znaczenie leksemów w moim tłumaczeniu, które jest wyróżnione podkreśleniem):

I. Seksualne czynności i styczne z nimi zjawiska, *отбарабанимь кого-л.* odbębnić kogoś, *игра на гитаре* gra na gitarze, *исполнение* wykonanie – odbyć akt płciowy

a) oralny

симфонический оркестр orkiestra symfoniczna – oralny seks grupowy

игра на дудке gra na piszczalce / *игра на кларнете* gra na klarncie / *игра на флейте* gra na flecie – homoseksualny akt oralny

b) heteroseksualny

игра на гитаре gra na gitarze – akt płciowy z kobietą

преьера premiera – akt płciowy z dziewczyną

оркестр orkiestra – akt płciowy jednej kobiety z kilkoma mężczyznami

играть / отыграть кого-л. на скрипке grać / zagrać kogoś na skrzypcach – odbyć zbiorowy akt płciowy, podczas którego dwoje partnerów odbywa z trzecim akt oralny i analny

хор chór – gwałt zbiorowy

поставить на хор postawić na chórze / *огулять хором кого-то* otoczyć kogoś chórem – dokonać gwałtu zbiorowego

пропустить / пропускать кого-л. в три смычка puścić / przepuścić kogoś przez trzy smyczki – o gwałcie dokonanym przez trzy osoby. Warto zauważyć, że w tego rodzaju eufemizmach możemy mieć do czynienia z dwoma aspektami, co widać na powyższym przykładzie

c) onanizm – *паганини* Paganini

петь соло śpiewać solo – onanizować się

петь соло по нотам śpiewać solo z nut – onanizować się oglądając zdjęcia pornograficzne

настраивать скрипку stroić skrzypce – onanizować siebie lub partnera

балалайка bałalajka – kobieta zajmująca się onanizmem (więzienny żargon)

d) stan oznaczający silne podniecenie seksualne – *орехи звенят у кого-л.* komuś dzwonią orzechy
 e) efekt aktu płciowego – *забелемоль* – zejść w ciążę. Mamy tutaj do czynienia z grą słów, zmianą fonetyczną spowodowaną wyraźnym podobieństwem brzmieniowym słowa *забеременеть* i *бемоль* oznaczającego znak chromatyczny. Skojarzenie polega nie tylko na asocjacji dźwiękowych, ale przede wszystkim na kształcie znaku muzycznego (♭), którego kształt może przywołać na myśl brzuch ciążowy.

Za centrum pola przyjęłam właśnie określenia aktu płciowego i jego rodzajów, a także stany związane z seksualnymi czynnościami. Kolejny krąg dotyczy anatomii, nazw części ciała, które biorą udział w akcie:

II. Anatomia (intymne części ciała):

a) penis – *инструмент* instrument, *главный инструмент* główny instrument, *колокольчик* dzwoneczek, *смычок* smyczek, *свирель* fujarka

b) żeński organ płciowy – *гитара* gitara, *балалайка* bałalajka (określenie funkcjonujące w żargonie młodzieżowym)

c) piersi – *басы* basy, *литавры* kotły

d) jądra – *бубенцы* bubieńce, *бубенчики* małe bubieńce, *колокола* dzwony, *колокольчики* dzwonki

e) pośladki – *валторна* waltornia

f) odbyt – *флейта* flet

Co się tyczy tej grupy można dostrzec tu mechanizm metaforyzacji, oparty na podobieństwie kształtu i wyglądu. Ciekawym jest przykład leksemu *балалайка*, który w żargonie młodzieżowym oznacza żeński organ płciowy, natomiast w żargonie więziennym – kobietę zajmującą się onanizmem. Dwie pierwsze grupy są najliczniejsze, pozostałe siedem liczą pojedyncze przykłady.

Ostatnią z grup stanowią nazwy osób, które są nosicielami właściwości związanych z czynnościami seksualnymi.

III. Określenia ludzi ze względu na seksualne cechy:

orientacja

маэстро maestro / *виртуоз* wirtuoz – aktywny homoseksualista cieszący się w swoim środowisku szacunkiem

cechy zawodowe

скрипка skrzypce / *солистка* solistka – kobieta świadcząca usługi w zakresie seksu oralnego

c) nazwy nosicieli chorób wenerycznych:

барабанная палочка pałeczka od werbla – kobieta cierpiąca na chorobę weneryczną

Analizując przykłady i cytowane artykuły można stwierdzić, że ocena na ile słowo jest nieprzyzwoite leży po stronie mówiącego / piszącego. Takie stanowisko popiera Anna Dąbrowska w artykule Eufemizmy mowy potocznej: “Mówiący sam ocenia, co w konkretnym akcie mowy musi (lub powinno) być zawoalowane.” [1, s. 120] Używając takich czy innych sformułowań uczestnik aktu komunikacji pokazuje swój stosunek do pewnych obszarów doświadczenia ludzkiego. Poczucie wulgarności wyrazu w różnym czasie, a i w tym samym czasie, lecz u różnych ludzi nie jest jednakowe. W wyniku procesu zamiany nieprzyjemnych jednostek na łagodniejsze powstają eufemizmy. Może to być także rodzaj gry językowej.

Słowa lub wyrażenia tego rodzaju dotyczą określonych sfer życia. Ich użycie, jak już zaznaczano może być spowodowane tabu kulturowym, religijnym, etykietą towarzyską, uprzejmością, delikatnością czy współczuciem. Jak pisze Kirsten Malmkjaer w książce “The Linguistics Phenomena” niektóre grupy wyrażen objęte są tabu w sposób nieregularny, to znaczy tylko w określonym czasie i miejscu, zależą od sytuacji (w towarzystwie dzieci, kobiet, osób chorych czy starszych). “Like all social phenomena, taboos change with time and viewpoint” [5, s.237] Potwierdzają to przykłady z zawarte w pracy Katarzyny Dembskiej, które w innych słownikach, jak w przypadku *играть на дудке* / *играть на кларнете* / *играть на флейте* mają komentarze “жарг. гом., угол.” [11], to jest pochodzą z więziennego żargonu i dotyczą homoseksualistów.

Literatura:

1. Dąbrowska A., Eufemizmy mowy potocznej, [w:] Język a kultura, tom 5: Potoczność w języku i w kulturze, red. J. Anusiewicz, F. Nieckula. Wrocław 1992, s.119-178.
2. Dembska K., Rosyjsko-polski słownik eufemizmów semantycznego pola seksu, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
3. Eufemizm, [w:] Portal wiedzy, [http://portalwiedzy.onet.pl/100705""eufemizm,haslo.html](http://portalwiedzy.onet.pl/100705).
4. Gołąb Z., Heinz A., Polański K., Słownik terminologii językoznawczej, PWN, Warszawa 1968.
5. Malmkjaer K., The Linguistics Phenomena, Taylor & Francis e-Library, Londyn, Nowy Jork 2005, s. 234.
6. Płóciennik I., Podlaska D. Słownik wiedzy o języku, Wydawnictwo “Park”, Bielsko-Biała 2004.
7. Rzepkowska A., Tabu ciała i płci w pamiętnikach Sybiraczek, [w:] Zesłaniec, <http://zeslaniec.pl/42/Rzepkowska.pdf>.
8. Salomi Z., eufemizm [w:] Encyklopedia językoznawstwa ogólnego pod red. K. Polańskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999.
9. Słownik języka polskiego PWN pod red. M. Bańko, Warszawa 2007, t.1.
10. Widlak S., Tabu i eufemizm w językach nowożytnych, “Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1964, t. 22).
11. Играть на дудке, [в:] Энциклопедии & Словари. Коллекция энциклопедий и словарей, <http://enc-dic.com/russaying/Igra-na-dudke-na-klarnete-na-flete-14123.html>.
12. Ларин Б. А.6 Об эвфемизмах // Проблемы языкознания. Л., 1961. Цит. по Крысин Л.П., Эвфемизмы в современной русской речи, [в:] Philology.ru Русский филологический портал <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm>.
13. Москвин, В. П., Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка, Волгоград, 1999. Цит. по Вавилова Л.Н., К вопросу об эвфемизации современной русской речи, <http://old.kpfu.ru/fil/kn7/index.php?sod=11>.

Lacková M.,
Faculty of Humanities, University of Žilina, Žilina

FORMAL EXPRESSIVE MEANS OF DETERMINATION IN PHRASEOLOGICAL UNITS IN RELATED AND UNRELATED LANGUAGES

The article deals with formal expressive means of the category of determination which are applied in phraseological units of the Russian, Slovak, German and English languages containing names of human body parts. At first, the article provides a brief introduction into the linguistic area of determination. Possessive pronouns, the definite, indefinite and zero articles represent the most spread types of determiners in the studied area.

Key words: category of determination, definiteness, indefiniteness, indefinite pronoun, interrogative pronoun, definite article, indefinite article, zero article.

Предлагаемая работа посвящена проблеме грамматической категории детерминации – в частности, формальным средствам ее выражения в русском, словацком, немецком и английском языках. Сравнение избранных формальных средств выражения определенности и неопределенности в типологически разных языках (вопросительные местоимения, определенный артикль, неопределенный артикль, нулевой артикль) представляет собой ключевой пункт исследования.

Ключевые слова: категория детерминации, определенность, неопределенность, вопросительное местоимение, определенный артикль, неопределенный артикль, нулевой артикль.

Пропонована робота присвячена проблемі граматичної категорії детермінації – зокрема, формальним засобам її вираження в російській, словацькій, німецькою та англійською мовами. Порівняння обраних формальних засобів вираження визначеності та невизначеності в типологічно різних мовах (питальні займенники, визначений артикль, невизначений артикль, нульовий артикль) являє собою ключовий пункт дослідження.

Ключові слова: категорія детермінації, определенность, неопределенность, вопросительное местоимение, визначений артикль, невизначений артикль, нульовий артикль.

Linguistic determination is an analogical term with the term determinism from the philosophy of science. Determination originates as a way of relations arrangement between language systems and communication activities. From the functional point of view, determination is to a certain extent close to quantification.

A determinative structure is an expression form of semantic and functional meanings of language area informational surroundings. Determinative structures find their realization in a language system; they are activated during communication acts and they may be directly expressed in a text. These aspects contribute to the fact that the category of determination belongs to evaluative and contextual categories [1].

The category of determination represents one of the most complex substantive categories in languages of the world. Semantic codes which are transferred via the category are crucial for successful communication acts. Owing to this, the category has acquired the position of a universal meaning category and of a universal element of interpretation in most languages.

In individual languages there are numerous semantic elements that find their potential in the category of determination, but generally, it is possible to state that the grammatical category is based on two basic semantic opposition systems: definite/indefinite, specific/general [3].

The category of determination has not acquired a grammatical status in all languages. Therefore the category is divided into grammaticalized and nongrammaticalized from the point of view of its formal expression.

Within Germanic languages we talk about grammaticalized category of determination since they possess a system of formal expressive means on the surface linguistic structure in order to express the above mentioned meanings of the category. On the other hand, in the frame of Slavic languages, the category of determination is nongrammaticalized because its formal expressive means are not obligatory in noun phrases.

Within our research we analysed 440 phraseological units containing the following names of body parts: *ear, eye, face, foot, hand, head, heart*. In the English phraseological units we observe these types of determiners:

- a) the definite article: *still wet behind the ears; give somebody the glad eye;*
- b) the indefinite article: *an eye for an eye; have a foot in both camps;*
- c) the zero article: *see eye to eye with somebody; have something at heart;*
- d) a possessive pronoun (deictic form): *fall flat on your face;*
- e) a cardinal numeral: *go in at one ear and out at the other;*
- f) an ordinal numeral: *at first hand;*
- g) a quantifier: *be all heart; make some head against;*
- h) a negative quantifier: *have no stomach for something; make no head against;*
- i) cataphoric reference: *meet the eye of somebody; the heel of Achilles'.*

In the Slovak phraseological units only a limited number of determiners are applied:

- a) a personal possessive pronoun (a relation between two entities): *padne to na tvoju hlavu;*
- b) a reflexive possessive pronoun: *neveriť svojim očiam; mať svoju hlavu;*
- c) an indefinite pronoun: *v niečích rukách; zveriť niekoho do niečích rúk;*
- d) a cardinal numeral: *byť s niekým jedna ruka;*
- e) an ordinal numeral: *jedným uchom dnu a druhým von;*

- f) a group numeral: *privriet' obidve oči nad niečim*;
 g) a zero determiner (the most frequent option in the Slovak language): *od ucha k uchu; mať tenké uši*.

In the Russian phraseological units there are the following ways how to express definiteness/indefiniteness:

- a) a personal possessive pronoun: *лопни мои глаза; ради чьих прекрасных глаз; находится на чьих руках; просить чьей руки; пить чью кровь*;
 b) a reflexive possessive pronoun: *не видеть кому чего как своих ушей*
 c) a definite pronoun (in order to express time or space limits): *смотреть все глаза; выплакать все глаза*;
 d) a demonstrative pronoun (possible emotional meaning): *встать не с той ноги*;
 e) an interrogative pronoun: *с какими глазами я туда пойду?*;
 f) a cardinal numeral (lexico-semantic way of expressing the category of determination): *все они на одно лицо; он одним ухом слышал об этом*;
 g) an ordinal numeral: *из первых рук; в первую голову; из первых уст узнать*;
 h) a cardinal + an ordinal numeral: *одна нога здесь, другая там*;
 i) a group numeral: *уплестать за обе щеки*;
 j) a zero determiner: *поставить на колени; по губам помазать*.
- In the German phraseological units these determiners find their realization:
- a) a possessive pronoun: *seine Augen brechen; das war nicht für deine Ohren*;
 b) the indefinite article: *ein Auge auf etwas haben; einen krummen Rücken machen*;
 c) the zero article: *Augen machen; das steht ihr nicht zu Gesicht*;
 d) the definite article: *die Augen gingen ihm über; er ist noch naß hinter den Ohren*;
 e) a group numeral: *über beide Ohren in Schulden stecken; über beide Backen strahlen*;
 f) a cardinal numeral: *vier Augen sehen mehr als zwei; sie sind ein Herz und eine Seele*;
 g) an indefinite numeral: *alle Hände voll zu tun haben; etwas ist durch viele Hände gegangen*;
 h) cataphoric reference: *die Ferse des Achilles*.

At the same time it is possible to state seven groups of relations of equivalent phraseological units which contain a determiner:

- a) there exists a zero determiner in all four languages:
 be in good hands – *byť v dobrých rukách* – в хороших руках – in guten Händen;
 b) there exists a determiner in all four languages:
in hand/in your hands – *v niečíh rukách* – *держат в своих руках* – *in der Hand haben*;
 c) there exists a determiner only in the Russian and English languages:
 be all eyes – *isť si oči vyočít' – высмотреть все глаза* – *Augen machen*;
 d) there exists a determiner only in the English language:
get on your feet – *postaviť sa na nohy* – *встать на ноги*;
 e) there exists a determiner only in the German language:
be head and shoulders above sb – *prevyšovať niekoho o hlavu* – *быть на голову выше* – *um einen Kopf grosser sein*;
 f) there exists a determiner only in the English and German languages:
be up to the ears in love – *byť zalúbený až po uši* – *по уши влюбиться* – *bis über beide Ohren verliebt sein*;
 g) there exists a determiner only in the Russian, Slovak and English languages:
 be all ears – *byť samé ucho* – *во все уши слушать* – *ganz Ohr sein*.

Table 1
Survey of formal expressive means of determination in the analyzed phraseological units

formal expressive means	English L.	German L.	Slovak L.	Russian L.
definite article	yes	yes	no	no
indefinite article	yes	yes	no	no
zero article	yes	yes	yes	yes
personal possessive pronoun	yes	yes	yes	yes
reflexive possessive pronoun	no	no	yes	yes
indefinite pronoun	no	no	yes	yes
ordinal	yes	yes	yes	yes
cardinal	yes	yes	yes	yes
group numeral	no	yes	yes	yes
indefinite numeral	no	yes	no	no
quantifier	yes	no	no	no
negative quantifier	yes	no	no	no
cataphoric reference	yes	yes	no	yes

To conclude, there are several factors which influence the choice of a determiner in the studied fixed phrases. Semantics and communication goals are the aspects that determine this choice in the first place. Another one is frequency – the more frequently used noun we take into account, the more petrified phraseological units it offers and the more constructions against the rules we can observe.

Literature:

1. Chesterman, A.: On Definiteness. – Cambridge : CUP, 1991. – 230 p.
2. GALLO, J.: Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine. – Nitra : UKF, 2008. – 186 p.
3. Кибрика, А. Е.: Детерминация. In: Новое в зарубежной лингвистике XI. – Moskva : Progress, 1982. – P. 284-289.
4. Киклевич, А.: Детерминативная функция именных групп: значение и реализация. In: Сборник Матице Српске за славистику, 2004. – P. 45-73.
5. Kvetko, P.: Anglicko-slovenský frazeologický slovník. – Bratislava : SPN, 1991.
6. Nemecko-slovenský slovník. – Bratislava : SPN, 1994. – 968 p.
7. Mika, M.: Determinácia substantív v ruštine a slovenčine. In: Jazykovedný zborník. – Bratislava : SPN, 1989. – P. 39-42.
8. Rusko-slovenský slovník. Bratislava: SPN, 1989. – 752 p.

Varenko T. K.,

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIVITY IN CONTEMPORARY ENGLISH YOUNG ADULT FICTION (ON THE EXAMPLE OF TWILIGHT BY STEPHENIE MEYER)

The article analyzes linguistic means of expressing emotivity characteristic of contemporary English young adult fiction as well the specifics of their use on the phonetic, morphological, lexical and syntactic levels.

Key words: emotivity, means of expressing emotivity, lexical emotivity indicators, morphological emotivity indicators, syntactic emotivity indicators, phonetic emotivity indicators

У статті аналізуються лінгвістичні засоби вираження емотивності, притаманні сучасній англомовній молодіжній художній літературі, а також особливості їх вжитку на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: емотивність, засоби вираження емотивності, лексичні показники емотивності, морфологічні показники емотивності, синтаксичні показники емотивності, фонетичні показники емотивності

В статье анализируются лингвистические средства выражения эмотивности, характерные для современной англоязычной молодежной художественной литературы, а также особенности их употребления на фонетическом, морфологическом, лексическом и синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: эмотивность, средства выражения эмотивности, лексические показатели эмотивности, морфологические показатели эмотивности, синтаксические показатели эмотивности, фонетические показатели эмотивности.

Before mid-70s of the XX century language conceptualization and verbalization of emotions were hardly in the limelight of linguists' interest. However, when a new paradigm – the humanistic one – began to develop in linguistics spotlighting a person as a language speaker and bearer and therefore human psychology, the emotional sphere could no longer remain ignored. As a result, the language-emotions correlation has been one of the priority areas of research in present-day linguistics ever since. Emotive vocabulary classification, syntactic emotivity, literary text emotivity as well as intercultural peculiarities of verbal and nonverbal manifestations of emotions are of great interest to contemporary researchers.

Considering the integral character of the language-emotions correlation and the fact that teenagers are supposed to be overly emotional, an attempt has been made to study their speech for emotional manifestations by taking as research material one of the most widely read contemporary English young adult novels – *Twilight* by Stephenie Meyer – since influence made on teenagers by literary works they read is commonly acknowledged, which accounts for the research topicality.

The object of this research is linguistic means of expressing emotivity characteristic of contemporary English young adult fiction.

The subject is emotivity in contemporary English young adult fiction.

The aim of carrying out this research is to study, single out and analyze linguistic means used to express emotivity in contemporary English young adult fiction.

Webster's Online Dictionary defines emotivity as emotiveness, i.e. "susceptibility to emotion" [6]. Collins Dictionary also defines emotivity through emotiveness only interpreting the latter as "qualities that tend or are designed to arouse emotion" [3]. According to the English-language Wiktionary, emotivity is the condition of being emotive, i.e. 1) appealing to one's emotions or 2) of, or relating to emotion [4].

Linguistically speaking, emotivity is understood as an immanently inherent in the language semantic property of expressing, with its own means, emotionality as a fact of state of mind; it [emotivity] has two planes: the plane of expression and the plane of content through which emotional conditions/states are reflected in the language [2, p. 24].

Emotivity in a literary text is achieved through an array of text components, so-called emotivity indicators, i.e. emotionally loaded words, phrases, sentences explicitly or implicitly indicating the speaker's emotional intentions and as a result modeling the reader's possible response to the text reality [1].

Since emotional coloring can be imparted to the text on various levels of the language system (phonetics, morphology, syntax, lexicology, etc), it seems reasonable enough to assume that emotivity indicators vary from level to level.

When studying phonetic emotivity indicators, attention should be paid to the fact that emotivity can exist both on the segmental and the suprasegmental levels. For instance, on the segmental level emotions cause lengthening of vowels, change of the sound quality, etc; while on the suprasegmental level the emotional condition and reactions can be characterized by emotive-prosodic coloring of what is said with emotive expressions being always marked by intonation and pace change, decrease or increase in loudness, pause-making, stress or tone modulation. Interacting with the lexico-grammatical components of the expression, they introduce additional semantic shades to its meaning.

When analyzing the novel *Twilight* by S. Meyer, the following **phonetic emotivity indicators** – phonetically altered sounds, accentuated sounds or intonation-related changes as intentional or unintentional manifestations of the speaker's emotions – have been singled out:

Sound repetition in speech as a rule is an indicator of confusion:

My mind was spinning with confusion. [...] "H-how do you know my name?" I stammered [5, p. 44].

"Yes, my first and only baby. He died just a few days after he was born, the poor tiny thing," she sighed. "It broke my heart – that's why I jumped off the cliff, you know," she added matter-of-factly.

"Edward just said you f-fell," I stammered [5, p. 368].

"S-sure," she stuttered. "Here you go." She pulled a small leather folder from the front pocket of her black apron and handed it to him [5, p. 177].

Lengthened utterance of an indistinct sound as an indication of hesitation or dissent:

"Hmmm..." I watched him frame his answer carefully. "What would you say to meeting my family?" [5: 316].

"Umm," was all I was able to respond [5, p. 220].

"Mmmmmm..." he breathed [5, p. 299].

"Shhhh," he shushed me. "Everything's all right now" [5, p. 459].

Use of sounds indicating disgust, annoyance, or dislike:

"Music in the fifties was good. Much better than the sixties, or the seventies, ugh!" He shuddered. "The eighties were bearable" [5, p. 286-287].

I glanced down to see the IV pulling at my hand.

"Ugh," I winced [5, p. 461-462].

Interjections to show pain or fear:

"You are going out with Edward Cullen?" he thundered.

Uh-oh. "I thought you liked the Cullens" [5, p. 357].

"I told you – school, Charlie – ouch!" I'd shrugged. Not a good idea [5, p. 467].

Interjections of astonishment or surprise:

"Wow, Jake, how tall are you now?" [5, p. 489].

Whoops. "Not that one" [5, p. 91].

Interjection of suspicion:

"None of the boys in town your type, eh?" He was suspicious, but trying to play it cool [5, p. 296].

Sch-reduplication used for devaluation or degrading a name in some respect:

"Mike-schmike," I muttered, preoccupied by the way he'd said "you and I." I liked it more than I should [5, p. 103].

Interjections of mild, indifferent surprise or asking for confirmation:

"So, this is a lot different than Phoenix, huh?" he asked [5, p. 16].

"You and Cullen, huh?" he asked, his tone rebellious [5, p. 221].

Interjections showing that a person is concerned for indications that something will happen:

Uh-oh. "I thought you liked the Cullens" [5, p. 357].

Interjections of indecision, hesitation and doubt:

"Uh, I was just wondering... if you would go to the spring dance with me?" His voice broke on the last word [5, p. 76].

"Uh, no problem, I guess..." She bit her lip, trying to figure out from my expression whether that was what I wanted [5, p. 166].

"Er... hi." She shifted her wide eyes to me, trying to gather her jumbled thoughts [5, p. 200].

Interjections of realization, understanding:

"Ah," he groaned quietly. "This is wrong" [5, p. 190].

"Oh," I mumbled. "I thought there was something different about your eyes" [5, p. 46].

"Oh, well, have fun." I tried to sound enthusiastic [5, p. 108].

Intonation is also a frequent tool in expressing all sorts of motions (intonation changes in the text are usually set in italic type):

"What am I going to do with you?" he groaned in exasperation. "Yesterday I kiss you, and you attack me! Today you pass out on me!" [5, p. 319].

"Rosalie is jealous of me?" I asked incredulously. I tried to imagine a universe in which someone as breathtaking as Rosalie would have any possible reason to feel jealous of someone like me [5, p. 327].

"You did?" I asked in disbelief, my previous irritation flaring [5, p. 164].

His face puckered, and then he finally chuckled. "You're playing baseball?" [5, p. 358].

A morpheme being a speech unit conveying its own meaning, on the morphological level emotions can be expressed through words having special affixes that help emotionally color the expression. Within the framework of this article the following **morphological emotivity indicators** – means of word-building means of expressing emotions (e.g. affectionate, diminutive, derogatory and other affixes) – have been found in the novel:

The suffixes *-ish* and *-ie*, most frequently occurring in the novel, add negative coloring to what is being said showing a somewhat disdainful and contemptuous attitude towards someone or something:

[...] Clearly, today was going to be nightmarish [5, p. 54].

And Lauren, a standoffish girl who had always ignored me at the lunch table, could ask Tyler; I'd heard he was still available [5, p. 78-79].

"Well, okay." He seemed to realize that he was out of his depth with the girlie stuff. "It's a school night, though." [5, p. 149].

I told the surprised cabbie my mother's address. "I need to get there as soon as possible" [5, p. 439].

The prefix *-over* conveys a tinge of frustration or exaggeration and even embarrassment:

"I'm headed toward building four, I could show you the way..." Definitely over-helpful [5, p. 16].

"I have to, because I'm going to be a little... overbearingly protective over the next few days – or weeks – and I wouldn't want you to think I'm naturally a tyrant" [5, p. 328].

She was wearing a purple t-shirt, which immediately made me feel overdressed [5, p. 13].

On the lexical level, not only do words have the objective and logical content but they can also convey emotionally expressive meanings revealing the speaker's attitudes, feelings and worries.

Among the **lexical emotivity indicators** – words of emotional coloring such as interjections, exclamations, metaphors, emphatic particle, etc – S. Meyer employs colloquialisms, slang expressions intended to make what is said sound more familiar:

"Yeah, Mike said that," he admitted [5, p. 78].

This is also the case when Bella's father, wishing to be more modern and closer to his daughter, uses the word *kiddo* to address her:

"Hi there, kiddo!" Charlie called as he walked into the kitchen [5, p. 356].

Rude, vulgar and even swear words do not necessarily mean judgment, disdain or indignation. On the contrary, they may function as means of approval, encouragement or even endearment:

"I'm an idiot."

"You are an idiot," he agreed with a laugh [5, p. 274].

"And so the lion fell in love with the lamb..." he murmured. I looked away, hiding my eyes as I thrilled to the word.

"What a stupid lamb," I sighed.

"What a sick, masochistic lion" [5, p. 274].

"Afraid of a needle," he muttered to himself under his breath, shaking his head. "Oh, a sadistic vampire, intent on torturing her to death, sure, no problem, she runs off to meet him. An IV, on the other hand..." [5, p. 462].

"I have to, because I'm going to be a little... overbearingly protective over the next few days – or weeks – and I wouldn't want you to think I'm naturally a tyrant" [5, p. 328].

"Wrong again," he murmured in my ear. "You are utterly indecent – no one should look so tempting, it's not fair" [5, p. 319].

Likewise, complimentary expressions are not always indicators of positive attitude and approval, being in fact means of showing contempt, disapproval, sarcasm or irony:

"I found a good car for you, really cheap," he announced when we were strapped in.

"What kind of car?" I was suspicious of the way he said "good car for you" as opposed to just "good car" [5, p. 6].

"Hmm," Billy grunted, suddenly detached, spinning his chair around to face his son. "I guess I left it at home."

Jacob rolled his eyes dramatically. "Great" [5, p. 353-354].

"You see, the vampire who was so stupidly fond of this little victim made the choice that your Edward was too weak to make. When the old one knew I was after his little friend, he stole her from the asylum where he worked [...] and as soon as he freed her he made her safe. She didn't even seem to notice the pain, poor little creature. [...] The old vampire made her a strong new vampire, and there was no reason for me to touch her then." He sighed [5, p. 447-448].

"So much for being good at everything," he sighed [5, p. 319].

As for **syntactic emotivity indicators** – intentionally altered syntactic models to express emotionality of the speaker (e.g. altered word order, use of ellipses, repetitions, etc.) – they can be specifically arranged words in a sentence to attract attention to some particular message and to color it with the speaker's emotional attitude to this particular piece of information. Thus emotions can be expressed through isolation, parentheses and the like:

I donned my jacket – which had the feel of a biohazard suit – and headed out into the rain [5, p. 12].

Remembering how many injuries I had sustained – and inflicted – playing volleyball, I felt faintly nauseated [5, p. 26].

My homework was done – the product of a slow social life – but there were a few Trig problems I wasn't sure I had right [5, p. 142].

[...] Charlie's broken expression – Edward's brutal snarl, teeth bared – Rosalie's resentful glare – the keen-eyed scrutiny of the tracker – the dead look in Edward's eyes after he kissed me the last time... I couldn't stand to see them. So I fought against my weariness and the sun rose higher [5, p. 406].

Hence, the study of the novel *Twilight* by S. Meyer proves that contemporary English YA fiction employs various linguistic means to express emotivity. The ones that have been singled out in the novel allow to conclude that emotivity in contemporary English young adult fiction is expressed on the phonetic, morphological, lexical and syntactic levels with syntactic and phonetic emotivity indicators predominating, while phonetic ones being most varied and widely used by the author to truthfully portray the specifics of the young adult genre where characters are mainly teenagers whose communication is characterized by overly emotional reactions expressed primarily through phonetic and syntactic means due to lack background and experience in terms of employing lexical and morphological ones.

Further research of the emotivity indicators will help determine their role in the internal structure and contents of the discourse.

Literature:

1. Гладько С. В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. В. Гладько; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 19 с.
2. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.
3. Collins Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/>
4. English-language Wiktionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wiktionary.org/wiki/emotivity>
5. Meyer S. *Twilight*. – NY : Little, Brown and Company, 2005. – 498 p.
6. Webster's Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.websters-online-dictionary.org>

Абрамов Р. А.,
ВП "Кіровоградський факультет КНУКиМ"

МІЖОНІМНА ОМОНІМІЯ (ОМОНІМІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті викладаються аргументи на користь існування у сфері функціонування власних імен такого явища, як омонімія. Розглядаються особливості переходу назв з одного класу на омонімічні назви іншого класу на прикладі різних видів онімів сучасної української мови. Детально досліджуються механізми їх переміщення.

Ключові слова: ономастика, онім, міжонімна омонімія, онімопара.

В статье излагаются аргументы в пользу существования в сфере функционирования имен такого явления, как омонимия. Рассматриваются особенности перехода названий с одного класса на омонимические названия другого класса на примере различных видов имен собственных современного украинского языка. Подробно исследуются механизмы их перемещения.

Ключевые слова: ономастика, оним, межонимная омонимия, онимопара.

The article outlines the arguments for the existence of such notion at homonymy with proper names such phenomena as homonymy. The article deals with some peculiarities of conversions from names of one class to homonymous names of another class in terms of different types of onyms in modern Ukrainian language. Mechanisms of the transfer are investigated in detail.

Key words: onomastics, onym, onomastic homonymy, onyms pair.

Значення дослідження власних назв у лінгвістиці не підлягає сумніву, адже оніми є особливим пластом в лексичній системі мови. Вони служать для позначення виокремлених з певного виду об'єктів для їх ідентифікації, тобто для них характерна індивідуальна закріпленість за позначуваним об'єктом [6, с. 133]. З точки зору теорії референції власні назви не мають інтенціонала, проте мають екстенціонал – множину носіїв певного імені. Основною для власних назв є функція референції, а не характеристикації: незмінне значення оніма зводиться до можливості надавати референцію, але не до детального визначення її умов. Іншими функціями власних назв є комунікативна, апелятивна, експресивна та номінативна [2, с. 8–13].

Не менш дискусійними залишаються у лінгвістиці погляди на явище омонімії. Згідно з першим, "омоніми визначаються лише такі однозвучні слова, які завжди були різними за формою й тільки в процесі історичного розвитку збіглися між собою у звучанні внаслідок різних фонетичних, а загалом випадкових, причин. Решта ж випадків, коли однакова матеріальна, звукова форма набуває різного змісту, вважається явищем полісемії слів" [4, с. 3]. Згідно з іншим поглядом, до омонімів відносять слова, різні за походженням, які через певні історичні причини збіглися за звучанням, і ті випадки, коли втрачається семантичний зв'язок між значеннями полісемічного слова, даючи право на існування двом абсолютно новим словам [4, с. 3].

Нажалі у наукових працях мовознавців проблема омонімії власних назв розглядалася недиференційовано. Головну увагу омонімії приділяли російські вчені-дослідники, особливо омонімії між власними і загальними назвами. Так, російський лінгвіст Ф.А. Литвин відносив до омонімії такі позначення, як рос. *Запад* "країни західної Європи" і *запад* "сторона світу", *Октябрь* "Жовтнева революція" і *октябрь* "назва місяця" тощо [5, с. 64–68]. О.С. Ахманова вважала такі випадки, як *Вулкан* "міфологічна постать" і *вулкан* "гора з кратером", *Геркулес* "міфологічний герой" і *геркулес* "крупа" прикладами вираженої омонімії, тобто вживання одного й того ж фонетичного комплексу для позначення реально різних предметів [1, с. 133]. Проте проблема власне міжонімної омонімії (омонімії між власними назвами) не була предметом жодного лінгвістичного дослідження.

Під омонімією власних назв в мовознавстві прийнято розуміти застосування одного мовного знаку до предметів різних ономастичних полів [7, с. 5], тобто омонімами в ономастиці визнаються випадки збігу в звучанні і на письмі слів-представників різних класів онімів, наприклад: **антропонімів і зоонімів** (*Маська, Васька* – розмовні варіанти чоловічих імен і кличок тварин); **антропонімів і топонімів**: *Володимир* (чоловіче ім'я і розмовна назва міста *Володимир-Волинський*); **топонімів і зоонімів**: *Дніпро, Дунай* (назви річок і клички коней або собак) тощо.

Мета дослідження – розглянути особливості омонімії між власними назвами (онімами) і механізми їх переміщення з однієї групи в іншу.

Якщо причиною омонімії між власними та загальними назвами можна назвати наявність у структурі значення власної назви мінімальної кількості категорійних сем, за рахунок чого вона здатна наповнюватися великою кількістю конотативної інформації (набувати асоціативних і потенційних сем) [3, с. 11], то причиною власне міжонімної омонімії треба вважати втрату індивідуалізуючої функції. Власне динаміка руху онімів з одного класу слів в інший пояснюється не чим іншим як перенесенням – способом вираження пов'язаних одна з іншою властивостей, тобто назва однієї властивості, яка постійно виступає спільно з іншою, переноситься на іншу (в нашому випадку скоріше не переноситься, а переходить).

У нашому дослідженні головну увагу зосереджено на переході найменування, логічну основу якого складає динаміка руху з одного поняття в інше на підставі *причинних, означальних, локативних та ситуативних* зв'язків.

Серед таких трансформацій онімів найбільше переважають "причинні переходи", обумовлені причинно-наслідковим зв'язком між поняттями суміжних об'єктів. Причина і наслідок утворюють так звану безперервну єдність, яка відображається у вигляді певних асоціацій між поняттями. Ці переходи можна віднайти у різних групах онімів і виділити наступні онімопари:

антропонім – фітонім (*Микола Гартвіс* “директор Нікітського ботанічного саду” і *Микола Гартвіс* “назва рослини, названої на честь нього”);

міфонім – топонім (*Либідь* “сестра легендарних засновників Києва” і *Либідь* “річка на Київщині”);

міфонім – хрематонім (*Либідь* “сестра легендарних засновників Києва” і *Либідь* “штучний супутник”);

антропонім – космонім (*Кобзон* “естрадний співак” і *Кобзон* “астероїд”);

топонім – космонім (*Севастополь* “місто в Криму” і *Севастополь* “мала планета”);

хрононім – зоонім (*Масляниця* “свято” і *Масляниця* “кличка тварини, переважно корів, що народилися на свято”);

фітонім – топонім (*Чорнобиль* “вид багаторічних трав’янистих рослин роду полин” і *Чорнобиль* “місто в Україні”);

топонім – хрононім (*Чорнобиль* “місто в Україні” і *Чорнобиль* “назва, на позначення подій 1986 року”);

міфонім – фітонім (*Адоніс* “міфологічний персонаж” і *Адоніс* “вид рослин”);

хрематонім – орнітонім (*Кеша* “кличка папуги з кінофільму” і *Кеша* “кличка папуги”).

Означальний тип переходу зумовлений асоціацією ознаки і суб’єкта (об’єкта), що володіє ознакою. Можна виокремити наступні атрибутивні онімопари:

антропонім – зоонім (*Соня* “жіноче ім’я” і *Соня* “кличка будь-якої тварини”);

теонім – зоонім (*Люцифер* “у християнстві антагоніст бога” і *Люцифер* “переважно кличка котів”);

топонім – зоонім (*Говерла* “гора” і *Говерла* “кличка тварини, переважно великої рогатої худоби”);

міфонім – антропонім (*Мавка* “у міфології русалка з довгим лляним волоссям” і *Мавка* “жіноче ім’я”);

кінонім – фелінонім (*Рекс* “кличка, спочатку тільки для собак” – *Рекс* “кличка котів”).

До локального переходу відносяться оніми, семантична структура яких містить семи “територія”, “місце”, “приміщення” тощо.

Сюди можна віднести такі онімопари:

топонім – зоонім (*Северинка* “село в Кіровоградській області” і *Северинка* “кличка корів з цього села”);

антропонім – топонім (*В’ячеслав Чорновіл* “український політик” і назва вулиці (годонім), названа на честь *В’ячеслава Чорновола*, що колись проїжджав по цій же вулиці).

Нечасто трапляються випадки і так званого ситуативного переносу, у якому зв’язок між онімами опосередкований. Наприклад, онімопару **антропонім – зоонім** (*Юля* “жіноче ім’я” і *Юля* “кличка кішки”) можна пояснити так: позначення *Юля* “кличка кішки” походить від зменшувального імені відомого українського політика *Юлії Тимошенко*, що стала у свою чергу номінативною.

Як видно з наведених прикладів пари онімів можуть між собою варіюватися, а в деяких випадках в середині одного й того ж класу можна і відзначити окрему омонімію. Так, наприклад в зоонімній системі зустрічаються непоодинокі випадки взаємного перебігу різних імен, особливо цей зв’язок простежується між **кінонімами – фелінонімами** (Н-д: *Данька – Данька, Пушок – Пушок, Абрикос – Абрикос, Димок – Димок* і под.). Мабуть, це зумовлено тим, що ці дві групи зоонімів мають найбільш тісні зв’язки, ніж інші. Тому за аналогією можна виділи наступні види внутрішньо ономастичної омонімії: **омоантропонімія** (*Георгіна* “жіноче ім’я, що є похідним від чоловічого” і *Георгіна* “жіноче ім’я за назвою квітки”), **омотопонімія** (*Аджамка* “річка” і *Аджамка* “село”; *Стрий* “річка” – *Стрий* “місто” – *Стрий* “село”), **омозоонімія** (*Рудий* “кіт” і *Рудий* “пес”, *Машка* “кішка” – *Машка* “коза” – *Машка* “свиня”), **омотеонімія** (*Ісус* “вождь ізраїльських племен в часи завоювання ними *Ханаану*” і *Ісус* “центрально фігура у християнстві”), **омохрононімія** (*Спас* “свято, що має назву яблучний спас” і *Спас* “свято медового спасу – Маковія”) тощо.

Підсумовуючи сказане про явище омонімії між власними назвами, зазначимо наступне:

- міжонімна омонімія – це застосування одного мовного знаку до предметів різних ономастичних полів;
- причиною омонімії між власними назвами можна вважати втрату індивідуалізуючої функції;
- трансформація онімів з одного класу в інший виникає на основі причинних, означальних, локативних та ситуативних зв’язків;

- виділено омонімію в середині окремого класу (омоантропонімія, оmozоонімія, омотопонімія).

Отож, проведене дослідження свідчить про неабияку перспективу для подальшого розгляду проблеми міжонімної омонімії, фіксації різних перебігів онімів з однієї групи в іншу, їх причини тощо.

Література:

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – Изд. 3-е. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2009. – 296 с.
2. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
3. Кійко С. В. Омонімія антропонімів й апелятивів у сучасній німецькій мові // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка №16 (227), Ч.ІІ, 2011. – С. 11-16.
4. Кузьменко Г. І. Омонімія: аспектологія, проблематика: філологічна розвідка з лексики та стилістики / Г. І. Кузьменко. – К. : Київський ун-т, 2000. – 36 с.
5. Литвин Ф. А. Многозначность слова в языке и речи / Ф. А. Литвин. – М. : КомКнига, 2005. – 120 с.
6. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
7. Суперанская А. В. Апеллятив – онома // Имя нарицательное и собственное. – М. : Наука, 1978. – С. 5-32.

Антонюк Н. В.,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТАФОРИ В ТЕРМІНАХ СУПЕРКОНЦЕПТУ МУЗИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ 21 СТ.

Стаття містить аналіз метафоричних вербалізацій у термінах концептосфери Музика на матеріалі української художньої прози 21 ст. Схарактеризовано основні артефактні метафори з музичної концептосфери.

Ключові слова: метафора, поетична мова, семантика, мовна картина світу, метафоричний образ, концепт, концептосфера, контекст.

Статья содержит анализ метафорических вербализаций в терминах концептосферы Музыка на материале украинской художественной прозы 21 в. Охарактеризованы основные артефактные метафоры с музыкальной концептосферы.

Ключевые слова: метафора, поэтический язык, семантика, языковая картина мира, метафорический образ, концепт, концептосфера, контекст.

The article analyzes verbalizations in terms of conceptsphere Music in modern Ukrainian prose of 21st ce. Basic artefakt metaphors within the conceptual sphere Music have been explored.

Keywords: metaphor, poetic language, semantics, language picture of the world, metaphoric image, concept, conceptsphere, context.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідити музичні артефакти у творах української художньої прози з метою укладання спеціалізованих словників та аналізу змін у мовно-ціннісній картині світу українця на основі динаміки метафорикону.

Об'єктом дослідження є метафоризація в термінах концептосфери Музика в українській художній прозі XXI ст.

Предметом дослідження є метафоричні вербалізації в термінах концептосфери Музика в українській художній прозі XXI століття.

Джерела фактичного матеріалу. Розгляд вербалізацій в термінах концептосфери Музика здійснено на матеріалі сучасної української прози. Обрано авторів з оригінальними ідіостіями: Ліна Костенко, Юрій Андрухович, Лариса Денисенко, Ірен Роздобудько, Галина Вдовиченко, Віра Вовк, Яна Дубинянська, Дара Корній. Вербалізації в термінах концептосфери Архітектура прослідковуються у прозі багатьох інших авторів, але в зазначених письменників вони є найбільш виразними та можуть значною мірою маніфестувати широкі значення концептів музичної концептосфери.

Наукова новизна дослідження в тому, що проілюстровано основні вербалізації в термінах концептосфери Музика на основі опрацьованого матеріалу української художньої прози. Вперше виокремлено й досліджено словесні репрезентації в термінах суперконцепту Музика з метою аналізу динаміки розвитку та його значення у мовній та ціннісній картині світу українця XXI століття.

Метафоризація відбувається у таких термінах концепту Музика, як : **брязкальце, скрипка, скрипковий ключ, флейта, платівка, струни, акордеон, барабан, дзвін, грамофон, бандура, дримба**. Концепти, через які вербалізовано ці терміни проаналізуємо нижче та проілюструємо прикладами з художніх творів.

Концепт **Контроль, Влада** вербалізовано за допомогою такого терміна суперконцепту Музика, як **Дримба** : "Дримба – то ключ від дверей, залишений для неї Жінкою-Птахою, ключ, який відкриває **двері** в іншій світі" [6, с. 79]. Концепт **Велика Громіздка Річ** у художньому дискурсі знаходить словесне вираження через термін **Бандура** : "Нічогенька **бандура!**" (акваланг) [13, с. 115]. Концепт **Приємний Звук** в сучасній українській прозі ословлено через термін **Дзвіночок**. Ці вербалізації забарвлені яскравою метафориною : "... відцвіли **келихати** лілей із **золотим** пілком і **трепетливі** конвалії, що, здавалось, **гнали** при кожнім легітнім подуві своїми малими **дзвіночками** ..." [5, с. 5]; "... жінка розсміялася – **зателенькали дзвіночки** ..." [6, с. 209]; "Посередині кружляло щось схоже на смерч ... і видавало ледь чутний сміх, наче **передзвін дзвіночків** ..." [6, с. 24]; "В однім з барокових павільйонів Цвінгера заколихалися **дзвіночки** в порцеляновій музиці..." [5, с. 45]; "Задзеленчали твої ключі, я подумала – ти тільки не смійся! – що то **дзвін небесний** ..." [10, с. 75]. Концепт **Спеціальна форма та Ярлик** також вербалізовано через термін **Дзвін** : "... Нелюбов перетворює людину на прокаженого із **дзвоником** на шії ... Гадаю, на мені теж висів такий **дзвоник** із пересторогою : "Не наближайся – уб'є" [10, с. 45]; "... Я придбала собі блюзку з **дзвониками** рукавами" [5, с. 218]. Концепт **Приємний Звук** також вербально виражений через термін музичної концептосфери **Брязкальце** і перенесено на сферу людських реакцій та емоцій : "Мікродоза живого читання, гомеопатичний варіант, крапелька в морі, **брязкальце**, на звук якого неодмінно повертатимуть голову ..." [3, с. 182]. Концепт **Авторитетність** вербалізовано через музичний термін **Скрипка** : "... переважно Люкас, що з піднесеною бровою "грає першу **скрипку** ..." [5, с. 212]. Концепт **Позитивний настрій** також знаходить словесне вираження в творах української художньої прози через термін музичної концептосфери **Скрипка** : "... пташки настроювали свої **скрипки**, а здалека долітали слова веснянки ..." [5, с. 514]; "Черемош грає на всіх своїх **скрипках** і гуляє "аркана" на скоках?" [5, с. 420]; "Незрима **скрипка** грає в душі людини прадавню пісню ..." [5, с. 358]. Концепт **Об'єкт видовженої форми** знаходить словесну репрезентацію через музичний термін **Флейта** : "Може, граєш на **флейтах** бамбуків негряттам **фавелі** ..." [5, с. 340]. Вислів з архітектурним терміном **Платівка** "**платівка** **заскочила**" означає зупинку чогось : "Ні, то, виявляється, не зуби цокотіли, то виносився звідкілясь ізсередини нагору, каста-

нєстним ритмом, ось цей-от віршовий рядок, що тепер раз у раз повторюється машинально, губами, мов **платівка заскочила**: “Мимо ристалищ, капищ, мимо шикарних кладбищ, мимо Мекки и Рима по свету идут пилигримы ...” [8]. Концепт **Хвилювання, Нєспокій** широко вербалізовано через термін музичної концептосфери **Струна**: “Від хвилювання вся стала мов натягнута **струна**, що от-от не втримається і ввірветься” [6, с. 219]; “Щось усередині напнулося, як готова урватися **струна**” [13, с. 169]. Концепт **Байдужість** ослєвлено через музичний термін **Барабан**: “Ні, “барабанищик” – це той, кому “**все по барабану**” [10, с. 38]; “А от “іва-сикам” по **барабану** ...” [13, с. 219]; “Мені, якщо розібратися, воно по **барабану** ...” [13, с. 93]; “... але таким, як вона, наша діяльність глибоко по **барабану**” [13, с. 198]; “І раптом мені все стало по **барабану**” [13, с. 22]; “Втім, усе це було мені по **барабану**” [13, с. 62]. Також концепт **Нав’язливий стукіт** вербалізовано через термін **Барабан**: “Іхній” **побарабанив** пальцями по столу ...” [13, с. 234]. Концепт **Зовнішня подібність за формою** знаходить вербальне вираження через терміни **Грамофон, Скрипковий ключ**: “... тихо погойдуються біля скла синьо-рожеві **грамофончики** (квіти дзвіночків), заплітаючи бокові виступи химерним візерунком” [3, с. 231]; “Знаходжу ... Льонку, похилєну, як кривулька скрипкового **ключа**, над партитурою” [5, с. 152].

Проаналізувавши метафоризації в термінах суперконцепту **Музика** в українському художньому дискурсі 21 ст. на матеріалі прози, доходимо висновку про те, що суперконцепт **Музика** є багатим джерелом метафоризації. Вдалося з’ясувати, що концепти **Контроль, Влада** вербалізовано за допомогою такого терміна суперконцепту **Музика**, як **Дримба**. Концепт **Велика Громіздка Річ** у художньому дискурсі знаходить словесне вираження через термін **Бандура**. Концепт **Присемний Звук** в сучасній українській прозі ослєвлено через термін **Дзвіночок**. Ці вербалізації забарвлені яскравою метафорикою. Концепт **Спеціальна форма та Ярлик** також вербалізовано через термін **Дзвін**. Концепт **Присемний Звук** також вербально виражений через термін музичної концептосфери **Брязкальце** і перенесено на сферу людських реакцій та емоцій. Концепт **Авторитетність** вербалізовано через музичний термін **Скрипка**. Концепт **Об’єкт видовженої форми** знаходить словесну репрезентацію через музичний термін **Флейта**. Вислів з архітектурним терміном **Платівка** “платівка заскочила” означає зупинку чогось. Концепт **Хвилювання, Нєспокій** широко вербалізовано через терміни музичної концептосфери **Струна**. Концепт **Байдужість** ослєвлено через музичний термін **Барабан**. Також концепт **Нав’язливий стукіт** у художніх творах вербалізовано через термін **Барабан**.

Подані приклади дають підстави узагальнити, що вербалізації в термінах **Музичної** концептосфери є багатозначні і проєктовані на різні сфери людської діяльності. Надалі намагатимемося проаналізувати вербалізації в термінах інших концептуальних сфер таких, як **Техніка, Побут, Транспорт**, а також зупинемо увагу на окремих термінах цих концептосфер.

Проведене дослідження дає змогу зробити **висновок**, що вербалізації в термінах концептосфери **Музика** є метафорично насичені і важливі для аналізу лінгвістичних артефактів, концептуального аналізу мовної свідомості та мовної картини світу.

Література:

1. Антология концептов / Под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Арутюнова Н. Д. От образа к знаку. – В кн.: Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект. – М., 1988.
3. Вдовиченко Галина. Купальниця. Роман. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 197 с.
4. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус: Пер. с англ. // Язык и структура знания. – М. : Наука, 1990. – С. 63-85.
5. Вовк В. Знамено : повісті і романи / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2011. – 520 с.
6. Дара Корній. Зворотній бік світла. – Х. : КК “Клуб сімейного дозвілля”, 2012. – 320 с.
7. Лінгвістичний портал. Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209>
8. Лосев А. Ф. Проблема символа в реалистическом искусстве. – М., 1970.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж, 2001, – 200 с.
10. Роздобудько Ірен. Гудзик. Роман. – К. : Нора-Друк, 2011. – 240 с.
11. Телія В. Н. Метафоризация и ее роль в создании русской языковой картины мира. В. Телія // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173-204.
12. Теория метафоры. – М., 1990 // Н. Д. Арутюнова : Метафора и дискурс – С. 5-32
13. Яна Дубинянська “Козли”, повісті/ Пер. з рос. Ірини Калити. – К. : Факт, 2004, – 256 с.
14. Hoffman R. Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science. – In: The ubiquity of metaphor. – Amsterdam, 1985. – P. 327.

Бабенко О. В.,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЕМОЦІЙ ОСОБИСТОСТІ (на матеріалі англійської мови)

Стаття присвячена дослідженню структури і психолінгвістичних особливостей фразеосемантичного поля емоцій особистості. Розглянуто поняття "особистісно-орієнтована фразеосемантика", "семантичне поле", "видові диференціальні семантичні компоненти", наводяться приклади лексичних і фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеосемантика, ядро архісеми, диференціальні семи, мікрополя, конституенти.

Статья посвящена исследованию структуры и психолингвистических особенностей фразеосемантического поля эмоций личности. Рассмотрены понятия "личностно-ориентированная фразеосемантика", "семантическое поле", "видовые дифференциальные семантические компоненты", приводятся примеры лексических и фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеосемантика, ядро архисемы, дифференциальные семи, микрополя, конституенты.

The article deals with the structure and psycholinguistic features of a phraseosemantic field of emotions of a personality. It discusses the following concepts such as a "person-centered phraseosemantics", a "semantic field", "forms of differential semantic components", examples of lexical and phraseological units are under consideration.

Key words: phraseosemantics, a core of the archeseme, differential semes, microfields, constituents.

Постановка проблеми. Мовознавству завжди була притаманна ідея розглядати існування і функціонування мови в нерозривному зв'язку з його носієм. Посилення ролі "антропоцентричного фактору" у XX-XXI століттях призвело до зміщення фокусу лінгвістичних досліджень з проблем опису мовної структури в область, центром якої стає Homo loquens (людина-мовець). Особистість володіє складною структурою, від розуміння якої залежить опис регуляції поведінки людини на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Добре відомі дослідження в галузі лінгвістики, психології, педагогіки О. О. Леонтьєва, О. Р. Лурії, Н. І. Жинкіна, І. А. Зимньої, Б. І. Додонова, Є. Г. Чалкової, К. Є. Ізарда, С. В. Гриньова, І. М. Кобозевої, Л. С. Виготського, А. Вежбіцької, О. Л. Гройсмана, Л. Ш. Гегечкорі та багатьох інших зарубіжних авторів. У психолінгвістиці найбільше користуються попитом два напрямки у відношенні до проблеми особистості.

Так, К. К. Платонов вкладає в поняття структури особистості наступні чотири рівні: соціальний, соціально-біологічний, біосоціальний, біологічний [3, с. 69].

У напрямку, що запропонував О. М. Леонтьєв, особистість пов'язана з діяльністю. "Особистість людини ні в якому сенсі не є попередньою по відношенню до діяльності, як і його свідомість, вона нею породжується" [4, с. 173].

Емоції складають ядро мотиваційної структури людини. Вони впливають на наші думки і вчинки в повсякденному житті, а іноді драматично змінюють долю людини.

Емоції і почуття – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами і мотивами, що з давніх-давен цікавили філософів, починаючи з Арістотеля. Однак, учені не прийшли до єдиної думки із ряду основоположних питань. Досі не вирішена задача побудови цілісної, багаторівневої психологічної теорії емоцій. Це створює певні труднощі для лінгвістів, що звертаються до проблем мовного забезпечення емоцій.

Мета статті полягає у виявленні структури і особливостей фразеосемантичного поля емоцій особистості на матеріалі сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. У мові довгий час роль емоцій недооцінювалася. Час, в який ми живемо, характеризується сильною напруженістю. Ця напруженість, насамперед, виражається в негативних емоціях, які є одним із джерел семантичного розвитку мови. У лінгвістичній літературі досі немає однозначної відповіді на питання про те, як емоційне життя людини переломлюється в мові і його семантиці. Чому у мовленні кожне слово може стати емотивним? Як пояснити, що нейтральні слова, сполучаючись один з одним, можуть породжувати емотивні словосполучення і надфразові єдності?

У своїй дисертації В. І. Шаховський ("Категоризація емоцій у лексико-семантичній системі") проводить розмежування лексичної назви, вираження, опису емоцій; аналізує фонд емотивних лексичних засобів мови, дає їх класифікацію.

Автор вважає, що емоції відбиваються в трьох типах лексики мови: в лексиці, що називає емоції; в лексиці, що виражає емоції, і в лексиці, яка описує їх. Згідно теми нашої роботи ми наводимо приклади емоцій. Так, слова типу *disgust*, *hatred* і всі інші назви емоцій є назвами понять про них. Це випадок раціональної номінації емоцій. Емоція є не лише однією з форм відображення дійсності (а саме, формою відображення емоційного ставлення до неї), а й самі емоції для мови є об'єктом відображення. Тому назви емоцій є для мови мета-емоціями, а не самими емоціями.

Те, що слова, які називають емоції, неемотивні, підтверджує елементарна субституція: якщо у висловлюванні, що виражає, наприклад, відразу через слово *pig* (*You're a pig! That's what you are!*) замінити слово, що виражає цю емоцію, на слово, що її називає – *disgust*, – то комунікативно-емоційний ефект буде зменшений відразу на декілька порогів.

У словниковому запасі англійської мови є спеціальні лексичні одиниці, що описують емоційний стан об'єкта, який характеризується. До них, наприклад, відносяться прислівники: *icily, viciously, furiously, desperately, contemptuously, fiercely, etc.*

Дієслова емоційної мови: *wail, shriek, squeal, whine, groan, snap, grunt, snort, bark, shrill, explode, swear, spit, blaster.*

Дієслова емоційного ставлення і переживання: *hate, suffer, horrify, etc.*

Іменники – терміни емоцій, що вживаються з прийменником “with”: *with malice (hate, contempt, disgust, bitterness, scom).*

Іменники, що позначають фізіологічні прояви емоцій: *tear, choking, paleness, grimace, redness, etc.*

Прикметники: *angry, contemptuous, scornful, tender, pale, red, desperate, etc.*

Таким чином, одна і та ж емоція одержує в мові різну об'єктивацію, мова може її називати, виражати, описувати. Так, наприклад, парадигма *disgust – phew – an ass – stupid (ly) (obstinate (ly))* співвідноситься з однією в тих же емоційних відношеннях. Але перший її член називає, позначає це відношення, другий – виражає його безпосередньо (афектив), третій – виражає його опосередковано через тропоморфне найменування об'єкта цієї емоції (конотатив), а четвертий – описує її” [6, с. 143].

Подібно лексиці, фразеологія містить найбагатші засоби мовної виразності, надає мові особливу експресію і неповторний національний колорит.

Дослідженням лінгвістичних і психологічних закономірностей функціонування системи семантичних полів на макро– та мікрорівнях, конститuentами яких є фразеологічні одиниці, займається іншомовна особистісно-орієнтована фразеосемантика в системі особистісно-орієнтованого навчання іншомовному спілкуванню. Іншомовна особистісно-орієнтована фразеосемантика – новий міждисциплінарний напрямок вивчення фразеології як об'єктивно існуючої мовної реальності, який націлений на дослідження лінгвістичних і психологічних закономірностей функціонування системи семантичних полів, що зберігаються в пам'яті у відповідності з гностичними зонами мозку, пов'язаними з рефлексією міжособистісного спілкування іноземною мовою [5, с. 13].

У сучасному мовознавстві семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю змісту і відображенням в них понятійної, предметної чи функціональної схожості позначуваних явищ. Семантичне поле характеризується наступними основними властивостями:

1. Наявності семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами;
2. Системним характером цих відношень;
3. Взаємозв'язком і взаємовизначеністю лексичних одиниць;
4. Відносною автономністю поля;
5. Безперервністю позначення його смислового простору;
6. Взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи [2, с. 99].

Розглянемо розроблену нами структуру фразеосемантичного поля емоцій особистості (Рис.1) [1, с. 74].

Родове значення архісеми конкретизується видовими диференціальними семантичними компонентами, що характеризують емоції за: 1) інтенсивністю емоційного забарвлення;

2) результативністю емоційних станів.

Два мікрополя представлені таким чином:

Перше поле засноване на фізіологічній класифікації, пов'язаній з позитивними, негативними, нейтральними емоціями, вираженими відповідними видовими диференціальними компонентами, які допомогли розділити мікрополе на семантичні групи негативних, позитивних і нейтральних емоцій, які, в свою чергу, в залежності від інтенсивності емоційного забарвлення розділяють на мікрогрупи або підгрупи.

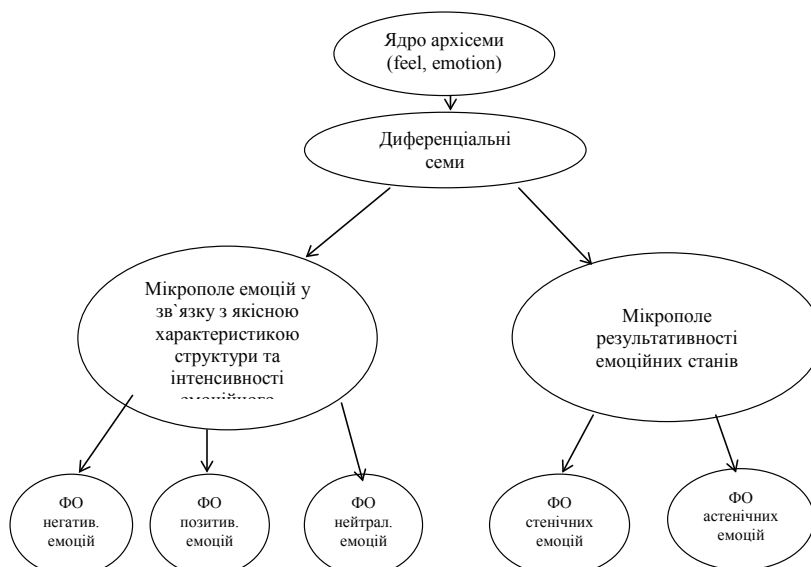

Рис. 1 Структура фразеосемантичного поля емоцій

Друге поле пов'язане з результативністю емоційних станів і ділиться залежно від диференціації семантичних компонентів на групи, що характеризують стенічні та астенічні емоції.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця емоцій за ступенем інтенсивності

Негативні емоції	Позитивні емоції
<i>дискомфорт</i> (Be on the bit (відчувати себе скуто))	<i>гарний настрій</i> (In high spirits (в хорошому настрої))
<i>тривога</i> (On the anxious seat (в тривозі, стурбований))	<i>задоволення</i> (Take satisfaction (отримувати задоволення))
<i>обурення</i> (Hot under the collar (розсерджений, обурений))	<i>задоволення</i> (Derive pleasure (отримувати задоволення))
<i>страх</i> (In a blue funk (в панічному стані, в паніці))	<i>радість</i> (Pride and joy (гордість і радість))
<i>гнів</i> (One's blood is up (вийшов з себе))	<i>натхнення</i> (Shock of joy (прилив радості))
<i>жах</i> (One's blood turned to ice (кров заholола в жилах))	<i>любов</i> (Be fathoms deep in love (бути шалено закоханим))
<i>відчай</i> (Come to a fine (pretty) pass (потрапити в дуже скрутне становище))	<i>Щастя</i> (Heaven on earth (рай земний))

Висновки. Семантична структура мікрополів, які входять до складу макрополя емоцій, конкретизується наступним чином. Виділені диференціальні семи дозволили описати структуру різноманітних семантичних груп і представити їх у вигляді двох класифікацій взаємозалежних і взаємообумовлених.

Перша класифікація (фізіологічна) ФО за інтенсивністю емоційного забарвлення негативних емоцій: мікрополя від дискомфорту до відчаю; і позитивних емоцій: від задоволення до щастя і любові (фізіологічна).

Мікрополе негативних емоцій – найрепрезентативніше в кількісному відношенні (5000 ФО і ЛО). Найбільш частотними є наступні семантичні групи: відчай (*at bay, despair gives courage to a coward*); жах (*one's blood aimed to ice, make smb.'s life a hell*); гнів (*savage as a meat axe, break the camel's back, get smb.'s back up*); злість (*flash (shoot) fire, bear smb. malice*); страх (*in a blue funk, take (the) alarm*); тривога (*be off one's balance, nervous as a cat*); зневіра (*as miserable as a bandicoot*); обурення (*have a fit*), невпевненість (*be (remain) on the bit*).

Мікрополе позитивних емоцій (2500 ФО і ЛО). Найбільш репрезентативні в кількісному відношенні наступні семантичні групи: щастя, блаженство (*heaven (or paradise) on earth, in the seventh heaven*); любов (*be fathoms deep in love*); натхнення (*a great snack of joy*); радість (*tread (walk) on air*); задоволення (*derive pleasure, draw pleasure*); гарний настрій (*pride and joy*) [7, с. 245-326].

Мікрополе нейтральних емоцій (500 ФО і ЛО). Згідно фізіологічної класифікації О. Л. Гройсмана розрізняють наступні нейтральні емоції: цікавість (*What's up?*), здивування (*eyes on stalks, make smb. open his eyes*), байдужість (*as cool as cucumber*), спокійний споглядальний настрій йоги.

2) Друга класифікація ФО за психологічним результатом емоційно-напруженої діяльності. Вона складається з двох мікрополів:

- а) ФО, які характеризують стенічні емоції;
- б) ФО, які характеризують астенічні емоції.

Результати проведеного дослідження мають практичне застосування в лінгвістиці, психолінгвістиці, психології, педагогії та методиці навчання мов.

Література:

1. Бабенко О. В. Фразеосемантичне поле емоцій в єдності лінгвістичного та психолого-педагогічного аспектів: Монографія / О. В. Бабенко. – К.: ТОВ "Науково-виробниче підприємство "Інтерсервіс", 2012. – 210 с.
2. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
3. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – 254 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Чалкова Е. Г. Фразеосемантические поля англоязычного личностно-ориентированного общения. – М.: Изд-во "Импринт-Гольфстрим", 1998. – 362 с.
6. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка): дис. ... д-ра. филол. наук. – М., 1988.
7. Porter Andrew J., Terrie Henry L., Gordon, JR. Edward J., "American literature", Ginn and Company, 1979. – 815 p.

Бачишина О. Б.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОСТОРУ В РОМАНІ В. ШЕВЧУКА “ДІМ НА ГОРІ”

У статті проаналізовано особливості вираження простору різними частинами мови, здійснено класифікацію відповідних груп лексики щодо їх властивостей передачі просторових відношень. Матеріал для дослідження взятو із роману-балади В. Шевчука “Дім на горі”.

Ключові слова: простір, просторові відношення, лексичне значення.

В статье проанализированы особенности выражения пространства разными частями речи, выполнена классификация вышеупомянутой лексики в соответствии со свойствами передачи ими пространственных отношений. Анализ осуществлен на основании романа-баллады В. Шевчука “Дим на гори”.

Ключевые слова: пространство, пространственные отношения, лексическое значение.

The article gives an analysis of characteristics of expression of spacial relations by different parts of speech. Classification of these idioms was also made. The analysis was done on the basis of literary works by V. Shevchuk.

Key words: space, spacial relations, lexical meaning.

Людина сприймає простір, живе в ньому і, відповідно, експлікує його певним чином у мову. Простір – філософське поняття, “одна з основних об’єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом; необмежена протяжність (у всіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею; вільний великий обшир, просторін” [11, с. 298]. Звичний для нас простір – антропоцентричний, адже це те середовище, в якому живе людина, тому і просторові відношення, окреслені в мові, відповідні.

У мовознавчій науці поки що не існує єдиного, усталеного визначення лінгвістичного простору. Але є ряд підходів, які дозволяють окреслити межі цього поняття. Так, “лінгвістичний аспект простору може бути представлений як сукупність способів мовного вираження сутності філософського і фізичного аспектів” [3, с. 28]. Звичайно, в мові простір не є дзеркальним відображенням реального простору, тут він набуває певної суб’єктивності, образності тощо. Можемо говорити про те, що вираження простору у мові є “функціонально зумовленими абстракціями сукупності життєвого досвіду певної окремо взятої культурної спільноти” [Там само].

Питання лексики на позначення простору в мовознавстві не нове. Вже є перші ґрунтовні дослідження, присвячені вивченню особливостей вираження просторових відношень на лексичному рівні в українській мові (праці С. Фоміної [12], Т. Скорбач [10], В. Головіної [4]).

Метою даної статті є аналіз, опис та класифікація лексики на позначення простору в романі-баладі В. Шевчука “Дім на горі”, визначення особливостей та властивостей відповідних мовних елементів щодо передачі просторових відношень. Такий аналіз дозволить доповнити уже існуючі теоретичні надбання новими висновками. Крім того, дослідження відповідного характеру на матеріалі творів В. Шевчука досі не було здійснено, що й визначає актуальність нашої роботи.

Дослідження на лексичному рівні ґрунтуються на аналізі семантичної системи мови. Тому будемо розглядати слова, які характеризуються наявністю локативної семи, тобто мають просторове значення.

Для іменників з просторовим значенням вихідним є поняття “вмістилища (контейнера)” [6, с. 26-27], тобто місця, певної території, на якій може відбуватися дія. Важливо згадати про об’єкти, які протиставлені простору і які йому належать. Останні не виступають назвами простору, тому не можуть передавати просторові відношення на лексичному рівні.

За О. Н. Селівестровою [9, с. 5], всі іменники, що позначають простір, можна поділити на такі лексико-семантичні групи: 1) слова загальної локативної семантики; 2) топонімічна лексика; 3) лексика, пов’язана із окресленням населених пунктів; 4) лексика, яка позначає сторони світу; 5) різні приміщення, призначені для житла, господарської діяльності.

На основі семантичного аналізу іменників із просторовим значенням в романі В. Шевчука “Дім на горі”, дещо деталізувавши та доповнивши згаданий поділ, отримуємо таку класифікацію:

Іменники із загальною просторовою семантикою: *безмежжя, бік, відстань, глибина, далечінь, кінець, кут, край, краєвид, місце, початок, простір, світ, сфера, щілина* тощо.

Назви природних просторів та їх частин: а) небесні та співвідносні з ними простори: *небо, овид, повітря* тощо; б) назви водних просторів: *вода, калюжа, море, озерце, плесо, потік, річка, розлив, ставок, струмок* тощо; в) назви просторів суходолу. Цю підгрупу можна поділити на менші, а саме: загальні назви наземних просторів та сільськогосподарських угідь (*берег, гай, город, земля, ліс, пісок, поле, пуця, стежка, сад, степ, хаці* тощо) та назви форм рельєфу (*гора, горб, долина, косогір, крутосхил, круча, підйом, прірва, скеля, схил, урвище, ямка* тощо).

Лексика, пов’язана з населеними пунктами: *базар, вуличка, вулиця, двір, дворишко, дорога, місто, обійстя, околиця, подвір’я, стежка, узвіз, шлях* тощо.

Назви будівель, їх частин: *будинок, веранда, вулик, горище, гніздо, ганок, коридор, кут, кухня, льох, магазин, нора, обійстя, помешкання, сцена, фортеця, хата, церква, цоколь, школа, шпиталь* тощо.

Іменники зі значенням простору, пов’язані з тілом людини. Ця група охоплює так звані мікропростори, тобто пов’язана не з тими просторами, у яких живе і проводить свою діяльність людина, а з тими, які виникають завдяки самій людині, її фізіологічним властивостям, діям. У мові твору В. Шевчука “Дім на горі” вона представлена такими лексемами: *долоня, кишеня, пазуха, пахва, правця*: ... *Одержував їх [грушок] на дорогу*

стільки, скільки міг покласти в *пазуху* [13, с. 47]; Тепер біля їхніх *правиць* стояло по білій філіжанці ... [13, с. 29].

Просторове значення мають також і власні назви: *Старий Пічкур* (гора), *Рудинська* (вулиця). Їх зараховуємо до тих груп, до яких входить поняття, яке вони називають.

Існує також ряд класифікацій іменників із просторовим значенням за іншими ознаками. Так, вони можуть називати замкнений / незамкнений простори [7] (за іншою термінологією, відкритий / закритий [14, с. 13], внутрішній / зовнішній [1, с. 8]). Вказівка на замкнений простір є первинною властивістю іменників, які називають будівлі, їх частини та простри, пов'язані з тілом людини. Природні простори: небесні, водні, земні – передають, як правило, незамкнений простір. Хоча можливі відхилення від такої закономірності, що викликано дистрибуцією лексем та вживанням їх у переносному значенні. Іменники, що пов'язані з населеними пунктами, можуть називати як відкритий, так і закритий простори.

Іменники із просторовим значенням групують також за ознакою природний / антропогенний (штучний) [14, с. 13] простори. До перших, відповідно, належать слова із загальною просторовою семантикою, назви природних просторів та простри, пов'язані з тілом людини. Лексика, пов'язана з населеними пунктами, та назви будівель, як правило, називають штучні об'єкти.

Зазначимо, що при класифікації іменників із просторовою семантикою необхідно виходити не з основного значення слова, а із контекстуального. Наприклад, лексему *стежка* ми зарахували до наземних просторів і до лексики, пов'язаної із населеними пунктами. Адже якщо йдеться про стежку в селі, яка веде, наприклад, від хати до хати, чи до магазину, то, відповідно, віднести її потрібно до лексики населених пунктів. Якщо ж це польова стежка, чи стежка попри річку, маємо назву наземного простору.

Якщо іменники, відповідно до їх частиномовного значення, називають простір, то прислівники мають більш різноманітне просторове значення. Локативне значення в українській мові мають прислівники місця та способу дії.

Прислівники місця, як правило, окреслюють простір за векторами верх-низ, право-ліво, перед-зад, далеко-близько. Цю властивість і беремо за основу нашої класифікації. Отже, прислівники місця поділяються на:

1) Прислівники із загальною просторовою семантикою: *бозна-де, де, дець, звідки, звідси, звідусіль, кудись, назустріч, повсюдно, скрізь* тощо.

2) Прислівники, що членують простір по горизонталі. Тут можна виділити дві підгрупи: а) прислівники, що членують простір по осі "перед-зад": *вперед, ззаду, попереду, спереду, назад* тощо; б) прислівники, що характеризують простір по осі "право-ліво": *вліво, вправо, зліворуч* тощо;

3) прислівники, що членують простір по вертикалі: *вгору, високо, вище, вниз, внизу, додола, згори, нижче, угору* тощо.

4) прислівники, що членують простір по колу: *довкола, навдookіл, навколо, навкруги* тощо;

5) прислівники, що передають різний ступінь просторової близькості (вектор "далеко-близько"). Просторова близькість може бути трьох ступенів [8, с. 86]: а) найвищий ступінь просторової близькості: *ближче, зразу, неподалік, отут, побіч, поруч, тут* тощо; б) середня щільність прилягання: *віддалік, віддала, поодаль* тощо; в) найнижчий ступінь близькості, тобто далеко: *далеко, далі, там* тощо.

Прислівники часто членують простір завдяки певним опозитивним парам: *туди – сюди, там – тут, звідси – звідти*. Цікаво, що такі опозитивні пари, як правило, мають узагальнююче слово з нейтральною семантикою щодо ступеня вияву просторової близькості: *куди, де* та *звідки* відповідно.

Прислівники місця можна класифікувати також за ознакою статичності / динамічності на такі, що мають значення місцезосташування (*ніде, нижче, спереду, поруч, там* тощо) та напрямку руху (*назад, нікуди, угору, повз, сюди* тощо).

Просторове значення мають також прислівники способу дії. У проаналізованому творі функціонують такі з них: *боком, вбрід, впоперек, врізнобіч, доверху, докупи, колом, крутіше, напереріз, навскоси, назустріч, слідом: Трохи збоку переходила вбрід річку сільська жінка ...* [13, с. 37]; ... *Невелика бордова смужка лежала впоперек неба ...* [13, с. 26].

Прикметники теж мають просторове значення, проте воно, відповідно до їхнього частиномовного значення, дещо специфічне. Так, у прикметниках просторове значення поєднується із атрибутивним. Локативне значення в українській мові мають три типи прикметників: 1. Прикметники, що означають форму та розмір (*великий, високий, круглий, малий, мізерний, невеликий, невисокий, низький, прямокутний, стрункий, тонкий, худий, чотирикутний, широкий* тощо); 2. Прикметники, що вказують на відстань, положення (*далекій, крайній, лівий, недалекий, правий, протилежний, прямовисний, сусідній* тощо); 3. Прикметники, похідні від іменників із просторовим значенням (*горішній, земний, надвірний, небесний, польовий, прирічковий, шкільний* тощо). Як бачимо, багато прикметників із просторовим значенням теж мають опозитивні пари: *великий – малий, високий – низький, лівий – правий* тощо. Крім того, контекст відіграє одну із найважливіших ролей при визначенні просторової семантики прикметника. Наприклад, слово *шкільний*, функціонуючи з іменником, що має просторове значення, теж набуває його: *Підстарший син Олександри Панасівни спокійно перейшов сад і вступив у шкільний двір* [13, с. 149]. Коли ж відповідний прикметник характеризує іменник без просторового значення, то таке значення відсутнє і в прикметника: * *Останові купили нову шкільну форму*.

Займенники лише вказують на предмети, ознаки чи обставини, проте вони також можуть передавати просторові відношення. Їх просторове значення напряму залежить від слова, яке вони заміщають у реченні. У мові твору В. Шевчука "Дім на горі" із просторовим значенням функціонують такі займенники: *весь, інший, його, кожен, обоє, свій, такий, той (отой), цей (оцей), цей-таки, цілий, який: ... З іншого боку закудкудакала курка й загорлав півень* [13, с. 18]; *Ота й ота зоря [...]* і *є очі красуні з будинку на горі* [13, с. 53].

Займенники тісно пов'язані із явищем дейксису. “Дейксис – це основний механізм для включення у висловлювання інформації з нелінгвістичного контексту події” [2, с. 154]. Мовні одиниці, які виконують функцію вказівки, називаються дейктичними. Вони настільки чинять опір у підведенні їх під ті чи інші класи слів, що мовознавці називають їх “вказівними частками”. Дейктики отримують семантичне наповнення в кожному конкретному випадку [5, с. 315-316]. Дейктиками можуть бути не лише займенники, але й прислівники, наприклад, *тут, там, скрізь* тощо. Дейксис стосується, зокрема, тих займенників, які містять сему “далеко-близько”, наприклад займенники *той, цей*, адже їх використання безпосередньо пов'язане із розміщенням предмета.

Числівники також беруть участь в дейксисті, і в певному контексті набувають просторового значення: *Павук помандрував уже до іншого куца, і тільки ступив він на першого листка, відразу пожовтів і той* [13, с. 49]; ... *Одна кімната щедра прикрашена саморобними фіранками й завісами [...], а друга [...]* була майже гола [13, с. 46]. Часто, в таких контекстах, числівник вживається у значенні прикметника чи вказівного займенника: ... *Впав на одну з квіток лахматий джміль* [13, с. 50]; *На один із тих столів миттю скочила Олександра Панасівна ...* [13, с. 144].

Дієслова передають рух або статику в просторі, але самостійно не можуть називати простір чи членувати його, що відповідає їх частиномовному значенню. Дієслова виступають опорним компонентом у словосполученнях із прислівниками та іменниками, тому в контексті просторових відношень їх властивості потрібно розглядати у сполуках із цими частинами мови. Загалом питання просторових відношень та дієслів потребує подальшого дослідження, що в перспективі дозволить окреслити, яким чином передають просторові відношення дієприкметники та дієприслівники. Серед службових частин мови активну роль у відображенні просторових відношень в мові беруть прийменники. Але, оскільки, службові частини мови не мають лексичного значення, то відповідно прийменники необхідно розглядати у складі прийменниково-відмінкових форм.

Отже, просторове значення в українській мові мають іменники, прикметники та прислівники. Займенники та числівники можуть набувати його в певному контексті. Дієслова, відповідно до їх частиномовного значення, можуть передавати рух чи статику в просторі. Властивості останніх, а особливо їх форм, дієприкметника та дієприслівника, ще мало досліджені, що й становить перспективу подальшого аналізу.

Література:

1. Агеева Р. А. Категория пространства и способы его выражения в языке // Категории и законы в марксистско-ленинской диалектики и язык. – М., 1984. – С. 7-15.
2. Арутюнова Н. Д. Человеческий фактор в языке: коммуникация, модальность, дейксис / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1992. – 281 с.
3. Ачкасов В. А. От образа языкового к художественному: [опыт учителя. рус. яз.] // Русская словесность: Науч.-теорет. и метод. журн. – 2005. – № 4. – С. 25-30.
4. Головіна В. С. Просторові параметри у поезії Оксани Забужко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 2. – Симферополь. – 2010. – С. 36-40.
5. Кравченко О. Мовно-філософські аспекти вербалізації часового та просторового дейксису // Мовознавчий вісник – 2009. – Вип. 9. – С. 314-320.
6. Кубрякова О. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / О. С. Кубрякова – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
7. Лебеденко Ю., Дудик К. Мовне вираження простору в “Повісті про санаторійну зону” М. Хвилювого. [Електронний ресурс] / Ю. Лебеденко, К. Дудик – Режим доступу до журналу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znphknpu_lingv/2008_26/3.html
8. Ожоган В. Локативні й темпоральні синтаксми займенникового типу в структурі речення // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. – Серія: Філологічні науки. – Вип. 80. – Кіровоград, 2008. – С. 84-94.
9. Селивестрова, О. Н. Понятие “множество” и “пространство” в семантике синтаксиса // Сер.: лит. и яз. – 1983. – № 2. – С. 2-14.
10. Скорбач Т. В. Мовний образ простору в поезіях М. Семенка і В. Поліщука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тетяна Василівна Скорбач. – Харків, 1999. – 20 с.
11. Словник української мови в 11-и т. – Т. 8 – К. : Наукова думка, 1977 – 927 с.
12. Фоміна Б. С. Зіставний аналіз вербалізації образного компонента концепту простір у фантастичних романах В. Винниченка “Сонячна машина” та Г. Уеллса “Машина часу” // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 2. – Симферополь. – 2010. – С. 606-611.
13. Шевчук В. О. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання / В. О. Шевчук. – К. : Дніпро, 1989. – 526 с.
14. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові – автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Мирослава Петрівна Ющенко. – К., 2007. – 22 с.

Берест Т. М.,

Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія", м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ОЗНАЧЕНЬ БІЛИЙ І ЧОРНИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються колірні означення білий, чорний у поезії 50–90-х років ХХ ст. З'ясовуються структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості словообразів, створених на їх основі.

Ключові слова: колірний, кольоронім, кольоропозначення, семантика, експресивність.

В статье исследуются цветовые обозначения белый, черный в поэзии 50–90-х годов. Выясняются структурно-семантические и функционально-стилистические особенности словообразов, созданных на их основе.

Ключевые слова: цветовой, цветоним, цветообозначение, семантика, экспрессивность.

This article investigates the color attributes white, black in the poetry of 50–90's. Structural and semantic as well as functional and stylistic peculiarities of verbal images arisen from the abovementioned onyms have been identified.

Key words: chromatic, colouronym, colour naming, semantics, expressiveness.

Лексико-семантична група кольоропозначень в українській мові належить до найуживаніших. За допомогою неї пізнається й описується розмаїття явищ об'єктивного й суб'єктивного світу. Вивчення кольоропозначень здійснюється в різних напрямках. Опису кольоропозначень присвячено роботи І. Бабій, Н. Бахиліної, Г. Губаревої, О. Зівак, В. Дятчук, А. Крищенко, Л. Пустовіт та ін. Їхні дослідження базуються як на загальних теоретичних проблемах, так і на зразках художньої літератури. Колірні номінації є одними із складників поетичного словника, що, тісно пов'язуючись із константами народної культури, акумулюють концептуальні уявлення, ціннісні орієнтири етносу. Невипадково кольористична лексика постійно привертає увагу дослідників, зокрема у зв'язку із вивченням окремих ідіостилів, а також мовновиражальних засобів певної поетичної епохи.

Усвідомлюючи, що питання дослідження стилістики художньої літератури залишається на сьогодні доволі актуальним і набуває все нових напрямів і відгалужень, уважаємо цікавим з наукового погляду порівняльне дослідження функціонування колористичних означень в поезії означеного періоду. Метою нашої роботи є аналіз семантики та функцій кольоронімів у поезії 50–90 років ХХ століття.

Матеріалом для дослідження послужила мова понад 15 збірок представників літературного покоління вісімдесятників та дев'яностників, які репрезентують як постмодерну поезію, так і традиційну. Результати наших спостережень порівняно із результатами лексикологічного дослідження поетичного мовлення 50–70 років минулого століття Л. Пустовіт [2].

У досліджуваних збірках ми зафіксували понад 1500 уживань означень кольору. Розмістивши їх у порядку зменшення кількості вживань, отримуємо такий ряд: *чорний, зелений, золотий, білий, червоний, срібний, синій, сірий, сивий, рожевий, жовтий* та ін. Великою кількістю кольоронімів виділяються твори Ірини МIRONENKO (понад 150 уживань). Загалом традиційна поезія демонструє ширше використання означень кольору, а у творах авангардного напрямку фіксуємо більшу частоту вживання лексем на позначення холодних кольорів (*синій, голубий, блакитний, сивий, сірий, срібний*). Привертає увагу наявність у творах молодих поетів "улюблених" кольороназв. Так, І. МIRONENKO й О. ПАХЛЮВСКА часто включають у поезії лексему *чорний*, Ю. АНДРУХОВИЧ – *зелений*, І. РИМАРУК – *золотий*, Р. МЕЛЬНИКІВ і Г. ГАРМАШ – *жовтий*. Як зазначає В. РУСАНІВСЬКИЙ, "поетичний словник відображає індивідуальність поета. Індивідуум навіки матеріалізується у виконаній праці, поет втілюється у створені поетичні рядки" [3, с. 41], отже схильність авторів до використання тих чи інших кольоронімів пояснюємо особливостями світобачення, світосприйняття, настроєм, а також ідейно-тематичними домінантами творчості поета.

Дослідниця словника поезії 50–70 років Л. Пустовіт відзначає, що прикметник *білий* є найпоширенішим, він сполучається з іменниками *сніг, хуртовина, поле, дорога, стежка, вода, хвиля, піна, джерело, дим, небо, хмара, місяць, сад, дерево, береза, липа, вишня, квіти, троянда, лебідь, вовк, грива, старість, крила, дівчина, янгол, волосся, душа, сорочка, свитка, хустка, вік, день, ранок, плач, дзвін* та ін. [2, с. 80]. Номінативне означення *білий* у поетичному мовленні 80–90-х років поєднується з опорними словами: *айстри, зебри, кора, крила, пелюстка, перо, рукавички, сніг, птах, льоля, сотворіння (про сніг), стеля, стіна* тощо. Наприклад, "П'яти / злизують асфальт / перехрестям розіп'ятий / ... / в білі зебри / ніби в ребра / в правий бік – / спис ..." (Р. Мельн.). Семантика кольору зберігається також при метафоризованому зображенні квіту дерев ("... *дерева біле саяво на землю сплива ...*", "уста в уста, мов *білий* подих саду ..." (Ю. Андр.) і в атрибутивних сполуках типу *біле небо, біла тьма*, асоціативно пов'язаних з поняттям снігопаду. Літературною традицією аналізована кольороназва закріплена за художнім образом зими. Пряме й переносне значення назв, пов'язаних із кольором снігу, виявляється і в поезії Б. Олійника "Після віхоли". Віхола називається *білим сном, біленою, білим реготом, білими путами, білограєм*. Л. Пустовіт відзначає, що образ білого снігу є характерною художньою деталлю багатьох творів Б. Олійника, набуваючи ознак поетичного символу [2, с. 80]. У вірші І. Римарука "Світло в камені" внаслідок метафорично-контекстуального переосмислення лексеми *білий* перетворюється на символічне позначення пори року: "Ніби вчора криницю / заспало листям по саму цямрину – / а вже двері в *біле* не прочинити ...". Ситуативне розширення семантики поетичного епітета відбувається через актуалізацію сем 'святковий'; 'світлий', 'чистий', 'праведний'. При цьому трансформація значення прикметника відбувається на фоні основного – колористичного. Воно "просвічує" крізь переносні значення й уживання.

Позитивна оцінність епітета *білий* веде свій початок із народнопісенної творчості, у сучасній поезії вона є основою для створення поетичного образу *білої пелюстки* із символічним значенням 'добра, щаслива доля'. Контекстуальним антонімом слова *білий* виступає лексема *багряний*, значенню якої притаманні семи 'тривожний', 'трагічний': "А дитя задрімало, / неначе / лиш на *білій* пелюстці записано долю йому, — / і не бачиш пелюстку *багрян*у, / кровину тремтячу / в неминуїм диму ..." (І. Рим.). Сема 'щасливий' у змісті слова *білий* наголошується в рядках: "... в наш *білий* день, в те — сонячне учора ..." (Г. Вівч.). У творах 50-70 років також відзначається використання традиційних поетичних образів, у яких "семантика безпосереднього, прямого називання кольору нейтралізується" [2, с. 82]

Оригінальні авторські образи, створені поєднанням означення кольору з абстрактними назвами, не підлягають вичерпному семантичному витлумаченню. Можемо лише констатувати, що відбувається процес усунення значення кольору, супроводжуваний посиленням емоційно-оцінних компонентів: "Твої слова — як *білий* вітер з дюн" (О. Пахл.); "... Відпливало поволі воно [шитво] / в *білий* сон" (І. Рим.); "І біловусте тихе слово / сплигло причасним диханням" (І. Драч).

Отже, основним призначенням епітета *білий* у сучасній українській поезії є кольороназивання, вираження значень світла, чистоти, а також образне позначення щастя (наприклад, у складі символу *біла пелюстка*), душевної чистоти, праведності. Розширення семантики епітета відбувається при використанні його в ролі символу зими. Сполучаючись із словами-назвами абстрактних реалій, колоратив втрачає семантику кольору, натомість у змісті епітета посилюються емоційно-оцінні конотативні компоненти.

Епітет *чорний* виділяється в сучасній поезії частотою вживання, що зумовлено переважанням песимістичного настрою, образів самотності, душевного дискомфорту. Дослідники відзначають, що нинішнє покоління літераторів "на протигагу "рішучості" своїх попередників...відчуває себе не зовсім певно у цьому тривожному сучасному світі ..." [1, с. 7]. Проте і в поезії попередніх десятиліть, і ще раніше в основі емоційно-психологічного сприйняття слова *чорний*, його символічних і переносних значень лежали асоціації з темним, брудним, неприємним. Поєднання елементів 'темний' і 'не осяяний світлом' у семантиці аналізованого означення відбувається в пейзажних картинах ночі та світанку: "і відступає перед ними ніч / і, розідравши *чорний* стяг, тіка!" (В. Верх.); "Небо *чорне*. Горизонт кармінний. / На твою долоню золоту сяде голуб темряви камінний" (О. Пахл.), "Можна побачити шрам твого тіла на *чорній* виліці неба" (С. Жад.). Маємо тут і контрастне підкреслення значення 'кольору сажі...: протилежне білий' через зіставлення з прикметниками *кармінний*, *золотий*, *голубий* або через використання образу нічного неба як фону, на якому вимальовується світлий об'єкт. Спостерігаємо також випадки актуалізації сем 'неосвітлений', 'темний', 'не головний', 'не парадний'. Складні асоціації викликає образ *чорного вікна*. Він пов'язаний із відчуттям тривоги, ворожості, самотності: "Не бійтесь жовтої хмари / чи собаки зеленого / сіамських близнят / бійтесь *чорного* вікна увечері" (Т. Шапр.); "Схилилася до *чорного* вікна, / і сльози на очах пополотніли" (Ю. Бедр.). Таке вживання пов'язане з переносним значенням слова *чорний* — 'важкий, безпросвітний, безрадісний'. Колористичний епітет психологізується, асоціюючись із тривожним настроєм, викликаним темрявою за вікном. Образними відтінками 'ворожий', 'трагічний' об'єднані епітети в складі абстрактних сполук: *чорний вітер*, *чорний простір*, *історії чорний кортеж*, *чорний зсув*. У ряді контекстів означення *чорний* виступає інтенсифікатором значень емоційної лексики типу *мука*, *біль*, *самота*, *смерть*, *лихоліття*. За таких умов уживання в образній семантиці художнього слова на перший план висувається негативний емоційно-оцінний компонент. Аналогічні тенденції простежуються в текстах 50–60 рр.: "крім вказівки на колір, ...прикметник може створювати емоційно-експресивний ефект, передаючи драматизм, трагізм, безвихідь ситуації, або може містити виразний оцінний момент — негативну оцінку чогось або когось" [2, с. 83]. Спостерігаємо також приклади вживання названого епітета й похідних від нього прислівників для художньо-експресивного позначення гріховності, небезпеки, ворожості, трауру, самотності.

Таким чином, діапазон значень, представлених у досліджуваній поезії лексемами *білий* та *чорний* не виходить за межі узуальної семантики художніх означень. Новизна у вживанні кольороназв ґрунтується на традиційних способах їх використання в українській поетичній практиці.

Література:

1. Олійник І. Г. Мовотворчість поетів-вісімдесятників (текстові структури та поетичні номінації): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 // І. Г. Олійник. — АН України, Ін-т укр. мови АН України. — К., 1993. — 16 с.
2. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект / Л. О. Пустовіт. — К. : УНВЦ "Рідна мова", 2009. — 243 с.
3. Русанівський В.М. Слово в поезії / В.М. Русанівський // Рідне слово. — Вип. 6. — К. : Наукова думка, 1972. — С. 41-50.

Блажко М. І.,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРОВИХ ПАРАМЕТРІВ АД'ЕКТИВНИМИ ЗАСОБАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розкрито роль прикметників й дієприкметників сучасної німецької мови на позначення звучання в вербалізації основних просторових параметрів: місця, відстані та напрямку.

Ключові слова: прикметники німецької мови, дієприкметники німецької мови, просторові параметри, місце, відстань, напрямок, вербалізація.

В статье продемонстрирована роль прилагательных и причастий современного немецкого языка, характеризующих звучание, в вербализации основных пространственных параметров: места, расстояния и направления.

Ключевые слова: прилагательные немецкого языка, причастия немецкого языка, пространственные параметры, место, расстояние, направление, вербализация.

The article reveals the role of German adjectives and participles denoting sound production in verbalizing the main spatial parameters of place, distance and direction.

Key words: German adjectives, German participles, spatial parameters, place, distance, direction, verbalizing.

Антропоцентричність сучасного мовознавства зумовлює інтерес дослідників до простору й часу, які уможливають опис різноманітних явищ і процесів навколишнього середовища, оскільки все, що презентується свідомості людини, осмислюється за допомогою цих координат, тобто має деякі просторові та/або часові характеристики [4, с. 5]. Аналіз номінацій складових частин простору й відношень між його частинами залишається одним з магістральних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень [9, с. 9]. В останні роки науковці фокусують увагу на вивченні засобів вербалізації просторових параметрів у різних мовах. Досліджено специфіку прислівників в об'єктивації просторової картини світу в іспанській мові [5; 6] та їхню роль у вербалізації параметра "попереду" в англійській мові [7]. Розглянуто втілення трьох просторових вимірів "вертикаль", "вміщуваність" і "глибина" англійськими фразовими дієсловами [9, с. 83] та розбіжності в способах передачі просторових відношень похідними каузативними дієсловами в німецькій та українській мовах [8]. Проведені наукові дослідження продемонстрували, що осмислення уявлень про просторові характеристики навколишнього середовища об'єктивуються в семантиці мовних одиниць різних класів і рівнів. Актуальним, на наш погляд, залишається вивчення вербалізації просторових параметрів ад'єктивними засобами сучасної німецької мови, до яких ми зараховуємо прикметники й дієприкметники на позначення звучання.

Ад'єктивні одиниці на позначення звучання виокремлюють параметральний компонент концепту KLANG, тобто втілене у свідомості людини розуміння властивостей навколишнього середовища, пов'язаних зі звуком, які диференціюються за низкою параметрів. Простір, за допомогою якого можуть бути описані різні процеси й явища, втілюється перцептивними ад'єктивами, що номінують просторовий компонент концепту й поділяються на соматичні звуки, натурфакти й артефакти [2, с. 7].

Вважається, що тіло людини є одним з головних засобів концептуалізації фізичного світу. Когнітивні моделі, підґрунтям яких є соматичні образи, відносять до архаїчних, глибинних. Вони репрезентують спосіб осмислення навколишнього середовища на основі аналогії з тілесним досвідом людини, закарбованим у наївній картині світу [3, с. 19]. Наші наукові пошуки продемонстрували, що стосовно свого тіла індивід локалізує місце джерела звуку, яке перебуває в середині тіла або за його межами – "ззовні": зверху або знизу, ліворуч або праворуч, попереду чи позаду, на близький або далекий відстані від нього [1, с. 86].

Численні факти німецької мови виявили, що всі досліджувані ад'єктивні одиниці виявляють потенційну властивість позначати у різний спосіб місце джерела звуку й маркувати відстань між джерелом і слухачем та напрямок поширення звуку.

Завдання статті – розкрити роль прикметників і дієприкметників на позначення звучання в сучасній німецькій мові в вербалізації просторових параметрів місця, відстані й напрямку, а також встановити особливості осмислення просторових відношень.

Аналіз матеріалу засвідчує, що для вербалізації вищезазначених просторових параметрів носії німецької мови використовують сполучення прикметників на позначення звучання з іменниками-назвами джерела звуку, напр., *die Stimme, die Bassstimme, der Kehllaut*, прийменниками, напр., *in* "в", *aus* "з", *vor* "перед", *hinter* "позаду", *neben* "поряд", прислівниками, напр., *oben* "зверху", *unten* "знизу", *links* "ліворуч", *rechts* "праворуч" тощо.

Прийменники та прислівники з просторовим значенням вважають спеціалізованими засобами об'єктивації просторових уявлень, що відбивають просторову локалізацію будь-якого предмета або дії [5, с. 131]. Прийменники *in, aus, neben* локалізують джерело звуку, вказуючи на його місцезнаходження "всередині" тіла людини або за його межею, "ззовні", напр., *Ein ungeheurer Jubel brach in ihm aus* [20, с. 154]. *"Hohoho!" scholl Xavers drohendes Lachen aus mir* [10, с. 381].

На розташування джерела звуку за межами тіла, поруч, вказує прийменник *neben*, напр., *Neben uns rollt ein Nash mit quakendem Lautsprecher: eine Reportage über Baseball* [11, с. 178]. Топологічні координати "ліворуч – праворуч" конкретизують перебування джерела ззовні, напр., *Von rechts klingt entfernt das Geräusch explodierter Handgranaten* [14, с. 11].

Прислівники *oben*, *unten* не тільки локалізують джерело звуку як таке, що знаходиться зверху або знизу, напр., *Aus der Wohnung oben drang der Ton einer schrillen Frauenstimme, ein Rumpeln, Knallen und Schieben, das Fallen eines Stuhls – unmissverständliche Laute eines häuslichen Streits* [17, с. 125], але й у сполученнях з прийменниками *von* та *aus* вказують на напрям поширення звуку: знизу – вгору, напр., *Dann hörte Susanne von unten herauf lautes Fernsehgeräusch* [18, с. 9].

Аналіз матеріалу виявив релевантність параметра “*nonepedy* – *pozady*” для встановлення місцезнаходження джерела звуку. Місце джерела звуку, розташування якого “*nonepedy*” маркує прийменник *vor*, може бути визначене з достатнім ступенем точності, напр., *Ein grauenhaftes Schmirgelgebrumm, und das kann ich nun nicht mehr ignorieren, schließlich kreischt das deutlich lokalisierbar vor meiner Wohnungstür* [21, с. 13]. Подібну точність локалізації джерела звуку можна пояснити тим, що все, що перебуває перед тілом людини, сприймається не тільки її слухом, але й зором. Прийменник *hinter* вказує на місце об’єктів, що створюють звуки та перебувають за межами тіла людини, позаду, напр., *Hinter sich hört sie den Mann husten, laut, kehlig, das Husten schnarrt, kreischt, beinahe ist es ein Schrei* [18, с. 187].

Наші спостереження доводять, що вживання прийменника *hinter* для визначення місцезнаходження джерела звуку є більш частотними у порівнянні з прийменником *vor*. Це можна пояснити особливою роллю інформації про джерело звуку, що наближається до людини позаду. Подібне джерело може виявитися небезпечним для неї, нести загрозу її здоров’ю, життю. Щоб уникнути небезпечної ситуації, людина повинна проаналізувати її й адекватно відреагувати на ймовірну небезпеку. Небезпечним може бути транспортний засіб, який подає сигнал про своє наближення, напр., *Vorbei an der Dreifaltigkeitskathedrale, schon unter den Kastanien des Moskinoi-Prospekts, hörte Olga Wladimirowna hinter sich ein Geräusch – wie Klingeln. Und gleich noch einmal – kurz und hell* [19, с. 73].

Важливим просторовим параметром для людини є напрямок поширення звуку. Ад’єктивні засоби на позначення звучання вербалізують значення напрямку за допомогою словосполучень прийменників з прислівниками або іменниками, напр., *von innen heraus* “зсередини”, *vom Fenster her* “від вікна”, *vom Balkon herein* “з балкона”, *aus dem Jägerhaus* “з мисливського будинку”, *aus dem oberen Stock* “з верхнього поверху”, *aus der Betttiefe* “з глибокого ліжка” тощо.

Ці обставини місця виконують подвійну функцію: вони локалізують джерело звуку й вказують на напрямок, в якому поширюється звук: “зсередини – назовні”, “зверху – вниз”, “збоку”. Словосполучення прийменника *von* з прислівником *drinnen* “всередині” уточнює напрямок поширення звуку “зсередини – назовні”, напр., *Zur Antwort kam von drinnen ein heiserer Kehllaut, der aber zweifellos zu einer weiblichen Stimme gehörte* [12, с. 153]. На локалізацію джерела звуку й слухача в різних точках приміщення – біля вікна й в центрі або на протилежному від вікна боці – вказує обставина місця *vom Fenster* “від вікна”, а відокремлюваний префікс *her* дієслова *herkreischen* маркує напрямок поширення звуку – по відношенню до того, хто говорить, напр., *“Wer raschelt denn da?!” kreischte es hell und schneidend vom Fenster her* [10, с. 198].

Просторовий параметр відстані вербалізується ад’єктивними засобами на позначення звучання, що засвідчують мовні факти, напр., *Wenn der deutsche Arbeiter versagt, dann ...’, drang eine ferne Stimme aus dem Jägerhaus* [10, с. 333]. На віддаленість голосу, джерело якого розташовано в мисливському будинку, вказує у наведеному прикладі прикметник *fern* “далекий”. Звуки, продюзовані людиною, сприймаються з далекої відстані як тихі. Тихі жалісні звуки жіночого плачу можна почути здалека – перебуваючи на нижньому поверсі багатоповерхового будинку, напр., *Hie und da hörte er aus dem oberen Stock ein leises Wimmern – die Traurigkeit seiner Frau nahm in der Dunkelheit nicht ab, sie nahm zu* [13, с. 11].

Близьку відстань від джерела звуку імплікують досліджувані ад’єктивні одиниці на позначення гучності неспеціалізованих звуків. Такі органи нашого тіла як серце й шлунок не призначені для створення звуків. Тони, шуми серця вислуховують спеціалісти-кардіологи за допомогою стетоскопа, і тільки за надзвичайних умов, пов’язаних зі стресом, хворобою, хвилюванням, швидким рухом т. ін. стає можливим почути прискорене биття свого серця, напр., *Die Hände wurden ihr warm, der Schweiß verklebte das Nachthemd, und das Herz pochte laut in den Schläfen* [16, с. 11]. Сприйняти слухом чіткі удари серця іншої особи можна лише з близької відстані, приклавши вухо до грудної клітки, напр., *Peter, übermüde von den durchwachten Nächten, vernahm an seiner Brust ein deutliches Auf-und Abschwollen des Herzschlagens* [15, с. 198].

Про близьку відстань до джерела звуку свідчить прикметник на позначення звучання *laut* “гучний”, який характеризує гучні специфічні звуки голодного шлунку. Почути характерні звуки свого шлунку може людина, якій належить цей орган, або яка перебуває на близькій відстані від подібного неспеціалізованого джерела звуку, напр., *Nein, sie konnte ein braves Kind sein, obwohl ihr der Magen laut knurrte, als sie sah, wie ein älterer Herr genüsslich an einem Marmeladebrot lutschte* [16, с. 94].

Таким чином, ад’єктивні одиниці на позначення звучання в сучасній німецькій мові є засобами вербалізації основних просторових параметрів: місця, відстані й напрямку. В осмисленні просторових параметрів звуку важлива роль належить тілу людини, яке є точкою відліку, стосовно якої індивід визначає місцезнаходження джерела звуку, відстань до нього й напрямок поширення звуку. Прикметники й дієприкметники сучасної німецької мови уточнюють просторові уявлення носіїв німецької мови про напрямки поширення звуку й відстань до джерела з урахуванням топологічних координат “далеко – близько”, “зсередини – ззовні”, “зверху – знизу”, “ліворуч – праворуч”, “попереду – позаду”.

Перспективним вбачається контрастивне дослідження ролі ад’єктивних засобів на позначення звучання в вербалізації просторових параметрів в німецькій, українській та інших мовах світу.

Література:

1. Блажко М. І. Прикметники й дієприкметники сучасної німецької мови на позначення просторових параметрів соматичних звуків / М. І. Блажко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія "Філологічні науки". – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – Книга 1. – С. 64-66.
2. Блажко М. І. Прикметники й дієприкметники на позначення звучання в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / М. І. Блажко. – Херсон, 2011. – 20 с.
3. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі / О. П. Воробйова // Мовознавство. – 2005. – № 6. – С. 18-25.
4. Кубрякова Е. С. Категоризация мира: пространство и время // Категоризация мира: пространство и время : науч. конф. МГУ им. М. В. Ломоносова : материалы докл. – М., 1997. – С. 3-14.
5. Корнева В. В. Синтетические и аналитические способы номинации пространственной картины мира (на материале испанского языка) / В. В. Корнева // Номинация и дискурс : Междунар. науч. конф., 8–9 ноябр., 2006 г. : материалы докл. – Минск : МГЛУ, 2006. Ч. 1. – 2006. – С. 131-133.
6. Корнева В. В. Семантические доминанты испанской картины мира и особенности концептуализации и категоризации реалій бытия / В. В. Корнева // Язык – когнития – коммуникация : тезисы докл. Междунар. науч. конф., 3–6 ноябр., 2010 г. – Минск : МГЛУ, 2010. – С. 44-45.
7. Панкратова М. Е. Категоризация универсального параметра "вперед" и ее репрезентация английскими наречными лексемами / М. Е. Панкратова // Язык – когнития – социум : тезисы докл. Междунар. науч. конф., 12–13 ноябр., 2012 г. – Минск : МГЛУ, 2012. – С. 107-108.
8. Ступак И. В. Особенности передачи пространственных отношений производными каузативными глаголами в немецком и украинском языках / И. В. Ступак // Язык – когнития – коммуникация : тезисы докл. Междунар. науч. конф., 3-6 ноябр., 2010 г. – Минск : МГЛУ, 2010. – С. 207-208.
9. Язык и пространство : проблемы онтологии и эпистемологии : [монография] / А. Э. Левицкий, С. И. Потапенко, Л. И. Белехова и др. – Нежин : Издательство НГУ имени Николая Гоголя, 2011. – 483 с.
10. Becher, J. R. Abschied / Johannes Robert Becher. – Berlin-Weimar : Aufbau Verlag, 1981. – 450 s.
11. Frisch, M. Stiller / Max Frisch. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1994. – 431 s.
12. Hübner, W. Zwischen den Paradiesen / W. Hübner. – Leipzig : Reclam Verlag, 1992. – 350 s.
13. Hürlimann, Th. Das Gartenhaus / Th. Hürlimann. – Zürich : Ammann Verlag AG, 1989. – 135 s.
14. Remarque, E. M. Der Weg zurück / Erich Maria Remarque. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1988. – 255 s.
15. Schneider, R. Schlafes Bruder / Robert Schneider. – Leipzig : Reclam Verlag, 1996. – 206 s.
16. Schneider, R. Die Unberührten / Robert Schneider. – München : Albrecht Knaus Verlag, 2000. – 253 s.
17. Sommertage : [ausgewählt u. hrsg. von Ilse Walter]. – Wien : Buchgemeinschaft Donauland Kremayr + Scheriau, 1974. – 544 s.
18. Schramm, I. Aprilmechanik / I. Schramm. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1997. – 319 S.
19. Schulze, I. 33 Augenblicke des Glücks / I. Schulze. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, GmbH + Co.Kg, 1997. – 271 s.
20. Süskind, P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders / P. Süskind. – Zürich : Diogenes Verlag, AG, 1985. – 320 s.
21. Stuckrad-Barre, von B. Soloalbum. Roman. / von B. Stuckrad-Barre. – Köln : Kiepenheuer + Witsch, 1998. – 246 s.

Бовкіт Х. І., Мельник М. М.,

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ”

У статті розглядаються питання важливості використання соматичних фразеологізмів з метою розробки практичних завдань для студентів спеціальності “фізична реабілітація”.

Ключові слова: соматичні фразеологізми, мова і культура, класифікація СФО.

В статье рассматриваются вопросы важности использования соматических фразеологизмов с целью разработки практических заданий для студентов-специальности “физическая реабилитация”.

Ключевые слова: соматические фразеологизмы, язык и культура, классификация СФЕ.

The article deals with the importance of using somatic phraseology in order to develop practical tasks for physical rehabilitation students.

Key words: somatic phraseologisms, language and culture, classification SPU.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність теми полягає у тому, що фразеологічний фонд є відкритою системою мови, оскільки він постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів літераторів, митців, науковців та журналістів. Тому дана тема хоч і багато досліджувана, але існує ще низка спірних питань, які потрібно детально розглянути та дослідити. *Практична цінність* роботи визначається тим, що її результати можна застосовувати для розв'язання практичних проблем на заняттях німецької мови, а також можуть бути використані для проведення подальших досліджень у даній сфері.

Мета дослідження: класифікація фразеологізмів, з компонентом частини тіла, а також переклад соматичних ФО, як засобу надання особливого забарвлення мови, що вивчається; визначити відсотковий склад досліджуваної вибірки фразеологізмів за їхньою приналежністю до певної категорії. *Предметом* дослідження є німецькі фразеологічні одиниці з елементами частин тіла, які можуть застосовуватися при вивченні іноземної студентами спеціальності “фізична реабілітація”, а також бути носієм інформації про етнос, до якого належать.

Аналіз джерел дослідження. Питання про вивчення стійких сполучень слів у спеціальному розділі мовознавства – фразеології, був поставлений в навчально-методичній літературі ще в 20-40-х р. у роботах Е.Д. Поліванова, С.И. Абакумова, Л.А. Булаховського. Вивчення фразеології стимулювалося лексикографічною практикою, з одного боку, а з іншого боку – роботами Виноградова, у яких були поставлені питання про основні поняття фразеології, її обсягів і задач. У 50-х роках головна увага приділялася питанням подібності і розходжень фразеологізмів зі словом і сполученням слів; проблематика фразеології вичерпувалася в основному з'ясуванням критеріїв фразеологічності й уточненням основ класифікації фразеологізмів. З кінця 50-х років намітилася тенденція системного підходу до проблем фразеології, розробляються питання, пов'язані з описанням фразеологізмів як структурних одиниць мови (А.І. Смирницький, О.С.Ахманова). 60-70-і роки в розвитку фразеології характеризуються інтенсивним розробленням власне фразеологічних методів дослідження об'єктів фразеології, заснованих на ідеях системно-рівневого аналізу фактів мови (В.Л. Архангельський, Н.Н. Амосова, В.П. Жуков, А.В. Кунін, М.Т.Таргів), вивченням системної організації фразеологічного складу (І.І. Чернишова, Н.М. Шанський) і його розвиток (В.Н. Мокієнко, Ф.Н. Попов, А.І. Федоров). Особлива увага приділяється семантиці фразеологізмів, і її номінативному аспекту (В.Н. Телія), фразеотворенню в його динаміці (С.Г. Гаврін, Ю.А. Гвоздарев), ознаками сполучуваності слів-компонентів (М.М. Копиленко, З.Д. Попова), зіставно-типологічному вивченню фразеологічного складу (Ю.Ю. Аваліані, Л.І. Розейзон), а також розробленню опису фразеологізмів у словниках (А.М. Бабкін, А.И. Молотков) [7, с. 207].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Про фразеологію написано багато статей, книг, дисертацій, а інтерес до цієї області мови не зникає ні серед дослідників, ні серед тих, хто просто небайдужий до слова та мови. Німецька мова, як і інші має тисячолітню історію. За цей час у ній накопичувалася велика кількість фразеологічних висловів, які люди визнали вдалимими, гарними і влучними. З допомогою фразеологічних одиниць, які не перекладаються дослівно, а сприймаються переосмислено, посилюється естетичний аспект мови. В образному змісті складу фразеологізмів мови втілене культурно-національне світосприйняття. Адже даремно ці образи закріпилися в словниках і свідомості людей, зберегли своє значення і актуальність. Ймовірно, цьому послужили близькість образів фразеологічних одиниць до поглядів народу, їх точність і яскравість. Як відзначає Ш. Баллі “Споконвічна недосконалість людського розуму проявляється також у тому, що людина завжди прагне одухотворити те, що його оточує, ... вона постійно усім предметам навколишнього світу приписує риси і прагнення, характерні для її особистості” [1, с. 221].

На сьогодні в лінгвістиці велика увага приділяється питанню взаємодії мови і культури. Культура, як і мова, є формою свідомості, що відображає світогляд людини. Дослідження взаємозв'язку мови і культури набуває нового ракурсу розгляду у зв'язку з вивченням картини світу і, зокрема, мовної картини світу. Мова – це знакова система, де зафіксована не тільки реальність, але і символічний всесвіт. Особливу роль, на наш погляд, у формуванні мовної картини світу відіграє фразеологія.

Для комунікації необхідно знати не тільки іноземну мову, але і володіти так званими “фоновими знаннями”, які визначаються як обопільне знання реалій і тим хто говорить, і тим хто слухає, що є основою мовного спілкування. Звідси цілком зрозумілі прагнення і необхідність вивчати національні менталітети, що знайшли

своє найбільш значуще і яскраве віддзеркалення в першу чергу в національній мові. "Нельзя понять язык, не имея представления об условиях, в которых живет народность, говорящая на этом языке", – підкреслював А. Мейє. [6, с.8].

Вивчення іноземної мови у немовному ВНЗі має свою специфіку. Головне завдання викладача іноземної мови – навчити студента зорієнтуватися у іноземному середовищі та розуміти спеціалізовану літературу. Робота зі спеціалізованими текстами є часто складною та "сухою", що може призвести до втрати зацікавленості студента у вивченні іноземної мови. Тому весь навчальний процес повинен бути направлений на розвиток творчих здібностей та практичних умінь студентів, самостійного мислення, вміння працювати самостійно і охоплювати всі види мовленнєвої діяльності. Таким чином навчальний процес потрібно урізноманітнювати. А використання фразеологізмів, на наш погляд, може сприяти розвитку особливої образності як спеціалізованої так і розмовної мови у студентів– реабілітологів.

Вивчення та переклад німецької медичної термінології, якою повинен володіти майбутній реабілітолог є складним, особливо для студента немовного вузу, тому ми у пошуку вирішення питання заохочення студента до навчання, однією з альтернатив спробували використати у нашому посібнику "німецька мова для студентів 1-3 за напрямом підготовки "здоров'я людини" певний ряд фразеологічних одиниць. Як результат, ті вправи, які містили фразеологізми студенти виконували з великим зацікавленням, порівнюючи українську та німецьку фразеологію, шукаючи та зіставляючи спільні та відмінні компоненти. Найбільшої уваги заслужив саме переклад ФО. Адже їх переклад – це окрема проблема. Далеко не всі німецькі фразеологізми мають точну відповідність в українській мові. Студенти впізнавати їх в тексті, підбирали адекватний варіант перекладу, або намагались перекласти описово.

В дослідженні була здійснена вибірка соматичних фразеологізмів, які будуть використані для практичних завдань у посібнику для студентів спеціальності "фізична реабілітація", а саме при розробленні наступних лексичних розділів: "Körperbau", "Gesundheit des Menschen", "Atmungssystem", "Herz- und Kreislaufsystem", "Neurologische Erkrankungen". Для цього нами було охоплено фразеологізми, які містили наступні компоненти частин тіла: Auge, Mund, Ohr, Haar, Gesicht, Hals, Hand, Bein, Körper, Herz, а також Gesundheit,

Дана вибірка містить фразеологізми, які за своєю будовою є найбільш спорідненими, на нашу думку з ФО української мови, що спрощує завдання для студента. Загальна кількість досліджуваних соматичних фразеологізмів складає 365. Найбільше ФО містять компонент Hand – 65, найменше з копонентом Lungen – 2. Класифікувавши дані фразеологізми, ми отримали наступні результати: фразеологічні зрощення (ідіоми) складають 14%, фразеологічні єдності 53 %, фразеологічні сполучення 18 %, фразеологічні вирази 15% загальної кількості досліджуваних одиниць.

Як правило, при класифікації фразеологізмів вітчизняні учені використовують систему виділення з-посеред фразеологічних одиниць трьох основних класів фразеологізмів за ознакою їх вмотивованості чи то збереження словами-компонентами в тій чи іншій мірі значень слів-компонентів, запропоновану В. В. Виноградовим. Вчений пропонує виділяти [2, с. 143]:

1) фразеологічні зрощення (ідіоми) – семантично неподільні одиниці, значення яких не впливає зі значень їх компонентів (*Nerven wie Drahtseile haben* – мати залізні нерви; *die Ohren spitzen* – нагострити вуха; *bis über die Ohren verschuldet sein* – бути по вуха у довгах; *Haare auf den Zähnen haben; nicht auf den Mund gefallen sein* – не лізти за словом у кишеню; *jmdm.stehen die Haare zu Berge* – волосся стає дибом; *das Gesicht verlieren* – втратити авторитет; *einen langen Hals machen* – бути цікавим; *den Mund voll nehmen* – розбазікатись, *mit der linken Hand* – з легкістю, одною рукою(щось робити), *eine Hand wäscht die andere* – рука руку мие, *Hand aufs Herz* – кладучи руку на серце, *grüne Hand haben* – мати легку руку, *die Beine unter den Arm nehmen* – взяти ноги в руки, *auf schwachen Beinen stehen* – не мати основи, *Was man nicht im Kopf hat, muss man in den Beinen haben* – дурна голова не дає спокою ногам.

2) фразеологічні єдності – семантично неподільні ФО, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів і виникає внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення як результат образного метафоричного переосмислення; (*Schöne Augen machen* – стріляти очима, *in die Augen fallen* – кидається в очі, *schöne deine Lunge!* – пошкодуй свої легені, не кричи, *bis über die Ohren verliebt sein* – закохатись по вуха, *eins hinter die Ohren geben* – дати поза вуха, *an einem Haar(e) hängen* – висіти на волоску, *die Wände haben Ohren* – стіни мають вуха, *bis zum Hals [bis an den Hals] in Schulden stecken* – бути по вуха в довгах, *Honig um den Mund schmieren* – у нього мед на губах(услесливо розмовляти), *ein Schloß vor dem Munde haben* – тримати-язик на замку, *zwei linke Hände haben* –мати дві ліві руки, *rechte Hand sein* – бути правою рукою, *leichte Beine haben* – бути легким на підйом, *die Beine unter fremden Tisch stecken* – жити за рахунок іншого

3) фразеологічні сполучення. Фразеологічними сполученнями називають фразеологізми, які виникають в результаті одного семантично перетвореного компоненту. Для семантично схожих фразеологічних одиниць характерна аналітичність і збереження семантичної відокремленості компонентів: *den Nerv töten* – вимотати нерви, *das innere Auge* – внутрішнє око, *den Mund stopfen* – закрити рот, замовкнути, *über den Mund fahren* – припинити розмовляти, *freie Hand haben* – мати свободу дій, *eine glückliche Hand* – легка рука.

Зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. В. Виноградова, М. М. Шанський виділив четвертий клас – фразеологічні вирази, до яких належать "такі стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним значенням.

Характером зв'язків слів, що входять до їх складу, і загальним значенням фразеологічні вирази нічим не відрізняються від вільних словосполучень і речень. Специфікою їх є те, що вони не створюються мовцями, а відтворюються як готові структурні і значеннєві одиниці [10, с. 84].

4) Це прислів'я, приказки, афоризми. Hals- und Beinbruch. – Ні пуху, ні пера, *Allzuviel ist ungesund*. – Що за багато те нездорово, *In einem gesunden Körper ein gesunder Geist*. – В здоровому тілі здоровий дух. *Alte Wunde blutet leicht*. – стара рана легко кровоточить. *Besser ein Vogel in der Hand als zehn über Land*. – Краще синиця в руці ніж журавель у небі. *Das Gesicht verrät den Wicht*. – На злодієві шапка горить, *Die Augen sind der Spiegel der Seele*. Очі – дзеркало душі. *Gesunder Mann, reicher Mann*. Здорова Людина – багата людина. *Gesundheit ist leichter verloren als wieder gewonnen*. Здоров'я легко втратити та важко повернути. *Auge um Auge, Zahn um Zahn* – око за око, зуб за зуб, *Honig im Mund – Galle im Herzen*. – На губах медок, а в серці холодок. *Lügen haben kurze Beine* – у бехні короткі ноги. *Reiche haben die Medizin, Arme die Gesundheit*. У багатих лікарства, у бідних здоров'я. *Trunkener Mund verrät das Herzens Grund*. Що в тверезого на думці в п'яного на язика, *Wänden haben Ohren, Fenster Augen*. – Стіни мають вуха, а вікна очі, *Zu einem Ohr herein, zum andern Ohr hinaus*. В одне вухо влетіло в друге вилетіло.

Висновки: Кількість фразеологічних одиниць з комплексом “частина тіла” дуже велика, це пояснює важливу роль цих одиниць в зміні всього фразеологічного фонду, в його постійному розвитку. Фразеологізми з соматичними компонентами віддзеркалюють об'єктивні і суб'єктивні реалії у світі, в центрі якого знаходиться людина у всіх своїх проявах та ілюструють фрагменти мовної картини світу певного народу (в даному випадку німецького).

Важливим завданням викладача іноземної мови немовного вузу є розширення мовного кругозору студентів, одним з шляхів вирішення якого може бути ознайомлення їх із фразеологією німецької мови. Слід зауважити, що у ВНЗі завершується формування активного словника студента і продовжується робота з формування рецептивного словника. Тому фразеологізми та прислів'я, які являють собою художні твори в мініатюрі, узагальнюють і типізують кожен окремий вияв суспільного та особистого життя у досвіді цілих поколінь, є прекрасним засобом для розширення продуктивного лексичного запасу студентів. Прислів'я допомагають краще познайомитися з культурою країни і знайомство з цим надбанням поколінь викликає у студентів позитивні емоції, що суттєво впливає на мотивацію використання німецької мови як засобу між-культурної комунікації. Сенека говорив: “Навчання людини повинне розпочинатися прислів'ями, а закінчуватися – думками”.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика. / Пер. с фр. К. А. Долинина. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961, – 394 с.
2. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетаний (на материале русского языка): Основные вопросы синтаксиса предложения // Избр. труды: исследования по русской грамматике. – М., 2005.
3. Віталіш Л. П. Фразеологія німецької мови. Практикум – Львів. ПАІС, 2007. – 140 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник / М. П. Кочерган. – Вид. 2-ге. – К. : Академія, 2008. – 368 с. – (Серія “Альма матер”).
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Издание второе, переработанное. – М., 2006.
6. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании // Серия “Лингвистические наследия XX века”. – 2-е изд. – М., 2004. – 104 с.
7. Мокієнко В. М. Слов'янська фразеологія: Підручник, посібник для вузів по спец. “Слов'янська мова і літ.”. – М. : Вища. шк., 1989. – 287 с.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 181-183.
9. Телия В. Н. Фразеология в контексте культуры. Научное издание / Отв. Ред. – М. : “Языки Русской культуры”, 1999. – 115 с.
10. Шанський Н. М. Фразеология современного русского языка. – М. : Высшая школа, 1969. – С. 82.
11. Abbyu linquo x3
12. Der Große Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Государственное педагогическое издательство, Л., 1962 – 766 s.
13. Der Große Duden. Redewendungen und sprichwortliche Redensarten Mannheim / Leipzig: Meyers Lixikoverlag, 1992 – 748 s.
12. Der Große Duden. Stilworterbuch der deutschen Sprache, 5 Aufl., Mannheim, 1992 – 816 s.

Будна М. В.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДИФЕРЕНЦІЙНІ КОНСТИТУЕНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ЗАВЕРШЕНОСТІ

Стаття присвячена аналізу семантичної категорії завершеності у сучасній англійській мові. Виявлено сфери її функціонування та встановлено її взаємозв'язки з іншими семантичними категоріями.

Ключові слова: категоризація, функціонально-семантичне поле, функціонально-семантична категорія, завершеність, понятійна категорія, семантична функція.

Статья посвящена анализу функционально-семантической категории завершенности в современном английском языке. Выведены сферы ее функционирования и установлено ее взаимосвязи с другими семантическими категориями.

Ключевые слова: категоризация, функционально-семантическое поле, функционально-семантическая категория, завершенность, понятийная категория, семантическая функция.

The article deals with the analysis of the semantic category of completeness in modern English. The scope of its functioning has been discovered and its correlations with other semantic categories have been determined.

Key words: categorization, functional semantic field, functional semantic category, completeness, conceptual category, semantic function.

Категоризація – це одна з базових методологій сучасної теорії пізнання і лінгвістики, яка, зокрема, розкриває загальні принципи пізнавального процесу і формування знань – того, як людина пізнає навколишній світ, у якій формі і яким чином зберігає отримані знання, в тому числі (і в першу чергу) з допомогою мови. Питанням категоризації присвячено чимало праць. Зокрема, американська дослідниця Е. Рош започаткувала новий підхід до категоризації у мові, що отримав назву “прототипного підходу” або “теорії прототипів”. Відповідно до цієї теорії, в процесі категоризації виділяються різновиди, які розглядаються як прототипи, тобто ті члени, які з максимальною повнотою втілюють характерні для даної категорії ознаки [11]. М.М. Болдирев зазначає, що існує два підходи до визначення прототипів: психологічний, який передбачає, що прототипом є ті члени категорії, що першими спадають на думку та розпізнаються; у другому підході мова йде про різні типи концептів. Отже, прототип – це концепт, що лежить в основі формування категорії та визначає її зміст. [4, с. 82-83]. Оскільки категоризація обумовлена не об'єктивним характером меж між предметами та явищами, а когнітивними здібностями людського розуму, то межі багатьох категорій розмиті і між ними можуть існувати перехідні зони. Прикладом таких перетинів з іншими категоріями є структура, яку утворює **семантична категорія завершеності**. Завданням даної статті є виявити суть цієї семантичної категорії, сферу її функціонування, та характер її взаємодії з іншими семантичними категоріями.

Категорія завершеності не має однозначного тлумачення в сучасній лінгвістиці. Однак, заснована на таких універсальних поняттях як завершення і кінець, вона є дотичною до багатьох інших, вже чітко окреслених семантичних категорій, таких як категорії аспектуальності, темпоральності, перфектності, граничності, фазовості та ін. Але разом з тим, у дослідженнях сучасних лінгвістів вона розглядається, на нашу думку, частково або занадто вузько, здебільшого як завершення дії або процесу. Так, О.Н. Кайсарова вважає способами вираження завершеності дії в англійській мові форми Past Indefinite і Present Perfect і розглядає їх у взаємозв'язку із лексичним значенням дієслів [11]. С.В. Кузьміна концентрує увагу на семантиці дієслів із значенням знищення [12]. В.Г. Гак висвітлює завершеність у рамках лексико-семантичного поля кінця [8].

Основним теоретичним підґрунтям нашого дослідження є **теорія функціонально-семантичного поля (ФСП)**, введена в науковий обіг О.В.Бондарком. **ФСП** ґрунтується на **функціонально-семантичній категорії (ФСК)**. Критерієм виділення такої категорії є спільна семантична функція взаємодіючих елементів різних мовних рівнів, наявність відомого семантичного інваріанту і диференціальних семантичних ознак цих елементів [5, с. 18]. Для мовних одиниць різних рівнів характерна наявність не спільної семантичної ознаки, а спільної функції, що виправдовує розгляд таких груп як функціональних. У нашому випадку це **функція вираження завершеності**.

Отже, пропонуємо розглянути **завершеність як функціонально-семантичну категорію**, а ФСП завершеності як таке, що має поліцентричну структуру. Ми виділили у ньому такі мікрополя: **завершення дії / процесу, просторове завершення та часове завершення**, а також **кількісне та якісне завершення**.

Поле **завершення дії / процесу** взаємодіє з іншими полями: перфектності, темпоральності, аспектуальності, таксису, граничності, фазовості. Домінантою завершення дії виступають граматичні форми перфекту. Адже саме дієслова у перфектних формах передають завершення дії найбільш однозначно і використовуються найбільш систематично. Тому безперечно існує перетин категорії завершеності із ФСП **перфектності**.

Проте, хоча й основним семантичним компонентом перфектності є завершеність дії, перфектні форми не завжди відображають саме це значення. Наприклад, у реченні “*I have lived in the country all my life*” [BNC] перфект позначає лише продовженість дії до теперішнього моменту, але не її завершеність. Справа в тому, що значення, виражене перфектом, залежить і від семантики самого дієслова. Є ряд дієслів, які мають семантичний компонент **граничності**, що є суміжним до поняття завершеності. О.В. Бондарко стверджує, що граничність, як “значення повноти (вичерпності)”, часто є основою аспектологічних досліджень [6, с. 125]. К. Тенні визначає граничність як “здатність будь-якої події мати визначене, чітко виражене, природне завершення у

часі” [12, с. 135]. Отже, граничність – це здатність дієслова виражати дію, яка не може тривати після досягнення свого завершення (*to arrive, to bring, to break, to catch, to come, to sit down, to bring, to drop, to discover*, та ін.). Перфектні форми таких дієслів у більшості випадків виражають завершеність дії, навіть якщо вона тривала протягом певного періоду часу:

“It is a wonderful feeling to be able to experience the strength, suppleness and stamina that you have built up over the last three weeks” [BNC].

На протизагугу граничним дієсловам **неграничні дієслова** позначають процеси, внутрішньо необмежені досягненням певної межі (*to go, to sit, to carry, to exist, to sleep, to live, to belong, to enjoy, to consist, to be, to love, to stand, to lie*, та ін.). Однак більша частина дієслів в англійській мові може представляти процес як граничний, так і неграничний, залежно від контексту (*to build, to turn, to move, to laugh, to feel*, та ін.), наприклад:

The Serbs have moved into the town, murdering the inhabitants and pillaging the houses [BNC] (граничне значення).

Over the years the plants have moved around to wherever suits them best, so that the effect is almost as natural as you could hope for in an aquarium [BNC] (неграничне значення).

Граматична форма Past Indefinite теж може мати сему завершення, але тільки якщо дієслову притаманна його внутрішня граничність або воно є граничним у відповідному контексті:

1) *She felt the slap across her own face* [BNC] (граничне значення).

2) *He felt perfectly calm as he entered the shop* [BNC] (неграничне значення).

Таким чином, без сумніву існує прямий взаємозв'язок між семантикою завершення дії і граничністю дієслів, а форми Present Perfect і Past Indefinite можуть виражати як завершену, так і незавершену дії, залежно від граничного чи неграничного значення дієслів, або ж безпосередньо від контексту.

Постпозитиви¹ є ще одною формою вираження завершеності. На фразові дієслова як засіб вираження аспектуального значення завершеності звернула увагу дослідниця О.І. Ванівська. Вона виділила три постпозитивні приставки *up, out, off*, з допомогою яких може бути виражена семантика завершення [7]. Однак, на нашу думку, парадигма фразових дієслів із семою завершення не обмежується лише цим набором. Шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел виділено постпозитиви, які знаходяться на периферії ФСП завершеності:

1. **Down**: *to break down* – *зламатися* / *занедажати*; *to bring down the price* – *знижити ціну*; *to calm down* – *заспокоюватися*; *to close down* – *закриватися* / *закінчувати роботу*; *to cut down* – *зменшувати*; *to get down* – *спускатися* / *злізати*; *to knock down* – *збити* / *повалити*; *to lay down* – *прокладати* / *встановлювати (правила, принципи)*; *to let somebody down* – *відводити когось*; *to lie down* – *лягати*; *to put down* – *класти*; *to sit down* – *сідати*; *to turn down* – *вимикати*; *to write down* – *записувати*.

2. **In** також вживається у сполученні з дієсловами руху, виражаючи спрямованість дії всередину чогось. У цьому випадку в часто відповідає в українській мові дієслівному префіксу *у(в)-*, що надає дієслову семантики завершення: *to come (go, walk, get) in* – *увійти*, *to run in* – *вбігти*, *to drive in* – *в'їхати*, *to fly in* – *влітати*, *to break in* – *вдертися* / *вриватися* / *встрявати*, *to check in* – *поселятися в готель*, *to drop in* – *зайти* / *завітати*, *to fall in love (with)* – *закохатися в когось*, *to fill in* – *заповнити*, *to get in* – *прибути*, *to give in* – *поступитися*, *to hand in* – *вручити* / *подавати*, *to include in* – *включити в*, *to interfere in* – *втрутитися в*, *to succeed in* – *вдаватися*.

3. Дієслова і вирази з прийменником **into**: *to break into* – *вламуватися*, *to change (to turn) into* – *перетворитися в*, *to come into* – *зайти*, *to come into being* *виникати* / *з'являтися*, *to come into (in) force* – *вступати в силу*, *to convert into* – *перетворити в*, *to divide into (in)* – *ділити на*, *to flow into* – *втікати*, *to get into the habit* – *звикнути*, *to put into* – *класти в*, *to run into* – *випадково зустріти* / *наштовхнутися*.

4. Прийменник **out of** із значенням *із* вживається для позначення напрямку дії зсередини, з чогось (протилежний за значенням прийменнику *into*). Дієслова, за якими слідує прийменник *out of*, здебільшого відповідають в українській мові дієсловам із префіксом *ви-*: *walk out of* – *вийти з*, *take out of* – *вийняти*, *run out of* – *вибігти*.

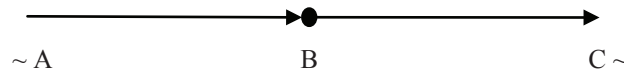
5. Дієслова руху, за якими слідує постпозитив **over**, відповідають в українській мові дієсловам із префіксом *пере-*, що здебільшого позначає спрямованість руху через певну межу: *to climb over* – *перелазити*, *to jump over* – *перестрибувати*, *to fly over* – *перелітати*, *to go over* – *переходити*, *to throw over* – *перекидати*, *to do over* – *переробляти*, *to go over* – *переходити (на чийсь бік)*, *to run over* – *переїхати (когось)*.

6. Простежуємо також перетин ФСК завершення дії із ФСК **фазовості**², адже одним з її аспектів є значення кінцевої фази, наприклад, *stop, finish, quit, end*, та ін. Для порівняння – дієслова із значенням “довготривалої” дії: *to go, to write, to work, to stand, to talk* та ін. Інколи опозиція початку і кінця нейтралізується при трансформації процесу, дії чи стану в подію, утворюючи одне ціле. Прикладом такої трансформації можуть бути іменники-події на протизагугу процесам: *birth* – *giving birth*, *end* – *bringing to an end*, *finale* – *finishing*, *incident* – *happening*, *collision* – *colliding*, *failure* – *failing*, *fatality* – *dying*, *miracle* – *working miracles*. У свідомості мовця вони постають як події, а не як процес.

В.Ю. Апресян розуміє поняття “початку” як таке, яке вказує на відсутність дії до певного моменту, а поняття “кінця” вказує на те, що у певному моменті не було процесу, який був до того. Тобто “припиняти” означає “починати не” [2: 47]. Таким чином, ще одним прикладом того, як семантика понять початок і кінець накладається є випадок, коли кінець стає новим початком:

¹ Цей термін запропувала Н.Н. Амосова [1: 131-135].

² Фазовість – функціонально-семантичне поле, яке ми розуміємо як систему мовних засобів різних рівнів, що взаємодіють і пов'язані з характером розгортання дії у часі [3].

Це відбувається у темпоральному контексті. Прикладом можуть бути лексичні засоби, які вказують на завершення, але, окрім функції "досягти завершення", вони у своїй основі мають ще якусь певну мету. Після досягнення цієї мети кінець стає новим початком: *to ripen* (дозрівати, поспівати) – вказує на завершення процесу досягання, але водночас і на початок стану достиглості плоду; *to arrive* (прибувати, досягати) – на завершення процесу руху об'єкту до певної точки і водночас на початок стану перебування його у цій точці; *to culminate* (досягати вершини, апогею, кульмінаційної точки) – на завершення першої фази процесу і на початок іншої, нової фази; *realization* (реалізація, усвідомлення) – на завершення процесу втілення задуму або пізнання і на початок стану чинності чи свідомого сприйняття; *to conclude* (завершувати, дійти висновку) – на завершення процесу мислення і на початок процесу володіння цими знаннями і т. д.

Водночас є низка лексичних засобів, які не передбачають нового початку, функцією яких є виразити завершення заради самого завершення, наприклад: *to abolish* (знищувати, руйнувати, покласти кінець); *to abrogate* (скасовувати, анулювати); *for good and all* (назавжди і безповоротно); *to the bitter end* (до самого кінця); *to obliterate* (стирати, знищувати, скасовувати).

Мікрополя **просторового і часового завершення** не мають чітко вираженої домінантності. Їхні ядра представлені лексичними та фразеологічними засобами, яким часто притаманні семи як просторової, так і часової завершеності, наприклад: *entire, whole, final, throughout, from beginning to end, at the end*; лише просторової завершеності: *from top to bottom, backward and forward, destination, terminal, every inch, all over the world*; лише часової завершеності: *to the bitter end, for good and all, consummation, in the end, at last, after all*, та ін. Прислівники *by* (вказівка на граничний строк), *to* (вказівка на часову границю, закінчення терміну), *till/until* (значення "до якогось моменту") є прикладами вираження власне часової завершеності. Однак, наведені приклади просторового і часового завершення не є ізольованими і майже завжди у контексті пов'язані із завершенням певної дії чи процесу.

До периферії ФСП завершеності входять засоби синтаксичного рівня мови, а саме підрядні речення наслідку, які вказують на результат дії, позначеної групою присудка головного речення, а отже здебільшого і на його завершеність:

Do you want to show a raising of hands so that we can assure your agreement. [BNC]

Putting both hands on her head so that he could tilt it up towards him, he said: [BNC]

Якщо виокремити дієслівний іменник *a raising* і форму Participle *putting* з контексту, вони не матимуть семи завершення, але результат, виражений підрядними реченнями наслідку, надає їм такої семантики. В таких випадках визначальним є сполучник *so that*.

В інших типах наслідкових речень, які приєднуються до головного речення безсполучниково, теж спостерігаємо сему завершеності, але вже іншої – **якісної**. У цих випадках у головному реченні присутні кореляти, що передають додаткове значення ступеня: прислівник *so* або вказівний займенник *such*, а підрядне речення наслідку підводить певну межу вираженої прикметниковими словосполученнями якості, після якої настає результат:

I'm so pleased with myself I shout it out. [BNC]

Sometimes I feel so lonely, so sick of my own thoughts, that I let him. [BNC]

He had such a nice voice that she looked up with a smile, expecting to see a nice, kind face to match. [BNC]

Мікрополя **якісної і кількісної завершеності** також тісно переплітаються. Домінантою вираження цієї семантики ми вважаємо форму найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, оскільки ця граматична категорія виражає певну кінцеву межу якості або кількості. У цьому випадку ФСП завершеності перетинається із ФСП компаративності. На периферії, окрім вже згаданих наслідкових речень, знаходяться одиниці лексичного рівня: *in full, completely, through and through, out and out, utterly, to the utmost, head over heels, to the limit, to the full, to be at one's best*, та ін. Вони теж нерідко асоціюються із якісною або кількісною завершеністю. Сюди ж можна віднести фразеологічні одиниці: *with all one's force* – зі всіх сил; *with all one's heart* – від усього серця / від усієї душі; *with all one's soul* – від усієї душі / від усього серця; *with all speed* – якомога швидше; а також словосполучення з прийменником *beyond* з так званою позамежевою семантикою, яка пов'язана із перетином певної межі: *beyond belief* – неймовірно; *beyond doubt* – поза сумнівом; *beyond hope* – безнадійно; *beyond one's expectations* – понад очікування когось; *beyond one's strength (power)* – понад сили когось; *beyond one's understanding / comprehension* – понад чиєсь розуміння.

Отже, розрізняємо **понятійні (концептуальні) категорії** і **мовні семантичні функції**. Понятійні категорії з одного боку є відображенням властивостей реальної дійсності, а з другого, опираються на мову. Що стосується семантичних мовних функцій, то вони є результатом процесу мовної інтерпретації понятійних категорій в мові. Завершеність ми розглядаємо як семантичну категорію, яка є мовною інтерпретацією понятійної категорії завершення / кінця, статус якої визначається появою у свідомості людини переходу присутності певного поняття, про яке йде мова, у його відсутність (перехід присутності руху, процесу, якості, повноти якості чи кількості, та ін. у їх відсутність).

Таким чином, ФСК завершеності лежить в основі складної структури ФСП завершеності, яке не тільки є суміжним з іншими ФСП (перфектності, темпоральності, аспектуальності, таксису, граничності, фазовості), але й має поліцентричну структуру з мікрополями завершення дії / процесу, просторового завершення та часового завершення, а також кількісного і якісного завершення, які перетинаються, накладаються і взаємодіють один з одним.

Література:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л., 1963. – 250 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика // Избранные труды. Том I. – 2-е издание. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 464 с.
3. Божеску М. Г. Інгресія та інхоативність як корнляти зачинної фазовості у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2007. – 31 с.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии. – Тамбов : Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
5. Бондарко А. В. К проблематике функционально-семантических категорий (глагольный вид и “аспектуальность” в русском языке) // Вопросы языкознания. – 1967. – № 2. – С. 18-31.
6. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / Бондарко А.В. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 220 с.
7. Ванівська О. І. Фразові дієслова в англійській мові як засіб вираження аспектуального зачення завершеності в Британському національному корпусі (BNC) // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2011. – № 33. – С. 46-51.
8. Гак В. Г. Семантическое поле конца // Логический анализ языка. Семантика начала и конца / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2002. – С. 181-194.
9. Кайсарова О. Н. Функционально-семантическая категория завершенности в английском языке и речи : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Волгоградский государственный университет. – Волгоград, 1994. – 16 с.
10. Кузьмина С. Е. Семантика английских глаголов со значением уничтожения : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород. – 2006. – 26 с.
11. Rosch E. Natural categories // Cognitive psychology, 1973. – V. 4. – P. 328-350.
12. Tenny C.L. Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface / C.L. Tenny. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1994. – 327 p.

В'єнцко В. І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЕТНОСМИЛИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ З ЛЕКСЕМОЮ-КОМПОНЕНТОМ "ГЛЕК"

Зроблено спробу виявити етнокультурні конотації лексеми "глек", яка входить до складу українських та французьких фразеологічних одиниць, об'єднаних суперконцептом Вмістилище. Досліджено мотиваційні моделі фразеотворення з цим компонентом. Знайдено смислово-стилістичні відповідники та антонімічні зв'язки проаналізованих фразем. До аналізу залучено культурологічні джерела для ілюстрації етносмислів.

Ключові слова: етнолінгвістика, народна фразеологія, етнокультурна семантика, концепт.

В статье анализируются этнокультурные коннотации лексемы "крынка", которые входят в состав украинских и французских фразеологических единиц, объединенных суперконцептом Емкость. Исследованы мотивационные модели фразеобразования с этим компонентом. Найдены смысловые и стилистические соответствия, а также антонимические связи проанализированных фразем. Для анализа привлечены культурологические источники, иллюстрирующие этносмыслы.

Ключевые слова: этнолингвистика, народная фразеология, этнокультурная семантика, концепт.

The article analyses ethnocultural connotations of lexeme "pot" as part of Ukrainian and French phraseological units joined in by the superconcept Containers. The motivational models of fixed phrase formation containing this component are explored. The semantic and stylistic correspondences, also the antonymic connexions of analysed phrasemes are searched out. The culturological resources illustrating ethno meanings are involved.

Keywords: ethnolinguistics, popular phraseology, ethnocultural semantics, concept.

Комплексний підхід у вивченні явищ духовної культури передбачає дослідження культурного явища "як семіотичної цілості, своєрідного тексту в єдності всіх його вербальних і невербальних компонентів та просто-рвової варіативності" [2, с. 409]. Націєцентричність, притаманна сучасній етнолінгвістиці (Е. Сепір, Б. Уорф, М. Толстой, В. Коваль, Т. Мікуліч, Є. Бартмінський, В. Жайворонок), передбачає пізнання етносу та його світобачення, спираючись на студії мовних засобів. За словами В. Телії, завданням етнолінгвістичних досліджень є розкриття культурно-національного досвіду та традицій через систему образів, яка закріплена у фразеологічному складі мови. Ця система, на його думку, є нішою для кумуляції світобачення та пов'язана із матеріальною, соціальною або духовною культурою певної мовної спільноти [3, с. 215]. В. Виноградов, у свою чергу, називає фонову інформацію певні соціокультурні відомості, які відображені у мові. Вона включає в себе специфічні факти з історії, особливості державного устрою та географічного середовища етноспільноти, предмети матеріальної культури, фольклорні поняття. [1, с. 36] Дослідники лексики з точки зору емпіричної, а саме фреймової семантики, вбачають у слові категорію досвіду, симбіоз мови та національної культури. Як зазначає Ч. Філлмор, фрейм – це система концептів, які взаємопов'язані таким чином, що для розуміння одного з концептів необхідно зрозуміти усю систему; і, в свою чергу, розуміння одного з концептів уможливорює доступ до усіх інших [5].

Зв'язок мови та національної культури яскраво простежується у засобах вторинної номінації, особливо фразеологічному складі мови. Окрема лексема (етнолексема), що входить у склад фразеологічної одиниці (далі ФО) часто завуальовано відображає причинність особливого ставлення мовця до реалії. Це пояснюється наповненістю ФО своєрідними ментальними знаками-референціями, як от рівень життя, клімат, віросповідання, закони, традиції тощо.

На сучасному етапі розвитку української етнолінгвістики дослідницькі вектори її досліджень найчастіше спрямовані на виявлення ознак етносвідомості у фразеології в рамках національної мовної системи чи у групі близькоспоріднених мов (В. Жайворонок, В. Ужченко, Л. Ставицька).

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю етнолінгвістичних розробок у сфері відображення етносмислів у ФО різномовних систем.

Метою є з'ясувати мотивацію у фразеології з урахуванням специфіки національної концептуалізації.

Важливу групу в українській та французькій народній фраземі складає тематична група артефактів, що є в основі національного символічного ядра. Експліцитні й імпліцитні вияви культурної інформації розглядаємо на прикладі фразеотворчої лексеми *глек* з ціллю виявити етнокультурні мотиваційні фрейми. Адже відомо, що тотожні предмети об'єктивної дійсності у неспоріднених культурах набувають відмінних ознак у залежності від фонових знань носіїв мови про дану реалію або про внутрішню форму значення.

У даному дослідженні українські та французькі ФО відібрано шляхом суцільної вибірки та піддані структурно-компонентному аналізу з урахуванням частоти вживаності та наявності у них етнокультурної конотації. Застосовано також описовий та зіставний методи, вертикальний та горизонтальний зрізи досліджуваних структурних елементів для кращої систематизації отриманих результатів.

Символічним значенням у фразеологічних системах обох мов наділено концептосфери *Посуд і Кухонне начиння*, об'єднані суперконцептом *Вмістилище*. Так, компонент *глек* (поряд із демінутивом *горщик*) входить до ряду усталених виразів, вербалізує концепт *Сварка*, однак символічність спостерігаємо у дії: укр. розбити (побити) *глек* (глека, горщик, горщика) [СФУМ, с. 603, 604] – синонім укр. чорна кішка пробігла [Уж. 1998, с. 30] – антонім укр. стати на рушничок [СФАУМ, с. 206]; синонім укр. келих (бокал) розхекати [Уж. 2002, с. 115] – антонім укр. черепки збирати 'мириться' [Уж. 2002, с. 249]. Глиняний посуд в українській культурі

здавна вважався символом єднання. Когнітивна асоціація (глина – Земля, вогонь – Сонце) призвела до стереотипного отождошення, – адже глек виготовляли з глини і випалювали вогнем. Експлікація етносміслів ФО з лексемою глек пов'язана також із фреймовими нашаруваннями: релігійні уявлення – єднання людини (бібл. “з пороку”) з вищими силами (слов'ян. богами Сонця – Дажбог та Вогню – Сварог); ритуальні уявлення – “вигрівання” домашнього вогнища при приготуванні та прийомі їжі з глиняного посуду; традиція – приймати трапезу усією сім'єю. У народі горщик сприймався як вмістилище духу і душ (духу всієї родини і душі окремого члена). Він був учасником найважливіших обрядів та ритуалів: його виставляли на тинах (захист господарства від бід); при новосіллі жар із печі старої хати до нової переносили у горщику (збереження родинного духу і сімейних традицій). У наведених ФО спостерігаємо метафоричну мотиваційну модель РОЗ-БИТИ – ЦЕ РОЗ'ЄДНАТИ (ПОСВАРИТИСЯ – РОЗ'ЄДНАТИСЯ). Про важливість приготування їжі у глиняному (порцеляновому) посуді свідчить і французький вислів *mettre la poule au pot* (кінець XVIII ст.) – букв. покласти курку в горщик, який присвоюють Генріху IV. Як свідчать перекази, його великим бажанням, а далі й прямим наказом, було, аби у неділю у кожного селянина на столі була “курка у горщику”: “*Je veux qu'il n'y ait si pauvre paysan en mon royaume qu'il n'ait tous les dimanches sa poule au pot*” (букв. Я хочу, щоб не було настільки бідного селянина у моєму королівстві, який не мав би по неділях своєї курки в горщику). У цій ФО пріоритетним смисловим елементом вважається лексема курка, оскільки йдеться про сутність бідних. Однак, варто зазначити, що особливе ставлення простого народу до посуду та традиції надання трапези святкового вигляду завдяки ньому зароджуються саме у цей період (XVII-XVIII ст.).

Французька лексема *pot* (укр. глек) є складовою багатьох ФО з відмінною конотацією: *sourd comme un pot* – букв. глухий, як глек (рос. глухой, как пень; укр. глуха тетеря) [СФУМ, с. 709]; *pot aux roses* – букв. глек для троянд вказує на секретність чогось, містерію чи добре приховану реальність; *c'est le pot de terre contre le pot de fer* – букв. глиняний горщик проти залізного, ілюструє нерівність сил у двобої. У дієслівному звороті *tourner autour du pot* – букв. крутити(ся) навколо горщика простежуються два значення: 1. ‘шукати виходу нечесним шляхом’ – близьке за значенням укр. обкрутити/обвести навколо пальця/довкола носа [СФУМ, с. 444]; 2. ‘вагатися, зволікати’ – (рос. ходить вокруг да около), де наявність дієслова є ключовим у розумінні – круговий рух не віддаляє від початкової точки. Залучення фреймової інформації (спостереження за рухом) спостерігаємо у фразеологізмі *trotter comme pois en pot* – букв. бігати (клубом) як горох у горщику, хоча не виключається алітерація іменників *pois – pot*.

Розуміння символічності деяких французьких ФО з цим компонентом криється у еліптичності та етнокультурному нашаруванні. Наприклад, *sourd comme un pot* (XVIII ст.), як пояснює Вальтер Готшалк у “*Die sprichwörtlichen Redensarten der französischen Sprache*” (1930), – це скорочена форма від *sourd comme un pot à anses*, соматизм *anses* (вухка) асоціативно порівнюється з вухами людини і вказує на їх непридатність у процесі слухання [4, с. 234]. Існує також версія, що дана ФО – це поганий переклад з англійської від *to be as deaf as a post*, що перекладається як бути глухим, як стовп. Інше, арготичне пояснення стверджує, що з кінця XIX ст. субстантив *pot* символізує сідниці (*avoir le pot près des talons* – букв. мати глек біля п'ят, тобто ‘бути малим на зріст’). Цей порівняльний зворот вкоренився у французькій фраземіці, як це видно з уривку з французької літератури XX сторіччя: “– *Je crois qu'il pourrait nous entendre, murmura la princesse en invitant la duchesse à parler plus bas. – Que Votre Altesse ne craigne rien, il est sourd comme un pot, dit sans baisser la voix la duchesse*” [6, с. 345]. Вислів *pot aux roses* (XII ст.) втратив у своєму складі дієслово *découvrir* – знайти, відкрити (тут відкрити). Іменник *rose*, як символ жіночості, може натякати, що значення ФО криється у зв'язку з жіночою статтю, бо ця ФО часто використовувалася стосовно любовних інтриг. У XIII ст. поряд з вищезгаданою формою існує *découvrir le cachot* (кришка горщика), що не виражено передає значення прихованої від сторонніх таємниці. У XIX ст. *le pot aux roses* трансформується у *pot de fard*, де *fard* – міні чітко вказує на приналежність до жінки і використовується у романтичному сенсі (*pot de belles roses*). Проте, разом з дієприкметником від дієслова *découvrir*, втративши романтично-емоційну конотацію, вираз *pot aux roses découvert* іменує сенсаційні викриття, про що свідчать назви книг та заголовки газет: *Le Pot aux roses découvert, ou le véritable récit des projets que Mazarin fait était d'exécuter tôt ou tard, suivant la nécessité des affaires présentes* (1652), *Le pot-aux-roses découvert, ou Le docteur Le Plat convaincu de jansénisme* (1790), *Le pot aux roses ou Correspondance secrète et familière de l'honorable Thomas Boot, avec Sa Majesté George III et ses ministres sur les affaires présentes de l'Europe* (1781).

Смисли проаналізованих ФО з компонентом глек – фр. *pot*, як і увесь художній фразеологічний корпус, віддзеркалюють мегатекст, у якому вони зародилися. Ввібравши в себе множинність елементів, вони наділені специфічною етносимволікою. Таким чином, українська лексема глек, сполучуючись в односмыслові ФО, мотивує значення виразу, оскільки має численні глибинні етнокультурні нашарування. Значення єднання концентроване у самій лексемі, дієслово ж задає антонімічного значення. Проте, французький іменник *pot* виказує неодноразову сполучуваність у фразеотворенні. Зміст цих ФО криється різному предметові символічності: 1. матеріал; 2. актуалізація функційності; 3. асоціація; 4. фреймова інформація. Залучення культурологічної інформації є вкрай необхідним для пояснення імпліцитних етносміслів.

Всебічне вивчення фразеологічного фонду різносистемних мов у антропоцентричному аспекті потребує у перспективі використання більшої кількості екстралінгвальних джерел з ціллію встановлення додаткових етносміслів, що містяться у етнофраземіці.

Література:

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.

2. Конобродська В. Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики // Матеріали V Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Зб. наук. ст. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 406-410.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты. / В. Н. Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
4. Gottschalk W. Die Sprichwörtlichen Redensarten der Französischen Sprache. Tome 2. – Heidelberg, 1930. – 548 p.
5. Fillmore Ch. Frame Semantics // Linguistics in the morning calm. – Seoul : Hanshin, 1982. – P. 111-137.
6. Proust M. À la recherche du temps perdu. Vol. 3. – Teddington : Echo Library, 2006. – 404 p.

Список скорочень:

- Уж 2002 – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ, 2002.
- Уж 1998 – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. – К., 1998.
- СФАУМ – Калашник В. С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К., 2004.
- СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К., 2008.

Велигорода В. Б., Шаблій С. В.,
ПНУ імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФРЕЙМ-АНАЛІЗ ПАРАТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ПРЕСІ

У статті досліджуються процес фреймоутворення, кореляція фреймів і зв'язки між паратекстуальними елементами (заголовком, ілюстрацією) та текстом у медіа дискурсі (на матеріалах статей журналу "Time"). Розглядаються випадки деконструкції та повного заміщення фреймів на різних етапах сприйняття заголовка у тексті статті.

Ключові слова: фрейм, слот, заміщення фреймів, паратекстуальність, паратекстуальний елемент, заголовок, ілюстрація.

В статье исследуются процесс образования фреймов, корреляция фреймов и связи между паратекстуальными элементами (заголовком, иллюстрацией) и текстом в медиадискурсе (на материалах статей журнала "Time"). Рассматриваются случаи деконструкции и полного замещения фреймов на разных этапах восприятия заголовка в тексте статьи.

Ключевые слова: фрейм, слот, замещение фреймов, паратекстуальность, паратекстуальный элемент, заголовок, иллюстрация.

The article deals with researching into the process of frame formation, the correlation between frames, and relations between the paratextual elements (headline, illustration) and text in media discourse (on the material of articles in Time magazine). The cases of frame modification and frame-shifting at different stages of the article headline perception are described.

Key words: frame, slot, frame-shifting, paratexts, paratextual element, headline, illustration.

На сучасному етапі розвитку мовознавства вивчення функціонування мови через призму пізнавальної діяльності є особливо популярним. Поняття фрейму як когнітивної структури репрезентації знань є недостатньо дослідженим у вітчизняній когнітивній лінгвістиці. Розкриття аспектів функціонування фреймів у медіа текстах є актуальним у фреймовій семантиці передусім через усвідомлення лінгвістами все більшого впливу допоміжних елементів тексту на формування певного враження від прочитаного у свідомості адресата. Тому метою статті є фреймовий аналіз зв'язків між паратекстуальними елементами у медіадискурсі, а завданнями – дослідити процес активації фреймів текстом та паратекстуальними елементами, проаналізувати деконструкцію фреймів на прикладі суперечностей між паратекстуальними елементами і текстом, виявити вплив заміщення фреймів на сприйняття інформації. Відповідно, **об'єктом** дослідження є паратекстуальні елементи у друкованих медіатекстах. Когнітивні характеристики паратекстуальних зв'язків у медіатекстах виступають **предметом** дослідження.

Спектр застосування поняття фрейму досить широкий. Це поняття використовується у психології, соціології, комп'ютерних науках, когнітивній лінгвістиці, фреймовій семантиці. Під фреймом розуміємо "... певні схеми або корпуси понять чи термінів, поєднаних у систему, яка накладає структуру чи послідовність дій на певний аспект людської діяльності" [2, с. 123]. Можна припустити, що система фреймів є інструментом мислення кожної людини. За М. Мінським, фрейм має структуру, яка являє собою вершину (обов'язкове стереотипне знання) і слоти, або термінали, які заповнюються відповідною даному сценарію інформацією [4]. У процесі життя людини структури даних розширюються, отримують дотичні фрейми, набувають нових слотів.

Процес активації фреймів паратекстуальними елементами і їх часткове або повне заміщення текстом є особливо пізнавальним для дослідження саме медіатекстів, адже преса завжди має великий вплив на суспільство, тому вивчення засобів, якими журналісти привертають увагу до статті та яким чином паратекстуальність впливає на сприйняття читача, може бути актуальним аспектом дослідження у фреймовій семантиці.

Слід зазначити, що важливу роль в активації фрейму відіграють фонові знання, культура, освіта індивіда, а також контекст. Процес активації фреймів залежить від обізнаності інтерпретатора та контексту, в якому фрейм виникає. Хоча фрейми несуть у собі стереотипну інформацію, часто доводиться інтерпретувати їх відповідно до конкретного контексту. У ході аналізу вибраних статей ми дослідили, що взаємозалежність фонових знань з контекстом може становити проблему для інтерпретатора. Адже не завжди фрейми, активізовані фоновими знаннями про конкретну ситуацію, наповнюються відповідними їм слотами у контексті. В такому випадку контекст спричиняє деконструкцію початкового фрейму, яка може призвести до його повного заміщення (frame-shifting – поняття, введене в нейролінгвістику Ш. Коулсон). Заміщення фреймів яскраво спостерігається у жартах, адже жарти побудовані так, щоб очікуваний реципієнтом сценарій не відбувся і початковий фрейм заперечився зовсім неочікуваним фреймом.

"By the time Mary had had her fourteenth child, she'd finally run out of names to call her husband" [3, с. 49].

Читаючи жарт до слова "husband", інтерпретатор керується фреймом дітонародження, який наповнюється доречними йому слотами: народити чотирнадцять дітей важко, складно підшукати імена для такої кількості дітей. Слово "husband", на перший погляд, видається недоречним і змушує повторно аналізувати ситуацію, після чого розуміємо, що Мері не знаходить імен не для дітей, а для чоловіка, який винен у такій кількості вагітностей. Звичайно ж, ці слова образливі. На переосмисленні і побудоване заміщення фреймів. Нездійснення сподівань спонукає до "... лексичної реінтерпретації "назв" і викликає повторний прагматичний аналіз, який ми назвали заміщенням фрейму" [3, с. 49].

У нашому дослідженні розглядаємо випадки заміщення фреймів на прикладі зв'язків між текстом і паратекстуальними елементами статей журналу "Time". У друкованих медіатекстах основними паратекстуальними

ми елементами є заголовки та ілюстрації до статей. На основі вибірки з 40 журналів за 2012 р. вивлено два типи заміщення фреймів: часткове та повне. Для опису когнітивних характеристик паратекстуальних зв'язків ми взяли за основу класифікацію етапів сприйняття заголовків А.А. Брудного, який виділяє три етапи: 1) безпосереднє сприйняття (інтерпретація заголовка до ознайомлення з текстом); 2) динамічне сприйняття (інтерпретація заголовка під час читання тексту); 3) остаточне сприйняття (інтерпретація заголовка після прочитання тексту [1].

Стаття **"The Crusader"** (Time, March 19, 2012) є прикладом часткового заміщення фреймів. Заголовок активізує фрейм Хрестових походів – військово-релігійних походів на країни Близького Сходу в епоху Середньовіччя, метою яких було насадження християнства "невірним". Про політичну тематику статті дізнаємося вже з перших речень. Автор статті повідомляє про політичну діяльність і поведінку кандидата на посаду президента США Р. Санторума. На динамічному етапі сприйняття заголовка початковий фрейм не наповнюється відповідними йому слотами, активується фрейм політичної діяльності. За віросповіданням Р. Санторум католик, що частково відсилає до фрейму Хрестових походів, адже в ньому є релігійний слот. Пов'язати два фрейми все ще складно. За все своє політичне життя Р. Санторум ніколи не піднімав етичних, а тим більше релігійних проблем, тому обізнаним у політиці читачам заголовок видається нелогічним. Як повідомляє автор статті, віднедавна політик почав торкатися моральних питань, різко засуджувати аборти і використання засобів контрацепції. Р. Санторум перетворився з реформатора на релігійного воїна. На остаточному етапі сприйняття заголовка фрейм Хрестових походів і фрейм політичної діяльності Р. Санторума об'єднуються спільним саме в цьому випадку слотом, пов'язаним із релігійною діяльністю. У фреймі Хрестових походів також є політичний слот, адже походи не несли виключно мету окультурення "невірних", вони демонстрували жорстку політику католицької церкви. Тому автор прирівнює політика, який пропагує релігію в політиці, до хрестоносця.

Отже, на прикладі статті спостерігаємо часткове накладання фрейму Хрестових походів на фрейм політичної діяльності. В результаті злиття двох фреймів, викликаними паратекстуальним елементом і власне текстом, відбувається процес деконструкції початкового фрейму і утворюється новий – фрейм "політика-хрестоносець".

Заголовок статті **"Your Head Is in the Cloud"** (Time, March 12, 2012) викликає у свідомості читача фрейм неуважності, який включає слот замріяності. Ілюстрація до статті, на якій зображено хмару на чорному фоні, підтримує слот, адже фразеологізм "to have one's head in the cloud" ("витати у хмарах") характеризує замріяну, а, відповідно, неуважну людину. Фрейм дозволяє зробити припущення, що у статті розповідатиметься про неуважну, відірвану від реального життя людину, яка живе у своєму захмарному світі. Автор статті інформує читача про дослідження психолога Колумбійського університету про вплив ери Інтернету на когнітивні можливості людей. Люди мінімізували використання власної пам'яті, оскільки цілком покладаються на пошукові системи. Зміст статті не демонструє слоту замріяності, оскільки мова йде не про мрії. Натомість виникає інший слот – нездатності мислити, який може відноситися до фрейму неуважності. Неуважна людина не концентрується на питанні, відволікається. У даному випадку люди відмовляються мислити, бо покладаються на Інтернет і смартфони. Це призводить до того, що в людини не тренується довготривала пам'ять, аналітичні й пізнавальні можливості, не накопичуються фактичні знання. Якщо інтелект не розвивається, людина починає швидко забувати інформацію, втрачає концентрацію уваги, тобто стає неуважною.

Під час інтерпретації заголовка у тексті виник новий слот, але не новий фрейм. Слот нездатності мислити підпорядковується фрейму неуважності. В результаті у статті відбулося заміщення слотів одного й того ж фрейму. На остаточному етапі сприйняття заголовка слот замріяності може активуватися, якщо трактувати його як метафору: в той час, як люди залежать від Інтернету, їхній мозок відпочиває, "літає у хмарах".

Стаття **"Bahrain's Stillborn Revolution"** (Time, January 23, 2012) демонструє заміщення фрейму вже заголовком. Революція означає докорінний переворот у житті суспільства, який приводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження прогресивного. Бахрейн, маленьке королівство в Перській затоці, є однією з арабських країн, через які прокотилася хвиля протестів і революцій. Але на відміну від позитивних зрушень унаслідок Арабської весни, у Бахреїні було придушено революцію в зародку. Заголовок активує два фрейми:

- фрейм революційних дій;
- фрейм мертвонародження.

Слоти фрейму революційних змін містять інформацію про позитивні зрушення, агресивні дії, вихід на якісно новий рівень. Фрейм мертвонародження несе інформацію про життя, яке було в зародковому стані, але далі не розвинулося, тому нелогічно вживати слово "мертвонароджений" як означення до революції. Слоти двох фреймів протилежні. Через заміщення одного фрейму іншим утворюється новий нетиповий фрейм мертвонародженої революції. На динамічному етапі сприйняття заголовка зміст статті підтверджує утворений ним фрейм. Автор розповідає про те, як спочатку мирне демократичне повстання через утиски з боку влади переросло в революцію, яку одразу ж було жорстоко придушено. Багатозначною є ілюстрація: на фото зображено цвинтар, у центрі фокусу – могила 16-літнього протестувальника, якого переїхала поліцейська машина. Біля могили біжить маленький хлопчик, який, мабуть, символізує нещодавно народжене нове покоління, яке втікає від репресивного механізму. Оскільки суперечність фреймів розв'язалася на етапі безпосереднього сприйняття і вилилася в утворення заміщеного фрейму, а протягом статті новоутворений фрейм наповнювався відповідними йому слотами, переосмислення заголовка на етапі остаточного сприйняття не відбулося.

З усіх елементів паратекстуальності у статті **"Obama vs. the Church"** (Time, February 20, 2012) ілюстрація провокує заміщення фреймів найяскравіше. На малюнку зображено портрет короля Великобританії Генрі VIII, але замість обличчя короля бачимо обличчя президента Б. Обама. Зображення виконано в темних тонах, тому увагу привертає не яскравий колір певного об'єкта, а розкішне королівське вбрання. Генрі VIII відомий

реформою церкви, в результаті якої Англія відійшла від католицизму й утворила власну Англіканську церкву. Очолив Реформацію і нову церкву саме король Англії Генрі VIII. Фрейм Реформації викликається малюнком.

Автор статті розповідає про реформу Б.Обами щодо охорони здоров'я. У реформі від роботодавців вимагається включати у страхування всі засоби контрацепції. На динамічному етапі сприйняття заголовка активується фрейм реформи охорони здоров'я. Католицька церква виступила проти реформи, бо та суперечить вченню церкви – жодної контрацепції.

Фрейм Реформації і фрейм реформи охорони здоров'я мають спільне – слот зміни. Різниця в тому, що у фреймі Реформації слот стосується виключно церкви, а у фреймі реформи охорони здоров'я – соціального життя. Автор висловлюється, що Конгрес увів реформу в дію, не задумавшись, що вона суперечить вченням церкви. Заміщення фрейму Реформації на фрейм реформи охорони здоров'я створює іронічний ефект. Частково заміщення розкривається під час динамічного сприйняття, і повністю – на остаточному етапі, коли ми порівнюємо суть реформ обох правителів.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що процес деконструкції фрейму може мати різні вияви, а саме: різні фрейми можуть поділяти спільний слот, який логічно пов'язує фрейми в контексті, в результаті виникає процес суміщення фреймів і утворюється новий фрейм; початковий слот фрейму може заміщатися іншим слотом того ж фрейму. Випадки деконструкції можна назвати частковим заміщенням фреймів, адже певна частина інформації, витягнута з довготривалої пам'яті під час ознайомлення із заголовком, не знаходить місця на пізніших етапах його сприйняття. Фрейми заміщаються повністю, коли фрейм, викликаний паратекстуальним елементом, не наповнюється своїми слотами під час прочитання тексту. Зміст статті активує інший фрейм, що суперечить початковому фрейму.

Отже, дослідження когнітивних характеристик паратекстуальних зв'язків дозволяє стверджувати, що паратекстуальні елементи у медіатекстах виконують роль приманки, провокують виникнення асоціацій і очікувань щодо змісту повідомлення, які потім в тексті частково або повністю не здійснюються. Невиправдання очікувань часто є результатом прагнення автора створити ефект парадоксу чи іронії.

Перспективами подальших розвідок може бути дослідження когнітивних характеристик паратекстуальних зв'язків у випадку вживання у паратекстуальних елементах гумору, іронії й афоризмів та дослідження когнітивних особливостей паратекстуальності на матеріалі інших видів медіадискурсу (реклама, радіо, телевізійні жанри).

Література:

1. Брудный А. А. О сознании текста / А. А. Брудный // Мысль и текст : сб. науч. тр. / под ред. А. А. Брудного. – Фрунзе, 1988. – С. 3-9.
2. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания [Електронний ресурс] / Чарльз Филлмор. – Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/164.new-in-linguistics-23/source/worddocuments/_4.htm.
3. Coulson S. Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction. / Seana Coulson. – Cambridge University Press, 2001. – 314 p.
4. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge [Електронний ресурс] / Marvin Minsky. – Режим доступу: <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>.

Венгринович А. А., Венгринович Н. Р.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КІЛЬКІСТЬ СИНОНІМІВ НІМЕЦЬКОГО ІМЕННИКА (на матеріалі "Synonymwörterbuch. Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke")

У статті проведено комплексний аналіз семантичного та стилістичного статусу іменника німецької мови. За допомогою спеціальних статистичних методів доведено зв'язок кількості синонімів та семантико-стилістичних характеристик німецького іменника.

Ключові слова: семантичний статус, стилістичний клас, кількість синонімів.

В статье совершено комплексный анализ семантического и стилистического статуса немецкого существительного. С помощью специальных статистических методов доказана связь количества синонимов и семантико-стилистических характеристик существительного в немецком языке.

Ключевые слова: семантический статус, стилистический класс, количество синонимов.

In the article it has been conducted a comprehensive analysis of the semantic and stylistic status of the German noun. By means of special statistic methods it has been proved the relation of the noun quantity and semantic-stylistic characteristics of the German noun.

Key words: semantic status, stylistic class, synonym quantity.

Незважаючи на доволі давню інвентарно-зчислювальну традицію у лексикології усвідомлення усього обсягу евристичного потенціалу дистрибутивно-статистичного підходу до дослідження об'єктів цієї дисципліни лише розпочинається. Ширша пізнаваність корениться як у збагаченій все новими виокремленими для вивчення об'єктно-онтологічними рисами самого матеріалу, так і досконалішим інструментарієм, який більше відповідає намаганням проникнути до нових рівнів деталізації матеріалу та нових ширших ніж досі обсягів його вияву (див. [3; 4]). Конструктивний внесок до глибшого розуміння ономазіологічних категорій здатні внести спроби сучасного системно-квантитативного вивчення цієї іманентної риси лексики.

У попередніх дослідженнях спеціальному аналізу піддавалися семантичні та стилістичні характеристики німецького іменника. Встановлено, що кількість синонімів залежить, перш за все, від семантичних характеристик головного значення, але разом з тим виявлено зв'язок і з його стилістичним маркуванням [1; 2]. У зв'язку з цим метою дослідження є комплексний аналіз семантичного та стилістичного статусу іменників німецької мови. Основне завдання – виявити статистично релевантні зв'язки між семантикою, стилістичним маркуванням та кількістю синонімів іменника.

Зі словника синонімів (Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke) [6] виписано всі іменники з поданими до них синонімами, загальною кількістю – 17292 слів. До кожного слова пораховано кількість синонімів, які воно виявило у синонімічному словнику (від 1 до 7 і більше синонімів). Наприклад: Afrikaner, der (африканець): der Farbige (oft verächtl) ♦ umg: Neger der Schwarze (K verächtl); Mohr (veraltet) ♦ salopp: Nigger (K verächtlich) (синонімічна зона "5 синонімів").

Усім іменникам присвоєно певну ознаку: а) семантичний статус (23 семантичні класи) – "абстрактні поняття", "предмети та пристрої", "мова, текст", "часові поняття", "люди та міфологічні істоти" та інші; б) стилістичний статус (7 стилістичних класів) – "немарковано", "високий стиль", "розмовна мова", "діалект", "історично-часова віднесеність" та інші. Іменник у наведеному вище прикладі віднесено до семантичного класу "люди та міфологічні істоти", а стилістично – до класу "немарковано".

Усі іменники класифіковано за вище наведеними ознаками, складено таблиці та проведено статистичну обробку даних. Ці таблиці дають змогу робити висновки тільки щодо розповсюдження того чи того стилістичного маркера певного семантичного класу в різних синонімічних зонах. Так, маркер [емоційно-експресивна віднесеність] найчастіше зустрічається в семантичних класах [люди та міфологічні істоти] – 79, [дії, процеси, рухи] – 47, [назви тварин] – 44, [предмети та пристрої] – 16. Але оскільки самі частоти семантичних класів неоднакові, наведені дані про частоту вживання маркера [емоційно-експресивна віднесеність] у цих класах не обов'язково свідчить про певний зв'язок між тим чи тим семантичним класом і названим маркером. Виявити такого роду зв'язки можна лише за допомогою критерію χ^2 . Тому відомості таблиць були опрацьовані таким чином, щоб отримати величини χ^2 (аналізу піддавалися частоти, що перевищують число 5). Оскільки ж число спостережень (тобто сумарна кількість частот) у кожному семантичному класі, що був проаналізований, не однаково, ми не можемо робити висновків щодо ступеня відхилення емпіричних частот від теоретично очікуваних за величиною χ^2 . Найважливішим показником в цьому випадку є коефіцієнт Ф [5, с. 87-93]. Ступінь зв'язку між ознаками зростає з наближенням до + 1, тому ми розбили отримані нами дані на підгрупи в сторону спадання величини Ф.

Значущі величини коефіцієнта Ф виявлені для таких пар семантичних та стилістичних класів:

Величини Ф від 0,65 до 0,5:

[емоційно-експресивна віднесеність] + [органи та частини тіла у людей і тварин]-2 синоніми; $\Phi=0,65$;

[емоційно-експресивна віднесеність] + [страви, напої]-3 синоніми; $\Phi=0,5$.

Наприклад: *Arsch* (сідниці), *Kaldaunen* (нутроші), *Gefresse* (їжа), *Fusel* (неякісна горілка).

Отож, найбільш значущу величину Φ має стилістичний клас [емоційно-експресивна віднесеність], пов'язаний з невеликою кількістю синонімів.

Величина коефіцієнта спряженості від 0,49 до 0,3:

[діалект] + [природньо-фізичні явища, хвороби]-2 синоніми; $\Phi=0,49$;
 [немарковано] + [назви рослин]-2 синоніми; $\Phi=0,4$;
 [історично-часова віднесеність] + [назви рослин]-2 синоніми; $\Phi=0,4$;
 [діалект] + [назви тварин]-3 синоніми; $\Phi=0,39$;
 [діалект] + [документи, терміни]-2 синоніми; $\Phi=0,36$;
 [розмовна мова] + [назви рослин]-1 синонім; $\Phi=0,36$;
 [діалект] + [страви, напої]-6 синонімів; $\Phi=0,35$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [положення, стан, становище]-2 синоніми; $\Phi=0,32$;
 [діалект] + [назви рослин]-1 синонім; $\Phi=0,31$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [форма, структура]-1 синонім; $\Phi=0,3$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [якість предмету]-1 синонім; $\Phi=0,3$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [риса характеру, властивості та звички людини]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,3$.

Наприклад: *Wutzelchen* (поросся), *Gelumpe* (мотлох, барахло), *Raffgier* (жадібність), *Tannenbaum* (ялина).

Найбільш маркованими стилістичними класами даної підгрупи виявились: [діалект], [функціонально-групова віднесеність].

Коефіцієнт спряженості Φ – від 0,29 до 0,2:

[історично-часова віднесеність] + [назви організацій, установ та угруповань]-2 синоніми; $\Phi=0,298$;
 [немарковано] + [назви рослин]-4 синоніми; $\Phi=0,26$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [назви тварин]-1 синонім; $\Phi=0,26$;
 [високий стиль] + [мова, текст]-2 синоніми; $\Phi=0,25$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [предмети та пристрої]-3 синоніми; $\Phi=0,25$;
 [немарковано] + [назви тварин]-2 синоніми; $\Phi=0,25$;
 [немарковано] + [якість предмету]-2 синоніми; $\Phi=0,25$;
 [немарковано] + [форма, структура]-2 синоніми; $\Phi=0,24$;
 [високий стиль] + [форма, структура]-1 синонім; $\Phi=0,24$;
 [історично-часова віднесеність] + [форма, структура]-1 синонім; $\Phi=0,24$;
 [немарковано] + [форма, структура]-3 синоніми; $\Phi=0,23$;
 [високий стиль] + [почуття]-1 синонім; $\Phi=0,23$;
 [діалект] + [приміщення, просторові поняття]-2 синоніми; $\Phi=0,22$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [назви рослин]-1 синонім; $\Phi=0,22$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [почуття]-2 синоніми; $\Phi=0,21$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [предмети та пристрої]-4 синоніми; $\Phi=0,2$;
 [історично-часова віднесеність] + [дії, процеси, рухи]-4 синоніми; $\Phi=0,2$;
 [діалект] + [положення, стан, становище]-3 синоніми; $\Phi=0,2$;

Наприклад: *Haubitze* (гаубиця), *Rechteck* (прямокутник), *Narrenhaus* (божевільня), *Bammel* (страх).

Таким чином, найбільшу маркованість виявили стилістичні класи [емоційно-експресивна віднесеність] та [історично-часова віднесеність], пов'язані з невеликою кількістю синонімів.

Величина коефіцієнта спряженості – від 0,19 до 0,1:

[високий стиль] + [документи, терміни]-5 синонімів; $\Phi=0,19$;
 [розмовна мова] + [риса характеру, властивості та звички людини]-1 синонім; $\Phi=0,19$;
 [немарковано] + [одяг]-5 синонімів; $\Phi=0,18$;
 [історично-часова віднесеність] + [риса характеру, властивості та звички людини]-1 синонім; $\Phi=0,18$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [форма, структура]-1 синонім; $\Phi=0,178$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [документи, терміни]-1 синонім; $\Phi=0,17$;
 [розмовна мова] + [одяг]-1 синонім; $\Phi=0,17$;
 [розмовна мова] + [назви тварин]-1 синонім; $\Phi=0,17$;
 [немарковано] + [часові поняття]-1 синонім; $\Phi=0,16$;
 [розмовна мова] + [органи та частини тіла у людей і тварин]-1 синонім; $\Phi=0,16$;
 [розмовна мова] + [положення, стан, становище]-1 синонім; $\Phi=0,16$;
 [немарковано] + [документи, терміни]-4 синоніми; $\Phi=0,16$;
 [розмовна мова] + [люди та міфологічні істоти]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,16$;
 [розмовна мова] + [предмети, пристрої]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,156$;
 [високий стиль] + [предмети, пристрої]-5 синонімів; $\Phi=0,15$;
 [високий стиль] + [дії, процеси, рухи]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,15$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [риса характеру, властивості та звички людини]-2 синоніми; $\Phi=0,15$;
 [діалект] + [риса характеру, властивості та звички людини]-1 синонім; $\Phi=0,15$;
 [діалект] + [абстрактні поняття]-3 синоніми; $\Phi=0,14$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [дії, процеси, рухи]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,14$;
 [високий стиль] + [риса характеру, властивості та звички людини]-2 синоніми; $\Phi=0,14$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [абстрактні поняття]-5 синонімів; $\Phi=0,13$;

[емоційно-експресивна віднесеність] + [люди та міфологічні істоти]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,13$;
 [немарковано] + [риса характеру, властивості та звички людини]-5 синонімів; $\Phi=0,13$;
 [немарковано] + [риса характеру, властивості та звички людини]-6 синонімів; $\Phi=0,13$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [дії, процеси, рухи]-3 синоніми; $\Phi=0,12$;
 [немарковано] + [положення, стан, становище]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,12$;
 [високий стиль] + [документи, терміни]-3 синоніми; $\Phi=0,12$;
 [історично-часова віднесеність] + [документи, терміни]-1 синонім; $\Phi=0,12$;
 [немарковано] + [страви, напої]-6 синонімів; $\Phi=0,12$;
 [емоційно-експресивна віднесеність] + [дії, процеси, рухи]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,11$;
 [діалект] + [матеріали та речовини]-1 синонім; $\Phi=0,11$;
 [немарковано] + [документи, терміни]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,11$;
 [високий стиль] + [люди та міфологічні істоти]-3 синоніми; $\Phi=0,11$;
 [історично-часова віднесеність] + [люди та міфологічні істоти]-7 і більше синонімів; $\Phi=0,11$;
 [функціонально-групова віднесеність] + [мова, текст]-1 синонім; $\Phi=0,1$;
 [високий стиль] + [предмети та пристрої]-2 синоніми; $\Phi=0,1$;
 [діалект] + [предмети, пристрої]-3 синоніми; $\Phi=0,1$;
 [історично-часова віднесеність] + [дії, процеси, рухи]-2 синоніми; $\Phi=0,1$.

Наприклад: *Erbarmen* (співчуття), *Lemma* (лемма), *Buxe* (штани), *Entwöhnung* (відвикання).

Тобто, стилістична маркованість німецького іменника у даній підгрупі найсильніше проявилась у класах: [розмовна мова], [високий стиль] та [діалект].

Підводячи підсумки проведеного статистичного експерименту слід зазначити, що найбільш значущу величину мають стилістичні класи: [емоційно-експресивна віднесеність], [розмовна мова], [високий стиль] та [діалект].

Найбільш маркованими виявились такі семантичні класи:

[природньо-фізичні явища, хвороби] – (середній коефіцієнт Φ) $\Phi=0,49$;
 [органи та частини тіла у людей і тварин] – $\Phi=0,405$;
 [назви рослин] – $\Phi=0,322$;
 [якість предмету] – $\Phi=0,3$;
 [назви організацій, установ та угруповань] – $\Phi=0,298$;
 [назви тварин] – $\Phi=0,273$;
 [страви, напої] – $\Phi=0,27$;
 [одиниці вимірювання] – $\Phi=0,25$;
 [форма, структура] – $\Phi=0,239$;
 [положення, стан, становище] – $\Phi=0,226$;
 [почуття] – $\Phi=0,22$.

Суттєві розбіжності в розподілі емпіричних і теоретичних частот стилістичних і семантичних класів виявлено практично в усіх частотних підкласах кількості синонімів. Характерні показники такої розбіжності найчастіше зустрічаються для маркера [немарковано] всіх семантичних класів у різних частотних підкласах кількості синонімів. Лише для семантичного класу [одиниці вимірювання] синонімічного словника Гернер-Кемпке не виявлено жодних статистично значущих зв'язків між семантичним і стилістичним статусом іменника. Класи [назви організацій та установ], [часові поняття], [матеріали та речовини] і [природньо-фізичні явища, хвороби] показали значущі зв'язки лише з одним з семи стилістичних класів. Тобто, з 22 проаналізованих семантичних класів практично усі виявили стилістичну маркованість у деяких синонімічних зонах.

Література:

1. Венгринович А. А. Залежність між семантикою іменника і кількістю синонімів у німецькій мові / А. А. Венгринович // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 168. – С. 23-31.
2. Венгринович А. А. Залежність між стилістичним статусом іменника і кількістю синонімів у німецькій мові / А. А. Венгринович // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 188-189. – С. 188-196.
3. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
4. Левицкий В. В. Опыт использования квантитативных методов на кафедре германского, общего и сравнительного языкознания Черновицкого университета / В. В. Левицкий // Проблемы квантитативной лингвистики: 36. науч. пр. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 111-133.
5. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : "Рута", 2004. – 190 с.
6. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke. – Leipzig : Bibliografisches Institut, 1974. – 643 s.

Григорів Н. М.,

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету, м. Чернівці

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНСТРУКТІВ ГЕНДЕРНОЇ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ

У статті встановлено закономірності внутрішньої організації гендерних концептів через застосування логічного аналізу концепту та здійснено структурування взаємозв'язків гендерної концептосистеми за допомогою фреймового моделювання.

Ключові слова: концептосистема, семантична структура, фрейм.

В статье установлены закономерности внутренней организации гендерных концептов через применение логического анализа концепта и структурирования взаимосвязей гендерной концептосистемы с помощью фреймового моделирования.

Ключевые слова: концептосистема, семантическая структура, фрейм.

The investigation establishes patterns of gender concepts internal organization by means of logical concept analysis and designs the structured relationships of gender conceptual system with the help of frame modeling.

Keywords: conceptual system, semantic structure, frame.

Мова як центр усієї когнітивної діяльності людини відкриває доступ до світу іншої людини чи народу, до структур людської свідомості. Мета досліджень з когнітивної лінгвістики полягає в тому, щоб через осягнення мови проникнути у форми цих структур і описати існуючу між ними і мовою залежність, пояснити як влаштований світ і людина, чим спричинені ті чи інші фізичні, фізіологічні, психічні явища і процеси, які їхні наслідки.

Операційні одиниці наукового інструментарію когнітивної лінгвістики – концепти – досліджувалися в рамках культурологічного (Ю. Степанов, Е. Бенвеніст); лінгвокультурного (А. Вежбицька, В. Карасик); психолінгвістичного (В. Красних, Р. Фрумкіна); семантичного (М. Алефіренко, Н. Арутюнова); етнічного (Д. Лихачов, О. Кубрякова, О. Городецька), соціо-психо-культурного (Ю. Апресян) підходів. Важливе місце в будь-якій лінгвокультурі займають гендерні концепти, які виступають універсаліями в когнітивній картині світу. При їх вербалізації відображається специфіка стереотипного сприйняття певним етносом цього концепту, тому вони вважаються одними з найважливіших лінгвокультурних концепцій та формують гендерну концептосистему, яка віддзеркалює гендерну ідентичність представників лінгвокультури.

Когнітивна лінгвістика ставить за мету виявлення ментальних структур, що існують у свідомості носіїв мови та представлені відповідним мовним знаком. Виділення структур ментального простору (фреймів, сценаріїв, блоків), що “приховуються” за лексичною одиницею, дає змогу досліджувати не лише окремі мовні одиниці, а й корпуси номінативних одиниць. Фреймова семантика як один з провідних напрямів лінгвокогнітології має точки дотику з дослідженням лексико-семантичного поля, пішовши далі теорії лексико-семантичного поля, визначивши основною метою дослідження ментальних структур, застосовуючи для цього крім власне семантичного знання також енциклопедичне та концептуальне. Для проведення аналізу значення номінативної одиниці методами фреймової семантики “необхідно встановити когнітивний контекст, або сферу знання, яка лежить в основі значення даного слова, і певним чином структурувати її, показавши, які частини цієї сфери і яким чином (за допомогою якої схеми) “схоплені” знаком, тобто змоделювати фрейм, який визначає дане значення” [1, с. 65], попередньо сформувавши структуру відповідної концептосфери.

В даному дослідженні ми ставимо за мету сформувати структуру гендерної концептосистеми англійської ірреальної міфологічно орієнтованої концептуальної картини світу, представленої в текстах англійських літературних казок (АЛК) кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. Нашим завданням вбачається встановлення закономірностей внутрішньої організації гендерних концептів, виявлення їхніх елементів через застосування логічного аналізу концепту та моделювання взаємозв'язків за допомогою фреймів як засобів репрезентації стереотипних знань гендерної тематики [4, с. 49].

Між концептом і фреймом існує міцний зв'язок, обумовлений, по-перше, тим, що обидва поняття відносяться до рівня репрезентації бази знань у свідомості людини, по-друге, спільністю їхньої онтології як ментальних утворень. Проте, між концептом і фреймом існує певне й досить значиме розходження, оскільки концепт може бути й структурною, і цілісною, і неподільною одиницею репрезентації бази знань у значенні одиниць мовного рівня. І. Савчук визначає, що в сучасній лінгвістиці фрейм трактується як одиниця знань, яка організована навколо концепта і містить у собі дані про суттєве, типові і можливе для цього концепта в рамках певної культури; це структура даних для представлення стереотипної ситуації або тип когнітивної моделі, що репрезентує знання і думки, пов'язані з конкретними, повторюваними ситуаціями, структура знання, що об'єднує численні сфери, які асоціюються з певною лінгвістичною формою; когнітивна структура, яка існує в феноменологічному полі людини, базується на ймовірних знаннях про типові ситуації, очікуваннях з приводу якостей і відносин реальних і гіпотетичних об'єктів [5].

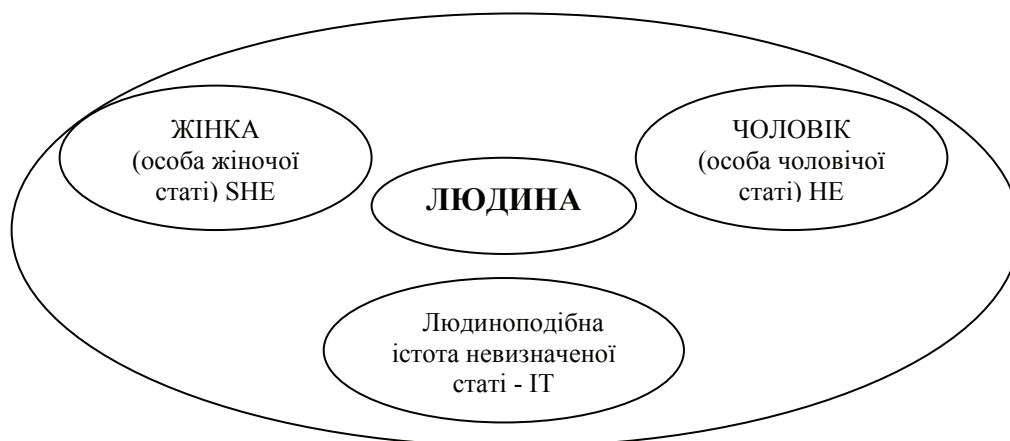
За К. Голобородько, концепт – це лінгвоментальна категорія, що узагальнює знання і досвід людини, відображає потенційні ресурси свідомості та репрезентує концептуальну картину світу мовної особистості, яка актуалізується в художніх творах. Концепти мають польову структуру. Закономірності членування поля на смислові зони – тематичні мікрополя – відображають загальну структуру уявлень письменника про відповідний фрагмент дійсності, про параметри певної розумової ситуації, що стоїть за цим полем, про домінуючі лінії, що здійснюють дискретизацію смислового простору. Польова структура художнього концепту перед-

бачає взаємозумовленість компонентів, їхню нерозривну єдність, яка виявляється через смислові зв'язки на трьох рівнях: 1) внутрішньопольові зв'язки між смисловими атрибутами у межах тематичних мікрополів; 2) міжпольові зв'язки між смисловими атрибутами різних мікрополів; 3) взаємозв'язки тематичних ідентифікаторів різних мікрополів із ядром поля художнього концепту. Смислові зв'язки ґрунтуються на семантичному й асоціативному типах спільності цих компонентів [3].

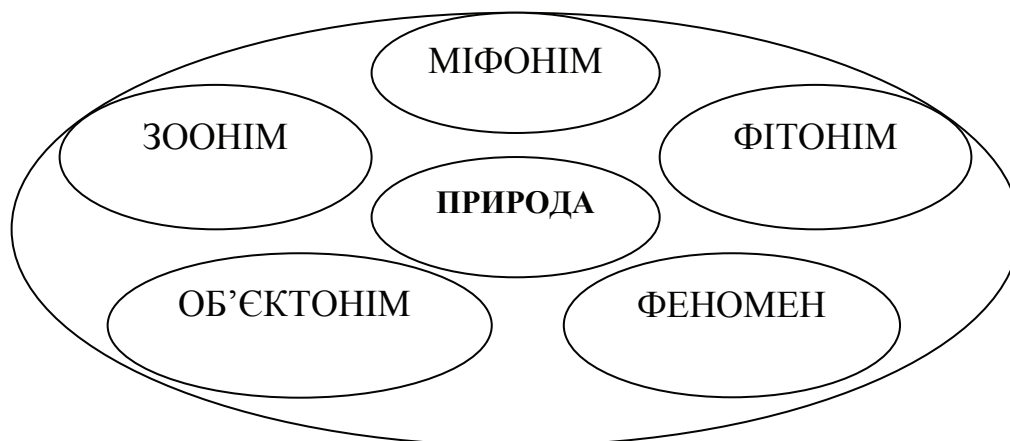
Концепти утворюють інформаційну базу мислення, певний концептуальний каркас свідомості, концептосферу, що уможливило подальший процес когнітивного опанування дійсності, вони складають той поняттєвий фонд, в якому містяться ресурси для здійснення мисленнєво-мовленнєвої діяльності [6, с. 107]. Таким чином, сукупність концептуальних структур носіїв мови утворює концептуальну систему або концептосферу – простір, сукупність концептів, пов'язаних із знанням і культурним досвідом людей. Лінгвістична природа концепту передбачає його вербалізацію, наявність плану вираження, його значущість для мовного колективу.

Визначення семантичного обсягу концептуального поля відбувається на основі словникових дефініцій, проте подібний підхід виявляється недостатнім для вивчення концептів, що мають складну семантичну структуру, характеризуються універсальною та водночас культурно обумовленою природою, розмаїттям авторських інтерпретацій та об'єднуються в базові концептосфери. Проаналізувавши АЛК кінця XIX ст. – початку XX ст. англійського казкаря Е. Ленга (12 книг обсягом 4417 сторінок), ми визначили, що до числа таких концептосфер належать концептосистеми ЛЮДИНА і ПРИРОДА, які ми визначаємо як гендерно марковані. Концептосфера ЛЮДИНА включає в себе макроконцепти, ЧОЛОВІК та ЖІНКА. В якості конструктивів корпусу номінацій вказаних концептів розглядаються як лексичні одиниці, що є номінативами жінок і чоловіків, так і лексеми, які здійснюють певну референцію.

Враховуючи сказане вище, концептосфера ЛЮДИНА представляється нами у вигляді концептосистеми, ядреними елементами якої є іменники зі значеннями “особа чоловічої або жіночої статі”. Периферійними елементами концептів вважаємо іменники-номінації особи жіночої та чоловічої статі які здійснюють референцію до станів, якостей та дій, тою чи іншою мірою пов'язаних з поняттями “маскулінність” і “фемінінність” та їхніми стереотипними ознаками чи якостями. Концептосфера ПРИРОДА включає в себе такі макроконцепти, як ЗООНІМИ, МІФОНІМИ, ФІТОНІМИ, ОБ'ЄКТОНІМИ, ФЕНОМЕНИ. Гендерна маркованість та антропоморфні властивості, яких набувають дані концепти в дискурсі АЛК, дозволяють провести когнітивне моделювання концептосфери ПРИРОДА за схемою, аналогічною з моделлю концептосфери ЛЮДИНА. Фреймові моделі концептосфер ЛЮДИНА і ПРИРОДА представляємо графічно:

Мал. 1. Фреймова модель концептосфери “ЛЮДИНА”

Мал. 2. Фреймова модель концептосфери “ПРИРОДА”

Базові фрейми можуть бути використані в якості універсального інструментарію для структуризації інформації, що стоїть за окремою лексичною одиницею. Такий підхід дозволяє подати кожний концепт у вигляді структури із ядрними та периферійними елементами, поєднавши традиційний структурно-семантичний аналіз із лінгвокогнітивним підходом. Перспективу наших подальших досліджень бачимо в моделюванні гендерних концептосистем, представлених в текстах АЛК ХХІ ст.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. – Изд. 2-е, стер. / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – 123 с.
2. Волошко М. Ю. Концепт багатство у англосаксонській міфопоетичній картині світу / М. Ю. Волошко // Вісник Сумського державного університету. – Серія Філологічні науки. – №5 (77), 2005. – С. 88–93.
3. Голобородько К. Ю. Когнітивна лінгвістика: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця / К. Ю. Голобородько // Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. – Сер. : “Лінгвістика”. – 36. наук. пр. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. IV. – С. 295–300.
4. Григорів Н. М. Фреймовий підхід до репрезентації гендерних стереотипів / Н. М. Григорів // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 24. – 2012 р. – С. 49–50.
5. Савчук І. І. 2004 Фреймова модель комунікативної ситуації суперництва / І. І. Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eprints.zu.edu.ua/2039/1/04siikss.pdf>
6. Сёмкина Н. А. Концепты и их связи в тексте / Н. А. Сёмкина // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. – Рязань: РГПУ им. С. А. Есенина, 2002. – С. 106–114.

Дергун Т. В.,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ: КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У розвідці доведено, що в англomовних журнальних статтях фразеологічні одиниці зображують ділову сферу в ракурсі силових відношень, за яких успішні учасники бізнесу представлені як Агоніст, тобто фокальна сила, із тенденцією до руху. Відсутність успіху й занепад суб'єктів діяльності співвідносяться з Агоністом або Антагоністом, схильними до спокою чи переміщення ВНИЗ.

Ключові слова: англomовний журнальний дискурс, статті ділової тематики, фразеологічна одиниця, Агоніст, Антагоніст.

В статье доказано, что в англоязычных журнальных статьях фразеологические единицы представляют деловую сферу в ракурсе силовых отношений, при которых успешные участники бизнеса изображаются как Агонист, то есть фокальная сила, с тенденцией к движению. Отсутствие успеха и упадок субъектов деятельности соотносятся с Агонистом или Антагонистом, склонными к покою или перемещению ВНИЗ.

Ключевые слова: англоязычный журнальный дискурс, статьи деловой тематики, фразеологическая единица, Агонист, Антагонист.

The paper reveals that in English magazine articles phraseological units represent business sphere from the perspective of force interaction relating successful participants to Agonist, i.e. a focal force, with a tendency to motion. Absence of success and decline of business participants correlate with an Agonist or an Antagonist with a tendency towards rest or DOWNWARD motion.

Key words: English magazine discourse, phraseological unit, articles on business, Agonist, Antagonist.

Важливість фразеологізмів в англomовних журнальних статтях зумовлюється тим, що вони оцінюють події, створюють образи за рахунок своєї внутрішньої форми і викликають емоційне ставлення до повідомлення [2, с. 10], тому фразеологічні одиниці (ФО) слугують засобами сугестії та переконання читачської аудиторії. ФО відіграють важливу роль у статтях ділової тематики в рубриках *Business Matters*, *Wealth Matters*, *Global Investor* і *Economy* в журналі *Newsweek* [див. напр. *Newsweek* 27.09.2010]. Оскільки призначення журналів не обмежується висвітленням новин, а й полягає у здійсненні впливу на аудиторію, переконуванні її сприймати описувані події очима журналіста, написання статті підпорядковується класичній риторичній моделі текстової будови, яка включає інвенцію, диспозицію, елокуцію, запам'ятовування і відтворення [1, с. 22]. З етапом інвенції співвідносять вибір тематики, з диспозицією – послідовність викладу змісту, елокуція розглядається як словесна орнаментация, пов'язана з добром номінативних засобів [1, с. 22], серед яких вагоме місце посідають ФО. Тому метою цієї розвідки є дослідження того, як ФО характеризують в англomовному журнальному дискурсі ділову сферу. З цією метою використовуємо когнітивно-риторичний підхід, який, з одного боку, пов'язує елокутивне вживання ФО з етапами інвенції й диспозиції, а з іншого враховує їхній зв'язок із концептуальними структурами. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: виявлення інвентивного підґрунтя вживання ФО в статтях ділової тематики через виокремлення позначених ними базових концептів бізнесу; визначення елокутивної ролі фразеологізмів, пов'язаної з етапом вербальної репрезентації складників ділової сфери.

Для реконструкції інвентивного етапу вживання ФО, який передує номінативному утіленню теми статті, семантику ФО пояснюємо за допомогою елементарних доконцептуальних структур сенсомотрного походження – образ-схем і сило-динамічних відношень. Образ-схеми, що формуються під впливом рухів тіла у просторі, операцій з об'єктами і перцептивних взаємодій [7, с. 29], є основою для організації знань про світ і забезпечують його розуміння [9, с. 215]. Залучення дослідницького апарату образ-схем визначається тим, що вони охоплюють широкий спектр досвідних структур, які забезпечують розуміння більш абстрактних сфер [6, с. 113]. Образ-схемну методику доповнюємо даними теорії силової динаміки, яка репрезентує взаємодію Агоніста як фокальної сили й Антагоніста, який долає схильність Агоніста чи поступається їй [11, с. 413], що відзначаються внутрішньою тенденцією до руху чи спокою. Відмінність між двома групами відношень полягає у тому, що силова динаміка відтворює внутрішній стан суб'єкта, а образ-схеми відбивають міжсуб'єктну, або ситуативну, взаємодію референтів [4, с. 102].

Сило-динамічні й образ-схемні відношення пояснюють ділові стосунки, котрі в англomовній традиції покриваються поняттям *business*, яке охоплює діяльність, спрямовану на заробляння грошей через виробництво чи продаж товарів, або надання послуг (the activity of making money by producing or buying and selling goods, or providing services) [8, с. 187]. Бізнес вписується у структуру більш загальної активності, а тому включає суб'єкт, об'єкт, ціль, що визначається мотивами, засоби, результат і сам процес діяльності [3, с. 633]. Ці самі компоненти визначають класифікацію ФО, які в статтях ділової тематики позначають суб'єктів, об'єкти, відношення між ними, їхні стани, процес діяльності і результат.

У статтях про бізнес ФО не позначають окремих суб'єктів бізнесу, натомість характеризують різні стани учасників діяльності й відношення між ними. Стани у діловій сфері зображені як бідність (*to live from hand to mouth, bread line*) і незбалансованість (*out of whack*). Перебування у стані бідності відбивають фразеологізми, які позначають різну траєкторію. Коротку траєкторію демонструє ФО *to live from hand to mouth* "жити голодаючи, ледь перебиватися", де прийменник *from* указує на початкову, а прийменник *to* на кінцеву точки, які

пов'язують руки (*hand*) і рот (*mouth*), тобто все, що людина заробляє, вона з'їдає, напр., *Although many poor live hand to mouth, they've participated in rising living standards* [Newsweek 7.06.2010, 23]. У наведеному реченні перебування в бідності зображується як рух малозабезпечених (*poor*) короткою траєкторією, суть якої у проїданні заробленого. Навпаки, траєкторію із багатьма проміжними точками заради отримання харчів репрезентує ФО *bread line* "черга безробітних за безкоштовним харчуванням", де компонент *line* відбиває чергу, котру необхідно подолати, щоб отримати їжу, напр., *The Depression conjures images of lines of grim-faced men and women, waiting on bread lines and work lines, or "Orkies" trekking glumly from their desiccated farms to California in scenes from Steinbeckian squalor* [Newsweek 27.04.2009, 50]. У наведеному прикладі довга траєкторія задоволення потреби у харчуванні співвідноситься з чергою людей (*men and women*), які утворюють багато проміжних точок, котрі необхідно подолати, щоб дістатися цілі, що символізує труднощі із забезпеченням життя.

Незбалансованість стану об'єктів у бізнесі репрезентована ФО *out of whack* "не в порядку, не ладитися", коли частини механізму не функціонують правильно разом (*the parts are not working together correctly*) [8, с. 1749], де заперечення *not* указує на відсутність РІВНОВАГИ об'єктів, утвореної силовими векторами і точкою, віссю або площиною, навколо яких симетрично розподіляються сили [7, с. 85], напр., *The fundamentals – default rates, employment, and year-over-year trends – remain cloudy. And one of the most vital fundamentals, the ratio between supply and demand, is still out of whack* [Newsweek 24/31.08.2009, 22]. У наведеному прикладі незбалансованість між забезпеченням (*supply*) і попитом (*demand*), позначена ФО *out of whack* як одна з причин економічної кризи.

ФО на позначення ділових відношень указують на три різновиди стосунків. Міжсуб'єктні відношення утілюються як перцептивний контакт (*face to face*) і силова взаємодія (*tug of war*). Перцептивний контакт учасників ділової сфери представлений ФО *face to face* "віч-на-віч, дуже близько", семантика якої спирається на відношення БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО, що відбиває відстань спостерігача від об'єктів [4, с. 38], напр., *In the U.S., it has been lobbying Washington about the economic impact of corporate meetings, fighting back with surveys showing the importance of face-to-face business meetings while offering innovative promotions* [Newsweek 11/18.05.2009, 67]. У наведеному уривку ФО *face to face* указує на близьку фізичну відстань між партнерами, що відбиває сприяння впровадженню інновацій (*innovative promotions*).

Силові відношення учасників бізнесу позначені ФО *tug of war* "сутичка, конкурентна боротьба", яка відбиває взаємодію суб'єктів однакової сили, адже у складі ФО *tug of war* на однакову потужність джерела і цілі ПРОТИДІЇ вказує іменник *war*, тобто боротьба між двома чи більше країнами або протидіючими групами (*fighting between two or more countries or between opposing groups*) [8, с. 1728], де сема *fighting* "бій" активує відношення ПРОТИДІЇ, напр., *Let's say, you give birth in a hospital. We'll figure out what the average cost is, and instead of having a tug of war over \$50, the differences will cancel each other out* [Newsweek 7.12.2009, 56]. У наведеному уривку однакова потужність конкурентів – лікарні, позначеної займенником *we*, і пацієнтами, відображена ФО *tug of war*, а неможливість визначення переможця у протистоянні за гроші інтригує читачів.

Суб'єктно-об'єктні відношення включають підгрупи на позначення впливу сильного суб'єкта на слабкий об'єкт (*to pull the trigger on, take possession of*) і нульових відношень (*to have nothing to do with, to get out of hand*). Відмінність у зображенні сильного й слабого учасників ділової сфери, репрезентована фразеологізмами *to pull the trigger on* "пускати в хід, приводити в рух" і *to take possession of* "заволодіти чим-небудь", полягає у різній складності дій. У складі ФО *to take possession of* сполучення дієслова *to take* з іменником позначає дію [8, с. 1574], тобто репрезентує Агоніста, схильного до привласнення об'єктів, а дієслово *to pull* у складі ФО *to pull the trigger on* "тягнути" указує на відношення ПРИТЯГАННЯ, апелюючи до досвіду руху цілі за джерелом [7, с. 47], напр., *There are traditionally two kinds of gold investors: speculators and hoarders. The first group trades on the future market which establishes the price of gold. The money they make – or lose – usually has nothing to do with taking possession of gold [...] their gold acquisitions are blips on computer screen* [Newsweek 16.03.2009, 25]. У наведеному прикладі фразеологізми *to take possession of* і *to have nothing to do with* зображають спекулянтів (*speculators*) як Агоністів зі схильністю до привласнення нереалізованого золота, створюючи у читача враження домінування спекулянтів. Натомість, складніший спосіб взаємодії відбиває домінування джерела ПРИТЯГАННЯ як засобу ініціації руху, тобто обігу металу, напр., *"Back in November, when the credit crisis really started getting out of hand, people started to pull the trigger on gold," says Scott Thomas* [Newsweek 16.03.2009, 23]. У наведеному прикладі ФО *to pull the trigger on* подає відношення сильного суб'єкта, позначеного у тексті іменником *people*, співвідносного з джерелом ПРИТЯГАННЯ, яке зумовлює рух цілі – золотих запасів (*gold*), що створює у читачів враження контролю над ресурсами.

Нульові відношення між суб'єктами й об'єктами позначені ФО *to have nothing to do with* "не мати нічого спільного з" і *to get out of hand* "вийти з-під контролю": у складі першого звороту на тенденцію Агоніста до спокою вказує заперечення *nothing*, котре свідчить про відсутність зв'язку між суб'єктом і об'єктом, а ФО *to get out of hand* завдяки компонентам *to get out* "виходити з кімнати чи будівлі" (*to leave a room or building*) [8, с. 640] за рахунок семи *to leave* демонструє схильність до руху, який призводить до втрати взаємодії і характеризує відношення негативно, напр., *There are traditionally two kinds of gold investors: speculators and hoarders. The first group trades on the future market which establishes the price of gold. The money they make – or lose – usually has nothing to do with taking possession of gold [...] their gold acquisitions are blips on computer screen* [Newsweek 16.03.2009, 25]. У наведеному уривку ФО *to have nothing to do with* зображує інвесторів як Агоніста з тенденцією до спокою, що указує на відсутність відношень між золотом (*gold*) як Антагоністом. Натомість, відсутність взаємодії внаслідок поширення кризи відбивається ФО *to get out of hand*, що вказує на втрату притягання, позначеного іменником *hand*, напр., *"Back in November, when the credit crisis really started getting out of hand, people started to pull the trigger on gold," says Scott Thomas* [Newsweek 16.03.2009, 23]. У наведеному

урипку тексту *FO to get out of hand* зображує відсутність взаємодії, утіленої у впливі людей на кредитну кризу (*the credit crisis*), котра неконтрольовано поширюється, набуваючи негативного характеру.

Об'єкти ділової сфери відображає *FO hot money* на позначення "грошей, які часто переводяться з країни в країну заради отримання прибутку" (*money that is frequently moved from one country to another in order to make a profit*) [8, с. 743], де сема *to move* указує на рух, а прикметник *hot* акцентує підвищення температури, що може бути результатом швидкого переміщення, напр., *First, emerging nations should know that capital controls rarely work; indeed, they often exacerbate the problems of hot money because traders bet on the fact that currencies artificially kept down by governments will eventually rise and thus flood these markets with even more hot capital* [Newsweek 29.11.2010, 6]. У наведеному прикладі *FO hot money* характеризує гроші як гарячий референт, який не можна втримати в руках, тобто контролювати, тому молоді держави (*emerging nations*) зображені як неспроможні регулювати наплив грошей, що подає країни негативно.

Наступна група одиниць представляє процес діяльності (*to make money, to save something for a rainy day*). Відмінності між одиницями на позначення процесу фінансової діяльності полягають у тому, що *FO to make money* "заробляти гроші" акцентує власне процес, а *to save something for a rainy day* "відкладати на чорний день" відбиває спрямованість на кінцевий результат, напр., *Take the videogame market. The companies behind Wii, PlayStation, and Xbox never made much money in China because pirates copied the games and sold black-market versions at a fraction of their real cost* [Newsweek 7.06.2010, 4]. У наведеному прикладі *FO to make money* характеризує процес заробляння грошей компаніями по виробництву відеоігор (*the companies*) через співвіднесення цих фірм з Агоністом, схильним до дії, позначеної *FO to make money*, проте заперечна обставина часу *never* указує на те, що фокальний елемент не реалізує свою тенденцію, зображуючи процес як невдалий. Про спрямованість процесу на результат у складі *FO to save something for a rainy day* "відкладати на чорний день" сигналізує сполучення *for a rainy day*, а дієслово *to save* указує на Агоніста, схильного до руху, який характеризується позитивно, адже спрямовується на забезпечення коштами, напр., *The money they make – or lose – usually has nothing to do with taking possession of gold ... their gold acquisitions are blips on computer screen. Hoarders are different. They buy gold, the real stuff, and save it for a rainy day* [Newsweek 16.03.2009, 25]. У наведеному прикладі спрямованість процесу накопичення золота на результат зображується *FO to save something for a rainy day* через співвіднесення накопичувачів (*hoarders*) з рухомим Агоністом, а золота (*gold*) з Антагоністом у спокої, що створює у читачів враження непохитності цього дорогоцінного металу.

Результат бізнесової діяльності представлений *FO* як позитивний (*to reap the benefit of something*) або негативний (*to lose one's shirt i to fall victim to*). Позитивні результати у діловій сфері утілюються в семантиці *FO to reap the benefit of something* "пожинати плоди" за допомогою дієслова *to reap*, що указує на Агоніста з тенденцією до руху, характеризуючи позначуваного суб'єкта позитивно іменником *benefit* "користь, благо", напр., *But with the coastlines rebuilt for travelers and the government closing in on the Tamil Tigers on their last sliver of land in the northeast, a country that has long lived on the edge is hoping, finally, to reap the benefits of tourism* [Newsweek 11/18.05.2009, 60]. У наведеному прикладі *FO to reap the benefit of something* подає позитивні результати діяльності уряду Шрі-Ланки (*country*) через співвіднесення його з Агоністом, схильним до руху, відображенням у семантиці *FO to reap the benefit of something*.

Відмінності між одиницями на позначення негативного результату полягають у співвіднесенні з Агоністом з тенденцією до спокою і падінням. У складі *FO to lose one's shirt* "розоритися" дієслово *to lose* указує на Агоніста з тенденцією до спокою, напр., *While most long-term investors lost their shirts during the Great Panic of 2008, high-frequency traders posted huge profits* [Newsweek 7.06.2010, 43]. У наведеному уривку негативний результат довгострокового інвестування зображується через співвіднесення інвесторів (*long-term investors*) з Агоністом, схильним до спокою. Водночас, дієслово *to fall* у складі звороту *to fall victim to* "пасти, зробитися жертвою" відсилає до образ-схеми ВЕРТИКАЛЬ, указуючи на рух УНІЗ, що свідчить про негативний результат діяльності, напр., *It is no coincidence that some of the dirtiest industrial operations are falling victim to the global recession* [Newsweek 16.03.2009, 20]. У наведеному реченні негативний результат відбивається описом падіння промислового виробництва (*industrial operations*), яке концептуалізується як рух УНІЗ.

Таким чином, в англomовних статтях ділової тематики інвентивний аспект уживання фразеологізмів полягає у зображенні суб'єктів і об'єктів ділової діяльності через їх взаємовідношення; процесу діяльності як руху, і способів її здійснення; результату, який зумовлює задовільний чи негативний стан суб'єктів і об'єктів бізнесу. Елокутивна роль *FO* утілюється позитивним чи негативним представленням учасників, за рахунок співвіднесення з Агоністом з тенденцією до руху, що відбиває сприяння іншим чи забезпечення власної діяльності, а негативно зображені компоненти бізнесу репрезентовані як схильні до спокою або переміщення УНІЗ. Перспективою подальших розвідок є дослідження функціонування фразеологізмів у структурі англomовних журнальних статей.

Література:

1. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 215 с.
2. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Ковшова М. Л. ; Ин-т языкознания РАН. – Москва, 2009. – 48 с.
3. Огурцов А. П. Деятельность / А. П. Огурцов, Э. Г. Юдин // Новая философская энциклопедия в 4-х томах. – М. : Мысль. – 2010. – Т. 1. – С. 633–634.
4. Потапенко С. І. Вербальні ефекти публічного виступу: когнітивно-риторичний ракурс (на матеріалі інвагураційних звернень Барака Обами і Віктора Януковича) / С. І. Потапенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2011. – Том 14, № 1. – С. 102-108.

5. Потапенко С. І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С. І. Потапенко : [монографія]. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
6. Gibbs R. W., Jr. The fight over metaphor in thought and language / R. W. Gibbs // *Figurative Language and Thought*. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – P. 88-118.
7. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason / M. Johnson. – Chicago; L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p.
8. Longman Exams Dictionary. – Harlow : Longman, 2007. – 1833 p.
9. Oakley T. Image schemas / T. Oakley // *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* [Ed. : D. Geeraerts and H. Cuyckens]. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 214-235.
10. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 678 p.
11. Talmy L. Force Dynamics in Language and Cognition // *Concept Structuring Systems* / L. Talmy. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 2000. – Vol. 1. – P. 409-470.

Дерев'янка О. А.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ ПОВИННОСТІ ТА НЕОБХІДНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті визначено специфіку дебітивності, її місце в системі інших модальних значень; проаналізовано предикати повинності та необхідності у семантичній структурі речення у контексті інших предикатів дебітивної модальності.

Ключові слова: модальність, дебітивна модальність, семантична структура речення.

В статье определено специфику дебитивности, ее место в системе других модальных значений; проанализировано предикаты долга и необходимости в семантической структуре предложения в контексте других предикатов дебитивной модальности.

Ключевые слова: модальность, дебитивная модальность, семантическая структура предложения.

The article highlights the specific character of the category of debitivity, its place in the system of other modal meanings. The predicates of obligation and necessity in the semantic structure of the sentence in the context of other predicates of debitive modality have been analysed.

Key words: modality, debitive modality, semantic structure of the sentence.

Значення дебітивності – одного з різновидів категорії модальності – посідає вагоме місце серед засобів вираження модальних значень у структурі речення, однак залишається досі не висвітленим. Аналізуючи праці, присвячені категорії дебітивності, типології та засобам вираження цього модального значення, можна констатувати, що модальність дебітивності вивчається у різних аспектах: логічному (L. Karttunen, G.H.von Wright), загальнолінгвістичному (В. Вольмут, В. Гак, Н. Петров, J. Coates, G. Forbes, F. Kiefer, F. Palmer), семантичному (Т. Булигіна, О. Шмельов, О. Зеленціков, І. Кобозєва, Н. Лауфер, І. Шатуновський, J. Anderson, A. Wierzbicka), комунікативно-прагматичному (Г. Золотова, Є. Милосердова, J. Bybee, S. Fleischmann, J. Forrester), функціонально-семантичному (Є. Беляєва, Л. Васильєва, С. Вауліна, Є. Зверєва, Г. Немец, М. Perkins, A. Walton). У мовознавстві спеціальні дослідження дебітивної модальності обмежено здійснювалися на матеріалі сучасної української мови (О. Сікорська, О. Тронь), німецької (Т. Гольцова), англійської (С. Александрова, Л. Васильєва, В. Філіпов), російської (С. Хюник) мов тощо, а також у порівняльних студіях щодо російської та німецької (Н. Мишкіна, Е. Рудник), російської та англійської (Є. Беляєва, Є. Замятіна), російської та болгарської (К. Коджабашева), російської та іспанської (М. Будильцева), російської та польської (В. Аскоченська), англійської та азербайджанської (К. Гезалова), давньоросійської (XI–XVI ст.) і староросійської (кінець XIV – середина XVII ст.) (С. Вауліна), турецької, української та англійської (С. Сорокін). Відсутні ґрунтовні дослідження текстового використання модальних предикатів дебітивності (в англійській – подібні спроби зроблено Л. Фоїною, в російській – С. Туровською). Вважаємо, що дослідження дебітивної модальності на матеріалі окремих висловлювань не дало змогу розкрити у повному обсязі їх семантичні та прагматичні функції у мовленні.

Актуальність досліджуваного питання визначається тим, що воно розглядається на перетині таких фундаментальних для лінгвістичної науки проблем, як предикативність; парадигматика, синтагматика й синтаксична синоніміка речення; взаємозв'язок категорій модальності, персональності, темпоральності, каузативності; лінгвістичний статус модальності та ієрархія модальних значень. *Мета* дослідження полягає у виявленні специфіки концептів дебітивної модальності (повинності та необхідності) як ментальних одиниць англійської культури. *Предметом* дослідження слугують засоби вербалізації концептів повинності та необхідності в англійській мові.

Аналіз мовознавчої літератури, присвяченої дослідженню речень із дебітивною модальністю, спостереження над їх формально-граматичною та семантико-синтаксичною структурою дають змогу дійти висновку, що дебітивність – це конкретний вияв об'єктивно-суб'єктивної модальності речення, який репрезентує систему засобів предметної модальності й передається як експліцитно (спеціальними модальними модифікаторами: модальними дієсловами, модальними прикметниками та предикативами), так й імпліцитно (власне дебітивними та інфінітивними реченнями). Дебітивність – модальне значення, що означає приписуваність дії, зумовленої законами, звичаями, традиціями, правилами, обов'язками, інструкціями, внутрішніми потребами чи особистим досвідом мовця, звичайною послідовністю подій, тобто нормами в широкому розумінні цього слова, комусь (суб'єкту каузації, адресату або й самому мовцю).

Отже, дебітивність – це різновид модальності, що передає *доцільність, необхідність, зумовленість, зобов'язаність, неминучість* дії і складається з автономних концептів, кожен з яких характеризується власними семантичними ознаками та наборами засобів вираження (при збігові засобів вираження вирішальну роль відіграє контекст). Речення з предикатами дебітивності умовно поділяємо на три рівні: *поверхневий, глибинний і рівень фатальності*. Цей поділ здійснено з урахуванням інтенції предикатів дебітивності (від найслабшої – до найбільш виразної). Зупинемось на концептах дебітивної модальності, що репрезентують глибинний рівень облігаторності: повинності та необхідності/потреби.

Повинність – концепт дебітивної модальності, що позначає дію, зумовлену насамперед нормами, прийнятими суспільством (закони, порядки, звичаї, традиції, правила етикету), обов'язками (суспільними, моральними, християнськими) та спрямованістю дії на взірць чи еталон для наслідування. У свою чергу концепт повинності утворює мікрополя "повинність/норма/зобов'язаність" і "повинність/ідеал" (ідеал, звичайно, "вище")

норми). Концепти повинності протиставляються концепту необхідності/ потреби, тому що повиннісна модальність пов'язана з категорією норми, тобто характеризується чіткими правилами і заборонами для певної соціальної групи, а модальність необхідності/потреби безпосередньо, експліцитно пов'язана з категорією мети. Пор: *He was firm in his opinion that an actor **should be** sincere in the part he played, and **should** emotionally experience whatever he **was to** portray, from the soul outward* (M. Spark) – предикати повинності/ зобов'язання та *For the wedding I **ought to have** long bright yellow hair* (C. McCullers) – предикат необхідності/ потреби.

Висловлювання з модальним значенням повинності/норми/ зобов'язання характеризуються такими семами: “спрямування у майбутнє”, “імпліцитна інтенційність”, “відсутність альтернативи”, оцінка “добре”, “відношення до класу” (“люди”), як-от: *The actresses can make themselves cry, they **have to learn** how to do it* (M. Spark); *A doctor is totally different. This is ridiculous, for an actress to think of the public when there is a private tragedy. You **have to serve** your patients, but she **is not obliged** in any way like that* (M. Spark). Диференційними ознаками висловлювань із модальним значенням повинності/ідеалу є: “спрямування у майбутнє”, “імпліцитна інтенційність”, “відсутність альтернативи”, “відношення до класу (“люди”, “артефакти”)), абсолютна оцінка “добре”. При цьому під імпліцитною інтенційністю розуміється інтенційність, що реконструюється з більш широкого контексту, частково екстралінгвістичного, і входить у фонові знання суб'єкта дії [2, 42]. Висловлювання модальності повинності як ідеалу вживаються у заповідях, повчаннях, етичних прескрипціях, наприклад: *Everybody **ought to have** some place to go* (E. Hemingway); *One **has to remember** how much **has to be forgotten** and how much **has to be learnt** when for the first time one faces life* (S. Maugham).

Повинність/норма/зобов'язання і повинність/ідеал – рельєфні телеологічні модальності, бо характеризуються виразним інтенційним змістом, тобто їх дія спрямована на об'єкт інтенції. Звичайно, норми “індиферентні” до бажань та схильностей індивіда, їх намагаються дотримуватись (і більшість людей їх дотримується). Недотримання норми викликає несхвалення, осуд. На відміну від норм, які вважаються імперативними, цілі – варіативні, “небайдужі” до бажань та прагнень індивіда, їх намагаються досягти. Саме тому важливо знати найкращі способи досягнення цілі, про користь та вигоду в результаті їх досягнення, про вплив кінцевого результату на діючого суб'єкта. Оскільки модальні предикати повинності здебільшого пов'язані з порушенням норми, а не з дотриманням її, то вони з'являються переважно в контекстах, де йдеться про девіантну поведінку, тобто пов'язану з порушенням норми. Норма / обов'язок передбачає неодноразову повторюваність певної дії, тобто пов'язана з узагальненням, отож, аналізуючи речення з модальним значенням повинності, слід враховувати вплив цього чинника.

Істотна різниця між висловлюваннями, які репрезентують концепти повинності, полягає, по-перше: в різному морально-етичному та суспільно-правовому статусі цих категорій. По-друге: досліджувані модальності різняться сферою впливу. Суб'єктом норми виступає тільки представник класу “люди”, а суб'єкт-ідеал виражається як іменником із значенням істоти, так і неістоти. По-третє: у висловлюваннях із модальністю повинності як ідеалу, на відміну від висловлювань про норму, експлікується оцінка “добре”. У реченні *Everything in the world **must have** design or human mind rejects it* (J. Steinbeck) предикат **must** безпосередньо співвідноситься з оцінкою “добре”. На відміну від предикатів повинності / ідеалу, предикати повинності / норми / зобов'язання використовуються не тільки в оцінному, але й у дескриптивному контексті, який характеризується максимальною “фактуальністю”. У минулому часі предикати повинності / норми / зобов'язання в дескриптивних контекстах наближаються до предикатів вимушеності, як-от: *God **had not finished** him, and so he **had to go** around doing one thing and then another to finish himself up* (C. McCullers) // ... *he **was obliged to go**...* Як бачимо, у висловлюваннях із модальністю ідеалу основою оцінки виступає еталон, взірець, до якого слід прагнути, а у висловлюваннях з модальністю про норми – закон, порядок, звичаї, традиції, правила етикету, які не варто порушувати.

Необхідність / потреба – концепт дебітивної модальності, який характеризується власними семантичними ознаками та засобами вираження, означає неодмінну потребу здійснення якої-небудь корисної чи бажаної дії і безпосередньо (експліцитно) пов'язаний з категорією мети. На тісний зв'язок модальності необхідності / потреби і мети звернула увагу Н. Арутюнова: “Наявність цілі стимулювало формування модальності потреби” [1, 273]. Ядром концепту необхідності в англійській мові є модальні дієслова **must, need**. Це модальне значення також передається конструкцією **necessity + Inf** та модальними модифікаторами **necessary, unnecessary, needful, needless** та їх синонімами. Диференційними ознаками висловлювань із модальним значенням необхідності / потреби є: “інтенційність”, оцінка “добре”, “наявність користі”, “спрямування у майбутнє”, “наявність альтернативи”, “волевиявлення”, “намір”, “нефактуальність”.

Необхідність характеризується експліцитно-телеологічним характером. Ця модальність спрямована на об'єкт інтенції і формується в контексті цілей і засобів для їх досягнення. Саме тому модальність потреби взаємодіє із семантикою вигоди та користі. Напр.: *Now I **must go back** to sleep to be fresh and beautiful for Miss Barkley* (E. Hemingway). Як бачимо, семантика вигоди та користі імпліцитно включає в себе оцінку “добре”: було б нелогічним робити щось з натхненням, що є некорисним, не вигідним і не приносить задоволення. На відміну від модальності повинності, модальність потреби може вказувати на необхідні засоби для досягнення поставленої цілі. Напр.: *Acting's a whole time job and if you want to be really good you **ve got to give** your whole self to it* (S. Maugham). Засоби досягнення цілі можуть варіюватися, оцінюватись, змінювати свій порядок виконання, тобто можуть бути альтернативними, що суттєво відрізняє концепт необхідності від концепту повинності, диференційною ознакою якого є відсутність альтернативи. Як правило, у висловлюваннях із модальним значенням потреби наявність іншої варіативної дії виражена експліцитно: *Diving from that height in as little water as that, she [Stella] **has got to turn** like a flash the moment she touches the water. And if she doesn't do it right she's **bound to bash** her head against the bottom and break her back* (S. Maugham). Щодо рівня категоричності /

облігаторності, то він може бути середнім або високим. Пор.: *It may be that in order to realize the romance of life you must have something of an actor in you* (S. Maugham) – середній рівень (про це свідчить ввідна конструкція *It may be that*) та *We'll need to get the exchanges straight away* (A. Stopin) – високий рівень (на це вказує інтенсифікатор *straight away*). На двобічний зв'язок модальності потреби і контексту вказала С. Туровська: "Для того, щоб адекватно визначити висловлювання із модальністю необхідності, треба враховувати контекст. Є і зворотня залежність: якщо зустрічається контекст, який має всі ознаки практичного міркування щодо майбутньої дії, то він в основному допомагає кваліфікувати висловлювання як висловлювання із модальним значенням практичної необхідності" [2, 47]. Ця думка набуває вагомішої актуальності у висловлюваннях, предикати яких не мають лексичного значення необхідності (в основному це інфінітивні речення).

Отож, концепти дебітивності взаємодіють, співвідносяться один з одним, тобто між ними немає чітких меж: у минулому часі предикати норми в дескриптивних контекстах наближаються до предикатів вимушеності. Концепти дебітивної модальності можуть й протиставлятися один одному. Так, повиннісна модальність пов'язана з категорією норми, а модальність необхідності безпосередньо пов'язана з категорією цілі. Істотна відмінність між повиннісною модальністю і модальністю необхідності лежить у площині альтернативності (у висловлюваннях із модальним значенням потреби очевидна наявність альтернативи, тоді як у висловлюваннях із предикатами повинності акцентується тільки на невиконанні однієї дії).

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Туровская С. Проблемы изучения модальных смыслов: теоретический аспект (на мат. совр. русск. языка). – Тарту. – 1997. – 132 с.

Ділай І. П.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕНТАЛЬНІ ПЕРФОРМАТИВИ ТА ДІЄСЛОВА ПРОПОЗИЦІЙНОГО ВІДНОШЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто функціональні особливості окремих ментальних дієслів англійської мови. Увага зосереджена на виділенні класу ментальних перформативів та їхній кореляції з дієсловами пропозиційного відношення. Наголошено на авторефлексивності та метатекстовій ролі виділеного класу дієслів.

Ключові слова: ментальні перформативи, дієслова пропозиційного відношення, аспектуальні ознаки, пропозиційні дієслова.

В статье рассмотрены функциональные особенности отдельных ментальных глаголов английского языка. В центре внимания выделение класса ментальных перформативов и их корреляция с глаголами пропозиционального отношения. Акцентирована авторефлексивность и метатекстовая роль выделенного класса глаголов.

Ключевые слова: ментальные перформативы, глаголы пропозиционального отношения, аспектуальные особенности, пропозициональные глаголы.

The article deals with the functional properties of the mental verbs of the English language. The class of the mental performatives and their correlation with the verbs of propositional attitude is in focus. The emphasis is on the autoreflexiveness and metatextual role of the outlined class of the verbs.

Key words: mental performatives, verbs of the propositional attitude, aspectual properties, propositional verbs.

За визначенням Дж. Остіна, перформативи – це дієслова, які формують висловлення, еквівалентне дії, вчинку, позначають дію, одночасну з моментом мовлення та вживаються у першій особі однини простого теперішнього часу [4]: *On behalf of the company, I apologise for any inconvenience caused.* За аспектуальною ознакою перформативи – моментативи, для них не характерний прогресив, за винятком небагатьох випадків розмовного емпатичного вживання: *I am warning you.* Перформативами виступають переважно дієслова мовлення. Проте існують і ментальні перформативи, які нерідко ототожнюються з дієсловами пропозиційного відношення.

Мета цієї статті – виявити інтегральні та диференційні ознаки ментальних перформативів і дієслів пропозиційного відношення та визначити їхню функцію у мовленні. Мета передбачає аналіз наявного теоретичного матеріалу з предмету дослідження та оформлення власного трактування проблемного питання на матеріалі англійської мови.

Ментальні перформативи позначають ментальні процеси: *радити, заперечувати, пропонувати, визнавати, припускати, зазначати* [1, с. 29]. Їх також кваліфікують як “непрямі” або “квазіперформативи” [1; 2]. Н.К. Рябцева розрізняє соціальні перформативи, які рівносильні вчинку, і ментальні перформативи, рівносильні кроку в роздумах [3, с. 62]. На переконання дослідниці, в основі ментальних перформативів лежить “ментально” значуща дія, інтелектуальна операція або ментальний стан. Н.К. Рябцева наголошує на відмінності між семантико-граматичними ознаками цих двох класів (пор. “пропонувати прогулятися” і “пропонувати гіпотезу”) і визначає характерні ознаки ментальних перформативів:

- 1) недієвість без пропозиціонального актанта (об’єкта);
- 2) імпозиитивність – приведення у відповідність ходу думок адресата до ходу думок автора; адресат ментальних перформативів – “співучасник” роздумів, другий суб’єкт перформативного висловлення; таким чином ментальні перформативи каузальні (адресат виконує настанови автора);
- 3) модалізатори і оператори категоричності (hedges) виконують у сполученні з ментальними перформативами функцію уникнення суб’єктивності і підкреслення відносності пізнання: *Напевно, слід засумніватися;*
- 4) ментальні перформативи вводяться предикатами раціональної оцінки і психологічної установки: *Варто згадати / доцільно повторити/ розумно передбачити, що Р;*
- 5) актуальні в момент відтворення роздумів – авторефлексивні (автор експлікує хід своїх думок), позначають інтелектуальні операції над думками;
- 6) дієслова ментального стану в функції ментальних перформативів позначають дію, зміну ментальної ситуації [3, с. 65] (пор. моментатив): *Будемо вважати, що ... Слід пам’ятати, що ...*
- 7) ментальні перформативи опираються лише на мовленнєвий контекст, проте можуть бути згорнуті в схеми, таблиці, графіки, формули, символи тощо як специфічні засоби підтримки роздумів: *Звернемося до таблиці 3, Представимо дані у вигляді формули ...*
- 8) це важливий компонент риторичної структури наукового викладу, що сприяє структуруванню тексту;
- 9) ментальні перформативи метатекстові (з їхньою допомогою вводиться черговий відрізок дискурсу) [3].

Грамаічна схожість перформативів та дієслів пропозиційного відношення дає підстави для зарахування їх до одного класу. Дж. Остін включив ментальне дієслово *know* у перелік перформативів. Проте включення *know* до перформативів видається неправомірним З. Вендлеру [6]. З. Вендлер стверджує, що не лише перформативи віддають перевагу теперішньому простому часу [6, р. 34]. Ця риса також характерна для дієслів пропозиційного відношення, таких як *believe, know, understand, doubt, remember* та *expect*, і для інших дієслів відношення на зразок *love, hate, prefer* та *detest*. Таким чином, надання переваги простому теперішньому часу – риса, характерна для ширшого масиву дієслів, який охоплює перформативи та дієслова пропозиційного відношення. Як наслідок, дослідник виділяє клас **пропозиційних дієслів**, що складається з:

- а) перформативів, які за часовою схемою є досягненнями,
- б) дієслів зі значенням "вирішувати" (група *decide*), які за часовою схемою є також досягненнями,
- в) дієслів пропозиційного відношення – станів [6, р. 35].

З. Вендлер доходить висновку, що відмінності у часових схемах достатньо, щоб розмежувати дієслова мислення (дієслова пропозиційного відношення) та мовлення (перформативи) [6, р. 34]. Окрім того, внесення уточнень у теорію перформативності Дж. Остіна дає змогу З. Вендлеру розмежувати два аспектуальні класи дієслів мислення: стани (*think, believe, suppose, guess, assume, reckon* тощо) та досягнення (група *decide: make a decision, come to a decision, make up your mind, choose, settle on, fix on* тощо).

Тестом на перформативність є дієслівне заміщення широкозначними дієсловами ("auxiliaries" за Вендлером) *make, give* і особливо *issue: to make a statement, to give a promise, to issue a denial*. Хоча існують також форми: *to offer a proposal, to hurl a challenge, to pronounce a verdict, to hand down a decision, to sound a verdict*. Для дієслів пропозиційного відношення найпоширенішим заміщувачем є *have: one has beliefs, opinions, suspicions, desires, regrets* тощо [6, р. 42].

Існує тісний семантичний зв'язок між дієсловами мислення та мовлення. Для прикладу, *muse, wonder* можна сприймати двояко (як дієслова мислення і мовлення): "*I wonder what she looks like now*" *he mused* [BNC, B3J, FIC] [7]. Проміжною ланкою між дієсловами мовлення та мислення виступають саме ментальні перформативи. Існує думка про те, що загальним компонентом значення перформативних дієслів є не "говорити", а "ставити до відома" [1, с. 32]. Так чи інакше, дослідники звертали увагу на спорідненість дієслів пропозиційного відношення та перформативів. Можна говорити про широкий клас перформативів або широкий клас пропозиційних дієслів. Об'єднує їх схожість аспектуальної характеристики – неживання у формах тривалого виду та схожі синтагматичні характеристики.

Дослідивши і класифікувавши дієслова пропозиційного відношення, З. Вендлер помітив, що перформативи Дж. Остіна мають аналогічні синтаксичні моделі [6]. Так, експозитивам Дж. Остіна у З. Вендлера синтаксично відповідають аппрехенсиви як дієслова ментальної дії*¹ (*realise, see, discover, find*) та путативи (*assume, recall, suspect, hold*) – дієслова ментального стану*²: **F(x) that P**, де F(x) – "перформативний префікс". Вердиктивам Дж. Остіна відповідають рекогнітиви (МД) (*recognise, estimate, identify, judge*) та асеситиви (МС) (*esteem, value, consider*) З. Вендлера: **F(x) that it is P**. Комісивам відповідають резолютиви (МД) (*decide, resolve, choose, elect*) та конативи (МС) (*intend, plan, mean, prefer*): **F(x, [y]) that P**, де y – адресат. Бежабітивам відповідають ремісиви (МД) (*forgive, condone*) та емотиви (МС) (*disapprove, regret, resent*): **F(x, y) for P**. Інтерогативам відповідають інквізитиви (МС) (*wonder*): **F(x, y) if/wh P**.

Дієслова пропозиційного відношення (*know, believe, doubt*) та перформативи, які сполучаються з прямим додатком, З. Гарріс називає *container verbs*, оскільки додатком цих дієслів, згідно з трансформаційною теорією, виступає не іменник, а номіналізовані речення ("utterances enclosed"): *I doubt his innocence* ← *I doubt. He is innocent* [5, р. 284].

Беручи за основу класифікацію дієслів пропозиційного відношення З. Вендлера та групи ментальних перформативів, виділені Н.К. Рябцевою [3, с. 68–69], ми виокремили такі ментальні перформативи в англійській мові:

- ілокутивні дієслова (власне перформативи): *specify, confute, challenge, comment, agree, accept, question* тощо: *I challenge any reader to prove otherwise* [7].

- власне ментальні дієслова: *substantiate, define, sum up, posit, postulate, hypothecate, characterise, analyse, theorise* тощо: *When asked why he chose 'Horizon' as the name for the ensemble he formed in 1980, Bobby Watson answered: 'Because I define the word as 'a vision that's both moving forward and forward looking' – that's what my concept of the band is'* [7].

- "світопороджувальні" дієслова: *admit, foresee, imagine, determine, designate, seem, suppose, appear* тощо: *617 This is of course a perfectly defensible approach, but it seems to me a limited one: inevitably one comes up against the micro-macro conundrum* [7].

- перцептивні дієслова: *reveal, demonstrate, consider, clarify, notice, trace, study* тощо: *780 In order to clarify the procedure we work the "general case" first and only then a couple of concrete examples* [7].

- фазові дієслова: *begin with, go (move) on to, finish, end* тощо: *673 To begin with, the term notion is itself a cause of some confusion since it has been interpreted in different ways in relation to its companion function* [7].

- "фізичні" дієслова (з метафоричними значеннями): *introduce (a term, a concept), build (a theory, evidence, model, scheme, table), draw a conclusion, arrive at a conclusion, pay attention, take heed, take notice, support findings* тощо: *Thus we arrive at the singular conclusion that of all the information passed by our cultural assets it is precisely the elements which might be of the greatest importance to us* [7].

Таким чином, ментальні перформативи, хоча й складають неоднорідну групу, об'єднуючи і дієслова пропозиційного відношення, і подекуди дейктичні дієслова, повною мірою відображають хід ментальних процесів та станів, описаний з позиції мовця (суб'єктивно). Ментальні перформативи не автореферентні, а авторефлексивні. В англійській мові вони виконують функцію досягнення текстової та метатекстової єдності та вводяться окрім стандартної клішованої формули I + Vpresent, за допомогою *let's, it is worth(while), one should/ought to, in order to*. Маючи виразний сугестивний характер, вони скеровують хід думок адресата у потрібне русло. Тому, подальше дослідження ментальних перформативів вимагає проведення аналізу на рівні тексту та дискурсу.

¹ * Надалі МД – ментальні дії

² * Надалі МС – ментальні стани

Література:

1. Бацевич Ф. С. Семантика і прагматика ментальних перформативів української мови / Ф. С. Бацевич // Мовознавчі студії (Матеріали конференцій НТШ у м. Львові. Філологічна секція). – Львів, 2002. – С. 28-46.
2. Булыгина Т. В. Ментальне предикаты в аспектологии / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка: проблемы интенциональных и прагматических контекстов : под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1989. – С. 31-54.
3. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка: модели действия : под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1992. – С. 60-69.
4. Austin J. L. How to do Things with Words / John L. Austin. – Oxford : The Clarendon Press. 1962. – 167 p.
5. Harris Z. Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure // Language. – 1957. – V. 33 – № 3. – P. 283-340.
6. Vendler Z. Say What You Think / Zeno Vendler // Readings in Linguistics: Aspects of the Theory of Grammar : ed. by E. Starikova, N. Rayevskaya, L. Medvedeva. – К. : Вища школа, 1984. – P. 31-45.
7. BNC: The British National Corpus. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – Режим доступу: <http://sara.natcorp.ox.ac.uk>.

Драгомирецкий А. А.,
Национальный университет им. И. Мечникова, г. Одесса

РЕФЕРЕНЦИЯ ИЛИ РЕФЕРЕНЦИИ: К ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ РЕФЕРЕНЦИИ ВЫСКАЗЫВАНИЯ

В статье представлены некоторые проблемы теории референции, связанные с определением референции, ее отношением к модальности и ее структурой.

Ключевые слова: референт, референция, модальность, высказывание, структура референции.

У статті окреслено деякі проблеми теорії референції, що пов'язані з визначенням референції, її відношенням до модальності та її структурою.

Ключові слова: референт, референція, модальність, висловлювання, структура референції.

The article deals with some problems of reference theory connected with the definition of reference, its relation to modality and its structure.

Key words: referent, reference, modality, utterance, reference structure.

Одним из направлений изучения актуализированного аспекта языкового семиозиса является исследование отношения языкового знака к фрагменту внешнего мира, который он обозначает, называемого **референцией** (Н.Д. Арутюнова, У.О. Куайн, Е.В. Падучева, Б. Рассел, Дж.Р. Серл, П.Ф. Стросон, Г. Фреге). Идет ли речь о меж- или внутрикультурной коммуникации, языковой или литературной, связь высказывания и того, что с ним соотносится (речь идет о референции или модальности?) может вызывать коммуникативные трудности для субъектов коммуникации (в частности, при кореференции). Концептуальная модель референции, позволяющая осмыслить пути минимизации коммуникативных потерь, составляет актуальность проблематики исследования. От определения референции / референта и анализа научной литературы по проблеме, мы перейдем к отношению референции и модальности, а затем обратимся к предпосылкам построения концептуальной модели референции, что составляет предмет исследования в данной статье.

Термин “референция” используется для обозначения неоднородных явлений и не имеет однозначной трактовки. Общеизвестны два подхода к референции: референция к **объектам** (отношение актуализированного, включенного в речь имени или именного выражения к объектам действительности, принадлежащим реальному или воображаемому миру) и референция к **событиям**. Референция есть выделение нужного объекта (или класса объектов) из множества сопоставимых с ним объектов, предполагающее противопоставление: референт – это именно данный объект (класс), противопоставленный всем другим [12, с. 62].

В любом случае, референция это что-то, что происходит между говорящим/воспринимающим, с одной стороны, и контекстом (шире – миром), с другой. Так, под референцией понимают также: *намерение* говорящего идентифицировать объект для слушающего (а не свойство выражений) [18, с. 201; 13, с. 162]; *то*, для чего говорящий может употребить выражение (в теории речевых актов, референция – *употребление*) [19, с. 63]; *актуализацию* в дискурсе [25, с. 55]; *указание* на объекты [14, с. 121]; *контекст* (Ср.: референция фразы это то, что вызывает ее появление) [22, с. 226]; *способность знака* побуждать человека к действию [17, с. 155]. Референция является свойством предложения (употребленного в составе высказывания), пропозиции, именных групп, дескрипций [15, с. 8; 14, с. 121], имен собственных, именных и местоименных выражений [18, с. 184].

Соответственно, “референт” понимается как смысл выражения [6, с. 81]; как описываемое в предложении положение дел (фрагмент внешнего мира) [11, с. 35]. Кроме того, то, к чему отсылает высказывание, называют референтным пространством [10], и даже миром (мир-референт – *référent-monde*) [23, с. 80].

Под референцией как процессом в данной работе понимается соотнесение высказывания с внеязыковой ситуацией в целом (денотатом предложения, а следовательно, референтом высказывания – в отличие от денотата слова – (как мы полагаем) не может быть “вещь”, конкретный предмет). Высказывание как единица речи соотносится не с предметным единичным референтом (как именные выражения), а с целой *референтной ситуацией*.

Следует разграничивать **референцию** и **модальность**, хотя эти понятия, на первый взгляд, обладают схожими дефинициями, их определяют при помощи одних и тех же элементов, что вызывает неоднозначные толкования термина “референция”. Как референция, так и модальность – оба явления характеризуют отношения между основными элементами коммуникации. Модальность – это “отношение к отношению” [16, с. 88]: отношение субъекта речи к отношению содержания высказывания к действительности (модальность воспринимающего, следовательно, предстанет в таком, еще более усложненном, виде: отношение воспринимающего к отношению говорящего к отношению содержания высказывания к действительности). С другой стороны, референция – это акт соотнесения высказывания с внешним миром, который производится говорящим/воспринимающим. Таким образом, референция и модальность – явления разного порядка, описывающие разные аспекты реализации языковой системы. Кроме того, референция принципиально отличается от модальности на уровне квантификации высказывания [5, с. 21].

Одним из нерешенных вопросов референции является вопрос о разложимости (*décomposition*) референта. Если референт разложим на элементы, то какова его **структура**? [24, с. 43]. Этот вопрос кажется особенно важным при разграничении констатирующих и гипотетических высказываний. Так, Р.А. Будагов выделяет в гипотетических высказываниях двуплановость – линию фактических событий и оценочную линию

размышлений над этими событиями, сферу констатирующей модальности и гипотетической [3, с. 152]. Необходимость различать высказывания в историческом плане, где точкой отсчета будет момент события (*moment de l'événement*) и в речевом плане, где за точку отсчета принимается момент речи (*moment du discours*) отмечает Э. Бенвенист [21, с. 244] (Ср.: реальный момент речи vs образный момент речи [2, с. 274]). Г.А. Золотова различает в высказывании точку отсчета, момент речи и момент действия [9, с. 322].

На уровне концептуальных систем, при определении референции дескрипции считалось “необходимым определить, к какой концептуальной системе принадлежит та или иная дескрипция: концептуальной системе говорящего, концептуальной системе второго или третьего лица, или объективной концептуальной системе” [14, с. 173]. “Если различать прагматический и семантический аспекты языка, то пришлось бы различать 1) значение предложения, 2) смысл для говорящего, 3) смысл для слушающего” [14, с. 186].

В структуре пропозиции выделяют семантическое ядро (инвариант, который обозначает действительное или возможное положение дел, т.е. значение предложения) и пропозициональные предикаты (фиксирующие смысл для говорящего) [8, с. 88] и, соответственно, различают семантическую референцию и референцию говорящего [14, с. 187] (Ср.: предложение-тип и предложение-высказывание [7, с. 99]).

Основные семиотические понятия – смысл, значение и референция – в отношении к субъекту речи в различных концепциях могут быть представлены в виде таблицы 1 (см. далее).

Из таблицы следует, что семантике восприятия долгое время уделялось недостаточно внимания, по крайней мере – терминологически (наше наблюдение за терминологией некоторых основных источников отражены также и в четвертой колонке), а значит, понимание семантических и референциальных механизмов высказывания отличалось (отличается) от понимания механизмов коммуникации.

Таблица 1
Структура основных компонентов языкового семиозиса

Уровень	Субъективная часть: производство	Объективная Часть	Субъективная часть: восприятие	Автор
смысловой уровень	пропозициональная установка	семантический инвариант		Н.Д. Арутюнова
	модус	диктум		Ш. Балли
	смысл для говорящего	значение предложения	смысл для слушающего	Р.И. Павиленис
предметный уровень (ситуация)	референция говорящего	семантическая референция		Р.И. Павиленис, С. Крипке
уровень мышления (концептуальная система)	индивидуальная концептуальная система	объективная концептуальная система		Р.И. Павиленис

Отталкиваясь от этого опыта структурирования, мы предлагаем использовать для выделения структуры референции концепцию возможных миров [1]. Так, при анализе пресуппозиций некоторых высказываний обнаружено, что, если различать излагаемое и предполагаемое, они будут выражены разными предложениями, например: *Фред прекратил бежать* (в момент *t*) означает что 1) Фред не бежал после *t* и 2) Фред бежал до *t* [20, с. 81]. В приведенном примере глагол “прекратить” обозначает переход между двумя состояниями, в пределе – между двумя мирами; в терминах семантики возможных миров, Фред, таким образом, существует в этих двух состояниях (в двух эвристических мирах): есть мир, где Фред бежит, и есть другой мир, где он стоит; временной параметр *t* обозначает границу, а также “дистанцию” между мирами.

Представитель концептуального направления, А. Вежбицка, относит к гипотетическим высказываниям не только такие, как “He looks like a gentleman” (Он выглядит как джентельмен), но даже такие, в которых не содержится непосредственного указания на наличие гипотезы в общепринятом смысле: “I hear that John is leaving” (Я слышал, что Джон уезжает). А. Вежбицка делает вывод о том, что высказывание является гипотетическим, если его интерпретация сводится к гипотетическому утверждению [4].

В заключение отметим, что основная роль в определении семантического статуса высказывания отводится не значениям, но концептам (смысловым значениям). Эти два положения – поликомпонентность структуры и роль концепта – являются отправными в описании структуры референции высказываний.

Литература:

1. Бабушкин А. П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. – 86 с.
2. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики (на материале русск. яз.). – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
3. Будагов Р. А. Проблема гипотетической модальности в романских языках // Известия АН СССР, Отд. лит. и яз. – 1947. – Т. 6., вып. 2. – С. 149-156.
4. Вежбицка А. Восприятие: семантика абстрактного словаря // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18. Логический анализ естеств. языка / М. : Прогресс, 1986. – С. 336-369.

5. Демина Л. А. Парадоксы неререференциальности // Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста / Отв. ред. Арутюнова Н. Д. – М. : Наука, 1980. – С. 10-20.
6. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М. : Наука, 1982. – 158 с.
7. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность. – С.-Пб. : Изд-во СПбГУ, 1997. – 244 с.
8. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кириозе З. И. Межкультурная коммуникация. Системный подход: Учебное пособие. – Нижний Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2003. – 192 с.
9. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
10. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса : РИООУПП, 1991. – 121 с.
11. Кошелев А. Д. О референциальном подходе к изучению семантики вида (опыт референциального анализа видовых значений // Референция и проблемы текстообразования: Сб. науч. тр. – М. : Наука, 1988. – С. 30-52.
12. Лебедева Л. Б. Высказывания о мире: содержательные и формальные особенности // Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста / Ред. Арутюнова Н. Д. – М. : Наука, 1980. – С. 52-63.
13. Линский Л. Референция и референты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 161-178.
14. Павилёнис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
15. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
16. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
17. Психоллингвистика. Д. Слобин, Дж. Грин / Ред. А. А. Леонтьев. – М. : Прогресс, 1976. – 350 с.
18. Серл Дж. Р. Референция как речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 179-202.
19. Стросон П. Ф. О референции // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 55-86.
20. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // НЗЛ. Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 52-92.
21. Benveniste E. Problèmes de linguistique générale. – P., 1966. – V. 1 – 356 p.
22. Benveniste E. Problèmes de linguistique générale. – P., 1966. – V. 2 – 288 p.
23. Dubois R. Brouillards sémiotiques et brouillages politiques // Le référent. Sémantique appliquée. – № 2. – Réd. P. G. Michelucci, P. G. Martenson, Université de Toronto, 1996. – P. 80-87(www.chass.utoronto.ca/french/as-sa).
24. Hébert L. Le référent, le parcours référentiel // Le référent. Sémantique appliquée. – № 2. – Réd. P. G. Michelucci, P. G. Martenson, Université de Toronto, 1996. – P. 40-45. – (www.chass.utoronto.ca/french/as-sa).
25. Portelance C. De la nomination: catégorisation et syntagmatique // Le référent. Sémantique appliquée. – № 2. – Réd. P. G. Michelucci, P. G. Martenson, Université de Toronto, 1996. – P. 55-63. (www.chass.utoronto.ca/french/as-sa).

Дунаєвська О. В.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТУАЛУ ХРЕЩЕННЯ ДИТИНИ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ (на матеріалі англomовних релігійних текстів)

У статті йдеться про специфіку вивчення релігійного ритуалу Хрещення дитини в рамках когнітивної та фреймової семантики. Стаття містить опис основних теоретичних положень когнітивно-семантичного напрямку. Опис релігійного ритуалу Хрещення дитини здійснюється на основі світського та релігійного сценаріїв. Структурно, обидва сценарії описані за допомогою фреймового наповнення релігійного ритуалу Хрещення дитини із залученням акціонального фрейму як базового з різними типами схем.

Ключові слова: Хрещення дитини, ритуал, когнітивна семантика, фреймова семантика, фрейм, сценарій.

В статье идет речь о специфике изучения религиозного ритуала Крещение ребенка в рамках когнитивной и фреймовой семантики. В работе помещено описание основных теоретических положений когнитивно-семантического направления когнитивной лингвистики. Описание религиозного ритуала Крещение ребенка осуществляется в рамках светского и религиозного сценариев. Структурно, оба сценария описаны с помощью фреймового наполнения религиозного ритуала Крещение ребенка с использованием акционального фрейма как базового с разными комбинациями схем.

Ключевые слова: Крещение ребёнка, ритуал, когнитивная семантика, фреймовая семантика, фрейм, сценарий.

The article highlights the specific aspects of religious ritual of "Infant Baptism" analysis. The research is made in terms of Cognitive and Frame Semantics, and presupposes the brief outline of main theoretical issues of the scientific field mentioned. The primary attention is paid to the problem of frame representation of "Infant Baptism" ritual. Furthermore, the research is marked by the revealing of different frame schemas usage.

Key words: Infant Baptism, ritual, cognitive semantics, frame semantics, frame, scenario.

Постановка наукової проблеми та її значення. У ХХІ столітті, коли продовжується панування антропоцентричної парадигми в науці, продовжується і розвиток когнітивної лінгвістики, метою якої є вивчення вербалізованих знань і пояснення способу зв'язку мови та мислення (концептуальними структурами, категоріями, когнітивними операціями) [4, с. 254]. Когнітивні дослідження в області когнітивної лінгвістики ведуться у кількох напрямках, серед них і когнітивна семантика, котра займається вивченням значень мовних одиниць [3, с. 358].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Зважаючи на той факт, що об'єктом лінгвістики є система мови та її використання в мовленні, необхідним є отримання інформації про організацію її понятійної системи. Займаючись вирішенням цього питання, когнітивна лінгвістика, яка, на думку С. А. Жаботинської, є по суті продовженням когнітивної семантики, стає одним з найбільш пріоритетних напрямків серед інших когнітивних наук [3, с. 357]. Дане питання передбачає здійснення дослідження семантичного простору мови [8, с. 24-27].

Аналізуючи наявні праці даної тематики, ми помітили вкрай малий відсоток робіт, пов'язаних з релігійною сферою, релігійним ритуалом, а тим більше Хрещенням. Наявні дослідження представлені роботами О. Г. Ласскої (Тамбов 2006) та П. Мартіна (Нотінгем 1999). Зокрема О. Г. Ласскою був проаналізований вербальний аспект католицького релігійного ритуалу. Роботу було виконано в руслі порівняльного аналізу ритуалу Хрещення на базі французької та російської мов. Стосовно П. Мартіна, то його дослідження було спрямоване на аналіз та конструювання значення текстів Хрещення в письмовій англійській мові. Зважаючи на це, ми можемо зробити висновок про недостатню кількість робіт щодо розгляду лінгвокогнітивного аспекту ритуалу Хрещення дитини, одним із етапів якого є вивчення наповнення цього ритуалу в термінах когнітивної семантики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Займаючись дослідженням лінгвокультурних особливостей релігійного ритуалу Хрещення дитини ми помітили певну внутрішню динаміку, притаманну вище згаданому ритуалу [2, с. 58]. Виявлена особливість, при розгляді досліджуваного ритуалу в термінах когнітивної семантики, дає нам змогу помістити його в рамки динамічної моделі, такої як сценарій або скрипт. Отже, **об'єктом** нашого дослідження є релігійний ритуал Хрещення дитини та простір його реалізації, **предметом** – особливості його структурного наповнення з точки зору когнітивної та фреймової семантики. Якості релігійного ритуалу Хрещення дитини найбільш вдало розкриває сценарій. Тому, **метою** нашого дослідження є окреслення його структурної організації. Досягнення сформульованої мети забезпечується вирішенням таких **завдань** як: 1) опис явища сценарію в термінах когнітивної семантики; 2) обґрунтування особливостей сценарію в рамках релігійного ритуалу Хрещення дитини; 3) пояснення структурної організації та наповнення виокремленого сценарію.

Першочергово, слід зауважити, що сценарій як основна форма організації релігійного ритуалу Хрещення дитини, був обраний не випадково. Про це свідчать притаманні йому характеристики, зокрема: 1) почергова зміна подій; 2) досить класична структура (початкова стадія, послідовність дій і кінцева стадія); 3) присутність виконавців ролей; 4) взаємопов'язані дії [4, с. 254-256]. Доцільним у даному випадку є розкриття кожного з вище зазначених елементів:

Почергова зміна подій. Частини релігійного ритуалу Хрещення дитини строго упорядковані церковними канонами (наприклад Благословляння кандидатів знаком хреста/ Signing with the Cross ні при яких умовах не може стояти на початку ритуалу, йому завжди передує Представлення кандидатів / Presentation of the

Candidates). Щодо світських елементів, то тут також прослідковується певний порядок дій (наприклад, ні гості, ні хрещені батьки не можуть вибирати подарунок на Хрещення після самого святкування).

Класична структура. Релігійний ритуал Хрещення дитини чітко структурований, хоча має основні та периферійні елементи, але кожен з них має своє місце в системі цього ритуалу. Дана структура є досить чіткою, фіксованою та не підлягає реорганізації. Початкова стадія "Підготовка / Preparation": кількість складових може розширюватись та скорочуватись; послідовність дій "Літургія Слова, Літургія Хрещення, Літургія Євхаристії", де дозволяється вибірково упускати, наприклад Літургію Євхаристії, але якщо вона присутня, то обов'язково слідує за Літургією Хрещення. Це пов'язано також з діями священника, оскільки спочатку він хрестить, а потім новоохрещений отримує причастя (нехрещена людина не має права приймати причастя). Ці дві дії лежать в основі двох вище згаданих частин релігійного ритуалу Хрещення дитини [12, с. 61-100].

Присутність виконавців ролей. Для обґрунтування даного твердження необхідним є залучення даних досліджень релігійного дискурсу, проведених К. В. Бобиревою, а саме інформації щодо учасників релігійного ритуалу, як сфери здійснення релігійного дискурсу. Спираючись на твердження, що фіксованими учасниками релігійного дискурсу є Бог (як вища нематеріальна прихована сутність, та первинний автор повідомлення), пророк або медіум (той, хто по волі Божій доносить Його думки, судження, вторинний автор повідомлення), жрець або священник (особа, здійснююча богослужіння, від імені первинного автора повідомлення), прихожанин, віруючий (особа, присутня в храмі при проведенні богослужіння, кому адресоване повідомлення, передане пророком та прочитане священником) [1, с. 8]. Щодо світських елементів, то ролі також чітко розподілені, наприклад батьки – організатора свята, присутні – є почесними гостями та майбутніми наставниками, помічниками новоохрещеної дитини.

Взаємозв'язок дій. Тут варто зазначити, що всі дії в межах як релігійного ритуалу так і світської частини взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Наприклад, під час виконання безпосередньо ритуалу Хрещення, занурення або обливання кандидата на хрещення, пов'язане з попереднім визнанням віри, оскільки, саме віра дає можливість отримати благодать Святого Духа [10, с. 45-48]. Взаємозв'язок дій в межах світської частини можна пояснити наступним чином: кожен гість вже своєю присутністю на святі засвідчує готовність відповісти за новоохрещену дитину, стати прикладом або надати підтримку. Це зумовлює вибір подарунків саме з релігійної тематики, виголошення промов та побажань, котрі в основному стосуються правильного християнського виховання.

Отже, зважаючи на типові динамічні ознаки, виокремлені під час дослідження лінгвокультурних характеристик релігійного ритуалу Хрещення дитини та світських моментів, присутніх до і після його проведення, він може бути описаний засобами когнітивної семантики за допомогою сценарію. Керуючись розподілом подій такого сценарію, а саме присутністю релігійних (здійснення ритуалу) та світських (приготування та святкування) елементів ми маємо змогу міркувати про два основоположних сценарії: релігійний та світський, разом реалізованих в межах типової ситуації "Хрещення дитини".

Подальший розвиток дослідження передбачає виявлення основних структурних частин релігійного та світського сценаріїв. Це потребує залучення поняття фрейму, який на нашу думку, найбільш чітко відображає природу елементів обох сценаріїв. По відношенню до сценарію, фрейм є однією із статичних структур і саме це дозволяє нам зробити певне заземлення динаміки типової ситуації "Хрещення дитини", оскільки, у більшості випадків, рух спричинений взаємозв'язком її структурних елементів [2, с. 58-59]. Фрейм, як статична структура, у вигляді комбінації слотів, заповнених інформацією формується шляхом комбінаторики пропозицій [11, с. 245; 4, с. 257]. По суті, фрейм можна також охарактеризувати як цілісний набір пропозицій [7, с. 25]. У руслі досліджень А. В. Рудакової поняття фрейм трактується як один із різновидів концепту, що є "об'ємним багатокомпонентним концептом у вигляді "пакету інформації" про певну ситуацію" [9, с. 40].

Ключовим елементом побудови фрейму є різні комбінації пропозицій, котрі, будучи елементарними структурами уявлення знань, мають логічний суб'єкт (цільовий концепт) та логічний предикат (ознака суб'єкта). Пропозиція організована таким чином, що об'єднує незмінний та змінний елементи. Базовим, незмінним є аргумент, а змінним – функція. Пропозицією може бути як суб'єкт, так і предикат [4, с. 257]. Таким чином, у побудові релігійного та світського сценаріїв типової ситуації "Хрещення дитини" можна використовувати універсальний інструментарій, який є обмеженим набором пропозиційних схем, що входять до складу п'яти базових фреймів: предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного, компаративного [5, с. 5]. Фрейми названі базовими завдяки своїм властивостям демонструвати початкові принципи, узагальнюючі схеми категоризації та організації вербалізованої інформації про навколишній опредмечений світ [6, с. 7]. Зокрема, предметний фрейм можна охарактеризувати як такий, що виконує функцію структуризації інформації про власні буттєві ознаки предметної сутності (ДЕХТО або ДЕЩО). Цей фрейм представлений набором пропозицій єдності ознаки і предмета за допомогою зв'язки *є / існує* (is / exists). Посесивний фрейм характеризується наявністю відносин між узагальненими ролями власник (posessor) "ДЕХТО / ДЕЩО" та власність (possessed) "ДЕХТО / ДЕЩО" і партитивної зв'язки *має* (has). Будівельним матеріалом для посесивного фрейму є специфікація ролей. До основних схем цього фрейму належить схема партитивності, інклюзивності, власності. Ідентифікаційний фрейм складається з двох предметних сутностей ідентифікативу (ДЕХТО / ДЕЩО) та ідентифікатора (ДЕЩО), поєднаних зв'язкою *є* (is). Набір схем передбачає присутність схеми персоналізації, класифікації та характеристики. Компаративний фрейм виникає на базі ідентифікаційного фрейму та складається зі зв'язки *є як* (is as), котра є поєднанням компаративу (корелята) як предмета, який порівнюють, та корелята, з яким порівнюють. Будується цей фрейм за допомогою схем: тотожності, схожості, подібності.

Найбільш релевантною для нашої роботи є схема саме акціонального фрейму. Тому, на її описі ми зупинимося більш детально. В основі акціонального фрейму лежить пропозиція, акціональна схема, котра склада-

ється з предмета – агенса та виконуваної ним дії, вираженої дієсловами *діє / робить (does / acts / makes)*. Така схема дає змогу розкрити внутрішню будову фрейму і може виступати у трьох іпостасях: схема стану (при збереженні власної ознаки) / процесу (при зміні власної ознаки агенса), схема дії (при направленій дії агенса на пацієнс), схема каузації (при утворенні агенсом нового предмету, фактативу) [6, с. 8-10]. Кожна схема може бути розширена за рахунок наявності однієї або кількох ролей. Про присутність додаткових ролей свідчить наявність прийменників, зокрема: сирконстант, виступає в якості супровідника, помічника або інструменту, виражається за допомогою прийменника “з”, наприклад, *діє / робить з*; стимул як намір або причина, виражається за допомогою прийменника “через”, наприклад, *діє / робить через*; передумова або умова, уступка, виражається за допомогою “навіть якщо”, наприклад, *діє / робить навіть якщо*; реципієнт як адресат, виражається за допомогою прийменника “для”, наприклад, *діє / робить для* [3, с. 362-363].

Отже, релігійний ритуал “Хрещення дитини” входить до складу однойменної типової ситуації, яка структурно поділяється на два сценарії, про що свідчать особливості їх наповнення. Релігійний та світський сценарії вміщують окремі елементи у вигляді організації відповідних фреймів. Таким чином, в рамках нашого подальшого дослідження виникатиме певне поєднання когнітивно-семантичного підходу до аналізу типової ситуації

“Хрещення дитини” та елементів фреймової семантики, а саме опис наповнення релігійного та світського сценаріїв за допомогою фреймів.

Структура релігійного сценарію передбачає наявність таких ядерних акціональних фреймів як: “Привітання / *The Greeting*”, “Представлення кандидатів / *Presentation of the candidates*”, “Зречення / *The Decision*”, “Благословення знаком хреста / *Signing with the cross*”, “Проповідь / *Commission*”, “Отримання запаленої свічки / *Giving of a Lighted candle*”, “Відпуст / *The Dismissal*”, “Процес Хрещення / *Process of Baptism*”, до складу якого входять акціональні субфрейми “Визнання віри / *Profession of Faith*”, “Занурення у воду / *Dipping in Water*” та “Одягання білого вбрання / *Clothing with the white robe*”. На периферії знаходяться такі акціональні фрейми як “Вступне слово / *Introduction*”, “Спеціальна молитва перед Хрещенням / *The Collect*”, “Молитва над водою / *Prayer over the Water*”, “Визнання віри / *Profession of Faith*”, “Молитва про заступництво / *Prayer of Intercession*”, “Благословення / *The Blessing*”, які вважаються не обов’язковими для виконання під час здійснення ритуалу Хрещення. Рішення щодо їх залучення приймається священиком разом з батьками кандидата на Хрещення.

Кістяк світського сценарію становлять три акціональні фрейми – це “Батьки / *Parents*”, “Хрещені батьки / *Godparents*”, “Гості / *Guests*”. Кожен із них має свої акціональні субфрейми, зокрема фрейм “Батьки / *Parents*” об’єднує акціональні субфрейми: “Вибір хрещених батьків / *Choosing godparents*”, “Вибір гостей / *Selecting Guests*”, “Організаційні моменти / *Arrangements*”. До структури акціонального фрейму “Хрещені батьки / *Godparents*” входять такі акціональні субфрейми як: “Прийняття рішення / *Making the Decision*”, “Промови, вірші, тости / *Speeches, poems, toasts*”, “Подарунки / *Presents*”, “Задовільнення вимог / *Meeting the Demands*”. Акціональний фрейм “Гості / *Guests*” структурується за допомогою 2 акціональних субфреймів “Промови, вірші, тости / *Speeches, poems, toasts*” та “Подарунки / *Presents*”.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши особливості структурної організації релігійного ритуалу Хрещення дитини, в площині когнітивної семантики ми виокремили два сценарії: релігійний та світський, що лежать в основі типової ситуації “Хрещення дитини”. Окрім того, основні характеристики такої ситуації, вказують на наявність у ній фреймів, як основного типу внутрішньої організації релігійного та світського сценаріїв. Було встановлено, що кожен сценарій являє собою окрему структуру, побудовану за допомогою акціональних фреймів та субфреймів. Це свідчить про складну, багатопланову організацію типової ситуації “Хрещення дитини”. Кожен фрейм, як складова релігійного та світського сценаріїв, представляє утворення, організоване за певною схемою, а отже, у разі продовження дослідження, пропонує окреме поле для аналізу в рамках фреймової семантики. Тобто, перспективним у майбутньому є використання отриманих результатів для розвитку, а згодом повного опису внутрішньої структури та аналізу лексичного наповнення кожного із запропонованих фреймів та субфреймів.

Література:

1. Бобырева Е. В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратегии (на материале православного вероучения) : автореф. дис. на соискание науч. степ. д-ра фил. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е. В. Бобырева. – Волгоград, 2007. – 38 с.
2. Дунаєвська О. В. Концепт “Хрещення дитини” у Британській лінгвокультурі / Дунаєвська О. В. // Наукові записки. Серія “Філологічна” – Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. – № 29. – С. 57-61.
3. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы загалного, германського та слов’янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького: зб. наук. праць. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357-368.
4. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – Т. 1, № 168. – С. 254-259.
5. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009(а). – № 848. – С. 3-10.
6. Жаботинская С. А. Ономастические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009(б). – № 837. – С. 3-14.

7. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Панкрац Ю. Г. – Минск – Москва : МГНИИЯ, 1992. – С. 23-38.
8. Попова З. Д. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронежский ГУ, 2000. – 30 с.
9. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивна лингвистика / Рудакова А. В. – [2-е вид.]. – Воронеж : "Истоки", 2004. – 80 с.
10. Duffy E. The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400-1580. L., 1992. – 608 p.
11. Minsky M. The society of mind / Minsky M. – New York et al. : Simon & Schuster, 1988. – 339 p.
12. Christian Initiation [Електронний ресурс]. – pp. 59-102. – Режим доступу : <http://www.churchofengland.org/media/1190836/holy%20>

Дягілева Ж. А.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОНОТАЦІЯ В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ *FREUND* У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена конотативній семантиці фразеологічних одиниць з компонентом Freund у німецькій мові. Обґрунтовано актуальність конотації для усвідомлення національного світобачення і його позначення у фразеології, описано семантику фразеологізмів з урахуванням культурного компонента німецької мовної картини світу. Визначено групи фразеологізмів з позитивною і негативною оцінною конотацією.

Ключові слова: семантика, конотація, позитивна оцінка, негативна оцінка.

Статья посвящена коннотативной семантике фразеологических единиц с компонентом Freund в немецком языке. Обоснована актуальность коннотации для осознания национального мировоззрения и его обозначения во фразеологии, описана семантика фразеологизмов с учетом культурного компонента немецкой языковой картины мира. Определены группы фразеологизмов с положительной и отрицательной оценочной коннотацией.

Ключевые слова: семантика, коннотация, позитивная оценка, негативная оценка.

The article deals with the description of the connotative meaning of the phraseological units with component Freund in the German language. The urgency of the connotation for comprehension of the national outlook and its designation in the phraseology has been proved, semantics of phraseological units in the view of a cultural component of the German linguistic world-image has been described. The groups of phraseological units with positive and negative evaluation-type connotation have been indicated.

Key words: semantics, connotation, positive evaluation, negative evaluation.

Існують різноманітні наукові підходи до трактування семантичної структури фразеологічних одиниць. Визначення семантичної структури у цілому ґрунтується на розумінні її як багатокомпонентного утворення. Такий погляд представлений в дослідженнях з лексикографії (Ш. Баллі, В. В. Виноградов), з лексичної семантики (Л. Ельмслев, С. Ульман, Ю. Д. Апресян). Уявлення про ієрархічну організацію значення було зафіксовано у таких поняттях як ядро і периферія, семантичні компоненти, а також асоціативні і потенційні ознаки. Така система розглядається не як абстрактно-лінгвістичне поняття, а в динаміці функціонування, з урахуванням лінгвістичної, психологічної і соціальної зумовленості вживання мовних одиниць [4, с. 7]. Значення існує не тільки у формі словесного поняття, а й включає концептуальний, чуттєвий та експресивний компоненти.

З кінця XIX століття в лінгвістиці терміном “конотація” позначають усі емотивно марковані елементи значення мовних одиниць. Незаперечним є факт, що конотація існує як додаткове значення, що виникає при вживанні слова або словосполучення у певному контексті і сприяє їхній інтерпретації [2, с. 77]. Визначення основних функцій конотації – пізнавальної, оцінної та емотивної – відправляє до поняття додаткових компонентів значення – модального, оцінного й емоційно-експресивного, які викликають у свідомості людини асоціації різного характеру, як емоційно позитивні, так і негативні [3, с. 21]. Існують різні погляди на місце конотації в структурі значення і, на думку Ю. Д. Апресяна, емотивні компоненти не входять безпосередньо в семантичну структуру слова, оскільки вони є несуттєвими, але стійкими ознаками поняття, яке виражає лексема. Актуальним видається визначення конотації як семантичної сутності, що ситуативно входить у семантику мовних одиниць і виражає емоційно-оцінне і стилістично марковане відношення суб’єкта до дійсності в процесі її позначення у висловлюванні, яке отримує експресивний ефект. Отже, конотацію можна вважати особливим значеннєвим макрокомпонентом, який бере свій початок з емпіричного, культурного, історичного і власне мовного досвіду, пов’язаного з реальністю, позначеною словом, або з мовною практикою, з усвідомленням “духу мови” [6, с. 109].

Конотація як компонент фразеологічного значення розроблена значно менше, ніж конотація лексичних одиниць. Метою даної статті є визначення оцінної конотації у фразеологічних одиницях з компонентом *Freund* для визначення прихованої інформації, яка не виражається експліцитно і доповнює денотативне значення.

У якості пріоритетних мовних функцій фразеологічних одиниць розглядається емоційно-оцінна, експресивна й стилістична. Тому цілком природно, що нині виникла необхідність у розробці напрямів, здатних експлікувати не тільки способи об’єктивної вказівки фразеологізму на світ, але й оцінне та емотивне відношення до позначуваного, яке співвідноситься з фактором суб’єкта, а також культурно-національним сприйняттям фразеологізмів.

Для фразеології найважливішим є розуміння того, що образно-асоціативний комплекс, який входить до складу фразеологічного значення, має конотаційні зв’язки з системою еталонів, стереотипів, символів, напрацьованих народним світобаченням. Предмети і явища зовнішнього й ментального світу, що одержали найбільш позитивну оцінку, характеризуються як цінності й надалі виступають як орієнтири ціннісно-оцінної діяльності [1, с. 19]. На основі поданих оцінок формується норма – положення, що співвідноситься із позитивною оцінкою соціуму. У результаті багаторазового повторення формується оцінний стереотип – певна стійка реакція (схвалення, осуд або байдужність) на такі ж або подібні ситуації [1, с. 20].

Таким чином за допомогою конотації виникає зв’язок між фразеологічними знаками мови і духовною культурою народу. Залучення таких понять, як конотація, асоціативно-фонове сприйняття, картина світу, стало необхідним для усвідомлення особливостей національного світобачення і його позначення у фразеології.

Фразеологізми повною мірою дають можливість людині висловити своє відношення до того, що відбувається у світі. У якості творця оцінки, виразника емоцій, мовець або слухач розкриває свою культурну позицію – чи відповідає нормі те, що відбувається у суспільстві. У результаті культурної інтерпретації фразеологізму в процесі його вживання формується найважливіший компонент культурно-мовного значення фразеологізму, змістом якого є ціннісно-емоційне ставлення до подій навколо [3, с. 23].

До фразеологізмів з позитивним оцінним компонентом відносяться одиниці, у фразеологічному значенні яких закріплене схвалення як констатація соціально встановленої оцінки певного явища або предмета. Природно, що відхилення від норми у позитивну сторону не викликає настільки гострої реакції, як відхилення у бік небажаного, небезпечного для суспільства, і не провокує появу настільки значної кількості вторинної номінації.

У більшості фразеологізмів у вигляді словосполучення з компонентом *Freund* простежується позитивна оцінна конотація завдяки епітетам *gute, dicke*, напр.: *gute Kameradschaft halten* (бути хорошими друзями, дружити), *gut Freund mit jemandem sein* (приятелювати з кимось) досл.: бути добрим другом комусь; *sich überall gute Freunde machen* (знаходити усюди друзів); *dicke Freundschaft* (близька дружба), *dicke Freunde* (нерозлучні щирі друзі). У контексті дружніх стосунків епітет *alte* набуває виключно позитивного оцінного забарвлення, підкреслюючи не тільки тривалість стосунків, а і їхню надійність, ідеальність, напр.: *alter Freund* (старий друг), *eine alte Freundschaft nicht einschlafen lassen* (підтримувати стару дружбу, досл.: не дати вмерти дружбі). Імплицитно позитивна оцінка дружби закладена в її зв'язку з тривалістю життя людини, напр.: *Freund auf Leben und Tod* (справжній друг, досл.: друг до смерті); *jemanden durchs Leben geleiten* (бути вірним супутником життя), *jemandem die Hand fürs Leben (zum Bunde) reichen* (запропонувати комусь дружбу назавжди). Нейтралізація позитивної конотації ідеальних дружніх зв'язків до позначення приязних емоційно нейтральних взаємин спостерігається у фразеологізмах, напр.: *in Frieden und Freundschaft leben* (жити дружньо й мирно); *in aller Freundschaft* (відверто, по-дружньому); *Freund und Feind* (усі, друзі й вороги); *wer da? – gut Freund!* (хто там? – свої!).

Відомо, що ті явища культури, які входять у ціннісну систему, об'єктивно отримують на рівні мовних одиниць різні конотативні ознаки. Ці ознаки згодом можуть видозмінюватися, наприклад, позитивно забарвлені перетворюються в негативно марковані. Конотації – не завжди стабільні за своєю "знаковістю" у часі.

У фразеологічних одиницях із негативним оцінним компонентом у фразеологічному значенні присутнє яскраво виражене несхвалення або осуд. У народній культурі фальшиві дружні стосунки не набувають позитивної оцінки. Негативна конотація виражається через іронічне фамільярне ставлення до суб'єкта таких стосунків, напр.: *du bist mir ein schöner Freund!* (добрий же ти друг, що і казати!), *ein ganz spezieller Freund* (так би мовити "друг", досл.: особливий друг), *da sind wir Freunde gewesen / wir sind geschiedene Leute* (кінець нашої дружби).

Mein lieber Freund und Kupferstecher (добрий чоловіче!) – негативне й недовірливе звертання, етимологія якого сягає часів, коли гравери з появою паперових грошей діяли як фальшивомонетники. Практикувався також друк картин без зазначення автора оригіналу. У такий спосіб гравери приміряли чужу славу й з часом це почало викликати до них недовіру. Доказом цього може бути звернення поета Фрідріха Рукерта в листах до свого друга гравера, в яких автор двозначно іронічно звертається до нього [7, с. 911].

Національною маркованістю відзначаються також прислів'я, які у своїй семантиці позначають "фальшивого друга". Негативна конотація, що визначає експресивно-оцінний відтінок цих одиниць, виражається за допомогою іронії. Такі вислови є демонстрацією наявності національно-специфічного почуття гумору, напр.:

Fliegen und Freunde kommen im Sommer (мухи й друзі з'являються влітку). Несправжні друзі порівнюються з мухами й зображуються як надокучливі істоти, що з'являються на деякий час і паразитують на інших.

Freundes Hilfe und Trost reiten auf der Schneckenpost (допомогу й розраду від друга можна чекати довго). *Schneckenpost* називали поштову доставку, яка приходила із значним запізненням.

Ein Freund ist eher verloren als gefunden (друзів більше втрачають, ніж знаходять);

Keine Mühle ohne Mehl, kein Freund ohne Fehl (немає млина без борошна й друга без вади);

Altem Haus und neuem Freund ist nicht leicht zu trauen (старій хаті й новому другу нелегко довіряти);

Tee und gute Freunde muss man probieren (чай і добрих друзів треба –покошувати, вибирай друзів обачно);

Allerwelts Freund, niemandes Freund; jedermanns Freund ist niemandes Freund (хто всім друг, той нікому не друг);

Es ist nicht jeder dein Freund, der dich anlacht (не всяк той друг, хто тобі всміхається);

Ein närrischer Freund macht mehr Verdruss als ein weiser Feind (дурний друг більше нашкодить, ніж розумний ворог);

Gott beschütze mich vor meinen Freunden, mit meinen Feinden will ich schon selber fertig werden (хай Бог вбереже мене від моїх друзів, а з ворогами я сам впораюся);

Man hat lieber mit Fremden zu tun als mit Freunden (краще мати справу з незнайомцями, ніж друзями) [5].

Лише на другому місці за кількістю (38 одиниць із 108) у німецькому фольклорі знаходяться прислів'я з позитивною оцінкою дружби як невід'ємної складової повноцінного людського існування, напр.:

Besser ohne Geld denn ohne Freunde; Besser in der Tasche kein Geld als ohne Freund in dieser Welt (краще без грошей, ніж без друга на цьому світі, вірний приятель – то найбільший скарб);

Ein Leben ohne Freund ist eine Welt ohne Sonne (життя без друга наче світ без сонця);

Wer ohne Freund ist, lebt nur halb (хто не має друга, той живе наполовину);

Freunde sind über Silber und Gold (друзі дорожчі за срібло й золото, не май сто кіп у полі, а май друзів до волі; грошей мало не біда, як є друзів череда);

Freundschaft ist das halbe Leben (des Lebens Salz) (дружба – це півжиття (сенси життя), дружба та братство дорожче багатства; не так багатство як вірне братство);

Der ist reich, der Freunde hat (багатий той, хто має друга);

Dem es wohl geht, der hat viele Freunde (тому добре ведеться, хто друзів багато має);

Bei Gesellschaft kommt das Unglück leichter an (з друзями і горе – півгоря, а радість подвійна) [5].

У семантиці фразеологізмів з компонентом *Freund* справжня *дружба* отримує виключно позитивну оцінку як ідеал людських стосунків, до яких треба прагнути, виконуючи певні вимоги. Оцінка дружніх стосунків у прислів'ях пов'язана з двоїстістю світу й людської природи. У семантиці фразеологізмів з компонентом *Freund* переважає негативна конотація у зображенні фальшивих дружніх стосунків з причинно-наслідковими аспектами втрати такої *дружби*. Перспективним вважаємо подальше дослідження конотативної семантики фразеологічних одиниць з компонентом *Freund* у афоризмах для підтвердження існування *дружби* як ідеалу людських стосунків у німецькій мовній свідомості.

Література:

1. Бабаева Е. В. Нормы и их отражение в языке // Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности. Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 17-24.
2. Бендикс Э. Г. Эмпирическая база семантического описания / Э. Г. Бендикс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIV. – М. : Прогресс, 1983. – С. 75-107.
3. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры / М. Л. Ковшова. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2012. – 456 с.
4. Леонтьев А. А. Формы существования значения / А. А. Леонтьев // Психолингвистические проблемы семантики / Под ред. А. А. Леонтьева, А. М. Шахнаровича. – М. : Наука, 1983. – С. 6-21.
5. Німецько-український фразеологічний словник / [укл. Гаврись В. І., Пророченко О. П.]. – в 2-х т. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с. + 382 с.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
7. Lutz R. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / Lutz Röhrich. – Freiburg-Basel-Wien : Herder, 1991. – S. 911.

Єсипенко Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНИЙ ЗМІСТ АКТУАЛІЗОВАНОГО У ТЕКСТІ КОНЦЕПТУ

У статті розглядаються когнітивні моделі (домени), що виражають зміст втіленого у текстовому просторі концепту COMMON SENSE. Окреслюються шляхи визначення доменів. Робляться висновки про домени профілювання концепту на матеріалі англомовної прози ХХ століття.

Ключові слова: концепт, профілювання, лексико-семантичний клас, домен

В статье рассматриваются когнитивные модели (домены), выражающие содержание актуализованного в текстовом пространстве концепта COMMON SENSE. Предлагаются пути выявления доменов. Делаются выводы о доменах профилирования концепта на материале английской прозы ХХ века.

Ключевые слова: концепт, профилирование, лексико-семантический класс, домен

The article deals with the cognitive models (domains) which express the content of the concept COMMON SENSE realized in text. The ways to establish domains have been shown. The conclusion are drawn about the domains of the concept on the basis of the English literature of the XXth century.

Key words: concept, profile, lexical-semantic class, domain.

У межах лінгвістики третього тисячоліття когнітивний підхід у вивченні актуалізації концептів передбачає верховенство семантики. Проблема значення слова завжди була однією з найскладніших. За останні роки фокус уваги перемістився на визначення значення як надбання індивіда. "Класична" теорія значення слова, яка оперувала переліком семантичних ознак, поступається розгляду значення в контексті складних когнітивних структур. Значення досліджується в межах певних організованих форм чи структур глибинного рівня, що спроможні інтегрувати різного роду інформацію (енциклопедичну; інформацію, закріплену через сполучування ознак; емоційно-оцінні переживання) у цілісний образ, прототип, фрейм, домен, схему, ментальну модель [8; 9; 10]. Пошуки принципів упорядкування концептуальних і мовних знань ґрунтуються на дослідженнях і моделюванні психолінгвістичних процесів та на переорієнтації на дискурс, текст. Здатність тексту впливати на концептуальну систему людини [2; 6] та його "проживання" в культурі [1; 3; 5] дають підстави для вивчення концептів в їх текстовій реалізації. **Актуальним** є питання вираження когнітивного змісту актуалізованих у текстах концептів.

Мета статті полягає у визначенні когнітивних моделей (доменів), що виражають зміст втіленого у текстовому просторі концепту COMMON SENSE. Серед **завдань** дослідження є визначення вербальних засобів об'єктивації концепту; встановлення та класифікація супровідних до номінативної лексики концепту слів у мікроконтексті твору; визначення семантичних сфер вираження здорового глузду (доменів профілювання) за допомогою концептуального та лінгвостатистичного аналізів. **Матеріалом** дослідження слугували англомовні художні твори ХХ століття.

Здоровий глузд часто вважають однією з особливостей ментальності англосаксонців на противагу непрактичному або ж романтичному світосприйняттю, характерному для представників інших етносів. Згідно з дефініційним аналізом лексики-імені концепту "common sense" здоровий глузд можна визначити як "plain ordinary good judgment; the ability to think and behave in a reasonable way and to make good decisions; normal native intelligence" [7, с. 38]. Зазначимо, що дослідження словникових дефініцій репрезентує концепт на рівні мови, незалежно від авторського художнього мовлення. Семи у значенні номінативної лексики концепту утворюють ряд безвідносних ознак, що забезпечують розпізнання концепту COMMON SENSE. Для визначення когнітивного змісту, закладеного в концепт крізь призму авторської мовної свідомості, звернімося до реалізації концепту в художніх текстах.

Номінативна щільність лінгвокультурного концепту COMMON SENSE аналізується на основі вживання в художніх творах лексем "common sense", "good sense", "sound sense", "sense" та їх слів-консоціатів у заздалегідь обумовленому текстовому просторі. Оскільки номінативне словосполучення "common sense", одноіменне з концептом, уживається в досліджуваних творах нечастотно, то лексеми-синоніми беремо до уваги при вибірці імені концепту й слів-консоціатів. У дванадцяти романах ХХ століття знаходимо 111 випадків прямого номінування концепту, а серед супровідних слів фіксуємо переважання дієслів (1886 мовних одиниць, 1369 іменників і 756 прикметників). Мовна свідомість авторів диктує вибір того репертуару мовних засобів, які використовуються при відображенні концепту COMMON SENSE й породженні тексту. При творенні тексту відправною точкою є концепт, який визначає смислову будову тексту, а через нього – логічну будову. Крім того, концепт відображає інтенції автора. Для сприйняття концепту важливі: на поверхневому рівні – контекст, репрезентований лексемами; на глибинному рівні – загальний фонд знань автора про зазначене культурне поняття. Семантичні сфери вираження концепту, утворені лексико-семантичними класами (ЛСК) супровідних до імені концепту лексемами, допоможуть виявити спектр знань й уявлень авторів про здоровий глузд у ХХ столітті.

Для встановлення ЛСК супровідних іменників, дієслів і прикметників, вибірково вжитих авторами, проведемо статистичні розрахунки за допомогою критерію χ^2 -тест, що визначається за формулою [4, с. 98]:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}$$

де O – фактично досліджені величини; E – теоретично очікувані, знак Σ означає суму. Чим більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, тим більшою в результаті виявляється сума χ^2 , тим вибірковішим є вживання досліджуваної одиниці.

Результати χ^2 -тесту вживання ЛСК супровідних слів до імен концепту у творах ХХ століття виявили значну кількість ЛСК, що спільно переважають у творах кількох авторів, а отже, отримуємо актуальні сфери вираження концепту, що засвідчує культурну спорідненість світоглядів письменників.

Три ЛСК іменників тричі актуалізуються авторами одночасно у своїх творах: “їжі / харчування” у британки V. Woolf та американських письменників T. Morrison й S. Lewis (χ^2 4,94–12,04); “фізичного стану / хвороби” проявляється лише у представників британської літератури V. Woolf, S. Maugham і D. H. Lawrence (χ^2 4,22–11,35); “природного світу” у творах британців I. Murdoch “The Italian Girl” та J. Joyce “Ulysses” та американського автора E. Hemingway “For Whom the Bell Tolls” (χ^2 4,18–9,59). Три ЛСК спільно переважають у двох письменників: “грошей / матеріальних цінностей” у американських авторів G. Stein (χ^2 = 4,63) і S. Lewis (χ^2 = 4,74); “стану” у британської письменниці I. Murdoch (χ^2 = 6,79) й американського автора S. Lewis (χ^2 = 4,40); “ментальної сфери” у британця S. Maugham (χ^2 = 3,95) й американця F. S. Fitzgerald (χ^2 = 13,26). Одиначне переважання парцел фіксуємо для: “часу / віку” і “матеріалу” (S. Lewis), “військових дій / зброї”, “установ” і “транспорту” (E. Hemingway), “права / судочинства”, “подорожі” і “діяльності” (G. Stein), “околиць” (N. H. Lee), “релігії” й “абстрактних понять” (J. Joyce), “дій” і “навчання” (D. H. Lawrence), “почуттів / емоцій” (S. Maugham), “свят / подій” (V. Woolf), “міри” (I. Murdoch) (χ^2 у межах 4,22–52,15).

Чотири ЛСК дієслів повторюються у двох авторів одночасно: “модальності” у британки I. Murdoch (χ^2 = 6,25) й американки T. Morrison (χ^2 = 11,28); “розумової діяльності” у британки M. Spark (χ^2 = 7,50) й американського автора F. S. Fitzgerald (χ^2 = 7,41); “початку / кінця дії” у британських письменників V. Woolf (χ^2 = 4,39) і D. H. Lawrence (χ^2 = 4,85); “фізіологічної дії” у авторок – британки V. Woolf (χ^2 = 17,59) й американки T. Morrison (χ^2 = 16,43). По одному разу виявляють відхилення показників χ^2 такі ЛСК дієслів: “спілкування”, “надбання” і “конструктивної діяльності” (N. H. Lee), “буття” і “руху / переміщення” (E. Hemingway), “бажання” і “володіння / втрати володіння” (G. Stein), “фізичної дії” (J. Joyce), “відчуттів / емоцій” і “руйнування / погіршення” (D. H. Lawrence), “процесу” (I. Murdoch) (χ^2 у межах 5,11–87,32).

Серед ЛСК прикметників чотири класи селективно вживаються у творах двох авторів: “опис дії, виконаної над об’єктом” в американських письменників T. Morrison (χ^2 = 8,10) і F. S. Fitzgerald (χ^2 = 20,59); “опис процесуальності” в британських авторів D. H. Lawrence (χ^2 = 6,42) і J. Joyce (χ^2 = 5,58); “природні явища” у британця D. H. Lawrence (χ^2 = 21,41) й американки T. Morrison (χ^2 = 5,05); “колір” у британського письменника J. Joyce (χ^2 = 6,15) й американської авторки T. Morrison (χ^2 = 5,32). Поодинокі селективне вживання характерне для прикметників: “опису емоцій” (S. Maugham), “опису фізіологічного стану” (I. Murdoch), “опису вартості” (J. Joyce), “позитивної оцінки” й “опису розумових здібностей” (G. Stein), “часових ознак” (N. H. Lee), “міри” (E. Hemingway) (χ^2 у межах 4,26–27,92).

Окремі ЛСК супровідних іменників, дієслів і прикметників, що селективно вживаються в проаналізованих творах, відтворюють ті галузі знань письменників, без яких утілення змісту концепту видається неможливим. Об’єднання ЛСК супровідних лексем до імені концепту за їх тематичною спільністю дає змогу відтворити цілісні домени профілювання здорового глузду у творах ХХ століття. Виокремлюємо такі домени: домен емоційних переживань (ЛСК іменників “почуттів / емоцій”, дієслів “відчуттів / емоцій”, “модальності”, “бажання”, прикметників “опису емоцій”); домен розумових здібностей (ЛСК іменників “ментальної сфери”, “навчання”, дієслів “розумової діяльності”, прикметників “опису розумових здібностей”); домен матеріального статусу (ЛСК іменників “грошей / матеріальних цінностей”, дієслів “володіння / втрати володіння”, “надбання”, прикметників “опису вартості”); домен стану особи (ЛСК іменників “фізичного стану / хвороби”, “стану”, дієслів “фізіологічної дії”, “буття”, прикметників “опису фізіологічного стану”); домен діяльності особи (ЛСК іменників “діяльності”, “дій”, дієслів “конструктивної діяльності”, “початку / кінця дії”, “фізичної дії”, “процесу”, прикметників “опису дії, виконаної над об’єктом”, “опису процесуальності”); домен мандрів (ЛСК іменників “подорожі”, “транспорту”, дієслів “руху / переміщення”); домен законності (ЛСК “права / судочинства”, “установ”); домен природного оточення (парцели з іменників “природного світу”, “околиць”, “матеріалу”, прикметників “природних явищ”, “кольору”); домен руйнівних дій (ЛСК іменників “військових дій / зброї”, дієслів “руйнування / погіршення”); домен відпочинку / вільного часу (ЛСК іменників “свят / подій”, “їжі / харчування”, “часу / віку”, дієслів “спілкування”, прикметників “часових ознак”); домен міри (ЛСК іменників “міри”, прикметників “міри”); домен релігії (ЛСК іменників “релігії”). Здебільшого наявність здорового глузду, авторами ХХ століття сприймається як позитивна ознака, про що свідчить переважання прикметників “позитивної оцінки”.

Велика кількість доменів вираження концепту COMMON SENSE, виявлена при аналізі індивідуально-авторського художнього мовлення, свідчить про глибоке осмислення в мовній свідомості письменників об’єкта, що концептуалізується. Здоровий глузд пов’язується, перш за все, з розумовими здібностями індивіда для прийняття правильних рішень. Стриманість і тверезість розуму протиставляється надмірній емоційності. Для представників англослов’янських націй здоровий глузд ототожнюється з практичністю, потребою діяльності, що забезпечує матеріальні статки. Дослухання до здорового глузду є, з одного боку, запорукою гарного самопочуття, фізичного стану в життєдіяльності особи, а з другого боку, гарантом дотримання законів у діловій сфері. Англійці й американці охоче вирушають у мандри, тому вміння тверезо оцінити ситуацію, марно не ризикувати свідчить про наявність здорового глузду, а його відсутність веде до руйнівних дій. Розсудливість також пов’язується з відчуттям міри та дотриманням релігійно-етичних норм.

Виявлені семантичні сфери профілювання концепту свідчать, що домени слугують виразниками знань, свідомості, переживань письменника і постають через значення слів у тканині твору.

Перспективи досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі domenів профілювання концепту COMMON SENSE в діяхронічному зрізі, що уможливить спостереження над розвитком когнітивного змісту цього концепту.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464 с.
2. Ворожбитова А. А. Теория текста: антропоцентрическое направление / А. А. Ворожбитова. – М. : Высшая школа, 2005. – 367 с.
3. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) : монография / В. В. Красных. – М. : Диалог-МГУ, 1998. – 352 с.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
6. Тарасов Е. Ф. О формах существования текстов / Е. Ф. Тарасов, М. Л. Соснова // Речевое общение: цели, мотивы, средства. – М. : Институт языкознания АН СССР, 1985. – С. 30–44.
7. Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary : new edition with CD-ROM. – 5th edition. – Heinle ELT, 2006. – 1768 p.
8. Langacker R. W. Concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991 – 395 p.
9. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago, 1987. – 642 p.
10. Rosch E. N. Principles of Categorization / E. N. Rosch, B. B. Lloyd // Cognition and Categorization. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum, 1978. – P. 27–48.

Заваринська І. Ф.,

Теребовлянське вище училище культури, м. Теребовля

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНТРОПОНІМНИМИ КОМПОНЕНТАМИ – МІФОЛОГЕМАМИ

У статті розглядається фразеологічні одиниці з антропонімними компонентами – міфологемами (бібліонімами, міфонімами, теонімами, агіонімами) в структурно-семантичному та порівняльному аспектах. Дослідження проводиться на матеріалі англійської та української мов.

Ключові слова: фразеологічна ономастика, мотивація, компонент-онім, фразеологізми з антропонімними компонентами, лінгвокультурна інформація, образність фразеологізмів.

В статье исследуются фразеологические единицы с антропонимными компонентами – мифологемами (мифонимы, библионимы, агонимы, теонимы) в структурно-семантическом та сравнительно-сопоставительном аспектах. в английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая ономастика, мотивация, компонент-оним, фразеологизмы с антропонимным компонентом, лингвокультурная информация, образность фразеологизмов.

The article deals with the phraseological units with mythological proper name components in the structural – semantic and comparative aspects. The nominal structure is compared in English and Ukrainian.

Key words: phraseological onomastics, motivation, component-proper name, phraseologisms with personal and proper name component, linguistic and cultural information, figurativeness of the phraseologisms.

Фразеологічні одиниці з міфологемними антропонімними компонентами (бібліоніми, міфоніми, агіоніми тощо) трансформують та відображають лінгвокультурну інформацію про своєрідний склад мислення та світосприйняття кожного народу [7, с. 42].

Метою пропонованої розвідки є встановлення типологічних особливостей образності фразеологічних одиниць із бібліонімами, міфонімами, агіонімами в англійській та українській мовах для виявлення специфіки світобачення слов'янських та неслов'янських лінгвокультур та реконструкції етнічних символів.

У пропонованій статті поставлено такі завдання:

- реконструювати внутрішню форму фразеологічних одиниць;
- виявити функцію онімів у ході їх переосмислення і переходу у розряд загальних назв у прецедентних текстах;
- простежити функцію міфологемних антропонімів у складі фразео-семантичних груп з огляду на національно-культурну специфіку вербалізації онімів;
- визначити національно-культурну специфіку англійських антропонімих образно-характеризуючих номінативних одиниць шляхом зіставлення їхньої етнолінгвокультурної інформації.

У сучасних антропоцентрично спрямованих лінгвістичних дослідженнях спостерігається тенденція до пошуку національно-культурної специфіки мовних одиниць (В. Гак, В. Жайворонок, А. Кравчук, В. Телія, В. Мокієнко, В. Ужченко, Т. Шутковський, Т. Черниш, Е. Жетельська та ін.). Вчені зазначають, що недостатньо вивченим є аналіз національно-культурної специфіки мовних одиниць, їхні семантичні особливості [3, с. 133].

Реконструкція внутрішньої форми фразеологічних одиниць з компонентами антропонімами виявляє свій зміст лише у плані встановлення культурних соціальних, релігійних, міфологічних чинників, що визначають його розуміння всіма членами даного соціуму [9, с. 87].

Функціональне навантаження міфонімів, агіонімів у фразеологізмах може бути аналогічним до функцій онімів в інших мовних сферах, проте, в значеннях одиниць, як правило, на перший план виходять конотативна, асоціативна та символічна функції міфологемних компонентів. Саме у конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови, адже кожен культурно маркований онім містить значну інформацію (асоціативне тло) [3, с. 204].

Е. Солодухо зазначає, що “антична історія, література, міфологія, представлені двома гілками – грецькою та римською, а також Біблія стали важливими літературними джерелами інтернаціональної фразеології...” [5, с. 93].

Фразеологічні інтернаціоналізми, зокрема ті, які сягають своїми коренями християнства та міфології, можна розподілити на дві основні групи. Перша група – це утворення, початкову форму яких можна встановити за текстом. До другої групи належать одиниці, утворені на основі змісту цього тексту, але такі, що не мають у ньому прямих відповідників (прототипів) [7, с. 45]. Саме одиниці другої групи цікаві з погляду виявлення значущості інформації для певної лінгвоспільноти, міжмовне зіставлення саме таких одиниць ілюструє специфіку способів опрацювання однакової вихідної інформації в мовних картинах світу різних лінгвоспільнот.

Дослідження лінгвокультурологічного, прагмасемантичного та функціонального аспектів розкриває знання народу про міфи, релігію, сюжети літературних творів, усної народної творчості та специфіки засвоєння, розуміння, і передачі цих знань певною лінгвокультурою.

Як правило, фразеологізми з міфонімами черпають свою етимологію з історії Греції та з життя відомих героїв. Вони відзначаються високим ступенем інтерлінгвальності.

У досліджуваних мовах вербалізації, здійснені на основі прецедентної інформації, відбувалися за різними моделями.

Перша підгрупа охоплює фразеологізми на позначення людських якостей. В англійській мові функціонує стає порівняння *to be as Pandora* [АУФС]. Одним із найбільш вживаних фразеологізмів цієї групи з компо-

нентом-власним міфологічним іменем є одиниця англ. *to be an/one's Achilles' heel* [CDI]. Ім'я Ахілла трапляється і в інших фразеологізмах, як-от: англ. *the spear of Achilles* [АУФС]; укр. *ахіллесова п'ята* [СУ].

Досліджуючи мовні одиниці цієї ділянки спостерігаємо певну асиметрію. В англійській мові прецедентна інформація у більшості прикладах фразеологізована: англ. *to build Hercules' Pillars* – "здійснити щось видатне, досягнути чого-небудь" [ТЕТМ] – пор. укр. *дійти до геркулесових стовбів* – "дійти до краю" [СУ].

Наведені приклади фразеологізмів засвідчують факт різного ступеня засвоєння різними мовами прецедентної інформації з певного джерела. Причини такого вибіркового засвоєння інформації вбачаємо в різній значущості певних оцінних ділянок мотиваційних сфер для мовної спільноти.

До складу англійських та українських фразеологізмів увійшло багато імен, які пов'язані з релігією. Агіоніми, як антропоцентрично зорієнтовані компоненти-оніми фразеологізмів англійської та української мов, зазнавши переосмислення, пов'язуються в структурі фразеологічної системи здебільшого з певною календарною датою і відтворюють аксіологічний та темпоральний аспекти.

Мотивація фразеологізмів, що мають біблійне походження, спирається загалом на християнство й ідеї Старого Заповіту. Панівна більшість англійських фразем містить у своєму складі порівняльний компонент – *as*, який становить образ-еталон численних компаративних і субстантивних зворотів. Антропонім *Адам* є складником численних фразових номінацій: англ. *As old as Adam* – "старий" [ТЕМ] – укр. *ветхий Адам* – "старий" [СУ]; англ. *The old Adam* – "гріхозна частина людини" [ТЕМ]; *Adam and Eve on a raft* – "яєчня з двох яєць на тості" (цей біблійонім містить у собі семантику якісної подібності двох об'єктів) [ТЕМ]; укр. *від Адама починає* – "дуже далеко, з самого початку" [СУ]; укр. *за Адама, за часів Адама* – "дуже давно" [СУ]. Однак, незважаючи на спільні витоки – прецедентний текст, у досліджуваних мовах спостерігаємо специфічне фразеологічне "опрацювання" цієї інформації.

У специфічний спосіб у досліджуваних мовах надано значущості прецедентній інформації з біблійної легенди про *Каїна й Авеля*: англ. *The mark of Cain* [ТЕМ]; англ. *Curse of Cain, the* – "прокляття Каїна" [АУФС]; укр. *каїнова печать* – "тавро зради, злочину" [СУ].

Ім'я *Авеля* стало символом невинної жертви [СУ]; укр. *Труситься, як Каїн* [Номис]; укр. *Не утнеш (не утне) Каїн Абя, бо тупа шабля* [Номис]; укр. *каїнова душа* – "зрадлива, підступна людина" [СУ].

Ідея чогось старого, давнього представлена номінаціями, побудованими в англійській мові за порівняльною структурно-семантичною моделлю "старий + як + ім'я прецедентної особи": англ. *As old as Methuselah* [ТЕМ]; англ. *Old as Abraham's mother* [ТЕМ]; укр. *Мафусаїлів вік* [СУ].

Асиметричною є також низка англійських фразеологізмів. В інших із досліджуваних мов для вербалізації аналогічного значення залучено інформацію, яка стосується інших мотиваційних сфер. Так, на позначення чогось дуже малого уживається фразеологізм англ. *A place for Abraham to bury his wife* [ТЕМ]. Цікавими є також антропоніми у складі ФО на позначення, наприклад, квітів, які ростуть на драбинках – англ. *Jacob's ladder* [ТЕМ]. Про щось дуже певне кажуть – англ. *As sure as God made Moses* [ТЕМ]. Окрім того, *Мойсей* є уособленням смиренності в англійській культурі: англ. *Meek as Moses* [ТЕМ].

До англійських фразеологізмів з компонентами-біблійними іменами належить також фразеологізм англ. *to content oneself with Lot's temptation* – "задовольнити спокусу, отримати родючу землю" [CDI].

З біблійним пророком *Іоною* асоціюють швидкоплинність життя. Наприклад: англ. *Jonah's gourd* – "щось, що швидко розквітає і швидко в'яне" [CDI].

Ім'я *Йосина* увійшло в англійську мову зі значенням почестей, пишного одягу: англ. *Joseph's coat* – "барвистий, багатий одяг" [CDI]. Цей антропонім трапляється у складі таких фразеологізмів, як: англ. *to have Joseph's dream* – "мати віщий сон" [CDI].

Фразеологізм англ. *to believe in Yelysei's miracles* – "вірити в неймовірне" [CDI] виник на основі оповідей про Божого пророка Єлисея.

Ім'я *Яків* теж зазнало семантичних трансформацій. Воно є компонентом низки фразеологізмів: англ. *Jacob's ladder* – 1) сходи Іакова; 2) круті сходи; 3) мотузьяна драбина; 4) сніп сонячного проміння на фоні темних хмар; 5) синюха [ТЕМ]; англ. *to walk Jacob's way* – "пройти дорогу до примирення" [ТЕМ].

Натомість функціонування в досліджуваних мовах прецедентного імені *Соломона* має багато спільних рис. Ім'я царя Соломона вживається в переносному значенні: англ. *A Judgment of Solomon* – "справедливе рішення складного, неоднозначного питання" [ODEI] – пор. укр. *премудрий як Саламон* – "іронізують над чоловіком, що вдає дуже мудрого" [Номис].

Значне місце серед компонентів фразеологізмів обіймають імена апостолів: *Петра*, *Юди* тощо. Ім'я *Петра*, одного з перших послідовників Ісуса Христа, трапляється в складі ФО, які можна віднести до національно-специфічних під час зіставлення досліджуваних мов. Наприклад: англ. *Peter's penny* – "лепта св. Петра" (щорічна подать до папської казни) [АУФС]; англ. *For Pete's sake* – "вираження гніву, досади, здивування" [CDI, с. 312]; англ. *to be a doubting Peter* – "бути недовірливим" [CDI, с. 31]. Із святкуванням *Петра* пов'язані фразеологізми: укр. *не до Петра, а до Різдва кому* – "хто-небудь немолодий, похилого віку" [СУ]; укр. *Не йде до Петра, і не до Різдва* – говорять про другу половину року, після Петра й Павла, який припадає на день 29 червня ст. [8, с. 172]; укр. *Не йде 'д Дмитру, але 'д Дмитру* – свято Дмитра припадає на день 26 жовтня ст.ст. [8, с. 172]; укр. *Не все в неділю Петра* – "коли свято Петра і Павла випаде в середу, можна їсти з набілом" [8, с. 172]. Фразеологізмів з антропонімом *Петро*, прецедентний текст яких біблійної етимологія дуже багато. Як відомо, апостол *Петро*, схоплений вартою, тричі відрікся від свого вчителя Ісуса. У збірнику "Крилаті вислови в українській літературній мові" вміщено вислів – друг, що тричі відрікся (так говорять про людину, дружба якої не витримує випробувань) укр. *Нагнав му Петра* [СУ]. Фразеологізм укр. *сміливий, як Святий Петро* [СУ] має значення "боягузливий", мотивація якого спирається на те, що прецедентний текст широко

відомий носіям мови. Образність фразеологізму укр. *Нагнав му Петра* – цікавий приклад метонімії, свого роду проміжний етап незавершеного переходу власного імені у загальну назву (*Петро* символізує страх). Про незавершеність зазначеного процесу свідчить той факт, що у збірці антропонім подано з великої літери.

Ім'я *Юди* теж виступає компонентом фразеологізму. Інтерлінгвальними є такі одиниці, наприклад: англ. *to get Judas kiss* [АУФС] – укр. *Юдин поцілунок* – “лицемірний, нещирий поцілунок або зрадливий учинок, що прикривається облесливстю” [СУ]; укр. *Юдині (Юдині) срібняки (срібники)* – “винагорода за зраду” [СУ]. В англійській мові основою вербалізації стало біблійне уявлення про колір волосся *Юди*: англ. *Judas hair* – “руде волосся” [АУФС]. В українській мові функціонують такі фразеологізми з цим компонентом, як: укр. *юдине (їудине) плем'я (поріддя, коріння і т. ін.)* – “зрадник” [СУ]; укр. *Юдит на мене, як той Юда Скаріотський* – “говорять про брехливу людину, підступну, що робить наклепи” [СУ] (аналогічний дериват є й у російській мові – *иудить, иудствовать* [СУ]). Його ім'я набуло таких значень у російському мовному просторі: 1) Зрадник. 2) Лицемір, ханжа, фарисей. 3) Скупа людина [СУ]. “Ім'я *Юди (Юда, Юда, Юда Іскаріот)* стало позначити зрадника, лицеміра, людину продажної душі (воно виступає і як власне, і як загальне ім'я)” [СУ].

Як зауважив В. Жайворонок, “реальний світ відбито передусім у мові і його образ (тобто сам світ і його відображення в мові) є чимось єдиним. Людина наділена від природи ‘усвідомленням духовного в тілесному’ як основи того, що зачаровує. Водночас не все в докільді людина могла пояснити, а отже, і зрозуміти. Це вселяло острах в нетрі невідомого, таємничого, часом страшного. Так формувалося міфічне світосприйняття й міфічна свідомість, що позначалося й на мовних формах... Асоціації, які навіюють реалії (втому числі і міфічні), породжують стійкі асоціативні зв'язки між словами. Скажімо, в ряду антропонімічних фразеологічних одиниць чітко простежуємо взаємозалежність міфологічних образів як відгомін міфічних уявлень про шкідливу / потрібну для людини (темну / світлу) силу (злий дух / святий ангел)” [2, с. 35].

Семантика фразеологізмів із міфологемними антропонімічними компонентами представлена антропоцентричними образами, що трансформують лінгвокультурну інформацію про:

стать людини: англ. *Son of Adam* – “чоловік” [АУФС]; укр. *адамові реберце* – жарт. “жінка” [СУ]; вік: англ. *As old as Methuselah* – “старий” [ТТЕМ]; укр. *Мафусаїлів вік* – “старий”;

стан (життя, смерть): англ. *Go to the bosom of Abraham, to = to sup with Pluto* – “померти” [АУФС]; укр. *Пішов до Арама кіз пасти* – “померти” [Номис];

розумові здібності: англ. *as wise as Solomon* – “розумним, досвідчений” [CDI]; укр. *премудрий як Саламон* – “іронізують над чоловіком, що вдає дуже мудрого” [СУ];

психо-емоційну характеристику: англ. *to be as Pandora* – “бути підступною і злою людиною” [АУФС]; укр. *сміливий, як Святий Петро* – “боягузливий” [Номис]; *юдине плем'я (коріння і т. ін.)* – “зрадник” [СУ];

професію: англ. *Son of Aesculapius* – “лікар” [АУФС]; *соціальний рівень*: англ. *Bonijsie sobie jak Ewa w raju* – “дозволяти собі розкішне життя” [ТТЕМ];

об'єкти, предмети: англ. *Jacob's ladder* – “квіти, які ростуть на драбинках” [ТТЕМ]; англ. *Adam and Eve on a raft* – “яєчня з двох яєць на тості” (цей біблійонім містить у собі семантику якісної подібності двох об'єктів) [ТТЕМ]; укр. *адамові слізки* – “горілчані напої” [СУ];

стандарти, межі, часові проміжки, місце: англ. *Bed of Procrustes, the* – “прокрустове ложе; мірка під яку штучно підганяють явища та факти, перекручуючи їх” [ТТЕМ]; англ. *Make fit the Procrustian bed, to* – “втиснути у вузькі рамки” [ТТЕМ]; англ. *On St Geoffrey's Day* – “ніколи” [ТТЕМ]; англ. *Augustian age, the* – “вік Августа, класичний, золотий вік літератури й мистецтва” [ТТЕМ]; англ. *Jonah's gourd* – “швидкоплинність життя” [ТТЕМ]; англ. *Augean stable (stables)* – “занедбане, занехаяне місце” [ТТЕМ] = укр. *авгієві стайні* [СУ]; укр. *прокрустове ложе* – “мірка під яку штучно підганяють явища та факти, перекручуючи їх” [СУ]; укр. *Не йде до Петра, а до Дмитра* – свято Дмитра припадає на день 26 жовтня ст. [СУ].

Мотиваційна основа фразеологізмів (англ. *Braid saint (saint) Katherine's tresses, to* – “продівувати, залишитися старою дівою” [ТТЕМ]; англ. *to have Joseph's dream* – “мати віщий сон” [ТТЕМ]; англ. *Curse of Cain, the* – “прокляття Каїна” [ТТЕМ]; *міфологія*: англ. *Damocles' sword* [АУФС]; англ. *to build Hercules' Pillars* [АУФС]; англ. *Achilles' heel* [АУФС]; англ. *Herculean labour* [АУФС]; укр. *дамоклів меч* [СУ]; укр. *скриня Пандори* [СУ]; укр. *геркулесова праця* [СУ] та ін.), що створенні на основі етнічних, історичних, літературних уявлень про певну подію, ситуацію, час, місце...) трансформує лінгвокультурну інформацію про антропометричні образи, набуті внаслідок взаємодії людини і всесвіту.

Під час здійсненого лінгвокультурологічного, семантичного та історико-етимологічного аналізу приділено увагу культурному, асоціативному фонові онімів, оскільки формальний компонентний збіг ще не свідчить про тотожність одиниць у різних мовах. Фразеологічне значення досліджуваних одиниць ґрунтується на їхній обґрунтованості: антропоцентричній та антропометричній. У фразеологізмах з античним чи агонімічним компонентом, як важливим складником фонових знань реципієнтів спостерігаємо різний ступінь засвоєння прецедентної інформації, відмінність у виокремленні фрагментів інформації, на основі якої відбувається фразеологізація та ступінь опрацювання інформації, тобто кількість та різноманітність фразеологізмів, утворених на її основі.

Література:

1. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика / Віталій Вікторович Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 172 с.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : [моногр.] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

4. Мокиенко В. М. О собственном имени в составе фразеологии / В. М. Мокиенко // Перспективы развития славянской ономастики : под ред. А. В. Суперанской и Н. В. Подольской. – Москва : Наука, 1980. – С. 62–67.
5. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализма фразеологии (на материале языков : славянских, германских и романских групп) / Эдуард Мойсеевич Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 168 с.
6. Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии / Вероника Николаевна Телия // Материалы II Международной конференции "Филология и культура" : в 3-х ч. – Тамб : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. – Ч. 3. – С. 14–15.
7. Тищенко О. В. Аксіологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному віддзеркаленні (на матеріалі української, польської та російської мов) / Олег Володимирович Тищенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – 2005. – Вип. 7. – С. 42–47.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 192 с.
9. Черниш Т. О. Внутрішня форма мовних одиниць і проблема мовного образу світу / Тетяна Олександрівна Черниш // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2004. – С. 83–88.
10. АУФС – Англо-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. Костянтин Тимофійович Баранцев.]. – К. : Радянська школа, 1969.
11. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше : Опанаса Марковича / [авт.-уклад. Матвій Номис.]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
12. СУ – Словники України [Електронний ресурс] : Національна Академія наук України, український мовно-інформаційний фонд – 2001 – 2003. – компакт-диск версія 1.03. – Назва з контейнера.
13. CDI – Chambers Dictionary of Idioms / [авт.-уклад. В. В. Руденко.]. – К. : Всеуито, 2002.
14. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992.

Задорожна О. І.,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

DEUTSCHE PHRASEOLOGISMEN MIT BEZEICHNUNGEN DER ARTEFAKTE

У статті розглянуто німецькі фразеологізми з назвами артефактів, подано граматичні характеристики цих слів та тематичну класифікацію артефактів.

Ключові слова: артефакт, фразеологізм.

В статье рассмотрены немецкие фразеологизмы с названиями артефактов, представлены грамматические характеристики этих слов и тематическая классификация артефактов.

Ключевые слова: артефакт, фразеологизм

The article considers phraseologisms of German language with names of artifacts. It was given grammatical characteristics of words and thematic classification of artifacts.

Keywords: artifact, idiom.

Die Forschung der Artefakte in deutschen Sprichwörtern verhilft zur Darstellung der Weltbilder des deutschen Volkes. Deutsche Sprichwörter bieten reichhaltiges Material für inhaltliche, kommunikative, strukturelle, stilistische, kontrastive und lexikologische Forschungen.

Der Ausdruck "Artefakt" (vom lat. Arte = mit Kunst' und factum = das Gemachte'), auch Kunstprodukt, Machwerk, steht im allgemeinen Sprachgebrauch meist für menschliche Hervorbringnisse – "Gemachtes" im Unterschied zu einfach passiv Vorgefundenem – und hat je nach Kontext verschiedene spezifischere Verwendungen. Von Artefakt ist auch das Adjektiv artifiziell (für künstlich, auch künstlerisch) abgeleitet. [Meyers Großes Handlexikon, 63].

Die Widerspiegelung der Artefakte in der deutschen Phraseologie folgt ihrer Entwicklungsgeschichte in der europäischen Kultur. Die mannigfaltigen Erscheinungsformen der Erzeugnisse menschlicher Hand änderten im Laufe der Geschichte ihre Formen und ihre Gebrauchsmöglichkeiten. Dementsprechend änderte sich der Bedeutungsumfang des jeweiligen Begriffs. Die Bezeichnungen der Artefakte wurden vieldeutig oder polysemantisch. Die Mehrdeutigkeit und der übertragene Sinn dieser Wörter sind in der deutschen Phraseologie als einem Teilbereich der deutschen Sprache festgehalten.

Als Ausdrucksmittel der Artefakte dienen nur Substantive.

Die Bezeichnungen der Artefakte bilden ein großes lexikalisch-semantic Feld. Diese sprachlichen Ausdrucksmittel lassen sich in 17 Gruppen zu klassifizieren: 1. Gebäude und architektonische Elemente; 2. Geldeinheiten; 3. Geschirr; 4. Haushaltsgegenstände; 5. Kleidungsstücke, Schmuck und Accessoires; 6. Lebensmittel, Speisen und Getränke; 7. Medizinische Mittel; 8. Messgeräte; 9. Musikinstrumente; 10. Möbel und Einrichtungsgegenstände; 11. Schriftsachen; 12. Spiele; 13. Technik; 14. Verkehr, Fahrzeuge, Bauteile; 15. Waffen; 16. Werkzeuge; 17. Alltagsgegenstände. Als ihre Ausdrucksmittel dienen nur Substantive.

1. "Gebäude und architektonische Elemente" werden durch Substantive *Flur, Haus, Klosett, Blitzableiter, Galgen, Fenster, Denkmal, Brunnen, Laden, Wohnung, Treppe, Porzellanladen, Kloster, Wand, Zuchthaus, Kirche, Bahnhof, Esse, Kamin, Parkett, Schloss, Turm, Tür, Brücke, Keller, Mühlrad, Mauer, Mühlwerk, Zaun, Karussell, Wetterfahne, Stube, Taubenschlag, Blumenladen, Scheibe, Glashaus* gekennzeichnet.

"Flur": *Allein auf weiter Flur;*

"Haus": *Besser das Dach verloren als das Haus; Besser ein Fenster aus als ein Haus ein; Im Hause des Gehängten redet man nicht vom Strick.*

"Kamin": *etw. ins Kamin schreiben.*

"Schloss": *In alten Schlössern spuken die Geister am liebsten; Mancher baut Schlösser in die Luft, der keine Hütte auf dem Lande bauen könnte.*

2. "Geldeinheiten" werden mit Substantiven *Geld, Pfennig, Cent, Euro, Batzen, Taler, Heller, Groschen, Münze* angegeben.

"Cent": *Der Cent macht den Euro.*

"Euro": *der schnelle Euro.*

"Geld": *Altes Geld und junge Weiber sind gute Zeitvertreiber; Das ist das Leiden in der Welt, der eine hat den Beutel, der andere das Geld; Es ist alles möglich, aber es regnet kein Geld; Geld ist die Seele des Geschäfts.*

"Groschen": *einen schönen Groschen verdienen; Sich Groschen aus der Tasche ziehen lassen.*

3. "Geschirr" findet seinen Ausdruck im Volksmund durch Bezeichnungen *Geschirr, Kanne, Löffel, Messer, Porzellan, Präsentierteller, Teetasse, Topf, Ascheneimer, Deckel, Eimer, Flasche, Gießkanne, Glas, Pott, Teller.*

"Glas": *Glück und Glas, wie leicht bricht das; unter Glas und Rahmen prangen. Du bist doch nicht aus Glas!*

"Löffel": *Mit dem Löffel kann man das Meer nicht ausschöpfen; Mit eigenem Löffel isst sich's am besten; Was nützt der Löffel, wenn der fehlt.*

"Messer": *Es sind nicht alles Köche, die lange Messer tragen; Einem Narren muss man kein Messer geben; Neue Messer haben scharfe Schneiden; Rost macht ein Messer nicht besser.*

"Topf": *Wie der Topf, so die Pfanne, wie der Haus, so die Hanne.*

4. Die Gruppe "Haushaltsgeräte" findet ihren Ausdruck in Sprichwörtern mit den Substantiven *Backofen, Eisschrank, Herd, Kühlschrank, Ofen, Ofenrohr.*

"Herd": *Eigener Herd ist Goldes wert; Wer einen kalten Herd hat, der wärmt sich gern in fremden Küchen; seinen eigenen Herd haben; Herd der Krankheit; der Herd eines neuen Krieges.*

"Backofen": *Einfälle haben wie ein alter Backofen.*

"Ofen": *Am kalten Ofen verbrennt man sich nicht; Der Ofen meint es gut; damit lockt man keinen Hund hinter dem Ofen hervor.*

"Ofenrohr": *Beine wie ein Ofenrohr haben.*

5. "Kleidungsstücke, Schmuck und Accessoires" werden von *Anzug, Ärmel, Badehose, Beutel, Binde, Bluse, Brosche, Frack, Gürtel, Handtuch, Hemd, Hose, Hut, Jacke, Kappe, Kleid, Kragen, Krawatte, Mantel, Maske, Pantoffel, Pelz, Ring, Rock, Schuh, Seide, Socken, Stiefel, Tuch, Weste, Kette, Rucksack, Sack, Tasche, Knopf, Manschette, Mütze, Medaille, Pomade* ausgeübt.

"Hemd": *Alle Tage einen Faden macht des Jahres ein Hemd; Eigenes Hemd wärmt mehr als ein fremder Pelz; Nicht in jedem Hemde steckt ein Mann.*

"Hut": *Mit dem Hute in der Hand kommt man gut durchs ganze Land; Man kann nicht alle Köpfe unter einen Hut bringen; Der Hut macht nicht den Doktor; Ein Hut passt nicht auf alle Köpfe.*

"Kette": *Goldene Ketten sind auch Ketten; Der ist nicht frei, der seine Ketten mit sich trägt; Wer frei sein will, dem ist keine Kette zu fest.*

"Maske": *die Maske fallen lassen.*

6. "Lebensmittel, Speisen und Getränke" werden mit Lexemen *Mehl, Öl, Brot, Nudel, Wein, Bier, Bouillon, Brei, Brötchen, Butter, Suppe, Honigkuchenpferd, Butterbrot, Käse, Kaugummi, Kekes, Kuchen, Rühreier, Sahne, Salat, Schnaps, Teig, Wurst, Essig, Quark* bezeichnet.

"Brei": *Alten Brei muss man nicht aufwärmen; Ein faules Ei verdirbt den ganzen Brei; Mit schönen Worten kocht man keinen Brei.*

"Brot": *Der Mensch lebt nicht vom Brot allein; Arbeit gibt Brot, Faulheit gibt Not; Besser eigen Brot als leiden Not; Brot essen ist keine Kunst.*

"Butter": *Es ist nicht alles Butter, was von Kühen kommt; Alles in Butter; Er lässt sich nicht die Butter vom Brot nehmen; Ein Herz wie Butter.*

"Kuchen": *Wer alle Tage Kuchen isst, sehnt sich nach Brot; Immer Kuchen verdirbt den Appetit; Aufversprochenen Kuchen muss man lange warten.*

7. Zur Gruppe "Medizinische Mittel" können *Arznei, Medizin, Pflaster, Pille, Salbe* gezählt werden.

"Pflaster": *Geduld ist ein Pflaster für alle Wunden; Scharfe Pflaster heilen am besten; Wie die Wunde, so das Pflaster.*

"Pille": *Jeder Arzt hält seine Pillen für die besten; Mit Arznei und Pillen kann man keinen Hunger stillen; Dumm bleibt dumm, da helfen keine Pillen.*

"Salbe": *Das ist wie die weiße Salbe; Er ist mit allen Salben geschmiert.*

8. "Messgeräte" werden durch Substantive *Uhr, Waage* gekennzeichnet.

"Uhr": *Die Uhr geht nach dem Mond; Die Uhr ist abgelaufen; Wie die großen Uhren schlagen, so folgen die kleinen.*

"Waage": *Wie die Waage, so das Recht.*

9. "Musikinstrumente" werden mit Substantiven *Geige, Klavier, Noten, Pfeife, Flöte, Trompete, Fiedelbogen, Trommel, Orgelpfeifen* angegeben.

"Geige": *Ohne Geige tanzt man nicht; Die erste Geige spielen; jmdm. hängt der Himmel voller Geigen.*

"Fiedelbogen": *gespannt wie ein Fiedelbogen sein.*

"Pfeife": *Wer nach jeder Pfeife tanzt, hat bald müde Beine; Wer im Rohr sitzt, hat gut Pfeifen schneiden.*

"Flöte": *jmdm. die Flötentöne beibringen; da schwiegen alle Flöten.*

10. "Möbel und Einrichtungsgegenstände" finden ihren Ausdruck im Volksmund durch Bezeichnungen *Badewanne, Bügelbrett, Decke, Dusche, Gardinen, Kiste, Korb, Klammersack, Koffer, Kleiderbügel Lampe, Matratze, Teppich, Wanne, Bank, Bett, Kleiderschrank, Spiegel, Stuhl, Tisch, Sofa, Wiege*.

"Bank": *auf die lange Bank schieben.*

"Gardinen": *hinter schwedischen Gardinen sitzen.*

"Spiegel": *Auch ein neuer Spiegel glättet alte Runzeln nicht; Der beste Spiegel ist ein alter Freund; Der Spiegel der Geschichte ist der beste Wahrsager.*

"Wiege": *Das Kind findet sich leichter als die Wiege; Erst das Kind und dann die Wiege.*

11. "Schriftsachen" finden ihren Ausdruck in Sprichwörtern mit den Substantiven *Abreißkalender, Kugel, Papier, Tinte, Testament, Buch, Brief, Briefkaste, Kalender, Brandbriefe, Protokoll, Lexikon, Märchenbuch, Programm, Bleistift, Notiz, Pass, Briefmarke, Vortrag, Monogramm, Buchstabe, Bilderbuch*.

"Buch": *Bücher machen Narren und Weise; Bücher sind stumme Lehrer; Ein Mund wie ein Buch haben; Wer ein gutes Buch verliert, verliert einen Schatz; Wie der Schreiber, so das Buch.*

"Buchstabe": *Wer die Buchstaben nicht kennt, kann auch durch die Brille nicht lesen.*

"Monogramm": *sich vor Wut ein Monogramm in der Bauch schreiben.*

"Protokoll": *etw. zu Protokoll geben.*

"Schild": *Am Schilde erkennt man die Gilde; Schöne Schilder, schlechte Wahre.*

"Tinte": *in der Tinte sitzen; klar wie dicke Tinte.*

12. "Spiele" werden von *Luftballon, die Neune, Karte, Ball, der Schwarze Peter, Bube, Puppe, die Sieben, Ballon, Brett, Kartenhaus, Spielzeug* ausgeübt.

"Karte": *Die Karte und die Kanne macht manchen zu armen Manne; sich nicht in die Karten sehen lassen.*

- “Ball“: *Wie man den Ball wirft, so fliegt er; sich die Bälle zuwerfen.*
- “Schwarzer Peter“: *den Schwarzen Peter haben; jmdm. den Schwarzen Peter zuschieben.*
- “Spielzeug“: *Kindern und Frauen muss man ihr Spielzeug lassen.*
13. “Technik“ wird mit Lexemen *Grammophon, Antenne, Apparat, Schallplatte, Wecker, Weichen* bezeichnet.
- “Antenne“: *Eine Antenne für etwas haben.*
- “Apparat“: *am Apparat verlangt werden.*
- “Grammophon“: *Wie ein Grammophon quatschen.*
- “Schallplatte“: *Gesicht wie eine Schallplatte.*
- “Wecker“: *etw. zerlegen wie einen alten Wecker.*
- “Weichen“: *Weichen stellen.*
14. Zu “Verkehr, Fahrzeuge, Bauteile“ können *Rad, Schiffsseil, Schiffstau, Auto, Bahn, Boot, Dampfer, Schiff, Segel, U-Boot, Waggon, Wagen, Zug, Führerschein, Fahrrad, Weiche* gezählt werden.
- “Bahn“: *Bekannte Bahn und alte Freunde sind die besten.*
- “Führerschein“: *Ein Führerschein im Lotto gewonnen.*
- “Schiff“: *Die Schiffe scheitern meist am Ufer; Das Schiff gehört aufs Wasser; Wenn das Schiff leck ist, sind ihm alle Winde zuwider.*
- “Wagen“: *sehen wie der Wagen läuft.*
15. “Waffe“ wird durch Substantive *Bombe, Dolch, Flinte, Gewehr, Granate, Kanone, Lanze, Maschinengewehr, Panzer, Panzerwagen, Pfeil, Pistole, Pulver, Rakete, Schwert, Speiß, Strandkanone, Streitaxt, Waffe* gekennzeichnet.
- “Kanone“: *mit Kanonen nach Spatzen schießen.*
- “Schwert“: *Die Feder ist mächtiger als das Schwert; Das Essen bringt mehr um als das Schwert; Ein böses Maul ist schärfer als Schwerter.*
- “Waffe“: *Pferde, Waffen und Frauen sollte man niemanden vertrauen; Waffen sind die schlechtesten Argumente; Die Frau hat ihre Waffen bei sich.*
- “Pistole“: *Wie aus der Pistole geschossen; gespannt sein wie eine Pistole.*
16. “Werkzeug“ wird mit Substantiven *Axt, Amboss, Besenstiel, Hammer, Klappe, Klappermühle, Kreissäge, Lunte, Nagel, Nähbeutel, Spindel, Lupe, Zange* angegeben.
- “Amboss“: *Lieber Hammer als Amboss.*
- “Lunte“: *Lunte reichen.*
- “Lupe“: *etw. unter die Lupe nehmen.*
- “Axt“: *fett wie eine Axt; Der Stiel ist länger als die Axt.*
17. “Alltagsgestände“ werden mit Lexemen *Bindfaden, Brause, Brille, Draht, Drahtseil, Faden, Fahne, Käfig, Kessel, Kiste, Kleister, Kreuz, Päckchen, Schmierseife, Seide, Seife, Zelt* bezeichnet.
- “Käfig“: *Der Vogel sitzt lieber auf einem Ästlein als in einem goldenen Käfig.*
- “Seife“: *ein Gesicht machen wie zehn Pfund grüne Seife.*
- “Faden“: *keinen guten Faden an jmdm. lassen; den Faden verlieren; es zieht sich wie ein roter Faden durch die Geschichte.*
- “Brille“: *Guter Wille braucht keine Brille; Jeder sieht durch seine eigene Brille; Wer durch die Finger sieht, braucht keine Brille.*

Die Didaktisierung der deutschen Sprichwörter mit Bezeichnungen der Artefakte schafft zusätzliches Übungsmaterial zu den verschiedenen lexikalischen Themen, unter grammatischem Aspekt können die Deklination und die Pluralbildung der Substantive, das Präsens der Verben, einige Satztypen behandelt werden. Die Verwendung der Sprichwörter mit Artefakten im Unterricht Deutsch als Fremdsprache kann durchaus den Unterricht beleben und die interkulturellen Einblicke gewähren.

Література:

1. Гавриш В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник / У 2-х томах. / Укл. В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – Київ : Радянська школа, 1981.
2. Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. Перлини народної мудрості: Німецькі прислів'я та приказки. – Вінниця : Нова книга, 2005.
3. Beyer H., Beyer A. Sprichwörterlexikon. – Moskau : Vyssaja skola, 1989.

Зозуля М. О.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ У ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В РОМАНАХ У. ГОЛДІНГА

*Стаття присвячена аналізу концептуальної метафори у творчості У. Голдінга із застосуванням методики фреймового моделювання. Визначено, які концепти на позначення об'єктів та явищ природи отримують визначення за допомогою метафори. Побудовано фреймову мережу, що розкриває структуру концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ**. Встановлено, що дана концептосфера відзначається розгалуженою структурою із ієрархічними відношеннями всередині.*

Ключові слова: фрейм, фреймове моделювання, концептуальна метафора, метафорична модель.

*В предпринята попытка анализа концептуальной метафоры в романах У. Голдинга с использованием методики фреймового моделирования. Выяснено, какие концепты, обозначающие объекты и явления природы, осмысливаются при помощи метафоры. Построена фреймовая сеть, которая раскрывает структуру концептосферы-референта **МИР ПРИРОДЫ**. Установлено, что данная концептосфера отличается разветвленной структурой с иерархическими отношениями между ее компонентами.*

Ключевые слова: фрейм, фреймовое моделирование, концептуальная метафора, метафорическая модель.

*The article deals with the analysis of conceptual metaphor in the novels by W. Golding. The article studies which nature concepts are described by means of metaphor. The frame network of the target domain **WORLD OF NATURE** was built up. The results of the analysis show that this domain is notable for its complicated structure with hierarchical relations inside it.*

Key words: means of metaphor, conceptual metaphor.

Фрейм є однією з найпростіших структур, що використовуються для репрезентації семантичної інформації високого рівня і належить до числа найбільш відомих когнітивних категорій [11, с. 42]. Термін "фрейм" спочатку використовувався М. Мінським [8, с. 260] для подання знань у сфері штучного інтелекту. Він визначав фрейм будь-якого виду як мінімально необхідну інформацію, що однозначно характеризує зазначений клас об'єктів [6, с. 23] як спеціальну структуру, яка репрезентує знання.

Теорія фреймів, створена М. Мінським для подання знань у сфері штучного інтелекту, була прийнята когнітивною лінгвістикою [10, с. 49], де термін "фрейм" являє собою лінгвокогнітивне поняття, що має свій мовний корелят, який складається з вузлів або слотів. Кожен слот – це деякий тип інформації, релевантний для об'єкта дійсності, що описується. Це порожній вузол, який заповнюється змінними, тобто даними з тієї або іншої практичної ситуації. Зауважимо, що низка дослідників відзначає привабливість використання фреймового аналізу для дослідження мовних явищ, яка полягає в тім, що фрейм дозволяє чітко структурувати уявлення про об'єкт [3; 4] та є перспективним щодо досліджень таких явищ як метафора, символ [9, с. 80].

С.А. Жаботинська вказує на те, що різноманітні види фреймів, які використовуються в концептуальному аналізі, можна звести до певних відносно універсальних типів структур, "вузли яких, позначені займенниками, наділені узагальненим значенням, що відповідають основним категоріям мислення" [3, с. 154; 4]. Для аналізу мовного матеріалу вона пропонує використовувати п'ять базових фреймів: предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний. Вони названі базовими, тому що "демонструють найбільш загальні принципи категоризації й організації вербалізованої інформації" [2; 3, с. 154, 4; 5, с. 55]. У результаті інтеграції базових фреймів виникає концептуальна фреймова мережа [4]. Абстрактні концепти, представлені вузлами (слотами) вказаної мережі, і відношеннями між ними можуть бути специфіковані в значеннях різних мовних одиниць [4]. Слід зауважити, що фреймова мережа може отримувати різну структуру залежно від матеріалу дослідження, тобто вона може структуруватися різними типами фреймів в будь-якій комбінації.

За словами І.А. Тарасової, випадків застосування фреймової концепції до аналізу художньої мови небагато [11, с. 42]. Вона зауважує також, що найбільший ефект здобуває фреймова методика у вивченні художніх ідіостилів, "... де за її допомогою демонструється вибіркове ставлення письменника до сфери знання, що репрезентована у контексті, та які ділянки цієї сфери актуальні для автора, розкривається їхня роль у реалізації домінантної ідеї" [11, с. 43]. Саме тому при аналізі концептуальної метафори в романах У. Голдінга, в основі якої лежить субфрейм подоби [4], ми звернулися до методики фреймового моделювання.

У роботі статті послуговуємося таким визначенням складових метафоричної моделі: предмет або ситуація, які образно інтерпретуються за допомогою метафоричної моделі, має назву мети/референта, а об'єкт, характеристики якого переносяться на інший, називається джерелом/корелятом (оскільки він слугує вихідною точкою метафоризації). Відповідно до концепції А.М. Баранова метафорична модель містить дві фреймові мережі. Перша мережа – мережа джерела – показує, яке слово-поняття було використане для метафоричного позначення, а друга мережа – мережа мети – визначає, яка реальність одержала вказане метафоричне позначення [1, с. 186]. Термін *концептосфера* вживається щодо складної комплексної сутності [4], яка поєднує концепти, що стають референтами або корелятами концептуальної метафори. Терміном *домен* позначаються більш конкретні поняття, що входять до складу концептосфери. Домен, у свою чергу, може містити такий структурний підрозділ, як *парцела* [7, с. 7]. До складу парцели входять тематично близькі концепти, які й стають референтами або корелятами досліджуваної концептуальної метафори.

Матеріалом дослідження слугували 3425 метафоричних виразів (засобів вербалізації концептуальної метафори), які було відібрано шляхом суцільної вибірки з 12 романів У. Голдінга. В результаті аналізу фактичного матеріалу було виділено концептосферу-референт **СВІТ ЛЮДИНИ** (1901 приклад – 55,5%) і концептосферу-референт **СВІТ ПРИРОДИ** (1524 приклади – 44,5%). В данній статті проаналізуємо концептосферу-референт **СВІТ ПРИРОДИ** із застосуванням методики фреймового моделювання.

За допомогою методики фреймового моделювання було побудовано модель концептосфери-референту **СВІТ ПРИРОДИ**. Як видно з рисунку 1, модель концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ** містить у собі 8 структурних одиниць (3 домени та 5 парцел), що пов'язані між собою ієрархічними відношеннями.

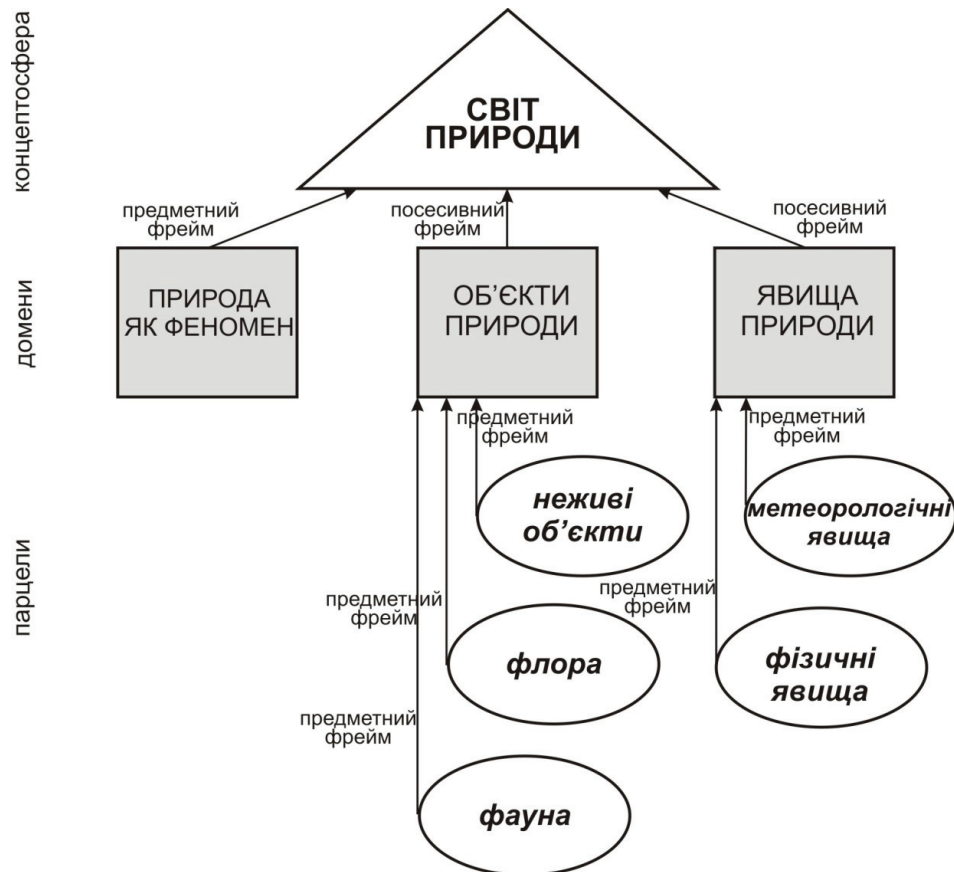

Рис. 1 Фреймова мережа концептосфери-референту **СВІТ ПРИРОДИ**

Основа мережної моделі концептосфери **СВІТ ПРИРОДИ** складається з domenів ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ та ЯВИЩА ПРИРОДИ. Концептуальні домени ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ та ЯВИЩА ПРИРОДИ інкорпуються до концептосфери **СВІТ ПРИРОДИ** за допомогою предметного та двох посесивних фреймів:

- **предметний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) є TAKE (*природа як феномен*);
- **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*об'єкти природи*);
- **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*явища природи*).

Два зазначені посесивні фрейми вказують на відношення “частина-ціле” між концептосферою та доменою, що входять до її складу. Предметний фрейм характеризує природу за якісними параметрами, тобто вказує на те, що не тільки концепти на позначення об'єктів чи явищ природи можуть отримувати визначення за допомогою метафори, але й також такий концепт, як *ПРИРОДА*.

Після проведення аналізу кількісного складу концептуальних domenів було встановлено, що вони суттєво відрізняються кількісним складом концептів (табл. 1):

Таблиця 1
Кількісна характеристика domenів концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ**

№	Домен	Кількість прикладів	Кількість в %
1	ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ	857	56
2	ЯВИЩА ПРИРОДИ	635	42
3	ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН	32	2
Всього		1524	100

Як видно з таблиці 1, відмінність в обсязі між доменами ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ і ЯВИЩА ПРИРОДИ є незначною. Концептуальний домен ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН у кількісному вираженні складає незначну частку концептосфери, що розглядається. Він нараховує лише 32 приклади концептів, які визначаються за допомогою метафори в романах У. Голдінга.

До концептуального домена ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН були віднесені метафоричні вирази, у яких концепт ПРИРОДА стає референтом, наприклад (концептуальна метафора виділена жирним, концепт-референт підкреслено): *Nature is hurrying us along and presenting us with a bill for her assistance. 'Природа нас квапить й пред'являє до сплати чек за свою допомогу'* [Fire Down Below, p. 130].

Згідно з рис. 1, до складу домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ входять три парцели: *неживі природні об'єкти*, *флора* та *фауна*. У результаті аналізу відношень між складовими вказаного домена було з'ясовано, що він структурується трьома предметними фреймами, які вказують на якість концептів, що входять до парцел:

1) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*неживі об'єкти*);

2) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*флора*);

3) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*фауна*).

Отже, концепти, які входять до вищезгаданого домена та отримують визначення за допомогою метафори, розподіляються за трьома групами:

– парцела *неживі об'єкти* (різноманітні частини пейзажу, астрономічні об'єкти): *The hand of the sky fell on him. 'Рука неба впала на нього'* [Pincher Martin p. 165]; *The river did not answer. 'Річка не відповіла'* [Inheritors, p. 76]; *Late in December the stones began to sing again. 'У кінці грудня каміння знову почало співати'* [The Spire, p. 113];

– парцела *флора* (різні рослини):... *but the water had risen so that many bushes stood with their feet in it. '... але вода піднялась настільки, що багато кущів стояли ногами в ній'* [Inheritors, p. 99]; ... *the flowers had died away ... '... квіти зав'яли (вмерли) ...'* [Inheritors, p. 57]; *Fungi on a tree were ears ... 'Гриби на дереві були вухами ...'* [Inheritors, p. 194];

– парцела *фауна* (тварини, птахи, комахи тощо): *The birds talked ... settled like white pebbles against the rock ... 'Птахи розмовляли ... влаштувавшись, як біла галька на скелі ...'* [Pincher Martin, p. 47].

Кількісне співвідношення складових домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ представлено в табл. 2:

Таблиця 2
Складові домену ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ

№	Назва парцели	Кількість прикладів	Кількість в %
1	неживі об'єкти	600	70
2	флора	223	26
3	фауна	34	4
Всього		857	100

Як можна побачити, із парцел, що входять до складу домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ, найбільшою кількістю прикладів характеризується парцела *неживі об'єкти*. Доля парцели *флора*, до якої належать концепти на позначення рослин, є майже у двічі меншою. Концепти на позначення тварин, птахів тощо, які формують парцелу *фауна*, представлені невеликою кількістю прикладів – лише 4% від загального обсягу домену.

Структура домена ЯВИЩА ПРИРОДИ, згідно з рис. 1, складається з двох парцел *метеорологічні (атмосферні) явища* та *фізичні явища*, відношення між якими та поданим доменом визначаються двома предметними фреймами, що вказують на якість природних явищ:

1) предметний фрейм ЩОСЬ-явище (*явища природи*) є ТАКЕ-якість (*метеорологічні*);

2) предметний фрейм ЩОСЬ-явище (*явища природи*) є ТАКЕ-якість (*фізичні*).

Згідно з результатами аналізу, концепти, які формують домен ЯВИЩА ПРИРОДИ, можуть бути розподілені за двома групами:

– парцела *метеорологічні явища* (тобто концепти на позначення різних явищ атмосферного характеру, таких як види опадів, вітру і т.ін.): *The arms of the clouds turned to gold ... 'Руки хмар перетворилися на золото ...'* [Inheritors, p. 43]; *A tongue of summer lightning licked right inside the inner crevice so that he saw shapes there. 'Язик літньої блискавки лизнув середину щілини так, що він побачив там тіні.'* [Pincher Martin, p. 147]; *Somewhere in the sky the thunder grumbled. 'Деся в небі скаржився грім.'* [Scorpion God, p. 144]; ... *the hiss of the rain ... '... шипіння дощу ...'* [Pincher Martin, p. 171];

– парцела *фізичні явища* (концепти, що позначають світлові, акустичні та теплові природні явища, наприклад, вогонь, тишу, світло тощо): *The flames, as though they were a kind of wild life, crept as a jaguar creeps on its belly toward a line of birch-like saplings that fledged an outcrop of the pink rock. 'Полум'я, наче воно було видом дикого життя, повзло, як повзе на животі ягуар, до лінії березової порості, що вистелила пір'ям оголену частину рожевої гори.'* [Lord of the Flies, p. 44]; ... *the light dancing in the water ... '... світло танцювало у воді ...'* [Scorpion God p. 91]; *The sentry looked up at the heat haze creeping over the quay wall. 'Вартовий подивився на жаркий туман, що повз через стіну набережної.'* [Scorpion God, p. 138].

Дані кількісного аналізу вказують на те, що обидві парцели є досить численними за складом (табл. 3):

Таблиця 3
Складові домена ЯВИЩА ПРИРОДИ

№	Парцели	Кількість прикладів	Кількість в %
1	фізичні явища	474	75
2	метеорологічні явища	161	25
	Всього	635	100

Так, парцела **фізичні явища** складається з 474 прикладів концептів (75%), а парцела **метеорологічні явища** нараховує 161 приклад, що є втричі меншим за попередню парцелу (25%).

Отже, як можна побачити, метафоричне вираження у творах У. Голдінга отримують численні та різноманітні концепти на позначення природних об'єктів і явищ. Вони формують концептосферу **СВІТ ПРИРОДИ**, яка відзначається розгалуженою структурою з ієрархічними відношеннями всередині. Значною частотністю використання відзначаються концепти на позначення об'єктів навколишньої дійсності (**ВОДА, ОКЕАН, ГОРА, СТРИМЧАК**) та природних явищ фізичного характеру (**ВОГОНЬ, СВІТЛО**).

Розкриття структури концептосфери, яка використовується як корелят при створенні метафори, надасть змогу вивести моделі концептуальної метафори.

Література:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Жаботинская С. А. Ономастические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку: Сб. науч. трудов. Посвящается Е. С. Кубряковой. – Москва-Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский Г.У., 2002. – С. 115-123.
3. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – Выпуск 478. – М. : Московский гос. лингвистический ун-т, 2003. – С. 145-164.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – № 9.: Проблеми прикладної лінгвістики / Під ред. Іщенко Д. С. – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 81-92.
5. Жаботинская С. А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // Zlovo z perspektywy jezykoznaucy i tlumacza, tom II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – Р. 53–62.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский: Пер с англ. / Под ред. Ф.М. Кулакова. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
7. Нижегородцева-Кириченко А. А. Лексико-семантическое поле “интеллектуальная деятельность”: Опыт концептуального анализа (на материале существительных современного англ. языка): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Нижегородцева-Кириченко А. А. – К., 2000. – 280 с.
8. Полужин М. М. Про будову мовної свідомості та фрейм-структури / М. М. Полужин, Н. Ф. Венжинович // Единицы и категории современной лингвистики / Сборник статей, посвященных юбилею В. Д. Калиущенко. – Донецк : ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – С. 258-269.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономастология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитоцентр, 2000. – 248 с.
10. Старостина Е. В. Фреймовый анализ русских глаголов поведения на материале ассоциативных связей: дисс.... кандидата филол. наук: 10.02.01 / Старостина Е. В. – Саратов, 2004. – 269 с.
11. Тарасова И. А. Фреймовый анализ в исследовании идиостилей / И. А. Тарасова // Филологические науки. – 2004. – № 4. – С. 42-49.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Golding W. Fire Down Below / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1989. – 313 p.
13. Golding W. The Inheritors / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1988. – 233 p.
14. Golding W. Lord of the Flies / W. Golding. – New York : A Perigee Book, 2001. – 208 p.
15. Golding W. Pincher Martin / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1962. – 208 p.
16. Golding W. The Scorpion God / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1977. – 178 p.
17. Golding W. The Spire / W. Golding. – London-Boston : Faber and Faber, 1988. – 223 p.

Іванів Р. О.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

**КОНЦЕПТ "ДУША" ЯК КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ "ЛЮДИНА"
ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(на матеріалі фразеології)**

У статті проаналізовано погляди лінгвістів на проблему концептосфери та концепту, розглядається вербалізація концепту "Душа" в українських фразеологізмах.

Ключові слова: концептосфера, концепт, фразеологізм, душа.

В статье проанализированы взгляды лингвистов на проблему концептосферы и концепта, рассматривается вербализация концепта "Душа" в украинских фразеологизмах.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, фразеологизм, душа.

The article deals with the analysis of the researchers' views of the problem of concept sphere and concept. It focuses on the conceptualization of Soul in Ukrainian idioms.

Keywords: concept sphere, concept, idiom, soul.

Говорячи про лінгвістику останніх десятиліть, необхідно звернути увагу на особливі тенденції, які полягають у переорієнтації досліджень у нових стратегічних напрямках, в епіцентрі яких знаходиться людина-мовець, людина-текстотворець, людина-носіє культурних феноменів. Унаслідок цього сформувався новий напрямок гуманітарної науки – концептологія. Вона базується на структурі лексико-семантичних полів, але виходить далеко за їх межі, враховуючи національно-культурну специфіку та спосіб світосприйняття народу – носія мови. У руслі антропоцентричної парадигми розвитку сучасної лінгвістичної думки спостерігається посилення інтересу науковців до вивчення мови з урахуванням природи людини, її внутрішнього світу, мислення, світобачення. Це визначає актуальність дослідження концептосфери "Людина" (на матеріалі англійської та української мов).

Мета статті – охарактеризувати особливості реалізації концепту "Душа" в українських фразеологізмах. Мета вимагає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати погляди лінгвістів на проблему концептосфери;
- охарактеризувати погляди науковців на поняття концепту;
- розглянути вираження концепту "Душа" у фразеологізмах.

Аналізуючи погляди мовознавців на проблему концептосфери, слід почати з того, що поняття "концептосфера" було введене у російську лінгвістику Д. Лихачовим. Учений зазначав, що концептосфера – це сукупність концептів нації й зауважував, що чим багатша культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатшою є концептосфера народу [1, с. 5].

Продовжуючи вивчення проблеми концептосфери, З. Попова та І. Стернін глибше досліджують означену категорію та визначають національну концептосферу як сукупність категоризованих, опрацьованих, стандартизованих концептів у свідомості народу (менш стандартизованими є концептосфери різних соціальних груп, а концептосфери індивідуальної свідомості взагалі не піддаються стандартизації), а семантичний простір мови – як частину національної концептосфери, яка позначена мовними засобами, названа у мові і представлена семемами і семами (тобто значеннями і компонентами значень) [3, с. 28-29].

У вітчизняній науці проблема концептосфери досліджується багатьма вченими, зокрема, О. Селіванова на позначення системи концептів у свідомості людини використовує термін "концептуальна система", вказуючи на те, що у російській гуманітарній традиції він відповідає терміну "концептосфера", введеному Д. Лихачовим. Її характеризує, на думку дослідниці, сукупність структурованих й упорядкованих знань, уявлень про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Тобто у концептуальній системі конденсується та фіксується інформація, отримана у вербальній та невербальній формі різними шляхами: від органів чуття у результаті осмислення або у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів [5, с. 261].

Незважаючи на розбіжності у термінологічному визначенні аналізованого поняття, спільним для усіх дефініцій є твердження про те, що концептосфера – це сукупність концептів, яка характеризується системністю, структурованістю, категоріальним статусом.

Дослідження концептосфери передбачає вивчення концепту, як основного складника. Концепт розглядають як загальне поняття та комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет (А. Вежицька).

Інша група вчених, зокрема Ю. Степанов, використовує термін "культурний концепт", переводячи проблему у русло культурології. "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини" [6, с. 43].

Таким чином, концепт є понятійною категорією, яка пояснює ментальні одиниці або психічні ресурси нашої свідомості й ту інформаційну структуру, котра відображає знання й досвід людини [6, с. 209]. Лінгвальний концепт – вербально виражена інтегральна категорія, яка репрезентує мовну картину світу [2, с. 15].

Це означає, що сукупність концептів формує концептосферу. Концептосфера має різні засоби реалізації у мові, один із них – фразеологія.

Фразеологія кожної мови – це скарбниця народу, здобуток його мудрості й культури, що містить матеріал про його історію, який допомагає дізнатись про побут того чи іншого народу, про його традиції і звичаї, моральні сторони життя, ідеали, мрії і сподівання. У фразеологізмах відображається культурна своєрідність народу.

Аналіз фразеологічної концептуалізації світу сприяє поглибленню знань про семантику, синтактику та прагматику мови в цілому, їхній зв'язок з етносвідомістю та культурою. Фразеологізми “можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їх символічний характер і в цій якості виступати як мовні експоненти культурних знаків [8, с. 250].

Дослідження концепту “Душа” на матеріалі фразеології є актуальним та зумовленим наявністю значної кількості фразем (560) із ключовим словом-репрезентантом “душа”.

За уявленнями українців душа є надзвичайно важливою у духовному світі людини. Згідно релігійних вірувань Всевишній Творець дає кожній людині душу, яка на відміну від тіла є безсмертною. З раннього дитинства упродовж віків матері вчать своїх дітей молитися до Господа, ходити до храму, дотримуватися десятих Божих заповідей, щоб спасти свою душу тут, у земному житті для вічності. Душа є совістю, сумлінням, мірилом моральних цінностей людини, внутрішнім голосом Бога, який кличе людину йти дорогою вічних істин: добра, любові, милосердя: *мати Бога в душі, мати Христа в душі*. Однак у щоденній круговерті важливих та невідкладних справ людина перестає чути той голос неба, і живе, мало думаючи про душу, а більше дбає про задоволення тілесних бажань і матеріальні блага. Таким чином, порушуючи Божі закони, людина може занепасти свою душу і це фіксує фразеологія: *не мати Бога в душі, брати гріха на душу, віддати чортів душу, віддати Богові душу, тіло без душі*.

Окрім релігійного аспекту душі для українців душа – це ще і внутрішній світ людини, потаємні почуття і переживання: *з дна душі моєї; у глибині душі; на душі; виливати душу; відкривати душу*. Душа – місце зосередження прагнень, бажань людини: *душа прагне; душа (не) лежить; скільки душа забажає*. Душа – це і сама людина: *жива душа; жодної живої душі*. Душа як і людина може і радіти і страждати: *душа радіє, душа тішиться, весело на душі; душа рветься, крається душа*.

Таким чином, у концепті “Душа” зафіксована ця специфіка народних уявлень, і не випадково Ю. Степанов називає концепт “пучком” уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово. Проаналізувавши фраземи із ключовим словом-репрезентантом душа, у структурі концепту “Душа” виділяємо ядро, ближню та дальню периферію. **Ядерну** зону концепту формують наступні когнітивні ознаки:

1) Душа – “внутрішній емоційно-психічний стан людини, різноманіття її почуттів і бажань”. Дана група є найчисельнішою, куди входить 189 фразеологічних одиниць, які передають різні відтінки внутрішніх переживань людини як позитивних так і негативних. У цій групі концептуальних ознак виділяємо такі підгрупи: 1) “Душа місце зосередження негативних переживань і страждань людини”: *душа скніє, сохне, болить, щемить, ятриться, рветься, крається, кривавиться, перевертається, береться болем, несе тягар, огортається тугою (смутом), проймається жалем; важкий камінь давить душу; шкребе на душі; гірко на душі*. За уявленнями українців душа може страждати так само як і тіло, це – найвразливіше місце, невидимий орган, якому можна завдати болю: *ранити душу; різонуту душу; роз'ятрити душу; розпикати душу; палити душу; наплювати в душу; розтравлювати душу; мучити душу; облили свою душу слізьми; солити рани душі; розворушувати давню (незагойну) рану в душі*. Ця підгрупа концептуальних ознак налічує найбільшу кількість фразеологізмів (84), які виражають почуття суму, тривоги і страждань. Цей факт пояснюється важким історичним минулим українського народу, і фразеологія, увібравши в себе ці історичні перипетії, є виразником духу нації різних епох.

2) “Душа – внутрішній світ людини, її потаємні, приховані від інших людей почуття”. Вище зазначену концептуальну ознаку репрезентують 26 фразеологічних одиниць, зокрема: *на дні душі; на саме дно душі; у глибині душі*. На позначення даної ознаки виступають також фразеологізми, які виражають бажання людини щиро поділитися з кимось найпотаємнішим, тим, що хвилює: *виливати (вилити) свою душу; розкривати душу*. Фразеологічні одиниці *підібрати ключ до душі; проникати в душу; добиратися до душі* виражають намагання відкрити завісу внутрішнього світу людини і добитися її довіри, і таким чином вербалізують дану концептуальну ознаку. Душа є найсокровеннішим і найсвятішим для людини, тому за уявленнями українців не можна *входити (вкрадатися) в душу; залазити з чобітьми в душу; залізи в саму душу; лізти змією в душу; копирсатися в душі*.

3) “Душа – місце зосередження почуттів радості, піднесення”. Ця ознака експлікується такими фраземами: *аж душа радіє (радується); душа співає; весело (любо) на душі; душа стала на місце; відпочити душею; гріти душу; як маслом по душі; бальзам на душу*. В порівнянні з першою підгрупою, яка налічує 89 фразеологічних одиниць, в цій категорії тільки 20 фразем. Це свідчить про те, що упродовж історії український народ супроводжували частіше хмари смутку і страждань, а рідше радість і щастя.

4) “Душа – вмістилище уподобань, бажань і прагнень людини”. Цю концептуальну ознаку реалізують 19 фразеологізмів, зокрема: *душа (не) лежить; душа пристала; душа поривається; куди (скільки) душа забажає; чого тільки душа прагне; для (до) душі; прийтися до душі; припасти до душі; (не) йде на душу; лягати на душу*.

5) “Душа – місце зосередження почуттів кохання, любовної прив'язаності”. Дану концептуальну ознаку реалізують 17 фразеологічних одиниць, а саме: *душею прирости (пристати); прихилитися душею; прикипіти душею; прилипнути душею; припасти до душі; відбирати серце й душу; душі не чути; душа пристала до; душа в душу; як свою душу; без душі*. Таким чином за уявленнями українців в душі людини містяться найтонші і найніжніші почуття кохання.

6) “В душі містяться почуття спокою, полегшення”. Ця концептуальна ознака вербалізується 18-ма фразеологічними одиницями, зокрема: *відлягло від душі; відійшло від душі; відтанути в душі; здимати важкий камінь з душі; як камінь з душі звалився; здійснити тягар з душі; душа розм'якла; легко на душі; повітлішало на душі; відвести душу*.

7) “Душа – місце, де також містяться почуття хвилювання, збентеження”. Ця концептуальна ознака репрезентована 17-ма фразеологізмами, а саме: *до глибини душі; замутити душу; захопити за душу; вибрати душу; запалювати душу; заходити в душу; зачіпати за саму душу; перевернути душу; приймати душу*.

8) "В душі зароджуються і перебувають почуття страху". Дану ознаку виражають 7 фразеологічних одиниць, зокрема такі: *душі не стало*; *душа в п'ятки тікає* (*опускається*; *ховається*); (*аж*) *в душі похолонуло* (*похололо*).

Таким чином наведена класифікація демонструє те, що українці уявляють душу як місце зосередження найрізноманітніших почуттів і бажань людини.

На **ближній периферії** концепту також знаходяться наступні ознаки:

"Душа – нематеріальна, духовна сутність, дана людині Богом від народження, яка покидає тіло після смерті і йде у потойбіччя". Ця ознака реалізується 10-ма фраземами, зокрема: *душа відлетіла в небо*; *душа переставилася*; *душа попрощалася* (*розлучилася*) *з тілом*; *розлука з душею*; *продзвонити по душі*; *віддавати Богові душу*; *покласти душу*. Згідно з уявленнями українців душа після смерті людини вилітає з тіла і перебуває біля нього ще три дні до закінчення похоронного обряду, а потім ще сорок днів блукає і тільки після цього йде на той світ.

"Душа – найважливіше для людини, її совість, канал єднання з Богом". Під час життя людина повинна дбати про свою душу, очищувати її від гріхів, жити за Божими заповідями і таким чином відчувати в душі присутність Бога: *мати Бога* (*Христа*) *в душі*; *мир душі*; *рятувати грішну душу*.

"Гріхи людини забруднюють її душу". За релігійними переконаннями гріхи людини оскверняють її душу, і вона потрапляє в полон до диявола: *брати гріха на душу*; *положити* (*прийняти*) *гріх на душу*; *віддати чортів* (*дідькові*) *душу*; *продавати душу дияволу*.

"Душа – носій рис характеру людини". Цю концептуальну ознаку реалізують 17 фразем. Душа рівнозначна з особистістю людини, її внутрішньою сутністю. Кожній людині властиві певні риси, і позитивні і негативні. Ці якості переносяться на душу, яка є другим "я" людини. Якщо людина є щирою і відкритою, говорять: *відкрита* (*розкрита*) *душа*; *широка душа*; *щира душа*; *душа навістіж*; *щирою душею*; *з глибини душі*; *від усієї душі*; *душею і серцем*; *докладати душі*; *вкладати всю душу*. На позначення негативних характеристик характеру людини вживаються такі фразеологічні одиниці: *заяча душа*; *чорнильна душа*; *мишача душа*; *каїнова душа*; *черства душа*; *не мати душі*.

На **дальній периферії** знаходяться такі концептуальні ознаки:

"Душа – це сама людина". Дану ознаку виражається 9-ма фразеологічними одиницями, зокрема: *жива душа*; *ні душі* (*душечки*); *стати над душею*; *жодної* (*ні*) *живої душі*; *закропити душу*; *проквасити душу*; *аж з душі верне*.

"Душа – пам'ять людини". За уявленнями українців душа зберігає спогади про життєві події, які залишили в ній помітний слід. Цю ознаку репрезентують 7 фразеологічних одиниць: *впадати в душу*; *лишати* (*залишати*, *оставити*) *глибокий слід в душі*; *карбуватися в душі*; *тримати в душі*; *западати в саму душу*.

З цього випливає те, що концептосфера "Людина", зокрема концепт "Душа" по-особливому реалізувались у фразеологізмах. У результаті розвідки були виявлені когнітивні ознаки концепту "Душа" і фразеологічні одиниці, які їх репрезентують. У ядрі концепту перебувають такі когнітивні ознаки: "душа – внутрішній світ людини, її емоційно-психічний стан", на ближній периферії – "душа – духовна сутність, дана людині Богом, яка покидає тіло після смерті", "душа – найважливіше для людини, її совість, канал єднання з Богом", "гріхи людини забруднюють її душу", "душа – носій рис характеру людини"; на дальній периферії – "душа – це сама людина", "душа – пам'ять людини".

Таким чином фразеологічна концептуалізація відображає світоглядно-аксіологічні пріоритети та орієнтири української нації. Душа в українській мовній картині світу є насамперед вмістилищем почуттів людини, як позитивних так і негативних, її бажань та прагнень. Не менш важливою є "душа" як духовна сутність, яка потребує очищення від гріхів, збагачення добрими справами, і метою життя кожної людини є спасіння її душі. Однак, враховуючи те, що концептуальна ознака "душа – внутрішній світ людини, її почуття і бажання" представлена найбільшою кількістю фразеологічних одиниць (189) порівняно із такими концептуальними ознаками як "душа – духовна сутність, дана людині Богом", "душа – найважливіше для людини, її совість, канал єднання з Богом", "гріхи людини забруднюють її душу" (20) можна зробити висновок, що в ієрархії аксіологічної моделі для носія української ментальності на першому плані знаходиться все таки емоційно-матеріалізований аспект концепту "Душа".

Література:

1. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Изв. РАН – СЛЯ – 1993. – № 1. – С. 3-9.
2. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной лингвистики и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6-17.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.
4. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: Синто, 1993. – 191 с.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова: монографія. – К.: Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академ. Проект, 2004. – 992 с.
7. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 65-69.
8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М., 1996. – 286 с.
9. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.
10. Longman – Longman Idioms Dictionary. – Harlow: Pearson Education Limited, 2000. – 402 p.

Ісмаїлова Е. А.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ АЛЮЗИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ АНТРОПОНІМІВ

У статті виявлено закономірності ускладнення структури концепту, вербалізованого власним ім'ям, у результаті його алюзивного функціонування.

Ключові слова: алюзивний антропонім, концепт, фрейм

В статье выявлены закономерности усложнения структуры концепта, вербализованного именем собственным, в результате его алюзивного функционирования.

Ключевые слова: алюзивный антропоним, концепт, фрейм

The article deals with the patterns of complication of the concept structure verbalized by a proper name as a result of its allusive functioning.

Key words: allusive anthroponym, concept, frame.

В сучасному мовознавстві значна увага приділяється дослідженням когнітивних аспектів мовних явищ. Основним об'єктом лінгвістичного аналізу стала мовна свідомість носіїв мови, а їхньою кінцевою метою – виявлення та опис глибинних структур цієї свідомості. Поява цього напрямку була пов'язана з розумінням і вивченням мови як засобу формування та вираження думки, зберігання та організації знань в людській свідомості, обміну знаннями [3].

Саме питання про те, в якому вигляді репрезентуються знання в ментальному лексиконі, є одним з ключових питань когнітивного напрямку лінгвістики. На цій підставі ми вважаємо доречним використання лінгвокогнітивного підходу, який надає можливість всебічно розглянути та проаналізувати у нашому дослідженні алюзивне функціонування онімів в публіцистичному тексті. Висловлене вище зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є алюзивні антропоніми в англomовному публіцистичному тексті, **предметом** є лінгвокогнітивний аспект функціонування антропонімів з алюзивним значенням.

Метою дослідження є визначення лінгвокогнітивних особливостей алюзивного функціонування англomовних антропонімів.

Мета передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- встановити та структурувати концептуальну ділянку досвіду, на фоні якої висвітлюється значення слова;
- визначити можливості та роль алюзивного антропоніма в об'єктизації концептуальної інформації;
- розробити фреймову модель концепту *Дональд Трамп*, виявленого у межах публіцистичного тексту.

Одиницею знання, по відношенню до якого визначається когнітивна здатність людини, є концепт. Концепт включає в себе не тільки теоретичне знання, але й повсякденне знання. Серед звичайних способів створення концептів виділяють вербальне і невербальне спілкування, чуттєвий досвід, предметно-практичну діяльність, розумову, експериментально-пізнавальну та наукову діяльність [9]. Таким чином, за допомогою мови активізуються наші уявлення та знання про світ [3].

Будучи одиницею когнітивного рівня, концепт об'єктивує лише частину свого смислового потенціалу в конкретному слові. Н. Певна та Ж. Вардзелашвили відмічають, що концепт не є словом-примітивом, він є відміченим культурною пам'яттю поняттям, яке формує орієнтири буття мовця [4].

У тому випадку, якщо концепт представлений власною назвою, виникає питання про можливість кваліфікування його як концепт, оскільки прийнято вважати, що концепт мотивується поняттям і в основі його семантичної структури лежить саме понятійне ядро.

У даній статті об'єктом дослідження є не просто власні назви, а алюзивні антропоніми. Здатність антропонімів виступати в якості інтертекстуальних алюзій дає підставу стверджувати, що власні назви дійсно мають лексичне значення. Антропоніми доволі часто беруть на себе роль алюзій, що забезпечується наявністю у власних назв великої кількості ознак у порівнянні з загальними назвами [7, с. 70].

Як алюзивні антропоніми можуть виступати імена літературних персонажів, біблійних героїв, реальних людей, які зробили внесок в історію або культуру людства. Ім'я людини в такому випадку має не тільки ідентифікуюче значення, але й символічне. Якщо вимовити алюзивне ім'я, перед нашими очима промайне не обличчя людини, що його носить, а час, в якому вона жила, результат її діяльності тощо. Всі асоціації, пов'язані з іменем людини, чи це політичний діяч або людина мистецтва, входять у концепт імені даної персоналії та збагачують власне сприйняття цього імені. З цієї точки зору, власна назва виконує не тільки ідентифікуючу функцію, це “згорнутий” текст, представлений концептом. Передаючи певний концепт, власна назва активує й відповідний когнітивний контекст, або фрейм, при цьому “фреймом, або когнітивним контекстом – це моделі культурно-обумовленого, канонізованого знання, яке є загальним, принаймні, для частини спільноти” [2, с. 33].

Семантичний об'єм власної назви в публіцистичному дискурсі представляє собою фреймову структуру, що експлікує різноманітні ознаки об'єкта, що відображається, та пов'язані з ним асоціації у носіїв мови. У нашому дослідженні ми беремо за основу фреймову модель, яка має допомогти у визначенні лінгвокогнітивних особливостей алюзивного функціонування антропонімів в публіцистичному тексті.

Фрейм – це поняття, яке слугує для пояснення та опису принципів структуризації людиною оточуючого світу [8]. Таким чином, виявляється, що основним принципом вивчення всіх мовних явищ стає антропоцентризм, який ґрунтується на особливостях сприйняття, концептуалізації, категоризації оточуючої дійсності, а також інших пізнавальних процесів людини, яка говорить та мислить.

Фрейм, як поняття когнітивної структури, характеризується неоднозначністю дефініцій. Термін “фрейм” упровадив М. Минський та визначив його як структуру даних, в якій відображені набуті в результаті попереднього досвіду знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що описує цю ситуацію [10, с. 245]. На думку І. В. Івашкевич, фрейм – це особлива структура знань, яка складає необхідну попередню умову нашої здатності до розуміння пов’язаних між собою слів [6, с. 78]. Фрейм також визначається як ієрархічно організована система знань про позначуване, що відображає “максимально узагальнене схематизоване уявлення про концептуальну основу значення” [1, с. 83].

У нашому дослідженні, спираючись на концепції вищезгаданих авторів, ми трактуємо фрейм як ієрархічно організовану структуру знань, що являє собою мережу з терміналів і слотів і зв’язків між ними. Термінали містять дані, які завжди істинні в ситуації, що розглядається, слоти, у свою чергу, повинні бути заповнені конкретними даними.

Таким чином, фрейм є структурою вузлів та відносин. Фрейм-структура представлена терміналами, які є вершинними рівнями фрейму. Нижче цих вузлів розташовані слоти. Таким чином, фрейми мають внутрішню структуру, елементи якої представлені складною конфігурацією слотів.

Наявність у антропоніма *Дональд Трамп* асоціацій, образів, визначення його як сховища значень та співзначень, спільних для всієї мовної спільноти, дає нам підставу розглядати його як концепту. Фреймова модель надає змогу простежити діапазон флуктуації константних елементів концепту, що аналізується, в публіцистичному тексті.

Дональд Трамп є американським бізнесменом, відомою особистістю на телебаченні та радіо, письменником. Як кожний антропонім, ім’я *Дональд Трамп* має лексичне значення, до ядра якого входить національність і стать референта. Завдяки своїм вчинкам, роду діяльності, зовнішності тощо, будь-яка людина може стати відомою. Саме за умови відомості особи, завдяки її певним якостям у певних дискурсах, актуалізується не лише її денотат, тобто національність або стать, які є типовими для кожної людини, але й інші риси, характерні для цієї особистості. Відоме ім’я може функціонувати алюзивно, тобто адресант, використовуючи його (ім’я), посилається, натякає на певну рису носія імені. Алюзія є засобом функціонування антропонімів в тексті, мовленні.

Алюзія ґрунтується на переосмисленні виразів, слів, зокрема антропонімів, які в певному контексті набувають яскраве емоційно-стилістичне, оцінне забарвлення завдяки актуалізації певних смислових асоціацій. На думку Е. М. Дронової, ім’я є функціонально невизначеним, якщо воно використовується поза межами конкретного контексту, воно не має вираженого загального значення, яке відрізняється від одиничного значення вихідного антропоніма. Саме контекст та об’єм і зміст культурного тезауруса конкретної людини визначає декодування алюзивної інформації, яка міститься в даному імені [5].

Звертання до контекстуального втілення концепту продиктовано тим, що релевантний показник в тексті дозволяє виявити не тільки зафіксовані в словниках, але й концептуальні варіанти [4]. Реципієнт сприймає інформацію, та це є ключем для активації окремих ділянок фрейму концепту *Дональд Трамп*, до якого входять найбільш загальні та типові відомості, пов’язані з цією людиною. Ці відомості, що структуровано фреймовими відносинами, можна відобразити у вигляді схеми (див. рис. 1).

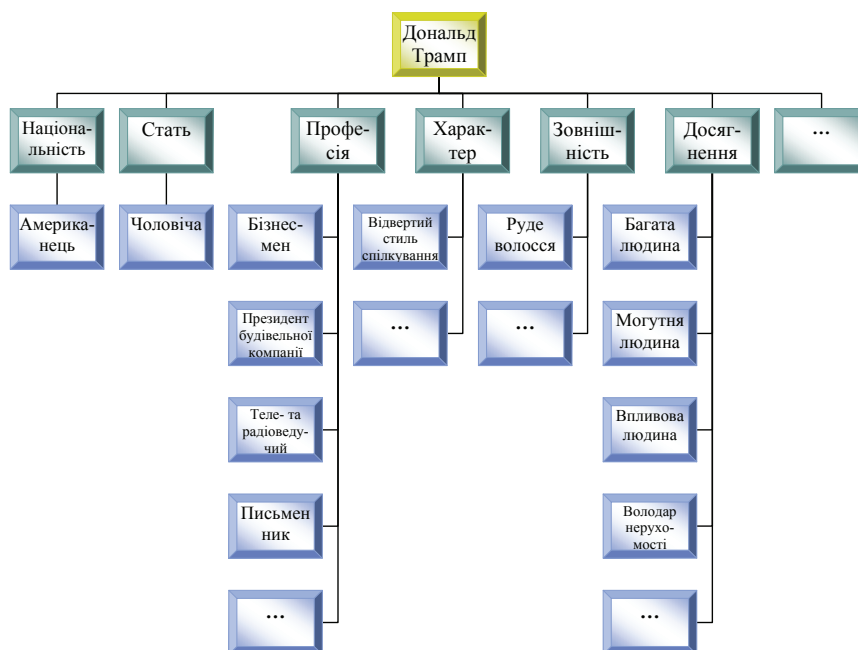

Рис. 1. Фреймова модель концепту “Дональд Трамп”

Даний фрейм, який від початку є певним чином структурованими ділянками, що є загальними для кожного антропоніма відповідного типу (термінали “національність”, “стать”), починає заповнюватися новою інформацією в процесі пізнання людини, тобто за слотами закріплюються певні значення, джерелом яких є сама людина та її життєдіяльність. Іншими словами, вже в момент первісного контакту реципієнта з концептом *Дональд Трамп*, в його свідомості активується фрейм, що відповідає даному типу оніма. Основними терміналами такого фрейму будуть: національність, стать, професія, характер, зовнішність та ін. У ці термінали в процесі пізнання людини буде вміщуватися інформація, представлена слотами, що у своїй сукупності буде складати нове або існуюче в свідомості реципієнта уявлення про дану людину.

Кожний фрейм, що уявляє з себе ієрархічну конфігурацію з фіксованою вершиною та слотами, що стоять нижче, має властивість до обмеження та фокусування уваги на будь-якій його частині. Актуалізацію слотів, що належать до концепту *Дональд Трамп*, можемо простежити у контексті публіцистичних текстів. Розглянемо наступний приклад:

They're the Donald Trumps of commie kitsch. (Philadelphia Inquirer, 2012, January 5).

У цьому випадку доволі складно зрозуміти, яка саме характерна риса мається на увазі, але якщо розглянути подальший контекст, одразу можна збагнути, що на перший план виводиться здатність керування будівництвом. У даному контексті актуалізується саме той елемент фреймової структури, який вказує на професію носія імені. Інакше кажучи, активізується слот “президент будівельної компанії” терміналу “професія”:

They're the Donald Trumps of commie kitsch. Everybody knows circus people are zany. So what do you expect when two former East German circus acrobats start a hotel? Zaniness. (Philadelphia Inquirer, 2012, January 5).

У певних контекстах актуалізація терміналу “професія” може здійснюватися також через слот “телеведучий”:

The overall winner of The Apprentice will work for the show's judge, Terry Serepissos, who Sims says he hand-picked to be the Donald Trump of the New Zealand show. (The New Zealand Herald, 2010, February 11).

Дональд Трамп є продюсером та ведучим успішного реаліті-шоу “Кандидат”. Террі Серепісос був обраний “Дональдом Траппом” новозеландського шоу, тобто ведучим ТВ-шоу.

Слот “володар великої кількості нерухомості” терміналу “досягнення” актуалізується у таких прикладах:

But meanwhile, Italy owns about 2 trillion worth of property, and it doesn't take a Donald Trump to put the two together. (Newsweek, 2002, December 8).

The thirtysomething, Brooklyn-born El-Gamal is motivated more by real estate ambition – one of these sources describes him as aspiring to be the next Donald Trump – than Islamic theology or ideology. (The Daily Beast, 2010, November 22).

Слот “багата та могутня людина” терміналу “досягнення” акцентується у наступних прикладах:

Should you go with an old friend or the new Trump? (Newsweek, 2004, September 19).

I have to admit that dollar signs flashed before my eyes. It would have been the easiest money I'd ever earned. A 500 per cent return? Just call me Donald Trump. But with better hair. (The New Zealand Herald, 2012, March 22).

В останньому прикладі є також посилення на характерні риси зовнішності, через актуалізацію слоту “руде волосся”.

Динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні дозволяє уточнювати зміст лексичної одиниці. Механізм такого уточнення виглядає як актуалізація в слові одних елементів смислу та нейтралізації інших.

Без знання контексту важко виокремити, яка саме інформація закладена в наступних алюзивних антропонімах:

In fact, Ice Cube, 36, is much more the young radical than rappers half his age, whose role models seem to be Frank Sinatra and Donald Trump. In fact, Cube (born O'Shea Jackson) has been fed up for years. He was a savagely angry (and wickedly witty) social commentator on N.W.A.'s late-'80s benchmarks "Straight Outta Compton" and "F--- Tha Police." He was no less angry on his solo albums in the '90s--even, on the harsh 1990 track "No Vaseline," with former N.W.A. colleagues he accused of selling out. (Newsweek, 2006, June 18).

Аналіз контексту допомагає встановити, що алюзивний антропонім актуалізує термінал “характер”, слот “відвертий стиль спілкування”. Зазначений слот актуалізується через алюзивне вживання трьох прізвищ відомих людей, які незважаючи на різні види діяльності мають спільну рису.

Наявність у антропоніма *Дональд Трамп* культурно-ціннісного та асоціативного компонентів значення свідчить про можливість вербалізації однойменного концепту. Контекстуальна співвіднесеність мовних одиниць є важливим засобом нейтралізації або, навпаки, актуалізації семантичних ознак алюзивних антропонімів.

Перспективним вбачаємо подальше дослідження лінгвокогнітивних особливостей функціонування алюзивних антропонімів у художньому тексті.

Література:

1. Беляевская Е. Г. Семантика слова. – М. : Высшая школа, 1987. – 126 с.
2. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н.Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Научное издание под ред. И.А.Стернина. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2001. – С. 25-36.
3. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики, 2004. – №1. – С. 18-36.
4. Вардзелашвили Ж. Концепт как языковой маркер гипертекстуальности (на материале концептосферы “сахар-сахарный”) / [Электронный ресурс] / Ж. Вардзелашвили, Н. Певная // Сборник материалов Всероссийской заочной научно-практической конференции “Гипертекст как объект лингвистического исследования”. – Самара, 2010. – Режим доступа : <http://vjanetta.narod.ru/marker.html>

5. Дронова Е. М. Семантические характеристики аллюзивных имен собственных / [Электронный ресурс] / Е. М. Дронова // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 4. – Воронеж : ВГУ, 2006. – Режим доступа : http://lse2010.narod.ru/yazik_kommunikatsiya_i_sotsialnaya_sreda_vipusk_4/emdronova_semanticheskie_harakteristiki_allyuzivnih_imyon_sobstvennih/
6. Ивашкевич И. Н. Фрейм как структура представления знаний в когнитивном аспекте / И. Н. Ивашкевич // Вестник РУДН. Сер. Лингвистика. – М., 2011. – № 2. – С. 77-82.
7. Камовникова Н. Е. Антропонимы как интертекстуальные аллюзии в поэтическом тексте : дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Наталья Евгеньевна Камовникова. – СПб, 2000. – 200 с.
8. Кубрякова Е. С. Язык и мнение / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М, 1996. – 248 с.
10. Minsky M. L. The Society of Mind / M. L. Minsky. – N. Y., 1988. – 336 p.

Канак Ю. М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІДІОМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДІВЧИНА” У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню семантичної сфери “Дівчина” у німецькій фразеології. Основною метою є виявлення гендерної маркованості та реальна актуалізації фразеологічних одиниць досліджуваної сфери у сучасному німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: гендерна маркованість, актуалізація, прагматичні рестрикції, чоловічий/жіночий референт.

Статья посвящена проблеме изучения семантической сферы “Девушка” в немецкой фразеологии. Главной целью является выявление гендерной маркированности и реальной актуализации фразеологических единиц изучаемой сферы в современном немецком дискурсе.

Ключевые слова: гендерная маркированность, актуализация, прагматические рестрикции, мужской/женский референт.

The article deals with the semantic sphere “Girl” in the German idiomatic. The main aim is to identify the gender marked idioms and real actualization of idioms of the sphere under study in the modern German discourse.

Key words: gender marking, actualization, pragmatic restrictions, male/female referent.

З раннього дитинства у хлопчиків і дівчаток починають формуватися гендерні стереотипи: хлопчики цікавляться футболом і автомобілями, дівчатка граються ляльками чи “кухарять”. Хлопчики отримують у подарунок автомобілі чи конструктори, дівчатка – ляльку Барбі, набір посуду чи кухню. Дівчатка завжди охайні і акуратні, мамині помічниці! Хлопчики самостійні і незалежні, хлопчики не плачуть!

Наявність цих та інших стереотипів, процес їх творення та розвитку у процесі соціалізації зумовлює цільність досліджень гендерної лінгвістики. У центрі уваги гендерних досліджень – культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв’язку з належністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що проектує проблематику статі із галузі біології до сфери соціального життя і культури [1].

Дослідження проводиться на матеріалі фразеології сучасної німецької мови, яка, на наш погляд, яскраво експлікує стереотипний розподіл ролей між дівчатками та хлопчиками у національній німецькомовній картині світу.

В руслі сучасних гендерних досліджень, які відходять від позицій суворої феміністичної критики мови, ми зробили спробу об’єктивного дослідження фразеологічних одиниць (далі ФО) німецької мови семантичної сфери “Дівчина” з погляду їх гендерної маркованості та прагматичних рестрикцій [3]. Об’єктом дослідження є гендерно марковані ФО вказаної семантичної сфери (класифікація розширена і доповнена слідом за А.В.Кириліною [2]). Предметом дослідження є прагматичні рестрикції ФО досліджуваної групи, а також їх реальне функціонування у сучасному публіцистичному дискурсі. Дослідження проводиться на основі аналізу текстової бази даних Mannheimer IDS-Korpus für geschriebenes Deutsch. Основними довідково-лексикографічними джерелами є словники Duden Redewendungen [DR], Duden Großwörterbuch [D] та Langenscheidt [L].

Нами було проаналізовано ФО двох підгруп “Дівчина” і “Юнак”. Розглядаючи першу групу, “Дівчина” зауважимо, що більше половини усіх ФО (12) номінують дівчину з точки зору її зовнішності, краса оцінюється позитивно (12), відсутність краси – негативно (2).

Позитивно оцінюються такі риси характеру, як сором’язливість, цнотливість. Важливе місце у фразеології займає тема “збереження цноти” (Unschuld), або ж “втрата цноти”, що оцінюється різко негативно. Ці ФО відносимо до групи “Жінка як сексуальний об’єкт”.

Однією з основних ролей дівчини у фразеології є заміжжя. Окрім інших ФО з групи “Шлюб”, маємо 3 ФО, у яких агенсом є дівчина. Негативну конотацію містять ФО на позначення зухвалої, ледачої поведінки – 5 ФО. До цієї групи відносимо ФО, що стосуються характеристики маленьких дівчаток: пустунка, непосида.

На позначення зовнішності найбільш вживаною є ФО *blondes Gift* – чарівна блондинка: Duden: ugs. scherzh.; erotisch attraktive Frau mit auffallend hellblonden Haaren. Досліджуваний корпус дає результат у 103 посилання з жіночим референтом. Маємо також 3 посилання з чоловічим референтом, що іронічно описують спробу перетворення в жінку.

Nicht ganz überzeugen konnte Marilyn Monroe alias Robert Pallreich (43), der in ein sexy Kostüm schlüpfte und als blondes Gift die Jury zu bezirzen versuchte. (Niederösterreichische Nachrichten, 07.04.2010)

На позначення молодого дівчини найбільш вживаною є ФО *ein junges Ding* ([L]): gespr ≈ Mädchen) – 124 посилання!

Mainz. Sie ist das halb nackte junge Ding, die geile Sängerin von Gold Night, und sie will jetzt hier im Unterhaus die Bühne rocken. “Ich hab ,ne totale Anziehungskraft auf Männer“, piepst das blonde Wesen hüftschwingend, bevor schnulzige Schlagermusik erklingt. (Rhein-Zeitung, 28.01.2011, S. 15)

З лексемою **Ding** маємо також ФО, що характеризують зовнішність: *ein hübsches Ding* (гарненька дівчина) – 15 посилань; *ein liebes Ding* – 5, *ein nettes Ding* – 5 посилань з жіночим референтом.

Образ кицьки пов’язується з характеристикою дівчини: *eine fesche Katze* (гарненька дівчина) – 6 посилань; *eine flotte Miese* (gespr! ein junges Mädchen oder eine junge Frau [L]) – 4 посилання.

Образ **Biene** залишається актуальним для характеристики привабливої зовнішності, хоча лексикографічні джерела трактують його як застарілий.: *eine flotte Biene* gespr veraltend hum; *eine sehr attraktive junge Frau* [L]; (*salopp veraltend*) Mädchen: *eine flotte, kesse, muntere B.* [D]). Дослідження корпусу дає такі показники: *flotte Biene* – 13 посилань з жіночим референтом і 2 – з чоловічим (іронічна характеристика); *dufte Biene* – 3 посилання!

Der Ex-Justizminister, aber mehr noch der gescheiterte Kanzlerkandidat und passionierte Radfahrer, der Koloss aus Oggersheim, die flotte Biene aus Ossie-Land, Berlin-Heimkehrer Kurt Beck und Bayerns Ex-Ministerpräsident Edmund Stoiber, Münte, Schröder, Westerwelle... An Witzen über Politiker mangelt es dem Komödianten Müller nie, doch selten sind die Witze wirklich politisch. (Rhein-Zeitung, 22.04.2009; *Udo ist nur ein Double*)

Вживаними залишаються також ФО з образом **Käfer**: gespr veraltet; ein junges Mädchen <ein flotter, hübscher, niedlicher, reizender usw Käfer [L]. У корпусі маємо *ein flotter Käfer* – 11 посилань; а також *ein süßer (2)/ hübscher (1) Käfer* – про молоду дівчину, і *niedliche Käfer* (4) – узагальнено про дітей.

Цікавим для характеристики краси є образ **Zahn** – *ein steiler Zahn* (зуб): gespr veraltend; ein attraktives Mädchen, eine attraktive Frau [L]. Попри вказівку на застарілість образу, маємо 16 посилань з жіночим референтом!

Sarina Kurth gehört zu Deutschlands schönsten Arzthelferinnen. Aktuell gekürt vom "Playboy" – ab heute im brandneuen Heft zu bewundern. Die 19-jährige Azubine aus Barmbek – echt ein steiler Zahn. Montags bis freitags arbeitet sie sich durch Plomben und Parodontitis in einer Eppendorfer Arztpraxis... (Hamburger Morgenpost, 14.07.2005, S. 17; Steiler Zahn mal ohne Kittel)

Менш вживаними у корпусі є ФО з образом **Puppe**: (*salopp*) Mädchen [D]: *eine süße Puppe* – 3, *eine niedliche Puppe* – 1 посилання. Лише 2 посилання з ФО *ein Bild von einem Mädchen* (sehr gut aussehen und gut gebaut sein [L]).

Деякі ФО, зафіксовані у лексикографії, у досліджуваному корпусі не зустрічаються (*eine zarte Knospe, ein flotter Dampf, eine tolle Motte*).

Цікавою для дослідження є ФО *ein hässliches Entlein /Entchen* – гідке каченя (ugs. scherzh.; hässliches junges Mädchen; nach der Märchenfigur von H. C. Andersen) [D]. Досить поширеним є варіант *ein hässliches Entlein* – загалом понад 1000 посилань, де окрім самої назви казки Г. К. Андерсена, однойменних фільмів та дитячих опер, маємо переносне значення – характеристику будівель, автомобілів, спортивних команд тощо. Із гендерно маркованої сфери виділяємо 188 посилань з жіночим референтом, 10 – з узагальненим значенням і 15 – з особою чоловічої статі!

In der Schule hat Patrick geglaubt, alle anderen Jungs seien cooler als er. "Ich dachte, was habe ich hässliches Entlein schon einem Mädchen zu bieten?" (Hamburger Morgenpost, 15.08.2008, S. 2; "Ich weiß nicht, wie man küsst")

Вище згадана характеристика стосується як дитячих та юнацьких років жінок і чоловіків, так і зрілого віку: *Es sah nach Alpträumen aus, was Susan Boyle dieses Jahr widerfuhr. Die 48jährige Schottin hatte in der Talentshow "Britain's Got Talent" mit ihrer gewaltigen Stimme eine Hysterie ausgelöst, war wegen ihres Aussehens aber auch als hässliches Entlein verspottet worden.* (St. Galler Tagblatt, 30.11.2009)

Менш поширеним є варіант з лексемою "Entchen", лише 7 посилань, що підтверджують фемінну рестрикцію, вказану у лексикографії.

Для дівчини, яка не користується увагою чоловіків маємо образ *das Mauerblümchen*: gespr pej; eine schüchterne, zurückhaltende junge Frau, die von Männern kaum beachtet wird [L]. ФО з цим образом *ein Mauerblümchen spielen* зустрічаємо лише у 2 посиланнях!

Frauen ohne Naturlocken oder mit etwas dünnerem Haar müssen keineswegs Mauerblümchen spielen, die lange verpönte Dauerwelle kommt zurück. (Vorarlberger Nachrichten, 29.10.1998, *Feminines im Trend*)

Для характеристики дівчини в ролі нареченої лексикографія фіксує такі ФО: *mannbares Mädchen* – дівчина на виданні (von Mädchen) heiratsfähig [D]; *ein Mädchen heimführen* – (geh. veraltet) (eine weibliche Person) heiraten [D]; *ein Mädchen ohne Anhang* – дівчина без жениха. У корпусі виявлено лише ФО *ein Mädchen heimführen* – 3 посилання.

Для характеристики маленьких дівчаток маємо ФО: *kleine Kröte* (ugs. scherzh.) kleines Kind, bes. Mädchen: [D] – 2 посилання про дівчинку, 1 – узагальнено; ФО *eine wilde Hummel* (scherzh.; ein lebhaftes, temperamentvolles [kleines] Mädchen) [D] – 4 посилання про дівчинку, 1 – про хлопчика, 2 – узагальнено. Окрім того, "Wilde Hummel" зустрічається у корпусі у власних назвах дитячих садків, танцювальних та театральних груп для дітей.

Цікаві результати отримані при дослідженні ФО на позначення окремих рис характеру. Так, ФО *eine Berliner Pflanze* – eine schlagfertige, echte Berliner [D] є характеристикою енергійної заповзятливої дівчини. Натомість у корпусі маємо 13 посилань з жіночим і 8 з чоловічим референтом!

Flatow war als Sohn eines Humoristen und Vortragskünstlers eine echte Berliner Pflanze: Sein Witz ist unkapriziös, direkt und herzlich, aber nie verletzend. (Nürnberger Nachrichten, 06.06.2011)

Лише 2 посилання маємо з ФО *ein frecher Spatz* – зухвале дівчисько; і 1 посилання з ФО *armes Blut*.

Досить вживаною є ФО *Unschuld vom Lande*. При цьому, як Duden, так і Langenscheidt дають вказівку на особу жіночої статі: (scherzh., meist spöttisch; unerfahrenes u. moralisch unverdorbenes, naives, nicht gewandt auftretendes junges Mädchen vom Land [D]; iron od pej; ein unerfahrenes, naives Mädchen (vom Land) [L]. Досліджуваний корпус дає нам 110 посилань з жіночим референтом. Однак, важливим результатом стало виявлення 27 посилань з чоловічим референтом!

"Franz Müntefering ist ein Mann der kurzen Sätze. Jetzt hat er den Landesverbänden seiner Partei freigestellt, ob sie in Zukunft mit der Linkspartei zusammengehen wollen oder nicht. Da sagt er – ganz Unschuld vom Lande – nichts anderes als das, was ohnehin offizielle Linie seiner Partei ist. (Hannoversche Allgemeine, 23.08.2007)

Для характеристики сором'язливості дівчини вживається ФО *ein scheues Reh* – ляклива лань (ніжна, соромлива дівчина). Duden вказує на певний стосунок до жіночої статі: sie ist scheu, schlank wie ein Reh. У корпусі маємо 26 посилань з жіночим референтом, а також 17 посилань з чоловічим референтом.

Große Bauherren seien leider oft “scheue Rehe”. Sie fürchteten, das Heft aus der Hand zu geben, wenn sie eine Jury mit entscheiden lassen. Der Nürnberger Preis, der in drei, vier Jahren wieder verliehen werden soll, sei ein Anreiz für Planer – auch wenn es dabei nur um die Ehre geht und nicht um Geld. (Nürnberger Nachrichten, 25.09.2007)

Висновки. У процесі дослідження актуалізації гендерно маркованих ФО у текстовому корпусі сучасної німецької мови ми зіштовхнулися з певними невідповідностями між лексикографічним трактуванням та реальним функціонуванням досліджуваних одиниць. Так, важливим фактом у дослідженні семантичної групи “Дівчина” стало вживання у сучасному дискурсі тих одиниць, які у лексикографічних джерелах містять примітку “застаріле” (*eine flotte/dufte Biene, ein flotter Käfer, ein steiler Zahn, ein Mädchen heimführen*).

Варто також зауважити, що відсутність окремих ФО (як напр., *eine zarte Knospe, ein flotter Dampfer, eine tolle Motte*) у досліджуваному корпусі все ж не може бути достатньою підставою для ствердження про їх невживаність. Імовірно причиною цього може бути розмовний стиль одиниць, або ж їх належність до молодіжного сленгу. Таким чином, отримані результати вимагають додаткової перевірки шляхом аналізу усного дискурсу, тобто опитування носіїв мови.

Інший важливий аспект нашого дослідження пов’язаний саме з питанням впливу гендерного фактору на вживання мовних одиниць, тобто наявністю так званих гендерних рестрикцій (обмеження по відношенню до чоловіка або до жінки), та їх реальним функціонуванням у сучасному німецькомовному дискурсі. Більшість досліджуваних нами одиниць групи “Дівчина” містять фемінну маркованість (вказівку на жіночу статтю референта), зафіксовану у лексикографічних джерелах. Однак, такі рестрикції не завжди підтверджуються корпусними даними (*eine Berliner Pflanze, Unschuld vom Lande, ein scheues Reh*). Слід зауважити, що вживання фемінно маркованих одиниць на позначення чоловічого референта може містити іронічну конотацію (зокрема, *blondes Gift, scheues Reh*). Однак, частіше зустрічається цілком нормативний, звичний контекст вживання (*eine Berliner Pflanze, Unschuld vom Lande*).

Отримані результати свідчать про певні відхилення від вказаних обмежень, і навіть про цілковите зняття прагматичних рестрикцій вищенаведених ФО. Слід зауважити, що схоже явище простежується і в інших досліджуваних семантичних групах (“Юнак”, “Шлюб”, “Любов, залицяння” та ін.). Таким чином, можемо стверджувати про певні тенденції до зняття прагматичних рестрикцій в межах гендерно маркованої фразеології. При цьому слід враховувати контекст вживання досліджуваних одиниць, а саме порушення чи навпаки підтвердження стереотипних уявлень щодо статі референта: вживання ФО з типово фемінними характеристиками (зовнішній вигляд, типово жіноча робота) на позначення чоловічого референта і навпаки.

Таким чином, результати дослідження текстового корпусу сучасної німецької мови дають змогу значно доповнити лексикографічні джерела щодо гендерної маркованості ФО, актуальності їх вживання, що є, на нашу думку, важливим аспектом сучасних лінгвістичних досліджень.

Табл. 1.

Референтні співвідношення аналізованих фразеологізмів у текстовому функціонуванні

характеристика	ФО	Посилання з жіночим референтом	Посилання з чоловічим референтом
дівчина, молода жінка	blondes Gift	103	3
	ein junges Ding	124	
	ein hübsches Ding	15	
	ein liebes Ding	5	
	ein nettes Ding	5	
	eine fescbe Katze	6	
	eine flotte Mieke	4	
	eine flotte Biene	13	2
	eine dufte Biene	3	
	ein flotter Käfer	11	
	ein süßer/ hübscher Käfer	2/1	
	ein steiler Zahn	16	
	eine süße Puppe	3	
	eine niedliche Puppe	1	
	ein Bild von einem Mädchen	2	
	ein hässliches Entlein	188	15
	ein hässliches Entchen	7	
	ein Mauerblümchen spielen	2	
	ein Mädchen heimführen	3	
	kleine Kröte	2	
	eine wilde Hummel	4	1
	eine Berliner Pflanze	13	8
	ein frecher Spatz	2	
	armes Blut	1	
	Unschuld vom Lande	110	27
	ein scheues Reh	26	17

Література:

1. Бондаренко О. С. Концепти "чоловік" і "жінка" в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
2. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – Москва : Изд-во "Инст-т социологии РАН", 1999. – 189 с.
3. Piirainen E. Der hat aber Haare auf den Zähnen! Geschlechtsspezifisch in der deutschen Phraseologie // In: Hoberg, Rudolf (Hrsg.): Sprache-Erotik-Sexualität / E. Piirainen. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2001. – S. 283-307.

Довідково-лексикографічні джерела:

1. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus. – Plattform : Windows 98 / Me / 2000 / XP
2. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2007. – 960 S.
3. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Neubearbeitung, hg. von Prof. Dr. D. Götz u.a. – Berlin und München, 2008 – 1308 s.
4. Mannheimer IDS-Korpus. – Режим доступу : <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2>

Климків Є. М.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО СКЛАДНИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті описано сучасні підходи до розуміння терміна “національна свідомість”. Проаналізовано вияв англійської національної свідомості на фразеологічному рівні. Розглянуто вираження релігійного складника фразеологічними одиницями у площинах “добро – зло”, “Бог – диявол”, які виражають ставлення до людини (ближнього), в тому числі до представника іншого народу “чужинця”. Виявлено такі особливості фразеологічного вираження релігійного складника в англійській національній свідомості, як безеквівалентність, широта застосування, переносні значення, десакарлізація.

Ключові слова: національна свідомість, релігійний складник, біблеїзм, мовне кліше, десакарлізація.

В статье описаны современные подходы к пониманию термина “национальное сознание”. Проведен анализ английского национального сознания на фразеологическом уровне. Рассмотрены проявления религиозной составляющей посредством фразеологических единиц в плоскостях “добро” – “зло”, “Бог” – “дьявол”, из которых следует отношение к человеку (ближнему), в том числе и к представителю другого народа “чужестранцу”. Выделены такие особенности фразеологического выражения религиозной составляющей английского национального сознания, как безэквивалентность, широта применения, переносные значения, десакарлізація.

Ключевые слова: национальное сознание, религиозная составляющая, библеизм, языковое клише, десакарлізація.

The article deals with current approaches to the comprehension of the term “national consciousness”. An attempt is made to describe the expression of the English national consciousness at the phraseological level. The author considers manifestation of the religious component of national consciousness in idioms on the planes of “good” – “evil”, “God” – “devil”, which implies the relation to man (neighbour), including a representative of a different nation “the stranger”. A conclusion is made concerning the following features: lack of equivalents, breadth of application, figurative meaning and circularization.

Keywords: national consciousness, religious component, bible idiom, language cliché, circularization.

Мета статті – дослідити фразеологізми як засоби вираження релігійного складника англійської національної свідомості.

Вивченням національної свідомості займалися українські та зарубіжні дослідники: Б. Кравченко [14], І. Кресіна [15], В. Лісовий [19; 21], В. Кулик [17], Д. Міллер [26], Е. Сміт [34], Дж. Армстронг [24] та ін. Наукові розробки проблеми національної свідомості у філософському та культурологічному напрямках часто пов’язані з виявленням мовних особливостей, реалізованих у засобах комунікації, що є відображенням духовних надбань народу. Проте, у наукових розвідках, присвячених дослідженню національної свідомості, не було проведено різнобічного аналізу її вияву на фразеологічному рівні. До цього часу мовознавці лише побічно торкалися питання національної своєрідності мовного самовираження. Саме цим і визначається потреба ґрунтовно дослідити вираження англійської національної свідомості засобами фразеологічних одиниць.

Термін “національна свідомість” нами розглядається як “відносно стійка, усвідомлена, що переживається як неповторна, система уявлень індивіда про себе як про представника певної нації” [4, 72]. Інакше кажучи, національна свідомість – це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських та релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, у яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів.

Польська дослідниця Т. Хінчевська-Геннель, слідом за Е. Смітом, наголошує, що національна свідомість формується під впливом таких чинників, як належність до мовної спільноти, історичні традиції (у тому числі правові і звичаєві), релігія, потреба у створенні народного героя (моральної ідеї); територіальна спільність; прагнення незалежної державності [11, 8]. Жоден із цих чинників не є абсолютно необхідним, водночас наявність одного чи двох із них не є достатньою. Релігійний складник є одним із невід’ємних компонентів національної свідомості, оскільки релігія посідає значне місце в житті кожного народу і супроводжує його на всіх етапах суспільного розвитку. Історики О.А.Опарін, Р. М. Волкославський [22] навіть стверджують, що занепад цивілізацій починається із занепадом релігії як основи моральності людей. Інакше кажучи, релігійність – риса психології особистості та соціальної спільноти, яка безпосередньо стосується духовного розвитку цієї спільноти. Віра – безумовне і рішуче прийняття певних ідей та цінностей на рівні глибинних емоційних, моральних та естетичних ставлень і керівництва до дії. Очевидно, що вона здійснює істотний вплив на формування національної свідомості та характеру [31].

Поняття “національна свідомість”, крім того, відображає складову частину основних уявлень людей, при-
таманих їхній свідомості і закладених культурою, мовою, релігією, наукою, суспільними контактами. Синтез усіх цих компонентів здійснюється на рівні підсвідомих передбачень, він не завжди і не повністю усвідомлюється людиною. Унаслідок цього виникає сукупність настанов, які стосуються найбільш важливих і загальних моментів життєдіяльності індивіда, що фіксуються мовою, адже мова є скарбницею і виразником загальнолюдських морально-етичних цінностей.

Одним із постулатів, які визначають напрямки нашого дослідження, ми вважаємо взаємозв’язок і взаємодію мови та культури, про що, свого часу, гоарив ще В. Гумбольдт. На думку цього видатного лінгвіста, у мові простежується певний світогляд, що відбиває духовні якості народу – його носія. Це відбувається тому,

що мова перебуває між людиною і зовнішнім світом і творить у свідомості кожної людини картину зовнішнього світу відповідно до особливостей того світогляду, який зафіксовано в ній (В.А. Звегінцев, Ю.О. Боронікова, В. В. Левицький). Це перегукується із ученням В.Гумбольдта про внутрішню форму мови як втілення особливостей національного світорозуміння: "Мова всіма найтоншими фібрами свого коріння пов'язана з народним духом ... Мова є наче зовнішній прояв духу народу. Мова народу є його дух, і дух народу є його мова – важко уявити собі щось більш тотожне" [9, 68].

Під впливом християнської релігії відбувалася концептуалізація духовно-морального простору. Релігійність займає настільки значну позицію у світогляді людини, що це обов'язково знаходить відображення в мові [8]. Проте, різні культури розвивалися по-різному в межах релігійних віровчень. Історично склалися розбіжності між представниками різних культур та навіть конфесій. У східнослов'янській культурі, наприклад, релігійна самосвідомість як складова частина національної творилася під впливом провідної православної церковної традиції і доктрини, в той час як у Великій Британії, а згодом й у США і Канаді провідними конфесіями виступали протестантизм та католицизм. Церковні символи мають різну природу в цих конфесіях, і відповідно, задають дещо різне прочитання та емоційне сприйняття біблійного тексту. У протестантській церкві специфіка виділення таких сфер буття, як "пекло" / "рай", вказує на символічність церковної практики, а не на реальну життєву основу, тобто життя людини сприймається як негріховне / + /, поміщене в рамки соціально-державних норм і відносин [5]. Для православ'я, навпаки, земне існування розглядається спочатку як гріховне / – /, як шлях до спокути первородного гріха. Звідси велике смирення східнослов'янського (у тому числі й українського) народу, пріоритет смиренності й покорі, прагнення до миру, що зафіксовано в таких біблеїзмах, як "всі ми під Богом ходимо", "Бог тобі суддя", "Бог дав, Бог і взяв" і т.ін. У західній культурі взагалі та в англійській зокрема, акцент зміщується на індивідуальні особливості особистості, на повагу до конкретного індивіда, його свободи дій і думок. Релігія починає виступати як регулятивний чинник етичних норм і поведінкових стереотипів, а також регламентувати світські взаємини людей загалом.

У мовознавстві, культурології та філософії мови загальноновизнаною є думка про те, що фразеологічний склад є найбільш прозорим для втілюваних лінгвістичними засобами концептів "мови" етнокультури, оскільки в образній основі фразеологізмів відображено характерні риси світобачення, які виступають складовою частиною поняття "менталітет". У сфері фразеології найбільш яскраво виражається національно-культурний спосіб світосприйняття.

Вивчення семантики і внутрішньої форми фразеологічної одиниці дасть змогу на наш погляд, через усвідомлення смислових і питомих орієнтацій, зафіксованих у них, установити особливості світобачення англійського етносу і реконструювати культурно-мовні архетипи, що розглядаються як культурні першообрази, уявлення-символи про людину, її місце у світі та суспільстві. Саме фразеологічні вирази становлять найбільший інтерес у цьому плані, адже вони безпосередньо відображають позамовну дійсність і мають образно-символічну основу. Дослідження фразеології у лінгвокультурологічному аспекті уможливить виявлення специфічних рис менталітету нації, що зумовлені особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання.

Протестантська традиція із самого початку розвивалася під лозунгом, який започаткував Мартін Лютер "Solo Scriptura" – Лише Писання. Вона пропагувала особистий досвід кожного вірника, що звертається до Бога, а, отже, й індивідуальне дослідження Священного Писання. Саме тому в англійській культурі та мовній традиції широких верств населення закріпилося багато власних імен, зафіксованих у Біблії. Власні імена вживаються як окремі одиниці, так і у складі біблеїзмів. Ономастичний компонент біблійного походження у складі фразеологічної одиниці виконує культурно-інформативну функцію, яка полягає в повідомленні позамовних відомостей про денотат імені та сигналізує про зв'язок фразеологізму з Біблією [23]. Наприклад: *to wear Joseph's coat* – не піддатися спокусі, *to Adam and Eve (something)* – зрозуміти, збагнути щось, *to Peter out* – вести себе як вискочка, *as old as Methuselah* – дуже старий, *(to go to the) land of Nod* – йти спати, засинати, *Armageddon* – Армагедон, катастрофа світового масштабу, *Babel* – непорозуміння, хаос, *David and Goliath*, *red as Judah* – рижий, зрадник, *wrighting on Belshazzar's wall* – поганий знак, передвісник лиха, *drive like Jehu* – дуже швидко їхати, *Pilate's question* – складне запитання, *to live as long as Jared* – дуже довго жити, *Job's comforter* – поганий утішитель, *the mark of Cain* – прокляття та інші.

Також з дією екстралінгвальних чинників пов'язане і вживання власного імені у значенні загального. Так, власні імена з біблійних оповідей набували загального значення, з часом ставали загальними назвами, які підкреслювали особливості характеру чи окремі фізичні вади людини [13]: *Honest Abe* (allusion to Abel) – прізвисько Авраама Лінкольна, *Abel* – чесний, благородний, невинний, *Doubting Thomas* – скептик, *Jacob* – обманщик, хитрун, *Adam* – старий, *Abraham men* – божевільні, *Lazarus* – прокажений і т.ін. В англійській мові закріпилися такі фразеологізми у великій кількості. Вони не мають аналогів в українській та російській, що свідчить про більшу обізнаність англійського етносу з біблійними текстами, яка склалася історично внаслідок реформації. Про це ж говорить Девід Крістал: "Люди іудео-християнського походження вивчають великі історії книги Буття в дуже ранньому віці – Ной та ковчег, Йосип та його брати..." [28, 88]. Як стилістичний засіб такі біблеїзми вживаються для підкреслення урочистості, піднесеності розповіді або, навпаки, надають викладу сатиричного забарвлення, слугують для передачі іронії та сарказму [10].

У статті також робиться спроба виявити релігійний складник англійської мовної свідомості, що "є спробою інтегрування всіх способів освоєння світу у специфічній формі; знаходить свої прояви через систему моральних вимог, норм, цінностей, принципів виховання, втілених у сталих мовних конструкціях".

Зазначимо, що біблійні фразеологізми пов'язані насамперед із проблемою цінностей та уподобань. Релігія (від *лат. religio* – зв'язок) – віра, особлива система світогляду та світосприйняття, набір культурних,

духовних та моральних цінностей, що зумовлюють поведінку людини [12, 7]. Релігія і церква у контексті національної культури виконують роль морального регулятора суспільних відносин, інтегратора всіх духовних чинників національного життя в єдине ціле, що складає ядро національного характеру, роль хранителя народних звичаїв і традицій, захисника національних інтересів у найтяжчі періоди історії [7, 5]. Різні релігії – це різний світогляд, різний внутрішній світ. Релігія визначає менталітет народу, його погляди на інші народи і взаємини з ними. Душа людини навряд чи має національність. Відомо, що різні нації, об'єднані однією релігією, виявлялися ближчими одна до одної духовно, аніж ті, що близькі за національними рисами, проте розділені духовним бар'єром [4, 80].

Лат. *religio* совісність, добросовісність, благочестя – благоговіння, побожність – богослужіння, богослужбові обряди – від дієслова *religare*, що означає зв'язувати ззаду, прив'язувати ззаду; заплітати, обв'язувати. обвивати (букв. “відновлення зв'язку”), складається з префікса *ge-* у значенні відновлення, повторюваність дії і дієслова *ligare* – в'язати, зав'язувати, зв'язувати, прив'язувати: запрягати (етимологічно споріднені: колектив, колекція, облигація)[6, 148].

Оскільки центральна ідея християнства – порятунок духовного життя, обожнення як “повернення” людини до Творця, як “шлях возз'єднання”, а засіб для возз'єднання – віра, то ядро макроконцепту “Релігія” в його християнському прочитанні складається з концептів Бог – Віра – Людина. Із цим твердженням погоджуються В.В. Волков, Н.М. Іванова, У.С. Баймуратова [6; 2].

Проте, на цьому етапі є ще одне завдання, яке потребує додаткової уваги – змістове наповнення концептів. Як слушно зауважують В.В. Волков, Н.М. Іванова [6, 149], лінгвокультурологія часом з ентузіазмом береться за розробку якихось одних концептів (особливо охоче – емотивних, абстрактних, пов'язаних із соціально-політичною сферою) й намагається уникати інших. У числі тих, які дослідники стараються уникати, є концепти релігійної свідомості. Причина очевидна: усе духовне – трансцендентне, невимовне словами, які можуть лише іменувати іншу реальність, однак не виявляти її, оскільки вона може бути безпосередньо осмислена лише духовно.

На думку Д.С. Лихачева [18, 45], який розвиває ідею С.А. Аскольдова, основна функція концепту – заступницька. Суть цієї функції у тому, що в концепті закладено певний “потенціал значення”, яким людина оперує несвідомо – тому що охопити значення концепту у всій його складності людина не в змозі. До числа максимально “невловимих”, “граничних” концептів належить і Бог. Бог незбагнений і невимовний. “Бога ніхто ніколи не бачив”, – читаємо у Івана Богослова (1 Івана 4, 12), як ніхто ніколи не бачив свій власний розум, волно і почуття.

Оскільки в центрі уваги лінгвістів мовні засоби вербалізації релігійних концептів, у статті розглянуто вияв релігійного світогляду за допомогою фразеологічних одиниць у площині розуміння основних моральних категорій “добро” – “зло”, “Бог” – “диявол”, із яких випливає ставлення до людини (ближнього), в тому числі й до представника іншого народу – “чужинця”.

В англійській мові для позначення особи Бога у складі фразеологізмів вживаються такі лексичні одиниці: *God, Lord, Heaven*, а також евфемізми, які не мають аналогів в українській мові: *Gordon Bennet, Gad (by Gan/ by Gum), Gum, Drat (God rot it!), Jeoper(s), Jingo (by Jingo), Jove (by Jove), by cracky (by Christ)*. Розмовними варіантами лексеми *devil*, що не мають аналогів в українській мові, виступають евфемізми *Old Harry, Old Nick, the Old Boy*, власні імена, і словосполучення типу: *the Foul Fiend, shadow of shadows, king of the shadows* і т. ін. [20]. Загалом ці фразеологізми характеризують різні сфери життя людей і їх можна поділити на такі групи:

1. ФЕ, пов'язані з темою “трудової діяльності або її відсутності (ліні, байдкування)”: *put your trust in God, and keep your powder dry* “на Бога надійся, а сам не лінуйся”; *God helps them that help themselves* “Бог помагає тим, хто сам прикладає для цього зусилля”; *God help* “хай Бог боронить” (у значенні підбадьорення, застереження у небезпечній або ризикованій ситуації), *fit for a king (God)* “гідний (про обід, одяг, прийом)”// *to work like a fiend* “працювати як віл (важко)”; *to be a demon (devil) for (to) work* “працювати з азартом”; *the devil finds work for idle hands to do* “диявол знайде роботу для вільних (незайнятих) рук”; *an idle brain is the devil's workshop* “неробство – мати всіх вад”.

2. ФЕ, на позначення щастя / нещастя: *God willing* “упевненість, що певна дія відбудеться”; *God willing and the creeks don't rise* “якщо все піде добре”; *thank God* “щастя; бути задоволеним або щасливим, унаслідок того, що все склалося добре”; *thank God for small favors* “бути вдячним за щось добре, що трапилося у поганій ситуації”; *there but for the grace of God* “говорять, коли погана річ могла статися, але не сталася”// *a lucky devil* “щасливець, щасливчик”; *the evils we bring on ourselves are hardest to bear* “нещастя, які ми самі собі приносимо, особливо важкі”; *the devil's own time* “особливо важкий час”; *to have been to hell and back* “побувати в пеклі, пережити найтяжчу ситуацію і вийти з неї”. Нещастя може асоціюватися з втратою матеріальних цінностей, наприклад: *to go to hell* “вилетіти в трубу”; *to pull the devil by the tail* “сидіти без гроша”. Проте є групи, у яких наявна тільки негативна оцінка.

3. ФЕ, пов'язані з рисами людини: - Байдужість – *a God-given right* “робити щось всупереч бажанням інших”; *play God* “думати і поводитися нахабно”; *one does not give a hoot in hell for smth* “до лампочки, наплювати, немає справи”; *to care a damn* “наплювати, не турбуватися про що-небудь”;

– Егоїзм – *a tin god* “зухвала людина”; *each for himself and the devil take the hindmost* “усяк за себе і до біса відстаючих”;

– Користолюбство – *to serve God and Mammon* “служити двом панам”; *sell one's soul to the devil* “продати душу дияволу”; *he that serves God for money will serve the devil for better wages* “той, хто служить богу за гроші, буде служити і дияволу, якщо диявол заплатить більше”;

– Лукавність, лицемірство – *serve the devil for God's sake* "служити дияволу, прикриваючись ім'ям бога"; *the devil (Satan) rebuking sin* "чорт, що засуджує гріхи; чия б корова мукала, а твоя мовчала"; *the Devil can cite (quote) Scripture for his purpose* "чорт, якщо потрібно, може і на святе писання послатися";

– Гординя – *God's gift* "подарунок небес (саркастично), коли людина поводить себе так наче їй усі чимось зобов'язані"; *think you are God's gift to women* "думати, що ти особливий"; *think someone hung the moon (and stars)/ think someone is God's own cousin* "поводитися зверхньо", *proud as Lucifer* "гордий, як диявол". Тут також простежується негативних рис характеру людини:

– Боягузтво – *no dare-devil* "не з хороброго десятка";

– Жорстокість – *beat the living hell out of smb* "підрахувати всі кістки".

5. ФЕ, пов'язані з благословенням/прокляттям.

God, bless the queen "Боже, бережи королеву"; *bless you* "побажання на здоров'я або благословіння"; *God, rest someone's soul* "побажання благословення коли згадуєш покійного", *God, bless my soul; God, help me; Drat it (from – God, rot it)* "хай йому грець"; *(God) damn it* "коли щось дуже дратує"// *see smb in hell first* "послати будь-кого під три чорти"; *go to hell!* "Забирайся до біса!"; *Пішов до біса!*; *Send smb to hell across lots* "послати будь-кого під три чорти"; *damn your eyes!* та інші.

Вигуки здивування, розчарування: *Gad (by Gad)*, *Gum (by Gum)*, *Drat (God rot it!)*, *Jeeper(s)*, *Jingo (by Jingo)*, *Jove (by Jove)*, *by cracky (by Christ)*, *for God's (Christ/Heavens) sake, my God!*

8. ФЕ, пов'язані з поведінкою людини.

a man of God "вірник, дуже хороша, чесна людина"; *honest to God* "чесно"; *man proposes, God disposes* "людина планує, але розпоряджається Бог"; *harder than the back of God's head* "дуже впертий"// *be hell bent* "рватися, лізти зі шкіри геть"; *better to reign in hell than serve in heaven* "краще керувати в пеклі, ніж прислужувати в раю"; *hell on wheels* "суций диявол"; *limb of hell* "виплодок пекла"; *the prince of darkness* "князь темряви, сатана".

Наведені вище групи не є вичерпними, однак усе ж дають нам певне уявлення про тематику використання фразеологізмів із лексичними компонентами "Бог" – "диявол", як одного з семантичних параметрів. Емоційно-оцінний компонент спостерігається і в негативній конотації тих фразеологізмів, у яких компонентом є "диявол".

Проте мова є, як відомо, часто конвенційна, тобто ми використовуємо певні вирази за звичкою. "Специфіка конвенційної поведінки полягає в тому, що її об'єктом завжди виступає співрозмовник, щодо якого суспільні норми вимагають належної поведінки. Із витоків співпереживання й уважності виникло чимало мовних одиниць, в тому числі й стереотипних, уживання яких дає змогу виражати однаковий із співрозмовником емоційний стан і тим самим впливати на його почуття, й реалізацію наявних інтересів. Тісно пов'язані з емоційною сферою людини і процесом співпереживання поздоровлення, привітання, побажання, благословення, здравиці, з одного боку, й розради та співчуття – з іншого" [3]. Бажаючи комусь "веселого Різдва", вигукуючи "о Боже!" в розпачі, бурмочучи роздратовано під ніс "заради Бога", не обов'язково означає, що людина, яка ці слова вживає, має християнські погляди. "Так само, носіння кельтського хреста, як модного аксесуара або замишування релігійним мистецтвом і архітектурою не є доказом релігійності" [28].

Англійська повсякденна мова наповнена фіксованими фразами з релігійною етимологією. Це стосується і використання біблеїзмів у повсякденному мовленні та контекстах, зовсім не пов'язаних ні з Біблією, ні з релігійними переживаннями. Деякі з них, так звані, "ввічливі ритуали", класифікуються у лінгвістиці як мовні кліше. Наприклад: *Bless you* "На здоров'я!" у відповідь на чхання – це не вигук, який колись уживали з метою запобігти одержимості бісами. Сьогодні це ввічлива формула, подібна на *How are you* "Як ти/справи?", якою носії англійської мови користуються, незалежно від того цікавить це їх чи ні. Це мовні звичаї, і в процесі соціалізації молоде англійське покоління вчиться їх використовувати. Така мова є скоріше індикатором культурного контексту, ніж показником віри чи релігійних переконань. Наприклад, фразеологізм *the house divided against itself* завдячує свою популярність Аврааму Лінкольну, який використав його у своїй промові про тодішню ситуацію в країні: *Our country is a house divided against itself: half slaves, half free*. Мало хто здогадується про його біблійне походження. Таких прикладів уживання біблеїзмів безліч в англійській культурі: *'I wish I had a brain like yours,' said Lord Ickenham. 'What an amazing thing. I suppose you could walk down a line of people, giving each of them a quick glance, and separate the sheep from the goats'* (P.G. Wodehouse); *We admire aesthetically the marvelous masonry and architecture of the Great Pyramid... fruits of the hard labour unjustly imposed on the many to produce the fine flowers of civilization for the exclusive enjoyment of a few who reap what they have not sown* (A. J. Toynbee); *A decade after it looked certain to fall, the American steel industry has risen from the dead* (The Economist); *Edwin Drood stands at the parting of the ways between the early Victorian and the modern attitude to murder in literature* (K. S. Pritchard); *All right, sister, you are at the parting of the ways. Either identify this guy or get hooked as an accessory* (E.S. Gardner); *What Eugene and what White thought of this prospective situation was that the other would naturally be the minor figure, and that he under Colfax would be the shining light* (Th. Dreiser); *We have started the course with twenty-five students, but that does not mean that they will all complete it; we always expect a certain number to fall by the wayside* та інші.

"Прислухайтесь до себе й інших людей, і ви почуєте, як часто релігія фігурує в англійській мові (та інших мовах також), – каже Крістел. От наприклад, *Damn you* "Будь ти проклятий!" це абревіатура від *Будь ти проклятий Богом!*, а не прокляття в сучасному значенні. *God forsaken town* "діра, глуш". *Thanks god* "Слава богу" – це вираз полегшення, а не прославлення божественної сутності" [28, с. 3].

Люди використовують поверхнево "релігійні" терміни та біблеїзми, ледь усвідомлюючи будь-яке релігійне значення за ними (хоча дехто стверджує, що це "блюзнірство"). Загалом, це явище, яке ще називають десакаралізацією чи секуляризацією, загальнопоширене. Деякі фразеологізми згодом стають архаїчними. Наприклад, *christian name* "ім'я" майже вийшло із ужитку і замість нього вживається "first name". У Сполуче-

них Штатах спостерігається тенденція заміни виразу Merry Christmas “Веселого Різдва”, на Happy Holidays “Веселих Свят”. Можливо це є наслідком зростаючого секуляризму або, як стверджують політики, кроком до політкоректності, посиляючись на національну різноманітність, проте це зміна у мовленнєвому спілкуванні, яка відбувається в наш час [28, с. 75].

Мова – це універсальний засіб опису дійсності. Кожен її елемент виконує ту чи іншу роль у функціонуванні всієї цілісної системи. Основне смислове навантаження лягає на слово як базову одиницю лексичного рівня. При цьому в світі є величезна кількість предметів, явищ і процесів, які неможливо описати за допомогою окремих лексем. Заповнення цих лакун беруть на себе фразеологічні одиниці – переосмислені словосполучення, у яких семантичний складник зазнає тих чи інших змін.

Серед фразеологічних одиниць особливе місце займають ті, що виконують функцію настанови, застереження, повчання. Вони несуть на собі відбиток розумової діяльності народу, що їх створив. Отже, аналіз фразеологізмів з компонентом Бог-диявол допомагає нам зрозуміти моральні устої та релігійний складник національного менталітету носіїв мови, виділити відмінні риси світогляду тієї чи іншої нації.

У ході дослідження були виділені такі особливості фразеологізму як засобу вираження релігійного складника англійської національної свідомості:

- 1) безеквівалентність англійських фразеологічних одиниць біблійного походження з лексичним компонентом значення “Бог” – “диявол” у різних мовах;
- 2) переважання негативної конотації. Загальна кількість фразеологічних одиниць з лексичним компонентом значення “Бог” – “диявол” розподіляється так: 70% займає негативна конотація, 30% – позитивна;
- 3) переносні значення;
- 4) десакаралізація значення, коли фразеологізм уживається як мовне кліше, не апелюючи у свідомості мовця до позамовних відомостей про денотат імені та не сигналізує про зв’язок фразеологізму з Біблією;

Результати проведеного дослідження заповнюють наявну прогалину у фразеологічних розвідках і можуть бути використані для поглибленого вивчення фразеології англійської мови. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні розглянутої вибірки фразеологізмів, подальшому аналізі фразеологізмів із провідними компонентами “добре” і “погано” в англійській мові.

Бібліографія:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / Под общ. ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997.
2. Баймуратова У. С. Элементы религиозного дискурса в художественной картине мира: лексический аспект : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Ульяна Сергеевна Баймуратова. – Самара, 2009. – 20 с.
3. Баландіна Н. Побаження в мові та мовленні / Н. Баландіна. – Режим доступу до статті: <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/fil/15781763/articulos/ESLC0808110155A.PDF>
4. Баронин А.С. Этническая психология / А.С. Баронин. – К. : Тандем, 2000. – 264 с.
5. Беликов В. И. Динамика смены этничности и языка по материалам переписей // Проблемы лингвистической контактологии: Материалы рабочей конференции / В. И. Беликов. – М., 1999.
6. Волков В. В., Иванова Н. М. Религия как макроконцепт русской культуры: морфо- и лексикостатистика в лингвоконцептологии // Вестник Тверского государственного университета. – 2008. – № 29 (Филология). – С. 148-157.
7. Горбач Н. Я. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Підручник / Н. Я Горбач; С. Д.Гелей, З. П. Російська та ін. – Львів : Каменяр, 1992. – 166 с.
8. Гостева И. В. Концептуализация русской языковой картины мира и религиозная философия/ Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах: сб. ст. участников IV междунар. науч. конф./ И.В. Гостева Т. 2 – Челябинск : ООО “Издательство РЕКПОЛ”, 2008. – 80 с.
9. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдта. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 2001. – 325 с.
10. Захарчук І. Дефініція та типологія біблеїзмів / Ірина Захарчук. – Режим доступу до статті : http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Philologia/18203.doc.htm
11. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму / Г. В. Касьянов. Монографія. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
12. Кліффорд Г. Релігія як Культурна Система (Religion as a Cultural System) / Гірц Кліффорд. 1973.
13. Кунин, А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М., 1967.
14. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – Київ: Основи, 1997.
15. Кресіна І. О. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування / Нова політика, 1998. – С. 12-19.
16. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз): Монографія. – К. : Вища школа, 1998. – 392 с.
17. Кулик Володимир. Український націоналізм у незалежній Україні. – Київ : Видавничий дім “КМ Academia”, 1999.
18. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Лихачев Д. С. Избранные труды по русской и мировой культуре / СПбГУП. – СПб., 2006.
19. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. – Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
20. Насрудинов Г. П. Тематическая классификация фразеологических единиц с учетом оценочной коннотации с компонентом “нечисть” в современном английском языке / Г. П. Насрудинов – Режим доступу до статті : http://smrgaki.ru/8/2/2_3/Nasrudinov.htm

21. Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
22. Опарин А. А. Религии мира и Библия. – Харьков : Факт, 2000.
23. Сафонова О. В. Національна маркованість фразеологічних біблеїзмів з ономастичним компонентом у сучасній англійській мові / О. В. Сафонова – К., 1997.
24. Сміт Е. Д. Національна ідентичність (пер. з англ.). – К.: Основи, 1994. – 234 с.
25. Щербань Н.П. Антропоніми у складі фразеологічних одиниць (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовознавство/ Н.П. Щербань – 1974. – № 6. – С. 74–81.8F
26. Armstrong J. Ukrainian Nationalism (3d ed.). Englewood, Colorado: Ukrainian Academic Press, 1990.
27. Chery R.T. Paronomasia and Proper Names in the Old Testament. Rhetorical function and literary effect. Louisville, KY 1988.
28. Crystal D. Begat: The King James Bible And The English Language / David Crystal. Oxford University Press, USA. 320 p.
29. Dictionary of Idioms / Manser H. Martin. Wordsworth Editions Limited. 2006.
30. Evins Karlen I Didn't Know That Comes From The Bible: From Sour Grapes to Feet Of Clay, The Biblical Origins Behind Our Everyday Words and Expressions by Karlen Evins (Aug 1, 2009)
31. Harrap's Dictionary of English Idioms John O.E. Clark. 608 pages. – Chambers, 1990.
32. Longman Dictionary of English Idioms. L., 1981.
33. Manser M.H. The Hearthside Book of Bible Quotations: A Quick-Reference Guide to Familiar Bible Verses (Hearthside Biblical Library) by Martin H. Manser (Dec 2001)
34. Miller D. On Nationality. – Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1995.
35. NTC's American Idioms Dictionary. Richard Spears. 3rd ed. – National Textbook Company; McGraw-Hill, 2000. – 640 p.
36. Oxford English Dictionary Online. Website: <http://www.oed.com/>
37. Stollznov K. 2007. Thank God I'm an Atheist. Australasian Science / Stollznov Karen. – Vol. 28. – № 3.
38. The British National Corpus (BNC) – Електронний ресурс: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
39. The Corpus of Contemporary American English (COCA) – Електронний ресурс: <http://corpus.byu.edu/coca/>.
40. Wikipedia – Релігія – Режим доступу до статті : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%>

Ковбаско Ю. Г.,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ТРАНСПОЗИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВНИКІВ ЛОКАТИВНОСТІ

Стаття присвячена аналізу транспозиційних можливостей прислівників локативності. У ході дослідження проведено поділ прислівників локативності на 4 загальні субкатегорії, розроблено 2 лексико-семантичних графи для їхніх основних субкатегорій, визначено транспозиційний потенціал кожної з субкатегорій.

Ключові слова: транспозиція, антропоцентризм, субкатегорія дальньої локативності, субкатегорія ближньої локативності, субкатегорія змішаної локативності, субкатегорія універсальної локативності.

Статья посвящена анализу транспозиционных возможностей наречий локативности. В ходе исследования проведено деление наречий локативности на 4 общие субкатегории, разработано 2 лексико-семантических графа для их основных субкатегорий, определено транспозиционный потенциал каждой из субкатегорий.

Ключевые слова: транспозиция, антропоцентризм, субкатегория дальней локативности, субкатегория ближней локативности, субкатегория смешаной локативности, субкатегория универсальной локативности.

The article focuses on the analysis of local adverbs' transposition potential. The local adverb classification into 4 general subcategories has been suggested. Two lexico-semantic graphs for the main local adverbs' subcategories have been differentiated. Transposition potential of every subcategory has been determined.

Key words: transposition, anthropocentrism, subcategory of distant locality, subcategory of nearby locality, subcategory of mixed locality, subcategory of universal locality.

Категорія простору (локативності), на рівні з категорією часу (темпоральності), є фундаментальною як у процесі концептуалізації та категоризації світу людиною, так і під час розкриття ролі мови у пізнавальному процесі, що реалізується шляхом породження дискурсу, як одного з основних елементів вираження мовця. У мовному полі простору знаходять своє вираження системні відношення, що притаманні навколишньому світу, когнітивному процесу пізнання дійсності, а також взаємообумовленості лінгвістичних та соціальних факторів [4, с. 1].

Категорія локативності розглядається, перш за все, у межах, антропоцентричної парадигми, оскільки існування та визначення місця будь-якого явища чи предмета у просторі відбувається через призму мовця. Особистісно-орієнтований характер досліджень визначає не тільки необхідність розгляду кожного явища у зв'язку із адресантом, але й дозволяє більш комплексно заглибитись у лексичну систему мови загалом і категорію прислівників локативності зокрема. Як зауважує О. І. Лещенко “сучасна лінгвістика пов'язує мовленнєву діяльність з усіма видами людської діяльності, чим об'єктивує її особистісно-орієнтований чи антропоцентричний характер” [5, с. 2].

Актуальність дослідження явища транспозиції у системі прислівників простору зумовлюється важливістю цієї фундаментальної категорії з точки зору когнітивної лінгвістики, вивченням лексичної системи мови та аналізом функціонування різних частин мови у дискурсі.

Мета роботи полягає у визначенні рівня транспозиційного потенціалу прислівників локативності у системі мови, що сприятиме подальшому аналізу транспозиційних можливостей частин мови в авторському дискурсі.

Прислівники простору чи локативності як складові категорії локативності, є не єдиними засобами її вираження, однак одними з найперспективніших з точки зору їх транспозиційного потенціалу. Доказом цього слугує той факт, що, процес адвербіалізації не завершений у жодній мові [3, с. 8], а також те, що частина прислівників самостійно виникла ще у ранньомовноанглійському періоді, частина слів у подальшому перейшла до категорії прислівників, а інша частина все ще знаходиться на шляху до адвербіалізації [3, с. 8; 6, с. 12].

У ході проведення дослідження було опрацьовано 3788 прислівників, з-поміж яких, шляхом вибірки, було отримано 79 прислівників локативності. У вибірці не враховувалися прислівники з суфіксом – *ward*, якщо вони мали ідентичне значення до прислівників, що склалися тільки з кореня, а також прислівники із уточненням географічного напрямку чи сторони.

З точки зору мовця, всі прислівники локативності поділяються на дві діаметрально протилежні категорії близькості та дальності у відношенні до адресанта, а також виокремлюються прислівники, що відповідно до семантики речення, можуть належати до першої чи до другої категорії і, відповідно, утворюють змішану категорію. Поряд з ними існують прислівники, які не належать до жодної із вже вищезазначених категорій, оскільки є узагальнюючими за своєю природою та формують категорію універсальності. На основі проаналізованих прислівників нами була сформована Таблиця №1, де відображено розподіл прислівників локативності на 4 категорії відповідно до їхніх семантичних характеристик.

У Таблиці №1 запропоновано поділ прислівників локативності на 4 субкатегорії, а саме: дальньої локативності, що містить 19 одиниць, ближньої локативності – 26 одиниць, змішаної локативності – 28 одиниць, універсальної локативності – 6 одиниць. З огляду на антропоцентричний характер мови необхідним є введення центральної точки на шкалі просторового розміщення – одиниці по відношенню до якої розташовуються локативні прислівники. Такою одиницею є мовець. На Рисунку 1 наведено співвідношення мовця та прислівників категорії локативності.

Таблиця №1

Прислівники категорії локативності

Subcategory of distant locality	Subcategory of nearby locality	Subcategory of mixed locality	Subcategory of universal locality
apart aside asunder away deviously forth farther distantly far faraway forward further off onward out outside outward remotely there	about here adjacently almost just in around centrally close to inwardly internally contiguously inside hereabout(s) indoors hereaway near nearby just about nearly high well-nigh right here within side-by-side	above ahead anywhere back backward(s) before behind below down east (etc.) elsewhere fore halfway here and there left low on over overhead upstairs under sidewardly somewhere up partway sideways up-and-down	abroad all over everyplace everywhere far and wide universally
19	26	28	6

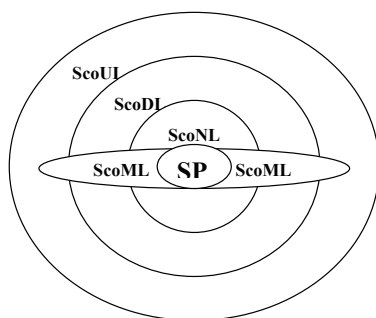
де, **Sp** – мовець**ScoDL** – субкатегорія прислівників дальньої локативності**ScoNL** – субкатегорія прислівників ближньої локативності**ScoUL** – субкатегорія прислівників універсальної локативності**ScoML** – субкатегорія прислівників змішаної локативності

Рис. 1. ЛСП прислівників локативності

ЛСП прислівників локативності створено в рамках функціонально-семантичної граматики О.В. Бондарка [2, с. 24] та теорії “системної категоризації” М.М. Болдирева [1, с. 115] і поняття антропоцентричності, де мовець, разом із власним сприйняттям світу, виступає ядром поля. Найближче до мовця розташовуються прислівники ближньої локативності, чиє місце у межах поля визначається близькістю до мовця. З точки зору положення мовця у просторі прислівники ближньої локативності формують навколо ядерну зону. Ближню периферію утворюють прислівники дальньої локативності, які характеризуються мобільністю у межах власної зони, що визначається віддаленістю від мовця. Прислівники універсальної локативності утворюють дальню периферію, хоча, у нашому випадку, застосування цього терміну є доволі відносним, адже універсальність є загальною.

Окреме місце посідають прислівники субкатегорії змішаної локативності, оскільки завдяки транспозиційному потенціалу вони можуть переходити із субкатегорії у субкатегорію. На Рисунку 1 вони позначені таким чином, щоб одночасно перебувати у кожній з можливих субкатегорій та відображати зв'язок із мовцем.

Прислівники субкатегорії змішаної локативності можуть переходити як у субкатегорію прислівників ближньої, так і дальньої локативності, отже можна стверджувати про їхній “міжсубкатегоріальний” транспозиційний потенціал у межах прислівників простору загалом. Це відбувається шляхом поєднання прислівників субкатегорії змішаної локативності з певним інтенсифікатором, яким виступає прислівник з іншої субкатегорії локативності чи інший тип прислівника. Підтвердження існуванню “міжсубкатегоріального” транспозиційного потенціалу прислівників наведено у прикладах 1-3, де використано прислівник *above*, що належить до субкатегорії змішаної локативності, наприклад:

1) *For example, a tightrope-walker balances on a high wire strung sufficiently far above the ground and without a safety net; hence a fall would ordinarily be fatal.* [BNC]

У прикладі 1 прислівник *above* переходить із субкатегорії змішаної локативності у субкатегорію дальньої локативності завдяки використанню прислівника-інтенсифікатора *far*.

2) *The glasses were generous, so full that the surface of the wine trembled just above the rim.* [BNC]

У прикладі 2 має місце транспозиція прислівника *above* у субкатегорію ближньої локативності, чому сприяє прислівник-інтенсифікатор цієї субкатегорії – *just*.

3) *Except that Tammuz Malamute was very much above ground.* [BNC]

У прикладі 3 *above* переходить у субкатегорію дальньої локативності завдяки інтенсифікатору *very much*, що узагалі не належить до прислівників локативності.

Транспозиція спостерігається не тільки між субкатегоріями ближньої та дальньої локативності, але й у межах кожної з них, тобто прислівникам притаманна “інтерсубкатегоріальна” транспозиція наприклад:

4) *Hawaii and Iceland are nearly as far apart as it is possible to get on Earth, but both are composed of basalts, and oceanic volcanoes everywhere in the world are composed of almost identical basalts.* [BNC]

5) *At the funeral Duncan had stood apart from the rest of the family.* [BNC]

Приклади 4 та 5 вказують на те, що використання прислівника-інтенсифікатора, у нашому випадку *far*, може сприяти градації прислівників у межах однієї і тієї ж субкатегорії. Таким чином *far apart* має набагато вищий ступінь віддаленості, ніж виключно прислівник *apart*.

Прислівники субкатегорії універсальної локативності позбавлені транспозиційних можливостей, оскільки є неперехідними і функціонують виключено для узагальнення, наприклад:

6) *Women, on the whole, have not achieved an equal economic footing with men in British society and they will not achieve it universally overnight.* [BNC]

7) *While the average size of farms is four hectares, they are almost universally small with only 1% larger than 20ha.* [BNC]

У прикладах 6-7 використовується прислівник субкатегорії універсальної локативності *universally*, який, як очевидно з прикладів та семантики власне самого прислівника, не може переходити у субкатегорії ближньої чи дальньої локативності, навіть за умови використання прислівника-інтенсифікатора, як у прикладі 7. Це пояснюється антропоцентричними характеристикам категорії локативності, оскільки з точки зору мовця, предмет чи об'єкт жодним чином не стає ближчим чи дальшим по відношенню до нього.

Основним доказом, що дає змогу говорити про транспозицію прислівників у межах тієї чи іншої субкатегорії, є наявність у кожній з них лексико-семантичних ядер, що поєднують прислівники в єдину субкатегорію та унеможливають їх вихід за вказані рамки. Такими лексико-семантичними ядрами є прислівники *there* та *here*.

Лексико-семантичний граф *there*.

Лексико-семантичний граф *there* побудований на основі зв'язків, що існують між центральною лексемою *there* та прислівників субкатегорії дальньої локативності (див. Табл. 1), які не тільки репрезентують її, але й імпліцитно уточнюють семантику прислівника *there*.

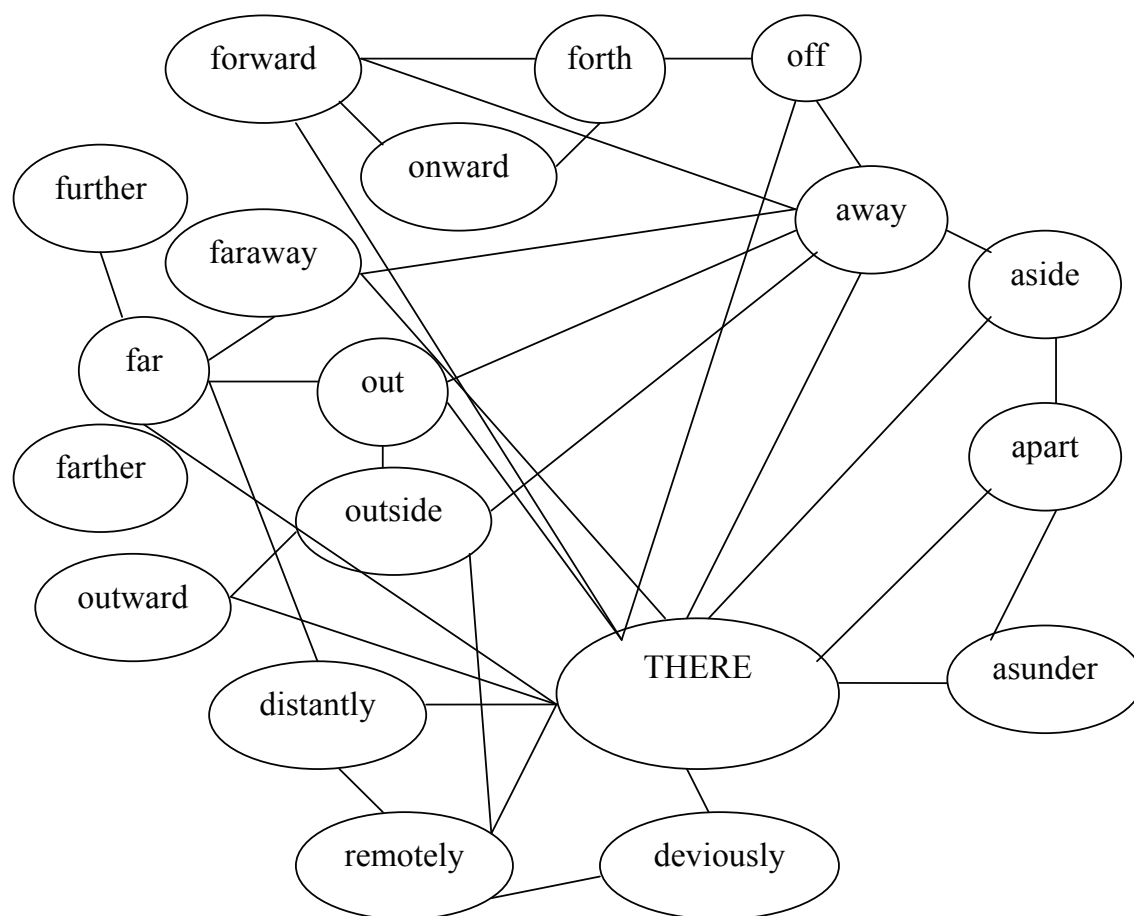
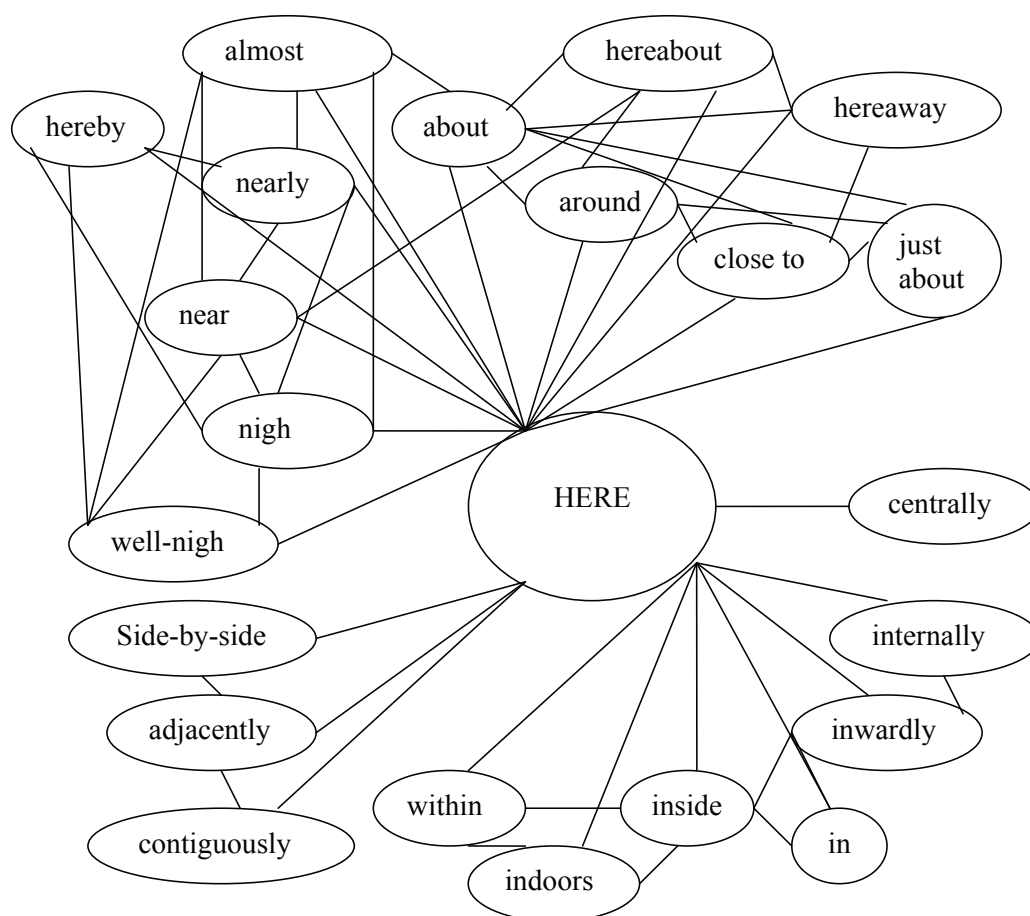

Рис. 2. Лексико-семантичний граф *there*

Розглядаючи лексико-семантичний граф *there* слід наголосити на його комплексності, що характеризується відсутністю окремих лексико-семантичних груп слів, тобто кожна лексема має не тільки прямий зв'язок з ядром графу, але й опосередкований зв'язок з кожною іншою лексемою, що входить у вказаний граф (див. Рис. 2.). Наприклад, зв'язок між лексемами *asunder* та *deviously* не є прямим, як між *asunder* та *apart*, а опосередкованим, що реалізується двома шляхами – через ядро *there* та через проміжні ланки *apart*, *aside*, *away*, *outside* та *remotely*. Це, на нашу думку, свідчить про високий рівень транспозиції у субкатегорії прислівників дальньої локативності, адже наявність опосередкованих зв'язків сприяє можливому переходу прислівників із однієї субкатегорії в іншу та їхній взаємозаміні.

Лексико-семантичний граф *here*.

Лексико-семантичний граф *here* відображає зв'язки, що існують між центральною лексемою *here* та прислівниками субкатегорії ближньої локативності (див. Табл. 1).

Рис. 3. Лексико-семантичний граф *here*

На відміну від лексико-семантичного графа *there* граф *here* характеризується існуванням декількох лексико-семантичних груп, між якими має місце тільки опосередкований зв'язок, з проміжною ланкою у вигляді ядра графа – *here* (див. Рис. 3.) Такими лексико-семантичними групами є – групи *almost-about*, *inside*, *adjacently* та *centrally*. У першій групі виокремлено два суб'ядра, які й поєднують всі лексеми в єдину групу. Другою за чисельністю є група з суб'ядром *inside*, третьою – *adjacently*, четверта група містить єдину лексему – *centrally*. Наявність декількох лексико-семантичних груп знижує та звужує транспозиційний потенціал прислівників субкатегорії ближньої локативності, оскільки проблематично говорити про перехід прислівника між групами, які не мають прямих точок дотику, а пов'язані тільки опосередкованим зв'язком, що відбувається за участі ядра цілої категорії.

Таким чином, прислівники простору в англійській мові поділяються на 4 загальні субкатегорії: ближньої, дальньої, змішаної та універсальної локативності, яким притаманне явище транспозиції як між субкатегоріями, так і у їх межах, рівень якої неоднаковий, див. Рис. 4.

1) Subcategory of Mixed Locality	2) Subcategory of Distant Locality	3) Subcategory of Nearby Locality	4) Subcategory of Universal Locality
max	шкала транспозиційності	min	

Рис. 4. Шкала транспозиційного потенціалу прислівників локативності

Так, найбільший транспозиційний потенціал закладений в прислівниках субкатегорії змішаної локативності, а переходи спостерігаються як між субкатегоріями, так і в середині останніх. У меншій мірі транспозиція притаманна прислівникам субкатегорії дальньої локативності та репрезентується переходами, що мають місце всередині самої субкатегорії. Меншим транспозиційним потенціалом характеризуються прислівники субкатегорії ближньої локативності, у ній існує не тільки основне ядро *there*, але й декілька суб'ядер, що звужують транспозиційні можливості прислівників. Субкатегорія універсальної локативності позбавлена транспозиційних характеристик, отже відповідні прислівники функціонують виключно в її межах.

Перспективним видається подальше дослідження інших частин мови загалом та прислівників і прислівників часу зокрема з огляду на їх транспозиційний потенціал у мові.

Література:

1. Болдырев Н. Н. О функциональной категоризации языковых единиц / Н. Н. Болдырев // Категоризация мира: Пространство и время : материалы науч. конф. – М. : “Диалог-МГУ”, 1997. – С.114-116.
2. Бондарко А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – М. : ИЯ РАН, 1972. – № 3. – С. 20-25.
3. Козлова Л. А. Адвербиальные существительные в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Л. А. Козлова. – М., 1976. – 20 с.
4. Коцюк Л. М. Системні та функціональні характеристики англійських прислівників місця та напрямку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л. М. Коцюк. – К., 2003. – 18 с.
5. Лещенко О. І. Особливості реалізації антропоцентричності в англомовних казках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. І. Лещенко. – К., 1996. – 21 с.
6. Орловская И. В. Образование наречий от именных слов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И. В. Орловская. – М., 1971. – 21 с.

Список ілюстративного матеріалу:

7. British National Corpus : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

Ковтун В. В.,

ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", м. Луганськ

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКА ЖОВТИЙ У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі українських східнослов'янських говірок)

У статті на матеріалі фольклорно-діалектологічних експедицій та власних записів діалектного мовлення, здійснених в українських східнослов'янських говірках, описано структурно-семантичні особливості прикметника *ж о в т и й*; виявлено полісемантичну структуру колоратива залежно від його сполучуваності з певними групами імен: визначено основні семи й додаткові; з'ясовано особливості семантичного наповнення ад'єктива *ж о в т и й* у фольклорному тексті й діалектному тексті-оповіді.

Ключові слова: прикметник (ад'єктив), колоратив, сема, семантика, сполучуваність, східнослов'янські говірки, діалектний текст, фольклорний текст.

В статье на материале фольклорно-диалектологических экспедиций и собственных записей диалектной речи, осуществленных в украинских восточнослов'янских говорах, описаны структурно-семантические особенности прилагательного *ж о л т ы й*; выявлена полисемантическая структура колоратива в зависимости от его сочетаемости с определенными группами имен: обозначены основные семы и дополнительные; установлены особенности семантического наполнения ад'єктива *ж о л т ы й* в фольклорном тексте и диалектном тексте-сказе.

Ключевые слова: прилагательное (ад'єктив), колоратив, сема, семантика, сочетаемость, восточнослов'янские говоры, диалектный текст, фольклорный текст.

The structural and semantic peculiarities of the adjective *y e l l o w* based on the material of the folk-dialect expeditions and personal recordings of dialect speech made on East-Ukrainian dialects are described in the article; the polysemantic structure of the analyzed adjective depending on its combinability with definite groups of names has been revealed; the basic and additional semes have been defined; the peculiarities of the semantic meaning of the adjective *y e l l o w* in a dialect text and in a dialect text-narrative have been found out.

Key words: adjective, colorative, seme, semantics, combinability, East-Slobozhan dialects, dialect text, folk text.

Почуття кольору – це складне сприйняття світу людиною, яке пов'язує з емоційним, соціально-культурним та естетичним аспектами. Речення чи текст, у складі якого функціонує колоратив, ширше розкриває культурні компоненти мови, детальніше інформує про спосіб життя, менталітет і цілої нації, й окремого регіону. Колірні відчуття можуть викликати спогади та пов'язані з ними емоції, образи, психічні стани. Протягом тривалого часу історично-культурного розвитку в свідомості людства закріплювалися певні асоціативні зв'язки різноманітних кольорів або кольорних сполучень з явищами та подіями життя. Семантика прикметників кольору в діалектному тексті ще не була предметом спеціального дослідження. Цим зумовлено актуальність пропонованої статті.

Колоративна лексика неодноразово привертала увагу науковців різноманітних галузей знань. Колір у межах діхронічного підходу вивчали С. Кезіна, О. Дзівак, у синтагматичному аспекті – О. Дівіна, особливості вияву ментальності етносу з допомогою кольірної лексики досліджували А. Вежбицька, Г. Яворська, С. Григорук, І. Герасименко та ін.

Мета статті – дослідити семантичну структуру прикметника *жовтий* в українських східнослов'янських говірках. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити асоціативне підґрунтя прикметника в межах східнослов'янської діалектної зони; виконати семний аналіз значень ад'єктива; визначити референтну сферу аналізованого прикметника в діалектному тексті-оповіді й у фольклорному тексті.

У статті використано матеріали історичної праці В. Іванова "Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края" [Иванов], матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій ([УССГ]; [Старобільщина]; [ПСС]), а також власні записи діалектного матеріалу.

Прикметник *жовтий* в українських східнослов'янських говірках може сполучатися з широким колом іменників, які називають рослинний та тваринний світ, напр.: *П'юнники жовт'ї* [Старобільщина, с. 36]; *бе"с:мертник жовт'ї* [Старобільщина, с. 47]; *Гвоздики жовт'ї та'к'ї були* / *а ч'орнобри'їц'ї о'ни ж"с" бархатн'ї й'а'к'іс' та'к'ї темного кол'ору та'кого* (Ан); *У нас оду'ванч'їки* / *а на Зах'ідн'їй Укра'їн'ї / кул'баби жовтога'р'ач'ї / кра'сив'ї / по'їн'ї* (Новобор); *Л'їкарс'к'ї ро'машки жовт'ї-жовт'ї* (Новобор); *Кул'баба почи'на'є цв'і'єти жовтим кол'ором* / *а й'а'к оц'в'і'єц'ї:а / о'на б'і'ла / лег'ке та'ке н'і'р'їа'ч'ко* (Виш); *Оду'ванч'їки жовт'ї / сви'рипа жовта* / *с'ї'їут' гор'ч'їц'у / то'же жовтим цв'і'єт'ї / жовт'ї рози / жовт'ї т'ул'пани / жовт'ї глад'їолуси* (Бул). Здебільшого колоратив *жовтий* слов'янськи сполучають з назвами квітів: (півники, безсмертник, одуванчик, гвоздики тощо), указуючи переважно на кольорову семантику – "середній між оранжевим і зеленим" [СУМ II, с. 540].

Регулярно вживаними у сполученні з ад'єктивом *жовтий* і його дериватами виступають іменники, що позначають овочі та фрукти: *Ран'ї:а з'руша і'позн'їа з'руша* / *ї жовта й'є і'з'є'л'она* (Новобор); *А виноз'рад бу'ва б'і'їл'ї / жовт'ї і'син'її* (Новобор); *Картошка у нас о'це жовта* / *но о'на у'кусна / кра'сна / са'ма карто'шина кра'сна* / *а в се'редині жовта* / *їш'ч'є і'б'і'ла* (Сл); *Абри'коси у нас с'тали* / *й'а'к л'ї'с'ос'муги поса'дили са'м'ї / і'фрук'тов'ї де'рева са'дили* / *ї у'тош абри'коси зй'а'вили'а* / *а во'ни та'к'ї кра'сив'ї / жовт'ї й'а'к сонеч'ко* (Сл); *Пест'ї й'аблуко та'ке / шо мо'же бут' жовту'васте* (Новобор); *перец' жовт'ї бол'гарс'кі / пом'ї'дори жовт'ї й'єст' / дин'ї жовт'ї / гарбу'зи жовт'ї* (Бул).

Діалектоносії свідомо чи несвідомо оперують прикметником *жовтий* залежно від змісту розмови чи ситуації спілкування, що врешті-решт є засобом вираження ступеня інтенсивності ознаки. Послаблений ступінь ознаки кольору ад'єктива *жовтий* зазвичай утворюють шляхом додавання до його основи суфікса *-уват-* (з допомогою новотвору *-уваст-* морфемний варіант *жовтувастий*) – *жовтуватий*. Спостерігаємо й випадки, коли та чи інша реалія “наближається до жовтої”, “як жовта”, “більше жовта”, “трохи жовта”. Збільшення інтенсивності ознаки жовтого кольору реалії респонденти передають з допомогою повної редуплікації “жовтий-жовтий”.

Ад'єктив *жовтий* як ‘той, що має жовтий колір’ діалектоносії осмислюють і в сполученні з іменниками на позначення злакових культур, напр.: *Просо жоўте* (Новобор); *пшоно жоўте* (Бул); *кукуруза жоўта* (Міс).

У висловленнях *Поўн'і колос'ки пше'ниц'і пр'ам так аж' схил'айуц':а туди / колос'ки пше'ниц'і жоўт'і / са'ма пше'ниц'а роз'лушч'іш / то пше'нич'ка та'ка аж' крас'нен'ка* (Виш); *Жа'ли пше'ниц'у то'д'і / йак с'тебла бу'ли ўже жоўт'і / а зер'но ў колос'ках к'іс'не* [УУСГ, с. 55] семантика аналізованого колоратива позначена позитивною конотацією: мова йде не про властивість, що відрізняє одну рослину від іншої за кольором (напр.: *п'росо темно-ко'рич'невого кол'ору* (Виш); *с'іре п'росо* (Бул); *п'росо жоўтого ц'в'ета / иног'да перел'ивайец'а з жоўтого та' бурого та'кого* (Міс)), а про якість – домінантною виступає сема ‘дозріле зерно’, а сема ‘жовтий’ стає додатковою.

Аналізований ад'єктив у реченні *На кор'н'у сто'йіт' ўже с'п'іе о'на* [солома] / *пше'ниц'у уб'рали / колос'ки приб'рали / а са'ма со'лома ста'новиц':а жоўта-жоўта* (Бул) шляхом повтору слова утворює сильний ступінь ознаки, при цьому реалізуючи спектральну семантику, також позначає додатковий зміст ‘сухий’.

У сполученні з іменниками, що називають гриби, прикметник *жовтий* може вказувати на сорти грибів, напр.: *А вобш'че о'пен'ки ў нас жоўтен'к'і та'к'і / не'ве'лич'к'і* (Бул); *Жоўт'і гри'би / лисич'ки* (Новопс). Серед назв грибів за кольоровою ознакою зафіксовано полісемантичний номен *жовтушка*, який виражає загальну назву грибів жовтого кольору і репрезентує сему ‘жовтий гриб’, напр.: *Жоўтушки назива'ють іх / гри'би жоўт'і* (Бул). Цей номен представлений і в інших українських говірках, проте функціонує у вузькому значенні (конкретний сорт грибів) або із зовсім іншим значенням, напр., у поліських говірках: *жовтушка*, синонім *жовтробу'ха* зафіксовано з двома значеннями: 1 ‘вівсянка звичайна’; 2 ‘жовта трясогозка’ [СПГ, с. 74]; у бойківських говірках: морфемний варіант *жовтушка*, синонім *жовтяк* ‘гриб лисичка’ [СБГ, с. 254]. У західнополіських говірках зафіксовано лексеми *жо'вт'ак* ‘чортів гриб отруйний’ і *жовт'ек* ‘боровик жовтий’ [СЗПГ, с. 158].

Процес переходу на осінній період позначений поступовою зміною природи, погодних умов. У респондентів асоційований з природним кольором в'янучої рослинності, напр.: *Шч'ас та'к'і д'єрева то'же кра'сив'і / р'ізно'барв'і / к'расн'і / жоўт'і / зе'лен'і / ос'ін' кра'сина по'ра* (Бул); *Восе'ні жоўте лист'а / небо те'м'н'ішого кол'ору / тра'ва пожоўт'іла* (Зак); *Ос'ін' / лист'а на д'єревах жоўтувате / де ко'р'іч'неве / де опа'дає* (Міс); *Жоўт'і рослини / тра'ви в основ'ном ос'ін':у / ко'ли нач'інайут' сохнут'* (Міс). У поданих реченнях колоратив *жовтий* реалізує основне номінативне значення, а також семи ‘в'януча рослина’, ‘суха рослина’; морфемний варіант *жовтуватий* показує послаблений ступінь ознаки жовтого кольору ‘як жовтий’.

Зазвичай діалектоносії сполучають прикметник *жовтий* з іменниками-рослинами не тільки, описуючи осінь, а й тоді, коли треба позначити вигорілу від палких променів сонця рослину, напр.: *В 'н'єкоторих м'єс'тах д'єрева / лист'а от' сонц'а нач'інайут' виго'рат' / ста'новл'ат'с'а жоўтими* або *бурими* (Міс).

У східнослов'янських говірках зафіксовано висловлення, у яких прикметник *жовтий* (*жовтуватий*) у сполученні з іменниками *книга* і *папір* вербалізує семи ‘трохи жовтий’, ‘старий папір’, ‘стара книга’, ‘неякісний папір’, напр.: *Ста'ра книж'ка жоўтувата / сто'р'інки в неї' жоўт'і / в 'н'єкоторих м'єс'тах от' старост'і нач'інайут' ч'єрн'іт' / с'тара бумага жоўтого ц'в'ета* (Міс); *Об'лож'ка с'ірого кол'ору / а листи жоўт'і* (Бул); *Сто'р'інки ста'рої' к'ниги не б'ілі' / а жоўт'і* (Зак).

Негативну конотацію несе ад'єктив *жовтий* і в сполученні з номеном *преса*, актуалізуючи сему ‘неправдива інформація’, напр.: *Жоўта преса / та'ка преса / шо не'правду там пишут' / наклепи ў'с'ак'і* (Бул); *Жоўта преса / йа'ка пл'іт'ки / йа'ка рас'стра'н'айе не'і'рну інформ'ац'ію* (Зак).

Досліджуючи семантику лексеми *жовтий*, І. Гуменюк називає її найбільш суперечливою і біполярною з усіх основних назв кольорів [2, с. 196]. Це дає підстави М. Луценку вважати, що український прикметник *жовтий* слід розглядати як споріднений з рос. *жуть*, *жуткий* (моторошність, моторошний), наголошуючи, що важливо відзначити здатність звуків до розвитку призвуків. Останнє дозволяє нам пов'язувати іменник *жуть* з примітивом *tu, унаслідок перетворення якого, власне, і виникли слова *тьма* і *жуть*: *tu [~ thu] → htu → ht'u → ždu → žut' *жуть*. Отже, вихідним значенням слова *жуть* є ‘тьма’ (темрява) [8, с. 251]. Відповідно рос. *тьма* (темрява) споріднене з рос. *жуть* (моторошність), яке в свою чергу споріднене з укр. *жовтий*.

Власне кажучи, можливо, через етимологічний зв'язок зі словом *темрява* у буковинських говірках ад'єктив *жовтий* має значення ‘коричневий’, ‘блідий’, ‘жовтий’, прислівник *жовтаво*, *жовкяво* – ‘тьмяно’ [МСБГ, с. 58]; у гуцульських говірках дієслово *жовтіти* – ‘втрачати колір (про одяг)’ [МСГГ, с. 56].

Прикметник *жовтий* став характеристизатором нездорового кольору обличчя та очей людини в діалектних текстах східнослов'янського ареалу, напр.: *Жоўта л'удина / лице жоўте / сла'ба / ло'ч'і не'виразн'і* (Бул); *Бл'іда л'удина на вид' б'іла / гла'за жоўт'і / йа'ки-то нездо'ровий вид' у неї'* (Міс), хворої людини на жовтяницю, напр.: *Хво'роба Ботк'іна / ч'оло'вік робиц':а жоўтий при ц'їй хво'роб'і Ботк'іна* (Виш); *Жоўта хво'роба / жо'ут'а'ниц'а / ко'ли рос'ходиц':а жо'уч' // у нас йест' в орга'нізм'і жо'уч' / перера'батуйе во'на / рос'ходиц':а / і ч'оло'вік робиц':а жоўтим / страш'на хво'роба* (Бул); *Жоўта хво'роба / жоўтуха* (Зак); кольору обличчя старої людини, напр.: *У ста'рої' л'удини об'лич':а по'моршч'єне / жоўте* (Новобор). В ілю-

строваних висловленнях прикметник *жовтий* реалізує семи 'жовтий', 'хвора людина', 'слаба людина', 'стара людина' і несе негативно-оцінне значення.

У мовленні носіїв східнослов'янської діалектної зони прикметник *жовтий* виступає мовленнєвим актуалізатором кольору природних об'єктів. Регулярно маркованими є такі іменники: *пісок, глина, земля, сонце, місяць, зірки*. Традиційно слов'яни використовували *глину* і *пісок* як будівельний матеріал, а також для декорування приміщення – підводили кольоровою глиною, частіше жовтого кольору: *Багато у нашій місцевості і багато піску / пісок жовтий і білий і красивий у нашій місцевості* (Новобор); *Жовта глина була / ми її і сили с'омолоу* (Новобор); *Глина р'ізна була у нас / і червона і жовта / і п'іводили хати* (Сл); *Під го'роу там го'ра була са'ма крейд'ана біла / а ч'асто попада'лася жовта глина і там брали о'ч'у жовту глину / кусоч'ками наби'вали / йак о'хра во'на жовта і о'це п'іводили* (Бул). В ілюстрованих прикладах аналізований прикметник вербалізує кольорову семантику без додаткових смислів. Діалектності, конкретизуючи, різнять за кольором *пісок*, напр.: *Береговий пісок у нас жовтого цв'іту / іног'да попада'йе: а білий* (Міс); *Р'іч'ковий пісок білого кол'ору / а береговий жовтий* (Бул); *Пісок у нас жовтий / красно-жовтий і с'ірі / йакич'о по р'іч'к'і / то білий* (Піс), проте на загальний контекст не накладаються додаткові смисли.

У сполученні з іменником *земля* ад'єктив *жовтий* і семантично близькі йому відповідники передають, окрім спектрального значення 'жовтий', додаткові смисли 'неродючий', 'непридатний для використання', напр.: *Род'уч'а зем'ла ч'орна / і у нас во'на род'уча / а йест' жовта зем'ла / глина назива'йе: а / во'на глин'ана жовта нерод'уч'а зем'ла* (Новобор); *Половина се'ла ч'орна зем'ла / ч'орнозем назива'є: а / а половина се'ла п'ішч'аник / жовту'вата / м'ішана // ич'об род'ила / з'м'ішували / не'род'уч'а глин'ана у се'л'і була / роз'м'ішували / за'возили зем'лу брали / брали ч'орнозем / м'ішали / ич'об т'іки род'ила* (Бул). У поданих контекстах слово *жовтий*, окрім прямого номінативного, має негативно-оцінне значення.

"Мова так чи інакше відбиває етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення та переживання, тобто менталітет етносу як національну специфіку людського світосприйняття" [5, с. 48]. Лексема *жовтий* має глибинний зв'язок у фольклорному тексті і функціонує як багатозначний символ – "уява особливого роду, але завжди конкретно взята з зовнішнього світу" [4, с. 537]. Як наслідок, у народнопісенному висловленні *жовтий пісок* проступає мотив туги, журби, самотності, напр.: *Проп'єв' ітаны и сорóчку, / И сыдыть голый у шинóчку / Бля порóга у кутóчку, / На жовтэнькому писóчку* [Іванов, с. 647]. Поряд із спектральним значенням вербалізовано додаткову сему 'поганий', у загальному контексті виражає негативну конотацію.

Дослідниця І. Жилінська, аналізуючи прикметник *жовтий* у сполученні *жовтий пісок* у білоруських і російських замовляннях, виявила і спектральну семантику (сема 'жовтий'), і неколористичну (семи 'свій' – 'чужий', напр.: ...*Обмывают эти реки...крутые берега, и желты пески...*; ...*быть тебе...за желтыми песками*) [6, с. 53].

Ще з язичницьких часів люди поклонялися сонцю. А. Вежицька вважає, що сонце є природньою референційною співвіднесеністю для жовтого [1, с. 265]. І тепер жовтий колір асоціюється із сонячним світлом, сонячною енергією, теплом, і тому усвідомлюють як "теплій" [Там само с. 264]. У зафіксованих текстах-оповідях досліджуваної діалектної зони респонденти описують сонце не тільки з допомогою однокомпонентної колоративної одиниці, а й застосовуючи двокомпонентні структури та описові конструкції, напр.: *Іярким сонце с'ходе / іярке жовтогар'ач'е* (Новобор); *Сонце біло-жовте, а м'іс'ац' жовтен'кий // сонце йасне / біло-жовте // з ірки жовтен'к'і теж* (Бул); *Іярке / жовте сонце // м'іс'ац' іярке / жовте / т'іки ўноч'і* (Зак); *Жовто-оранжевого цв'ета сонце // м'іс'ац' білий / с'в'ітиц'а / ноч'у* (Міс). На нашу думку, мовці свідомо вживають композити *жовтогар'ач'ий* і *біло-жовтий* та сполучення зі складним колоративом і компонентом *цв'ет* (*жовто-оранжевого цв'ета*) з метою деталізувати й диференціювати номен *сонце*. Ад'єктив *жовтий* у складі маркованих конструкцій інтерпретуємо як 'жовтий', 'теплій', 'яскравий', 'денне світло'.

Зорове сприймання явища чи реалії посилює картину – дає можливість деталізувати уявний чи дійсний образ. Жовтий колір у свідомості діалектоносіїв асоційований із небесним не тільки денним, а й нічним світилами. Пор. у випадку опису місяця й зірок: *Сонце біло-жовте, а м'іс'ац' жовтен'кий // сонце йасне / біло-жовте // з ірки жовтен'к'і теж* (Бул); *Іярке / жовте сонце // м'іс'ац' іярке / жовте / т'іки ўноч'і* (Зак).

Віра в магічну силу слова і його цілісність можливість сформувала давній пласт дискурсивного тексту – замовляння. "Словесна магія може вживатися у "чистому" вигляді, а може із магічними атрибутами, спектр яких надзвичайно широкий. Це і волосся, і нігті, і сліди людини, і її тінь, віск, олово, попіл, свячена вода, різні предмети, деякі продукти харчування, рослини, тварини, птахи, комахи тощо. Замовляння, шептання набирають лише тоді магічної сили, коли витримано декілька умов: час виконання (вечір, північ, ранкова зоря, на повний місяць чи на спадний, певна кількість повторів заклинання, передача точного дослівного змісту, використання передбачених замовлянням жестів (спльовування, хрещення) та ін." [7]. У замовляннях східнослов'янського ареалу, яке нагадує ціле обрядове дійство, зафіксовано вживання прикметника *жовтий* у сполученні з іменником *кість*, напр.: *Отъ вывиха: "Не десь и не здесь, а на сынёму морю лежыть каминь білый. На камини хтось сидыть, высыжжае изъ жовтои кóсты цыли (гниль), выкликае: "жóвтая кóсть, львовъ духъ! Якъ у льву духъ не держыця, то щобъ такъ у жóвтои кóсты (имя) звыхъ не держався [...]"* [Іванов, с. 9]; *Выливание переполоха на яйцо: взяти курине яйце, покачати ім по обличчю, голові й всьому тілу хворого зі словами: "Тут тоби не стояты, жовтои кóсты не ломаты, червонои крови не пыты, шыразо серця не вялыты, билото тила не сушыты, крещеного рожденного раба Божого"* (имя). Потім взяти стакан з водою, поставити на голову хворого й на порозі випустити білок з яйця у воду; тоді дивляться у склянку: якщо хворий не виліковується, то в склянці з'явиться зображення священика або могили, а може з'явиться і той предмет, який став причиною переляку [Іванов, с. 34-35]; *Выливание волоса: Беруть 27 житніх колосків, кладуть на них хворий палець, або взагалі хвору частину тіла, ллють зверху теплу воду й говорять: "Лыйся,*

волося, на колося, водяній, витрянній, прозорній, подуманий, погаданий, підстрітинний. Тут тобі не стоять і не бувають, а жовтою кісткою не ломать, і білого тіла не сушать, і червоною крові не муть, і сугави не крутять”, ці слова проговорити тричі [Іванов, с. 36]; *Отъ “бышихи” (рожи): “ [...] Тутъ тобі не стоять, жовтою костью не ломають, червоною крові не смокчать (имя больного) ”*. Це говорять тричі і ще до хворого місця хрестоподібно дають пальцем [Іванов, с. 170].

За нашими спостереженнями, цікавим є той факт, що у замовляннях фіксуємо сполучення: *жовта кість і біла кість, жовте тіло і біле тіло*, пор.: *Волось выливають: “ [...] тутъ тобі не бути, тутъ тобі не стояти, білою костью не ломати, червоною крові не пыти, жовтого тіла не сушить нарожденому, молитвьяному, хрещеному ”* [Іванов, с. 1003]; *Выливание волоса: “ [...] Тутъ тобі не стоять и не бувають, а жовтою кісткою не ломають, и білого тіла не сушать [...] ”* [Іванов, с. 36]. Уважаємо, що прикметники *жовтий* і *білий* в ілюстрованих прикладах семантично еквівалентні, але тільки в складі означеної дискурсивної одиниці. У контексті а’ектив *жовтий* виражає позитивну конотацію, актуалізує семи ‘здорове тіло’, ‘дорова кість’, ‘здоровий’, на відміну від діалектних текстів-оповідей, у яких прикметник *жовтий* у сполученні з іменниками, що називають частини тіла людини, вербалізує семи ‘хворий’, ‘старий’.

Іншим своєрідним і дуже давнім видом народної творчості є загадка. У загадках про диню східнослов’янського мовного ареалу ключовою асоціацією є колір. “Добір ключових слів ґрунтується на подібності зовнішніх ознак закодованого предмета і слова-відгадки” [3, с. 35]. Загадки із відгадкою *диня* побудовані як зоометафори: *Жовта куриця підъ тынь кубльиця* (Диня) [Іванов, с. 313], а також асоційовані із назвою побутових речей на зразок *жупан*: *Лижить бариня на долини у жовтенький жупаныни* (Диня) [Іванов, с. 379]. Означені метафори мотивуються зовнішньою колористично-зоровою подібністю закодованого денотата. У загадках актуалізовано сему ‘жовтий’.

У східнослов’янському краї зафіксовано розповіді й легенди. Тематично близькими виступають розповіді про те, як головний персонаж (старий дідусь, маленьке козенятко, жовтий кіт тощо) у кінці перетворюється на гроші. Однею з таких є розповідь “Китъ и диты”: *Гралысь диты на вулицы, якъ бачуть – иде до ных жовтый китъ, тай каже ймъ: “быйте мене, быйте мене!” [...] А мижъ ными та бувъ теперъ такий заричинный хлопецъ, незлякався, пидийшов до ёго бльжче та якъ учеше – трисне ёго по лоби, а винъ чикбрикъ зъ усихъ чотырёхъ й россыпався золотыми гришмы* [Іванов, с. 402]. Сполучення *жовтий кит* ужито за колористичною ознакою подібності до золота, яке в розповідях отримували ті, хто найбільше їх потребував: знедолені, багатодітні родини, удови тощо. У наведеному фольклорному тексті а’ектив *жовтий* вербалізує сему ‘золоті гроші’.

З іншим семантичним наповненням уживають діалектосії забарвлення *котів* і його *очей* в тексті-оповіді, напр.: *А ў котіў своіі оч’і / у жоўтих кот’іў / жоўт’і оч’і / у б’іліх / голу’б’і / у с’іріх / тр’охц’в’етних / зелен’і оч’і* (Бул). Прикметник *жовтий* розкриває у контексті пряме номінативне значення, тобто той колір, яким його бачать мовці, описуючи кішку. В іншому прикладі, пор.: *Ч’орн’і або зе’лен’і в к’ішки оч’і / с’в’ітл’і / жоўт’і ўноч’і* (Зак) у контексті актуалізовано семи ‘яскравий’, ‘який світиться’.

Прикметник *жовтий* респонденти сполучають і з низкою інших іменників, що називають тварин, напр.: *Лис’иц’а жоўтого кол’ору* (Бул); *Жоўті куры* (Новобор); *Курч’ата ма’лен’к’і жоўтен’к’і* (Міс); *Тобік там йа’кого т’ікі не’ма / і жоўтий / і б’іліі йе / і ч’орне / і шч’е йак лис’иц’ка / і хв’іст у н’ого і вушка торч’ком* (Сл); *Жоўт’і до’маши’н’і у’т’ата / зуси ма’л’і жоўт’і / цип’л’ата ма’л’і жоўт’і* (Міс), птахів, напр.: *Син’ичка жоўтоб’рушка / у нейі б’р’ушко жоўте* (Бул). Композит з колористичним компонентом *жоўтоб’рушка* уживають стосовно забарвлення пір’я синички; *жовтогрудка* ‘вівсянка звичайна’ [СУССГ, с. 77]. В інших українських говірках сема ‘вівсянка звичайна’ представлена такими номенами: гуцульські говірки: *жовтогрудка, жовточерівка, жовтушка* [ГГ, с. 71]; поліські говірки: *жовтробуха* (зменш.-пестл. *жовтобрюшка*), *жовтушка* [СПГ, с. 74]; бойківські говірки: *жовтородок, жовтурка* [СБГ, с. 254].

Описуючи комах, слов’яни також уживають аналізований а’ектив, напр.: *Майс’киї жуки жоўтий* (Бул); *Паву’ки йест’ жоўт’і б’р’ушка* (Бул); *Коло’радс’киї жуки ўре’д’іт’ел’ ў жоўту пол’осоч’ку / йіст’ кар’тошку / пом’ідори* (Міс).

Прикметник *жовтий* і його деривати у сполученні з іменниками на позначення забарвлення тварин, птахів, комах у діалектному тексті актуалізує спектральне значення.

Пряме номінативне значення ‘жовтий’ виявлено і в сполученні з іменниками-назвами одягу, виробів із тканини, напр.: *Ну ў св’аз’і с т’ем / шо ’возраст’ у’же буў та’киї / і до д’іўч’ат’ надо хо’дит’ бу’ло / а хо’дит’ н’іўч’ому / у мене бу’ла сп’іцоўка шах’т’ор’с’ка / но о’на бу’ла жоўта / так’ма’ти бузи’ної пок’расила / шо’б бу’ла т’омна [...]* [УССГ, с. 360]; *Виши’вали / нит’ки мул’іне / зелен’і / жоўт’і / к’расн’і / б’ілі / ч’орн’і* (Сл); *Стр’ічки бу’ли к’расн’і / жоўт’і / зелен’і / син’і* (Бул); *І жоўт’і / к’ремов’і рубашки са’т’інов’і // то’же п’ішла мо’да / виши’т’і // ну о’на не’довго ц’а мо’да бу’ла* [ПСС, с. 111]; *Жоўта-жоўта // кохта жоўта / те зе’лене* [ПСС, с. 150].

У сполученні з іменником *полотно* змінюється семантичне навантаження а’ектива, пор.: *Ко’ли пер’иий раз ви’би’райец’ : а полот’но / во’но та’ке б’іле з жоўту’ватим / так’це’мат’ірка / з йа’койі’ шили то’ўс’т’і п’іт’иц’ки / сп’ідниці / і шта’ни // а ў’же ко’ли дру’гий раз’ / то’це’ ў’же п’лоск’ін’ : а / та’ке кра’сive полот’но* [УССГ, с. 129]. Сполучення слів-колативів *біле з жовтим* виявляє послаблений ступінь інтенсивності ознаки кольору, тому ми не можемо сказати, що реалізовано сему ‘жовтий’, скоріше – відтінок жовтого.

В іншому висловленні прикметник *жовтий* зафіксовано також у складі словосполучення, пор.: *Голу’бе з жоўтим / прапор’ укра’їн’с’киї* (Новобор). В ілюстрованому висловленні колоративи позначають національну символіку державного прапора України: жовтий символізує пшеницю, голубий – небо. Тільки в контексті лексема розкриває своє значення. У цьому реченні прикметник *жовтий* (не маючи відтінку, а тільки основні кольори – жовтий і голубий) вербалізує сему ‘жовтий’.

Ад'єктив *жовтий* зафіксовано в сполученні з іменниками на позначення харчових продуктів, напр.: У *'бодн'ах' сало хра'нило'с' / і де ж^м та 'бодн'а сто'йала? // на го'ришч'і / 'л'іто / а 'бодн'а 'с:алом // ну й'а'ке там ўже 'сало? // во'но ўже ж та'ке і ста'ре / 'жоўте / і у'то з 'н'ого те'ч'е* (Сл). Накладаючи негативну конотацію на загальний контекст, прикметник *жовтий* реалізує семи 'поганий', 'несмачний', 'зіпсований'. В іншому випадку з позитивно-оцінним значенням колоратив репрезентує спектральну семантику і протилежні смисли 'смачний', 'гарний', пор.: *Йантарно-жоўтий мед / йак йан'тар' 'жоўтий* (Бул); *Мед в основному 'жоўтий / а засаха'рит'с'а ста'йе 'б'ілим* (Міс).

Отже, проведене нами дослідження показало, що прикметник *жовтий* в українських східнослов'янських говірках має розгалужену семантику, яка повною мірою може розкритися саме в тексті. Інтерпретація фактичного матеріалу засвідчує взаємозалежний зв'язок: сприйняття певних реалій навколишнього світу через зоровий канал, спогади та інше пов'язане з кольоровими асоціаціями, свідомо чи підсвідомо викликає, як один з основних, жовтий колір – позитивні чи негативні асоціації. Слов'яни сполучають ад'єктив *жовтий* з іменниками на позначення рослинності (квітів, фруктів, овочів, грибів тощо), природних об'єктів (іменники *глина, пісок, земля, сонце, місяць*), частин тіла людини, харчових продуктів тощо. Аналіз діалектних текстів східнослов'янського ареалу виявив, що прикметник *жовтий* у сполученні з іменниками вербалізує і спектральне значення, і додаткові смисли (напр. *'жоўте 'лист'а 'в'яну'ча рослина*, 'суха рослина'). Функціонуючи в складі фольклорного тексту й тексту-оповіді, ад'єктив *жовтий* несе і позитивні, і негативні конотації.

Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо в аналізі семантичної структури інших колоративів в українських східнослов'янських говірках.

Список умовних скорочень обстежених населених пунктів Луганської області:

Ан. – с. Антонівка Старобільського р-ну; Бул. – с. Булавинівка Новопсковського р-ну; Виш. – с. Вишневе Старобільського р-ну; Зак. – с. Закотне Старобільського р-ну; Міс. – с. Містки Сватівського р-ну; Новобор. – с. Новоборовиці Свердловського р-ну; Піс. – с. Піски Новопсковського р-ну; Сл. – смт Слов'яносербськ.

Умовні скорочення джерел

ГГ – Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.

Иванов – Иванов В. В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края / под. ред. В. Иванова. – Х., 1898. – Т. 1. – 1008 с.

МСБГ – Матеріали до словника буковинських говірок / ред. кол.: проф. Ю. О. Карпенко, доц. К. М. Лук'янюк, доц. В. А. Прокопенко, ст. лаб. В. В. Яківчик. – Вип. 2. – Чернівці: Чернів. держ. ун-т, 1971. – 61 с.

МСГГ – Піпаш Ю. Матеріали до Словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород: Ужгор. нац. ун-т, 2005. – 266 с.

ППС – Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / упор. І. В. Магрицька, В. Ф. Семистяга, З. С. Сікорська, М. Г. Чернопиский, В. О. Шевцова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.

СБГ – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 т. / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 1. – 497 с.

СЗПГ – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 1. – 380 с.

СПГ – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.

Старобільщина – Старобільщина: матеріали фолькл.-діалектол. експедицій / за ред. З. С. Сікорської. – Луганськ: Шлях. – 2000. – 128 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. В. Винник та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 1 – 11.

СУССГ – Глуховцева К. Словник українських східнослов'янських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко – Луганськ, 2002. – 224 с.

УССГ – Українські східнослов'янські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. – 424 с.

Література:

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежицкая; [пер. с англ.]; отв. Ред. М. А. Кронгауз; вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.

2. Гуменюк І. І. Лінгвістичні та екстралінгвістичні дослідження номінації жовтого кольору (на матеріалі фразеології англійської та української мов) / І. І. Гуменюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – № 33. – С. 194–197.

3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури: монографія / С. Я. Єрмоленко. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.

6. Жылінская І. І. Сістэма колераабазначэнняў у беларускіх і рускіх мовах / І. І. Жылінская // Вестник Белорус. гос. ун-та. – Сер. 4: Филология. – №2. – 1997. – Мн.: Універсітэцкае, 1997. – С. 50 – 54.

7. Лепеха Т. В. Українознавство: Навч. пос. [Електронний ресурс] / Т. В. Лепеха. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=1216>

8. Луценко Н. А. Истории наших слов: диахронно-лексикологические этюды. / Н. А. Луценко; Донецкий национальный университет. – Донецк: Изд-во "Вебер" (Донецкое отделение), 2009. – 370 с.

Крайчинський Е. О.,

Національний університет "Острозька академія", м. Остроз

АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЛО "МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЕПОХИ КЛАСИЦИЗМУ". ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

У статті на етнолінгвістичному матеріалі розглянуто функціонування англійської та української лексики на позначення якісної оцінки музичного твору, вузько-історичного та музично-теоретичного змісту, старих жанрів класичної музики, академічної музики, музичної культури XVIII століття; високої музики епохи Класицизму.

Ключові слова: етнолінгвістика, семантика, національно-культурний компонент, музичний фольклор, музика епохи Класицизму.

В статье на этнолингвистическом материале рассмотрено функционирование английской и украинской лексики на обозначение качественной оценки музыкального произведения, узко-исторического и музыкально-теоретического содержания, старых жанров классической музыки, академической музыки, музыкальной культуры XVIII века; высокой музыки эпохи Классицизма.

Ключевые слова: этнолингвистика, семантика, национально-культурный компонент, музыкальный фольклор, музыка эпохи Классицизма.

This article, on the basis of ethno-linguistic material, deals with the functioning of English and Ukrainian lexicon to denote qualitative evaluation of musical composition, narrowly-historical and musical-theoretical content, the old genres of classical music, academic music, musical culture of the XVIII century, the high music of Classicism.

Key words: ethnolinguistics, semantic system, national-cultural component, folk music, Classical music, Classicism.

Музичний фольклор епохи класицизму увібрав у себе ЛО зі сфери музики, що включають характерні риси етнокультури англійського та українського народів, систему уявлень про світ і людину в ньому, вони є "багатошаровим різночасовим утворенням, акумульованим знанням, нагромадженою традицією, де матерілізується до певної міри сама традиція" [3, с. 80]. Англійська та українська лексика на позначення музичного фольклору епохи класицизму відображає досвід діяльності націй і, більше того, специфіку їхнього асоціативного та прагматичного мислення. Лексичний склад мови й ЛО на позначення музичного фольклору епохи класицизму відтворюють дійсність [7, с. 3-6].

Опис тематичної групи лексики зі сфери музичного фольклору епохи класицизму, наскільки нам відомо, ще не був предметом спеціального системного етнолінгвістичного аналізу й висвітлений недостатньо, тому обрана тема буде цікавою.

Метою статті є виокремити, систематизувати та описати особливості семантики лексики, що вживається на позначення музичного фольклору епохи класицизму, та розглянути особливості функціонування лексики зі сфери музичного фольклору в сучасній англійській та українській мовах. Провести критичний аналіз літератури за проблемою дослідження. У нашому дослідженні ми використовуємо наступні методи дослідження: метод суцільної вибірки, зіставний метод та метод критичного аналізу наукових джерел та проводимо етимологічний, контекстуальний та кількісний аналіз.

Специфічні національні асоціації властиві не тільки лексиці, у значенні якої наявний національно-культурний компонент, а й звичайним нейтральним загальноновживаним словам на означення речей і понять, поширених у всіх культурах [11, с. 7]. І такою лексикою виступають ЛО на позначення *classical music*, в основі яких осмислення характеру зв'язків між звуковою стороною мовного знака і його смисловою стороною (семантикою) [11, с. 6-7].

За словниковою дефініцією, ЛО *classical music* – термінологічне поняття, яке залежно від контексту є полісемічним, багатозначним. Тому для цілісності опису розглянемо ЛО на позначення *classical music* в трьох значеннях, що відображає загально прийнятим у лінгвістиці розуміння семантики як сукупності різноманітних мовних значень [8, с. 74]. Це: 1) *qualitative evaluation* "якісна оцінка"; 2) *historical and musical-theoretical sense* "вузько-історичний та музично-теоретичний сенс"; 3) *typological sense* "типологічний сенс".

У першому значенні – "*qualitative evaluation*" – ЛО *classical music* вживається, коли дається "якісна оцінка музичного твору" (лат. *classicus* – зразковий) і позначає "music of the past" з додатковою етнолінгвістичною ознакою "музика, яка витримала випробування часом та має аудиторію в сучасному суспільстві". Складовими ЛО *classical music* є: *past genres*, *viennese operetta*, *waltzes*, *classic jazz*, *classic pop*, *Viennese classicus*, *music composition* [16, с. 230].

ЛО *classical music* у першому значенні сприймається не тільки як слова на позначення "високого музичного мистецтва", але й на позначення найкращих зразків "розважальних жанрів минулого". Це, наприклад, ЛО *viennese operetta* "віденська оперета" у конотації "досягнення вершини французького музичного мистецтва та XIX – початку XX ст.", ЛО *waltzes* "вальси", представлені у творчості Йогана Штрауса тощо. Показовими в цьому плані є також ЛО *classic jazz* "класичний джаз", ЛО *classic pop* "класична естрада" та ін.

У другому значенні ЛО *classical music* актуалізує семантику "*historical and musical-theoretical sense*" – це лексика музики другої половини XVIII ст. – початку XIX ст., що традиційно співвідноситься з ЛО *classicism* "епохою класицизму". Історично класицизму в музиці передують лексика на позначення *Baroque* "епоха Бароко", а наслідують – *Romanticism* "епоха Романтизму". Центром становлення класичної музики стала *Viennese*

classical school “класична школа Венеції”, завдяки чому в музикознавстві закріпився також термін *Viennese Classicism* “венетіанський класицизм”.

Найхарактерніші риси цього періоду охоплює лексика на позначення десяти ознак (див рис. 1.): *transparency*, *brightness*, *music material*, *music structure*, *omophony* (на відміну від барокової поліфонії). Лексика на позначення творчості композиторів-класиків відображається у становленні ЛО *eight tact classical period* “класичний восьмитактовий період”, ЛО *harmony* “гармонія”, ЛО *sonata form* “сонатна форма” та ЛО на позначення *genres of classical symphony* “жанрів класичної симфонії”, яка членується на: *quartet* “квартет”, *quintet* “квінтет” та інших жанрів, що формували ЛО класичний симфонічний оркестр [18].

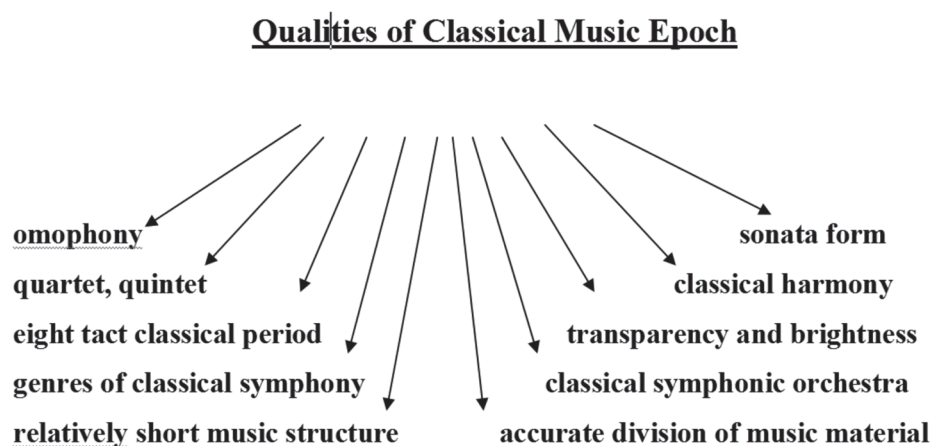

Рис. 1. ЛО на позначення “Qualities of Classical Music Epoch”.

В англійській лексичній системі періоду класицизму ЛО на позначення *harmony* “гармонії” є добре розробленими, тому що слово *harmony* є багатозначним, полісемічним і включає ряд дефініцій: 1) приємна для слуху злагоженість звуків; 2) милозвучність; 3) закономірне поєднання тонів при одночасному звучанні; співзвуччя [12, с. 118]. ЛО *harmony*, що походить від грец. іменника *harmonía*, почерпнутого від грец. дієслова *harmoza* “to fit together, to join”.

Для позначення гармонійності виконання музичного твору в англійській та українській мовах існує ряд синонімів, сукупність усіх синонімів певного змісту називають синонімічним рядом. Багато представлений в англійській мові синонімічний ряд ЛО: *harmonious*, *concord*, *tunable*, *unison*, *chime*, *homophony*, *euphony*, *tonality*, *consonance*, *consent* і т. ін. Члени ряду ідентифікуються семантично і стилістично відносно домінують ряду, тобто слова семантично найбільш простого, стилістично нейтрального і найбільш закріпленого. В даному синонімічному ряду ЛО *harmonious* виступає, як домінанта, що втілює семантику ряду, а зазначені ЛО вживаються для увиразнення контексту з різними конотативними та стилістичними відтінками [1, с. 24].

Антонімічний синонімічний ряд становлять ЛО: *discordant*, *dissonant*, *out of tune*, *tuneless*, *unmusical*, *untunable*, *unmelodious*, *unharmonious*, *inharmonious*, *cacophonous*, *jarring*, *harsh*, де антонімічність значення досягається в деяких ЛО негативно конотованими суфіксами *un-*; *in-*; *dis-*, що впливає на підсилення висловлювання думки під час характеристики змісту музичного твору. Ці ЛО несуть різне експресивне забарвлення, тому характеризуються різною сполучуваністю і не завжди можуть взаємозамінятися.

Семантика “історичне і теоретичне значення класичної музики” вплинула на виникнення і функціонування ЛО на позначення композиторів-класиків: *Йозеф Гайдн*, *Вольфганг Амадей Моцарт* та *Людвіг ван Бетховен*, які означають найяскравіших представників цієї історичної епохи. Західноєвропейське музикознавство до композиторів-класиків відносить також цілу низку ЛО на позначення попередників віденської класичної школи, це ЛО: *Крістоф Вільбарльд Глюк*, *В. Ф. Бах*. До епохи класицизму належать також італійські композитори, презентовані ЛО: *Муціо Клементи*, *Луїджі Боккеріні*, *Луїджі Керубіні*, *Доменіко Чімароза*. В українській мові ця епоха представлена ЛО: *Максим Березовський*, *Дмитро Бортнянський* та *Артем Ведель*, в польській ЛО *М. Огінський* та інші. ЛО на позначення творчості композитора *Франца Шуберта* позначає перехідний етап від класичної до романтичної музики [20].

Значення “історичне і теоретичне значення класичної музики” позначилося також на функціонуванні ЛО *melody* (від грец. – singing, chanting), яка становить основний елемент музики і є формою викладу музичної думки, вираженням музичної думки. Лексика на позначення мелодії є різноманітною і перебуває у широкому вжитку. Складовими ознаками *melody* є в основному ЛО грецького та французького походження: *intonation/intonation contents*, *melodic interval*, *clef*, *note*, *musical note*, що, поряд з ЛО на позначення сили і тривалості звучання, можуть самостійно і вичерпно втілювати найрізноманітніші музичні образи [14, с. 87]. Зазначені ЛО представляють форму звукового мислення, становлення художньої думки, об’єктивованої у музичному мовленні. Крім того, при характеристиці мелодії у центрі уваги перебувають музично-акустичні характеристики звуку, а саме: *висота*, *гучність*, *тривалість*, *тембр*, *ритм* тощо.

Лексична система сучасної англійської та української мов володіє значною кількістю лексики на позначення мелодійного малюнка, яку почерпнула з періоду класицизму. Це можна пояснити її варіативністю при передачі емоційного стану людини. Ми виділили цілий лексико-семантичний ряд ЛО: *melodious*, *musical*,

tuneful, tunable, sweet, dulcet, canorous, melody as a bell, euphony, euphonious, euphonic, euphonical, symphonious, enchanting, acciaccatura, які об'єднані однією семантичною ознакою “pleasure-giving”. Наведені вище ЛО прагматично відрізняються, уживаючись в ситуаціях неформального спілкування та обмежені рамками офіційних ситуацій.

Оскільки *мелодія* становить найважливіший елемент музики, її основу, ЛО на позначення мелодії передають почуття, переживання, настрої людини – те, що становить основний зміст музики. Виразальні засоби мелодії – її *інтонація, лад, ритм, регістр, темп* – і визначають в основному той чи інший її характер [9, с. 165].

Велике значення у лексичній системі української та англійської мов має ЛО *tempo* (*темп*), що також походить з періоду класицизму. Так, наприклад, музичні твори, що виражають роздуми, скорботу, смуток і т. ін., пишуться звичайно у повільному, спокійному, розміреному русі – *adagio*. Твори, які виражають веселощі, бадьорість, схвилюваність, поривчастість, вимагають швидкого руху і пишуться у швидкому темпі, живо – *vivace*. Жартівливу, завзяту, жваву, граціозну мелодією у музиці передає ЛО *staccato* (уривчасто). Закличний характер виражений широкою мелодією в чіткому, пунктирному ритмі. ЛО передають смуток, тугу, скорботу, що виражені протяжною, плавною мелодією з жалібними інтонаціями – це ЛО *doloroso*. У системі відтінків гучності звук визначається ЛО *forte* або ЛО *piano*; звуки, які включені у постійне підсилення позначаються ЛО *crescendo* (збільшення) або *diminuendo* (зменшення) і т. ін. Відбувається процес зміни системних якостей звуку, тобто в полі уваги слухача перебувають значення звуків у системі музичної мови. Емоційна оцінка звучання дає можливість інтерпретувати звук як змістовну семантичну структуру.

Лексика зі сфери класичної музики відображає явища, які людині-непрофесіоналу часто важко розрізнити. Однак музиканти, які розуміють усі тонкощі музичного мистецтва, не просто знають значення цих термінів, а розміщують їх у своїй свідомості на рівні та підрівні, постійно порівнюючи між собою. Систематизація ЛО, які відображають специфічне знання про музику, передбачає уявлення висловлювання думки носіями мови [5, с. 82].

У третьому значенні ЛО *classical music* “типологічний сенс класичної музики”, його складають ЛО: *academic music*, що наслідую передусім ЛО на позначення жанрів музики: *sonata, symphony, opera*; ЛО на позначення принципів композиції: *harmony, form, text; music instruments* “інструментарій” (переважно – ЛО на позначення інструментів симфонічного оркестру), а також ЛО на позначення *traditional performance* “традиції виконання”, що формувалися в європейській музиці в XVII – поч. XX століття [10, с. 260-262].

У XX столітті виникнення окремих ЛО *composers academists* “композитори-академісти” (на початку століття – композитори Нововіденської школи, пізніше – авангардисти), ЛО *musical tradition* “музична традиція” та ЛО *forms of musical expressiveness* “форми музичної виразності” визначаються як “конфліктний пошук нових форм”. Проте гострота конфліктів форми музичної виразності є проявом напруженого діалогу з академічною традицією, в той час, як іншим видам сучасної музики – від *pop music* “поп-музика” до *jazz* “джаз” такий діалог невластивий.

Лексико-семантична система є своєрідним засобом членування дійсності, що відбиває неоднаковий спосіб його пізнання і є найпершою ознакою самобутності лексико-семантичної системи мови. Лексика на позначення протиставлення класичної музики будь-якій іншій у сучасній культурі передається завдяки ЛО: *major* “серйозна” – *entertaining* “розважальна” або *high* “висока” – *low* “низька”. Таке протиставлення є непослідовним: сам по собі вибір лексем *musical language* “музичної мови” не гарантує змістовності художнього висловлення чи розважального запалу, адже, з одного боку, ЛО *symphony* “симфонія” може набувати конотації “примітивного та поверхового характеру виконання”, але, з іншого, ЛО *jazz composition* “джазова композиція” може передавати “більше змістовний, ніж розважальний характер” [6, с. 36-38].

В тому чи іншому вигляді протиставлення “високий стиль музики” і “низький стиль музики” завжди існувало в мові взагалі та в музиці, зокрема: так ЛО, для позначення музичної культури XVIII ст. “високої музики” виступали, передусім: *church music* “музика церковна”, тоді як ЛО *comic opera* “комічна опера” або *Dance Suite* “танцювальна сюїта” відповідали “низькій, розважальній музиці”. Більш значний розрив, що утворився між серйозною та розважальною музикою у XX ст., пов’язаний з цілою низкою причин, які відобразилися на лексичі: ЛО *cultural globalization* “культурна глобалізація” – приводить до експансії неєвропейських музичних традицій у європейський музичний простір, ЛО *radical changes* “радикальні зміни” – які в соціально-економічному устрої кардинально розширили аудиторію авторської музики, відібравши цю аудиторію у фольклорної музики, забезпечивши поглиблення розмаїтості форм суспільного побуту [2, с. 95].

Плутанина значень, притаманна поняттю “класична музика”, характерна більшості європейських мов, зокрема англійській *classic music*, німецькій *klassischer Musik*, французькій *musique classique* та ін., і викликана, з одного боку, багатозначністю слова “класичний”, з іншого – поширенням англо-американських стандартів класифікації аудіопродукції. Проте, наприклад, в польській мові зберігається чітке розмежування понять між класичною як такою, що належить до епохи класицизму, їх представляють ЛО *Muzyka klasycystyczna*, та академічною музикою ЛО *Muzyka poważna* [4, с. 53-54].

Семантика мови відповідає на питання, яким чином людина може передати різноманітну інформацію про світ, мовні явища за допомогою слів й граматичних правил певної мови. ЛО *academic music* “академічна музика” – широкий термін, який вживається для визначення типу музики, що належить до писемної композиторської традиції та наслідую сформовану в XVII–XIX століттях лексику, що позначає: *musical forms* “музичні форми” і *genres* “жанри”, *instruments* “інструменти” та *traditions of performing* “традиції виконавської майстерності”. Лексеми на позначення академічної музики протиставляються лексемам на позначення розважальної та народної музики [19].

Термін *academic music* є спорідненим з широко розповсюдженим терміном *classic music*, проте, на відміну від останнього, є більш точним в області свого застосування. Так, якщо термін “класична музика” містить у

собі якісний (лат. *classicus* – зразковий) та національно-культурний аспект (епоха класицизму), то "академічна музика" передбачає саме типологічний аспект, у той час як у стилізовому відношенні включає самі різноманітні напрямки.

Лексика допомагає зрозуміти, яку інформацію про світ несе будь-яке повідомлення, що є надзвичайно важливим для людського існування. Розрізнення академічної та розважальної музичної лексики є відносно недавнім і до певної міри штучним. Власне будь-яка форма музики може належати до тієї чи іншої категорії. Такий поділ можна прослідкувати протягом всієї історії мистецтва, оскільки здавна існували ЛО: *music for dancing*, *music singing* "музика для танцю", "музика для співання", або *entertainment music* "розважальна музика" та *ritual music* "обрядова музика", або *serious music* "серйозна музика", хоча й мали прикладне значення. На різних етапах історії музичної культури ці категорії набували вагомшого чи меншого значення, однак завжди співіснували, часто відрізняючись ступенем складності [13, с. 314]. Розважальну музику характеризувала лексика на позначення певної "спонтанності і свободи", а академічна музика більше прив'язувалась до певних правил і підпорядковувалась пануючим напрямкам. Сьогодні до ЛО розважальної музики відносять *jazz*, *pop*, *rock*, в той час, як академічна наслідує лексику на позначення *forms of classical music* форм класичної музики [15, с. 412].

У семантиці лексики на позначення музичного фольклору відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури даного конкретного народу. Провести чітку межу між лексикою на позначення академічної та неакадемічної музики не завжди можливо – ті чи інші поєднання надбань різних типів музики характерні багатьом музикантам ХХ ст., як-от ЛО: *Джорджу Гершвіну* та *Ендрю Ллойд Веберу*, також українським композиторам *Івану Карабицю* та *Олександру Костіну* та іншим. Яскравим прикладом ЛО на позначення *synthesis of the academic genre* "синтезу академічного жанру" та *non-academic music thematism* "неакадемічного музичного тематизму" і *traditions of performance* "традицій виконання" стала ЛО *rock opera genre* "жанр рок-опери", що з'явився в кінці 1960-х років [17]. Своєрідне засвоєння ЛО *tonality* "тональності", ЛО *sonorosity* "сонористики" та інших цікавих ЛО періоду академічного авангарду демонструють окремі джазові музиканти, як наприклад, *Amy Denio*. На межі лексики різних типів музики балансують деякі терміни, що позначають ЛО *electronic music styles* "стилі електронної музики". Незважаючи на це, розгляд лексики академічних та неакадемічних музичних жанрів в одному національно-культурному та мистецтвознавчому просторі, як серед спеціалістів, так і серед пересічних слухачів поки що виглядає проблематичним.

Отже, нами виокремлено та описано дев'ять характеристик англійської та української лексики на позначення класичної музики, яка охоплює найхарактерніші риси періоду класицизму. Класифікація лексики вибраних мов на позначення класичної музики базується не тільки на стилізових рисах музики досліджуваної нами епохи, але також розрізняється за її лексичними та семантичними характеристиками.

Проведене дослідження доводить, що українська та англійська лексика на позначення музичного фольклору – це джерело інформації про національну культуру, характеризує історичну епоху, відображає досвід діяльності нації і, більш того, специфіку її асоціативного мислення. Лексика на позначення музики, як елемента мистецтва, є ідеальним носієм закодованих смислів, вона значно розширює коло пізнавальних можливостей людини, в якому, поряд з науковою раціонально-логічною сферою пізнання, присутня художньо-образна форма пізнання, предметом пізнання якої (у сфері музики) є особистісне емоційно-ціннісне ставлення мовців до музичного твору. Можемо констатувати: англійським та українським ЛО на позначення музичного фольклору як соціокультурному феномену, як одній з форм відображення дійсності належить провідна роль у процесі опанування культурних цінностей людства, оскільки в ній зосереджений багатий досвід світової культури. Вона є невід'ємною складовою формування картини світу.

Література:

1. Ващенко В.С. Самобутні тенденції у розвитку мови: Навч. Посібник / Ващенко В.С., Поповський А.М. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1995. – 44 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / Вежбицкая А. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
3. Вергун Л.І. Джерела та чинники виникнення нових термінів англійської терміносистеми освіти та їх переклад // Сучасні проблеми термінології та термінографії: Тези міжнародної наукової конференції. – Київ: КМУ-ЦА, 2000. – С. 80–81.
4. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / Жайворонок В.В. // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
5. Каргин А.В. Национально-культурная парадигма. Вестник МГУ. – Серия 19. // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 4. – С. 78–84.
6. Кононенко І.В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / Кононенко І.В. // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 40.
7. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Об одной из единиц описания текста в аспекте диалога культур. // Иностранные языки в школе. 2000. – № 5. – С. 3–6.
8. Кочерган М.П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. – Львів: Вища школа, 1999. – 183 с.
9. Лещук Й.Т. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія. – Львів: Видавничий центр Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1999. – 212 с.

10. Морфологічний спосіб творення як джерело поповнення складу української музичної термінологіки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2000. – Вип. 29. – С. 259–271.
11. Русанівський В.М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі // Мовознавство, 2004. – № 4. – С. 3-7.
12. Столярська, Т.О. Універсальна та етноспецифічна в сучасному лінгвокраїнознавстві. – Київ: Вища школа, 2001. – 221 с.
13. Большой энциклопедический словарь. Гл. ред. В.Н. Яцева. – 2-е изд. – Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с.
14. Borland, John. Music sharing doesn't kill CD sales, study says. C Net. Retrieved July 6. – 2009.
15. Bosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories// Journ. Exp. Psychology., General, 1995. – 648 p.
16. Oxford Advanced Lerner's Dictionary of Current English / [editor Sally Wehmeier]. – Sixth edition. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 1540 p.
17. <http://slovar.lib.ru/dictionary/semantic>
18. www.allmusic.com
19. <http://slovar.lib.ru/dictionary/semantic>
20. <http://music.thefreedictionary.com/>

Кульчицький І. М., Лукач М. О.,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО СЕМАНТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті окреслено основні підходи до семантичної класифікації дієслівної лексики в українському та зарубіжному мовознавстві.

Ключові слова: семантична класифікація, лексико-семантична група, предикат, ідентифікатор.

В статье обозначены основные подходы к семантической классификации глагольной лексики в украинском и зарубежном языкознании.

Ключевые слова: семантическая классификация, лексико-семантическая группа, предикат, идентификатор.

The article outlines the main approaches to the semantic classification of the verbal lexicon in the Ukrainian and foreign linguistics.

Key words: semantic classification, lexico-semantic group, predicate, identifier.

Дієслово завжди називає процес, дію або процесуальний стан і таким чином є основною одиницею мови, що представляє дійсність як рух і за допомогою своїх граматичних категорій відносить цю дійсність до часу – реального або гіпотетичного, а також до суб'єкта або об'єкта дії [10, с. XXI].

В українському мовознавстві класифікацією предикатів займалися І. Р. Вихованець, В. М. Русанівський, О. І. Леута, С. М. Дишлева та ін. Так, І. Р. Вихованець поділив всі предикати на [3, с. 93-111]: 1) предикати дії (позначають діяльність, що породжується суб'єктом-діячем і ним активно й безпосередньо стимулюється); 2) предикати процесу (вказують на динамічну ситуацію, що не передбачає активного виконавця дії, а стосується суб'єкта процесів, які ним не породжуються й активно й безпосередньо не стимулюються); 3) предикати стану (орієнтовані на "пасивний" суб'єкт, реалізуються у тому відрізку часу, з яким співвідносяться, отже вказують на тимчасову характеристику предмета); 4) предикати якості (позначають постійну, внутрішню, у певному розумінні невід'ємну щодо предмета ознаку); 5) локативні предикати (диференційною однакою вихідної локативності є статичність, позначають локативний стан); 5) предикати кількості (позначають точну або неозначену кількість відповідних предметів). В. М. Русанівський здійснив семантичну класифікацію дієслів української мови, виділивши 41 функціонально-семантичну групу предикативних одиниць [9, с. 157]. На основі логіко-граматичного підходу О. І. Леута визначив такі лексико-семантичні групи дієслів: дії, руху, стану, процесуальні, соціальних та ментальних дій, релятивні (відношення), місцеперебування, буття, характеристики, екзистенційні, володіння [8, с. 9].

За ознакою наявності спільних сем та співвіднесеністю дієслівних одиниць з фактами дійсності С. М. Дишлева виокремила такі основні лексико-семантичні групи дієслів [4, с. 8]: 1. Дієслова дії (дієслова загальної фізичної дії, дієслова на позначення дії, яка спричиняє зміни в об'єкті, дієслова на позначення дії, яка створює об'єкт). 2. Дієслова руху та переміщення. 3. Дієслова релятивної семантики (дієслова ставлення, дієслова впливу, посесивні дієслова, дієслова залежності). 4. Дієслова стану і процесу (дієслова психічного стану, дієслова фізіологічного стану, дієслова на позначення переходу із одного стану в інший, дієслова на позначення фізіологічних процесів). 5. Дієслова ментальних і соціальних дій суб'єкта (дієслова фізичної чи інтелектуальної діяльності або відпочинку, дієслова мовлення, дієслова мислення, дієслова пізнання, дієслова сприйняття). 6. Дієслова звучання та звуконаслідування. 7. Дієслова буття. 8. Дієслова на позначення виникнення, появи, настання. 9. Дієслова характеристики (позначення кваліфікативних властивостей особи, позначення зовнішнього вияву ознаки дії або стану, позначення зменшення або збільшення вияву ознаки). 10. Дієслова просторової локалізації. 11. Модальні дієслова (волевияву, бажання, наміру, можливості) 12. Фазові дієслова.

В Українському мовно-інформаційному фонді НАНУ проводиться дослідження дієслова в лексикографічній системі, на основі якого реалізовано Словник дієслівних семантичних тем. За допомогою автоматизованого індексування формул тлумачень за інфінітивами встановлено 257 семантичних тем для всієї дієслівної лексики української мови. Формула тлумачення дієслівних лексем складається з ідентифікатора та його конкретизаторів (диференційних сем). Ідентифікатором у дієслівних дефініціях є інше дієслово, за допомогою якого тлумачиться реєстрове. Це дієслово і є семантичною темою. Семантичними темами виступають певні дієслова, які є достатніми для лексикографічного опису різноманітних семантичних станів усієї дієслівної лексики [5, с. 213-220].

Крім цього, українське дієслово досліджувалося в таких аспектах: дериваційний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта (І. Ф. Джочка), лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта (І. І. Овчиннікова), функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів (Н. Б. Іваницька), семантико-синтаксична валентність дієслів (Т. Є. Масицька), ідеографічний поділ дієслівної лексики на матеріалі дієслів переміщення (А. Я. Середницька), структура семантичного поля дієслів багатократно-дистрибутивної і розподільної дії (Н. М. Мединська), семантика дієслів розташування (Т. В. Мирончук), дієслівна лексика соціально-економічної сфери (М. І. Навальна), валентнісні відношення дієслів тематичної групи "чуттєвої сфери" (О. Л. Орендарчук), функціонально-онимасіологічний аналіз дієслів на позначення емоційних станів (Т. В. Парасюк), походження й семантичний розвиток дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення (Г. О. Пашковська), семантичні й функціональні параметри дієслів ставлення до об'єкта та суб'єкта (Г. П. Серпутько), лексико-семантичні групи відприкметникових

дієслів (О. В. Сорочан), емотивні дієслова як база іменного словотвору (І. В. Чепуріна), багатозначність дієслів конкретної фізичної дії (А. В. Шумейкіна), семантична структура та функціонування дієслів звучання (О. В. Бабакова), семантико-типологічна характеристика відсубстантивних дієслів (Т. М. Лагута), префіксальна сполучуваність дієслів руху (Н. В. Лахно), структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта (Н. М. Пославська), синтаксичні функції синсемантичних дієслів (І. М. Прокопенко), функціонально-семантичні параметри релятивних дієслів (Т. В. Савчук), структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості (Л. В. Сегін), дієслова лексико-семантичної групи буття (Л. І. Лонська), семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення (Н. Г. Ніколаєва), дієслова мислення (В. В. Гумовська), дієслова стану (О. І. Леута).

У зарубіжному мовознавстві типології дієслів присвячені праці У. Чейфа, Ф. Денеша, Ю. Д. Шведової, Л. М. Васильєва, Ю. Д. Апресяна, Е. В. Падучевої, Е. В. Рахіліної, Е. В. Кузнєцової, Л. Г. Бабенко та ін.

Зокрема У. Чейф виділяє чотири групи предикатів: предикати стану, предикати процесу, предикати дії та предикати дії-процесу. В межах предикатів стану і дії відповідно до відсутності аргументів додатково виокремлює амбійнтний (всеохоплюючий) стан і амбійнтну (всеохоплюючу) дію. У працях Ф. Данеша наводиться класифікація предикатів на: дії / недії (стани); активні дії / неактивні дії; мутаційні дії / процесуальні дії; некаузативні дії з носієм / без носія; каузативні мутаційні дії з агентом / з процесором-агентом; процесуальні дії з носієм / без носія; процесуальні дії з процесором / з агентом [5, с. 17].

Ю. Д. Шведова відходить від традиційного поділу дієслів на дієслова дії та дієслова стану. Натомість стверджує, що природі дієслова як цілісного класу відповідає протиставлення: “дієслова, в яких семантика дії та стану строго не розрізняється або взагалі розмита” – “дієслова, в яких протиставлення дія – стан наявне і визначає їх розподіл по тих чи тих множинах”. До першого члена цього протиставлення входять: 1) дієслова з ослабленою повнозначністю, неповнозначні дієслова (дієслова-зв'язки і напівповнозначні дієслова, фазові дієслова, модальні дієслова, дієслова зв'язків, відношень та найменування), дійктичні дієслова; 2) дієслова буття, а також дієслова, що називають існування, що самовиявляється та безпосередньо сприймається. До другого члена цього протиставлення належать: 1) дієслова зі значенням власне активної дії, діяльності, діяльнісного стану; 2) дієслова, що називають різні неактивні процесуальні стани [10, XXIII]. Кожен з цих чотирьох макрокласів поділяється на менші класи.

Л. М. Васильєв зауважує, що дієслово займає, як правило, центральне місце в семантичній структурі речення. В широкому розумінні предикти поділяються на повнозначні та службові. До повнозначних предикатів належать дієслова, прикметники, прислівники, слова категорії стану та абстрактні іменники. До службових предикатів належать деякі прийменники і сполучники, пропозиційні зв'язки, квантори, граматичні категорії і т. д. При класифікації російської дієслівної лексики він використовував три принципи: денотативний (або тематичний), парадигматичний та синтагматичний. Денотативний підхід полягає у природньому, онтологічному розчленуванні предметів, ознак, характеристик, дій, процесів, подій і станів, відображеному у структурі мови. Парадигматична класифікація лексики здійснюється шляхом виділення в значеннях слів при їх порівнянні з ідентифікатором спільних та відмінних компонентів. Синтагматичний принцип класифікації лексики базується на врахуванні кількості та якості дієслівних валентностей. Науковець виокремив основні класи дієслів психічної діяльності: дієслова відчуття, дієслова бажання, дієслова сприйняття, дієслова уваги, дієслова психічного (емоційного) стану, дієслова емоційного переживання, дієслова емоційного відношення, дієслова мислення, дієслова знання, дієслова пам'яті. Перші сім класів пов'язані зі сферою відчуттів, а три останніх – зі сферою думок, мислення [2, с. 36-44].

У “Системному семантичному словнику російської мови” Л. М. Васильєва предикати розподілено на 12 основних класів: 1) буттєві предикати; 2) буттєво-просторові предикати (предикати просторової локалізації); 3) предикати відношення; 4) оцінні предикати; 5) предикати стану; 6) кількісні предикати; 7) предикати властивості; 8) предикати поведінки; 9) предикати звучання; 10) предикати руху; 11) акціональні предикати; 12) акціонально-процесуальні предикати.

Ще один російський лінгвіст Ю. Д. Апресян виокремив 15 класів дієслів так званого верхнього рівня: дія, діяльність, заняття, поведінка, вплив, процеси, прояви, події, розташування в просторі, локалізація, стан, характеристики, вміння, параметри, існування, відношення, інтерпретації [1, с. 37].

У Експериментальному синтаксичному словнику під редакцією Л. Г. Бабенко втілена концепція дієслівних класів слів, їх лексико-семантичної, граматичної та лексикографічної категоризації, розроблювана протягом останніх двох десятиліть проблемною групою “Російське дієслово” кафедри сучасної російської мови Уральського державного університету. Ідеографічний підхід до опису російської дієслівної лексики доповнюється семантико-синтаксичним аспектом її розгляду. Це стало можливим тому, що семантизація дієслів у тлумачному ідеографічному словнику здійснювалася з опорою на один формульний запис, що включає дієслово-ідентифікатор лексико-семантичної групи слів і максимум лексичних репрезентантів диференційних ознак, необхідних для розкриття семантики дієслова. В результаті всі дієслова було поділено на такі групи та підгрупи: 1. дія і діяльність (рух суб'єкта, переміщення об'єкта, розміщення, фізичний вплив на об'єкт, творча діяльність, інтелектуальна діяльність, мовленнєва діяльність, соціальна діяльність, фізіологічна дія, звучання); 2. буття, стан, якість (буття, якісний стан); 3. ставлення (взаємовідношення, володіння, міжособистісні відносини, соціальні відносини) [6].

В основу семантичної розмітки дієслів національного корпусу російської мови покладена система класифікації російської лексики, прийнята в базі даних “Лексикограф”, яку розробляли з 1992 р. у Відділі лінгвістичних досліджень ВІНІТІ РАН під керівництвом Е. В. Падучевої і Е. В. Рахіліної. В процесі впровадження цієї класифікації до маркування дієслів в корпусі її дещо розширили, і в результаті дієслова були розмічені

відповідно до таких семантичних класів: рух, розміщення об'єкта, фізичний вплив, зміна стану або ознаки, буттєва сфера, місцеперебування, контакт і опора, посесивна сфера, ментальна сфера, сприйняття, психічна сфера, мова, поведінка людини, фізіологічна сфера, природне явище, звук, світло, запах [7, с. 159].

Як бачимо, серед дослідників цього питання немає уніфікованого підходу до класифікації дієслівної лексики. Л. М. Васильєв вважає, що невідомо, чи він взагалі можливий так, як принципи і аспекти будь-якої класифікації залежать від цілей та завдань дослідження [2, с. 40].

Література:

1. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
2. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. – М.: Высш. школа, 1981. – 184 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 220 с.
4. Дишлева С. М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. М. Дишлева; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 18 с.
5. Дієслово в лексикографічній системі: Моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. – К.: Довіра, 2004. – 259 с.
6. Експериментальний синтаксичний словник під ред. Л. Г. Бабенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=2847>
7. Кустова Г. И., Ляшевская О. Н., Падучева Е. В., Рахилина Е. В. Семантическая разметка лексики в Национальном корпусе русского языка: принципы, проблемы, перспективы // Национальный корпус русского языка: 2003-2005. Результаты и перспективы. – М., 2005, – С. 155-174.
8. Леута Олександр Іванович. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Олександр Іванович Леута. – Київ : [б. и.], 2009. – 35 с.
9. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / Віталій Макарович Русанівський. – К.: Наук. думка, 1983. – 236 с.
10. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений. РАН Ин-т рус. яз.; Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: РАН Ин-т рус. яз., 2007. – 952 с.

Купіна І. О.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГРАНИЧНОСТІ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню динамічного руху мовної системи, зокрема змінам у фразеологічній системі мови, а саме неологізації фразеологічних одиниць. У статті проаналізовано виникнення оказіональних фразеологічних одиниць на позначення граничності, що продукуються внаслідок фразеосемантичних і синтаксично-фразеологічних процесів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, граничність, неофразеологізм, оказіоналізм, трансформація, конотація, засоби масової інформації.

Статья посвящается исследованию динамического движения языковой системы, в частности, изменению во фразеологической системе языка, а именно неологизации фразеологических единиц. В статье проанализировано возникновение окказиональных фразеологических единиц, определяющих предельность, которые продуцируются в результате фразеосемантических и синтаксически-фразеологических процессов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, предельность, неофразеологизм, окказионализм, трансформация, коннотация, средства массовой информации.

Article is covered to research of dynamic movement of language system, in particular, to change in phraseological system of language, exactly neologization of phraseological units. In the article emergence of the occasional phraseological units, exactly neologization of phraseological units, which are produced as a result of frazeosemantical and syntactic – phraseological processes are analyzed.

Key words: phraseological unit, limits, neophraseological unit, nonce word, transformation, connotation, mass-media.

Якщо розглянути сучасну картину генезису людського суспільства, не можна не помітити того факту, що на сьогодні інформація стала чи не найважливішим чинником його існування, усе помітнішим стає інтерес мовознавців до газетних статей, що, в основному, спричинений лексичними змінами в структурі тексту та відповідною реакцією на них читачів. У цій розвідці розглядаємо окремі зміни мови газет і їх вплив на свідомість та дії читачів, тобто одержувачів повідомлення. За основу аналізу було взято публікації 2001 – 2013 рр. в українських періодичних виданнях, цільове призначення яких – громадсько-політичне, а саме “Україна молодша”, “Правда України”, “Людина і Закон”, “Влада і Політика”, “Голос України”, “Закон і Бізнес”, “День”, “Сільські вісті”.

Організація тексту газет зумовлена особливостями публіцистичного стилю, оскільки основним його призначенням є інформування, висловлення певної громадянської позиції, переконання людей у її істинності, а деколи й формування громадської думки, то для цього ЗМІ мобілізують усі ресурси мови. При чому вибір мовних засобів зумовлений їх соціально оцінними характеристиками й можливостями ефективного, цілеспрямованого впливу на масову аудиторію [2, с. 133]. Це часто досягається шляхом поєднання логічності викладу з емоційним забарвленням, що є визначальною рисою текстів публіцистики.

Метою розвідки є виявлення основних закономірностей виникнення та функціонування фразеологічних одиниць на позначення граничності в засобах масової інформації.

Фразеологічна система сучасної української мови інтенсивно поповнюється одиницями на позначення нових реалій суспільного, побутового життя, відносин між членами суспільства (економіка, бізнес, шоу-бізнес, модельний бізнес, інноваційні технології та ін.), бо активні процеси новотворення зумовлені як внутрішньомовними, так і екстралінгвальними чинниками, серед яких можна виділити “процеси глобалізації, зміну парадигми сприйняття соціальної дійсності, виникнення нових реалій життя і необхідність їх назвати відповідними номінаціями” [1, с. 98].

Динаміка соціальних процесів об’єктивно зумовлює розширення й удосконалення функцій засобів масової інформації. Розв’язання жодної значущої проблеми неможливе поза її колективним, публічним обговоренням: **Від апогею очікувань до краху ілюзій – ось підсумок президентської каденції Ющенка** (ВіП, 05.03.2010) (пор.: *Все перевірено – від аза до іжиці*. Здається, план повинен удались (Із газети)); **Якщо ми вврем від свинячого грипу**. По Україні поширився вірус свинячого грипу. У Тернополі, наче вже 23 людини померло, якщо не більше (УМ, 03.02.2009) (пор.: *Раїса дізналася, що школа стоїть порожньою ще з посту, коли учителька злягла та й хутко й душу богові оддала! Он там, у тій маленькій хатинці, де Раїса буде спати, – там мучилась одинока як палець вчителька, і, коли б не старі матушки, не було б кому і очі закрити* (М. Коцюбинський)). Але, якщо знахабніла держава не тільки виверне кишені лояльного громадянина, але й ще вгніздиться небораці на шию, примовляючи при цьому йому на вушко: “Як працюєш, так і живеш!”, то цей самий законослухняний громадянин просто зобов’язаний припинити бути лояльним і в кращому випадку мусить спроводити державних бонз у відставку, в гіршому – за грати, ну і в найгіршому – в еміграцію **або ж із мосту та в помаранчеву ополонку**. Останнє має назву революції, після котрої, як правило, не залишається ні держави, ні громадянського суспільства, якщо таке до цієї напасті існувало (УМ, 01.12.2009) (пор.: – *Для чого тільки я вас зустріла? – питає сама в себе крізь сльози. – Вчилась би, жила б... А тепер хоч з мосту та в воду* (Ю. Збанацький)). До складу названого ряду в основному входять фразеологічні одиниці з негативно конотованою семантикою “потрапити у безвихідь”, “стресовий стан”, “комусь погано”. Особливості більшості ФО ґрунтуються на обґруванні образів людини, її емоційного та психічного життя.

Таким чином, найбільш чутливо реагують на зміни в мові розмовне й газетне мовлення, яке завдяки письмовій фіксації найменших інновацій є зручним полем діяльності для вивчення тих змін, що відбуваються в мові під впливом саме екстралінгвальних чинників: *Це рівень доходу, за якого його одержувачів не можна вважати середньозабезпеченими, це мінімальний споживчий бюджет, межа бідності, поріг бідності і т. ін. Конкретне його значення визначається у процентах від середнього доходу, характерного для певного суспільства. Європейський Союз рекомендує визначати верхню межу бідності на рівні 60 % від середнього доходу в державі* (УП, 22.03.2010) (пор.: *Навіть у 1921 році, коли в нас люди орудували мільйонами, в дядька Володимира, як він казав, не було за душею і щербатої копійки* (М. Стельмах)); *Бюджет Києва недоотримує шалені гроші за паркування – міністр* (УП, 08.03.2010) (пор.: *В нього грошей кури не клюють* (М. Стельмах)).

Реалії газетних текстів, поряд із типовими ознаками, що належать виділеному стилю мовлення, відрізняються також специфікою, обумовленою індивідуальністю автора, його пристрастями. Не останню роль відіграє тут і орієнтація газети на групові або інші смаки читачів.

Публіцистика поєднує в собі інформативний та оцінний елементи, інформацію про події з їхньою політичною оцінкою. Мета публіцистики полягає, зокрема, у досягненні певних практичних соціальних наслідків. Їх не досягти, якщо цілком не реалізуються такі основні мовні ознаки публіцистичного стилю, як імперативність, емоційність, відверто виражене ставлення автора до повідомлюваних фактів, явищ, подій, зображуваних осіб, дотримання певних специфічно-професійних стандартів, стереотипів. Кожен із мовних стереотипів виступає нейтрально-стилістичною категорією, що завжди співвідноситься з певною життєвою ситуацією. А оскільки переважна частина суспільно-політичних ситуацій часто повторюється за основною своєю суттю, то для опису їх можуть використовуватися стереотипні формули. Отже, сталі словосполучення в публіцистиці – масове і, як доведено мовознавцями, закономірне явище. Вони виконують відповідну функцію – доносять до свідомості читачів точну й логічну інформацію. Позитивну роль системно закріплених і відтворюваних мовних засобів відзначало багато вчених, які вбачали в цьому прояв тенденції мови до комунікації і спрощення засобів передачі думки, до економії зусиль (М. Ф. Алефренко, І. С. Гнатюк, О. П. Левченко, В. С. Калашник, П. О. Редін, Л. О. Ставицька, О. А. Стишов, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. В. Щербакова).

У низці фразеологічних одиниць: *на всіх парах* (пор.: *мчатися на амбразури з шаблею наголо*), *ходячий мрець* (пор.: *як глист у корсеті*), *віддати Богові душу* (пор.: *померти від свинячого грипу*), *з усієї сили* (пор.: *газовий пресинг*), *як оселедців у бочці* (пор.: *мов шпроти в банці*), *остання межа* (пор.: *удари інфляції по кишені*) та ін., помітне місце займає поняття граничності. Граничність як значеннева номінація звертається до мислення людини, до системи її понять. Поняття як посередник між словом і екстралінгвістичною дійсністю, акумулює в собі визначене коло знань, уявлень носіїв української мови про феномен, названий граничністю. У семантичних дослідженнях першочерговим завданням є відповідь на питання: "Що і яким чином означають поняття?". Якщо відповідь на першу частину питання можна отримати, звернувшись до словникових тлумачень, то висвітлення другої частини питання неможливе без звернення до реальних контекстів уживання мовних одиниць, без аналізу текстової семантики:

1. ФО, які називають граничність власне простору і вказують на локалізацію об'єкта у просторі: *на краю світу* (пор.: *загнати за Можайськ*) – "у дуже віддаленому, глухому, необжитому місці" [3, с. 312]; – *Найдемо її [Ярину] і на краю світу!* – *насварився аrapником на далину Омелян* (М. Стельмах). – *Насправді, технологи мають на меті одне – продати свій товар. І розробляють різного роду сценарії, не враховуючи маленького, але вельми істотного питання: що потім буде в країні з мораллю, політичною стабільністю і передбачуваністю? Тим більше, повірте, я сам можу будь-якого технолога "загнати за Можайськ"* (ВіП, 12.03.2010).

2. ФО, які називають граничність власне часу і за своєю семантикою пов'язані з темпоральною характеристикою: *судний день* (пор.: *Армагедон настав*) – "час страшною кари; кінець світу" [3, с. 191]; *Щоб ти сміявся й не переставав до самого судного дня!* – *стає на поріг Василя і вся аж пашиє гнівом* (М. Стельмах). – *Через негоду в Україні гинуть люди, падають дерева і "тонуть" будинки. Армагедон настав* (УМ, 31.08.2006).

3. ФО, які називають граничність власне часу і мають у своєму складі семантичні елементи зі значенням символічного характеру (пов'язані з життям або смертю людини): *прощатися з білим світом* (пор.: *відкинути хвоста*) – "умирати, гинути" [3, с. 581]; *То була стріла в спину гадячу обмочена.. І запекло Івана під серцем, і чує він, що з світом прощається* (Легенди). – *Анатолій Степанович висловив свою думку з приводу анархічної ситуації в країні та проведення позачергових парламентських виборів: "Допоки мавпі не відкинуть хвоста, в державі не запанує порядок"* (УМ, 12.03.2010).

4. ФО, які позначають граничність швидкості руху: *як на пожежу* (пор.: *по биріку*) – "дуже швидко" [3, с. 530]; – *Голуб жінку б'є! – дзвоне [дзвонить] чутка від хати до хати, і люди біжать, немов на пожежу* (Панас Мирний). – *Привозять білого коня на ім'я Фенікс, на якому ведучий мав приїхати ще на початку ефіру. Що робити з конем? Ну, кмітливий КВК-шник по биріку написав присягу на вірність новому каналу, проголосив себе гетьманом Підйому і змусив усіх присутніх на площі присягати на вірність ранковому шоу* (ПУ, 02.03.2010).

5. ФО, які називають граничність власне кількості: *кури не клюють* (пор.: *повна хата пармалата*) – "дуже багато, велика кількість чого-небудь" [3, с. 532]. – *В нього [Созоненка] грошей кури не клюють* (М. Стельмах). – *Сьогодні, університетська молодь у всьому світі відзначає Міжнародний день студентів. Україна веде Голос диктора: "Повна хата Пармалата!"* (День, 18.11.2012).

6. ФО, які називають граничність власне якості: *до ноги* (пор.: *настав капець*) – "остаточно, без залишку" [3, с. 502]. – *Постріляв би я таких всіх до ноги!* – *сказав один борець* (О. Довженко). – *Так настав капець. І, схоже, капець у цій країні ще деякий час буде поширюватись, поки держава не врегулює економіку, а на-*

селення не зрозуміє, що не завжди варто іти в кредитне рабство заради володіння благами, яких не можеш собі дозволити (СВ, 04.11.2008).

7. ФО, які називають граничність інтенсивної дії і вказують на активну діяльність людини до граничності своїх можливостей: *що було сили* (пор.: *очі вилазять з орбіт* – “з великою силою, дуже сильно” [3, с. 741]: *З розгону налетів, що було сили* вклеїв приставу кулаком у пику (Ле Роман). – *Голова гуде, червоні очі з орбіт вилазять*, “вертольоти” кружляють... *Мертві клітини мозку починають розпадатися* (УМ, 15.02.2013).

8. ФО, які називають граничність фізичного стану людини: *ходячий мрець* (пор.: *як глист у фраці*) – “дуже худа, виснажена, немічна людина” [3, с. 410]: *Не було вже, мабуть, нічого на світі, що могло би вразити бідного Хайма. Це був ходячий мертвець* (Г. Хоткевич). – *Усе почалось з дівчинки, якій я дуже симпатизував. Але вона поставила під сумнів мою мужність, мовляв, я худий, як глист у фраці* (УМ, 12.02.2010).

9. ФО, які називають граничність психічного стану людини: *хоч лягай та помирай* (пор.: *повний абзац*) – “у когось дуже скрутне, безвихідне становище; хтось у відчаї, комусь дуже тяжко” [3, с. 409]: *Так мене мучить, голубчику, що хоч лягай та помирай* (Г. Тютюнник). – *Литвин: Це повний абзац* (УП, 07.10.2009).

10. ФО, які називають граничність власне міцності: *хоч зубами виривай* (пор.: *міцний горішок*) – “дуже міцно” [3, с. 83]: *Їхня справа буденна, проста – визволити з затверділих снігових заметів (телефонний) дріт, який мов уріс туди.. так, що хоч зубами виривай* (Ю. Збанацький). – *Міцний горішок* української влади (ПіВ, 26.03.2010).

11. ФО, які називають граничність фрагментів навколишнього середовища: *спека, як у пеклі* (пр.: *аномальна спека*) – “дуже жарко” [3, с. 679]: *На подвір’ї спека, як у пеклі* (М. Коцюбинський). – *При цьому синоптики запевняють, що аномальна спека, яку українці пережили в 2010 році, коли півтора місяця градусники показували +35 і вище, цього літа нам не загрожує* (УП, 04.07.2012).

На підставі аналізу фактичного матеріалу можна зробити висновки про те, що процес неологізації ФО на позначення граничності є надзвичайно активним у публіцистиці. Вирішальним чинником використання фразеологізмів на позначення граничності в сучасному публіцистичному дискурсі є чинник експресивної значущості, що визначає мовне варіювання й утворення різних комунікативно-прагматичних варіантів висловлювань. Реалії нового часу передаються, як правило, через використання ФО, що відображають світогляд нової мовної особистості.

Література:

1. Клименко Н. Ф. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов’янських паралелей / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 2003. – № 2 / 3. – С. 96-111.
2. Скиба Н. Г. Відображення процесів демократизації мови на фразеологічному рівні в сучасній українській публіцистиці / Н. Г. Скиба // Українське мовознавство. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2004. – Вип. 27 / 28 – С. 132-137.
3. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.

Латиніна О. Л.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті йдеться про національно-культурні особливості фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом.

Ключові слова: фразеологічні одиниці із гастрономічним компонентом, національно-культурні особливості.

В статье рассматриваются национально-культурные особенности фразеологических единиц с гастрономическим компонентом.

Ключевые слова: фразеологические единицы с гастрономическим компонентом, национально-культурные особенности.

The article deals with national cultural peculiarities of the phraseological units with a gastronomic component.

Key words: phraseological units with a gastronomic component, national cultural peculiarities.

Свідомість кожної людини містить найрізноманітніші знання та уявлення про навколишню дійсність, які властиві кожній національній культурі. Образ світу у свідомості людини складається з великої кількості понять та пов'язаних з ними асоціацій. Без оволодіння такого роду знаннями було б неможливим існування повного розуміння як усередині однієї культури, так і між різними культурами. Взаємозалежність мови і культури обумовлює появу національно-культурного компонента в значенні слова. Важливо відмітити, що фразеологізми є національно-специфічними одиницями мови, які передають з покоління в покоління культурний потенціал народу. У них проявляються особливості національної мови і таким чином виражаються дух та своєрідність нації або всього народу. Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць (ФО) є предметом дослідження багатьох сучасних дослідників. Вивченню даної проблематики приділяли увагу такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Ч.Фріз, Н.Г.Комлев, В.Г.Костомаров, Д.Г.Мальцев, А.В.Кунін, Н.М.Кирилова, В.М.Телія, А.Вежбицька, Ю.С.Степнов та інші, які переконливо свідчать про необхідність та актуальність дослідження ФО з точки зору їх національно-культурної значимості. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в науці єдиної думки щодо місця та значення національно-культурного компонента в структурі фразеологічного значення, а зокрема, відсутністю лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом (ФОГК) у сучасній німецькій мові, як одних із яскравих вербальних засобів вираження національно-культурної картини світу. Метою статті є дослідження та розкриття національно-культурної специфіки ФОГК у сучасній німецькій мові.

В основі лінгвокультури окрім універсальних рис знаходяться національно-специфічні особливості, обумовлені відмінністю соціальних культур, які відображають особливості менталітету і системи цінностей різних національних спільнот [2, с.213]. Унікальність образів, асоціацій, реалій лише певної лінгвокультури, специфічної лексики, існування ФО, що не мають жодних близьких відповідників у інших мовах, свідчить про національно-культурну своєрідність фразеологічного фонду мови.

ФО з яскраво вираженою національно-культурною семантикою є невід'ємною частиною і одним з засобів формування мовної картини світу для певного етносу – носія мови. Мовна картина світу формується засобами природної мови як певного типу семіотичних систем; це сукупність уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, зафіксованих у мовних одиницях [2, с.215]. Невипадково В.А.Маслова відмітила, що ФО завжди непрямом відображають переконання народу, суспільний устрій, ідеологію своєї епохи: "...як ранкове світло відображається в краплі води" [5, с.43].

В.М.Телія розробила теорію про різні типи ФО, які по-різному відображають культуру того чи іншого народу [7, с.46]. Є.І. Мазітова пропонує класифікацію ФО з національно-культурним компонентом, основою якої є подібність лексичних та граматичних форм або їх відмінність [3, с.73]: 1. міжкультурні – це ФО із загальними еквівалентними назвами, які за типом міжмовних відношень є тотожними в порівнюваних мовах і легко засвоюються: *ein hartes Brot* – важкий хліб (здобутий важкою працею); *der Mensch lebt nicht vom Brot allein* – не хлібом єдиним живе людина. 2. ФО, які містять власні національно-культурні компоненти – тобто ті, для засвоєння яких необхідні лінгвокраїнознавчі знання, в іншому випадку при комунікації можуть виникнути труднощі. Ці ФО не вступають в міжмовні відношення і можуть містити загальні еквівалентні та без еквівалентні, двосторонні та індивідуальні назви. До них належать: ФО, які відображають традиції та звичаї: *ohne Brot ist schlimm gastieren* – красна ріка берегами, а обід пирогами; *es geht um die Wurst* – настав вирішальний момент; ФО, які відображають реалії та історичні факти: *über großes Wasser fahren* – вирушити в заморські країни; ФО, пов'язані з іменами відомих людей: *in Abrahams Wurstkessel schwimmen* – ще не народитися на світ; 3. ФО змішаного типу, до яких належать: ФО з повним співпаданням змісту та синтаксичної організації при неповній тотожності компонентів: *es ist kein Honigschlecken* – це не кутя з медом; *wessen Brot ich esse, dessen Lied ich singe* – на чиему возі сидіти, того воля волити; *fluchen wie ein Bierkutscher* – лаятися як візник; ФО, які мають лексичну варіантність або структурну синонімію: *Wer den Brei gekocht hat, der esse ihn auch* – хто кашу заварив, той і мусить їсти; *es ist zu spät, den Wein zu sparen, wenn die Tonne leer ist* – пізно берегти вино, коли бочка порожня.

Наскільки тісно пов'язані між собою мова та культура країни в найширшому значенні слова, можна переконатися, якщо спробувати уявити життя жителів міста, селян та інших прошарків населення, починаючи ще з попередніх століть. Часто матеріальна основа, так званий матеріальний фон існував століття тому, а образне вираження, яке і сьогодні живе в мові, нагадує про ці явища, факти з життя народу-носія мови. Національно-культурна специфіка ФО полягає в тому, що вони містять комплекс уявлень носіїв мови про той або інший еталон, стереотип, концепт в періоди становлення національної культури.

Національна кухня і гастрономія постійно еволюціонують відповідно до розвитку сільського господарства і ринку, що знаходить своє відображення в лексиці і фразеології мови, які відображають певним чином особливості національного менталітету і зміни, що відбуваються в ньому. Колективна пам'ять і національна фразеологія вбирають в себе та зберігають соціокультурні поняття та асоціації, які пов'язані з назвами продуктів і блюд національної кухні, що формувалися впродовж століть. Ряд феноменів харчування німецької гастрономічної системи має явну національну специфіку, що проявляється в гастрономічних пристрастях німців: в центрі німецькомовної гастрономії знаходяться назви м'яса, ковбасних виробів (*Wurst, Würstchen, Bockwurst*), картоплі (*Kartoffel*) та пива (*Bier*), типово німецьких продуктів, які відображають етнічну, лінгвосеміотичну та комунікативну специфіку. Найвідоміші блюда німецької кухні номіновані такими національно-специфічними лексичними одиницями, як айнтопф (*Eintopf*), хакепетер (*Hackepeter*), "льодяна нога" (*Eisbein*) [1, с.8].

У Німеччині з їжі ніколи не робили культу. Німецька кухня рясніє простими і ситними стравами, незважаючи на те, що тут завжди любили смачно поїсти. Особливих кулінарних шедеврів в німецькій кухні немає. Ковбаси, сардельки і сосиски-основа німецької кухні. Сосиски з тушкованою квашеною капустою-найвідоміше блюдо німецької кухні. На сьогоднішній день німецькі кулінари створили більше 1500 видів різних ковбасок і сосисок зі свинини та яловичини. Тому спостерігаємо в німецькій мові багато фразеологізмів із іменником *Wurst* (ковбаса): *es ist jemandem alles Wurst* – все байдуже; *es ist Wurst wie Schale* – хоч круть-верть, хоч верть-круть; *jemand will immer eine besondere Wurst gebraten haben* – претендувати на особливу увагу до себе; *aus jemandem Wurst machen* – жорстоко побити когось; *die Wurst nach der Speckseite werfen* – пожертвувати малим заради великого; *es geht um die Wurst* – йдеться про важливу справу; *ein armes Würstchen* – бідолаха.

Дуже важливе значення в німецькій кухні має хліб. На сьогодні в Німеччині існує понад 300 сортів хліба. У німецькому місті Ульм навіть працює офіційний хлібний музей. Усі, хто бував в Німеччині, напевно спробували кекс "Stollen" та знаменитий "Шварцвальдський пиріг", а також різні смачні пряники. При цьому варто враховувати, що в понятті "Brot" (хліб) німці вкладають ширший сенс, ніж ми. Під цією назвою в Німеччині мають на увазі різноманітну випічку, тістечка та печиво: *jemandem das Brot vom Munde stehlen* – позбавляти когось шматка хліба; *sein Brot mit Tränen essen* – ледве зводити кінці з кінцями; *jemand isst das tägliche Brot* –хтось у когось частий гість; *wissen, auf welcher Seite das Brot gebuttert ist* – бути бувалою людиною; *ums Brot bringen* – позбавити засобів існування.

Пальму першості з напоїв Німеччина раз і назавжди віддала пиву. Пристрасть до пива та уміння чудово готувати його – характерна риса німців і цим вони відрізнялися вже із найдавніших часів. Це надає ФО, до складу яких входить іменник *Bier*, певну національну своєрідність, і цим пояснюється значна кількість ФО з компонентом *Bier*: *jemand holt Bier* –хтось кудись запропастився; *dickes Bier mit jemandem machen* – мати справу з кимось, приятелювати; *wie saures Bier ausbieten* – намагатися позбутися когось; *wie sauer Bier aussehen* – мати кислий вигляд; *das ist mein Bier* – це моя справа; *etwas mit einem wahren Biereifer tun* – робити щось занадто ретельно.

До групи ФОГК належать також стійкі словосполучення, які містять у своєму складі назви дуже популярних в країні напоїв або хлібобулочних виробів: *Bauernseufzer* – так називає франкська народна мудрість копчену смажену ковбасу. Одна із версій пояснює її назву тим, що ця ковбаса така ж довга, як і зітхання селянина через погану погоду; *Blaue Zipfel* – це традиційна страва франкської кухні – сира ковбаса вариться в бульйоні, до складу якого входить цибуля, оцет, червоне вино, сіль, цукор та приправи, при цьому ковбаса набуває легкого блакитного відтінку, що й пояснює її назву; *Halver Hahn* – житня булочка із сиром, одна із версій трактує походження такої назви тим, що в часи війни сир був дешевим, а хліб дорогим, тому часто запитували: "Kann ich och ne halve han?" – "Чи можна половинку?"; *Arme Ritter* – грінки (вимочені в молоці і підсмажені скибочки білого хліба); *Berliner Weiße* – світле берлінське пиво (улюблений напій берлінців): у 1741 році гугеноти, які жили в Берліні, заснували виробництво світлого пива, яке дістало назву "Північне шампанське" (*Champagner du Nord*), згодом воно стало називатися *Berliner Weiße* [4, с.72]; *Berliner Weiße mit Schuß* – світле берлінське пиво з додаванням малинового сиропу; *eine kühle Blonde* – так називають у Берліні жартома бокал світлого пива; *kalte Ente* – крошун; *großer Hans* – пудинг; *kalter Kuß* – ескімо; *falscher Hase* – рулет, "фальшивий заєць" (печеня з рубленого м'яса у формі довгого округлого шматка, що нагадує тушку зайця).

Отже, поза сумнівом, що життєвий устрій будь-якої нації відбивається в її кухні. Природні, соціальні і економічні умови життя кожної нації також впливають на те, чим харчуються люди. Серед ФОГК можна умовно виділити 2 підгрупи: 1. ФО, які у своєму складі мають назву якого-небудь продукту харчування і означають їжу, певну її якість; 2. ФО, які також містять назву якогось продукту харчування, але не означають нічого, пов'язаного з гастрономією та їжею; значення ФО опирається на поняття, які відображають ті або інші якості продукту, ці ФО використовуються метафорично, часто позначаючи щось пов'язане з людиною.

Таким чином, вивчення фразеології в національному аспекті є нелегким, але воно необхідне, оскільки ФО з національно-культурною семантикою мають велике комунікативне значення і можуть дати тому, хто вивчає мову, багато відомостей про носіїв цієї мови, про їх історію, культуру, традиції, повір'я та звичаї. А це сприяє безпроблемній комунікації та ефективному співробітництву з представниками країни, мова якої

вивчається. Ось чому знання фразеології в національно-культурному аспекті має велике значення. Подальші дослідження можуть бути пов'язані із вивченням засобів перекладу ФОГК зі збереженням їх національно-культурного компонента.

Література:

1. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики неметкого гастрономического дискурса: автореф. дис. на соискание уч.степени канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Н. П. Головницкая. – Волгоград, 2007. – 26 с.
2. Калашник С. А. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць із національно-культурним компонентом у німецькій та французькій мовах // С. А. Калашник, О. С. Пінковська, А. В. Ришкова // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство: Міжвуз.зб.наук.ст. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – Вип. III. – С. 209-216.
3. Мазитова Е. И. Национально-культурные особенности фразеологизмов лексико-фразеологического поля "Физическое состояние человека" / Е. И. Мазитова // Сб.науч.трудов регион.заочн.научно-практ.конф. молодых ученых Моск.обл. ["Актуальные вопросы научно –педаг.деятельности"], (Москва, 27-30 апреля 2012 г.) / Москов.гос.областн.ун-т, 2012. – 235 с.
4. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Д.Г. Мальцева. – М. : Высшая школа, 1991. – 176 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр "Академия", 2001. – 208 с.
6. Німецько-український фразеологічний словник [уклали В.І.Гавриш, О.П. Пророченко]. – К. : Радян. школа, 1981. – Том 1. – 416 с.; Том 2. – 382 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
8. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. und bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Duden Verlag, 1992. – Bd. 11. – 846 S.

Левченко О. П.,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В ТЕРМІНАХ КОЛЬОРОНАЗВИ РОЖЕВИЙ

У статті досліджено походження, референцію та розвиток значення низки фразеологічних одиниць, які містять кольороназву рожевий. Загалом приділено увагу символіці зазначеної кольороназви у фразеологічних системах близькороджених мов.

Ключові слова: кольороназва, символ, фразеологічна одиниця, концептосфера.

В статье исследуется происхождение, референция и развитие значения ряда фразеологических единиц, содержащих колоратив розовый. Уделено внимание символике указанного колоратива во фразеологических системах близкородственных языков.

Ключевые слова: цветоназвание, символ, фразеологическая единица, концептосфера.

In the article the origin and development of reference points of certain idioms that contain the pink color term have been examined. The main concern of the investigation was the symbolic meaning of the mentioned color name within phraseological systems of closely related languages.

Keywords: color term, symbol, phraseological unit, conceptual sphere.

Сьогодні в лінгвістичних студіях різного спрямування досліджують кольороназви: їхню концептуалізацію та вербалізацію в діячності та синхронії в різних мовах, зокрема у зіставному аспекті; в індивідуальній картині світу та дискурсі; у перекладознавчому аспекті; у психолінгвістичному тощо. Мета цієї праці – дослідити референцію, розвиток значення, символіку та міжмовні паралелі кольороназви *рожевий*, зокрема у складі фразеологічних одиниць, на широкому культурному та мовному тлі із залученням даних асоціативних експериментів. Р. Токарський порушує питання про "культурне і текстотвірне профілювання понять", зазначаючи, що "культурне профілювання – це зрелятивізована до певної мови й у тій мові пропонується конвенціоналізація певної частини необмеженого в своїй сутності енциклопедичного знання", натомість "кожного разу в конкретному тексті актуалізується частина ідеальної поняттєвої моделі, яка є ефектом попереднього культурного профілювання" [Tokarski, 2004, s. 30, 31].

У СУМ уміщено інформацію про символіку кольороназви (2. перен. Нічим не затьмарений; радісний, світлий. // З радісними сподіваннями (про мрії, надії, плани). *Рожевий день* (ранок, вечір) – безхмарний, погожий день (ранок, вечір) [СУМ, т. 8, с. 598]) і подано низку сталих висловів (*дивитися крізь рожеві окуляри* (скельця); *дивитися крізь рожеву призму* на кого; *рожевими фарбами* (у рожевих фарбах) малювати; у рожевому світлі; у рожевих фарбах; [СУМ, т. 8, с. 598]; *рожеві мрії* [СУМ, т. 4, с. 817]). Пор. дані зі словникової статті МАС: *розовий* 3. перен. Нічим не омрачений, включаючий в себе тільки приємне, радісне, світле. Розовые надежды. ♦ В розовом свете (или цвете) видеть (или представлять и т. п.) кого-что; сквозь розовые очки смотреть на кого-что идеализировать кого-, что-л., не замечать недостатков, темных сторон кого-, чего-л. [МАС]. Аналогічні переносні значення подає тлумачний словник Т. Ефремової [ТСЕ]. Натомість у БТСРЯ натрапляємо на докладнішу інформацію (4. Нічим не омрачений, включаючий в себе тільки приємне, радісне, світле; радужный (2 зн.). Розовые надежды. Розовые мечты. Розовое благополучие. Розовое детство. 5. Жарг. Относящийся к лесбиянкам; связанный с лесбиянками (лесбиянкой). Розовый журнал. Розовое движение. Розовые отношения. ♦ Смотреть на кого-, что-л. сквозь розовые очки. Не замечать недостатков; идеализировать [БТСРЯ]; *розовость* 2. Жарг. Лесбиянство [БТСРЯ].

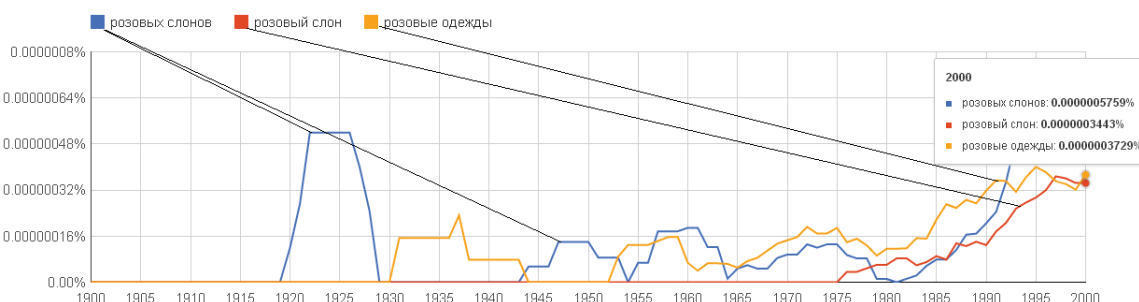
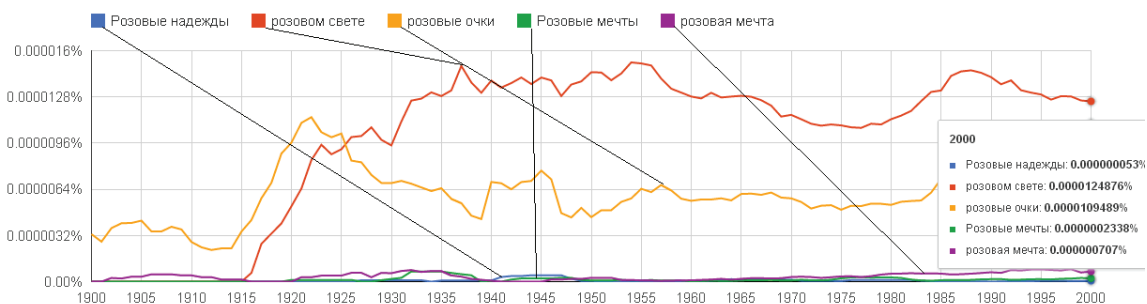
Атрибут *рожевий* у досліджуваних мовах символізує щось **ідеалізоване** й метафоризується в термінах, як-от: **окуляри** (укр. *дивитися крізь рожеві окуляри* (скельця) – рос. *смотреть сквозь розовые очки* [ФСРЯ, с. 440] – біл. *глядзець праз ружовыя акулари* на кого, на што [ЭСФ, с. 97] – бол. *гледам през (с) розови очила* [ФСРБЕ, с. 85]); **світло, фарби, тони**: укр. "Світ став малюватися в *рожевих тонах*" (І. Багрянний); "Натомість для повноцінного розуміння діяльності компанії інформацію подано виключно в *"рожевих тонах"*" (Галицькі контракти, 22.03.2004) – рос. *окрашивать / окрасить в розовый цвет* [ФСФ] – бол. *виждам в розова светлина* нешто или всичко; *виждам в розови краски*; *виждам в розово* [ФСРБЕ, с. 85]; **мрія (марення, надія, ілюзія** та їхніх контекстних синонімів **туман, дим, сон**): укр. "Але і в ці *рожеві мрії* вривались похмурі сумніви ...?" (В. Бабула); "... і здерли маску святості з лица, розвіяли *рожевий*, поетичний *туман*, що ти вкривалась ним так довго ..." (І. Франко) – рос. *розовые надежды*; *розовые одежды*. Книжн. Ирон. О чём-л., выдаваемом за идеал, приукрашиваемом [БСРП, 66] – біл. *ружовы туман* 'стан ілюзорного, тоталітарно-радянського сприйняття дійсності' (походить із назви оповідання (1995) В. Бикова) [ЭФС, с. 330]. Л. Дядечко зазначає, що рос. *сиреневый туман* – це "розповсюджена назва й цитата з самодіяльної пісні "Прощание" (1947) ... Про щось романтичне, примарне (символ)" [Дяд, т. 4, с. 21].). Належить зауважити, що в українській мові слово-сполука *рожевий туман* не має значення політичної належності. Вислів *рожевий настрій* фіксує словник С. Караванського [ПССУМ]; на паралелі натрапляємо у польській мові: укр. – пол. *różowy humor, nastrój* [SFJP, т. 2, с. 69]; *różowe myśli, nadzieje, plany* [SFJP, т. 2, с. 69]. Кольороназва *рожевий* у різноманітних сполуках транслює значення ілюзорності, неможливості здійснення чогось: укр. *захотіти рожевого слоника* 'забажати неможливого' [Уж, с. 217]; "Аліні ж не примарилися *рожеві слоники* чи принц на білому коні" (Д. Корній); укр. "... є непорядність, підступність, лицемірство, зрада, що життя не таке *рожево-блакитне*, як вони малювали" (ІМ) – пол. *coś komu przedstawia się, coś wygląda różowo* [SFJP, т. 2, с. 68]. Натомість у російському

молодіжному жаргоні словосполуча *розовый слон* набуває іншого значення (*розовый слон*. Жарг. мол. Шутл. Водка [БСРП]; рос. до *розовых слонов*. Жарг. мол. Шутл. О состоянии крайнего опьянения [БСРП]).

Інкولی кольороназва набуває символіки політичної належності: укр. *рожевий*, перен. Який є прибічником (симпатиком) соціалізму, його ідей і поглядів [СІС]; "*Переслідування владою учасників руху позбавили багатьох з них досить швидко "рожевого оптимізму" (В'ячеслав Чорновіл), тим самим завершуючи їхній перехід на радикальніші позиції" (А. М. Русначенко).*

Аналізований колір набув символічного значення жіночої статі, усього, що стосується жіночої статі (за стереотипними уявленнями про жінку)), нетрадиційної сексуальної орієнтації (у цьому разі він входить до контекстної опозиції *голубий – рожевий*): "*Тим часом у Європі від серцево-судинних захворювань щорічно помирають 4,3 млн. осіб, з них 242 тис. – в Італії, і цей показник стає все більш "рожевим"...*" (ІМ); "*Ті суб'єкти / Мають ще й коханок – / Трансвеститок чи "рожевих", / Чи то лесбіянок! (П. Глазовий); "... відбулася зустріч читачів із львівською письменницею, авторкою кількох прозових книг Христиною Лукашук та презентація її нової книги роману "Рожевий і ще раз рожевий" (ІМ) – рос. розовая Жарг. Лесбіянка [БТСРЯ]; розовые разг. Женщины-гомосексуалистки; лесбиянки [ТСЕ]. Словосполуча *рожевий роман* набула статусу термінологічної (калька з франц. "roman rose"): "*Щоб запобігти можливих непорозуміннь, ми будемо користуватися термінами "рожевий роман" і "рожева белетристика" як найбільш нейтральними й загальними за значенням" (С. Філоненко); "До того ж "рожеві" романи – це таке читиво, що не потребує ані багатства мови, ані стилю, ані бодай якоїсь там психологізації" (В. Л. Чемерис) – рос. "Женский роман, он же любовный роман, он же розовый роман близок волшебной сказке ..." (ІМ); "Ей стыдно сказать, что они начинают СНГ розовым дамским и кровавым романом, мыло варят" (М. Арбатова). З огляду на гендерно марковану символіку кольору, він став символом інфантильності, інфантильної глупоти та гламурності: укр. "Блакитний, чи це там який *рожевий* колір – на суконки для молоденьких панночок добре надається" (Ю. Горліс-Горський); "*Чомусь надто часто такі красуні бувають або погордливі й холодні, як довершені мармурові статуї, або ж по зав'язку повні рожевої глупоти" (М. Дашків); "Коханий, я собі ноутбук купила рожевий. – А яка пам'ять, який процесор? – Коханий, кажу ж тобі – рожевий" (ІМ); рос. "Перепопст глупости (благотупости, сопливо-розовой глупости и т. д.) вконтакте – минус десять к тому, что я думаю об интеллекте человека ..." (ІМ); розовые сопли. Разг. Шутл.-ирон. или Презр. О чём-л. слащаво-мелодраматическом, сентиментальном [БСРП, с. 106]; мальчики в розовых штанишках. Публ. Ирон. 1. О команде реформаторов-экономистов, руководимой Е. Гайдаром. Авторство принадлежит вице-президенту РФ А. Руцкому. 2. О любых либеральных экономистах [БСРП]; укр. "А мій Кузя учора виканючив *рожевий* бант на ший і тепер претендує на звання "Найгламурніший кіт Києва" (День, 14.03.09); "*Рожевий гламур чи ...? От мені запала ця думка про попсову рожеву молодіж та ... іншу молодіж" (ІМ).****

Як засвідчують біграми, побудовані за допомогою програми Ngram Viewer, частотність вживання словосполук із кольороназвою рос. *розовый* (на жаль, програма не дає можливості побудувати біграми для інших досліджуваних мов) не враховують укладачі словників, іншими словами частотність словосполучки не корелює з фактом фіксації у словнику (див. біграми). Належить зауважити, що в російському корпусі текстів, на основі якого працює Ngram Viewer, не трапляються словосполучки *розовый роман, розовые отношения, розовое движение, розовый журнал, розовое детство, розовое благополучие.*

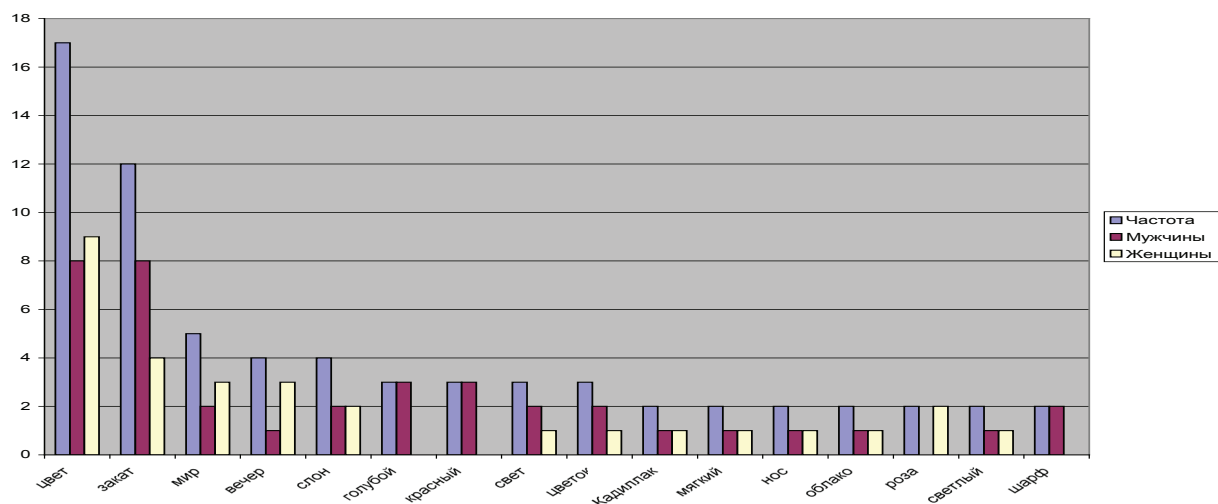

Кольороназви *рожевий* та *голубий* можуть бути як синонімічними символами (що випливає із символічної функції, яку вони виконують у фразеологізмах *дивитися крізь рожеві окуляри* та *блакитна мрія*), так й антонімічними (у разі символізування належності до статі чи сексуальної орієнтації). Стабілізованість уявлень засвідчують порівняння: *“Рожева ... Як щічки немовлят, як квіт троянди, як ... ілюзії”* (ІМ); *“Це так дивно – пелюстки ніжні-ніжні, рожеві, як юнацькі мрії”* (ІМ).

Може відбуватися актуалізація інформації з різних концептуальних сфер: *рожевий* як символ ідеалізації; *рожевий період* як алюзія до творчості Пабло Пікассо: укр. *“Голубієм очима й душею. У міста – “голубий період” і трішки “рожевий””* (Сучасність, 2004). Цікавим є вживання словосполучки *рожевий період* в такому контексті: *“Отже, “рожевий період” Януковича закінчився. Під землею його чекають злі шахтарі, на поверхні – розлучені водії, в хатах з газовим опаленням – сумні бабусі”* (ІМ). Окрім того, *рожевий* може транслювати значення антонімічне до чорного: укр. *“Але і газпромівські пропагандисти сьогодні хочуть бачити ситуацію через рожеві (для України – чорні) окуляри”* (Я. Галата) (пор. укр. *дивитися крізь темні окуляри* (скельця) [ФСУМ, с. 237]) – біл. *глядзець праз (цераз) чорныя акулари на каго, на што* [ЭСФ, с. 97]; до сірого: *“І сірі клопоти домашні – це примха випадку лишень. А їх, думок про світ, безстрашно рожевий колір береже”* (В. Рябий).

Окрім того, *рожевий* асоціюється із субкультурою емо: укр. *“сучасність / на мою думку / найбільш яскраво відбилась в молодіжній субкультурі ЕМО (від англ. emotions), де рожевий та чорний – основні кольори”* (ІМ); рос. *“ЭМО: угольные слёзы или новая чёрно-розовая субкультура?”* (ІМ); *“Мы против ЧЕРНО-РОЗОВОЙ тупости! Многие готы – не готы. Они ведь не знают, за что толком ненавидят эмо”* (ІМ); *“Черная сторона розовых эмо”* (ІМ). У російському публіцистичному дискурсі побутує вислів *розовая кофточка*, який став одним з часто вживаних позначень скандалу, що стався у 2004 році в Ростові-на-Дону між Філіпом Кіркоровим і кореспондентом “Газети Дону” Іриною Ароян під час прес-конференції, і подій навколо нього; його також використовують як узагальвальне позначення скандалів із персонами “бульварної преси” (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1125738>).

Результати асоціативних експериментів засвідчують важливість значущість прецедентних феноменів у формуванні мовної картини світу. У РАС уміщено такі результати: усього реакцій на стимул *розовый* – 101, чоловіки – 59, жінки – 42 (найчастотніші реакції російських мовців узагальнено на діаграмі 1).

Діаграма 1. Найчастотніші реакції, отримані від російських мовців

На жаль, в УАС не подано стимулу *рожевий*, однак реакцію *рожевий* засвідчено на низку стимулів: мрія; свиня → рожева 3; 2/6; дерево → рожеве 1; мріяти → рожеве скло 1; язик → рожевий 3; кохання; мрія; мріяти; помаранчевий; ранковий; ранок; розвиднятися; світати; червоний → рожевий 1; 10/12; мрія → рожевий туман 1; одружитися → рожеві горизонти 1; уявити → рожеві окуляри 1 [УАС, т. 2. с. 353].

Прототипними референтами *рожевого* в досліджуваних лінгвокультурах за аналізом фразеологізацій (порівнянь) є уявлення належні до таких концептів/концептосфер: **фітонім (рожа)** (укр. *рожевий, як майська рожка* (маків цвіт; пелюстка; троянда) – рос. *розовый, как розы* (лепестки розы) – бол. *розов като божур* (майська роза); **зооніми (порося, фламінго)** (укр. *рожевий як маленьке поросся* (молоде поросятко) – рос. *розовый как молодой поросёнок* – пол. *rózowa jak świnka*; укр. *рожеві, як фламінго* (крило флямінго) – рос. *розовый как фламинго*); **частини тіла людини** (укр. *рожевий, як дитяче личко* (діти; пальці; пальчики немовляти; сідниці) – рос. *розовый, как девичье ушко* (девушка; дёсны младенца; купидон; нёбо ребенка; младенец; херувим) – бол. *розов като бебешко дупе* (дъвка; главата на сънлив малчуган); **речовини та артефакти, у які традиційно є рожевими** (укр. *рожевий, як купюра у п'ятсот євро* (мушля на споді) – рос. *розовый, как ветчина* (кусоч дешёвого туалетного мыла; лососевая мякоть; малиновый сироп; пастила; пеньюар; пряники; свежее испеченные пирожки) – біл. *ружовы, як зефір* (мяса кансэрваванага кальмара) – бол. *розов като пражка шунка* (сладък сок) – пол. *rózowy, jak maliny*); **період часу, атмосферне явище**: укр. *рожевий, як юність*

– рос. *розовый, как летнее утро (утренняя заря; штормовые утра в пустыне)* – біл. *ружовы, як ранишняя раса (чыстае неба марознага ранку)* – пол. *różowy jak zorza* (див. УРББПСП)).

Отже, кольороназви у фразеологічних системах зрідка транслюють значення реального кольору, переважно ж до вербалізації залучено символічний складник концепту певного кольору. Навіть якщо й використано реальні колірні атрибути того чи іншого об'єкта, то все одно значущою виявляється саме символічна складова частина. Окрім того, аналіз інформації, пропонованої традиційними словниками, переконує в тому, що лексико- і фразеографічна практика відстає від актуального стану справ (висновок певною мірою вже став науковим трюїзмом), однак і на цьому етапі словникарства виразно впадає в очі брак системності у поданні інформації, "оминання" інтерпретації культурозумовлених лінгвальних явищ. У багатьох випадках ці лакуни намагається заповнити "нетрадиційне" словникарство, зокрема електронні словники та енциклопедії. Як засвідчує фактичний матеріал, статті на гасло *рожевий*, зокрема в українських словниках, потребують суттєвого уточнення й розбудови.

Література:

1. БСРП – Мокиєнко В. М. Большой словарь русских поговорок / Мокиєнко В. М. – М. : ЗАО "ОЛМА Медиа Групп", 2007. – 784 с.
2. БТСРЯ – Большой толковый словарь русского языка / Ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Дяд – Дядечко Л. П. Новое в русской и украинской речи: Крылатые слова (материалы для словаря) / Дядечко Л. П. – К. : Видавничий дім "Комп'ютерпрес", 2003. – Ч. 4: С–Я. – 213 с.
4. ІМ – матеріали, вилучені з інтернет-сторінок.
5. МАС – Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. – 4-е изд., стер. – М. : Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999.
6. ПССУМ – Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – Київ : Кобза, 1995. – 472 с.
7. РАС – Русский ассоциативный словарь (Ел. ресурс : <<http://thesaurus.ru/dict/dict.php>>).
8. СУМ – Інтегрована лексикографічна система "Словники України" / НАН України, Український мовно-інформаційний фонд, 2001. – Версія 1.0.
9. ТСЕ – Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Ефремова Т. Ф. – М. : Русский язык, 2000. – 1233 с.
10. Уж – Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 262 с.
11. УРББПСП – Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / Олена Левченко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 748 с.
12. ФСРБЕ – Нанова А. Фразеологічен синонимен речник на българския език / Нанова А. – София : Издателство "Хейзъл", 2005. – 1389 с.;
13. ФСРЯ – Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. И. Молоткова. – М. : Русский язык, 1986. – 543 с.
14. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
15. ФСФ – Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка / Фёдоров А. И. – М. : Астрель: АСТ, 2008. – 878 с.
16. ЭСФ – Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / Лепешаў І. Я. – Мн. : БелЭн, 2004. – 448 с.
17. PSA – Gawarkiewicz R. Polski słownik asocjacyjny z suplementem / Roman Gawarkiewicz, Izabela Pietrzyk, Barbara Rodziewicz. – Szczecin : PRINT GROUP Sp.z.o.o., 2008. – 291 s.
18. SFJP – Skorupka St. Słownik frazeologiczny języka polskiego / Skorupka St. – Warszawa : Wiedza powszechna, 1985. – Т. 1. – S. 788; Т. 2. – S. 905.
19. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / Tokarski R. – Lublin : UMCS, 2004. – 212 s.

Лисенко Л. О.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ “ЛЮБОВ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті подано аналіз фразеологічних одиниць з компонентом “любов”. Визначається ступінь співвідношення семантики фразеологічних одиниць. Наголошується на чинниках, що беруть участь у розвитку аналізованих фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, особливості функціонування, лінгвокультурологічний аспект.

В статье представлен анализ фразеологических единиц с компонентом “любовь”. Определяется степень соотношения семантики фразеологических единиц. Отмечаются факторы, участвующие в развитии рассматриваемых фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологические единицы, функциональный аспект, фразеологическая номинация, система фразеологизмов, особенности функционирования, лингвокультурологический аспект.

The article deals with the analysis of idioms of love. The degree of correlation of semantics of phraseological units is determined. The factors involved in the development of the analyzed phraseological units is emphasized.

Key words: phraseological units, functional aspect, phraseological nomination, the system of phraseology, linguo cultural aspect.

Спостерігаючи розвиток фразеології за останні десятиліття, можна помітити її інтенсивність, яка характеризується перш за все різноманітністю проблем, що вивчаються. З одного боку, завданням фразеологів є опис матеріалу фразеології окремих мов з акцентом на їх специфічні особливості, з другого – все більшого значення набуває порівняльне вивчення систем фразеологізмів різних мов.

Так, дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (ФО) охоплюють у сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов, Н.В. Щербакова), взаємодія фразотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, Л.Г. Золотих, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова, С. Fides), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М.В. Гамзюк), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, О.Я. Остапович, В.М. Телія, В.Д. Ужченко, Ю.А. Фірсова, F. Kraas), роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гаврись, Ю.П. Солодуб, С.Г. Шулежкова), контекстуальна реалізація семантики ФО, особливості її оказіонального перетворення (Л.М. Замулко, Л.Ф. Козирева, В.І. Шрайбер, Л.Ф. Щербачук, F. Hammer, A. Sabban, B. Wotjak). Так, функціонування онімів у складі ФО в англійській мові займалися Б.М.Ажнюк, З.Р.Загірова, Г.П.Манушкіна та ін. [1, 2, 7, 10, 11].

Попри значну кількість праць, в яких піддаються аналізу різні аспекти фразеологічної семантики, відсутні ґрунтовні дослідження семантики ФО в парадигматичній та синтагматичній площинах, що вивчають її формування та розвиток на засадах синхронно-діахронного підходу. Поза увагою дослідників залишається встановлення зв'язків між розвитком семантики фразеологізмів та зміною їх валентності в умовах мовленнєвого контексту, дослідження імпліцитної та контекстуальної валентності фразеологізмів, не в достатній мірі вивчається вплив соціокультурних чинників на формування семантики ФО [8]. Вивчення механізмів формування та розвитку семантики ФО, закономірностей реалізації їх дистрибутивних зв'язків при функціонуванні у мовленнєвому контексті сприяє визначенню семантичних властивостей аналізованих ФО [9, с. 45].

Актуальність порівняльного аспекту системного вивчення фразеології поза сумнівом представляє великий інтерес як для розробки загальної теорії фразеології, так і для вивчення загальних і часткових ознак досліджуваних мов. Однак дослідження всієї системи фразеологізму може бути успішним лише при ретельному вивченні її окремих мікросистем, які характеризуються наявністю загальних і специфічних ознак, властивих усій системі в цілому [11, с. 8].

Однією з основоположних тверджень нашої роботи є семантика фразеологізму, в описі якої використовувалася концепція О.В. Куніна, зокрема, його розробку аспектів значення фразеологізму, конотативного аспекту, внутрішньої форми одиниць фразеологізмів [4]. У рамках порівняльної фразеології аналізуються як споріднені, так і неспоріднені мови. При порівняльному аналізі описуються й інтерпретуються в культурологічному ключі ФО різних мов [5, с. 6].

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що ФО розглядаються на матеріалі англійської та української мов.

У історії будь-якої національної культури питання, що стосуються людських взаємин, таких як любов і дружба, завжди мали і до цих пір мають першорядне значення. Люди намагаються з'ясувати, в чому полягає сенс любові, чому любов така необхідна, чому життя без любові не мило. Проте ці вічні питання, що не мають однозначного тлумачення, викликають безліч суперечок. Проте людство не залишає наполегливих спроб осмислити ФОномен любові.

Об'єктом справжнього дослідження є концепт "Любов", що описується лінгвістичними засобами англійської мови. Мета дослідження – визначити стереотипи англомовного суспільства, пов'язані з явищем любові.

В ході суцільної вибірки із словників фразеологізмів, словників прислів'їв і приказок був виявлений мовний корпус лексико-фразеологічних одиниць, що описують концепт "Любов" (всього 178 приклад).

Аналіз семантичного змісту відібраних одиниць (далі ФО) фразеологізмів дозволив умовно розділити їх на групи:

- I. Всемогутня сила любові (39 ФО);
- II. Любов може нести не тільки радість і щастя (32 ФО);
- III. Любов мінлива (28 ФО);
- IV. Любов вільна і незалежна (17 ФО);
- V. Любов і матеріальне благополуччя (15 ФО);
- VI. Любов засліплює (11 ФО);
- VII. Про велике щастя взаємної любові (11 ФО);
- VIII. Любов – основа всього життя (7 ФО);
- IX. Любов і розлука (5 ФО);
- X. Зовнішність як одне з джерел любові (5 ФО);
- XI. Чесність і довіра в любові (5 ФО);
- XII. Материнська любов найсильніша (4 ФО);
- XIII. У любові головне результат, а не засіб (4 ФО);
- XIV. Дружбі немає місця, коли приходить любов (3 ФО);
- XV. Любов треба підтримувати (2 ФО).

Найбільш частотною в англійських фразеологізмах є думка про те, що "Любов – це сила". В цьому випадку любов часто персоніфікується і наділяється людськими здібностями і якостями: *Love conquers all; Love laughs at locksmiths; Love makes the world go round; Love rules the country without a sword; Than love greater force exists; Love will creep where it may not go*. Подібні метафоричні описи свідчать про емоційне відношення англійців до любові як всемогутньої сили. Ця думка отримує подальший розвиток у фразеологізмах, що затверджують, що любов вільна і незалежна, нею не можна керувати: *Love cannot be forced. Forced love does not last. Follow love and it will flee, flee love and it will follow thee*.

Любов – субстанція, що активно діє, яка впливає на тих, що оточують і здатна кардинально змінити людину: *Love makes men orators. Love makes all hard hearts gentle. Love makes a wit of the fool*. Проте, закохавшись, людина часто втрачає здатність мислити і міркувати розумно: *The first sight of love is the last of wisdom; Love puts reason away*; "закриває очі" на недоліки: *Love is blind. Faults are thick where love is thin*. Приведені приклади містять явно негативну оцінку.

Заслужують на увагу фразеологізми, що виражають ідею про мінливість і скоротечності любові: *Hot love is soon cold; Hot love does not reign; Hotter love will often sour; Light love will change; The love that is too violent will not last long; Love is sweet in the beginning but sour in the ending*. З приведених прикладів видно, що любов наділена в цьому випадку різними епітетами, що несуть негативну оцінку. Дійсна любов триватиме вічно. Ця ідея знаходить віддзеркалення в прислів'ях типу *Natural love descends but it does not ascend; Sound love does not soon forgotten; A perfect love does not rust; True love endures in the heart; Faithful love will never turn to hate; No love like the first love*.

Але якщо любов виникла, то її треба підтримувати. Англійці порівнюють любов з вогнищем: *Love is no longer love when it is without arrows and without fire*. Але, як відомо, вогнище швидко гасне, якщо не підкидати дрівець: *Love is fire, once out, is hard to kindle; Puddings and paramours should be hotly handled*.

Важливе місце в англійських фразеологізмах займає думка про те, що любов може нести не тільки радість і щастя, але і біль і страждання: *Great love, great sorrow; Love is full of fear; Love's beginning is fear, middle sin, and end grief and annoyance; There is no living in love without suffering; Love is a sweet torment*; і може навіть довести до смерті: *The love of ladies causes pain to lovers and death to horses*. А сварки і ревності в любові природні: *He that loves dearly chides severely; The quarrel of lovers is the renewal of love; Love is never without jealousy*.

Любов залежить від цілого ряду обставин, наприклад від грошей. Фактичний матеріал свідчить про те, що в англійській мовній свідомості має місце думка про те, що гроші важливіше для людини, чим відчуття, і що без грошей не буває любові: *Love lasts as long as money endures; Money is the sinews of love as well as of war; Love is potent, but money is omnipotent; Who marries for love without money, has good nights and sorry days*. Проте цілий ряд англійських фразеологізмів затверджує зворотнє: *Love in a cottage; Love lives in cottages as well as in courts; Lovers live by love as larks live by leeks*.

Таку ж суперечність можна побачити і у відношенні "любов і відстань". Одні прислів'я свідчать, що розлука породжує любов: *Men are best loved farthest off*, а інші, навпаки, стверджують, що чим далі один від одного, тим холодніше за відчуття: *Salt water and Absence wash away love; Absence sharpens love, presence strengthens it*.

Одним з джерел любові може бути зовнішність: *Love comes by looking. In love beauty counts for more than reputation. Love must be attracted by beauty of mind and body*. Проте краса не обов'язковий і не єдиний атрибут любові: *Love built on beauty, soon as beauty dies*.

Мабуть, ні у кого не викличе сумнівів той факт, що любов неможлива без довіри і чесності: *Love asks faith and faith firmness; Where love is there is faith; Where there is no trust there is no love*.

Головну нагороду – любов – хоче отримати кожен. Кожен хоче пізнати щастя бути коханим. Але якими шляхами до нього йти? Найголовнішим джерелом любові є сама любов: *Show love to win love; Love begets love*;

Love is mother of love. Частину ФО розвиває думка про те, що всі можливі засоби хороші, оскільки нагорода буде того коштувати: *All is fair in love and war. All stratagems are fair in love.*

Любов має бути взаємною, і вона хороша тільки тоді, коли взаємна: *Love is the reward of love; Love is a true price of love; Love should not be all on one side; Love is both for love.*

Є всі підстави вважати, що любов розуміється як один з основоположних аспектів життя і визнається одним з первинних чинників в людських взаєминах, що відбите і в мовній концептуалізації любові: *Better to have loved and lost, than never to have loved at all. Sound love does not soon forgotten. A perfect love does not rust. True love endures in the heart. To live without loving is not really to live.*

Таким чином, проведений аналіз дозволив виявити багатогранність і багатокомпонентність концепту "Любов" в англійській мові. Він викристалізувався з конкретних фактів діяльності людини, вчинків, переживань, емоцій.

Нині не вирішеним залишається й питання системності фразеологічного фонду мови. Подальші розвідки у цьому напрямку, на наш погляд, це дослідження якісних змін у фразеологічному складі мови, вивчення структурної та семантичної систематики фразеологізмів, з'ясування функціонального аспекту цих мовних одиниць.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35-41.
2. Ващенко В. С. Фразеологізація компаративних зворотів / В. С. Ващенко // Мовознавство. – 1975 – № 4. – С. 34-40.
3. Долгих Н. Н. Структурно-грамматические характеристики английских фразеологических единиц, содержащих анимальный образ // Язык и культура. – Культурологический подход к преподаванию языка и литературы / Н. Н. Долгих. – К. : Изд-во Дом Дмитрия Бураго, 2004. – Т. 2. – Вып. 7. – С. 196.
4. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс) / А. В. Кунин. – М., 1970. – 324 с.
5. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М. : "Русский язык", 1984. – 944 с.
6. Кунин А. В. Русско-английский фразеологический словарь. – Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М. : "Русский язык", 1984. – 942 с.
7. Леонтьев А. Л. Психологические единицы и рождение речевого высказывания / А. Л. Леонтьев. – М., 1989. – С. 17.
8. Молотков А. И. Фразеологизмы и принципы их лексикографического описания / А. И. Молотков. – М., 1967. – С. 9.
9. Семчинский С. В. Семантична інтерпретація мов: монографія / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1994. – 256 с.
10. Тепкеева В. В. Репрезентация концепта любви в английских пословицах // Англистика XXI века: Сб-к материалов III Всероссийской науч. конференции. Санкт-Петербург, 24-26 января 2006 г. – СПб : Филол. фак-т СПбГУ, 2007. – С. 305-311.
11. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів / Г. М. Удовиченко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18-24.
12. Федуленкова Т. Н. Английская фразеология / Т. Н. Фодуленкова. – Архангельск, 2000. – 132 с.
13. Korunets' I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. – Vinnitsa, 2003. – 239 с.

Луканинець Р. В., Венжинович Н. Ф.,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У МІФАХ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ : ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена опису та аналізу деяких фразеологічних одиниць у міфах Давньої Греції. Дослідження виконане на матеріалі української та російської мов у лінгвокультурологічному аспекті. Автори доходять висновку про те, що зазначені фразеологізми у досліджуваних мовах є репрезентантами ментальних особливостей, що простежуються на українському та російському етнічному ґрунті.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, міфи Давньої Греції, лінгвокультурологічний аспект, ментальні особливості, порівняльний аналіз.

Статья посвящена описанию и анализу некоторых фразеологических единиц в мифах Древней Греции. Исследование выполнено на материале украинского и русского языков в лингвокультурологическом аспекте. Авторы приходят к выводу о том, что указанные фразеологизмы являются репрезентантами ментальных особенностей, прослеживаемых на украинской и русской этнической почве.

Ключевые слова: фразеологическая единица, мифы Древней Греции, лингвокультурологический аспект, ментальные особенности, сравнительный анализ.

The article deals with the description and analysis of some phraseological units in myths of Ancient Greece. The study is fulfilled on the material of Ukrainian and Russian in linguoculturological aspect. The authors draw a conclusion that the above mentioned phraseologisms in the languages under study are the representatives of mental peculiarities that are traced on the Ukrainian and Russian ethnic ground.

Key words: phraseological unit, myths of Ancient Greece, linguoculturological aspect, mental peculiarities, comparative analysis.

Майже чотири тисячі років відділяють нас від джерел дитинної людської цивілізації – Стародавньої Греції, або Еллади, маленький, за нинішнім рахунком, народ якої створив мистецьку культуру, що стала золотим фондом світової і з якої людство досі черпає натхненні образи і моральні засади. Такого ліплення художніх образів, такої пластичності в наступні віки не змогла досягнути жодна література. Класична простота і строгість залишились неповторними досягненнями давньогрецьких творців.

Значна увага традиційно приділяється вивченню міфу з огляду на його відображення в текстах різних жанрів, модифікації в контексті сучасної культури. Водночас, актуальним є дослідження етнонаціональних особливостей і діхронічних видозмін міфологічної матриці. Мовознавчих же досліджень міфів Давньої Греції не так і багато [див., напр., 6; 2].

Актуальність дослідження. Здійснення порівняльного аналізу мовних засобів утілення міфу, насамперед, з точки зору лінгвокультурології та лінгвосеміотики потребує детальнішого вивчення. Фразеологічна картина світу у міфах Давньої Греції – маловивчена та недосліджена тема, тому вважаємо її актуальною.

Мета нашої роботи полягає в аналізі шляхів трансформації античних мотивів і образів, утілених у фразеологічних одиницях, на етнічний український ґрунт у порівнянні з російським.

Реалізація мети зумовила виконання таких **завдань**: покласифікувати та проаналізувати у лінгвокультурологічному аспекті нагромаджений фразеологічний матеріал, порівняти деякі особливості фразеологічних картин світу українського та російського етносів, різноманітність форм, образів, закладених у фразеологічних одиницях.

Наукова новизна: робота є однією з перших спроб визначити, виокремити й проаналізувати шляхи засвоєння фразеологізмів Давньої Греції на національному ґрунті.

Теоретичною та практичною основою дослідження стали словники та довідники фразеологізмів української мови [див. 1; 4; 5; 11], а також праці М. Жуйкової, О. Селіванової, М. Скаб та ін. [див. 3; 9; 10].

У фразеологізмі внутрішня форма, яку розуміють як зв'язок з дійсністю через мотивувальні ознаки, представлена значенням і структурою вільного словосполучення, багатослівного прототипу фраземи з різним ступенем стійкості. Адже фразеологізм – усталене сполучення слів, яке колись було вільним. Процес фразеологізації відбувається протягом тривалого часу під час довгого, інколи вікового ряду тотожних мовних вживань [10, с. 326].

Як і О. Селіванова, під фразеологізмом розуміємо “у широкому розумінні стійкі, постійно відтворювані словосполучення або висловлення, які є мовними знаками, репрезентантами культури етносу і характеризуються образністю й експресивністю” [9, с. 249].

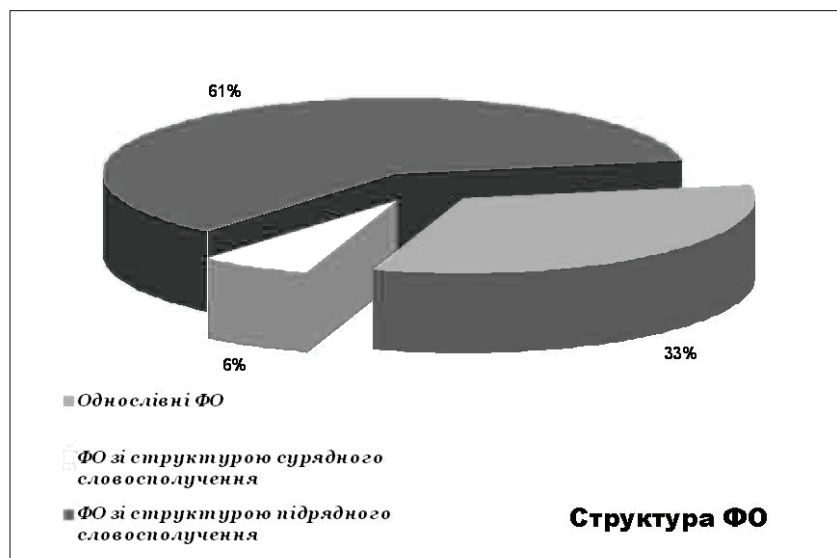
У сучасній лінгвістичній літературі утвердилася думка про те, що фразеологічна система мови відбиває культурно-національну специфіку народу, що фразеологічні одиниці є джерелом не лише мовної, а й культурної інформації, причому доволі часто – єдиним джерелом, що фіксує культурні практики минулого. Дослідники фразеології справедливо наголошують на тому, що у фразеологічному фонді мови відбивається “історія світобачення і світорозуміння народу” (В.М.Телія), його вподобання, життєві цінності і орієнтири, оцінки та емоції, пов'язані з осмисленням різних фрагментів дійсності. Основною ознакою фразеологічної системи, що відрізняє її від інших мовних підсистем, є її висока антропоорієнтованість (антропоцентричність), яка виявляється передусім у вибірковій номінації: за допомогою фразеологічних одиниць мовний колектив вербалізує саме ті фрагменти навколишнього світу, які з його погляду мають найбільшу релевантність [3, с. 7].

Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу “підмову”, одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслуються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу. Х. Касарес зауважував, що “у цих еліптичних формулах, які були відшліфовані і залишені у спадщину нащадкам”, відбита вся історія наших предків, уся психологія, все приватне та громадське життя і, крім того, – “забуті перекази, викорінювані забобони, обряди, звичаї, народні ігри, занедбані ремесла, суперництво між сусідніми селами, незначні події, пам’ятні в житті лише одного села чи однієї родини” [цит. за: 9, с. 11].

Як справедливо зазначає В. Іващенко, “психологічний склад етносу історично ґрунтується на архетипах колективного несвідомого (термін К. Юнга), сформованого з решток колективних переживань етнічної групи як неусвідомлених реакцій, що виявляють себе в характерних для даної групи універсальних сталих прообразах ... і втілюються в колективних уявленнях, міфах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорі та релігійних віруваннях, у творах літератури та мистецтва, у фразеологічних, метафоричних і паремійних одиницях, у снах і фантазіях” [цит. за: 10, с. 325].

Форму структурованого існування міфологічної інформації ідентифікують як міфологічний простір. Елементами міфологічного простору є міфологічні концепти, об’єднані у сценарії. Оскільки міфологема традиційно визначається як квінтесенція міфу та форма його існування в культурі, або як ядерна частина архетипних образів, що становлять найдавніші позасвідомі уявлення про світ, міфологічний концепт (концепт-міфологема) визначається як базовий елемент міфологічного простору, зміст якого є результатом образно-асоціативної рефлексії. З огляду на вербальність міфу зміст міфологічних концептів прямо корелює з семантикою номінативних одиниць на їх позначення [6, с. 109].

За структурою досліджуваний нами матеріал поділяємо на: однослівні ФО; ФО зі структурою сурядного словосполучення; ФО зі структурою підрядного словосполучення (див. діаграму “Структура ФО”).

Проте, дискусійним залишається питання виділення однослівних виразів до складу фразеологічних одиниць. У досліджуваному матеріалі таких одиниць є велика кількість. Кожна з них несе в собі образність, символічність. Більшість цих ФО складають власні назви осіб: *Академ, Автомедон, Афіна Паллада, Ата, Астрея, Артеміда, Арес, Аргос, Геркулес, Гекаба, Дафніс, Гестія, Еак, Ір, Іріда, Зефір, Крез, Кірка, Кліо, Лінкей, Мнемосіна, Менелай, Мідас, Мельпомена, Одиссей, Ніоба, Нептун, Нестор, Паріс, Пан, Пеан, Пенелопа, Піфія, Прометей, Стентор, Терпсіхора, Філомела*; географічні назви: *Аркадія, Лікей, Олімп, Стікс*; назви споруд: *Парфенон*; загальні назви: *ауспіції, ареопаг, гарнії, демон, еринії, дифірамб, жрець, лабіринт, кентавр, менади, мойри, музи, nereїди, мінотавр, мірмідони, олімпієць, олімпіади, оргія, оракул, помпа, титан*.

Однослівні ФО можуть об’єднуватися у сурядні словосполучення, серед яких є як власні (*Гармонія і Конкордія, Ескулап і Панацея, Ерос і Психея, Одиссей і Пенелопа, Орфей і Еврідіка, Персей і Андромеда, Пігмаліон і Галатея, Фауна і Флора, Хаос і Космос, Філемон і Бавкіда, Авксенія і Дамія*), так і загальні назви (*Амброзія і нектар*), або ж їх поєднання (*Безодня і Тартар*). Особливістю цих одиниць є те, що вони, не маючи структурно вигляду класичного фразеологізму, все одно несуть в собі образ та переносне значення. Наприклад, *Філемон і Бавкіда* втілюють в собі образ нерозлучного старого подружжя; *Терпсіхора* – образ балерини, балету; *Помпа* – помпезність, розкіш, розрахована на зовнішній ефект; *Парфенон* – символ архітектурної довершеності; *Одиссей і Пенелопа* – подружню вірність; *амброзія і нектар* – їжу й напій богів; *безодня і Тартар* – смерть, безповоротність, загибель тощо.

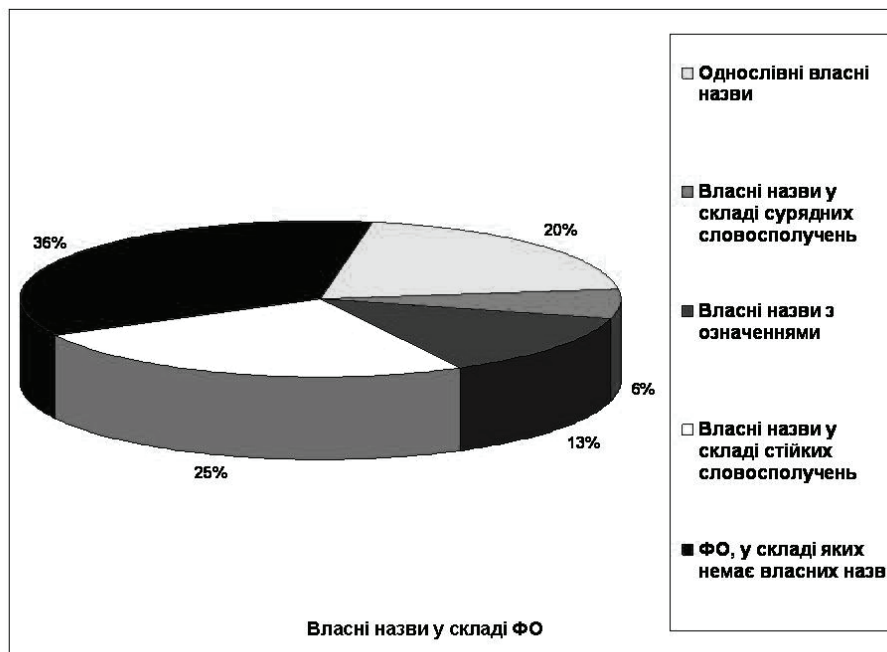
За допомогою епітетів однослівні ФО можуть трансформуватися в повноцінне словосполучення (*чарівна німфа, шалена фурія, цнотлива весталки, страхітлива Мегера, справедлива Феміда, розбещений Сибарит, самозакоханий Нарцис, рідні пенати, прекрасний Аполлон, принадливі харити* тощо).

Проте ці залежні компоненти словосполучень можна замінити іншими словами, або ж взагалі вживати без них: *Аполлон – прекрасний Аполлон – світлосяйний Аполлон, божественний Аполлон; Мегера – страхітлива*

Мегера – жахлива Мегера; Харон – похмурий Харон – понурий Харон – Харон-перевізник; Єхидна – лукава Єхидна – підступна Єхидна – зла Єхидна; Цербер – лютий Цербер – невимолимий Цербер тощо.

До деяких фразеологізмів закріпилися епітети, які найточніше відображають ту чи ту ознаку головного слова і які важко чи недоцільно замінювати іншими словами (рідні пенати, багатоголова гідра, видатна плеяда, Єлена прекрасна, заплутаний лабіринт, загадковий Сфінкс, кульгавий Гефест, нерозлучні Аякси, справедлива Феміда, розбещений Сибарит, самозакоханий Нарцис тощо). Є епітети, які взагалі неможливо замінити без втрати при цьому значення ФО (всевидяче око, золотий вік, золотий дощ, золоте руно тощо).

Надзвичайно поширеними у досліджуваних ФО є власні назви. Частотність їх вживання проаналізовано в діаграмі "Власні назви у складі ФО".

На основі одного фразеологізму можуть створюватися декілька похідних: Олімп – олімпієць – олімпіади – зійти на Олімп – олімпійські громи – олімпійський спокій – олімпійський мир; Прометей – подвиг Прометея – Прометей вогонь; жрець – жрець Аполлона – жрець Морфея – жрець Діоніса; Одисей – одисея; похмурий Харон – піти до Харона; Мідас – цирюльник Мідаса – Мідасів суд – Мідасові вуха; Мельпомена – слуги Мельпомени; Стікс – піти за (через) Стікс; Аркадія – аркадська ідилія; Геркулес – геркулесове тіло – дійти до геркулесових стовпів – геркулесова праця – подвиги Геркулеса (Геракла); муза – дев'ять муз; лаври – лавровий вінок – спочити на лаврах – пожинути лаври – одягти лавровий вінок; Гордіїв вузол – розрубати гордіїв вузол; фенікс – мов фенікс із попелу; титан – титанічний – бій титанів; Єлісейські поля – піти (вирушити) на єлісейські поля; Пан – панічний страх тощо.

Інколи фразеологізм може мати кілька значень: "посіяти зуби дракона": виростити воїнів, багатирів; посіяти ворожнечу, усобиці [5, с. 227]; "Зевс-громовержець": в образній мові Зевс (застаріла форма Зевес) – велична людина, що не має рівних собі, визнаний глава, значно вищий за інших. "Зевс-громовержець" – іронічне визначення грізного начальника [там само, с. 106].

Спірним є питання використання великої літери у деяких власних назвах, які входять до складу ФО. Так, в однослівному фразеологізмі *Пан* ім'я бога лісів та гаїв пишеться з великої літери, а вже у похідному від нього словосполученні-фразеологізмі *панічний страх* те ж саме ім'я пишеться вже з малої букви. Подібну ситуацію спостерігаємо також у таких сполученнях, як: *Єлісейські поля – піти (вирушити) на єлісейські поля*; *Геркулес – геркулесове тіло – геркулесова праця*; *Гордіїв вузол – розрубати гордіїв вузол* тощо. Вважаємо, що такі зміни викликані стиранням первісної етимології виразів та побутування їх у свідомості мовця відірвано від конкретних осіб, з якими ці вирази пов'язані. Зафіксовані у словниках певні фразеологічні одиниці не означають, що вони саме в такому вигляді й повинні використовуватися у мові, літературі, повсякденному житті тощо. Це виразно простежується на прикладах із художньої літератури.

Наприклад, у тексті: *І ніяка в житті Аріадни вже не виведе з горя отих матерів* (Л. Костенко) [7, с. 32] – образ-символ Аріадни – онучки Геліоса і дочки критського царя Міноса – ототожнюється із фразеологізмом *нитка Аріадни*, що означає вірний дороговказ, провідну нитку, порятунок. Структура фразеологізму може зруйнуватися, проте значення його залишається зрозумілим мовцеві: *А ми йдемо, де швидше, де поволі. Йдемо угору, і нема доріг. І тінь Сізіфа, тінь моєї долі ... І камінь в прірву котиться з-під ніг...* (Л. Костенко) [7, с. 180]; *Те, незглибима совість майстрів, тобі не страшно навігації Лету!* (Л. Костенко) [7, с. 226].

Національно-культурна специфіка стійких виразів виявляється у значенні фразеологічних одиниць, в їхній структурі, лексичному складі, особливостях варіювання. У кожному ключовому слові прихований код відповідної культури, який має відповідні мовні засоби вираження образу фразеологізму кожним етносом [2, с. 70].

Авгієві стайні (укр.) – безладдя, занедбані справи, надзвичайна запущеність, бруд. Наприклад, у тексті: *Щоправда, для цього довелося розгрібати такі авгієві стайні, розворушити такий гадючник, що в суспіль-*

стві вже зовсім немає чим дихати (Л. Костенко) [8, с. 10]; *авгиевы конюшни* (рос.) – надзвичайно забруднені приміщення, занедбані справи (*тут і далі переклад наш. Р.Л. і Н.В.*). Наприклад, у тексті: *Случилась же сия оказия (не ответил на письмо) потому, что письменный стол наш представляет авгиевы конюшни и только теперь я мог обрести клочок бумаги (Мусоргский. Письмо В.В. Стасову, 31 марта 1872)* [12, с. 205].

Вираз походить із античного міфу про Авгія, володаря Еліди. Він мав незчисленні табуни худоби, які подарував йому батько – сам Геліос. Стайні, в яких він утримував худобу, ніхто не вичищав 30 років. Їх вичистив тільки Геракл, здійснивши тим самим свій сьомий подвиг. Авгій за це мав віддати Гераклові десяту частину своєї худоби, але не зробив цього. Зав’язалася війна, в якій Авгій не лише зазнав поразки, а й загинув сам. Погоджуємося із твердженням А.Багнюка, що нездатний до порядку – неспроможний на перемогу. Хто живе в безладді, той приречений до поразки [1, с. 10].

Дамоклів меч (укр.) – постійна небезпека. Наприклад, у тексті: *Допитувалася й сама Мілочка в Лесі, чи справді-таки сам написав. Павлуша зрозумів, яка це мить важлива для нього. Тим-то, не вагаючись навіть, сказав Лесі, що – ну да, сам! Трудно, звичайно. І не всякий це може. Та йому це хіба вперше! І говорив це так упевнено, що Леся повірила, а значить, і Мілочці перекаже. Проте небезпека бути викритим через отой вірш “дамокловим мечем” висіла над ним (А. Головка)* [5, с. 71]. *Дамоклов меч* (рос.) – про навислу над кимось загрозу, реальну небезпеку. Наприклад, у тексті: *Лето по-прежнему дамкловым мечом висит над головой Каширина, – лето мертвое, голодное, требующее во что бы то ни стало обеда на собственный счет! (Салтыков-Щедрин, Старческое горе)* [12, с. 247].

За старогрецькою легендою, Дамокл, придворний сіракузького тирана Діонісія Старшого, позаздривши своєму володарю, назвав його найщасливішим з людей. Діонісій посадив заздрісника на своє місце, повісивши над його головою на кінській волоссині гострий меч. Зляканому Дамоклові Діонісій пояснив, що цей меч є символом тих небезпек, яких владар зазнає постійно, незважаючи на зовні безтурботне життя [5, с. 71]. Не варто ніколи заздрити іншим, адже в кожній людини свої проблеми та труднощі.

Мов фенікс з попелу (укр.) – відродитися, повернутися до життя, повністю оновитися. Наприклад, у тексті: *Сто літ минуло, як те занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов фенікс із попелу, воскресло знов і в устах батька нової української літератури Івана Котляревського голосно залунало по широких світах (М. Коцюбинський)* [4, с. 218]. *Восстать из пепла* (рос.) – застосовують до всього, що колись померло чи занепало, а потім заново народилося, розцвіло. Наприклад, у тексті: *Подобно Фениксу из пепла возродиться Не многим в этой жизни суждено, Подняться вверх, упасть, но не разбиться, И снова встать, а не залечь на дно. За чередой взлетов и падений, Воскреснув вновь из мрачной пустоты, Пройдя тропой своих перерождений, Не потеряют духовной чистоты (А. Дубасов)* [13].

В основу фразеологізму лягло повір’я про фенікса – чарівного птаха, який через кожні п’ятсот років прилітає з Аравії до Єгипту. Живиться він бальзамом і пахучою смолою. Умираючи, Фенікс не йде у південь, а згорає у сонячному світлі. Силою сонця воскресав він із попелу, відроджувався [1, с. 11]. Фенікс, таким чином, символізує безсмертя через вічне відродження.

Підсумовуючи проведenu нами наукову розвідку, зазначимо, що в процесі дослідження ми проаналізували деякі фразеологічні одиниці з міфів Давньої Греції, з’ясувавши їх структуру (виокремлено однослівні ФО – 33%; ФО зі структурою сурядного словосполучення – 6 %; ФО зі структурою підрядного словосполучення – 61%).

Ми спостерегли цікаві для нас та дискусійні нині у мовознавстві проблеми використання власних назв у складі ФО та їх правопис (кількісні та якісні показники відображені у наведеній діаграмі). Ми також продемонстрували ментальні особливості ФО, що простежуються на українському та російському етнічному ґрунті, навівши переконливі, на наш погляд, текстові ілюстрації з українських та російських літературних джерел.

Вбачаємо перспективними наші наукові пошуки в подальшому поглибленому вивченні фразеологічної картини світу у міфах Давньої Греції на етнічному українському ґрунті у порівнянні з відповідним мовним матеріалом інших етносів.

Література:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник / А. Багнюк. – Тернопіль : Новий колір, 2008. – 828 с.
2. Венжинович Н. Ф. Фразеологічні одиниці з античних джерел (на матеріалі української, російської та англійської мов) / Н. Ф. Венжинович // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – Вип. 10 ; [відп. ред. Корольова А.В.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Ч. II. – С. 66-71.
3. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов’янських мов : монографія / М. В. Жуйкова. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 416 с.
4. Забіяка В. А. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування : практ. посіб. / В. А. Забіяка, І. М. Забіяка. – К. : ВЦ “Академія”, 2012. – 304 с.
5. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов ; [вид. 2-ге, перероб. і допов.]. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
6. Колесник О. Міфологічний простір як об’єкт зіставного дослідження англійської та української мов / О. Колесник // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. – Вип. 81 (3). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 108-111.
7. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
8. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.

9. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О. О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
11. Словник фразеологізмів української мови; [укладачі: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
12. Фразеологический словарь русского языка. Сост.: Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров / Под ред. А. И. Молоткова. – М. : Советская энциклопедия, 1968. – 544 с.
13. Дурнева С. Как Феникс из пепла // Нижегородская правда. – 2012. – № 133 [Электронный ресурс] / С. Дурнева. – Режим доступа : URL: <http://www.pravda-nn.ru/archive/2012-12-06/kak-feniks-iz-pepla/>

Матвієнків О. С.,

Буриштинський енергетичний коледж Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
м. Буриштин

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ

У статті розглянуто структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць у художньому постмодерністському тексті. Автор доходить висновку, що використання структурно-семантичних модифікацій фразеологічних одиниць у творі дає змогу письменникам експресивно виражати оцінку, особисте ставлення до людини, предмета або події, колоритніше вербалізувати дії та вчинки персонажів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, художній постмодерністський текст, модифікації, контекст, семантика.

В статье рассмотрены структурно-семантические модификации фразеологических единиц в художественном постмодернистском тексте. Автор приходит к выводу, что использование структурно-семантических модификаций фразеологических единиц в произведении дает возможность писателям экспрессивно выражать оценку, личное отношение к человеку, предмету или событию, колоритнее вербализировать действия и поступки персонажей.

Ключевые слова: фразеологическая единица, художественный постмодернистский текст, модификации, контекст, семантика.

The article deals with the structural-semantic modifications of phraseological units in postmodern fiction. The author concludes that the use of structural-semantic modifications of phraseological units allows the writers to denominate expressive evaluation, peculiar attitude to the person, object or event, to verbalize colourfully actions and behaviour of the characters.

Key words: phraseological unit, postmodern fiction, modification, semantics, context.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки посилюється увага до системного вивчення фразеологічного складу мови та його тематичного опису.

Фразеологічний склад будь-якої мови є "невичерпною скарбницею" його образних, яскраво конотативних висловлювань, які допомагають сприйняти складні і абстрактні поняття на основі конкретних і наочних уявлень і картин.

Фразеологізми – досить складна суперечлива єдність: будучи нарізнооформленим утворенням, вони наділені цілісним значенням, є стійкими і відтворюваними в мові. ФО з'являються у мові у результаті осмислення необхідності знайти знакове вираження для певних подій, відчуттів та ситуацій, які тісно пов'язані з людиною в суспільстві, з відносинами між людьми [5, с. 66]. Фразеологізми використовуються як в мові, так і в художніх творах. Художній текст – це така динамічна єдність, елементи якої розташовуються не в пасивній послідовності по відношенню один до одного, а взаємно притягуються і відштовхуються, вступають між собою у відносини панування і підпорядкування, створюючи тим самим внутрішнє напруження. Текст прогнозує і зумовлює появу фразеологічних одиниць (ФО), в т.ч. і okazіонально перетворених ФО.

Мета статті – дослідити структурно-семантичних модифікацій ФО у постмодерністському художньому тексті.

ФО в тексті виконують різні комунікативні завдання, служать засобом когезії та інтеграції тексту. Художній текст в силу своєї образно-естетичної спрямованості не тільки розкриває індивідуально-творчу манеру автора, але і дає йому необмежені можливості відбирати, комбінувати, а також створювати нові виразні засоби, до яких ми відносимо і контекстуально перетворені ФО. Відступи від мовної норми, що виходять за межі узусу, можливі тільки в тому випадку, якщо вони внутрішньо, естетично виправдані.

Фразеологічні модифікації – явище гетерогенне, оскільки йдеться про видозміну одиниць із різною структурою та різними семантичними характеристиками [3, с. 8]. Тим не менше, модифікування ФО відбувається не довільно, а з певними закономірностями. Підставою для утворення модифікацій слугують два процеси: з одного боку – це видозміна структури фразеологічної одиниці, а з другого – специфічна зміна, що зумовлена інтенцією автора з метою інтеграції ФО у контекст, мотивує певні зміни семантики стійких висловлювань.

Деякі види семантичних зрушень у ФО дістали висвітлення на матеріалі різних мов [2; 3; 4], проте вся сукупність видів та аспектів цього явища вивчена не повністю.

У роботі аналізу піддавалися ФО, які були обрані шляхом суцільної вибірки з англomовних постмодерністських романів.

Аналіз текстів художніх творів дозволив виділити п'ять основних видів структурно-семантичних модифікацій (а також доволі численні випадки їх взаємодії), які базуються на: розширенні компонентного складу ФО; скороченні компонентного складу ФО; заміні компонентів ФО; певних граматичних явищах усередині ФО; контекстуальному переосмисленні ФО.

Розглянемо приклади вживання модифікацій ФО у художніх постмодерністських текстах.

"I'm experienced in talking to children. I won't worry him".

"He's a bit on edge. I want to say – I don't approve of sending little boys to school. I think it's dangerous and horrible, such little boys – but he is like me, he's a loner, he needs to run his own life, he'd hate it. Please understand this." [7, с. 557].

We laughed some more. We were very on edge [6, с. 257].

ФО *to be on edge* – в нервовому стані, в напрузі [1, с. 723].

Those who leave such evidence can scarcely complain if strangers come along afterwards and poke their nose into every single thing that would once have been none of their business [6, с. 603]. ФО *to poke one's nose into another's affairs (or business)* – сунути носа в чужі справи [1, с. 769].

У перших двох прикладах вживання ФО *to be on edge* спостерігаємо розгортання, яке зумовлене потребою мовця конкретизувати висловлювання, оживити значення фразеологічної одиниці, інтенсифікувати її виразність, а у ФО *to poke one's nose into another's affairs (or business)* бачимо поєднання двох видів модифікацій даної ФО, а саме: розгортання і заміну компонентів.

I'd seen Laura use that virtuous expression on Mr Erskine often enough, and I thought that was what she was doing now: pooling the wool over [6, с. 243]. ФО *to pool the wool over smb's eyes* – вводити когось в оману, водити за ніс [1, с. 780].

Gordon thought that Judge Curran was the most intimidating man that he had ever met. He later told Radford how the Judge "dominated the room" and how "there were hardly two words spoke the whole meal after the Judge shut Patricia up" [8, с. 76]. ФО *to shut (або shut up) one's mouth* – мовчати, тримати язик за зубами; примусити когось помовчати; = *зруб.* заткнути комусь пельку [1, с. 861].

Розглядаючи ці приклади, ми бачимо, що ФО зазнали змін – скорочення свого компонентного складу, а саме відсікання кінцевої частини ФО. Такі структурно-семантичні зміни зумовлені прагненням до економії мовних засобів і лаконізації мовлення.

Nurses were in short supply in these realms, and soon Laura was setting her hand to tasks that were strictly speaking none of her business. Bedpans and vomit did not throw for a loop, it appeared, nor did the swearing and raving and general carryings-on. This was not the situation Winifred had intended, but pretty soon it was the one we were stuck with. [6, с. 514-515]. ФО *to throw (one) for a loss* – 1) поставити в безвихідь; 2) затирати когось; 3) здобути перемогу над кимсь [1, с. 946];

It does seem a little harsh of her to tell me this now, after twenty-one years. Although I always suspected there was something not quite right, some skeleton waiting to fall out of a cupboard. If she is not my mother did she acquire me? [6, с. 161]. ФО *skeleton begin to come out of the cupboard* – неприємності, які приховували від сторонніх людей, стають відомими [1, с. 867].

У цих прикладах спостерігаємо структурно-семантичні модифікації ФО: заміна іменника *loss* на *loop* і дієслова *to come* на *to fall*.

She was full of ideas, that girl, she always had some bee in her bonnet, and now she must have different one [7, с. 238]. У ФО *to have a bee in one's bonnet* – бути диваком, схибнутим (на чомусь) [1, с. 455] замінено неозначений артикль на неозначений займенник.

"So there is nothing in particular that you are aware of?"

"Nothing. As you know, John Steel was her boyfriend, but to tell the truth he never really had his fingers in the pie, so to speak. Do you mind if I take smoke" [6, с. 68-69]. ФО *to have a (або one's) finger in every pie* – втручатися в чужі справи, лізти в чужі справи; скрізь сунути свого носа [1, с. 456].

Аналіз прикладів показує, що найпродуктивнішим способом фразеологічних модифікацій у досліджуваних художніх текстах є розширення усталеної структури ФО через введення до його складу додаткових компонентів, зазвичай прикметників або іменників, які служать образними конкретизаторами і вносять у фразеологічну семантику додаткову інформацію, оцінну та емотивно-оцінну модальність. Використання структурно-семантичних модифікацій ФО у творі дає змогу письменникам експресивно виражати оцінку, особисте ставлення до людини, предмета або події, колоритніше вербалізувати дії та вчинки персонажів.

Саме необхідність точного вираження думки та оцінки спричиняє різноманітні випадки контекстуального переосмислення ФО та складних структурних моделей їх трансформації, більшість з яких індивідуальна для кожного письменника.

Література:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. – К. : "Знання", 2005. – 1056 с.
2. Євтушина Т. О. Оказіональне-стилістичне використання фразеологічних одиниць у художніх текстах. // Мова і культура // Науковий щорічний журнал. – Вип. 5. – Т. VI. Мова і художня творчість. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2002. – С. 97-103.
3. Пташник С. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2003. – 18 с.
4. Рыжжина Е. В. Фразеологическая окказиональность в английском языке: когнитивно-коммуникативные аспекты // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – М., 2003. – 24 с.
5. Черданцева Т. З. Идиоматика и культура. // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 58-69.
6. Atwood M. The Blind Assassin. – London : Virago Press, 2001. – 641 p.
7. Byatt A. Babel Towel. – London : Chatto & Windus Ltd., 1996. – 618 p.
8. McNamee "The Blue Tango" – London : Faber and Faber Limited, 2002. – 265 p.

Матіяш І. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ “WOMAN”

У статті розглянуто динаміку мовної картини світу британців на лексикографічному матеріалі Британії XVIII – XXI ст. Здійснюється аналіз трансформації семантичної структури лексики woman.

Ключові слова: лексикографія, лінгвокультурологія, мовна картина світу, семантична структура слова, лексема, семема, сема.

В статье рассматривается динамика языковой картины мира британцев на лексикографическом материале Британии XVIII – XXI веков. Осуществляется анализ трансформации семантической структуры лексемы woman.

Ключевые слова: лексикография, лингвокультурология, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексема, семема, сема.

The article deals with the problem of dynamics of the British language picture of the world on the basis of dictionaries of Britain of XVIII – XXI c. The analysis of transformation of semantic structure of lexeme ‘woman’ is given.

Key words: lexicography, linguistic culturology, language picture of the world, semantic structure of the word, lexeme, sememe, seme.

Зміна наукових парадигм вивчення мови призвела до нового пояснення її як суспільного явища, тісно пов'язаного із історією народу, його культурою, а мову та мовну картину світу розглядають в нерозривному зв'язку з людиною. Мова стала засобом міжособистісної, міждержавної, політичної та ділової комунікації, що, в свою чергу, актуалізує лексикографічну продукцію, яка почала стрімко еволюціонувати впродовж останніх двох століть завдяки суспільному розвитку та науково-технічній революції. Власне ці динаміки сприяли розширенню соціально-культурних контактів, філологізації сучасної цивілізації.

Помітно, що сьогодні лінгвістику вже не вважають дисципліною із чітко встановленими межами – вона виявляє тенденцію до розширення своїх наукових розвідок. Такий експансіонізм сприяє появі нових “здвоєних” наук (напр. психолінгвістика, соціолінгвістика, соціо– і психосемантика, семантика синтаксису та ін.), зміцненню традиційних зв'язків лінгвістики із філософією та логікою, а також формування нових галузей всередині самого мовознавства (лінгвістика тексту, трансфрастика, теорія мовленнєвих актів і т. п.). Це змушує погодитись із тим, що сучасні дослідження мови не можуть отримати суттєвих результатів шляхом вивчення власне самих мовних явищ [3, с. 207-211]. На нашу думку, неодмінним аспектом лінгвістичних досліджень є антропологізм мови, а саме її зв'язок із культурою та суспільством, а також проблема суб'єктивного в мові, яка так чи інакше завжди пов'язувалась із питанням картини світу, вирішенням якого займається лінгвокультурологія [6, с. 64-65].

Лінгвокультурологія – нова філологічна дисципліна, яка вивчає сукупність культурних цінностей, процеси породження і сприйняття мовлення, досвід мовної особистості і національний менталітет, дає системний опис мовної картини світу і забезпечує виконання освітніх, виховних та інтелектуальних цілей. Таким чином, лінгвокультурологія охоплює взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в її функціонуванні, а також відображення цього процесу як цілісної структури одиниць в єдності їх мовного і немовного (культурного) змісту за допомогою системних методів із орієнтацією на сучасні пріоритети і культурні установки (системи норм і суспільних цінностей) [1, с. 125; 7, с. 355].

Аналіз статей тлумачного словника найкраще підходить для аналізу словникових дефініцій як моделі мовної картини світу, оскільки тлумачний словник є одним з найважливіших способів опису лексичної системи мови. Лексикографічний опис мови характеризується комплексним аналізом, доказовістю тверджень, певною ілюстративністю, що є відбитком світоглядної картини етнонаціональної спільноти на певному етапі її розвитку... Ю.Д. Апресян стверджує, що словник є моментальним знімком мови, яка постійно оновлюється і знаходиться в русі, він зобов'язаний прямувати за нескінченним рухом живої мови [5, с. 180-181]. Саме тлумачні словники з наведеним у них ілюстративним матеріалом дають можливість осмислити активні процеси в лексиці, що є відображенням соціальних змін у суспільстві, змін ідеологічних настанов та орієнтирів етнокультурного соціуму [4, с. 201-202].

Важко не зауважити, що словники, як кодекси знань, набувають важливої соціальної функції. Вони є не лише навчальними чи науковими засобами, але й виконують важливу роль у культурному розвитку народу, репрезентують глибину знання світу та мови. Саме лексикографія сприяє ознайомленню з іншими культурами, світобаченнями та світосприйняттями.

Одним із завдань сучасних словників є розкриття не лише семантичних структур та дефініцій, але і загальнокультурного і / або національно-культурного наповнення лексичних одиниць. У такій інтерпретації словникова продукція є важливою лінгвокультурологічною складовою, оскільки без відповідних дефініцій, без реалізації національно-культурного компонента цей вид наукової продукції не буде відповідати запитам та викликам нашого часу.

Функціонально-комунікативні складові тлумачного словника, з одного боку, дають змогу повніше репрезентувати скарби національної мови та культури, з другого, – стають незамінним посібником для тих, хто прагне пізнати мову не лише як засіб спілкування, а й як джерело культури, ментального світу народу

[2, с. 109]. Саме тому для того, щоб простежити еволюцію британської картини світу, ми звертаємось до лексикографічних джерел Британії XVIII – XXI ст. Одним із ключових завдань сучасної етнолінгвістики та лінгвокультурології у контексті лексикографічних теорій та практик є вивчення процесу формування, трансформацій мовно-культурної моделі світу. Саме дослідження еволюції словникових дефініцій, відстеження номінативних "коливань", "відхилень", "динамік" семантичних компонентів як в межах однієї дефініції, так і у еволюційно-діахронічному ключі дадуть картину трансформацій вищого порядку – трансформацію культури.

Розглянемо динаміку лексичного значення слова *жінка* (*woman*) у британській мовній картині світу. Головним матеріалом аналізу слугували наступні тлумачні словники: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1792), *A Dictionary of The English Language* (1828), *A Modern Dictionary of The English Language* (1911), *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919), *A New English Dictionary on Historical Principles Vol. XX – V – Z* (1928), *Oxford English Dictionary Online*.

При поверхневому розгляді дефініцій у словниках різних періодів очевидним стає те, що слово "woman" набуло нових семантичних компонентів та втратило існуючі. Це свідчить про те, що соціальний статус жінки у світогляді британців змінювався.

У словниках 1768, 1792, 1828 рр. лексема, що аналізується має лише два значення. Помітно, що трактування "жінки" як "представника людства жіночої статі" не змінює своєї позиції і залишається першим визначенням у всіх словниках, але сема 'доросла', що з'являється у *A Modern Dictionary of The English Language* 1911 р. вказує уже на певні зміни у тлумаченні жінки як соціального об'єкта. На нашу думку, це пов'язано із тим, що в Акті парламенту Британії за 1867 р. сказано, що дівчина, яка досягла вісімнадцяти років, вважається жінкою (*Act 30 & 31 Vict. c. 130 §3: 'Woman' shall mean a female of the age of eighteen years or upward.*) [14]. Всього двадцять років по тому в Акті парламенту Британії 1887 р. жінкою називають ту, якій шістнадцять і більше (*Act 50 & 51 Vict. c. 58 §75: 'Woman' means a female of the age of sixteen years or upwards.*) [14]. У найновішому словнику сема 'доросла' пояснюється ще як та, що досягла зрілості, особливо в юридичному контексті (*a female person who reached adulthood, esp. in legal contexts*) [14]. Таким чином словникові дефініції лексеми "woman" позначають зрілу дорослу особу жіночої статі, що в уявленні британців залишається незмінним протягом останніх чотирьох століть.

Друга семема словників 1768, 1792, 1828 рр. "прислуга" присутня у всіх лексикографічних об'єктах дослідження і не змінює свого змісту аж до XXI ст. Сема 'особиста' є домінуючою у XVIII – XX ст., а на сучасному етапі вона замінюється на 'обслуга'. Цю динаміку можна пояснити тим, що із зміною суспільних настроїв та орієнтирів поняття "служниця" трансформується в "обслуговуючий персонал". Напевно, така асоціація жінки із домашньою робітницею пов'язана з тим, що саме жінка у більшості випадків виконує домашню роботу. Це підтверджується наявністю словосполучень *charwoman*, *kitchenwoman*, *shopwoman*, *washerwoman* тощо. Дані лексичні одиниці нашоухують на думку, що для британців жінка нерозривно пов'язана із виконанням домашніх обов'язків та підтриманням порядку в домі, але сьогодні цими завданнями займається не просто служниця чи прислуга, такий вид діяльності є одним із способів заробітку для жінки.

Варте уваги словосполучення "*woman suffrage*" (виборче право жінок), яке вперше помічаємо у словнику *A Modern Dictionary of The English Language* 1911 р. Як відомо, зміни у лексичному складі мови, які завжди відображають зміни у суспільстві, не одразу кодифікуються. Тому у словниках 1768, 1792, 1828 рр. таке словосполучення не згадується, хоча тогочасні жінки уже почали вимагати збільшення їхніх прав, що в 1872 р. вилилось у рух за права жінок у Британії. У *The Concise Oxford Dictionary of Current English* 1919 р. присутнє словосполучення "*woman's rights*", що відображає боротьбу жінок як за політичну, так і соціальну рівність із чоловіками. Ми вважаємо, що в даному випадку проявляється лінгвокраїнознавчий аспект словника, оскільки користувач отримує уявлення про історичну ситуацію Британії окремого періоду, становище жінок у соціумі та їх боротьбу за свої права.

Другим значенням у *The Concise Oxford Dictionary of Current English* 1919 р. виступає трактування жінки як окремої статі. Ця ж позиція зберігається за семою і в наступних словниках. Якщо раніше жінка була лише додатком до чоловіка, частиною його власності, якій не дозволялося займатися нічим окрім ведення домашнього господарства, то із здобуттям права голосу у 1918 р. її почали сприймати як рівну із чоловіком особу, як протилежну до нього стать. Тут знову можемо говорити про лінгвокраїнознавчий аспект, оскільки стає зрозуміло, як змінювалось ставлення до жінок у Британії, їх функції та значення у суспільстві на певному історичному етапі розвитку.

У тому таки ж словнику цікавою є семема під номером чотири "*man with feminine characteristics*" (чоловік, що поводить як жінка), яка в наступних словниках уже не виділена як окреме значення, а подається як сема словосполучень *old woman*, *woman-man*. Очевидно, що тут йдеться про таку поведінку чоловіка, яка не зовсім відповідає нормам і правилам, а більше нагадує жіночу манеру (емоційність, нестримність, дріб'язковість тощо). Бачимо, що гарні манери, стриманість, контроль над собою є досить важливими для британця, він мусить слідувати за собою і не виходити за рамки, інакше ризикує отримати прізвисько, яке українською найкраще передає слово "баба". Це пояснюється тим, що для британської культури характерним є сприйняття чоловіка як лицаря, джентльмена.

Семему, яка відображає емоційність і характерну для жінки поведінку, зустрічаємо вперше у *The Concise Oxford Dictionary of Current English* 1919 р. і у двох наступних словниках. Аналіз словникової статті показує, що британці пов'язують жінку із ніжністю, мінливістю, незрозумілістю, нестримністю, примхливістю, слізливістю, слабкістю, непостійністю, дріб'язковістю, метушливістю, (*tenderness, mutability, inexplicable conduct, capriciousness, proneness to tears, weakness, fickleness, vanity*); та із такими почуттями як любов, співчуття,

співпереживання тощо (*capacity to love, sensitivity, sympathy etc.*) [9, 14, 15]. Важливо зазначити, що у *A New English Dictionary on Historical Principles* 1928 р. дане значення має ще одну сему, яка вказує на нищість жінки перед чоловіком, підпорядкування йому (*inferiority, subjection*). Помітно, що, не дивлячись на здобуття жінкою рівних соціальних і політичних прав, вона все-таки залежить від чоловіка, можливо тому, що першість у суспільстві все ще належить чоловікам, а можливо через те, що створення даного словника припало на період між двома світовими війнами, коли вся відповідальність лягла на плечі чоловіків.

Досліджувана лексема може виступати і у ролі звертання, але звертання зневажливого, презирливого, в деякій мірі наказового або жартівливого (*form of address used to indicate contempt, impatience, exhortation, or used jocularly*) [9; 14]. Як бачимо це значення має негативне забарвлення і, на нашу думку, вказує на стереотип вихованого британця, а словник, як відбиток культури на певному етапі, підтверджує загальноприйняте уявлення про стриманість британців.

Лексема “жінка” містить ще й семему “коханка-утриманка” і “дружина” на шостій і сьомій позиції у *A New English Dictionary on Historical Principles* 1928 р. відповідно. Крім того значення “дружина” вживається регіонально та у США, а у *OEDO* ці два тлумачення об’єднані під одним номером, навіть у словниковій статті зазначено, що ці дефініції майже не відрізняються одна від одної [14]. Невиключно, що така динаміка свідчить про те, що британці в певній мірі ототожнюють “обов’язки” дружини та коханки і, можливо, ставлення чоловіка до обох.

Ми вважаємо, що важливу роль у розвитку британської мовної картини світу відіграла поява семему під номером три у найновішому словнику *OEDO*. Вона подає тлумачення жінки як сексуального об’єкта. Очевидно, що такий погляд на статус жінки є результатом “сексуальної революції” 1960-80-х років. Звичним для британців першої половини ХХ ст. було бачити себе як людей закритих, стриманих, які не говорять про особисте вголос, є прихильниками пуританських звичаїв і користуються вікторіанськими цінностями і моделями. Хоча роман Девіда Лоуренса “Коханець леді Чаттерлей” вперше видано 1928 р., суспільство заговорило про сексуальний аспект життя на півстоліття пізніше. Можливо тому тільки сучасний словник подає бачення жінки як об’єкта тілесного задоволення. Згідно *BBC News* саме в другій половині минулого століття у Британії зняли табу на оголене тіло, доказом цього є фото напівоголених жінок на третій сторінці недільної газети “*The Sun*”; розвиток медіапростору та інтернету дали доступ до раніше заборонених фільмів і матеріалів [10]. Ці зміни у соціумі не могли не відбитись на лексичному рівні мови, а тому дане трактування присутнє у сучасному словнику: “*a means of sexual gratification*”.

Останньою позицією у *A New English Dictionary on Historical Principles* 1928 р. подається дефініція досліджуваної лексеми як сторони монети (решки). *OEDO* зазначає, що цей термін вживається у розмовній мові і є відносно рідкісним. Цікаво, що зворотня сторона монети називається “*man*”. Цьому є певне історичне пояснення: на британських монетах завжди з одного боку зображали монарха, а з іншого – Британію у вигляді жінки; крім того, слово “країна” в англійській мові належить саме до жіночого роду. Таким чином, Британія в уявленні її жителів постає жінкою, якою керує, захищає, “господарює” її чоловік, тобто король.

Варто звернути увагу і на те, що лексема “*woman*” може позначати представницю слабкої статі із невисоким рівнем у суспільстві. На протигагу цьому значенню подається слово “*lady*”, яке сьогодні вважається більш ввічливим у певних соціальних контекстах. Це, напевно, пов’язано із тим, що дотримання процедур і норм суспільних відносин для британців є досить важливим, що, власне, і підтверджує стереотип про них, як про людей ввічливих.

Аналіз словникових статей дає можливість зробити висновок, що лексема “жінка” складається із таких компонентів як “доросла особа жіночої статі”, “обслуга”, “емоційність”, “примхливість”, “ніжність”, “сексуальність”, “залежність”, “підпорядкованість”.

Звідси видно, яке місце займає жінка як у мовній картині світу британців так і суспільному житті країни, адже лексичні процеси мови обов’язково взаємопов’язані із змінами у житті спільноти, що впливає на формування і динаміку лінгвокультурологічного простору.

Британська жінка пройшла шлях перетворення із домогосподарки, іноді неосвіченої, яка є лише доповненням до чоловіка, певним його додатком і власністю, до виокремлення і визнання себе як протилежну чоловікові стать, що заслуговує на рівні із ним соціальні та політичні права. Водночас жінки стали втіленням незрозумілої, алогічної поведінки, надмірної емоційності та метушливості. Але саме вони асоціюються із здатністю любити, співчувати, співпереживати.

Поглянувши на словник як на кодекс лексичних значень, як на “знімок” життя людей у певну історичну епоху, розставивши ці “знімки” у хронологічному порядку і порівнявши їх, бачимо, що вони відтворюють світогляд народу, його світосприйняття і ментальність, тобто формують мовну картину світу. Слова змінюються, перетворюються, набувають нових значень, вони стають носіями смислів і традицій, вміщують знання і досягнення людської спільноти.

Аналіз даної лексеми у контексті британської мовної картини світу, показує, що її динаміка відбиває лінгвокультурологічні зміни, тобто модифікації не лише у лексичних одиницях, а й у культурному житті соціуму. Причиною цьому слугують зміни у суспільно-політичному житті Британії останніх століть, певні історичні події як у самій країні, так і за її межами, світові суспільні рухи, розширення медіа- та інтернетпростору.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у подальшому аналізі динаміки британської мовної картини світу через лексикографічну репрезентацію семантичної структури слова.

Таблиця 1
WOMAN

	1768, 1792	1828	1911	1919	1928	2011
1	the female of the human race	the female of the human race	a grown-up person of the female sex	an adult human female	an adult human female	an adult human female
2	a female attendant on a person of rank	a female attendant on a person of rank		the female sex	the female sex	the female sex
3				a female servant, personal attendant	as a mode of address	in pl. a means of sexual gratification
4				man with feminine characteristics	the essential qualities of a woman, or allusion to their position of inferiority and subjection	the essential qualities of a woman
5				the feminine emotions	a female servant, personal attendant	maid, employed female servant
6					kept mistress	as a mode of address
7					a wife, only dial. And U.S.	a) a wife b) a mistress
8					the reverse of a coin	a lower rank in society Cf. lady
9						colloq. rare the reverse of a coin

Таблиця 1а
ЖІНКА

	1768, 1792	1828	1911	1919	1928	2011
1	представник людства жіночої статі	представник людства жіночої статі	доросла особа жіночої статі	доросла особа жіночої статі	доросла особа жіночої статі	доросла особа жіночої статі
2	особиста прислуга, служниця	особиста прислуга, служниця		жіноча стаття (прот. чоловік)	жіноча стаття (прот. чоловік)	жіноча стаття
3				особиста прислуга, служниця	спосіб звертання	у мн. об'єкт тілесної насолоди
4				баба (про чоловіка)	як втілення жіночих якостей або натяк на підпорядкування	як втілення жіночих якостей
5				як синонім до емоційності	особиста прислуга, служниця	обслуговуючий персонал
6					коханка	спосіб звертання
7					діал. і лише у США дружина	а) дружина б) коханка
8					сторона монети	як нижчий рівень у суспільстві
9						розмов. рідк. сторона монети

Література:

1. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии // IX Международный Конгресс МАПРЯЛ. Русский язык, литература и культура на рубеже веков. – Т. 2. – Братислава, 1999. – С. 125.
2. Кононенко В. І. Мова у контексті культури / В. І Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : “Плай”, 2008. – 389 с.
3. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX века: Сб. статей. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1995. – С. 144-238.
4. Лобур Н. Динаміка в семантиці терміна *ideologie* (на матеріалі чеської мови) // Н. Лобур. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_fil/2009_48/48_2009_026_Lobur.pdf
5. Мартынюк А. Я. Русская лексикография: традиции и перспективы // [Електронний ресурс] / А. Я. Мартынюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp49_1/knp49_1_180-182.pdf
6. Мельник Я. Г. Субъективность как языковая категория / Я. Г. Мельник. – Івано-Франківськ, 1997. – 128 с.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
8. A Modern Dictionary of The English Language, 2nd edition. – London : Macmillan and Co. Limited, 1911. – 772 p.
9. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. X. Part II – V – Z. – Oxford : The Clarendon Press, 1928. – 1202 p.
10. Five Key Moments in Britain’s Sexual Revolution / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/8456543.stm
11. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin : printed by W. G. Jones, 1768
12. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792.
13. Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828.
14. Oxford English Dictionary Online / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oed.com/?showLogin=false>
15. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford : The Clarendon Press, 1919. – 1064 p.

Махоніна Н. Г.,

Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету, м. Горлівка

МОДИФІКАЦІЯ ЕМОТИВНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ПОТРЕБИ ЕВФЕМІЇ: ТАБУ СТРАХУ

Метою статті є розглянути вплив семантичної субституції, викликаной потребами евфемії, на емотивні характеристики похідних фразеологічних одиниць. В якості причини евфемії розглядається табу страху. Заміна компонентів фразеологізмів на слова-субститути аналізується у площині діакронії.

Ключові слова: фразеологізм, субституція, евфемізм, емотивність.

Целью статьи является рассмотрение влияния семантической субституции, вызванной потребностями эвфемии, на эмотивные характеристики производных фразеологических единиц. В качестве причины эвфемии рассматривается табу страха. Замена компонентов фразеологизмов на слова-субституты анализируется в диахронии.

Ключевые слова: фразеологизм, субституция, эвфемизм, эмотивность.

The aim of the article is to study the influence of semantic substitution (caused by euphemisation) on emotive characteristics of derived idioms. Taboo of fear is considered as the cause of euphemisation processes. The replacement of the idiomatic components with substitutes is analyzed diachronically.

Key words: idiom, substitution, euphemism, emotivity.

Постановка проблеми. Загальний інтерес до теорії номінації викликав останнім часом систематичні поглиблені студії емотивної сторони мовних знаків. Фразеологія, в одиницях якої вираження емоцій є категоріальною ознакою [1, с. 69], виглядає як найбільш сприятлива царина для такого типу досліджень. Одну з невід'ємних властивостей фразеологічних одиниць (далі – ФО) – здатність до компонентної заміни – можна пояснити, у тому числі, і необхідністю розмежування, диференціації або експресивнішого вираження емоцій.

Мета роботи – дослідити вплив семантичної субституції компонентів ФО, викликаной потребами евфемії, на емотивні характеристики похідних фразеологізмів.

Аналіз основних досліджень. Своїми коріннями явище евфемії (або евфемізації) сягає далекого минулого. Перші евфемізми (гр. *euphēmia* – “благовислів”) – узуальні (або okazіональні) непрямі найменування негативно забарвлених денотатів – з'явилися ще у часи тотемізму й були пов'язані з феноменом табу, порушення якого нібито звільняло злі сили. Із розвитком суспільства ускладнювалися і сфери табування, але сам феномен заборони вербалізації залишався незмінним.

У лінгвістичному плані евфемізми почали вивчати з XIX століття. Саме у цей час німецький лінгвіст Г. Пауль виділив їх у схемі семантичних заміни. Пік популярності вивчення евфемії прийшовся на 60-80-ті рр. XX століття. У цей період з'явилися роботи С. Відлака, Дж. Лоуренса. Ряд дисертаційних досліджень було проведено і в Росії – А. М. Кацевим, В.І. Шуваловим, Н.М. Бердовою, Б.О. Ларінім. Проблеми евфемістичного перейменування на матеріалі різних мов також розглядали Дж. Вільямс, І.Р. Гальперін, В.М. Телія, І.П. Павлова, Л.П. Крисін, В.П. Москвін, О.Й. Шейгал, Ц.Г. Дінганорбосва, А.Г. Мітрошкина, О.П. Сенічкина, Є.М. Ряховська, М.Р. Царасва та інші. Однак, не зважаючи на достатню цікавість наукового загалу до проблем мовного табування, ідея розглянути евфемію як один із засобів вторинного фразотвору знайшла відображення в роботах лише окремих лінгвістів (В.І. Гаврись, М.В. Гамзюк), зв'язок же між семантичною субституцією, викликаной потребами евфемії, та емотивними характеристиками похідних фразеологізмів досліджується вперше.

Матеріал дослідження. Фразеологізмів евфемія торкнулася ще у період переходу від тотемізму до більш ускладнених релігійних форм. Віра завжди накладала на своїх поборників певні обмеження, одне з них – заборона вимовляти божественне ім'я. В основі подібної заборони лежало табу страху, субституція ж небезпечного компонента у т. зв. закляттях, прокльонах, побажаннях зла та невдачі, божіннях дозволяла вільно виразити свої емоції й одночасно не порушити релігійні заборони. Побіжно евфемія торкалася й емотивності: зменшувався рівень інтенсивності вираження емоцій. Наприклад, у багатьох сталих виразах замість імені давньогерманського повелителя грози Тора зустрічається назва стихії, яку він викликає. Поширенню заміни сприяв той факт, що німецькою ця негода – *Donner* (“грім”) – звучить дуже подібно до ще одного імені цього ж божества – *Donnar*. Пізніше на основі різних лінгвістичних процесів відбулася субституція цього ж власного імені на позначення інших гучних – реальних або міфічних – денотатів:

Dass dich der Donner erschlage (букв. “щоб тебе грім побив”) >

Dass dich der Blitz! (букв. “щоб тебе блискавка (побила)”) – метонімічний перенос;

Dass dich das Wetter angehe! (прибл. “щоб тобі негода трапилася”) – заміна на слово з того ж тематичного ряду;

Dass dich der Donnerstag! (прибл. “щоб тебе четвер...”) > *Dass dich der Donnerschlag!* (букв. “щоб тебе грім побив”) – звукова подібність та асоціативний зв'язок (четвер у давніх германців був днем, присвяченим Тору);

Dat di de Hamer sla! / *Der Hammer schlage dich!* (букв. “щоб тебе молот побив”). У цих вже пізніше виниклих виразах мається на увазі бойовий молот Тора, тобто субституція знов відбулася на основі асоціативного зв'язку.

Dass dich die Hitzel! (букв. “щоб тебе жара спіткала”) – асоціативний зв’язок з розпеченим до червоного жару атрибутом бога-громовержця;

Отже, до моменту поширення християнства основний метод вуалювання денотата був відпрацьований, залишалося лише відшліфувати окремі прийоми. Наприклад, в емотивних вигуках на позначення найрізноманітніших емоцій (здивування, роздратування, фрустрації тощо) замість імені володаря небесного стали вживатися:

– місце його перебування: *[Ach] du lieber Gott!* (прибл. “[ах], ти ж святий Боже”) > *[Ach] du lieber Himmel!* (прибл. “[ах], ти ж святі небеса”);

– його душевні якості: *[Ach] du lieber Gott!* (прибл. “[ах], ти ж святий Боже”) > *[Ach] du liebe Güte!* (прибл. “[ах], ти ж свята милість Божа”);

імена різних святих:

Dass dich Gott schende! (прибл. “щоб тебе Бог покарав”) >

Dass dich Sanct-Quirin ankom (прибл. “щоб тебе святий Квірін покарав”);

Dass dich Sanct-Veitstantz ankom (прибл. “щоб тебе святий Вайцтанц покарав”);

Dass dich Sanct-Anthoni ankom (прибл. “щоб тебе святий Антоній покарав”);

Dass dich Sanct-Urbans plag bestehe (прибл. “щоб тебе кара святого Урбана знайшла”).

Іноді субституція компонентів ускладнювалася іншими явищами, наприклад, перепліталася з афіксацією, ще більше камуфлюючи антецедент: *Herrgott noch mal!* (букв. “ще раз володар небесний”) > *Herrschaft noch mal!* (букв. “ще раз царство Боже”).

Через заборону вимови позначення релігійних святинь та таїнств виникли нові емотивні вигуки *sapperment!* / *sapperlot!*, утворені в результаті фонетичного перекручення з метою евфемії вихідної одиниці *Sakrament!*. На основі подібного ж, проте, не ідентичного лінгвістичного явища відбулися заміни і в лайці: *Himmel, Herrgott, Sakrament!* (букв. “небеса, володар небесний, святе причастя”) > *Himmel, Herrgott², Sack Zement!* (букв. “небеса, володар небесний², мішок цементу”) > *Himmel, Arsch² und Sack Zement!* (букв. “небеса, дупа² та мішок цементу”). На відміну від попереднього випадку тут використовується принцип фонетичної алюзії – схожість із вже існуючими в мові словами, а не створення нових, хоча б і беззмислових. Що ж до емотивності, найбільшою інтенсивністю вираження емоції відзначається саме остання одиниця (не в останню чергу завдяки присутності маркованого елемента *Arsch*).

Ще більший страх у віруючих викликав чорт – ворог роду людського, спокусник людських душ. Кількість ФО, лексичні компоненти яких зазнали заміни з метою уникнути назви нечистої сили, дуже велика.

Найпростішим видом субституції з цим денотатом стала заміна стигматичного компонента дейктиком: *hole / hol dich usw. der Teufel! / der Teufel soll dich usw. holen!* (букв. “чорт тебе забирай”) > *Dass dich der unjine (dieser und jener) hole!* (букв. “хай тебе оцей та отой забере”) / *Das dig ditz und jens angang!* (букв. “щоб тебе оцей та отой дістав”), але саме через знеособленість компонента похідна одиниця виражала емоцію дуже слабо, а тому й не прижилася в мові.

Ще одним досить простим засобом евфемії на позначення нечистої сили стала субституція табуйованого лексичного компонента на інший, подібний до нього за звуковим наповненням. Як зазначає К.Ф.В. Вандер [6, с. 46870], перший склад на *dau, du, dei* вказує саме на спроби перекручення диявольського імені: *Teufel, Teufel!* (букв. “чорт, чорт”) > *Der Dausi!, Der Düsigh!, Der Deixel!, Der Deier!, D'r Deichert!, D'r Deihenker!, ei der Daus!, ei der Tausend!* (До нашого часу [5] з усіх вищеперерахованих одиниць на позначення здивування збереглися лише дві останні).

Подвійна евфемія, що камуфлює денотат якнайглибше, спостерігається у виразі *Pfui Deutscher!* (букв. “от дідько”), де слово *Deutscher* є субститутом, підібраним на основі звукової подібності до слова *Täuscher* (“ошуканець”), яке, у свою чергу, є евфемістичним перифразом *Teufel*. Обидві одиниці є вираженням огиди й відразу, але похідна через непряме називання характеризується зменшенням негативної емоції. З появою і закріпленням у німецькій мові омонімічного слова *deutsch* (“німецький”) вихідна одиниця поступово витіснила похідну (і всі інші з цим компонентом: *Dass dich der Deutscher! Tausend Deutscher!*, букв. “щоб тебе чорт (забрав)”, “тисяча чортів”) і сучасними словниками [5] для вираження відразу безвідносно до її градації фіксується лише *pfui Teufel!* (букв. “от дідько”).

Евфемістичною заміною *Teufel* у похідному від *hole / hol dich usw. der Teufel! / der Teufel soll dich usw. holen!* емотивному вигуку *Dass dich der Valant reiten soll!* (букв. “щоб тебе Валант приборкав”) послужило середньовічне німецьке ім'я диявола *Valant*, яке означало “шахрай”, “дурисвіт” [3] (побіжно зауважимо, М.А. Булгаков у своєму романі “силу, що вічно хоче зла і вічно чинить благо” назвав саме Воландом, під цим же ім'ям двічі згадується й Мефістофель у “Фаусті” Гете).

Частину субститутивів склали назви тварин, що з якоїсь причини також асоціювалися з дияволом, наприклад, з тієї ж вихідної *hole / hol dich usw. der Teufel! / der Teufel soll dich usw. holen!* (букв. “чорт тебе забирай”) утворилася ціла низка емотивних вигуків аналогічної структури:

Hol's der Hund! (букв. “собака забирай”). Ще з давньогерманських часів собака вважався віщою твариною, здатною своїм скиглінням прорікати пожежу та похорон, тому він належав до “недобрих” тварин (на пуделя повертається Мефістофель у трагедії Гете).

Hol dich der Kuckuck! / der Kuckuck soll dich holen! (букв. “зозуля тебе забирай”). Зозуля також належала до підозрілих тварин через своє уміння вгадувати, скільки років залишилося людині прожити.

Hol dich, hol's der Geier! (букв. “шуліка тебе забирай”). Через те, що шуліка часто викрадав овець із отари, іноді навіть нападав на дітей, намагаючись підняти їх у повітря й унести, у народі виникла асоціація з дияволом, який краде душу. Закріпленню асоціативного зв'язку сприяла подібність звучання, пор.: *Geier* і *Deier*.

Dass dich der Has! (букв. "заєць тебе (забирай)"). За народними повір'ями диявол часто перевертається на зайця. (Пор.: *Es ist ihm ein Hase über den Weg gelaufen* (букв. "йому заєць дорогу перебіг", тобто "йому не пощастило, його план провалився").

Dass dich das Mäusleerbeiss! / *Dass dich das Mäusle beiss!* (букв. "щоб тебе миша покусала") є частиною цілої групи побажань недуги: *Dass dich die Pestilenz ankom!* (букв. "щоб тебе чума забрала"); *Dass dich das Parle (Paralysis) ruere!* (букв. "щоб тебе параліч розбив"); *Dass dich das hertzeleyd bestehe!* (прибл. "щоб тобі серцеву хворобу пережити"); *Dass dich die plag bestehe* (букв. "щоб тобі хворобу пережити"); *Die sucht gehe dich an* (букв. "щоб тебе хвороба прибрала"). Для закляття цього типу є характерним постійний зв'язок, навіть більш того – семантичний синкретизм значень "біс, нечистий дух" > "хвороба". Потрапила ж одиниця *Dass dich Mäuslein beiß!* у цю групу через заміну застарілого компоненту на співзвучний: *Dass dich die Meisel!* (букв. "Побий тебе проказа!") > *Dass dich Mäuslein beiß!* ("щоб тебе миша покусала"). Вихідна одиниця була, за свідченням К.Ф.В. Вандера [6, с. 31060] найжахливішим прокльonom серед усієї серії, похідна ж стала означати жартівливу погрозу. Таким чином, субституція зменшила інтенсивність вираження негативної емоції, оскільки похідна одиниця має гумористичний відтінок, а нешкідлива миша приєдналася до диявольських тварин.

Трохи осторонь від субститутив-зоонімів стоїть компонент *Henker* (букв. "кат") у стійкому виразі *Hols der Henker!* (букв. "кат забирай"), утвореному, без сумніву, за цією ж моделлю. Згідно з народними віруваннями диявол лише виконує волю вищого судді: *Der Teuffel ist unsers Herrn Gottes Hencker* (букв. "диявол – кат нашого Господа"), чим і пояснюється заміна.

Множинність заклят з найменуваннями нечистих духів зрозуміла: у них живе стародавня віра в магічну силу слова, можливість "упредметнити" його й обернути у зброю проти недругів і суперників. Для підтвердження тісного злиття слова й діла можна навести прислів'я, присутні у багатьох мовах, у тому числі й в німецькій: *Gesagt – getan*.

Маючи своїм джерелом прокльони та закляття, "тваринна" субституція перейшла на інші види стійких виразів, наприклад: *Der Teufel ist los* (букв. "чорт звільнився", прибл. "пішов гармидер!", тобто десь панує шум, гамір, сварка) стала основою для виникнення наступних одиниць: *Der Geier ist (wieder) los* (букв. "шуліка звільнився") і *Der Bock ist los* (букв. "козел звільнився"). Обумовленість заміни на компонент "шуліка" пояснювалась вище, козел же через свої роги та копита вважається у всіх християнських країнах твариною, на яку найчастіше перевертається диявол.

До табу страху належать також згадування смерті й хвороб. І хоча ця сфера з точки зору евфемії належить до найпродуктивніших [2, с. 14], субституцією компонентів відмічені лише поодинокі фразеологізми: *j-s letzte Stunde hat geschlagen / ist gekommen* ("букв. "чийсь час пробив / година прийшла", тобто "хтось помер") > *j-s letztes Stündlein hat geschlagen / ist gekommen* (букв. "чийсь годинка пробила"). Для вихідної одиниці є характерним відтінок пишномовності, серйозного ставлення, для похідної – жартівливого кепкування, насмішкватості. Зміна оцінності відбулася завдяки субституції компонентів ФО. Обидві наступні ФО *ein Stockwerk tiefer fahren* та *drei Etagen tiefer sein* (букв. "переїхати поверхом / трьома поверхами нижче", тобто "померти") відмічені глузливістю, але друга через наявність у її складі числівника виражає емоцію з більшою силою (приклади з: [2, с. 7]).

Зрозуміло, що страх не є єдиною причиною вербальних заборон. Сфери табування схильні до мінливості. Сучасні тенденції евфемії все наочніше підтверджують думку англійського дослідника С. Ульмана: "Табу страху з розвитком цивілізації зустрічатиметься все рідше і рідше, табу делікатності й особливо табу пристойності з розвитком вищих моральних норм і тонших форм соціальної поведінки зустрічатимуться все частіше і частіше" [4, с. 283].

Висновки. Таким чином, у більшості випадків заміна табуованих слів на нейтральні "сприяє зменшенню інтенсивності (курсив наш – Н.М.) вираження емоцій у похідних одиницях, оскільки базове предметно-логічне значення не зазнає суттєвих змін навіть у випадку повної заміни лексичних компонентів" [1, с. 209-210]. Коли ж під час субституції компонентів ФО відбувається зсув у денотативно-сигніфікативному значенні, це викликає зміни в оцінності й емотивному тоні.

Література:

1. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови : моногр. / М. В. Гамзюк. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
2. Прудывус А. Н. Эвфемизмы в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А. Н. Прудывус. – Санкт-Петербург, 2006. – 17 с.
3. Рыжов В. А. Слова, пришедшие в русский язык из иностранных, и их значение [Электронный ресурс] / В. А. Рыжов, С. В. Рыжова // Электронная версия газеты "Русский язык". – 2005. – № 16. – Режим доступа к статье : <http://rus.1september.ru/2005/16/9.htm> – Дата звертання : 30.01.2013.
4. Ульман С. Семантические универсалии / С. Ульман // Новое в зарубежной лингвистике: [сборник / отв. редактор Б. Успенский]. – Вып. 5. – М. : Прогресс, 1970. – С. 250–299.
5. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion]. – basiert auf der 3., völlig neu bearb. u. erweit. Aufl. der Buchausgabe in 10 Bänden, 1996. – Mannheim : Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 1998. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: Windows: Windows 98/ ME/ 2000/ XP, 151 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/ 10.4, 151 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.
6. Wander K.F.W. Deutsches Sprichwörter-Lexikon: Digitale Bibliothek [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / Karl Friedrich Wilhelm Wander. – Band 4. – Berlin: DIRECTMEDIA Publishing GmbH, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: PC ab 486, 32 MB RAM; CD-ROM-Laufwerk, MS Windows 98/ NT/ 2000 oder XP. / Mac ab MacOS 10.3; 128 MB RAM; CD-ROM-Laufwerk. – Назва з контейнера.

Мельник М. М., Бовкіт Х. І.,

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ЗІ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядається питання доцільності вивчення, вживання та перекладу німецьких фразеологізмів студентами немовних спеціальностей для кращого оволодіння ними іноземної мови та культури.

Ключові слова: фразеологізми, мова і культура, переклад ФО.

В статье рассматривается вопрос целесообразности употребления, перевода и изучения немецких фразеологизмов студентами для лучшего овладения ими иностранного языка и культуры.

Ключевые слова: фразеологизмы, язык и культура, перевод ФЕ.

The article deals with appropriateness of studying, use and translation of German phraseology by students for better mastery of their foreign language skills and culture.

Key words: phrasal verbs, language and culture, translation of phrasiological units.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фразеологія як галузь лінгвістики завжди привертала до себе увагу мовознавців. Як і лексика, фразеологія є динамічною системою, що постійно розвивається. Актуальним залишається питання фразотвору і на сьогодні. Особливу увагу привертають аспекти фразеологічних інновацій та модифікацій, питання пов'язані з формуванням фразеологічної семантики, а також культурологічний аспект вивчення фразеологічних одиниць. Актуальність теми полягає у тому, що фразеологічний фонд є відкритою системою мови, оскільки він постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів літераторів, митців, науковців та журналістів. Тому дана тема хоч і багато досліджувана, але існує ще низка спірних питань, які потрібно детально розглянути та дослідити. Практична цінність роботи визначається тим, що її результати можна застосовувати для розв'язання практичних проблем на заняттях німецької мови, пов'язаних з вивченням мови та перекладом фразеологізмів, а також можуть бути використані для проведення подальших досліджень у даній сфері.

Мета дослідження: дослідження фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом. Національно-культурна специфіка фразеологізмів стає останнім часом традиційною темою досліджень багатьох вчених. Важливо відзначити, що фразеологізми являють собою національно-специфічні одиниці мови, що передають із покоління в покоління культурний потенціал народу. Вони відображають особливості будь-якої національної мови і таким чином віддзеркалюють душу та своєрідність нації чи конкретного народу. Д.Г. Мальцева відзначає наявність тісного зв'язку фразеологічних одиниць з фоновими знаннями носія мови, з культурно-історичними традиціями народу. Згідно з її працями, фразеологічні сполуки додають об'єктам ті риси, що асоціюються з конкретною картиною світу та відображають своє ставлення до них, дають свою оцінку. *Предметом* дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови, які можуть активно застосовуватися при вивченні іноземної мови студентами немовних спеціальностей.

Аналіз джерел дослідження

Проблемам фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни присвячені праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як Е.Й.Левінтової, О.М.Вольф, Н.А.Мовшович, Н.Н.Курчаткіної та А.В.Супрун. Акцентовано увагу на розвиткові радянської фразеологічної школи, де простежується становлення та виокремлення фразеології в окрему лінгвістичну дисципліну: праці академіка В.В.Виноградова та його послідовників В.Л.Архангельського, В.П.Жукова, О.В.Куніна, А.Г.Назаряна, Р.П.Попова, А.І.Смирницького, І.І.Чернишової, Н.М.Шанського та ін. Дослідження в галузі семантики ФО охоплюють у сучасній мовознавчій науці цілий ряд проблем, провідною на сьогодні залишається вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів (Є. М. Верещагін, В. Г. Гак, С. Н. Денисенко, В. Г. Костомаров, В. А. Маслова, В. М. Телія, О. О. Селіванова та інші), оскільки є відображенням способу життя і характеру народу, його історії, духовного життя, традицій, звичаїв та етнічного побуту в спеціальному відборі лексичних компонентів тієї чи іншої ФО.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Фразеологічний склад мови – найцінніше джерело знань про культуру та менталітет народу. Саме у фразеологічних одиницях закодовані уявлення народу про міфи, звичаї, обряди, ритуали, звички, мораль, поведінку та ін. Фразеологічні одиниці, які відображають у своїй семантиці досить тривалий процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні стереотипи, еталони та архетипи. На думку В. А. Маслової, “фразеологізми – це душа будь-якої національної мови, в якій дуже яскраво відображаються дух та своєрідність нації” [6, с. 38].

Національно-культурна семантика мови найбільш повно та яскраво виявляється у таких одиницях мови, як фразеологізми та мовні афоризми, що включають прислів'я, приказки та крилаті вирази. Саме цей шар мови безпосередньо відображає немовну дійсність, називає предмети та явища навколишнього середовища, фіксує зміст, який стосується умов життя народу – носія тої чи іншої мови, є дзеркалом національної культури. З допомогою фразеологічних одиниць, які не перекладаються дослівно, а сприймаються переосмислено, посилюється естетичний аспект мови.

Фразеологізми з яскраво вираженою національно-культурною семантикою є невід'ємною частиною і одним з засобів формування мовної картини світу для певного етносу – носія мови. Мовна картина світу – це

картина світу, яка формується засобами природної мови як певного типу семіотичних систем; це сукупність уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, зафіксованих у мовних одиницях [9, с. 85].

Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю включає не лише загальну мовну підготовку. Практичний курс містить різноманітні елементи, з якими може мати справу майбутній фахівець у своїй професійній діяльності. Серед них різноманітні тексти професійного спрямування, вправи, реферати іноземною мовою, розмовні теми тощо. Першочергову роль у навчанні іноземних мов відіграє мотивація. Якщо до предмета "Іноземна мова" на мовних спеціальностях мотивація природна, то на немовних спеціальностях це залишається проблемою. Наш досвід роботи свідчать про те, що на початку вивчення іноземної мови студентам притаманна висока мотивація, що пояснюється палким бажанням оволодіти іноземною мовою і стати освіченим спеціалістом. Але в процесі оволодіння іноземною мовою, який неодмінно супроводжується подоланням різноманітних труднощів і вимагає наполегливої праці, досягнення мети оволодіння іноземною мовою відходить на майбутнє. І в результаті спостерігається послаблення активності, зниження успішності, що в свою чергу призводить до зниження мотивації. Ця картина, пов'язана із навчанням іноземних мов, поширена у ВНЗ, особливо серед студентів немовних спеціальностей. Тому навчальний процес потрібно урізноманітнювати, а використання фразеологізмів сприяє розвитку особливої образності як спеціалізованої так і розмовної мови у студентів.

Слід зазначити, що для кращого вивчення іноземної мови та комунікації необхідно знати не тільки іноземну мову, але і володіти так званими "фоновими знаннями". Звідси цілком зрозумілі прагнення і необхідність вивчати національні менталітети, що знайшли своє найбільш значуще і яскраве віддзеркалення в першу чергу в національній мові. Національно-культурні елементи семантики фразеологічних одиниць можуть проявлятися на трьох різних рівнях плану змісту фразеологізмів [9, с. 97].

1) У сукупному фразеологічному значенні словесного комплексу (Або: фразеологізми можуть відображати національну культуру комплексно, тобто своїми ідіоматичними значеннями).

2) У значенні окремих лексичних компонентів фразеологізму (Словах-реаліях) (або: фразеологізми можуть відображати національну культуру одиницями свого складу, тобто вони можуть мати у своєму складі безеквівалентні слова).

Наприклад: *nach Adam Riese* – абсолютно правильно, абсолютно точно, на ім'я автора перших популярних підручників з арифметики на німецькою мовою (Адам Різе, 1492-1559).

Herr Adabei sein – бути всезнайкою (Томас Адабай – персонаж книги А. Чіаваччі).

rangehen wie Blucher – діяти рішуче (Блюхер – пруський фельдмаршал часів війн проти Наполеона).

3) У прямому значенні сукупного словесного комплексу, в якому відбивається національно-специфічна ситуація, що лежить в основі образно-переносного значення фразеологізму (або: насамперед, у прототипах фразеологізмів, тобто колись вільних словосполученнях, що розповідають про старі звичаї, про образ життя народу, про національні ігри, про дитячі ігри і зазнали потім переосмислення).

Наприклад: *eine ruhige Kugel schieben* – виконувати легку роботу (від гри в кеглі, яка виникла в Німеччині в XVII-XVIII. Мета гри – збити меншою кількістю шарів, велику кількість фігур).

bei jmdm. in der Kreide stehen – заборгувати комусь (від звичаю трактирників записувати борги крейдою на спеціальній дошці).

Національно-марковані фразеологічні одиниці можна поділити на наступні групи:

– фразеологізми, які відображають особливості природно-географічного середовища (основані на назвах дерев, городніх та злакових культур, на образах з тваринного світу);

Наприклад: *auf einen (keinen) grünen Zweig (Ast) kommen* – (не) добитися успіху, (не) встигати

wenn die Hunde mit dem Schwanz bellen – як рак у полі свисне;

wer zwei Hasen hetzt, fangt keinen – хто два зайці гонить, жодного не здогонить;

der Wolf stirbt in seiner Haut – скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться.

wie Katze mit der Maus – постійно ворогувати

j-d hat Schwein – кому-небудь щастить.

das nenne ich Schwein – ось це успіх! ось щастя!

– назви німецьких грошових одиниць, мір довготи та ваги та їх відображення у фразеологізмах;

Наприклад: *keinen (roten) Heller wert sein* – не коштувати ні копійки, гроша ломаного не стоїть;

– фразеологічні одиниці, що віддзеркалюють різноманітні сторони традиційного побуту, життя німців: ремесло, життя селян, письмо, мова, книго друку, студентське життя, ігри, назва їжі та напоїв, традиційні привітання та побажання, весілля, назви свят, назви предметів одягу;

Наприклад: *jemand ist von der Zunft* – спеціаліст, майстер своєї справи;

Das ist nicht mein Bier – це не моя справа!

kleiner Gewinn halt das Haus – курка по зерну клює, та сита буває;

sich (D) etwas hinter die Löffel schreiben – зарубати собі на носі;

– фразеологізми, що віддзеркалюють старовинні звичаї, повір'я, прикмети;

Наприклад: *das Abendmahl darauf nehmen* – зобов'язаний своїм походженням середньовічному звичаю. У середні століття обвинувачуваний, провину якого було важко довести, часто піддавався "суду божому". Він повинний був проковтнути шматок черствого хліба чи сиру, і в залежності від того, робив він це з легкістю чи шматок застрявав у нього в горлі, приймалося рішення про його винність чи невинність. Цей образ був з часом забутий і в сучасній німецькій мові він вживається у значенні "заприсягтися в чому-небудь, поклястися в чому-небудь".

– фразеологізми, що відображають національно-специфічні жести;

jemandem (für jemanden) den Daumen (die Daumen, beide Daumen)

drucken (halten) – розм. побажати комусь успіху, досл. затиснути в кулак великий палець (жартівливий жест)

Варто зазначити, що національно-марковані фразеологічні одиниці займають вагоме місце серед сталих словесних комплексів сучасної німецької мови та можуть активно використовуватися зі студентами на заняттях. Проте дуже важливо знати походження фразеологізмів, щоб правильно їх перекласти. Фразеологічні одиниці з національно-культурною семантикою значно поповнюють фразеологічний склад німецької мови експресивними одиницями.

Висновки: Отже, у процесі формування фразеологічної одиниці, тобто при відборі образів, покладених в основу, ми можемо простежити їх зв'язок з культурно-національними еталонами та стереотипами. Дійсно, фразеологізми, які відтворюють типові ситуації та уявлення, починають виконувати роль символів, еталонів, стереотипів культури. Аналіз матеріалу дозволив виявити значний пласт культурно значимих одиниць у фразеологічному складі сучасної німецької мови.

Одним із основних завдань викладача іноземної мови немовного вузу є розширення мовного кругозору студентів, а ознайомлення їх із фразеологією німецької мови дає можливість виконати це завдання. Завдяки правильному розумінні фразеологізмів студенти мають краще уявлення про культуру, побут та звичаї німецького народу. Розуміння значень фразеологізмів дозволяє точніше і правильніше використовувати їх у розмовній мові, надає висловлюванню неповторну різноманітність і особливу виразність.

Література:

1. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980 – 320 с.
2. Виноградов В.В. Вопросы изучения словосочетаний (на материале русского языка): Основные вопросы синтаксиса предложения // Избр. труды: исследования по русской грамматике. – М., 2005.
3. Віталіш Л.П. Фразеологія німецької мови: Практикум – Львів. ПАІС, 2007. – 140 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. – Вид. 2-ге. – К. : Академія, 2008. – 368 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. Издание второе, переработанное. – М., 2006.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М. : “Академия”, 2001. – 208 с.
7. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании // Серия “Лингвистические наследия XX века”. – 2-е изд. – М., 2004 – 104 с.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 181-183.
9. Телия В.Н. Фразеология в контексте культуры. Научное издание / Отв. Ред. – М. : “Языки Русской культуры”, 1999. – 115 с.
10. Der Große Duden. Redewendungen und sprichwortliche Redensarten Mannheim / Leipzig: Meyers Lixikoverlag, 1992 – 748 s.
11. Der Große Duden. Stilwörterbuch der deutschen Sprache, 5 Aufl., Mannheim, 1992 – 816 s.

Миронова Т. Ю.,

Дніпропетровська державна фінансова академія, м. Дніпропетровськ

СЕМАНТИКА ТРИВАЛОЇ ДІЇ КРИЗЬ АВТОРСЬКІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ

Рассматриваются смысловые параметры англоязычных авторских текстов (взгляд, голос, тон, динамика и т.д.) относительно того семантического вклада, который они получают от лингвистических механизмов глагольной (и некоторого другого вида) длительности. Разные авторы в разной мере предпочитают интересующие нас формы, а рисунок, который прочерчивает их использование имеет специфический вид в каждом тексте, что соотносится с авторскими параметрами; совокупный эффект от присутствия семантики длительности не выглядит случайным: авторы сознательно работали на него. Анализируемые явления отмечены англоязычными культурно-лингвистическими традициями.

Ключевые слова: семантика длительности, авторские параметры текста, авторский взгляд, голос, тон, динамика и т.д., национально-культурные особенности.

Розглянуто смислові параметри англomовних авторських текстів (погляд, голос, тон, динаміка тощо) стосовно внеску, який вони отримують від лінгвістичних форм із семантикою тривалості. Такі форми можуть використовуватися різними англomовними авторами із відмінною інтенсивністю. Малюнок, який створюють всі випадки такого використання, має специфічний вигляд для кожного тексту і пов'язаний із авторськими параметрами змісту; загальний текстовий ефект не є випадковим, бо автори свідомо його прагнуть; ця ділянка текстової творчості відмічена лінгво-культурною специфікою.

Ключові слова: лінгвістичні форми із семантикою тривалості, лінгво-культурні особливості, авторський смисл, погляд, тон, динаміка.

The article deals with the continuous aspect of verbal linguistic forms along with other ing-forms as to the effect it produces in English creative texts, depending on the authors' reasons for it. The author's need for the corresponding forms co-relates with the author's point of view, voice, tone, pace, etc. When the process-forms dominate in a certain part of a text, the complete content responds to it.

Key words: "strong" continuous forms, "weaker" ing-forms, English linguistic and cultural tradition, author's preference for, point of view, voice, tone, pace etc.

Постановка проблеми. Проблему, яку ми опрацьовуємо, варто розуміти на двох рівнях – автентичного тесту та лінгвістичних форм англійської мови. Співвідношення мовних механізмів та смислу в англomовному авторському тексті вважається явищем, яке не отримало вичерпного пояснення від дискурсивних лінгвістів; деякі із них попереджають, що встановлювати універсальну відповідність було би нереальною та невдячною справою, оскільки поле авторського тексту стає як раз тією територією, де мовні механізми найчастіше працюють всупереч очікуванню добрих граматистів та лінгвістів [6; 5; 8]. Однак до повної відмови шукати зв'язок між лінгвістичними формами і смислом письмового твору ми не приєднуємося, оскільки в попередніх роботах вже переконались в їх достатньо плідних зв'язках і сильному ефекті, коли мовні форми свідомо і гармонійно поєднуються та спрямовуються автором. Ми залишаємося поряд із тими науковцями, хто такий зв'язок простежує, прагне пояснення всіх явищ, що звісно потребує проникнення в сплетіння багатьох та часом складних мовно-семантичних елементів [2; 5; 12; 15; 16].

Наш деякий досвід надзвичайно цікавого вивчення семантичних сил авторства, які знаходять втілення в тексті, приводить до думки, що **досліджувати реальні тексти, без пошуків дотичного свідчення про смисл, яким стають граматико-лексичні ознаки, значить занурюватися в безкінечні абстракції і відкидати гуманістичну цінність текстової творчості із відбитою в ній особистістю автора.** Таким чином, вважаємо правилом, що текстова тканина є вмістилищем людських цінностей, а мовні механізми працюють злагодженим набором заради їх ствердження, в чому можна пересвідчитися за авторськими каналами смислу, такими як: авторський погляд, голос т.і. Теперішня публікація пропонує відомості, які в широкому плані опрацьовувалися як один із аспектів докторського дисертаційного дослідження комунікативної перспективи англomовного авторського тексту; а в сфокусованому сприйнятті є цікавістю знайти відповіді на незвичайні питання, які виникли в роботі над попередньою статтею, що вже пообіцяла подальше ретельне пояснення неординарних текстових явищ.

Отже, ми залишаємося із тим самим англomовним текстовим матеріалом, що і в недавній публікації [2]. Поле для нашого аналізу складають оповідання та глави із романів двох британських (Г. Мортон [10] і Дж. Оруел [13]), двох американських письменників (Е. Хемінгуей [7] та І. Шоу [14]), опублікований переклад оповідання К.Г. Паустовського [3] англійською мовою та, нарешті, уривок із англійського роману В. Набокова [11]. Ключове лінгвістичне явище, до якого прикута увага, залишається дієслівний аспект тривалої дії, який втілюється в тексті в самому семантично "сильному" вигляді через особові граматичні форми дієслова у можливому поєднанні із іншими "слабкішими" лінгвістичними формами, як-то англійський дієприкметник, дієприслівник, герундій і навіть прислівники дієслівного походження. Ми помітили, що в такій спільній роботі певну роль можуть виконувати навіть іменники дієслівного походження, і деякі з них ми враховували в залежності від очевидної активної процесуальної семантики, яку вони додавали до абзацу. Проте, багато іменників дієслівного походження вже суттєво згубили семантичний елемент активності на користь предметності і статичності, як-то "the dining room, a forest clearing etc"; у такому разі ми залишали їх без уваги.

Нарешті, текстові авторські виміри, як-то погляд, голос, тон, динаміка тощо є основними об'єктами нашого теперішнього дослідження, заради яких ми працюємо із англомовними текстами і аналізуємо мовні механізми тривалості: ці основні канали смислу потребують належної уваги щодо особливостей їх здійснення через семантичний внесок від відповідних процесуальних форм.

Актуальність. Аспект тривалої дії можна впевнено додати до національно-культурних особливостей англомовного менталітету. Існує думка, що в частотному плані відповідні особові граматичні форми порівняно нечасто використовуються [6, с. 225]. Між іншим, через аналіз автентичних текстів ми самі пересвідчилися, що такий мовний матеріал там присутній і яскраво себе проявляє, а письменники, залишаючись більш або менш стриманими в його використанні, цілковито відкинути граматичну тривалість і не бажають, і не можуть. Тепер ми не перевірятимемо, як часто англомовні автори потребують відповідні лінгвістичні форми: це вже дещо вияснено [2]; нову ділянку пошуків ми пов'язуємо із вивченням яку *роль мовні механізми тривалості грають в здійсненні авторських параметрів тексту*, що допоможе зміцнити конкретними даними загальну уяву про комунікативну перспективу англомовного авторського тексту в цілому, та особливо відносно тих мовно-семантичних явищ, що несуть певний національно-культурний зміст. Такі знання, ми сподіваємося, сприятимуть коректній і ретельній роботі із англомовними текстами із боку наших співвітчизників-філологів та перекладачів.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Наближаючись до аналітичної частини нашої роботи, варто згадати про теоретичні погляди А. Маслоу [9, с. 290-292], які визначили виміри для всіх досліджень людського спілкування, у тому разі і англомовного авторського тексту. Приєднуючись до такої наукової течії, ми розуміємо письмове авторство як цілісний гуманний процес самопізнання, самореалізації та зв'язку із іншими. Отже авторський текст стає гнучким та злагодженим смисловим втіленням авторського життєвого, тим самим комунікативного, досвіду шляхом використання лінгвістичних засобів. У такому плині особистої духовності мовним формам тривалості призначено виконувати функцію як одного із специфічних механізмів індивідуального авторського смислу, так і як національно-культурного явища англомовних людей.

Когнітивно-комунікативні уявлення про текст гармонійно поєднуються із його комунікативно-лінгвістичним трактуванням. Таким чином, розглядати текст як поле лінгво-прагматичної та контекстно-семантичної роботи лінгвістичних категорій [1] раціонально і вірно, і ми продовжуємо триматися цієї думки, спостерігаючи англомовний авторський матеріал та узагальнюючи розуміння текстового ефекту під впливом граматичних форм, в тому разі і тих, що із семантикою тривалої дії, які прикували особливу увагу в теперішньому дослідженні.

Мета публікації визначається як спроба порівняти, зрозуміти, і пояснити смисловий внесок, який отримує авторський текст від мовних форм із семантикою тривалої дії. Зрозуміло, що одночасно розкривається методика такого аналізу. Здобутком наших пошуків стануть знання про комунікативну перспективу авторського тексту, яка таким чином знаходить пояснення через узгоджені механізми скерованого смислу, витоком для якого слугує сукупність індивідуальних якостей творця тексту та його життєвого досвіду, які складають гуманістичне ядро поняття "авторство тексту".

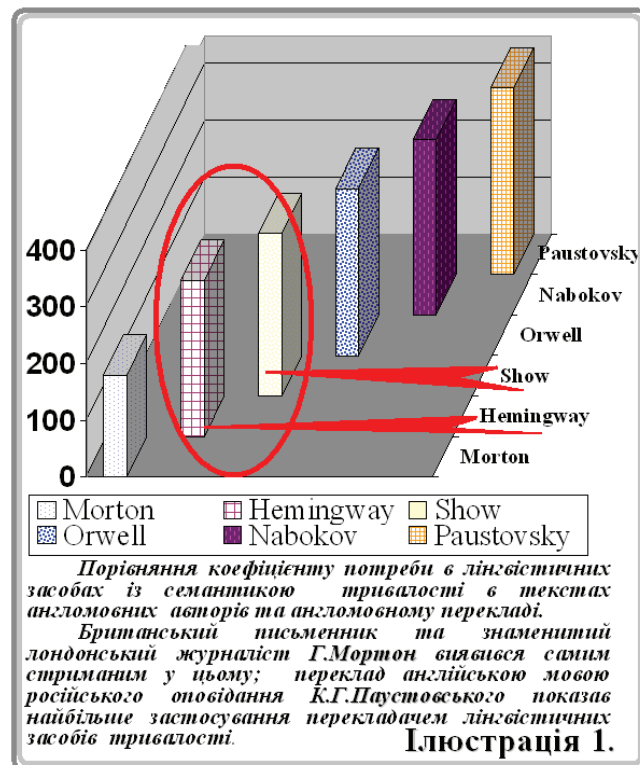
Виклад матеріалу основної частини дослідження

Ми вже зазначили, що поле для аналізу складають 6 оповідань та уривків із романів чотирьох авторів-носіїв мови, одного двомовного письменника [11] та переклад оповідання російського письменника [3]. Оскільки в цій роботі ми спираємося на дані із попередньої публікації, то варто стисло згадати, що дало поштовх теперішнім зусиллям.

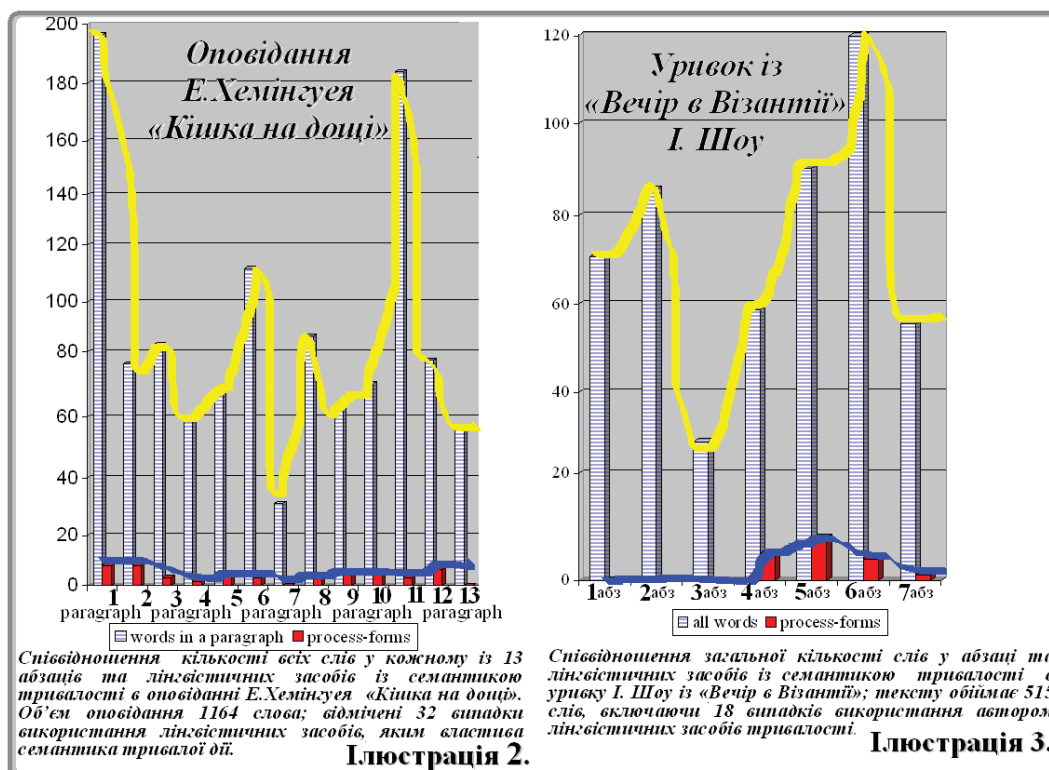
На діаграмі, що пропонується, видно, що деякі автори можуть більш чи менш інших потребувати мовних механізмів тривалості (див. *Ілюстрацію 1*). Однак ми вже дещо прокоментували самі крайні явища (Г. Мортон, Дж. Оруел та К. Паустовський), тепер цікаво розглянути центральну ділянку, тобто глибше прозирнути в роботи тих письменників, які в нашому ряді постали пліч о пліч, а саме Е. Хемінгуей та І. Шоу. Порівняння має початок в житті самих авторів, які були добрими знайомими, йшли професійно схожими шляхами, залишаючись унікальними індивідуальностями. Важливо зрозуміти, що зображена послідовність не має відношення до міри письменницької слави цих осіб і не є оцінкою їх майстерності. Ми ведемо мову про індивідуальні переваги в виборі мовних механізмів стосовно певного змісту.

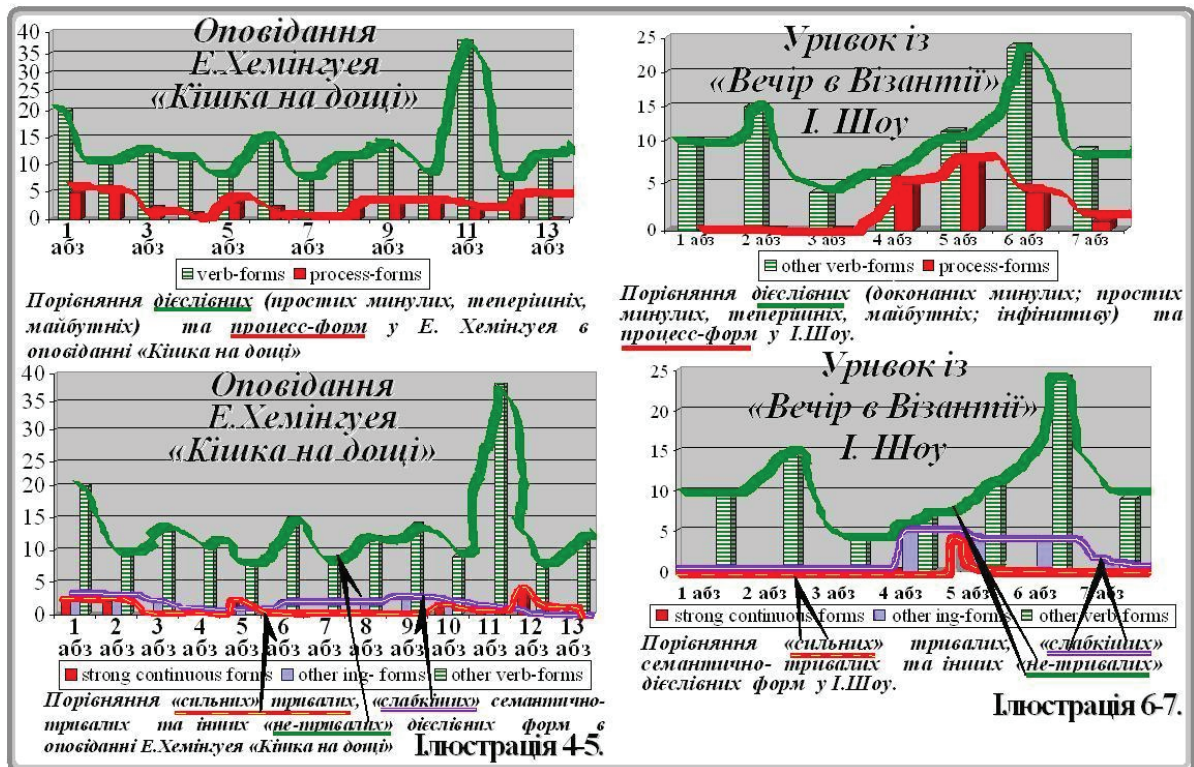
Гіпотетично ми очікували, що в роботах вибраних нами двох американських письменників, ми знайдемо схоже ставлення до мовних форм тривалості. Наше припущення зміцнювали знання, що творців текстів уподібнюють американські терени, вік, освіта, журналістика, військовий досвід, певні улюблені заняття, життєрадісність та мабуть багато іншого. Все таки більш за все вони походять один на іншого, через ті правила граматики, які було однозначно викладено в шкільних підручниках їх покоління і за використання яких ці молоді особи отримували оцінки майже одночасно, хоча в різних американських штатах.

Виявилось, що порівнювати Е. Хемінгуей та І. Шоу за їх використанням мовних форм тривалості якось навіть ніяково, оскільки вони настільки унікальні в цьому, залишаючи в текстах відбиток своєї неповторності та ставлення до життя та письменництва. Звісно, що при цьому за граматичні варіації, про які шкільна граMATика мовчить, їм ніхто докорити не зможе. Тут виникає така ситуація, коли можна перефразувати відомий вислів: "граматистам – правила граматики, а письменникам – граMATика для їх думок." Як Е. Хемінгуей, так і І. Шоу засвоїли загально вживані граматичні правила, а в своїх текстах їх використали із непередбаченими цілями.

Щоб подальший розгляд виглядав більш переконливо, порівняємо використання кожним із авторів граматичних форм тривалості у вибраному текстовому матеріалі. За густотою тривалих форм на загальний об'єм два автори майже схожі: у Е. Хемінгуея 2,75%, в той час як у І. Шоу 2,86% (див. також *Ілюстрацію 1*). Однак як такий граматичний механізм простягається через кожну текстову ділянку, значно відрізняє двох письменників (див. нижні криві в *Ілюстрації 2 та 3*): у першого – це *плавна майже пряма* із декількома заглибленням в середині та трохи піднесеними обома кінцями, що значить, більш активне, але не значне використання тривалих форм на початку та в кінці тексту. У другого, тобто у І. Шоу, помітний *сплеск* тривалої граматики в середині і *стійкість* майже до кінця, що говорить про раптову насиченість тривалою дією, яка тримається крізь три абзаци. Доречі криві, які символізують використання всіх слів в двох текстах, звісно пропорційно розміру матеріалів, створюють досить схожий між собою малюнок, який згодом характерний для розповіді про людські стосунки (див. верхні криві в *Ілюстрації 2 та 3*).

Тепер охоплює нетерпіння поринути в зміст самих текстів, щоб пояснити різні схеми, які прокреслила в них грамика тривалості. Однак для чистоти уявлення про явище у нашому аналізі проводимо наступне порівняння: як знайдені тривалі форми використано двома авторами відносно всіх інших дієслівних вживань в тих самих текстах. Звідси ми отримуємо два верхні зображення (див. дві верхні діаграми в Ілюстраціях 4-5 та 6-7). Новиною в двох верхніх діаграмах (див. дві верхні діаграми в Ілюстрації 4-5 та 6-7) постає верхня крива, яка, і це відразу і цікаво, і повчально, значно відтворює обриси використання всіх слів на ділянці дослідження із попередньої ілюстрації (див. верхні криві в Ілюстрації 2 та 3). Таким чином стверджується та правда, яку висловлювали інші лінгвісти, про провідну роль дієслів в тексті: навіть коли іменники, прикметники, займенники, частки, артиклі тощо вилучено із розгляду, крива використання дієслів значно схожа, хоча і в зменшеному вигляді, на силует вживання всіх слів в даному тексті.

Новиною в двох нижніх діаграмах (див. дві нижні діаграми в Ілюстраціях 4 – 5 та 6 – 7) можна вважати спостереження за “внутрішньою” динамікою тривалих форм, серед яких виділено “сильні”, тобто дієслівні Continuous вживання, (див. червону або найменшу криву із трьох на двох нижніх діаграмах в Ілюстраціях 4-5 та 6-7) та “слабкіші”, якими є використання інших ing-forms (див. фіолетову або більшу із малих кривих серед трьох на двох нижніх діаграмах в Ілюстраціях 4-5 та 6-7; над малими нижніми кривими височить вже відомий малюнок використання всіх інших дієслівних форм у нашому аналізі). Цінним тут вважаємо наочно показані сплески використання “сильної” та “слабкішої” тривалості на загальному фоні використання дієслівних форм: коли ми звертатимемося до самих “живих текстів” то в полі зору знаходиться загальна тенденція форм нашої цікавості, а розмова про авторські параметри спирається на об’єктивну картину про відповідні тексти.

Отож, ми знаємо, що два американських автори виглядають неповторно різними за своїм вживанням мовних форм із семантикою тривалості. Як це можна пояснити? Вдамося знову, і не в останнє, до авторських вимірів кожного із текстів, які, негайно лунають про всяку зміну в використанні мовних засобів. Авторський погляд, голос, тон, дикція, динаміка, до чого можна ще додати авторську позицію та смак, простежуємо тепер не для двох одночасно, а зосереджено у кожного із авторів.

Авторські параметри в тексті Е. Хемінгуей. Мовні форми із семантикою тривалості, які використано Е. Хемінгуей в “Cat in the Rain”/“Кішка на дощі” [7], отримали таку роботу, яку не пояснюють граматичні підручники. Однак відхилення від мовної форми не відбулось, що нагадує таку ситуацію, коли багато людей знають вичерпно про певну фарбу, але лише окремі оригінали її використали з непередбаченим ефектом.

У зазначеному оповіданні *позицію* Е. Хемінгуей визначив для себе дещо штучно, як би то він цілковито відсутній в тих подіях, які зображає. Він не довіряє нікому із своїх персонажів висловлювати авторську думку (*голос*).

Проте, письменник цілковито поклався на свій *авторський погляд*, який висвілює ті фрагменти реальності, які рясніють смыслом. Для нас знаменним стає те, що Е. Хемінгуей використав *тривалі форми як інструмент*, за допомогою якого він скеровує погляд на обставини, які, як мозаїка, відповідають його змісту. Письменник ніби удає “я вам нічого не скажу, самі дивіться туди-сюди та розумійте, хто та як себе поводить” (*голос*).

Якщо *авторський погляд* в тексті Е. Хемінгуей демонстративно всевидящий, то його *авторський голос* силою не відзначається і уникає лунати відкрито. Таке враження дотичним чином підкріплено результатами нашого 3-х етапного дослідження (див. Ілюстрацію 8 та Ілюстрацію 9-10) декількох елементів тексту цього

письменника, які включали: тривалі форми, що порівнювалися із іншими використаннями статичних, динамічних, модальних дієслів та імперативів, які складають повний набір дієслівних використань, характерних для кожного із чотирьох центральних персонажів. Зазначені мовні механізми /1 етап/ кількісно порівнювалися між собою для кожного із чотирьох в різній мірі активних осіб в "Кішка на дощі", тобто американця-чоловіка, американки-дружини, італійка-покоївки та італійця-власника готелю. Кількості використань дієслівних форм, яку ми врешті отримали, відповідають наступні малюнки (див. *Ілюстрацію 8*). Якщо дієслівні форми вважаються самими вагомими в англійському реченні, то колекція яку ми представляємо є семантичним потенціалом всього тексту, що досліджується. Але лише загальна кількісна картина використання цих мовних засобів не здатна служити достатнім свідченням про авторський параметр голос.

Через це, наш аналіз потребує ще один крок /2 етап/, який може стати показовим. Тепер ми перевіряємо наскільки ділянки тексту, який присвячено цим чотирьом персонажам є інформативними, тобто в які моменти автор або дійсно додає помітної потужності своєму голосу або цей смисловий канал продовжує звучати приховано.

Порівняння (див. *Ілюстрацію 9-10* ліворуч, верхній малюнок) загальної кількості дієслівних форм, які використав Е. Хемінгуей для чотирьох персонажів в оповіданні "Кішка на дощі". Разом 176 дієслівних форм (там же: ліворуч, верхній малюнок) були скорочені до 93 дієслівних використань (там же: праворуч, верхній малюнок), що відображає інформативну насиченість відповідних ділянок авторського тексту. Скорочення здійснено шляхом вилучення повторів. Така перевірка не стає втручанням в авторський текст, а дослідженням його інформативності, оскільки низка тих самих слів не додає до тексту нових відомостей, а виконує іншу, емотивну функцію, яку ми тепер на досліджуємо. Наприклад: для зображення дружини письменник використав 7 разів "like" та 16 разів "want", які рахувались як 1 "like"-використання та 1 "want"-використання і т.і. Найбільшу кількість "інформативно-порожніх" використань припадає на персонаж "дружина", найбільш інформативно насичена частка тексту про італійку-покоївку.

Нарешті, наш аналіз /3 етап/ завершується визначенням (див. *Ілюстрацію 9-10* нижній малюнок), який персонаж в якій мірі дозволив авторіві "порожнє" використання дієслівних форм. 83-разова інформативна непродуктивність у автора – це дуже високий показник, але не є оцінкою авторського хисту, лише констатацією факту, що текст збудовано не на переважному звучанні авторського голосу, а на інших параметрах, зокрема погляді, динаміці та смаку.

Динаміка у Е. Хемінгуей в оповіданні нашого дослідження дійсно незвичайна. Визначення цього смислового параметру залежить від розуміння авторського погляду у цьому матеріалі. Як тільки ми зрозуміли, що в "Кішка на дощі" автор навмисно користується поглядом для смислового акценту, то всі інші дієслівні використання на фоні таких "розтягнутих для уваги" ділянок виглядають пульсуючими ритмічними діями: краплі стукотять, хвилі напливають та відпливають, італійці приїжджають і від'їжджають від монументу, дружина вийшла-прийшла, кішка була і зникла, парасольку відкривають і закривають, чоловік читає і читає, дружині хазяїн готелю подобається і подобається, вона себе все роздивляється і роздивляється, молода жінка все чогось бажає і бажає, а чоловік їй тричі повторює, що вона йому подобається, поряд із цим всім, покоївка все люб'язно слугує і слугує, а кішка була – зникла та з'явився кіт т.д. Про динаміку у Е. Хемінгуей в "Кішка на дощі" можна продовжувати, але ми відзначили лише те, що стосується інтересів даної публікації.

Фрагмент умовної схематизації авторського смислового наголосу шляхом граматичних форм із семантикою тривалості в передостанньому абзаці оповідання Е. Хемінгуея «Кішка на дащі». Останній абзац вільний від цих форм.

відсторонена позиція

By Hemingway E. "Cat in the Rain" (paragraph 12)

акцентний погляд

His wife **was looking** out ... it **was** ... **raining** ... I **want** a ... she **said** ... I **want** a ... I **want** it now ... **can't have** any ... I **can have** a ... George **was not listening**. He **was reading** ... his wife **looked out** ... the light **had come on** ... / (12) 78 w = 4/;

відсторонена позиція

By Hemingway E. "Cat in the Rain" (paragraph 13)

акцентний погляд

Someone **knocked** at ... **come** ... George **said** ... he **looked up** ... the maid **stood** ... she **held** a ... **pressed** ... **swung down** ... **excuse me** ... she **said** ... **master asked** ... to **bring this** / (13) 52 w = 0/.

Робота із картками через все оповідання допомогла визначити кількісне співвідношення лінгвістичної процесуальності із іншими дієслівними вживаннями та приходити до узагальнень щодо авторських змістових параметрів тексту, зокрема про відсторонену позицію автора, перебільшено уважений погляд, затриману динаміку, та хитку коливальну фактуру змісту.

Завершальні абзаци із аналізованого оповідання Е. Хемінгуея «Кішка на дащі»

«(12) His wife **was looking** out of the window. It **was** quite dark now and still **raining** in the palm trees. "— Anyway, I want a cat," she said, "I want a cat. I want a cat now. If I can't have long hair or any fun, I can have a cat." George **was not listening**. He **was reading** his book. His wife looked out of the window where the light had come on in the square. / (12) 78 w = 4/;

(13) Someone knocked at the door. "—Avanti," George said. He looked up from his book. In the doorway stood the maid. She held a big tortoise-shell cat pressed tight against her and swung down against her body. "—Excuse me," she said, "the padrone asked me to bring this for the Signora." / (13) 52 w = 0/ »

Ілюстрація 11.

Авторський **смак** показник непростий і залежить від всіх інших параметрів. Проте, пильне дослідження змісту письменника, спираючись на зіставлення і порівняння формальних і смислових особливостей тексту, приводить до відчутного розуміння, що ж подобається самому автору у тому, що він пропонує читачам. Через розуміння, які серед людських цінностей є авторські, складається ставлення до самого автора: читач або духовно приєднується до письменника через те, що він так "розумно, красиво, елегантно, проникливо, зворушливо т. ін." розповів про щось людське, чи читач залишається осторонь, бо ставлення автора до життєвих речей розділити не може.

Так, авторський смак Е. Хемінгуея в "Кішка на дащі" визначається традиційним комплексом оцінок, властивих інтелігентним, активним, навіть амбіційним, але **чоловікам**; всі симпатії читачів-чоловіків будуть на стороні Е. Хемінгуея, читачки-жінки ставитимуться дещо на інший манер і солідарними із письменником скоріш за все не будуть, а якщо все ж таки підуть за мужнім та незрушним перед жіночими слабкостями чоловіком-Хемінгуеєм, то персонаж "дружину-американку" засудять так, про що не мріяв і сам автор. В смаках цього письменника є те, що американські лінгвісти-текстологи називають "machismo" або "masculine gender-specifics", або "masculine bias", а вітчизняні дослідники текстів одностайно до влучних термінів про відповідні якості змісту поки що не прийшли. Через такі властивості свого змісту Е. Хемінгуей віддав перевагу відстороненій позиції, приглушеному голосу, акцентному погляду та затриманій динаміці як смисловим параметрам свого тексту.

Авторські параметри І. Шоу. Автор І. Шоу в уривку із роману "Вечір в Візантії" [14, с. 62-64] навмисно тримається на мудрій відстані часу і досвіду від свого матеріалу; себе прямим учасником подій не показує, але без сумніву його персонаж Cr-g дивиться на події очима автора, поводить себе стримано і позитивно так, якими люди постають у пам'яті про далеке минуле, за яке соромитися не доводиться (**позиція**).

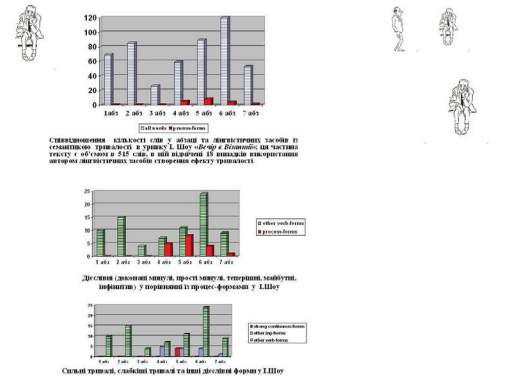
І. Шоу звертається до подій в своєму тексті крізь відстань багатьох років, тим самим спокійно, об'єктивно і без прямого детального свідчення (**погляд**). Авторська думка пролягає через зміст, який ми отримуємо від його персонажу Cr-g, і лише в окремі моменти інтенсивно привертає увагу як та істина, що гідна самого письменника (**голос**).

Про те, як виглядав персонаж Cr-g, ми майже не знаємо, бо ми із ним знайомі переважно "внутрішньо" через його враження та оцінку подій, тим самим прислухаючись до авторського голосу І. Шоу, для якого ця особа служить провідником змісту. Відповідно, в своєму житті І. Шоу знав, що він робив і про що думав, і не завжди міг або хотів перевіряти, як він виглядав для інших. За цією прикметою, ми без вагання відчуваємо персонаж Cr-g представником автора, носієм його голосу і віком його погляду. Цілковито натурально, що персонаж Cr-g висловлюється мовою раціональної людини, як би це робив сам автор із властивими йому спокійним розумінням і справедливістю життєвого досвіду. У цьому авторський голос І. Шоу потребує ритмічні **прості минулі** часи із частим додатком рішучих **інфінітивних** вживань. Однак, на ділянці нашого дослідження, персонажу Cr-g, як і собі самому, письменник дав тільки раз "розслабитися" і відійти від характерних висловлювань. Таке виключення стосується докучливих вимушених обов'язків персонажа-носія авторської симпатії ("It became part of C-g's duties, along with arguing with the scene designer, negotiating with the stage hands' union and keeping the leading man from drinking ..."), які цю особу насправді не дуже розладили, але

дещо напружили. Саме тоді персонаж-представник автора користується "слабкими" тривалими формами щодо своїх додаткових зусиль, які дошкуляли його раціональності та стриманій діловитості, що і письменнику, і його персонажу Cr-g в більшій мірі до смаку (*тон, дикція*).

Про вигляд молодого таланта B-r, як і про те, як він себе поводить і страждає, ми знаємо багато. Його невпевненість і страх були помітні через його одяг, фізичні рухи і слова. Нам про це відомо тільки із вражень персонажа Cr-g. Поряд із цим, чим персонаж B-r переконав публіку, що він талант, ми гадки не маємо, лише віримо словам письменника, за якого це сказав Cr-g. Саме молодий B-r, на відміну від більш досвідченого Cr-g, заслужив від І.Шоу найчастіше змалювання через *всі форми тривалості* як "сильні" Continuous, так і "слабкі" ing-forms. Смісл, який склала така граматики, прямо пов'язаний із безпорадністю і нужденним станом непрактичного B-r (*тон*), що пекуче уражало І. Шоу, і одночасно, його виразника Cr-g до жалості, співчуття та бажання допомогти.

Таким чином в тексті, який ми проаналізували, для І. Шоу характерна "емоційна" тривалість, оскільки відповідна граматики використовувалась всякий раз, коли автор, спокійно непохитний, був як би дійнятий до живого в своїх спогадах про те, що насправді пережив. Унікаючи виглядати жалісливим, І. Шоу прикривався оповісником своєї думки Cr-g, якому випало затуляти свого письменника стримано-діловитим використанням *простих часів* та холодного рішучого *інфінітиву* всякий раз, як з'являлась низка тривалих форм.

Отже ми натрапили на важливу рису письма І. Шоу, яка полягає в його прагненні *рівноваженого смислу*: 16-ть "через розбурхану душу" випадків використання граматики тривалості (4-6 абзаци аналізованого уривку) відкориговані 16-ма "мужніми, цілеспрямованими і рішучими" інфінітивами.

Із авторських параметрів І. Шоу залишилися ще *динаміка* та *смак*, які в свою чергу жваво відгукнулися на присутність форм тривалості серед інших дієслівних форм. *Динаміка* авторського змісту у цього письменника раптово призупиняється через тривалі форми на тлі стрімких і поспішних простих минулих часів та байдужого інфінітиву. Така затримка ритму відбувалася із двох відмінних причин. Перша – це цілковито зрозуміла шкода прогаяного часу тоді, коли напруга від регулярних справ та повсякденних обов'язків зростала до нестерпної. Друга – це співчутлива необхідність спинитися і приділити увагу людині, що страждає.

Смак можна вважати незначним і непримітним показником авторського змісту, але він існує, і його ефект пам'ятний через читацьке індивідуальне захоплення красивим або гідним змістом, як популярно це ставлення описують: "яскраво/ шляхетно/ героїчно ... як в романі у персонажа ...". Смак І. Шоу до людської допомоги та безкорисної уваги, терпимості та розуміння прозирає в словах та поведінці персонажу Cr-g; цей вимір напевно залежить від певної граматики, але він спирається на ефект від неї тоді, коли граматичні форми, зокрема тривалості, вже виконали свою роботу і привели до думки, що треба здивуватися, стати уважними, бо комусь

Ілюстрація 12.

важко, боляче, чи страшно. Крім того, можна додати, що смак письменника І. Шоу – це смак людини сильної, розумної та дружелюбної натури.

Висновки. *Емоційне (рапортне)* використання мовних форм із семантикою тривалої дії характерне для І. Шоу. Для Е. Хемінгуея властиве *демонстративно акцентне* застосування відповідних лінгвістичних механізмів, що виросло у нього в відмінний індивідуальний засіб письма. Змістові параметри тексту, на матеріалі робіт обох авторів, ще раз переконливо показали себе чутливими семантичними каналами, які відразу реагують на певну специфіку мовного матеріалу та ретельно свідчать про авторську індивідуальність. Авторський погляд, голос, тон, динаміка, позиція та смак провели в глибини авторської смислової перспективи і переконали, протиріч початковим очікуванням, в тому, що І. Шоу та Е. Хемінгуей унікальні в використанні типової граматики, зокрема тої, якій властива семантика тривалості, і головним чином таке стало можливим бо ми маємо справу із неповторними особистостями і їх ставленням до життя і письмової творчості.

Література:

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – Москва : Наука, 1984. – 175 с.
2. Миронова Т. Ю. Спостереження за коливаннями семантики тривалої дії в англomовному авторському тексті. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: філологічні науки (мовознавство) / Т. Ю. Миронова. – Кіровоград, 2013. – (в видавничій роботі)
3. Паустовский К. Г. Золотой лун. // Собрание сочинений в 8-ми т. – т.6 / К. Г. Паустовский. – М. : Худ. литература, 1969. – С. 432-436.
4. Шоу И. Рассказы. // Вечір у Візантії: Роман (переклад з англійської. – “Ада” – “Атіка”) / И. Шоу. – 1993. – 448 с.
5. Celce-Murcia M., and Larsen-Freeman D. The Grammar Book / M. Celce-Murcia, and D. Larsen-Freeman // 2-d edition with Howard Willams. – United States of America : Heinle & Heinle, 1999. – 854 p.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of The English Language/ D.Crystal. – Cambridge : University Press, 2000. – 489 p.
7. Hemingway E. Cat in the Rain // The Collected Stories/ Ernest Hemingway. – The millennium library: everyman's library. – 1995. – 787 p. – P. 107-109.
8. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers / M. McCarthy. – Oxford : Oxford Language Teaching Library, 1990. – 205 p.
9. Maslow A. Peak Experiences in Education and Art. // Human Values by Joseph A. Zaitchik and Roger E. Wiehe / Abraham Maslow. – New York : Brown and Benchmark, 1993. – 525 p.
10. Morton H.V. H.V.Morton's London / H.V. Morton. – London : Methuen & Co.LTD, 1940. – 436 p.
11. Nabokov V. Speak, Memory. An Autobiography Revisited / V.Nabokov. // Everyman's library. – London : David Campbell Publishers LTD, 1995. – 268 p.
12. Norton S. and Waldman N. Canadian Content / S. Norton and N. Waldman. Canada : Hoft, 1988. – 371 p.
13. Orwell G. Hotel Kitchens. // Gould E. and others. The Art of Reading. Contexts for Writing / Gould Eric, Robert Diyanni, William Smith, Judith Stanford. – New-York : McGraw-Hill, 1990. – P. 305-312.
14. Shaw, I. Evening in Byzantium. / I. Shaw. – London : New English Library: Times Mirror. – 1977. – 285 p.
15. Thomson A. J. and Martinet A. V. A Practical English Grammar / A. J. Thomson and A. V. Martinet. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 383 p.
16. Trimmer J.F. and McCrimmon J. M. Writing with a Purpose / J. F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston : Houghton Miffling Company, 1988. – 524 p.

Мицан Д. М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ У СКЛАДІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

У данному дослідженні робиться спроба аналізу як соматичні компоненти української та польської мови можуть сполучуватися з параметричними прикметниками у складі ФО. Також наводиться частота вживання прикметників виміру у таких фразеологізмах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, параметричні прикметники, соматизм, компонент.

В данном исследовании делается попытка анализа как соматические компоненты украинского и польского языка могут объединяться с параметрическими прилагательными в составе ФЕ. Также рассматривается частотность сочетаемости прилагательных измерения в таких фразеологизмах.

Ключевые слова: фразеологическая единица, параметрические прилагательные, соматизм, компонент.

The attempt to analyze the way somatic components of Ukrainian and Polish can connect with parametric adjectives in the structure of phraseological units is made in this research. The connection periodicity of the adjectives of dimension in the structure of somatic phraseological units of the above two languages is also given.

Keywords: phraseological unit, parametric adjectives, idiom, somatic component.

Фразеологічні одиниці (далі ФО) є цінним джерелом інформації про мовну картину світу, яка відображається в певній національній мові, а також у зв'язку мови з історією та культурою її носіїв. Фразеологізми віддзеркалюють реалії та традиції народу, вони є результатом сприйняття навколишнього світу. Одночасно вони фіксують спостереження поведінки й думки про стереотипні явища. Виходячи з цього, можна припустити, що, досліджуючи фразеологічний фонд мови, спостерігаємо своєрідні риси, які свідчать про приналежність народу до певного культурного кола.

Однією з рис притаманних мові є антропоцентризм – сприйняття світу з точки зору людини, її досвіду, а також визнання, що людина є найважливішим і найкращим складником цього світу. Такий мовний аспект проявляється, насамперед, у розмовній мові, де назви, які стосуються людини, становлять найбільш розбудовану групу. Спостерігається це також і у фразеології. Складовим компонентом значної кількості фразеологізмів є назви частин людського тіла. Такі фразеологізми у мовознавстві прийнято називати соматичними (soma із грец. "тіло") [8, с. 135]. Соматичні фразеологічні одиниці (далі СФО) є наявні у всіх мовах. І саме їх, дослідники кожної мови виділяють в окрему найбільшу групу.

Як відомо, у 60-х роках дуже актуальною була дискусія навколо теорії В. Архангельського, яка базувалася на семантичному й синтаксичному аспектах фразеологізмів. Суть теорії полягала в тому, що окремі слова разом із фразеологізмами утворювали фразеологічні гнізда. Такі гнізда автор пояснював як окремі, категоріальні одиниці [2, с. 63-64]. Групування різного роду синтаксичних структур навколо певного слова мало більш чіткий і прозорий характер, ніж групування за семантичним значенням, тому семантика фразеологізмів являє собою необхідне поле для досліджень. На це зверталася увага як у вітчизняній, так і у польській науковій літературі, присвяченій цим проблемам.

У порівняльному мовознавстві є відомою праця польської дослідниці Я. Лінде-Усікневич де вона на матеріалі багатьох мов наводить приклади сполучуваності прикметників виміру з назвами частин тіла людей і тварин [10]. У дослідженнях різних мовознавців такі прикметники називаються параметричними або, залежно від прийнятої термінології, прикметниками виміру [1; 3; 5; 10].

Методологічно слушною є думка дослідниці Р. Гжегорчикової, щоб порівнювати не окремі лексичні одиниці вибраних мов, а зрекоструйовані для кожної мови структури відповідних семантичних полів. Наступним кроком буде відтворення на основі семантичних полів можливих поняттєвих рам [7, с. 7].

Метою сьогоднішньої статті є спроба порівняти мовну картину світу двох народів на прикладі соматичних фразеологізмів з параметричними прикметниками. Аналізується те, як соматичні компоненти української та польської мови можуть поєднуватися з прикметниками зі значенням 'довгий – короткий', 'високий – низький', 'широкий – вузький', 'грубий – тонкий', 'глибокий – мілкий', 'великий – малий'.

Джерелами даного матеріалу були академічні фразеологічні словники обох мов [6, с. 11].

У процесі дослідження матеріалу було виявлено, що не всі параметричні прикметники можуть входити до компонентного складу соматичних ФО. Існують також деякі особливі випадки обмеження вживання основного прикметника виміру з певним соматизмом. Так, в українській мові існує фразеологізм *гострий лікоть*, який мав би означати *тонкий лікоть*. Або у польській мові вживається прикметник *rosiągły* для визначення *dlugiej twarzy* (обличчя) [10, с. 172].

Усі параметричні прикметники української та польської мов можна поєднати у пари відповідні за значенням: *великий – duży*, *малий – mały*, *високий – wysoki*, *низький – niski*, *довгий – długi*, *короткий – krótki*, *широкий – szeroki*, *вузький – wąski*, *глибокий – głęboki*, *мілкий – płytki*, *товстий (повний) – gruby (pełny)*, *тонкий – cienki*.

Як бачимо, у парі *товстий – gruby* можлива семантична заміна основних компонентів на варіанти *повний – pełny*. Це зумовлено тим, що ні один словник не відображає можливості сполучуваності основних прикметників із назвами частин тіла.

При конфронтативному співставленні соматичних ФО нашого дослідження можна зауважити, що в двох мовах такі фразеологізми по різному сполучуються з прикметниковим компонентом. Так, в українській мові

głęboki							+								
cienki												+			
pełny		+							+	+				+	

Можна зауважити, що в українській мові найбільш продуктивним є прикметник *повний* (поєднується з п'ятьма соматизмами), наступними будуть прикметники – *великий* (4 соматизми), *довгий* і *широкий* (по 3), *короткий* і *тонкий* (по 2), *малий* і *високий* (по 1). У польській мові загальна картина сполучуваності виглядає дещо інакше. Одразу три прикметники *dlugi*, *szeroki*, *pełny* поєднуються з чотирма соматизмами, *mały*, *wysoki* – з трьома, *duży* – з двома і *niski*, *wąski*, *głęboki*, *cienki* – з одним.

Різною є також кількість соматизмів. Український словник нотує 13 назв частин тіла, натомість у польській дещо більше – 15. Із них тільки шість назв є спільними в обох мовах: *ucho*, *ruka*, *oko*, *serce*, *gorło*, *łob*, *język*. Наведемо частотність їх сполучуваності з різними прикметниками виміру. В українській мові: *ucho* (3), *ruka* (3), *koleno* (2), *noga* (2), *oko* (2), *serce* (2), *głowa* (1), *gorło* (1), *zуб* (1), *kielbasa* (1), *łob* (1), *spina* (1), *język* (1). У польській мові: *ręka* (3), *stopa* (3), *gardło* (2), *oko* (2), *pięść* (2), *ucho* (2), *czoło* (1), *gęba* (1), *język* (1), *krew* (1), *nos* (1), *palec* (1), *serce* (1), *skóra* (1), *włos* (1).

Такі результати настановляють на наступні **висновки**. Відмінності у сполучуваності параметричних прикметників із різними назвами частин тіла, а також різниця у вживанні соматизмів черговий раз нагадує про різне світосприйняття двох народів. Спільне є зумовлене нашими уявленнями про навколишній світ, нашими традиціями і нашим близьким сусідством. Натомість відмінності віддзеркалюють мовну картину світу, яка для носіїв кожної мови є індивідуальною і тільки їм зрозумілою.

Дана робота є частиною досліджень семантики прикметників виміру, яка відображає контрастність і охоплює не тільки їх параметричне значення, але також і значення переносне що міститься у фразеологічних одиницях.

Література:

1. Апресян Ю. О языке толкований и семантических признаках, Известия РАН, "Серия Литература и Язык". – 1994. Вып. 53. – С. 4-11.
2. Архангельский В. Устойчивые фразы в современном русском языке. – Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. ун-та 1964. – С. 63-64.
3. Рахилина Е. Семантика размера, Семантика и информатика. – Москва, 1995. – С. 34.
4. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Невронова, Т. О. Федоренко]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1097 с.
5. Bierwisch M., Lang E. Grammatische und konzeptuelle Aspekte von Dimensionadjektiven. *Studia Grammatica*. – Berlin, 1987. – S. 26-27.
7. Grzegorzczak R. Projekt syntezy badań porównawczych w zakresie nazw wymiarów // Nazwy barw i wymiarów – Sztokholm "Stockholm Slavic Papers" 1997. – S. 6-12.
8. Krawczyk A. Cechy części ciała jako tworzywo semantycznej struktury związków frazeologicznych (na materiale gwarowym) // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej, t. 1, / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. – Wrocław, 1982. – S. 135-143.
9. Lang E. Semantik der Dimensionsauszeichnung räumlicher Objekte // Grammatische und konzeptuelle Aspekte von Dimensionadjektiven, *Studia Grammatica*". – Berlin, 1987. – S. 26-27.
10. Linde-Usiekniewicz J. Przymiotniki wymiaru w połączeniu z nazwami części ciała w językach: polskim, rosyjskim, ukraińskim, szwedzkim, wietnamskim i japońskim // *Studia z semantyki porównawczej* / Pod red. R. Grzegorzczakowej i K. Waszakowej. – Warszawa, 2000. – S. 167-194.
11. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / [pod red. S. Bąby i J. Liberka]. – Warszawa : PWN, 2002. – 1096 s.

Мініч Л. М.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

СИНЕСТЕЗІЙНІ ВИЯВИ У ТВОРАХ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті проаналізовано теоретичне підґрунтя явища синестезії в лінгвістиці, синестезію у творах М. Вінграновського, стан вивчення та основні напрямки дослідження цієї проблеми на сучасному етапі, зосереджено увагу на комплексному науковому вивченні вказаного явища насамперед з урахуванням його вияву в мовленні.

Ключові слова: синестезія, метафора-синестезія, синергетика, міжчуттєві асоціації, авторська синестезія.

В статье проанализировано теоретическая основа синестетических явлений в лингвистике, синестезию в творчестве Н. Винграновского, уровень изучения и основные направления исследования этой проблемы, сконцентрировано внимание на комплексном научном изучении данного явления с учетом его проявлений в речи.

Ключевые слова: синестезия, метафора-синестезия, синергетика, межчувственные ассоциации, авторская синестезия.

The article analyses the theoretical basis of synesthesia in linguistics, in literary works of N. Vynhranovsky, the extent to which these phenomena have been studied as well the main in their current investigation. The paper focuses on the holistic scientific study of synesthesia with regard to its manifestations in speech.

Keywords: synesthesia, synesthetic metaphor, synergy, intersensitive association, author's synaesthesia.

Постановка наукової проблеми та її значення. Синергетика стилю передбачає наявність окремих складників на усіх рівнях мови, а невід'ємним компонентом лінгвосинергетики М. Вінграновського виступають синестезійні вияви.

Перші спроби пояснити взаємозв'язки між різними органами відчуття можна знайти у творах античних авторів Аристотеля, Демокріта. Їхні погляди дещо відрізнялися від позиції сучасних науковців, що зумовлено рівнем розвитку античної науки та незнанням певних фізіологічних і нейропсихологічних аспектів чуттєвого сприйняття. Хоч термін "синестезія" запроваджено в науковий обіг відносно недавно, ще античні автори робили спроби пояснення причин певних взаємозв'язків різних сенсорних сфер. Демокріт зводив усі відчуття до різновидів дотикових вражень, обґрунтовуючи свою позицію тим, що всі відчуття діють через контакт тіла з атомами, що є частинками об'єкта, який сприймається.

В кінці ХХ століття помітно зріс інтерес лінгвістів до явища синестезії. Аналогічний сплеск синестетичних проявів у літературі та мові відбувався в кінці ХІХ століття у Європі.

Якщо звернутися до етимологічного значення слова "синестезія", то у перекладі з грецької мови (пор.: грецьк. *synaesthesia*) воно означає "рівнобіжність відчуттів" і впливає з природно-біологічної властивості людини одночасно переживати враження, одержані кількома органами чуття, наприклад, сприймання кольору або світла через звуки і навпаки.

Феномен синестезії відомий російський академік-нейрофізіолог А. Лурія розглядає як "мозкову аномалію" [6, с. 68]. Галєєв Б. М. трактує її як норму людської психіки (сприйняття, уяви, творчості). Він вважає її специфічним проявом невербального мислення, в процесі якого відбувається порівняння або зіставлення різномодальних вражень за смисловим або емоційним критерієм. На його думку, саме синестезія – соціальний, культурний, а не біологічний феномен, саме мова, мистецтво – плацдарм, де найбільш активно формується та культивується синестезія [4, с. 5]. На основі зорових образів явище синестезії пояснювали представники Бюртбурзької школи гештальтпсихології, зокрема К. Бюлер пояснював синестетичну метафору на основі технічної моделі скіоптикону, тобто подвійної решітки, В. Вунд трактував метафори образним сприйняттям міміки обличчя та відчуттями органів смаку [3, с. 115].

Дослідники мови стверджують, що усім видам мистецтва властива синестезія, зокрема музиці (твори К. Дебюссі, М. Римського-Корсакова, О. Мессіана, О. Скрибіна), живопису (картини М. Чюрльоніса, В. Кандінського, А. Валенсі, Дж. Бельмонта), літературі (вірші А. Рембо, О. Блока, П. Тіччини та Ф. Гарсія Лорки). В науковій лексичі з'являються такі терміни, як "музикальний живопис", "світломузика", "кольоровий слух", "суміш відчуттів". Відомий західноєвропейський історик мистецтва А. Хаузер висунув концепцію синестезійної основи мистецтва загалом, а також показав, що психологічним рушієм синтезу є явище синестезії. На його думку, "синестезія і синтез – різні явища. Якщо синестезія – здатність викликати у адресата асоціативний відгук у свідомості на звук, на колір, на запах; похідна реакцій підсвідомості, явище суб'єктивного, глибинного плану, то синтез є феноменом зовнішнього плану, де наочно, матеріально і конкретно використано в царині одного мистецтва засоби іншого" [4, с. 8].

Отже, синестезія – це психологічне явище, сутність якого полягає у міжчуттєвих асоціаціях, сформованих у підсвідомості людини. У психології цей термін використовують для номінації кількох відчуттів при подразненні одного органу чуття, а у лінгвістиці він використовується на позначення механізму метафоричної аналогізації, який формується на сфері зорових, смакових, слухових, одоративних, тактильних відчуттів індивіда, що постачають власні одиниці на позначення інших концептуальних сфер.

У цій науковій роботі ставимо **за мету** з'ясувати своєрідність метафора-синестезії в поезії М. Вінграновського.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Зауважимо, що синестезія у нашій роботі – це об'єкт вивчення не як психофізіологічний феномен, а як "вербалізований продукт" інтермодальних відчуттів – певна реакція мови на такі відчуття у вигляді інтермодальних сполук, які вербально закріплюють міжчуттєві зв'язки, як складовий компонент лінгвосинергетики творів М. Вінграновського.

Вивчаючи природу синестезії, кольорового слуху, більшість психологів стверджують, що значну роль у створенні аудіовізуальних образів відіграє емоційний фактор, який вони називають "законом емоційного зна-

ка". Сутність його полягає в тому, що "враження або образи, які мають емоційний знак, тобто справляють на нас емоційний вплив, мають тенденцію до об'єднання між собою, незважаючи на відсутність схожості, суміжності між цими образами. Отже, утворюється комбінований витвір уяви, в основі якого лежить почуття або емоційний знак, що об'єднує різномірні елементи" [1, с. 145].

Синестезія виникає як суб'єктивне переживання у творах М. Вінграновського, але одночасно має об'єктивну значимість. Емоції, почуття, які залежать від внутрішнього стану, можуть бути "пофарбовані" в різні кольори спектру: "рожеві мрії", "красна тасмниця". При цьому кожен колір передає лише конкретний стан ліричного героя, психологічний малюнок розвитку почуттів: *Коли твоя рука, солодка, ніби слава, Червонооким пальчиком майне в лимонній тиші і коли мене у темну глибину повергне твоя слада* (2, с. 66); *В гірчицях світлі днів осінніх, на літо, ти ідеши, й тече твій погляд темно-синій, як вітер в затінку небес* (2, с. 49). Емоції розчиняються в єдиному образі, який створює автор, залишаються лише колір та звук, одномоментний ефект синестетизму: *Дрімаче вітру срібна дуда, і дика груша в сні дичить, лиш не ляга моя прибудда, лиманом з поля ідучи* (2, с. 112). Колір може асоціюватися не лише зі звуком, але й з відчуттям смаку, запаху, навіть з певними уявленнями, ідеями, поняттями (дні, цифри, міста): *Уже тоді, оповесні, коли горища пахнуть першим сіном, і гарбузи цвітуть між картоплями, уже тоді прощання похоче – носив я в серці – ношу кам'яну* [2, с. 89].

Синестезія сприяє розкриттю думок та почуттів автора, підсилює емоційно-оцінне забарвлення мови, допомагає знайти найближчий шлях до читача. Власне авторська синестезія може утворюватися: 1) шляхом переосмислення, збагачення, доповнення, розширення традиційних образів; 2) власне оказіональним способом. Найчисленнішою групою у поезії є синестезія, що ґрунтується на **зорових** відчуттях, що зумовлено кількома причинами: мозок одержує інформацію на 85% через візуальний канал, тоді як на аудіальний апарат припадає лише 9% усієї інформації, на решту каналів – 7%. Адже перш, ніж людину почути, відчуті тактильно, одоративно, її зазвичай спочатку сприймають візуально: *У лісі вже нічого не цвіте, цвіте лиш дятел на сосні сумливій, та синій дзвоник уві млі у мливій – це те цвітіння, але вже не те* [2, с. 65].

Синестезія у поезіях М. Вінграновського ґрунтується на відчуттях та образах як фрагментах ментально-психологічного комплексу, що поєднуються завдяки аналогізації. Ще Аристотель вказував на таку природу метафоризації, вдаючись до лінгвістичних термінів *grave accent* та *acute accent* як перенесення з однієї сфери тактильних відчуттів на іншу. При цьому встановлюється паралелізм між типами наголосу, що сприймають слухом, та якостями, які сприймають органами дотику. Поет відтворює у мовленні традиційні художньо-образні парадигми, що ґрунтуються на **смакових** відчуттях, а саме: *Напечемо солодкої цибулі, із підчеревини на-шкваримо шкварок... Під тихий крок зорі, під води при заснулі На цей пісок і ми вкладемо свій крок* (2, с. 56); *Ми сядемо за хліб, і за вино, І за вареники з картоплею пухкою І за чарчиною хмільного супокою Згадаємо чи-єсь сумне вікно* (2, с. 117). Світ, зображуваний поетом, віддзеркалюється в його поетичному словникові, у добірці тих метафоризованих понять, які покликані відтворити навколишню природу і передати емоційно-оцінне ставлення авторів до зображуваного. Відомий польський лінгвіст В. Дорошевський слушно писав: "У кожному нашому житті ми щось бачимо, чуємо, до чогось торкаємося, відчуваємо запахи, смаки, тому природно, що в нас виникає інтерес до форм нашого контактування" [5, с. 17].

Стилетворчим чинником ідіолекту М. Вінграновського виступає синестезія, побудована на дактильних асоціаціях, що дає змогу автору передати плинне враження настрою, динаміку поліструктурної єдності світу, певну глобальну філософську позицію автора: *Сніг приліг на землю льольо, Притуливсь до тебе я, І гойднулась біля болю Новорічна ніч твоя...* (2, с. 78); *Кого я так люблю – люблю тільки тебе. Рука моя в твоїй руці співає, І погляд твій в душі моїй цвіте* Тим квітом, імені якому ще не знаю (2, с. 90). Така сенсорна образність базується на вже існуючих моделях поведінки людини – відчуття дотичності до фізичного тіла, щоб насолодитися теплом, ласкою та ніжністю.

Одоративні образи традиційно властиві західноєвропейському символізму і не були поширені в класичній літературі. Дослідження Л. О. Ставицької дали можливість констатувати, що вже в українській поезії 20-30 років ХХ століття набули поширення не тільки метафори запахів вражень, а й кілька ступенів їх ускладнення [7, с. 72]. Синестезійні метафори одоративного значення у поезіях М. Вінграновського займають не меншу частку, ніж усі інші синестетичні компоненти, наприклад: *Сміється заєць з морквою за вухом, Мокреньким носом ловить сніження... І пахне шишка біля себе сухо, І степ лежить від мене – до коня...* (2, с. 65).

Отже, досліджуючи синестезію у творах М. Вінграновського, ми дійшли висновку, що власне авторські синестезії позбулися символістської концептуальності і мають психо-фізіологічну основу утворення, репрезентуючи гру-синтез різних значень перцептивної семантики – тактильної, зорової, одоративної, смакової, слухової.

Література:

1. Блинов И. К вопросу о синестезии в поэзии русских поэтов-символистов / И. Блинов // Всесоюзная школа молодых ученых и специалистов "Свет и музыка". – Казань, 1979. – 134 с.
2. Вінграновський М. Цю жінку я люблю / Микола Вінграновський. – К. : Дніпро, 1990. – 205 с.
3. Вунд В. Основы физиологической психологии / В. Вунд. – М. : Либроком. – Т. III. – 123 с.
4. Галеев Б. М. Проблема синестезии в эстетике / Б. М. Галеев // Современный Лаокоон: эстетические проблемы синестезии. – М. : Изд.-во МГУ, 1992. – С. 5 – 9.
5. Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики ; [пер. с польск.] / В. Дорошевский. – М. : Прогресс, 1973. – 288 с.
6. Лурия А. Маленькая книга о большой памяти / А. Лурия. – М. : Изд.-во МГУ, 1968. – 123 с.
7. Ставицька Л. Стаття крізь призму запахів / Л. Ставицька // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол., 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 72–78.

Мойсеєнко Л. А.,

Міжнародна школа україністики НАНУ, м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті досліджено низку фразеологізмів української мови та методи їх досліджень, різновиди, категоріальні ознаки, а також виявлення закономірностей функціонування, роль і місце у сучасній українській мові.

Ключові слова: фразеологія, метод, фразеологічні одиниці.

В статье исследован ряд фразеологизмов украинского языка и методы их исследований, разновидности, категориальные признаки, а также выявление закономерностей функционирования, роль и место в современном украинском языке.

Ключевые слова: фразеология, метод, фразеологические единицы.

The article examines a number of the phraseology of the Ukrainian language and methods of research, types, categorical attributes, and identify patterns of functioning, role and place in the modern Ukrainian language.

Keywords: phraseology, a method, phraseological units.

Актуальність обраної теми визначає вже сам факт, що фразеологічні одиниці як найвиразніші засоби будь-якої мови завжди були в центрі уваги. Це зумовлено, насамперед, загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, етносом, народною ментальністю в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю, а також помітним поглибленням інтересу дослідників до закономірностей функціонування мовної системи, дослідження функцій мови та мовних одиниць.

Об'єктом дослідження є вивчення аспектів методології фразеологічних одиниць (ФО), які набувають ще далі більшої популярності.

Предметом дослідження стали різновиди методів досліджень фразеологізмів, які вважаються індивідуально-авторськими перетвореннями.

За **матеріал** дослідження було обрано дані фразеологічних словників української мови: Басанець З.О., Бублик В. И., Лисенко Е.І., Гавриш В.І., Пророченко О.П., Денисенко С.Н.

Метою аналізу є висвітлення спектру методів дослідження фразеологізмів та їх роль і місце у сучасній українській мові, значення та особливості вживання з урахуванням їхньої національно-культурної специфіки, а також опис їх властивостей у текстах.

Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- дати критичний аналіз літератури з даної тематики;
- виокремити загально-прийняті методи досліджень фразеологічних одиниць з загальної маси фразеологізмів та дослідити їх різновиди;
- визначити типи фразеологічних відповідників;

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні детального аналізу найкращого методу дослідження фразеологізмів.

Методика дослідження. У процесі аналізу використовуються описовий метод, метод компонентного аналізу, метод фразеологічної ідентифікації, метод лексикографічного аналізу. Дотримуючись широкого розуміння терміну “фразеологічна одиниця”, залучаємо до аналізу не лише ідіоми, фразеологічні сполучення, порівняльні звороти, але й прислів'я, приказки, крилаті вислови, тобто всі стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно повторювані в мовленні словосполучення або висловлювання.

“У фразеології яскраво виявляється самотність мови, її специфічний колорит, особливості образного народного мислення. Фразеологічні одиниці вносять у художнє мовлення струмине свіжості, надають йому більшої колоритності й естетичної краси, посилюють його пізнавальну вартість, сприяють стислості, потужності опису. У словесній тканині художнього твору фразеологізми завжди сприймаються як органічні, невід'ємні елементи тексту, стилетворчі одиниці” [4, с. 5].

На початку нашого дослідження слід зазначити, що термін “фразеологізм” походить від давньогрецьких слів “phrasis” – вислів та “logos” – слово. За визначенням “Сучасної термінологічної енциклопедії”, фразеологізмами слід вважати “стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлювання, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю” [9, с. 341].

Фразеологічний склад мови вивчається спеціальним розділом мовознавства, який носить назву “фразеологія”. Фразеологія вивчає семантичні, структурні, функціональні, комунікативні особливості фразеологічних одиниць, а також закономірності виникнення і творення фразеологізмів. Фразеологія виокремилась як лінгвістична дисципліна на початку ХХ ст. У книзі відомого швейцарського вченого Шарля Баллі “Французька стилістика” (1909) вперше представлено спробу ґрунтувати фразеологію як самостійну лінгвістичну дисципліну, здійснити класифікацію фразеологізмів і розробити методику ідентифікації фразеологізмів з їхніми аналогами – вільними синтаксичними словосполученнями. У вітчизняній мовознавчій науці фразеологічна проблематика почала розроблятися такими вченими, як О. Потебня, О. Шахматов, Л. Булаховський та інші [7, с. 43].

Проте вчені й досі не дійшли згоди в тому, що ж, все-таки, слід вважати фразеологізмом. Одна група вчених відносить до фразеологізмів лише словосполучення з узагальнено-переносним значенням, яке не можна розкласти на частини (“ловити гав” – бути неуважним, “дати гарбуза” – відмовити) [14, с. 55].

Друга група вчених вважає фразеологічними одиницями будь-які словосполучення, відтворювані в готовому вигляді – навіть такі словесні штампи, як "добро пожаловать" (у російській мові) або "Вельмишановне товариство" (в українській). Прихильниками такої "широкої" точки зору на фразеологічні одиниці є, наприклад, такі вітчизняні дослідники, як В.М. Мокієнко, О.С. Юрченко [7, с. 31].

Нарешті, третя група вчених відносить до фразеологічних одиниць також приказки, прислів'я, скоромовки, загадки, замовляння, крилаті вислови, афоризми та літературні цитати.

Дослідивши фактичний матеріал маємо право стверджувати, що термін "фразеологізм" увів французький мовознавець Ш. Баллі. Хоча, вітчизняний вчений О.О. Потебня ще раніше поставив питання про знаковий характер фразеологізмів, виклав міркування з приводу їх "внутрішньої форми", вивчав їх значення, а В. Виноградов запровадив термін "фразеологічна одиниця" і запропонував ґрунтовну класифікацію фразеологізмів.

Оскільки фразеологія одна з нових галузей мовознавства, то привертає до себе дедалі більшу увагу дослідників. За останні роки у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці знаходимо велику кількість праць, у яких розглядається широке коло питань з фразеології.

Фразеологізм – це поняття, яке набагато важче пояснити, ніж слово. Тому особливості фразеологізмів потребують особливих методів вивчення. Метод – це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення; шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і практиці, тобто спосіб організації теоретичного і практичного освоєння дійсності [5, с. 207]. Методи дослідження фразеологізмів стосуються насамперед засобів їх вичленування, встановлення характеристик, властивостей і диференційних ознак.

Метод вивчення фразеологічних одиниць вперше запропонувала Н. Амосова. Вона розробила контекстологічний метод вивчення фразеологізмів, який ставив за мету позбутися логіко-семантичного трактування явища [3, с. 8]. Основні його принципи повинні лягти в основу будь-якого методу вивчення фразеології: вивчення фразеологічних одиниць в умовах їхнього вживання у реченні, вивчення контекстуальної взаємодії слів, а також врахування специфіки мови. Умови постійного контексту дають змогу класифікувати фразеологізми. Так словосполучення "широка коса" може означати смугу суходолу, волосся та знаряддя для косіння трави.

Метод оточення є близьким до контекстологічного. За допомогою даного методу, структуру фразеологізму можна визначити як систему зв'язків між словосполученням та елементами контекстного оточення, що з цією фразеологічною одиницею пов'язане.

Один із найпоширеніших мовознавчих методів є метод фразеологічного опису, який служить для виділення різних типів фразеологізмів. Опис фактів мови є їх якісним аналізом, їх систематизацією, що створює теорію елементів і частин мовної структури. Описовий метод і його прийоми (спостереження, узагальнення, інтерпретація, класифікація, опозиційний прийом) застосовуються при дослідженні для: 1) процедури збору фактичного матеріалу з лексико- і фразеографічних джерел, словників крилатих висловів, видань пареміологічного характеру, а також із творів сучасної художньої літератури та публіцистики; 2) укладання картотеки мовного матеріалу; 3) опису властивостей, ознак та суттєвих характеристик досліджуваних мовних одиниць; 4) їх систематизації та класифікації; 5) об'єднання ФО в різні парадигматичні групи на основі спільності й відмінності; 6) інтерпретації структурних та семантичних особливостей ФО; 7) пояснення функціонування досліджуваних ФО на певному етапі розвитку мови тощо.

Наступний метод вивчення ФО – варіаційний, який був запропонований В. Архангельським [3, с. 10-12]. Особливостями цього методу є: а) підхід до фразеології як до системи та вивчення реальних варіацій ФО; б) комплексне вивчення особливостей компонентів ФО, виділення фразеологічного рівня мовної структури; в) виділення фразеологічного значення як особливої лінгвістичної категорії.

Необхідно зазначити, що саме варіаційний метод має найбільше характерних особливостей. В. Архангельський основне значення приділяв класифікації фразеологізмів і їх структурі зокрема.

Комплективний метод дослідження фразеології був розроблений С. Гавриним. Згідно з яким виділяють три типи спеціалізованих комплективів, або сполучення слів: 1) експресивно-образні, 2) еліптичні, 3) ґносеологічні (афоризми, складні терміни) [2, с. 24-26]. С. Гаврин виділяє також змішані типи комплективів, які за своїми ознаками не відповідають жодному із трьох зазначених груп. Наприклад: яблуко від яблуні недалеко падає.

В основу комплективного методу покладені наступні принципи: а) специфіка фразеологічних одиниць розкривається шляхом виявлення їх основної функції; б) комплективні фразеологічні якості мовних одиниць знаходяться в певних систематичних відношеннях, що є основою принципу системного опису фразеології.

Метод фразеологічної ідентифікації був вперше запропонований у 1964 р. Автором цього методу є О. Кур'янов. Він служить для виявлення фразеологічності того чи іншого сполучення слів та приналежності його до ідіом, встановлення тотожностей слів і синтаксичних конструкцій, які утворюють фразеологізми, з їхніми вільними аналогами.

Цей метод оснований на різних типах фразеологічних значень, співвідношенні елементів до всієї структури, а також допомагає виділяти фразеологізми серед складних слів та словосполучень. В ідіомах семантична стійкість виражається в повному або частковому переосмисленні.

Цей метод використав також Ш. Баллі для виділення загальної ознаки, що дає змогу (або ж не дає) замінити зворот певним словом-ідентифікатором. Слово-ідентифікатор повинно відбивати внутрішню цілісність фразеологізму. Наприклад: корчити з себе "велике цабе" (казна що).

Метод аплікації, що вважається різновидом методу ідентифікації, є обмежений у виборі змінних, що встановлює відмінні структурно-семантичні організації фразеологізму від сполучень, утворених відповідно до

регулярних закономірностей вибору й комбінації тощо. Фразеологія пропонує різні типи класифікацій фразеологічного складу мови залежно від властивостей фразеологізмів і методів їхнього дослідження.

Сутність методу компонентного аналізу полягає в описі структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями [6, с. 230]. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а і їхньої структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки компонентний склад значення розглядається не як проста сукупність елементів, а організована структура, репрезентована за допомогою певної метамови.

Метод кореляції мовних і позамовних явищ застосовується для виявлення взаємозв'язку та взаємообумовленості соціальної сфери життя носіїв мови і її відображення у семантичній структурі досліджуваних мовних одиниць. Він дозволяє також встановити причини виникнення і розвитку ФО та охарактеризувати понятійний зміст і семантику власних назв.

В історії мови існує чимало випадків, коли фразеологічні одиниці виникали внаслідок найнеймовірніших асоціацій. Виявити логіку в розвитку такого типу асоціативних рядів буває часом зовсім неможливо навіть при ґрунтовному психо-лінгвістичному аналізі.

Передача саме національно забарвлених фразеологізмів викликає найбільші труднощі при перекладі, оскільки такі ФО були народжені за допомогою різних культурних традицій. Часто для утворення ФО з однаковою чи схожою семантикою слугували абсолютно різні джерела. Оскільки простий переклад тексту, в якому міститься той чи інший фразеологізм із національно-специфічним змістом, є в більшості випадків недостатнім для його інтерпретації, дослідження культурно-національної конотації ФО повинно проводитися з урахуванням як мовних, так і позамовних чинників. З цією метою при дослідженнях фразеологізмів застосовується лінгвокраїнознавчий коментар фразеологічного значення досліджуваних мовних одиниць для уточнення їх семантичної структури.

За допомогою методу лексикографічного аналізу порівнюються лексикографічні експлікації значень досліджуваних мовних одиниць у словниках, виданих у різні періоди, з метою встановлення достовірності їхньої семантики, а також підтвердження гіпотези про структурні й семантичні видозміни ФО.

Наведені методи дослідження не єдині. Існують також методи: монемний та семантичного диференціала тощо [10, с. 46].

Ми з'ясували, що фразеологізм є одиницею мови, ФО фіксуються як у словниках загального типу, так і в фразеологічних словниках та довідниках. Оскільки, існують певні методи вивчення фразеологічних одиниць, тому їх потрібно знати і правильно застосовувати на практиці, бо кожен метод має свої характерні особливості. Вони засновані на різних типах фразеологічних значень. Вищезазначені методи вивчення фразеологічних одиниць мають свою специфіку та структуру, тому дуже важливо їх правильно застосовувати та розрізняти один від одного.

Фразеологія як наука виникла лише на початку ХХ століття і на цей момент вона як лінгвістична дисципліна перебуває ще на стадії становлення. Тому, ми бачимо, що фразеологія як наука і зокрема фразеологізми є сприятливим підґрунтям, а також добрим матеріалом для проведення лінгвістичних досліджень. Визначення характерних рис, що притаманні фразеологізмам порівнюваних мов, є своєрідним фундаментом для будь-якого лінгвістичного дослідження.

Наша мова унікальна і, до того ж, це засіб спілкування між людьми не тільки у певній країні та суспільстві, а й в цілому світі зокрема. Тому кожен з її аспектів слід аналізувати та вивчати. Що стосується фразеології, то це одна з найбільш популярних сфер лексикології, якій приділяють увагу багато відомих лінгвістів.

Термін "фразеологія" можна також назвати лінгвістичним терміном широкого значення, що більше підходить для опису різноманітних структурних та семантичних типів фраз. Фразеологізми і слова – відмінні одне від одного поняття, але їх можна характеризувати певними спільними рисами, а саме наявністю значення та здатністю виконувати синтаксичні функції.

Питання фразеології в різних мовах дуже важливі як для практики, так і для теорії перекладу. Часто вони пов'язані з серйозними практичними труднощами та викликають великий теоретичний інтерес, оскільки мають відмінність у смислових та стилістичних функціях, які виконують слова одного суттєвого значення в різних мовах, та з відмінністю сполучень, у які об'єднуються такі слова в різних мовах.

Таким чином, на допомогу приходить вивчення фразеології досліджуваної мови. Предметом фразеології як розділу мовознавства є дослідження природи фразеологізмів і їх категоріальних ознак, а також виявлення закономірностей функціонування їх в мові.

Фразеологія є об'єктом досліджень не тільки вітчизняних, а й зарубіжних вчених, адже це та наука, яка буде існувати доки існуватиме мова, оскільки фразеологічний фонд – це відкрита система, яка постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів громадських діячів, митців, літераторів та науковців, які настільки часто використовуються у засобах масової інформації та побутовому мисленні, що з часом стають народним надбанням.

Література:

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів : Вища школа, Вид-во при Львівському університеті, 1983. – 160 с.
3. Ковалик І. І. Про власні та загальні назви в українській мові // Мовознавство. – 1977. – № 2. – С. 11-18.
4. Кононенко І. В. Мова і народна культура // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 62-69.

5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К. : Видавничий центр "Академія", 2000. – 368 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. – К. : Вид. центр "Академія", 1999. – 284 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология: Уч. пос. для студ. высш. уч. зав. – М. : Изд. Центр "Академия", 2001. – 208 с.
8. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом власне ім'я в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01/Донец. нац. ун-т. – Д., 2002 –18 с.
9. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. – К. : "Око", 1996. – 416 с.
10. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г., Українська фразеологія. – Харків : Основа, 1990, – 167с.

Лексикографічні джерела:

1. Басанець З. О., Бублик В. И., Лисенко Е. І. Німецько-український, українсько-німецький словник. – К. : "Академія", 1997. – 736 с.
2. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 278 с.
3. Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 319 с.
4. Словник фразеологізмів української мови, 2003, відпов. ред. В.О. Винник. – Київ : В-во "Наша думка". – 788 с.

Наливайко М. Я.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ВІДПРІЗВИЩЕВІ ПРІЗВИСЬКА ЖИТЕЛІВ ЛЬВІВЩИНИ

У статті здійснено аналіз структури відпрізвищевих прізвиськ. Відпрізвищеві прізвиська здебільшого виникають внаслідок лексичних асоціацій.

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, відпрізвищеве прізвисько.

В статье сделана попытка анализа отфамильных прозвищ. Отфамильные прозвища образуются с помощью лексических ассоциаций.

Ключевые слова: антропонимия, прозвище, отфамильное прозвище.

The paper focuses on the analysis structure of the familiymous derived nickname. The lexical associations became the reason of formation of a nickname.

Key words: anthroponomy, nickname, familiymous derived nickname.

Власні назви людей загалом, а неофіційні найменування осіб зокрема, посідають важливе місце в лексичному складі мови. Якщо українським антропонімам – прізвищам та іменам – присвячено низку монографічних праць (Р. Керсти, Ю. Редька, А. Поповського, І. Фаріон, М. Худаша, П. Чучки та ін.) та дисертацій, у яких аналізується регіональна історична та сучасна офіційна антропонімія (Б. Близнюк, Г. Бучко, С. Панцьо, Г. Панчук, Р. Осташ, Л. Кравченко та ін.), то неофіційні ідентифікатори-йменування людей досліджено ще недостатньо. Неофіційні найменування як засоби вторинної номінації (а серед них і прізвиська) становлять помітний пласт антропонімікону національної мови українського народу. Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми) [8], П. Чучка (неофіційні іменування Закарпаття) [14], Н. Федотова (прізвиська Луганщини) [11], Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини) [13].

Під **прізвиськом** розуміємо неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективі людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і своєю роллю між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвиська Львівщини як складова загальної системи української народнопобутової антропонімії досі не були предметом спеціального наукового аналізу, тому поза увагою дослідників залишилися лексичний потенціал, структурно-семантичні особливості, мотиваційна база неофіційних іменувань Львівщини, не розглянуто мотиви надавання та способи творення прізвиськ у цьому регіоні тощо. Усе це і зумовило актуальність теми дослідження.

Відпрізвищеві прізвиська згадувалися у працях О. Бороніної [18], Г. Бучко, Д. Бучка [4, с. 6], В. Чабаненка [13, с. 17] та ін. Частина дослідників розглядає особові назви, мотивовані прізвищами, як прізвиська [2, с. 99]. П. Поротніков використовує термін “відпрізвищеві прізвиськові найменування” [9, с. 70]. Зокрема, І. Шумська називає їх неофіційними прізвищами. Неофіційне прізвище – це побутове прізвище, яке існує паралельно з офіційним, тільки не занотоване у документах [15, с. 26]. О. Олександрова зараховує відпрізвищеві прізвиська в групу “фатичних імен, які виконують контактну функцію” [1, с. 130-131]. З. Нікуліна відпрізвищеві утворення вважає прізвиськами, але зазначає, що у семантичному плані вони “немарковані” і виділяються нульовою внутрішньою формою, виконують номінативну функцію і нічого не можуть характеризувати, є асемантичними [6, с. 63-64]. Однак із цією думкою не погоджується І. Шумська, яка зауважує, що кожне прізвисько є мовним знаком, має багату гаму значень, і тому не може бути асемантичним, бо це суперечило б його призначенню. У мовленні з’являється нова мотивація відпрізвищевих прізвиськ, яка взаємодіє з основною, але асоціюється з нею вже за іншими ознаками, пов’язується з характером людини, зовнішністю і т.д. [15, с. 26-27]. На думку Н. Ушакова, основним способом творення прізвиськ є онімізація апелятива і трансонімізація. Для прізвиська в таких випадках використовується вже існуюче слово, а звуковий склад прізвища чи імені дає поштовх для асоціацій, служить основою для пошуків прізвиськового імені [10, с. 160]. В. Чабаненко поділяє відпрізвищеві прізвиська на три види. Вони можуть виникати: а) шляхом усучення прізвища; б) відтворення апелятива; в) на основі синонімії та антонімії [12, с. 17]. На нашу думку, відпрізвищеві прізвиська є семантичними утвореннями. У мовленні жителів Львівщини побутує кілька підгруп прізвиськ, мотивованих прізвищами їх носіїв. Проаналізувавши зазначені вище праці, виділяємо прізвиська, які: а) виникли внаслідок усучення прізвища з суфіксацією та без неї; б) утворені приєднанням суфіксів; в) з’явилися шляхом відтворення апелятива чи г) виникли внаслідок лексичних асоціацій.

А. Відпрізвищеві прізвиська, утворені шляхом усучення з суфіксацією та без неї: *Безкоровайко* < *Безкровайний* (с. Берегове Мст), *Василько* < *Василиця* (с. Пługів Злч), *Гринько* < *Гриник* (с. Голобутів Стр), *Данько* < *Данчук* (с. Борщів Прм), *Захарко* < *Захарій* (с. Кіндратів Трк), *Місько* < *Місюк* (с. Колодуби Мкл); *Брода* < *Бродівський* (с. Сасів Злч), *Буча* < *Бучинський* (с. Побіч Злч), *Зіна* < *Зінченко* (с. Корчів Скл), *Кона* < *Копій* (с. Скварява Злч), *Кузя* < *Кузик* (с. Струтин Злч), *Назя* < *Назар* (с. Сновичі Злч), *Ратуша* < *Ратушинський* (с. Монастирець Стр), *Сава* < *Савицький* (с. Вузлово Рдх), *Федя* < *Федьковський* (с. Пониківця Брд), *Чепя* < *Чепіль* (с. Урж Дрг); *Баран* < *Барановський* (с. Верчани Стр), *Борис* < *Борисяк* (с. Монастирець Стр), *Гера* < *Герасимчук* (с. Кіндратів Трк, Семенівка Пст), *Гнат* < *Гнатишин* (с. Дидятічі Мст), *Греб* < *Гребовський* (с. Полонична КБ), *Денис* < *Денисів* (с. Поруденко Явр), *Карась* < *Карасій* (с. Корчів Скл), *Ляц* < *Ляцук* (с. Корчів Скл), *Олія* < *Оліярчук* (с. Сновичі Злч), *Павлин* < *Павлина* (с. Корчів Скл), *Проць* < *Процик* (с. Семенівка Пст), *Сидля* < *Сидлярчук* (с. Золочівка Злч), *Стах* < *Стахів* (с. Ушковичі Прм), *Чиж* < *Чижевський* (с. Сусідовичі Ст. Самб), *Шпак* < *Шпаковський* (с. Либохора Трк).

У наших матеріалах зафіксовано прізвища, утворені шляхом усічення прізвища і різних видів редуплікації, наприклад: *Біба* < *Білан* (с. Старий Милатин Бск), *Дуду* < *Дудар* (с. Тростянець Злч), *Чуча* < *Чукас* (с. Струтин Злч), *Шошо* < *Шокало* (с. Дидятічі Мст).

Б. Відпрізвищеві іменування, утворені присднанням суфіксів. Аналізовані прізвища творилися за допомогою таких суфіксів: **-ик, -ок, -к(а), -очк(а), -ук, -ець, -усь**. Указаних назв небагато: *Гнидик* < *Гнида* (с. Дидятічі Мст), *Жезлик* < *Жезло* (с. Старий Яричів КБ), *Качанчик* < *Качан* (с. Пługів Злч), *Козутик* < *Козут* (с. Семенівка Пст), *Королик* < *Король* (с. Потелич Жвк), *Курийчик* < *Курий* (с. Липник Жвк), *Сидорик* < *Сидор* (с. Дидятічі Мст), *Трачик* < *Трач* (с. Мильчиці Грд), *Тузик* < *Туз* (с. Ільник Трк), *Чижик* < *Чиж* (с. Мильчиці Грд), *Щурик* < *Щур* (с. Сторонибаби Бск); *Жучок* < *Жук* (с. Сторонибаби Бск), *Пастушок* < *Пастух* (с. Володимирці Ждч), *Чіпачок* < *Чіпак* (с. Сасів Злч), *Шпачок* < *Шпак* (с. Стільсько Мкл), *Зозулька* < *Зозуля* (с. Поруденко Явр), *Цюпка* < *Цюпа* (с. Любеля Жвк); *Сіточка* < *Сітка* (с. Висоцько Брд); *Вовчук* < *Вовк* (с. Терновиця Явр); *Баранець* < *Баран* (с. Нижнє Синьовидне Скол, Поруденко Явр); *Карпуть* < *Карпо* (с. Верчани Стр). Такі утворення притаманні носіям і шкільного, й старшого віку. З. Нікуліна висловила думку, що відпрізвищеві прізвища – специфічно дитячі [6; 7]. Виявлено, що в словотвірній структурі наведених іменувань наявні суфікси зменшеності, пестливості. Очевидно, емоційне забарвлення – це одна із особливостей відпрізвищевих прізвищ, призначених для певного кола мовців.

В. Відпрізвищеві прізвища, що з'явилися шляхом відтворення апелятива: *Білий* < *Біляк* (с. Побіч Злч), *Ворона* < *Воронко* (с. Струтин Злч), *Заєць* < *Зайченко* (с. Струтин Злч), *Медвідь* < *Медвецька* (с. Чорнушівці Пст).

Г. Прізвища, утворені шляхом лексичних асоціацій.

Ці прізвища поділяються на підгрупи: **а) прізвища, утворені за синонімічними відношеннями, у які вступають апелятиви:** *Пачка* < *Коробка* (с. Потелич Жвк), *Сорочка* < *Рубаха* (с. Струтин Злч); **б) за антонімічними відношеннями:** *Білий* < *Чорний* (с. Уріж Дрг), *Тяжкий* < *Легкий* (с. Сасів Злч); **в) за асоціацією належності апелятивів до одного класу чи виду:** *Булка* < *Пиріг* (с. Борщів Прм), *Киця* < *Кіт* (с. Верчани Стр), *Крук* < *Воронко* (с. Поруденко Явр), *Лисиця* < *Лис* (с. Бартатів Грд), *Мозоль* < *Піхур* (с. Ушковичі Прм), *Сорочка* < *Майка* (с. Побіч Злч), *Сосиска* < *Ковбаса* (с. Корчів Скл), *Співак* < *Музика* (с. Дидятічі Мст), *Яблунька* < *Грушка* (с. Лагодів Прм); **г) за асоціацією родо-видових та видо-родових відношень апелятивів:** *Огризок* < *Качан* (с. Городище Сmb), *Русак* < *Заєць* (с. Побіч Злч); **г) за змістовою асоціацією:** *Барбос* < *Вовк* (с. Верчани Стр), *Козуля* < *Вовк* (с. Ушковичі Прм), *Лис* < *Фукс* (с. Скварява Злч); **д) за звуковою асоціацією:** *Аладін* < *Альдикич* (с. Старгород Скл), *Бандура* < *Диндура* (с. Переліски Брд), *Буня* < *Бойніцький* (с. Струтин Злч), *Бучко* < *Буковінський* (с. Новосілки Злч), *Войта* < *Войціцький* (с. Верчани Стр), *Данько* < *Даниш* (с. Неслухів КБ), *Захар Беркут* < *Захарчук* (с. Климець Скол), *Казьорко* < *Лазорко* (с. Новосілки Злч), *Коцьолко* < *Коцелко* (с. Переліски Брд), *Котелко* < *Коцелко* (с. Переліски Брд), *Кручок* < *Кручинський* (с. Путятічі Грд), *Кузя* < *Козенко* (с. Княже Скл), *Лупанець* < *Луцанець* (с. Солонське Дрг), *Чортів бук* < *Четирбук* (с. Побіч Злч).

Відпрізвищеві прізвища утворюють іменування, складені із співзвучних римованих компонентів. У наших матеріалах римований елемент додається до прізвища: *Бойко-дойко* < *Бойко* (с. Струтин Злч), *Купчик-пупчик* < *Купчик* (с. Колодуби Мкл). Інша група складається з компонентів, які не є реально вживаними словами: *Тусь-тусва* < *Тарас Вітка* (с. Струтин Злч). Побутують прізвища, побудовані на основі ініціалів носіїв, пор. *Ве в кубі* < *Василь Васильович Войтович* (с. Стільсько Мкл), *ООН* < *Олійник Олег Назарович* (с. Володимирці Ждч), *ЧПП* < *Чукас Ігор Павлович* (с. Кіндратів Трк). Узагальнивши спостереження за фактичним матеріалом, ми дійшли висновків, що такі відпрізвищеві утворення притаманні носіям шкільного віку. Прізвища, створені учнями як своєрідний пароль у конкретній групі людей, виконують у процесі спілкування декілька функцій: комунікативну, номінативну, оцінну. Існують "ланцюги", утворені з прізвищ, першопрізвищ і прізвищ [5, с. 289]. Нами зафіксовано такі утворення: *Бородай* (прізвище) < *Бородатий* (першопрізвище) < *Борода* (прізвище) (с. Ільник Трк), аналогічно *Дячук* < *Дячок* < *Дяк* (с. Сможе Скол), *Максим'юк* < *Максон* < *Аксон* (с. Побіч Злч), *Стецишин* < *Стець* < *Стецько* (с. Стоянів Рдх), *Твердохліб* < *Твердохлібний* < *Твердий* (с. Потелич Жвк). Сучасні шкільні прізвища – це жива мовна категорія, яка реагує на зміни в розвитку мови, відображені в нових моделях утворення прізвищ [5, с. 289-295]. Виразне емоційне забарвлення – це одна з диференційних ознак відпрізвищевих прізвищ, поширених серед обмеженого кола мовців. Загальна кількість таких назв – 396, або 7,2 %.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ

Брд – Бродівський, Бск – Буський, Грд – Городецький, Дрг – Дрогобицький, Жвк – Жовківський, Ждч – Жидачівський, Злч – Золочівський, КБ – Кам'яно-Бузький, Мкл – Миколаївський, Мст – Мостиський, Прм – Перемишлянський, Пст – Пустомитівський, Рдх – Радехівський, Скл – Сокальський, Скол – Сколівський, Сmb – Самбірський, Стр – Стрийський, Ст.Сmb – Старосамбірський, Трк – Турківський, Явр – Яворівський.

Література:

1. Александрова О. И. Неофициальные личные имена в частной переписке и дневниковых записях конца XIX – начала XX в. / О. И. Александрова // Ономастика Поволжья 3. – Уфа, 1973. – С. 126–132.
2. Антошин А. Н. Прозвища жителей с. Монакова / А. Н. Антошин // Ономастика Поволжья 2. – Горький, 1971. – С. 98–100.
3. Боронина О. В. К вопросу об отфамильных прозвищах / О. В. Боронина // Вопросы ономастики. – № 10. – Свердловск, 1975. – С. 111–115.

4. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica : Ювілейний збірник на пошану І. М. Железняк*. – К. : Кий, 2002. – С. 3–14.
5. Выборновaя Е. Современные школьные прозвища / Е. Выборновaя // *Przezwise i przydomki w językach słowiańskich. Część 1.* / Pod redakcją Stefana Warcholа. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. – С. 283–295.
6. Никулина З. П. Лексико-семантические и структурные особенности отфамильных детских прозвищ / З. П. Никулина // *Материалы межвуз. науч. конф., посвящённой 50-летию образования СССР : Лингвистика*. [Томск, 1972 г.]. – Томск, 1972. – Вып. 5. – С. 63–68.
7. Никулина З. П. О деривационных отношениях в группе “прозвища семьи” / З. П. Никулина // *Ономастическое и диалектное словообразование Алтая*. – Барнаул, 1985. – С. 76–81.
8. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття / Н. М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2011. – 386 с.
9. Поротников П. Т. О способах образования отфамильных прозвищных именованій / П. Т. Поротников // *Русская ономастика и ее взаимодействие с апеллятивной лексикой*. – Свердловск, 1976. – С. 70–74.
10. Ушаков Н. Н. Прозвища и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища) / Н. Н. Ушаков // *Имя нарицательное и собственное*. – М. : Наука, 1978. – С. 146–173.
11. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / Н. М. Федотова. – Харків, 2008. – 20 с.
12. Чабаненко В. А. Прізвиська в системі експресивних засобів народнорозмовної мови (на матеріалі говірок Запорізької та Дніпропетровської областей) / В. А. Чабаненко // *Повідомлення української ономастичної комісії*. – К., 1976. – Вип. 14. – С. 16–19.
13. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : У 2-х кн. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2005.
14. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.661 “Мови народів СРСР (українська мова)” / Чучка Павло Павлович. – Ужгород, 1969. – 987 с.
15. Шумская І. А. Пра адзін тып антрапонімау / І. А. Шумская // *Беларуская аанамастыка*. – Мінськ : Навука і тэхніка, 1992. – С. 26–31.

Негер О. Б.,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТТЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОГО УРБАНОНІМІКОНУ

У статті вперше проаналізовано демографічний розвиток як екстралінгвальний чинник формування української урбанонімії Закарпаття. Розглянуто вплив цього чинника на закарпатоукраїнський урбанонімікон впродовж XX – початку XXI ст.

Ключові слова: урбанонімія, екстралінгвальний фактор, демографічний розвиток.

В исследовании впервые проанализировано демографическое развитие как экстралингвальный фактор формирования урбанонимии Закарпатья. Рассмотрено влияние этого фактора на закарпатоукраинский урбанонимикон в XX – XXI вв.

Ключевые слова: урбанонимия, экстралингвальный фактор, демографическое развитие.

Demographic development as extralingual factor of Ukrainian urbanonymy of Zakarpattya forming is analysed in the article. The influence of this factor on urbanonymy of Zakarpattya during XX – XXI c. is considered.

Key words: urbanonymy, extralingual factor, demographic development.

Власні назви, як повноправні елементи мови, розвиваються під впливом як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників. Проте, на відміну від інших груп лексики, оніми особливо піддаються впливу позамовних факторів [2, с. 3; 6, с. 9; 9, с. 20]. Тому для об'єктивної оцінки специфіки функціонування пропріальної лексики з'ясування цих чинників є дуже актуальним.

Позамовні чинники формування топонімії вже давно стали предметом вивчення науковців [3, с. 179]. Як слушно зазначає О. Суперанська, "з усіх видів географічних назв урбаноніми змінюються особливо швидко, тому що сама людина втручається у природний процес їх розвитку і форсує їх зміну" [7, с. 75].

Позамовні фактори функціонування закарпатоукраїнського урбанонімікону вже привертали увагу дослідників. Зокрема, глибиною аналізу відзначається праця М. Романюк "Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст." [5]. Проте, зважаючи на поставлене завдання, авторка взяла до уваги тільки ті одиниці, які стосуються урбанонімікону кінця XX – початку XXI ст. Зібраний нами матеріал більший за обсягом і охоплює все XX – початок XXI ст. Крім того, предметом уваги дослідниці були всі оніми Закарпаття, відповідно урбанонімам присвячений тільки один підрозділ її дисертації, тоді як об'єктом нашого дослідження є саме урбаноніми, що передбачає здійснення ґрунтового, комплексного, системного дослідження цих одиниць.

У статті ми намагатимемось проаналізувати один із основних історичних чинників, який зумовлював зміну в закарпатоукраїнському урбаноніміконі. Універсальним фактором, який впливав, впливає і завжди буде впливати на урбанонімікон, є демографічний ріст/зменшення населених пунктів. Зрозуміло, що поступове розширення території міста чи села зумовлює необхідність номінації частин цієї території для кращої орієнтації. Як писав І.Франко, розташування будівель у селах відбувалося за двома моделями: сільські хати тягнулися вздовж вулиці або шляху, що вів до панського двору, або формували так звану каракатицю, поодинокими лапками якої були кути, "які часто мають іще старі назви, взяті від дворич, що були їх первісними гніздищами" [8, с. 417]. І перший, і другий варіанти передбачали певне територіальне структурування населеного пункту і номінацію частин цієї структури. Згодом деякі села переростають у міста, основною структурною ознакою яких стає територіальне членування за вулицями, що з часом можуть об'єднуватися у мікрорайони.

Виникнення вулиць зумовлюється розвитком міст, що у Закарпатті припадає на XIII–XVII ст. Передумовою їх розвитку стало будівництво замків, навколо яких – як військових укріплень – поступово розбудовуються поселення. Після татарської навали більшість міст Закарпаття було зруйновано. Відбудовуючи свої території, угорські феодали заселяють їх угорськими та саксонськими колоністами та особливо переселенцями з Галичини, які селилися тут на так званому волоському або німецькому праві [4, I, с. 421]. Переселенці навіть мали змогу вибирати місце проживання (здебільшого це були центральні вулиці), що згодом спричинило появу назв вулиць за національним складом поселенців, які там компактно проживали.

Можна виділити позитивні і негативні чинники демографічного розвитку закарпатських міст і, відповідно, їхнього територіального розширення. Одним із негативних факторів було те, що внаслідок постійних військових конфліктів, симпатій угорських королів до тих чи інших феодалів, політичних інтриг та ігор населені пункти Закарпаття постійно переходили з рук одного володаря в руки іншого, що гальмувало стабільний і безперервний їх розвиток. Так, наприклад, за свідченням авторів "Історії міст і сіл УРСР. Закарпатська область", "під час безперервних воєн, які вели Угорщина і Семиграддя з Польщею, Австрією, Туреччиною, Чинадієво (снт Мукачівського району – О.Г.) не раз спустошувалось. За переписом 1567 р., у ньому залишилось три двори, які платили податок ..." [1, с. 422].

До позитивних чинників відноситься той факт, що чимало населених пунктів у XIII–XV ст. отримали певні привілеї, що дозволили їм самостійно або майже самостійно розвиватися. Так, у 1329 році угорський король Карл I відніс населені пункти Тячів, Вишково, Хуст, Довге Поле і Сигіт до розряду "королівських" (коронних) поселень. Їх населення звільнялося від натуральних і грошових поборів та повинностей на користь феодала, але сплачувало податок у королівську казну [там само, с. 423].

У другій половині XVI ст. внаслідок завоювання Туреччиною Угорщини на Закарпатті почався приплив втікачів (шляхти й литовського духовництва) із земель, обсаджених турками, що вплинуло на приріст населення міст.

Усі ці фактори сприяли зростанню чисельності міського населення, що у свою чергу спричиняло зростання кількості будинків і відповідно розширення територій їх розташування. Правда, в сукупності позитивні чинники зростання населення врівноважувалися негативними. Як наслідок, за переписом 1785 р., Ужгород нараховував 507 будинків (15 вулиць на правому березі Ужа, 6 – на лівому), населення міста становило 2 902 чол. У Мукачевому – 431 будинок і 2 424 чол., Береговому – 361 будинок і 1 834 мешканці. Інші міста були ще меншими. Як правило, вони мало відрізнялися від сіл, бо в них мощених вулиць і тротуарів не існувало. Хати низько вросли в землю, були розкидані на значній відстані одна від одної, не будувалися в ряд [1, II, с. 146].

На середину XIX ст. міста (на той час лише деякі з них мали статус міст) і села Закарпаття були досить невеликими за кількісним складом і територіально. Тому система вуличного називання є нерозвиненою і спонтанною. Водночас активно функціонують найменування інших одиниць територіального структурування населених пунктів та їх околиць – мікрорайони, сільські кути тощо. Доки в називання не почала втручатися держава, процес номінації залишається простим, метою його є не створення нових моделей, а побудова нових назв за існуючою традицією та наявними зразками. Репертуар таких назв був досить малим. Переважно це була характеристика об'єкта – його вигляду, спрямованості, етнічного складу населення, рослинного покриву і под. (пор. вул. *Мукачівська, Швабська, Польова, Вербова* в Ужгороді у кінці XIX ст.).

Вагомим чинником розростання населених пунктів стає побудова нових шляхів сполучення. Так, з будівництвом у 1886 році залізниці, що зв'язала Мукачеве з Будапештом, Кошице і Львовом, у місті створилися сприятливі умови для розвитку промисловості й торгівлі [1, с. 382]. Промисловий розвиток поселень призвів до зростання чисельності населення, незважаючи навіть на нову потужну хвилю еміграції українців, яка призупинилась тільки з першою світовою війною.

В умовах сучасного Закарпаття саме активне збільшення кількості мешканців населених пунктів, а відтак і міських вулиць та площ, що спостерігається від початку XX ст., спричинило формування системи офіційних урбанонімів.

Перебування Закарпаття у складі Чехословаччини позитивно вплинуло і на свідомість закарпатців та їх суспільний розвиток. Значно розростаються міста. Якщо у 1920 р. в Ужгороді налічувалося 1 274 будинки, то в кінці 30-х рр. їх було понад 3 300 [там само, с. 86].

29 червня 1945 р. Москві підписано договір стосовно Закарпаття між Чехословаччиною, до складу якої тоді офіційно входила Підкарпатська Русь, і Радянським Союзом. 22 січня 1946 р. у складі Радянської України була створена Закарпатська область з центром в Ужгороді.

Післявоєнний час характеризується впорядкуванням усіх галузей життя радянських міст і сіл, закарпатських в тому числі. До чинників, які впливали в цей період на формування урбанонімії, слід віднести наступні.

Перш за все, це розбудова міст у зв'язку з інтенсивним налагодженням комунального господарства, транспорту, зв'язку.

По-друге, збільшення населення. Кожна війна тягне за собою значні людські втрати. Поповнення їх відбувалося за рахунок переселення мешканців з відносно “нетравмованих” війною місць туди, де такі “травми” були досить відчутними. Крім того, це вписувалося у загальний план “радянзації” досить свідомого в національному питанні західноукраїнського населення.

Окрім активного переселення у міста сільських мешканців, значне збільшення населення закарпатських міст відбулося у повоєнний період завдяки спланованій демографічній політиці, що зводилася до організованого переселення на Закарпаття демобілізованих воїнів Червоної Армії, а також чиновників з Росії та центральних і східних областей України [4, III, с. 67]. Демографічний ріст зумовлює розбудову населених пунктів. За перші 30 років панування радянської влади на Закарпатті в Ужгороді з'явилося близько 60 нових вулиць, у Мукачевому – біля 40, у Береговому, Хусті та Виноградіві – близько 20.

Однак слід зауважити, що найменування вулиць не в усіх містах відбувались так інтенсивно. Невеликі містечка на периферії (Рахів, Тячів, Іршава, Свалява) займалися лише “копіюванням” процесів номінації та реномінації у більших містах. Серед їх назв також з'являються вул. *Маркса Карла, Сталіна, Радянська, Робітнича*, але зустрічається в ролі назви вулиці і багато назв урочищ (пор. *Дубники, Лебена, Чорна Вода* в Тячеві). Крім того, процес упорядкування вуличних найменувань у невеликих містечках чи селищах міського типу (на той час) не підлягав ретельній документації. При перегляді нами протоколів міських рад, починаючи з 1946 р., фіксацію перейменувань у Чопі ми виявили з 1951 р. (слід зважати на його близькість до Ужгорода), у Тячеві та Іршаві – з 1957 р., у Сваляві – з 1958 р., в Рахові – з 1961 р., в Перечині – з 1962 р. Хоча не можна сказати, що доти у системі вуличних назв нічого не відбувалося. Порівнюючи списки виборчих дільниць у Рахові за 1948–1952 рр. та за 1959 р., ми виявили, що кількість вулиць збільшилася з 31 до 38, тоді як питома вага виразно місцевих назв (*Ядерин, Новоселиця, Буркут, Вільшанський, Вільшоватий*) зменшилась з 11 до 5, хоча документально жодне перейменування не засвідчено. Таким чином, упорядкованість, систематичність, продуманість назвотворчих процесів залежить від розміру міста та від його віддаленості від обласного центру [5, с. 94].

Отже, демографічна ситуація є одним з визначальних факторів розвитку урбанонімії, який зумовив появу і динаміку урбанонімної системи. Водночас потрібно зауважити, що цей чинник ніколи не є єдиним при номінації внутріміського об'єкта, а завжди взаємодіє з іншим екстралінгвальним фактором (напр., державною ідеологією чи законодавчим врегулюванням системи урбанонімії).

Література:

1. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область : [у 26 т.] – К. : Голов. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1969. – 785 с.
2. Ковалик І. Про інформацію власних назв у сфері мови і мовлення / І. Ковалик // Питання ономастики Південної України. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 3-8.
3. Молчанова О. Топонимия горного Алтая – источник древней истории Южной Сибири / О. Молчанова // Ономастика. – М. : Наука, 1969. – С. 179-187.
4. Нариси історії Закарпаття: [в 3 т.] – Ужгород, 1993. – Т.1. – 436 с. ; Т.2. – 663 с. ; Т.3. – 647 с.
5. Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. / М. Романюк. – Ужгород : Гражда, 2007. – 124 с.
6. Суперанская А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1969. – 207 с.
7. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1985. – 176 с.
8. Франко І. Причинки до української ономастики / І. Франко // Зібрання творів : [у 50 т.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 391-426.
9. Žigo P. Vzt'ah apelativum – urbanonimicky objekt – urbanonymum a kategoria času / P. Žigo // Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava ; Banska Bystrica, 1996. – S. 20-29.

Нуждак Л. В.,

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, м. Ужгород

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

У статті подається аналіз стану онімної лексики посттоталітарної доби. Значна увага приділяється вивченню культури та норм української мови.

Ключові слова: ономастика, посттоталітарна доба, онім, еколінгвістика.

В статье представлен анализ состояния онимной лексики посттоталитарной эпохи. Значительное внимание уделяется изучению культуры и правил украинского языка.

Ключевые слова: ономастика, посттоталитарная эпоха, оним, эколлингвистика.

The article analyzes proper names of Ukrainian post-totalitarian era. Special attention is given to the study of culture and normative principles of the Ukrainian language.

Key words: onomastics, post-totalitarian era, onim, ecolinhvistics.

Сучасний стан українського ономастикону пострадянської доби характеризується глибинними та системними змінами, що зумовлені не стільки зміною ідеологічних пріоритетів сучасних українців, скільки докорінною трансформацією суспільної свідомості мовців. Глибинний та системний характер трансформації суспільної свідомості безпосередньо позначається на темпах та масштабах трансформаційних змін в українському ономастиконі пострадянської доби.

Інноваційні процеси у сфері українського ономастикону пострадянської доби уже привертати увагу ряду дослідників щодо вивчення причин трансформаційних змін, оцінки їх кількісних характеристик тощо, однак, на нашу думку, важливе теоретичне та прикладне значення має еколінгвістичний аспект дослідження українського ономастикону посттоталітарної доби. Адже саме еколінгвістичне вивчення пропріальної субсистеми української мови кінця XX – початку XXI ст. допоможе не лише детально описати специфіку взаємозв'язку трансформаційних процесів у досліджуваній субсистемі української мови та змін у соціальному середовищі, а й, що дуже важливо, оцінити можливості онімійної лексики для пристосування її до оновленого соціального середовища.

Еколінгвістика – динамічна наука, яка постійно перебуває у стадії розвитку та вдосконалення. Горизонт її досліджень є необмеженим та різнобічним. Універсальність еколінгвістики як науки полягає насамперед у тому, що вона торкається всіх лінгвістичних прошарків: починаючи від апелятивної лексики і закінчуючи онімами [8].

Досі відомі лише окремі принагідні спостереження мовознавців щодо окремих аспектів комплексної проблеми взаємодії мови та мовців. У європейському мовознавстві комплексне дослідження проблем еколінгвістики почали здійснювати лише в кін. 80-х років XX ст., і такі студії пов'язані з іменами низки шведських, німецьких, чеських та польських учених – Е. Гаугена, І. Огнгайзера, П. Зіми, В. Любаса та ін. В українському мовознавстві проблеми еколінгвістики побіжно розглядалися у дослідженнях, присвячених культурі української мови.

Високі темпи оновлення субсистеми української пропріальної лексики пострадянської доби актуалізують проблему екології власної назви посттоталітарної доби, розв'язання якої вимагає подальший розвиток українського ономастикону та української літературної мови загалом.

Помітний вплив на еколінгвальний стан українського ономастикону пострадянської доби мало також руйнування залізної завіси та здобуття громадянами України права на вільне пересування. Стаття 33 Конституції України “кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [6, с. 11]”. За різними підрахунками, від трьох до п'яти мільйонів українців під впливом економічних негараздів на Батьківщині скористалися правом на вільне пересування та вибір місця проживання і виїхали на тимчасове проживання у країни Західної Європи, зокрема Чехію, Польщу, Італію, Іспанію, Португалію [3, с. 32]. Масова економічна еміграція українців вже на початку XXI ст. справила помітний вплив на еколінгвальний стан українського іменника, де питома вага чужомовних, зовсім неадаптованих імен, як правило, запозичених з італійської, іспанської, чеської чи польської мови, перевищує навіть 10 % [1, с. 319].

Вільне пересування громадян України, активні економічні контакти українських підприємців із зарубіжними колегами стали також однією із причин вестернізації українського ергонімікону кінця XX – початку XXI ст., що, як відзначають українські дослідники, мало негативний вплив на еколінгвальний баланс системи сучасних українських власних назв підприємств [2, с. 85].

Дуже помітні наслідки, як вже відзначали українські дослідники, при трансформації українського ономастикону пострадянської доби мала деідеологізація суспільно-культурного життя в Україні. Адже Конституція України (стаття 15) гарантує, що “суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Кожна ідеологія не може визнаватися як обов'язкова. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України [6, с. 8]”. Однак демократизація політичного життя та відмова від державної ідеології не означає, що в Україні, зокрема засобами українського ономастикону, можна пропагувати політичних діячів, які скомпрометували себе ворожим ставленням

до державності України або проводили антиукраїнську політику. Проте у пострадянській Україні, поруч із державницькими поглядами на історію та культуру України, побутують і шовіністичні, постколоніальні переконання частини громадян та їх політичних об'єднань, які по суті заперечують сам факт окремого існування української мови, українського народу. Еклектизм ідеологічних переконань в Україні стає очевидним, коли зіставити окремі глорифікаційні урбоніми посттоталітарної доби. Так, наприклад, вулиця імені *Івана Мазепи*, *П. Орлика*, *С. Петлюри*, *А. Шептицького*, *Л. Курбаса*, *М. Куліша*, *С. Бандери*, *В. Шухевича* та ін. віддзеркалюють державницькі ідеологічні переконання їх творців, тоді як численні урбоніми на зразок вулиця імені *Петра Великого*, *Катерини II*, *Щорса*, *С. Постишева* репрезентують підневільний, колоніальний період в історії України, а персоналії, увічнінені в назвах, не можуть бути ніяк розтлумачені та позитивно оцінені з погляду української історії. Еклектична природа української загальнонаціональної урбонімії, зумовлена неартикульованістю української національної ідеї, має негативний вплив на еколінгвальний баланс системи українських онімів.

Серйозним культурним чинником лінгвістичної природи, що позначається на еколінгвальному стані українського ономастикону посттоталітарної доби, стала правописна реформа в Україні або, точніше кажучи, її незавершеність. Як відомо, зміни, що були внесені до видань "Українського правопису" 1990 та 1993 рр., не забезпечили належний рівень правописної нормалізації онімів. Такий висновок можна зробити зі слів голови Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України М. Жулинського, який слушно заявляє, що "до нового правопису варто подати додаток з рекомендованими правилами відтворення літер українського алфавіту, насамперед при передачі власних назв [4, с. 17]".

У 1999 р. Правописна комісія при Інституті української мови розробила "Проект українського правопису" та поширила анкету для фахівців із пропонованими змінами та уточненнями до української орфографії. Прикметно, що з 20 пропонованих орфографічних змін більше половини стосувалися правопису власних назв. Так, наприклад, пропонується "послідовно писати букву *г* у питомих та засвоєних / ... / власних найменуваннях (*Гіа* – прізвище, *Ганичі* – топонім); писати літеру *и* на початку українських питомих і засвоєних слів перед *н* та *р* (*Игуатта* "річка в Якутії"; відмінювати іноземні запозичення – іменники на *-о*, крім тих, у яких перед *о* є інший голосний (*Леонардо* – *Леонарда*); в антропонімах та похідних від них лексемах вживати *г* або *г* відповідно до звукового складу (*h – g*) назв у мовах-донорах: *Гете*, *Гегель*; поширити "правило дев'ятки" на правопис іншомовних власних назв: *Аристотель*, *Едип*, *Сизиф*, *Занзибар*, *Сиракузи* [5, с. 562-564] та ін.

Важливим культурно-соціальним чинником, що позначається на еколінгвальних характеристиках сучасного українського ономастикону, є онімійна мода. Еколінгвістичний аспект дослідження сучасного українського ономастикону показав, що вплив онімійної моди найдужче позначається на естетиці власної назви, що знаходить свій вияв, наприклад, у моді на чужомовні неадаптовані імена на зразок *Данієл*, *Ніколетт* [9] або ж на "відфітонімії" урбоніми типу вулиця *Абрикосова*, *Сливова*, *Каштанова*, *Малинова*. Оскільки мода має нетривалу, змінну природу, то, як справедливо наголошують окремі дослідники, причину зміни модних уподобань мовців треба шукати в соціо- та психолінгвістиці [7, с. 3].

Як бачимо, культурно-соціальне середовище виступає вельми важливим чинником, що визначає еколінгвальний стан українського ономастикону посттоталітарної доби. Соціально-культурне середовище пострадянської України витворює явища, різноманітні за своєю природою: ідеологічні, демографічні, національні, світоглядні, релігійні, економічні, психологічні тощо. Демократизм державного устрою України, однак, не дає цілковитої гарантії від виявів правового нігілізму, антидержавних переконань окремих чиновників, що руйнують мотиваційну цілісність ономастикону як системи, а тому негативно позначаються на його еколінгвальному балансі.

Естетика мовлення є невід'ємним елементом загальної еколінгвальної картини лексичного простору. Еколінгвістичний аналіз української пропріальної лексики посттоталітарної доби дозволяє провести оцінку стану окремих її субсистем у контексті середовища існування мовного колективу (нації, етнографічної групи, мешканців певного регіону або населеного пункту тощо).

Комплексний підхід до вивчення мови крізь призму еколінгвістики допоможе простежувати вкрай негативні впливи на функціонування мови та уникати негативних наслідків для розвитку.

Література:

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку / Л. Белей // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 356-359. – С. 318-321.
2. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття / Белей О. – Ужгород, 1999. – 111 с.
3. Березюк В. П. Соціальний портрет сучасної України / Березюк В. П. – К. : Боян, 2004. – 302 с.
4. Жулинський М. "Чи може вгору дух піднятися?..." Правописний кодекс – не лише проблема наукова... / М. Жулинський // Український правопис: Так і ні: Обговорення нової редакції "Українського правопису". – К. : Довіра, 1997. – С. 3-17.
5. Історія українського правопису XVI – XX ст. Хрестоматія. – К. : Наук. думка, 2004. – 581 с.
6. Конституція України. – К., 1996. – 117 с.
7. Медвідь-Пахомова С. М. Про антропонімічну моду / С. М. Медвідь-Пахомова // Записки з ономастики. – 2002. – Вип. 2. – С. 3-8.
8. Нуждак Л. Еколінгвістика / Людмила Нуждак – Ужгород : ІНВАЗОР, 2013. – 109 с.
9. Нуждак Л. Чи збережемо еколінгвістичну рівновагу сучасного іменника українців / Л. Нуждак // Дивослово. – 2010. – № 7. – С. 29-30.

Нузбан О. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СТРУКТУРА БАГАТОЗНАЧНОСТІ ПРИКМЕТНИКА 'ТВЕРДИЙ' У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Аналізується семантична структура полісеманта "твердий" у світлі його функціональної та експерієнційної семантики. Виявлено пацієнтну та агентивну ролі прикметника, експліковані у контексті.

Ключові слова: семантична структура, перцептивна ознака, експерієнціальність.

Анализируется семантическая структура полисеманта "твердый" в свете его функциональной и экспериенциальной семантики. Установлены пациентная и агентивная роли прилагательного, эксплицированы в контексте.

Ключевые слова: семантическая структура, перцептивный признак, экспериенциальность.

The paper focuses on the analysis of the semantic structure of the polysemantic lexeme "hard" in the light of its functional and experiential semantics. Subjective and objective roles of the adjective, which are conveyed in certain contextual distribution, have been investigated.

Key words: semantic structure, perceptual feature, experientialism.

Специфіка дослідження прикметників у лінгвістиці постає семантичною проблемою, оскільки прикметники об'єднуються на основі загального значення ознаки, властивостей та характеристик предметних імен, а не формальних показників. Тілесно-перцептивні ознаки (термін Е.Ф. Тарасова) або сенсорні ознаки (термін Н.Д. Арутюнової та М.В. Нікітіна) властиві ад'єктивній лексиці, яка, поєднуючись з предметними іменами, характеризує їхні якості та характеристики, що сприймаються людиною через сферу відчуттів.

Метою запропонованого дослідження є спроба здійснити глибинний аналіз семантики полісемантичного прикметника *hard*, який бере свій початок у зоні дотикової перцепції, що формує основу складної, розгалуженої семантичної структури. Ми спробуємо довести, що семантичну структуру прикметника можливо представити за допомогою двох базових моделей, від яких утворюються решта похідних значень лексеми. При цьому будуть активуватися або функціональна, або експерієнціальна семантика досліджуваного прикметника.

Як справедливо вважає О.Р. Лурія, до складу дотикового сприйняття належать температурні відчуття (холоду і тепла), відчуття болю, власне дотикові відчуття (доторкання і тиснення) та кінестетична чуттєвість [6, с.130]. Щодо прикметників, які позначають дотикові відчуття, то їх прийнято класифікувати на основі ознак (температура, поверхня, розмір, форма), а також властивостей зовнішньої та внутрішньої будови об'єктів (твердість, пружність, непроникність, вологість, в'язкість, гладкість, шорсткість тощо).

Останнім часом прикметники чуттєвого сприйняття перебувають у полі зору багатьох дослідників, які по-різному підходять до їхнього вивчення. Зокрема, англійські прикметники дотикового сприйняття на позначення твердості вже були об'єктом дослідження: а) у складі лексико-семантичної групи у давньоанглійському періоді [1]; б) у складі домену "Дотик" [4]; в) частково на їхньому матеріалі здійснено порівняльне лінгвістичне дослідження закономірностей семантичної деривації прикметників [2]. Проте, оскільки прикметник *hard* досі розглядався лише у складі семантичних полів і на даний момент не існує окремого дослідження, присвяченого всебічному вивченню семантичних характеристик саме цієї мовної одиниці, це дає нам можливість висвітлити її семантичні тонкощі та проблематичність функціонування.

Інтерес до вивчення семантики прикметника *hard* та його **актуальність** пояснюється тим, що семантична структура досліджуваної лексеми є складною та неоднорідною: семантика цієї мовної одиниці включає як енциклопедичні та індивідуальні знання про твердість (як частину ментального лексикону особистості), так й експерієнціальний компонент (як елемент індивідуального перцептивного сприйняття людиною навколишнього світу). Ознака предмета постає з "внутрішньої" точки зору оскільки вона концептуалізується через особистий досвід суб'єкта, його реакції та відчуття. Ознаки, що мають таку природу, називаються *емпірійними* (за О.М. Шрамком) або за термінологією Г.І. Кустової *експерієнціальними*.

На нашу думку, детальне ознайомлення з прототипічними ситуаціями імплікації поняття твердості, виявлення семантичних зон його експлікації дасть змогу проникнути у глибинні структури цього концепту (що вербалізується за допомогою прикметникової лексеми) та виявити обсяг її семантичного навантаження. Ці позиції, власне, і складають основні **завдання** запропонованого дослідження.

Традиційно вивчення семантики слова розпочинають з аналізу номінативно непохідного значення (далі ННП), яке вважається первинним, смислотворчим, а також пріоритетним у визначенні семантики мовної одиниці. Крім цього, для перцептивної лексики ННП значення виконує ще одну важливу функцію, а саме – вказує на джерело перцептивної інформації, профілюючи ту "ділянку" онтологічного простору, у якій людина вступає у прямий контакт з навколишнім світом. Основне значення є контекстуально незалежним, найбільш частотним, стійким, продуктивним та немотивованим. Психологічну об'єктивність основного значення експериментально довів В.В. Левицький [5, с. 151-168]. У структурі цього значення у перцептивних прикметників часто присутній носій ознаки або вказівка на прототипічну норму ознаки, тому, на думку А.Х. Мерзлякової, це значення можна також назвати прототипічним. Наприклад, рос. *красный* ("той, що має колір крові") містить вказівку на прототипічний носій ознаки кров [7, с. 119]. Аналогічно, для прикметника *hard* прототипічним референтом можуть бути *rock* (камінь), *nut* (горіх), *diamond* (діамант) та ін.

У словниковій статті номінативно непохідне значення, зазвичай, займає найпершу позицію. Порівняємо тлумачення лексеми **hard** за декількома тлумачними словниками англійської мови:

Назва словника	ННП значення hard
<i>Merriam-Webster's Collegiate Dictionary</i>	1. a : not easily penetrated: not easily yielding to pressure (у який важко проникнути; важко піддається тиску); b of cheese : not capable of being spread: very firm (про сир: який важко розмастити; твердий).
Collins English Dictionary	1. Firm or rigid; not easily dented, crushed or pierced (твердий, жорсткий; який не легко вдавлювати, розминати, проколювати).
American Heritage Dictionary	1. Resistant to pressure, not readily penetrated (який чинить опір тиску; важко проникний).
Dictionary.com	1. Not soft; solid and firm to the touch; unyielding to pressure and impenetrable or almost impenetrable (не м'який; твердий на дотик; важко / непроникний).

Компонентний аналіз семем, що позначають первинний компонент, дає змогу виокремити у структурі ННП значення такі семи: "важко проникний", "непроникний", "важко піддатливий", "непіддатливий", "твердий на дотик", "не м'який". Як бачимо, у різних словниках структуру ННП значення прикметника представлено майже однаково (без особливих розбіжностей у сигніфікативному значенні).

На основі зібраного емпіричного матеріалу з творів британської та американської художньої літератури, а також за даними словників, можемо узагальнити, що прикметник **hard** вживається в основному значенні з іменниковими партнерами на позначення: 1) матеріалів та речовин, що піддаються обробці: *hard cement / clay* – твердий камінь / глина; 2) їжі, яку важко різати або їсти: *hard meat / biscuits* – тверде м'ясо / печиво; 3) поверхонь, покриття: *hard pitch / ground* – тверда смола / земля; 4) назв предметів, обладнання: *hard ball / sac* – твердий м'яч / сумка; 5) частин тіла людини: *hard muscle / chest* – твердий(міцний) м'яз / груди; 6) предметів для лежання та сидіння (*hard mattress / couch* – твердий матрац / диван).

З метою виявлення неоднорідних семантичних характеристик досліджуваного прикметника, розподіляємо денотати, що позначаються іменниками на дві групи. До **першої групи** денотатів ми відносимо ті об'єкти, для яких твердість є природною ознакою (**підгрупа А**: *iron* (залізо), *steel* (стал), *flint* (кремій) та ін.), а також ті, для яких твердість постає набутою, не обов'язковою ознакою (**підгрупа Б**: *soil* (грунт), *snow* (сніг), *water* (вода) тощо).

Склад **підгрупи А** формують об'єкти-еталони твердості. Сюди носії англійської лінгвокультури переважно відносять: горіх, нігті, діамант, цеглу, дріт, ріг, кремій, граніт, про що свідчить використання цих слів у складі фразеологізмів та стилістичних порівнянь: *a hard nut to crack* (міцний горішок), *hard as nails* (міцний, як нігті), *hard as diamond* (міцний, як діамант), *hard as a brick* (твердий, як цеглина), *hard as wire* (міцний, як дріт / струна), *hard as horn* (твердий, як ріг), *hard as flint (stone)* (твердий, як кремій), *hard as granite* (твердий, як граніт). Цікавими за змістом є значення фразеологізмів *hard cheese!* / *hard cheddar!* (так тобі й треба!) Ці ідіоми не лише імплікують ідею твердості, але й містять значне конотативне навантаження (оцінний та емотивний компоненти), оскільки використовуються для передачі яскраво вираженої відсутності співчуття, або ж, навіть радості з того, що щось неприємне сталося у ішної людини: *It's about time Richard realized that he can't have everything his own way – hard cheddar, that's what I say!* – Пора Річардові, нарешті, зрозуміти, що все не може бути тільки по його, я от, що скажу – **так йому й треба!** [16]

Варто зазначити, що кожен з предметів обидвох підгруп передбачає індивідуальне використання: з глини ми ліпимо, камінь обробляємо, м'ясо розварюємо, ґрунт розпушуємо. Тобто твердість цих предметів проявляється у процесі прямої взаємодії з ними. Саме про це писав у своїй статті "О словне good" З. Вендлер. Його ідея полягала у тому, що прикметник сполучається з іменником опосередковано, через деякий зовнішній по відношенню до іменника предикат: "Властивість бути зручним співвідноситься з річчю через деяку дію, у котрій річ бере участь" [11, с. 534].

Аналіз ННП значень також дає нам змогу окреслити ситуацію тактильного сприйняття та виділити її учасників. Оскільки змістом тактильної ситуації є взаємодія суб'єкта та об'єкта, її мінімальна семантична структура складається з суб'єкта (агенса), дії (предиката) та об'єкта (пацієнса). У всіх розглянутих випадках суб'єктом дії виступає людина. Вона діє ззовні на об'єкт, який при цьому, не деформується або важко деформується. Об'єкт у цьому випадку виконує роль пацієнса. У зв'язку з цим, у такій тактильній ситуації прикметник **hard** характеризується пацієнтною ознакою.

Результати аналізу свідчать, що у сполученні з денотатами першої групи, **hard** виявляє властиву йому функціональну семантику, за якої спостерігаємо взаємодію людини з об'єктами навколишнього світу і більшою мірою очевидним є вплив агенса на пацієнс.

До **другої групи** денотатів відносимо лексеми-номінації різноманітних об'єктів, залучених у предметній діяльності людини (предмети для сидіння, лежання, постільна білизна тощо). Когнітивний зміст висловлювань даного типу полягає в орієнтації на безпосередній чуттєвий досвід людини, інформація у такому випадку категоризується як результат первинної когнітивної діяльності суб'єкта, наділеного відчуттями, та імпліцитно входить у семантичну структуру висловлювання. Для позначення реакцій людини на довколишній світ, Г.І. Кустова запропонувала поняття "експерієнціальної каузації", котра "може бути просто результатом наявності у зовнішньому світі такої ситуації, з якою людина перебуває у контакті і на яку вона реагує" [3, с. 24].

У результаті аналізу словосполучень прикметника **hard** з лексемами-номінаціями, ми засвідчуємо взаємодію суб'єкта та об'єкта, проте, у такому разі, вагомим стає вплив пацієнса (об'єкта) на агенса (суб'єкта), що, як наслідок, викликає певні відчуття та реакції у останнього. Зазвичай, це, насамперед, відчуття дискомфорту, незадоволення, неприємних вражень, а сама лексема **hard**, здебільшого, характеризується негативними конотаціями. Наприклад: 1) *Transform a **hard** wooden **chair** into a comfortable place to be by adding a seat cushion* [8]. – Перетворіть твердий дерев'яний стілець на комфортне сидіння – всього лише приладнайте подушку. У наведеному прикладі твердий дерев'яний стілець протиставляється комфортному сидінню, обладнаному подушкою. Такий синтаксичний прийом профілює оцінний компонент у лексемі “твердий”, що сприймається людиною як “незручний”, “небажаний”.

Проте, не завжди лексема **hard** у поєднанні з предметами для сидіння має негативний відтінок значення і виражає дискомфорт. Зокрема, фахівці у галузі психології зробили цікаве і несподіване відкриття, мовляв, якість поверхні, на якій сидить людина під час важливих переговорів відображає її манеру поведінки. Так, у лондонській газеті *The Independent* у статті під назвою “Твердий стілець – значить відважне серце” читаємо: *“THE NEXT time you are sitting in a car dealership negotiating a purchase, make sure you are sitting on a **hard chair** – you will drive a **harder bargain**”* [9]. – “Наступного разу, як ви домовлятиметеся про вартість покупки в агентстві продажу автомобілів, переконайтеся, що сидите на **твердому стільці** – ви укладете значно **ви-гіднішу угоду**”.

Як бачимо, твердий стілець може бути не лише незручним, але й корисним для людини (на думку психологів), коли мова йде про людську наполегливість, мужність та твердість характеру, що так чи так проявляються під час важливих зустрічей.

Розглянемо інші приклади використання досліджуваної лексеми, де прикметник **hard** позначає агентивну ознаку: *Phineas and Dougal were on the twin beds in the guardroom, while Ian lay dead as a doornail on the floor. Poor guy. Though he would hardly notice a **hard floor*** [10]. – Файнес та Дугал спали на односпальних ліжках на вахті, в той час як Аен лежав мертвий, як колода на підлозі. Бідолаха! Хоча, напевно, він зважав на **тверду підлогу**. У даному випадку словосполучення “тверда підлога” порівнюється з ліжком (значно м'якшою поверхнею) і має негативну конотацію, що експлікується у контекстному оточенні лексеми.

Похідні значення аналізованого прикметника пов'язані з непрототипічними ситуаціями та імплікаціями перцептивного компонента твердості. Спробуємо розглянути кілька прикладів для того, щоб збагнути, якими мовними шляхами ми йдемо, коли називаємо певні абстрактні об'єкти, явища та події твердими: *hard agreement* – надійня угода (така, яку ми не змінюємо або така, що “не деформується” під впливом різних обставин); *hard prices / currency* – стабільні ціни / валюта (такі, що не змінюються, не піддаються “деформації” “ззовні”); *hard work / exam* – складна робота / іспит (такі, що не легко піддаються нашим зусиллям, чинять своєрідний опір), *hard news / information / evidence* – достовірні, правдиві новини / інформація / факти (такі, які не піддаються оскарженню, сумнівам). Наведені інтерпретації мають описовий характер і не містять суттєвого семантичного компонента, на основі якого їх можна об'єднати. Однак, усі значення характеризуються загальною схемою, яка відповідає прямому значенню лексеми: [агенса певним чином діє на пацієнс] – [пацієнс не відповідає на деформацію].

Похідні значення прикметника **hard** можуть також виявлятися у полі варіювання його експерієнціального компонента за різними напрямками. Так, перцептивний режим сприйняття зберігається при визначенні сенсорних слухових, зорових, а також смакових ознак через прототипічні ознаки твердості: твердість у непрототипічній ситуації пов'язана зі сприйняттям звуку, світла (кольору), смакових відтінків за подібним синестезійним відчуттям, а сама схожість відчуттів виступає як основа синестезійної метафори: 1) світлові феномени: *hard light* – різке світло, *hard blackness* – суцільна темрява; 2) звукові феномени: *hard voice* – грубий голос, *hard thud* – сильний стукіт; 3) смакові відтінки: *hard cider* – терпкий сидр, *hard liquor* – міцний лікер; 4) ольфакторні відчуття: *hard fragrance / odor* – різкий (неприємний) запах.

Абстрактні іменники, які позначають психофізичні процеси (1), риси характеру та ознаки людини (2), події у житті людини та часові відрізки (3), природні об'єкти та явища (4) можуть також бути каузаторами відчуття твердості та її різноманітних конотативних відтінків (дискомфарту, різкості, обтяжливості тощо): (1) *hard feelings* – почуття образи, *hard treatment* – грубе поводження; (2) *hard grimace* – сувора гримаса, *hard gaze* – пристальний погляд; (3) *hard times* – тяжкі часи, *hard divorce* – обтяжливе розлучення, (4) *hard frost* – суворий мороз, *hard air* – холодне повітря.

Таким чином, прикметник **hard** приписується об'єктам зовсім іншої природи. Зсув значення відбувається в результаті метафоричного переносу, тобто переносу найменування з одного об'єкта на інший за принципом аналогії. Очевидно, що всі виокремлені нами приклади вживання прикметника **hard** у похідних значеннях з іменниками описують якусь денотативну ситуацію і пов'язані спільною схемою, котра відповідає прямому значенню: [пацієнс діє на агенса] – [ця дія породжує у агенса певні відчуття та реакції].

У переносному використанні тип впливу (взаємодії) буде іншим, але розподіл ролей зберігається, і **hard** буде характеризувати суб'єкта дії. При цьому активізується експерієнціальна семантика прикметника.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що ідея твердості актуалізується внаслідок тактильної взаємодії людини з об'єктами зовнішнього світу і при цьому значення прикметника можуть поєднуватися з іменником безпосередньо: а) як іманентна, природна властивість предметів або їхня тимчасова ознака або б) через суб'єкта, наділеного відчуттями, через його контакт з об'єктом. При цьому, абстрактна семантична зона похідних значень характеризується аналогічним способом номінації. Це підтверджує раніше зроблене припущення про те, що неоднорідна семантика прикметника **hard** може імплікувати різний зміст: з окремим набором денотатів виражати твердість, яка виявляється за умов реальної експлуатації предметів

(відбувається актуалізація функціональної семантики прикметника), а з іншим – більшою мірою активізувати експерієнціальний компонент, фокусуючи увагу на відчуттях, враженнях, реакціях суб'єкта.

Перспективним напрямом для майбутнього дослідження вбачаємо застосування квантитативних методів (критерію χ^2 -квадрат, коефіцієнта спряженості, кореляційного аналізу) для встановлення кількісного співвідношення агентивних та пацієнтних ознак у структурі значення прикметника.

Література:

1. Агалакова Т. Б. Становление лексико-семантического поля синестетических прилагательных в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т. Б. Агалакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/stanovlenie-leksiko-semanticheskogo-polya-sinesteticheskikh-prilagatelnykh-v-angliiskom-yazyke>.
2. Астапкина Е. С. Закономерности семантической деривации прилагательных осязательного восприятия (на материале русского, белорусского, английского и немецкого языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. С. Астапкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : referat.vak.org.by.
3. Кустова Г. И. О типах производных значений слов с эксперієнціальной семантикой // Вопросы языкознания. 2002. – С. 16-34.
4. Лаенко Л. В. Перцептивный признак как объект номинации : дис. ... докт. филол. наук / Л. В. Лаенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/perseptivnyi-priznak-kak-obekt-nominatsii>.
5. Левицкий В. В. Эксперієментальные данные к проблеме смысловой структуры слова // Семантическая структура слова. – М. : Наука, 1971.
6. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с.
7. Мерзлякова А.Х. Семантическая структура многозначных прилагательных. // Вестник Удмуртского ун-та 2007. – №5. – С. 115-122.
8. Carter S. Transform a hard wooden chair [...]; Tricks of the trade.(Features) / S.Carter // Sunday Mail. – 2011. – 25 September. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.highbeam.com/doc/1G1-267857055.html>
9. Laurance J. A hard chair equals a hard heart / J.Laurance // The Independent. – 2010. – 25 June. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.highbeam.com/doc/1P2-25252959.html>
10. Sparks K. All I want for Christmas is a vampire [Electronic resource]. – Access mode: http://readfreeonline.net/OnlineBooks/All_I_want_for_Christmas_is_a_vampire.html.
11. Vendler 1967 – Vendler Z. The grammar of goodness. // Z. Vendler Linguistics in philosophy. Ithaca, 1967. [русс. пер. в сб. Новое в зарубежной лингвистике, вып. X, 1981.]

Список лексикографічних джерел:

12. American Heritage Dictionary Fourth Edition. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2006. – 2075 p.
13. Collins English Dictionary and Thesaurus Version 1.0. – Collins Electronic Dictionary Data. – Harper Collins Publishers, 1992.
14. Dictionary.com [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.reference.com>.
15. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, Eleventh Edition [Electronic resource. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com>.
16. The Free Dictionary by Farlex [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.thefreedictionary.com>.

Озуй О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ПОЗНАЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті йде мова про середньовісньонімецькі позначення зеленого кольору та їх похідні. Визначивши їх семантичні структури на основі детального аналізу 18 свн. літературних пам'яток (з урахуванням 214 інших) автор приходиться до висновку про специфіку семантичного розвитку цих синонімічних слів.

Ключові слова: світло– та кольоропозначення; семема; семний комплекс.

В статье идет о про средневерненемецких обозначения зеленого цвета и их производных. Определив их семантические структуры на основании детального анализа 18 свн. литературных памятников (с учетом 214 других) автор приходит к выводам о специфике семантического развития этих синонимических слов.

Ключові слова: свето– и цветообозначения; семема; семный комплекс.

This article deals with MHG denominations of green color and their derivatives. On the basis of their defined semantic structures in 18 literature monuments (within other 232) the author comes to conclusion concerning the specifics of their semantic development.

Key words: light– and color denominations, sememes, sem complexes.

Вступ. Матеріали середньовісньонімецької літератури стали “улюбленим полем експериментальних досліджень” (Й. Тріп). Це стосується й німецьких кольороназв раннього та середнього періодів середньовіччя (які відповідають давньо – та середньовісньонімецьким періодам розвитку німецької мови: двн. і свн.), розглянутих в історикомовних дослідженнях Н. Козак [1], Ю. Ус [5], Д. Шідер [10] та ін., у т.ч. і автора статті [3] та ін. Середньовісньонімецьким світло– та кольоропозначенням (СКП) було нещодавно присвячено міжнародний симпозіум “Farbiges Mittelalter!” (Бамберг, ФРН, 1-5.03.2009), де піднімалися й проблеми зеленого кольору (R. Bergmann, R. Froschauer, S. Stricker; R. Suntrup, Ch. Meier-Staubach; B. Busmann, S. Trinks, B.U. Hucker та ін. [див. 7]).

Як засвідчує аналіз проблеми, попри досягнуті результати, обсяг опрацьованого текстового матеріалу в цих дослідженнях вимагає істотного збільшення, практика аналізу (особливо щодо семантики слів) – теоретичного поглиблення, а отримані дані – цілісної інтерпретації. Тому завданням цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз німецькомовних хроматичних позначень зі значенням “зелений” у ракурсі формування ономазіологічних стандартів і нової літературної норми упродовж 4 століть (XI–XIV ст.). На противагу попереднім, дослідження здійснюється через новий теоретичний конструкт, т. зв. “комплекси сем” на матеріалі численних текстів.

1. Особливості розуміння зеленого в середньовіччі. Зупинимось детальніше на розумінні хроматичного зеленого кольору (хвильовий діапазон 566–495 нм). Цей колір займає за довжиною хвиль проміжне місце між **синім** (495–436 н.м.) і **жовтим** (589–566 н/м) кольорами, відповідаючи за барвою звичній ономазіологічній опорі і давніх, і нових часів – зеленій траві.

Враховуючи цю специфіку зеленого, простежимо особливості семантичної структури та розвитку слова *grüne* на його позначення на матеріалі різних жанрів. Семантичні зміни відбуваються в семантичних структурах (системах) досліджуваних слів, що включають дериваційно поєднані між собою окремі значення (ЛСВ чи семемі). Семемі (С), в свою чергу, складаються із сем – відображених ознаках дійсності, які не мають корелятив у плані мовного вираження. За операційним визначенням [2, с. 21], семемі відповідає рубрика тлумачного словника, а семі – окреме слово з цієї рубрики. На нашу думку [2], слід виділяти ще одну категорію – семні комплекси (СК), які, відділяючись семіколоном (крапкою з комою), займає проміжне становище між семемою та семою, позначаючи зародження нового значення. Їх кількісне вивчення допоможе простежити за розгортанням семантики у відповідний період.

2. Матеріал дослідження та кількісні свн. показники. Кількісне вивчення масиву із 232 середньовісньонімецьких пам'яток (понад 10 млн. слів), що належать до відповідних історико-літературних жанрів (ранньо-клерикальна, докуртуазна перекладна література, героїчний епос, лицарський та куртуазно-епігонський романи, бюргерська література та містика), засвідчує високу вживаність зеленого у складі свн. поля світло– та кольоропозначень [3]. Зелений колір (виражений *grüne* і 4 похідними), поступаючись опозиції “білий – чорний” (4700 СВ 8 прикметників і 26 їх похідних – 1077 СВ 4 прикметників і 9 похідних) та позначенням “червоний” (1485 СВ *rôt* і 19 його похідних), цілком очевидно займає четвертий ранг (1086 СВ 5 прикметників).

Той же ранг зберігають позначення зеленого на матеріалі репрезентативної вибірки з 18 свн. творів (обсяг понад 1,5 млн. слів), де вони (разом із похідними) за своєю вживаністю були четвертими (300 СВ), поступаючись протиставленим позначенням білого, світлого та чорного, темного (2226 СВ 8 прикметників – 231 СВ 4 прикметників) та червоного (418 СВ). При цьому, за цією репрезентативною вибіркою, прикметник *grüne*, маловживаний у ранньоклерикальній літературі 1050–1100 рр. (2 СВ), з'являвся в докуртуазній літературі 1140–1160 рр. (12 СВ і 1 похідний СВ), менш активно в героїчному епосі (6 СВ) та регулярно в куртуазних творах 1185–1220–х рр. (45 СВ), зазнав розквіту у куртуазно-епігонській літературі 1220–1280–х рр. (202 основних і 3 похідних СВ) і продовжив вживатися в бюргерській літературі (11 СВ), будучи за наявною добіркою ігнорованим у містиці. І пізніше цей колоронім, досліджений для 16–19 ст. Ю.М. Ус [6], також змінював свої ранги. Якщо за кількістю слововживання у 16 ст. *grün*, як і в СВН, посідало ранг 4 (53 СВ), то в 17 ст. воно мало уже ранг 3 (42 СВ), у 18 ст. – ранг 4 (32 СВ), а в 19 ст. – ранг 3 (143 СВ).

Розглянемо детальніше семантику слів зі значенням "зелений" та прокоментуємо особливості їх мовного та соціокультурного вжитку.

3. Семантичний аналіз *grüne*

3.1. Проведемо зіставний аналіз ужитку позначень зеленого кольору у 18 ключових творах відповідних історико-літературних жанрів, зіставляючи їх ужиток із даними для всього СВН (у 232 досліджених пам'ятках обсягом вибірки понад 10 млн. слів). Основне кольоропозначення *grüne* 'зелений' (герм. **grōniz*) відоме в німецькій мові від давньоверхньонімецького періоду, коли прикметник *grūoni* уживався у значеннях 'зелений; темний, темно-зелений'.

У СВН прикметник *grüne* мав емпатичний ужиток, завдяки чому він здобув у граматичному відношенні вищу та найвищу ступені порівняння. Вища ступінь прикметника, чи компаратив, відносно часто з'являлася у характерних виразах: *ez schein noch grüener denne ein gras* (22: W Tro. 25354), а суперлатив *allergrüenest* (1 СВ) не був занадто вживаним. Позначення зеленого з'являлися як у предикативі, так і в атрибутивній позиції, маючи флективні та нефлективні форми, часто застосовані для римування: *daz kleit was grüne alsam ein klē* (22: W Tro. 39304) – *ein grüner samīt* (12: Ene. 1077) – *mange decke snewize, gel, brun, rot, grünen unde blā* (20: S Tr. 555) – *mit tugenden gruene* (15: jT. 3780, 3).

3.2. За двн. взірцем прикметник **grüne** (у формах: *grien*, *grōn*, середньонім. *grüne*, а також його похідні) виражали й надалі у СВН, в основному, семему "зелений" (за кольором), що, однак, включала різнотипні семні комплекси:

С.1 "зелений" (270 СВ):

(1a) СК1а "зелений" (як природний колір рослинності: 25%): *gras an eine schōne wisen breit, lank unde grüne* (12: Ene. 11613-11614);

(1б) СК1б "зелений" (як рослинний колір тогочасних модних тканин): *dar ûffe ein grüner samīt / nâch ir lîbe wol gesniten* (12: Ene. 1077);

(1в) СК1в "бархатисто-зелений" (як колір тогочасної модної одежі): *ein kolter dar ûffe lach / von rôtem samîte. / mit grûnem cimîte* (12: Ene. 9301-04);

(1г) СК1г "темно-сіро-зелений" (кольору мармуру чи граніту) (3 СВ): *drī palas wîte unt einen sal wol getân / von edelem marmelsteine grüne alsam ein gras* (17: Nlb. 404,2-4); *dar ûfe lâgen steine grüne sam ein gras* (17: Nlb. 436,2).

(1д) СК1д "світло-зелений" (кольору яшми) (2 СВ): *Der übermüete Hagene leit über sīniu bein / ein vil liehtez wāfen, ûz des knopfe schein/ ein vil liehter jaspes, /grüener danne ein gras* (17: Nlb. 1783,3);

(1е) СК1е "зодягнутий в зелене" (за правилами геральдики / символіки): *von Graswalt des gruenen: der ist gelich der meie varwen heide* (15: jT. 4920,2);

(1є) СК1є "блискучо-зелений" (6 СВ): *ûf sīnem schilde und an der wât. noch grüener denne ein smârât* (13: E Parz. 14,20); *was ouch ein grüenez achmardī* (13: E Parz. 36,29); *diu schein grünen als ein venchelkrût* (21: W Part. 3714);

(1ж) переносний СК1ж "зелений, позеленілий" (як колір шкіри внаслідок негативних емоцій: страху): *si wart [vor schrecken] noch grüener danne ein gras* (9: FRAGM. 42);

(1з) переносний СК1з "зелений" (як колір шкіри внаслідок негативних емоцій: заздрощів): *Gel, grün, weitîn daz sol diu nît-varwe sîn* (за: Filatkina: 7);

(1і) переносний СК1і "зелений; недобрий, недоброзичливий" (як колір шкіри, властивий людям з недобрим, негативним характером): *welches menschen varb grünen ist oder swarz der ist pæser site* (9: MGB. 43,15); *mîn herze daz wirt grüne* (9: APOLL. 2020);

С.2 "той, хто виділяється, набувши свіжих сил; (переносно) свіжий" (15 СВ): *guotiu werc diu dâ grünen wâren vor dem zarten got* (9: GRIESH. 2,102); *Manic dinc sich über jâr grüne beheltet* (18: T Ren. 15139);

(2a) СК2а "жвавий, свіжий": *die wîle ich stuont in prîses kraft:/ der sît nû ledec, unz ich bezal / dâvon mîn grüneniu vreude ist val./ mîn sol grôz jâmer alsô phlegen, / daz herze gebe den ougen regen* (13: E Parz. 330, 18-23);

(2б) СК2б "свіжий; блискучий, незахмарений": *wil dennez alter tumpheit üeben / und lûter site trüeben, /dâvon wirt daz wîze sal /und diu grüne tugent val,/ dâvon beklîben möhte / daz der werdekeit töhte. / möhte ich dirz wol begrüenen* (13: E Parz. 489, 9-11);

(2в) СК2в "свіжий, посвіжілий": *... die besten (berlin), die man in drierleie tugende erkande:/ si machent menschen reine an kuesch, und herzen kuene./ ist sin gemuete seine und toup, daz machent si mit tugenden gruene* (15: jT. 3780, 3).

С.3 "свіжий": *frisch, roh* (8 СВ):

(3a) СК3а "свіжий; неіспитий, сирий": *grüenez vleisch* (9: ERACL.); *grüne als rohes fleisch, recens* (9: VOC. 1482);

(3б) СК3б "свіжий; живий": *grüne vische*, як протиставлення до засолених чи копчених риб: *gesalzen* (9: CHR. 2. 334, 23. STZ. 663);

(3в) СК3в "свіжий, незасохлий": *grüne rôsen*, як антонім до *dürre* (9: MGB. 345,20);

(3г) СК3г "живий, несухий": *Die ander liute machent frô / Nâch irem tôde und als ein strô / Dorret ir grüenez herze ûf erden: / Wenne sol irs leides ein ende werden? / Mînes lebens ir manigen hie verdrüzet,/ Der doch mînes tôdes niht vil geniuzet* (18: T Ren. 21413-21418);

С.4 "зелений" (як символічний колір радості: *als farbe der heiterkeit u. Freude*: 3 СВ): *grön ist ain lust dem herzen, grön vertreibt smerzen* (9: HÄTZL. 2. 20,103); *diz künicrîch er löste /mit einer staeten süene. /sîn herze in fröuden grüne und allez sîn gemüete* (21: W Part. 6589-91);

C.5 “зелений” (як символ розквітаючого кохання в лицарських міннезангу та куртуазному романі (2 CB): *frou Liebe treit ein grünen kleit, ein grünen baldekîn* (9: ALTSW. 29,34. 45,1); *swaz durre an sînem herzen ist, daz wirt von mir hie grüne getriuwer degen küene* (21: W Part. 10457);

C.6 “страждаючий, покаянний” (як колірний символ бюргерства: 2 CB): *Diu riuwe bediutet daz grüne gras* (18: T Ren. 132); *Diu grüne varwe bediutet die nôt* (18: T Ren. 24116).

3.3. Деривація. Семантичне домінування семими 1 як кольору вегетації підтверджує й деривація. До свн. словотвірного гнізда із компонентом *grüne* – належали 12 слів: 2 іменники (*grüendonstag* “чистий четвер перед Великоднем”; *grüne* “зелень”) і 4 дієслова (*grüenen, begrüenen, vergrüenen, uber gruenen*), 5 прикметників (*allergrüenest; grasgrüne, klêgrüne, loupgrüne, tunkel-grüne; grüne-var*) і 1 прислівник (*grüne*).

Серед прикметників значення “зелений” виражали як найвища ступінь прикметника *allergrüenest*, так і складні прикметники, що містили в своїй основі вихідне *grüne* ‘зелений’, диференціюючи відтінки забарвлення першими компонентами: *tunkel-grüne* ‘темнозелений: *dunkelgrün*’, де прикметник *tunkel* надавав хроматичному зеленому темного відтінку; *grasgrüne* ‘зелений як трава’ (6 CB), *klêgrüne* ‘зелений як конюшина’ (2); *loupgrüne* ‘зелений як листя на дереві’; *grüne-var* ‘зеленого забарвлення’ тощо. В основі прикметників 2-4 лежали характерні порівняння, що засвідчують характерні приклади: *ein grasegrüener papigân*: папуга кольору трави (21: Part. 31682); *und der grasegrüne klê* (21: W Part. 20545) – *genuoge man gehütet mit loupgrünen esten*: достатньо закриваються гілками, покритими зеленою листвою (20: Tr.599).

Якщо *grüendonstag* отримав термінологічне значення, то іменник *grüne* визначав характерну зеленяву як колір вегетуючої рослинності: *alsus der werde junge viel tot zuo der grüne*: так гідний юнак упав мертвим на зелень (=зелену траву) (15: jT. 1352,1).

Як дієслово (просте та похідне), так і віддієслівні дієприкметники в основному виражали колірне значення: *daz velt was gar vergrüenet*: поле зазеленіло (13: E Parz. 96,15); *die reben stark von golde waren uber grüne*: бруньки віддавали зеленим кольором на фоні золота (15: jT. 402,1). Поряд із тим, свн. дієслівні форми дедалі більше тяжіли до вираження семими 2 “набути свіжих сил; освіжити”: *diu grüne tugent val, ... möhte ich dirz wol begrüenen* (13: Parz. 489, 11-13); див. *diu grünenet nu von den vil lieben meren* (15: jT. 1074, 3),

Як бачимо, морфологічні похідні, чи деривативи, продовжували зберігати семантику зеленого, розширившись лише семемою 2, що засвідчує несталість утворення інших семем.

4. Лінгвістичний та соціокультурний коментар.

4.1. Контекст та консолідація. Аналізуючи опрацьований матеріал, зазначимо, що прикметник(и) на позначення зеленого кольору виступають означеннями до близько 70 іменників, які відносяться до різноманітних семантичних підкласів. Це: (а) позначення рослинності (*boume, clê, crût, gras, loup, louch, wûrce* та ін.) чи місця, на яких вона проростає (*anger, velt, gevilde, heide, plân, walt, wise*); (б) (дорогоцінне) каміння відповідного кольору (*smârât, smarag, jaspes, prasem; marmelstein*); (в) зелені птахи (папуга: *sitticus, pâpigan*); (г) вироби: тканини (*samît, side, cindâl*); одяг (*rock, wât*); матерчаті вироби (*banier, colter, vane*); військові обладунки (*schilt, wâpenkleit*); (д) позначення барви (*varwe, gevar*); (е) імена або позначення лицарів чи князів (*ritter*); (є) абстракції (*tugent, fröuden; herze; riuwe, nôt*) тощо. Іменники семантичного підкласу (а), що складають онемасіологічну базу чи прототипну основу, займають понад 55% загальної вибірки, істотно випереджуючи інші прототипні складові – сукупно 3% для класів (б) і (в) дорогоцінне каміння та птахи. На позначення виробів зеленого кольору (підклас г) припадає ще 35%, а інші підкласи (д, е, є) – лише 7 відсотків, і то за рахунок позначень барви (*varwe*).

4.2. Розглядаючи мовні особливості колірної ужитку (на основі встановленої семантики), звернемося й до соціокультурних обставин, що значною мірою зумовили вживання позначень зеленого. Загальновідомо, що активний ужиток зеленої барви пояснюється багатою рослинністю, властивою для Європи, покритої густими зеленими лісами, де (на противагу жовтому кольору Азії) провідна роль належала зеленому кольору вегетації (лат. *vegetatio* ‘проростання рослин’). Вегетація як активна життєдіяльність рослинних організмів забезпечувалася фотосинтезом світлової енергії в енергію хімічних зв’язків органічних поєднань, що через синтезування циклічного порфіріну (з атомами Mg) призводила до відкладання хлорофілу як зеленого пігменту у внутрішньокліткових хлоропластах рослин [див. 4, с. 1447].

Тому за вивченим матеріалом, характерною онемасіологічною прототиповою опорою для свн. позначень зеленого були, в першу чергу, назви рослин, які завдяки хлорофілу мали зелений колір (*gras, kle, loup*). Як правило, вони появлялися в типових порівняннях: *grüne also ein gras* (11: Axs. 3563); *grüener danne cle* (20: S Tr. 15826); *grünen als ein venchelkrût* (21: W Part. 3714); *grünen als ein linden loup* (21: W Part. 12012) тощо. Тому в складі складних прикметників типу *grasgrüne, klegrüne, loupgrüne*, що виникли на основі стягнення звичного порівняння, перші – іменникові – компоненти (*gras-, kle-, loup-*) зберігалися як еталон порівняння. До того ж вони виконували інтенсифікаційну функцію – підсилювали (і одночасно уточнювали) колір зелені. Характерними прикладами забарвлення переважно інтенсивного зеленого кольору були рослини та квіти: *cle* (20: S Tr. 15826); *manic scône blûme gele unde grüne* (11: Axs. 6773); *gruoniu zwî* (16: K.Ch. 5470); *grüne viehten und grüne tannen* (18: T Ren. 15131). Відповідно антонімічним протиставленням до зелених рослин, переповнених життєвими соками, що забезпечували їх свіжість (*grüne rôsen*), стало позначення сухості – *dürr* (9: MGB. 345,20).

Завдяки природній вживаності примітний зелений колір став у той час базовим. У Середньовіччі, зокрема, вважалося, що веселка складається з трьох кольорів – *gelb, grün, rot* [6, с. 56]. Від докуртуазної (1100-1180) до пізньоєпігонської літератури 1280-х рр. продовжував зберігатися улюблений контраст червоної крові на зеленому полі: *mit sinen snellen iungelingen ... den grünen anger maht er rot: / der haiden gelac so uil fuor im tot* (19: Rol. 8206). Колір увійшов у склад тодішніх фразеологізмів: *Man spricht: si der merze grüne*: хай березень зеленіє! Хай справи розквітають! (18: T Ren. 12497).

На яскраво-зелений колір, подібний до кольору хлорофілу, спиралися й інші середньовішньонімецькі порівняння з екзотичними птахами, завезеними в епоху античності та середньовіччя з Африки: *noch grüener danne ein siticus* ("папуга") *was ir ein samît an geleit* (21: W Part. 6937); *ein grasegrüener papigân* ("папуга") (21: W Part. 31682).

З часів ДВН характерними базами зіставлення були дорогоцінні камені. Якщо опал був характерним позначенням жовтого, то синій лазур(ит) та синій сапфір протиставлялися зеленим каменям: смарагду: *smârât* (15: jT. 1689,2), яшми: *jaspes* (17: Nlb. 1783,3) та, інколи, мармуру: *marmelsteine* (17: Nlb. 404,3; 436,2). Саме ці камені, поряд із позначенням рослин, стали прототипною базою зеленого кольору. Смарагди (від грец., єгип. *smaragdos*, санскр. *zammorod*) – прозорі кристалічні берили, що завдяки домішкам хрому чи ванадію мали яскраво-зелений колір, вважалися в середньовіччі могутніми талісманами, що охороняли від злих чар та мали надавати мудрість їх володарям. Сучасні психологи вважають, що смарагди завдяки заспокоїливому зеленому кольору стабілізують нервову систему та концентрують думку. Словом "яшма" (грец. *jaspis* "пістрявий"), якою нині називають непрозорі види кременистого кварцу, забарвлені окислами заліза та магнію, у давнину та середньовіччя позначали (напів-)прозорі халцедони, як правило, зеленого кольору (хризопрази). Таку "яшму" вважали надійним оберегом, символом мужності, та як амулет вставляли у руків'я мечів, шоломи та пояси [див. 5, с. 76-78; 157-159]. Різновидом зеленої яшми був згадуваний у СВН "празем": *ein prasem grüne alse ein gras* (12: Ene. 2510). Мармур *marmelsteine* (грец. *marmaros* "блискучий камінь"), результат перекристалізації вапняків і доломітів, легко полірувався, підкреслюючи різне забарвлення та гарні узорі [4, с. 840].

Загалом, за спостереженням Д. Шідер [10, с. 44], позначення зеленого як атрибут дорогоцінного каміння (та іншого придворних прикрас) часто з'являлося у складі "формулоподібних порівнянь" (im Bestande des formelhaften Vergleichen) із природними феноменами: (*grüen alsam ein gras / klê*), причому цим каменям крім зеленого не надавалося жодної іншої барви (наприклад, лише в Nlb зафіксовано 4 слововживання зелених каменів). Свн. лицарська література, сповнена тенденцією до ужитку блискучих барв, багата й на позначення смарагду: *noch grüener denne ein smârât* (13: E Parz. 14,20); *ein grüenez achmardî* (13: E Parz. 36,29); *smarak fur gruene tuere* (15: jT. 358,2). *smarag gruener varwe* (15: jT. 1371, 2); *mit einem edilen steine, daz was ein smaragdûs grüne* (12: Ene. 611-7612). Певний час спостерігалось ототожнення цього каменю з яшмою, що мало місце завдяки вкрапленням в кременисту породу зеленого прозорого халцедону. Цей яскраво-зелений колір халцедону, мабуть, допоміг Крیمгільді ідентифікувати блискучий камінь (очевидно, хризопраст), що належав її коханому Зігфриду, як вставку-амулет на зброї його вбивці – Гагена: *Der übermüete Hagene leit über sîniu bein / ein vil liehtez wâfen, ûz des knopfe schein/ ein vil liehter jaspes, /grüener danne ein gras. Wol erkandez Kriemhilt, daz ez Sîfrides was* (17: Nlb. 1783,3). Тоді ж через непрозору яшму відбулося середньовічне перенесення зеленого кольору на мармур: *dri palas wîte ... von edelem marmelsteine grüne alsam ein gras* (17: Nlb.404,3; див. 436,2; Tr. 16715).

Зелений колір став властивий модним тканинам аристократії: *бapxam* – *samît beide grüne unde rôt* (11: AxS. 6054; 13: E Parz. 610,5); арабський *шовк* (2 СВ) – *arâbischen sîden grüen alsam der klê* (17: Nlb. 362,2); *сандал* чи *шовк-тафт* – *cindâl grüne als ein gras* (12: Ene. 7337-38) (it. *zindalo*, afr. *cendal*, 'Zindel, Taffet') (13 Parz. 579, 17); *grünet cimate* (тканина, тканина подвійною ниткою) (12: Ene. 9301-04).

Характерними виробами з тканини були: (а) одежа: *roc, wât, wâpenroc*; (б) ткани вироби: *ein kolter* (повстяне та шерстяне одягло) ... *mit grünet cimate* (12: Ene. 9301-04) чи (в) прапори, за зелено-білим забарвленням мусульманського походження: *g. haiden ... uanen* (19: Rol. 8180). Як зазначалося, колір тканин чи одягу на цей період стандартно порівнювався з травою: *daz kleit was grüne alsam ein klê* (22: W Tro. 39304); *samît grüne als ein gras* (13: E Parz. 610,5); *roc; grüener danne cle*, (20: S Tr. 15826; 13: E Parz. 498, 11). Крім тканин, розфарбованих природними барвниками, цей модний колір мали й предмети: *цуми* – *schilt grüen als ein linden loup* (21: W Part. 12012), і *панцири*, і різнобарвні *гудзюки* – *knopfelin: gel, blâ, grüne, brûn und rôt* (14: G Hbr. 201), etc.

Завдяки своїй помітності маркантний зелений колір здобув і геральдичне навантаження (див. 1е). Як відомо, у середньовіччя кольори (поряд із фігурами) стали виключно важливими елементами гербів, предметом науки про герби – геральдики. Для двору як "соціального простору", тобто для слуг, воїнського почту, герольдів було важливим мати одяг, однотонний з одягом сюзерена, чи носити його кольори та герби, чим підкреслювалася приналежність до певної групи. На цій основі у пізньоепігонських творах фіксувалися часте як колірне (на ілюстраціях), так і словесне (у тексті) зображення лицарів, зодягнутих у зелене.

Кольоропозначення "зелений" виражало в середньовіччі негативні психосоматичні реакції, що через звушення лицевих капілярів спричиняли зміну забарвлення лица (*menschen varb*). За переносним ужитком (з позначенням "барва лица" чи "серце") у 1220-х рр. утвердилися відповідні семні комплекси "позеленілий від заздрощів" (СК1з) та "зелений; недобрий, недобррозичливий" (як колір шкіри, властивий людям з недобрим, негативним характером) (9: MGB. 43,15; СК1з). Певним підтвердженням цьому є свн. загадка 1220-х., де згаданий жовто-зелений диво-звір явно реалізує символічне значення нещирості, заздрості та злоби, та вислів-шпрух, що жовте та зелене є кольорами заздрощів [за: 7].

3. У куртуазній літературі 1185-1220 рр. загальні вегетаційні характеристики, що лежали в основі вихідної семми 1 (див. *grüeniu vreude, tugent*) (с.-лат. *recens*), було метафорично перенесено на абстрактні характеристики нової життєвої сили (семма 2) [8, с. 141]. В результаті цього перенесення утвердилася семма 2 "той, хто виділяється, набувши свіжих сил; свіжий" (15 СВ), яка, як правило, стосувалася моральних якостей людини (див. 2в): *gruene* (15: jT. 3780, 3). У цьому випадку КП *grüene* характеризувало типові іменники: *werc, vreude, tugent*, як правило, у конструкції *grüne werden* "sich erholen, zu kräften kommen" (9: HERB. 8234; GRIESH. 2,102). Характерним антонімічним протиставленням для цього значення став світловий контраст "процвітаючий – блякий" (*vreude, tugent : grüeniu – val*), звично підкреслений дієслівним контрастом *trüeben – begrienen*: (13: E Parz. 330, 18-23; 489, 9-11). Цю нову якість було, на нашу думку, покладено в основу семе-

ми 4 “веселий”, і в основу символу назриваючого кохання (семема 5). У бюргерській літературі, що заперечила ідеї лицарства, епізодично появилася антонімічна (до С.4) семема 6 “сумний”, очевидно, викликана характерною середньовічною асоціацією із зеленим кольором могил: *Der sarc was grüne alse ein gras* (11: AxS. 3563).

4. У бюргерській літературі прикметник мав неабстрактний ужиток. У цьому вжитку прикметник застосовувався як на позначення свіжих, незасохлих рослин (з антонімічним протиставленням *Dorret – grüenez* (18: T Ren. 21413-21418) (С. 4), так і на позначення „сирій: roh” (С.4: *grüne vische*). Це значення, на противагу лицарським семемам 2, 4 і 5, збереглося в сучасній німецькій мові.

Висновки. Отримані результати уможливили наступні висновки:

У середньовіжній німецькій літературі прикметник істотно розширив характерну сполученість (з 2 до 8 семантичних підкласів) і в такий спосіб свою семантичну структуру (з 1 до 6 семем), проте зі зміною суспільних цінностей, що постали з втратою лицарством своїх чільних позицій, втратило 4 із 6 семем. Протягом СВН нові семени появилася, як правило, у час розквіту лицарства (при цьому приблизно 50 років припадало на ствердження 1 семени). За дослідженням Ю.М. Ус, у німецьких народних піснях 16-17 ст. прикметник *grün* есплікувався лише у прямому значенні як колір рослин, внаслідок чого виявлені нами свн. семени 2, 4, 5, 6 більше не проявлялися. Натомість у джерелах 18-19 ст. семантика лексеми істотно розширилася. Так, у 18 ст. *grün* могло уживатися в негативному значенні (‘отруйний’), а *grüne Seite* “лівий бік” (біля серця як органу життя) утворило усталене словосполучення, в якому переосмислене *grün* втратило сему кольору. У лексикографічних джерелах 18 ст. зафіксовано ще дві нові семени: *grün* як ‘unreif’ та *grün* як колір надії [6, с. 124]. У перспективі доцільно зупинитися на функціонуванні прикметника у 20 ст.

Література:

1. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т. Б. : Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 197 с.
2. Мельник Р., Огуй О. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням “стараний” / Руслана Мельник, Олександр Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Левицький. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 267: Германська філологія. – С. 20-33.
3. Огуй О. Відхилення в теорії кольоропозначень Берліна-Кея (на матеріалі середньовіжній німецької мови) // Перспективи німецької мови та германістики в Україні / Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів (16-17 жовтня 2009 р.). – Чернівці : “Книги ХХІ”, 2009. – С. 79-81.
4. Советский энциклопедический словарь / за ред. А.М. Прохорова. – 3. изд. – М. : Сов. Энцикл., 1984. – 1600 с.
5. Стоун Дж. Все о драгоценных камнях. – СПб : Кристалл; М. : Оникс, 2005. – 176 с.
6. Ус Ю. М. Розвиток системи кольоро- і світлопозначень у німецькій мові XVI-XIX століть: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 258 с.
7. *Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters: 13. Symposium des Mediävistenverbandes 1.-5. März 2009. Programm und Abstracts.* – Bamberg : ZeMas, 2009. – (S.17-50). – In: www.farbiges.mittelalter.de
8. Fritz G. Bedeutungswandel im Deutschen. Neuere Methoden der diachronen Semantik. – Tübingen : Niemeyer, 1974. – IX, 126 S. /GAH 12
9. Lexer M. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* / Lexer: In 3 Bd-n. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872-1878. – Stuttgart: S. Hierzel, 1992. – Bd. 1. – 2262 s.
10. Schieder D. *Farbe und Licht im Nibelungenlied: ein Beitrag zu Sprache und Stil des Nibelungendichters.* – Berlin: Albert-Ludwigs-Universität, 1962. – 135 s.

Досліджена ілюстративна література (з типовими скороченнями)

11. (AxS) – Lamprechts Alexander; nach den drei Texten, mit dem Fragment des Alberic von Besancon und den lateinischen Quellen hrsg. und erklärt von Karl Kinzel. – Halle a. S.: Buchhandlung des Waisenhauses, 1884. – 200 S. (= Germanistische Handbibliothek; Bd. 6: Strassburger Fassung)
12. (Ene.) – Heinrich von Veldeke: Eneasroman, nach dem Text von Ludwig Ettmüller, ins Nhd. Übersetzt, mit einem Stellenkommentar und einem Nachw. v. Dieter Kartschoke. (= Reclams UB 8303). – Stuttgart, 1986. – 200 S.
13. (E Parz) – Eschenbach Wolfram von. Parzival // Eschenbach W. v. Werke /Hrsg. von K.Lachmann. – 6.Ausg. – Berlin; Leipzig: W. de Gruyter, 1926. – S.13-388.
14. (G Hbr) – Gartenaere Wernher. Meier Helmbrecht: Mittelhochdeutscher Textdruck mit einer mittelhochdeutschen Übertragung von J.Pilz. – Berlin: VEB Volk und Wissen, 1957. – 173 S.
15. (jT) – Albrechts von Scharfenberg Jüngerer Titurel. Nach den ältesten und besten Handschriften kritisch hrsg. von W. Wolf (Band I und II/1,II/2) u. v. K. Nyholm (Band III/1,III/2). (=Deutsche Texte des Mittelalters, Bände XLV, LV, LXI, LXXIII, LXXVII; Berlin 1955-1992)
16. (KChr.) – Die Kaiserchronik nach der ältesten Handschrift des Stiftes Vorau / Hrsg. v.J. Diemer. – Wien: Utrecht, 1849. – 430 s.
17. (Nib.) – Der Nibelunge Noth und die Klage. Nach der ältesten Übersetzung /Hrsg. von K.Lachmann. – 12.Abdr. – Berlin: Reimer, 1901. – 297 S.; cf. Das Nibelungenlied / Hrsg. v. H.de Boor nach K.Bartsch. – 22. rev. Aufl. – Mannheim 1988. – 297 s.
18. (T Ren) – Hugo von Trimberg. Der Renner /hrsg. v. Gustav Ehrismann. –Tübingen 1908-1912. – Band I-IV.
19. (Rol) – Das Rolandslied /Hrsg.von K.Bartsch.– Leipzig: Brockhaus,1874. – XXII, 382 s.
20. (S Tr) – Gottfried von Strassburg. Tristan und Isold / Hrsg. von Friedrich Ranke. – Berlin, 1958. – 200 s.
21. (W Part) – Würzburg Konrad von. Partonopier und Meliur; Turnei von Nanthez; Sant Nicolaus; Lieder und Sprüche /Aus dem Nachlasse von F.Pfeffer und F.Roth Hg. von K.Bartsch. – Wien: Braumüller, 1871. – XVI, 434 s.
22. (W Tro) – Konrad von Würzburg: Der Trojanische Krieg / Hrsg. v. Adelbert von Keller. – Stuttgart, 1858. – 400 S.

Орел І. І.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В УТВОРЕННІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У розвідці описуються типи смислоутворюючих компонентів, які забезпечують національно-культурну маркованість фразеологічного значення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, смислоутворюючий компонент, національно-культурна семантика.

В статье рассматриваются типы смыслообразующих компонентов, которые обеспечивают национально-культурную фразеологическую семантику.

Ключевые слова: фразеологическая единица, смыслообразующий компонент, национально-культурная семантика.

The following meaning-formative types of components which provide national and cultural markedness of phraseological meaning are described in the research.

Key words: phraseological unit, meaning-formative component, national and cultural semantics.

Вивчення взаємодії мови й культури виступає на сьогодні актуальним напрямом досліджень багатьох наук, зокрема лінгвокультурології, етнолінгвістики, фольклористики, фразеології тощо. Думку про те, що мова й культура взаємодіють, було висловлено В. Гумбольдтом ще на початку XIX століття. Ідеї В. Гумбольдта продовжили Е. Сепір та Б. Уорф, які вважали, що мова творить національну картину світу (далі – НКС), від якої залежить не лише мислення народу, але і його світогляд. НКС кожного етносу відображаючись у мовній картині світу, визначає різну духовну й культурну своєрідність колективу мовців [1, с. 320].

У процесі розвитку фразеології багато досліджень присвячено вивченню способів творення ФО (О.О.Селіванова, С.Н.Денисенко), способів збереження і шляхів передавання НКІ засобами ФО (В.І.Гаврись, Н.Фischer), стилістичних властивостей ФО (М.П.Брандес, Е.Riesel), функціонування фразем (Н.Н.Амосова, І.С.Гнатюк). Проблеми передавання національно-культурної інформації (далі – НКІ) засобами ФО присвятили свої праці Д.О.Добровольський, О.П. Пророченко, В.М. Телія та інші дослідники. Проте зазначене питання лишається недостатньо вивченим і тому актуальним у сучасних мовознавчих студіях. Не дослідженими у повному обсязі є способи творення національно-культурної семантики ФО. Мета нашої розвідки – виявлення типів смислоутворюючих / стержневих компонентів ФО, які передають НКІ у фразеологічному значенні (далі – ФЗ).

Наявність НКІ в ФЗ забезпечують національний і культурний компоненти [2; 3]. В.Г.Гак пропонує розмежовувати культурну й національну специфіку значення ФО. Під культурною специфікою ФЗ вчений розуміє співвіднесення семантики ФО з елементами матеріальної та духовної культури народу, його історії, природно-географічного середовища, в якому він живе, вірувань, звичаїв тощо [2, с. 260-261]. Національна специфіка ФО дещо ширша, тому що зумовлена двома чинниками: об'єктивними (відображення в значенні ФО реалій, притаманних існуванню даного етносу та відсутніх у житті інших народів) та суб'єктивними (довільність у виборі мовних знаків у різних мовах при вербалізації одного поняття) [2, с. 260]. Одне і те саме поняття може бути виражене в національних мовах ФО з різним компонентним складом, який вербально репрезентує різні національні образи, що й свідчить про національну специфіку ФЗ. Наприклад, поняття "ніколи": нім. мова – *zu Pfingsten auf dem Eise* (досл.: коли Трійця буде (святкуватись) на льоду), *wenn Ostern und Pfingsten auf einem Sonntag zusammenfallen* (досл.: коли Великдень і Різдво припадуть на одну неділю); англ. мова – *When pigs fly* (досл.: коли свині літатимуть), *when the Ethiopian changes his skin* (досл.: коли ефіоп поміняє свою шкіру); рос. мова – *После дождичка в четверг, когда у пруда зацветет резеда*; укр. мова – *коли рак на горі свисне, коли неділя буде в суботу, на турецький Великдень*.

Ми поділяємо думку дослідників (М. Ф. Алефіренко, Є. М. Верещагіна, С. Н. Денисенко, М. В. Жуйкової, В. Г. Костомарова) про те, що ФЗ передає НКІ, тобто інформацію про культуру в межах етносу. Більша частина ФО сучасної німецької мови створена народом. Тому більшість німецьких ФО передають НКІ – інформацію про матеріальні й духовні цінності народу.

НКІ в семантиці ФО може бути пов'язана з прадавніми пластами культури – віруваннями, традиціями, звичаями, промислами, ремеслами тощо. ФО передають НКІ, яка представляє собою накопичений віками народний досвід, пов'язаний із стародавніми духовними і матеріальними цінностями, основою культури етносу. Наприклад: вірування: *mit St. Florian reden* – (розм.) *підпалити щось*, (досл.) *розмовляти зі Св. Флоріаном* (Св. Флоріа вважається покровителем пожежників); звичаї, традиції: *geschmückt sein wie ein Pfingstochse* – (розм., фам., зневажл.) *бути одягнутим без смаку*, (досл.) *бути прикрашеним як бичок на Трійцю* (ФО походить від традиції наряджати корів вінками під час першого вигону стада на пасовисько, що припадає на перший день Трійці); промисли: *Das ging bis in die aschgraue Pechhütte* – *це може привести невідомо куди. "Aschgrau"* – означає "дуже далеко"; (досл.) *сірий від попелу*. Смолокурня (*Pechhütte*) символізує дуже віддалену місцевість у лісі, звідки важко було доставляти деревину. Тому дерево переробляли на смолу або деревне вугілля на місці вирубки.; господарство: *etw. glimmt unter der Asche* – *щось жевріє (ненависть, надія)*, (досл.) *щось тліє під попелом* (ввечері вогонь засипали попелом, який вранці розгрібали і використовували вуглики, що не догоріли.).

У ході історичного розвитку суспільства утворилися фрагменти НКС, які слугують поштовхом для виникнення сучасних сталих одиниць (політика, економіка, спорт, техніка тощо). Ми вважаємо, що ФО, пов'язані з указаними фрагментами НКС, можуть передавати НКІ, володіти національно-культурною семантикою, якщо компонентом таких ФО виступають назви національно лакунарних понять (імена політиків, видатних людей, артефакти тощо). Наприклад, ФО, що відображають політичне життя: *Er ist kein Bismark*. – (розм.) *хорошим політиком його не назвеш*, (досл.) *він не Бісмарк*. ФО пов'язана з іменем Отто фон Бісмарка, першим канцлером Німеччини (1847-1888 рр.), який прославився як політик.; *Marx ist die Theorie, Murks ist die Praxis!* – (за-стар.) *Маркс у теорії, а на практиці – вкрасти!* ФО пов'язана з пропагованою К. Марксом ідеологією.

В основі внутрішньої форми сучасних ФО знаходяться образи, що відображають, як правило, новітні реалії. Більша частина таких ФО володіє національно маркованою семантикою, тому що суб'єктивно (за В.Г.Гаком) відображають “артефакти цивілізації” [4, с. 245]. Наприклад: ФО, що відображають політичне життя: *für jemanden Partei ergreifen* – (розм.) *підтримувати когось, стати на чийсь бік*, (досл.) *взяти / обрати для когось партію*; ФО, відбивають банківську сферу: *außer allem Kredit sein* – (розм.) *втримати довіру*, (досл.) *бути поза кредитом*; ФО, що відтворюють розвиток науки і техніки: *wie ein Auto gucken* – (розм.) *выглядати здивованим*, (досл.) *дивитися як автомобіль*, (укр.: *робити круглі очі*); *Ein alter Mann ist doch kein D-Zug* – (розм.) *старші люди не можуть дуже швидко рухатися*, (досл.) *старший чоловік не швидкий поїзд*, (пор. з укр.: *хтось не ракета*); ФО, пов'язані з сучасним промисловим виробництвом: *Hier herrscht vielleicht ein Betrieb*. / *Hier herrscht immer starker Betrieb!* – (розм., жарт.) *тут панує позсвавлення*, (досл.) *тут мабуть панує підприємство / тут завжди панує сильне підприємство*; ФО, що відображають спорт: *Die Arschkarte ziehen* – (розм.) *щось неприємне*, (досл.) *витягнути карточку із задньої кишені штанів*. ФО походить із гри у футбол. Суддя показує жовту карточку гравцям, витягаючи її із задньої кишені.; ФО, які пов'язано з громадським транспортом: *Du bist wohl in der U-Bahn geboren!* – (розм., жарт.) *Ти що в метро народився!* (так кажуть тим, хто не зачінає за собою двері).

Широко використовуються в сучасній німецькій мові цитати відомих людей, афоризми, які ми слідом за І.І.Чернишевою, М.Д.Степановою відносимо до фразеологічного фонду німецької мови. Наприклад: *Dazu hat Buchholz kein Geld* – (розм.) *це для когось надто дорого*; (досл.) *на це у Бухгольца немає грошей* (Бухгольц – скарбник короля Пруссії Фрідріха II. На запит міністерства, чому в Берліні не ремонтується Довгий міст, король наклав резолюцію: *Buchholz hat kein Geld dazu*.); *Das also war des Pudels Kern!* – (розм.) *ось де собаку зарито* (цитата В.Гете “Фауст”).

Низка ФО, лексичними компонентами яких виступають запозичення, володіють, на нашу думку, національно маркованою семантикою, тому що суб'єктивно (за В.Г.Гаком) відображають транснаціональні реалії. Наприклад: *ein Sit-in veranstalten* – (розм.) *влаштувати сидячу забастовку* (*Sit-in* (з англ.) *сісти разом*); *Eine Last-Minute-Reise vorhaben* – (розм.) *планувати подорож під час відпустки за зниженими цінами перед самим початком поїздки* (*last minute* = (engl.) *in letzter Minute*), (досл.) *планувати подорож в останню хвилину*.

Існують ФО німецької мови, значення яких має міжкультурний характер, і риси НКІ при цьому відсутні. Компонентами таких ФО виступають запозичення з Біблії, античних джерел. Наприклад: *der alte Adam sein* – (розм., бібл.) *пережитки минулого, давні звички*; *nevipravний грішник*, (досл.) *бути старим Адамом*; *Den Ariadnefaden finden* – (розм., міф.) *знайти вихід із скрутного становища*, (досл.) *знайти нитку Аріадни*; *er ist kein Adonis* – (жарт.) *гарним його не назвеш*, (досл.) *він не Адоніс*.

З вище сказаного можемо зробити висновок про те, що в сучасній німецькій мові існують:

- 1) ФО, які мають національно-культурну семантику:
 - а) ФО народного походження:
 - ФО, що виникли на основі народних вірувань, традицій;
 - ФО, що відображають сучасні реалії;
 - б) ФО авторського походження (цитати, афоризми, крилаті слова);
- 2) національно марковані ФО (компонентом яких виступає запозичення; образ ФО пов'язаний з артефактами цивілізації);
- 3) ФО з міжкультурною семантикою (біблеїзми, міфологізми).

На нашу думку, смислоутворювальний компонент передає НКІ у ФЗ, яка відображає народний досвід, здобутий і збережений протягом століть. Особливість стержневого компонента полягає в його походженні – створений народом на основі міфів, історичних подій, звичаїв, традицій, вірувань, забобонів, прикмет, спостережень за погодою, тваринами, рослинами тощо. Також передають НКІ й ФО, поштовхом для утворення яких послугували сучасні політичні, економічні, спортивні та інші галузі суспільного життя.

Національно-культурний стержневий компонент розглядається нами як лексема, що входить до складу ФО, або ситуація / образ, покладений в основу внутрішньої форми ФО і репрезентований словосполученням. У результаті нашого дослідження встановлено близько 30 % ФО з лексично вираженим стержневим компонентом і майже 70 % ФО з стержневим компонентом, представленим словосполученням. Лексично виражений компонент пов'язує ФЗ із певним народним образом, наприклад: *Der (ge)treue Eckart* – *вірний слуга, вірний страж* (досл. *вірний Еккарт* – герої німецької міфології, ім'я якого стало символом вірності, непідкупності); *Freund Hein mit der Hippe* – *кошача з косою (смерть)*; *J-d ist Baron von Habenichts* – *у к.-н. ні кола, ні двора*. Компонент, виражений словосполученням, поєднує ФЗ із ситуацією національно-культурного характеру. Наприклад: *jetzt mal Butter bei de Fische* – *Тепер до справи! Тепер починаймо роботу!* ФО виникла на основі північно-німецького звичаю подавати як закуски смажену рибу з маслом і лише потім – основні страви.; *am seidenen Faden hängen* – *нестабільна ситуація; перебувати в небезпеці*. ФО виникла на основі германського міфу про богинь Норн, які прядли шовкові нитки – символ людської долі.

Національно-культурний компонент представляє етнокультурну пресупозицію у внутрішній формі ФО. Під пресупозицією розуміємо знання про національно специфічну позамовну ситуацію, фрагмент НКС, що виступає основою розуміння значення і смислу інформації.

Отже, стержневий компонент досліджуваних ФО є складником НКІ, забезпечує національно-культурний характер ФЗ. Наявність такого компонента у складі ФО передає знання про природно-географічне середовище існування народу, історичні події, міфи, магію, обряди, ритуали, вірування, забобони, народні звичаї, народні ремесла, промисли, традиції народної кухні, спостереження за погодою, тваринами, рослинами, прикмети, знайомить з фольклорними текстами (казками, шванками, легендами, народними піснями, дитячими примовляннями). Національно-культурний компонент у структурі ФО репрезентує народні образи, символи, стереотипи, які виступають одиницями НКІ. Присутність його забезпечує національно-культурний характер цілісному значенню ФО сучасної німецької мови.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо вивчення національно-специфічних символів, що виникли на основі народних вірувань і вербалізовані засобами ФО.

Література:

1. Белехова Л. І. Образна картина світу у віршованих текстах К. Сендберга та М. Рильського / Л. І. Белехова // Збірник статей. Проблеми зіставної семантики. – К., 1999. – С. 320-324.
2. Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов / В. Г. Гак // Фразеология в контексте культур; [отв. ред. Телия В.Н.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 260-265.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 286 с.

Орленко О. В.,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

СЕМАНТИЧНА МЕРЕЖА СЕРБСЬКОГО ПРИЙМЕННИКА *КРОЗ*

У статті досліджено вживання у сербській мові первинного прийменника *крроз* із метою виявлення його концептуального змісту. Описано основні когнітивні механізми, що утворюють підґрунтя для розвитку значень прийменника *крроз* від просторової до абстрактної сфери.

Ключові слова: прийменник, семантична мережа, траєктор, орієнтир, прото-сцена.

В статье исследуются употребления в сербском языке первичного предлога *крроз* с целью выявления его концептуального содержания. Описаны основные когнитивные механизмы, образующие почву для развития значений предлога *крроз* от пространственной к абстрактной сфере.

Ключевые слова: предлог, семантическая сеть, траектор, ориентир, прото-сцена.

The author studies the use of the Serbish preposition *крроз*. The aim is to reveal the conceptual content of these prepositions. The basic cognitive mechanisms that form the basis for the development of meanings of the preposition *крроз* from spatial to abstract scope have been under consideration.

Key words: preposition, semantic network, trajectory, landmark, proto-scene.

Останнім часом у мовознавстві все посилюється увага до прийменників, зокрема до проблеми семантичних відношень, які вони профілюють. З початку 80-х років XX століття в ряді новаторських робіт були представлені погляди стосовно природи і способів аналізу прийменникових значень [див. 5; 8; 9; 10; 12; 13 та ін.]. Когнітивна граматики схильна розглядати прийменники й інші “граматичні елементи” як такі, які мають семантичне навантаження. Р. Ленекер зазначає, що прийменники є повнозначними словами в усіх випадках вживання [12, с. 18, 380].

В українському та сербському мовознавстві прийменники також стали предметом пильного аналізу в останні роки. Ведеться робота над міжнародним науковим проектом “Слов’янські прийменники у синхронії і діяchronії: морфологія і синтаксис”, до якого залучено фахівців з України, Білорусії, Росії, Болгарії, Сербії та Польщі [2]. Дослідження сербських прийменників проводять І. Антонич, М. Івич, Д. Кліковац, Р. Стийович та ін. [1; 4; 11; 7 та ін.].

Мета статті полягає у дослідженні основних когнітивних механізмів, що утворюють підґрунтя для розвитку прийменникових значень від просторової до абстрактної сфери на матеріалі первинного прийменника сербської мови *крроз*. Актуальність статті зумовлено потребою вивчення відображення концептуальних структур свідомості у мережі значень прийменників та когнітивного моделювання функцій, які виконують прийменники, з метою подальшого визначення універсальних зв’язків між просторовими, часовими та абстрактними концептами.

Тлумачний словник так визначає семантику прийменника *крроз*: 1. простір, місце, матерія, предмет, середовище, ситуація і под., через які проходить, пробивається хтось або щось з одного боку на інший; 2. спосіб, у який здійснюється якась дія; 3. час, часовий проміжок або інтервал, у якому здійснюється дія; 4. причина або чинник певної дії [6, с. 83].

Концептуальний зміст можна абстрагувати від конкретних просторових сцен, що приводить до дуже абстрактних і схематизованих уявлень, які В. Еванс і А. Тайлер називають прото-сценами. Прото-сцену може бути прирівняно до основного змісту, пов’язаного з певним прийменником, отже, вона включає в себе інформацію, яка відноситься до траєктора (trajectory, TR) і орієнтира (landmark, LM) (терміни Р. Ленекера). Прото-сцени як ідеалізовані схеми не містять детальної інформації про природу TR чи LM, ні докладної метричної інформації про такі поняття, як точна форма LM або ступінь контакту між TR і LM [див. 9].

ПРОСТОРОВІ ВІДНОШЕННЯ

Прототипну ситуацію, яку експлікує прийменник *крроз*, характеризують такі ознаки: TR і LM – фізичні об’єкти, які мають чіткі межі; динамічність взаємодії TR й LM (рух); наявність контакту між TR та LM; TR менший за розмірами, ніж LM; LM має таку структуру, що TR здатен проникнути між елементами LM. Тобто TR входить у межі LM з одного боку і виходить з нього з іншого боку. Центральне значення прийменника *крроз* експлікує образна схема шляху, який пролягає через отвір у LM (1) (Рис. 2) або через непомітні проміжки між елементами LM, який є перешкодою на шляху TR (2) (Рис. 1). Складно визначити, яка зі схем є первинною, – цю проблему буде розглянуто детальніше у подальших дослідженнях. Д. Кліковац у праці “Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike” розглядає прийменник *крроз* у групі прийменників, які мають спільне значення ‘вмістища’ [11].

(1) *Нагнута горњом половином крроз прозор, Софка се у исти мах налази и у спољњем и у унутарњем (собном) простору.*

(2) *Нису њему непознате све муке семена да се пробије крроз земљу, ни стабљике да се одржи на ветровима, нити влатова да се испуне стоструким родом.*

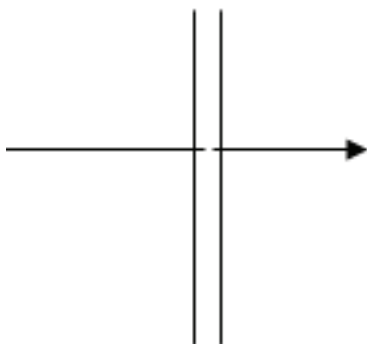

Рис. 1

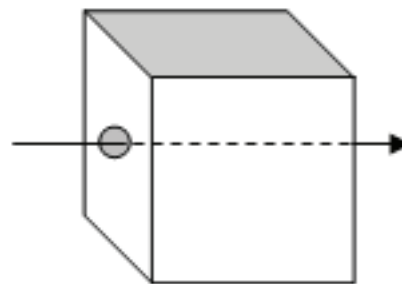

Рис. 2

У таких просторових відношеннях і LM, і TR можуть мати різну природу, наприклад: TR – істота, предмет, світло, звук, вода, газ, погляд та ін.; LM – предмет, приміщення, звук, світло (або відсутність світла), скло, вода (і різні модифікації) та ін. Розглянемо типи орієнтирів.

Отвір

Отвір, через який проходить TR, може бути різних розмірів відносно до цілого LM: вхідний отвір (двері, ворота) (3), приміщення у будинку (4), різні отвори людського тіла (5) та ін (Рис. 2).

(3) У VI глави видимо их, на пример, како на ускрињи дан не долазе **кроз капију**, као остали свет, него "отуда из баште", где су своје коње оставили...

(4) Из собе је струјала хладна промаја као **кроз ходник**.

(5) а. Зато се Софка и трже, јер, узнемирена баш том тишином, мирноћом, предвечерјем, **кроз раширене ноздрве** поче осећати како се из дворишта покреће и почиње да осваја онај свежи баштенски ћув.

б. Назални самогласник је онај кога карактерише артикулација **кроз нос**.

Прозорний орієнтир

TR – світло або погляд, LM – будь-яка прозора матерія: скло, вода, газ (повітря) і под. (кроз прозоре, кроз лед, кроз сузе, кроз воду) (Рис. 1):

(6) **Кроз прозоре** више ње трнула је светлост од сунца које, залазећи иза брда, сноповима је обасипало варош црвено, жарко, као крв.

(7) На студеном и мутном обзору избио месец, и једва пробијајући **кроз влажне облаке**, осветљава целу варош и околна брда неком мрко-гвозденом светлошћу".

Звук

При поширенні функціонування прийменника **кроз** із невидимим LM задіяно концептуальну метафору ЗВУК – ЦЕ ПЕРЕШКОДА (підтвердженням цієї метафори може слугувати існування терміну звуковий бар'єр та ін., детальніше обґрунтування метафори буде здійснено у дисертаційному дослідженні) (Рис. 1):

(8) ...други пут кад су из студеног Дунава извукли готово онесвеслог Аранђела и унели га у Дафинину одају "кроз јаук и плач и лепришање голубова".

Простір

LM – певний обмежений простір, територія:

(9) Једном се описује како Магда **кроз комишлук** и улицом одлази у ханове, да разговара с Арнаутином, и у Дућанцик, да узме тканине за ускриње хаљине...

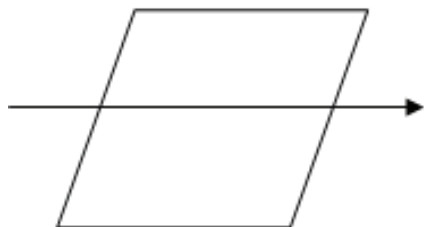

Рис. 3

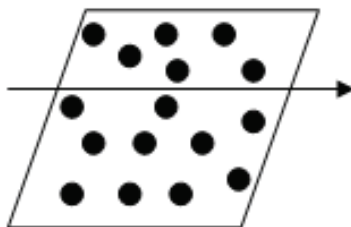

Рис. 4

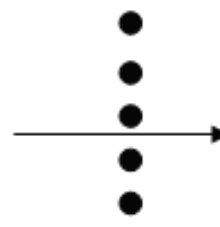

Рис. 5

Світло

LM – світло або темрява, причому темрява є для людини перешкодою при візуальному сприйнятті, і людина концептуалізує її як перешкоду при русі (9).

(9) И јурећи кроз шуму, **кроз таму**, заклањајући га од месечине, однео га у хан.

Множинні однорідні об'єкти

LM – множинні однорідні об'єкти, розташовані в один ряд (10), (11). Схематично ці відношення відображено на Рис. 5. Така когнітивна схема пов'язана зі схемою, зображеною на Рис. 1. Множинні об'єкти утво-

рюють лінійну перешкоду, яку людина сприймає цілісно. TR виступає не лише обмежений об'єкт, а й погляд (10), і звук (11).

(10) ...кад скрену у течину улицу и приближе се његовој кући, у сусрет им светле два на капији обешена фењера; улазе у двориште, и већ се види велика осветљена соба а **кроз дрвене решетке** промицање сенки...

(11) “Морамо да сада,” рекао сам **кроз зубе**, и зграбио руку, превлачењем га низ ходник са мною.

У випадку (12) дві схеми накладаються одна на одну: траєкторія руху пролягає через певний простір (Рис. 3), на якому розташовано множинні однорідні об'єкти (Рис. 5) (шума ‘ліс’ – певна обмежена площа, на якій знаходяться дерева), – і утворюють нову схему (Рис. 4).

(12) И јурећи **кроз шуму**, **кроз таму**, **заклањајући га од месечине**, однео га у хан.

Речовина

LM – речовина абощо, яка концептуалізується як контейнер (метафора КОНТЕЙНЕР, див. [5: 54–55]), в межах якого перебуває TR під час руху (Рис. 6):

(13) Корачао је **кроз снег** дубок колико и тишина и гледао како куће висе о непомочним димовима причвршћеним за невидљиво небо као звона за звонару.

(14) Спокојно се умивала у мом погледу док нас је шестоного канабе носило некуда **кроз топлоту и дим**.

ЧАСОВІ ВІДНОШЕННЯ

Перетворення типу “простір → час” є одним із основних шляхів семантичного розвитку багатьох прийменників [3: 134]. Час концептуалізується як супровідна для простору система виміру; темпоральні концепти, виступаючи LM у конструкціях з прийменником **кроз**, функціонують у мові за схемою, подібною до попередньої, також задіяна метафора ВМІСТИЩА, час концептуалізується як речовина (що особливо виразно помітно у (16)) (Рис. 7):

(15) Она га тада није разумела, али **кроз неколико месеци**, схватила је и сама да је трудна.

(16) Као **кроз воду** мотрио је **кроз неколико хиљада година** право у њу.

АБСТРАКТНІ ВІДНОШЕННЯ

Події, дії, заняття, стани, відчуття

Згідно з теорією Лакоффа і Джонсона, ми використовуємо онтологічні метафори для розуміння подій, дій, занять, станів, які метафорично концептуалізуються як об'єкти, речовини, контейнери [5: 56–57]:

(17) Душевни ковчиг, мисли и осећања што изнутра распињу јунакињу преносе се, дакле, на њена узнемирена чула, и на њену **кроз чин венчања** проткану и ванредно појачану перцепцију (Рис. 1).

(18) Упркос тим гастрономским наклоностима, госпођица Амалија није никада изгубила витки струк, који ју је пратио **кроз болести** до дубоко у старост, тако да је у седамдесетој облачила понекад своју венчаницу и хаљина јој је пристајала савршено као први и једини пут (Рис. 6).

(19) При томе пролази **кроз “мрак”, “самоћу”,** поред “мртвог падања воде са чесме”, да би онда застала пред својом кућом као покојничком: “И горе, и доле, и свуда су гореле свеће” (Рис. 6).

Ментальні дії

Ментальні дії і результати ментальної діяльності людини метафорично концептуалізуються як предмети:

(20) Приповедач гледа унутра, интроспекцијски, а креће се уназад дуж свога памћења, и **кроз** помало замагљену **копрену усмелена**, што Станковићевом тексту и даје ону толико пута већ истицану поетску каквоћу (Рис. 2).

(21) Јер се – код доброг, код расног прозаиста – синтаксички низ који је пропуштен **кроз** нечији **доживљај** осетно разликује од онога који то није (Рис. 1).

Причина

Значення причини розвинулось у прийменника **кроз** на основі значення просторової перешкоди (Рис. 1):

(22) Изузетан је уз то положај који јој је Станковић дао у роману: не само што је **кроз** њена чула преломљено, непосредно или посредно, готово све што се у приповедању изблиза опажа, него је и свест њена дигнута до равни на којој се роман као целина приповеда, доведена је у велику близину невидљивог аутора.

Отже, мережа значењ прийменника **кроз** у сербській мові розвивається за рахунок здатності прийменника вживатися зі словами різного смислового навантаження. Так, первинне просторове значення шляху стає актуальним не тільки для відношень між фізичними об'єктами, розташованими певним чином у просторі, а й, певною мірою, для часових, процесуальних, екзистенційних та ментальних концептів, які задіюються відповідними контекстуальними елементами у прийменникових конструкціях на сучасному етапі розвитку мови.

Література:

1. Антоніћ И. Синтаксис и семантика предлога / И. Антоніћ // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. – Вол. 50, бр. 1–2. – С. 31–43, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0352-5724/2007/0352-57240702031A.pdf>.
2. Всеволодова М. “Предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис”. Первые результаты межнационального проекта / М. Всеволодова // Функционально-коммуникативні аспекти граматики і тексту / 36. наук. праць, присвячений ювілею А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 173–180.
3. Загнітко А. Синтагматика прийменників зі значенням мети / А. Загнітко, Н. Загнітко // Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. Випуск 15 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 131–142.
4. Ивић М. О реченицама типа Отишла је код мајке / Отишла је до мајке / М. Ивић // Лінгвистички огледи, три. – Београд (Библиотека XX век), 1999. – С. 79–84.

5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Речник српскохрватскогa књижевног језика / [уређивачки одбор Михаило Стевановић и др.] – [2 фототипско изд.] – Нови Сад – Загреб : Матица српска, 1990. – 6 књ. – Књ. 3. – 914 с.
7. Стијовић Р. Семантичко-синтаксичке одлике конструкција с предлозима ОД–ДО у међусобној корелацији / Р. Стијовић // Јужнословенски филолог. – 2006. – № 62. – С. 93–112 [Електронни ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-185X/2006/0350-185X0662112S.pdf>
8. Brugman C. The Story of Over: Polysemy, Semantics and the Structure of the Lexicon / C. Brugman. – New York : Garland, 1988. – 115 p.
9. Evans and Tyler 2004: Evans, V., Tyler, A. Rethinking English "Prepositions of Movement": The Case of To and Through / V. Evans, A. Tyler // Adpositions of Movement (Belgian Journal of Linguistics, 18) / Н. Cuyckens, W. de Mulder, T. Mortelmans (Eds.). – Amsterdam : John Benjamins, 2004. – P. 247–270 [Електронни ресурс]. – Режим доступу : <http://www9.georgetown.edu/faculty/tyleran/Rethinking%20English%20prepositions%20of%20movement.pdf>
10. Herskovits A. Language and Spatial Cognition: Interdisciplinary Study/ A. Herskovits.– Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 208 p.
11. Kličovac D. Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike / D. Kličovac.– Beograd, Filološki fakultet, 2000. – 430 s.
12. Langacker R. Grammar and Conceptualization / R. Langacker. – Berlin – New York : Walter de Gruyter, 2000. – 427 p.
13. Tyler A. The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition / A. Tyler, V. Evans. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 268 p.

Островська О. М.,

Львівський національний Університет ім. І.Франка, м. Львів

ЕКСПЛІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ-ЗВ'ЯЗОК ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається експлікація дієслів-зв'язок оцінної семантики у художньому дискурсі. Дієслова-зв'язки виражають існування певної якості або стану. Ядром цього мікрополя є дієслово "to be". Дієслово "to keep" – це ядро дієслів, які визначають збереження або продовження стану. Дієслово "to become" – це ядро дієслів, які демонструють зміну стану або якості.

Ключові слова: дискурс, категорія оцінки, предикат, дієслова-зв'язки, лексико-семантичне поле.

В статье рассматривается проблема экспликации глаголов-связок оценной семантики в художественном дискурсе. Глаголы-связки выражают существование определенного качества или состояния. Ядро этого микрополя является глагол "to be". Глагол "to keep" является ядром глаголов, которые определяют сохранение или продолжение состояния. Глагол "to become" является ядром глаголов, которые демонстрируют изменение состояния или качества.

Ключевые слова: дискурс, категория оценки, предикат, глагол-связка, лексико-семантическое поле.

The article regards the problem of explication of the link verbs of the evaluation semantics in the fiction discourse. Link verbs express the existence of a certain quality or state. The nucleus of this microfield is the verb "to be". The verb "to keep" is the nucleus of the verbs that define the maintenance or continuation of the state. The verb "to become" is a nucleus of the verbs that demonstrate the change of the state or quality. The link verbs are used in the sentences as a part of the compound nominal predicate.

Key words: discourse, category of evaluation, predicate, link verbs, lexico-semantic field.

Дискурсна лінгвістика зумовлена активізацією у лінгвістиці таких парадигм як когнітивна, прагматична та антропологічна. Категорія оцінки тісно пов'язана з усіма цими парадигмами. Ми вважаємо за доцільне визначити прагматичний потенціал англійських дієслівних зв'язок, які є реалізаторами категорії оцінки, з погляду функціонально-комунікативного їх аналізу в художньому дискурсі. Дієслова-зв'язки експлікуються у терміні категорія оцінки, який і визначає тип дискурсу. Для цих дієслів характерні деякі властивості, які відрізняють їх від інших дієслів. Насамперед, вони виділяються своєю функцією, оскільки виступають у реченні в складі іменникового присудка і сполучають підмет із предикативним членом. Суть предиката полягає у визначенні й оцінці статичних властивостей і динамічних проявів об'єктів дійсності та їх відношень. Ядро предикатної лексики складають дієслова. З їхніми семантичними класами пов'язані і основні типи значень ознаки, а також важливі типи речень.

Увесь масив предикатів Л. Васильєв групує за трьома критеріями: 1) за доміnantними компонентами їх значень, які виділяються на базі лексичних парадигм; 2) за ядерними компонентами, які виконують функцію ідентифікаторів основних семантичних класів слів і фразеологізмів, що виділяються за денотативним принципом; 3) за сигматичними компонентами, які вищленовуються на базі семантико-синтаксичних моделей речення, ядром яких є предикати. Ці три класифікації перехрещуються між собою. За доміnantними лексичними компонентами значення виділяються два основні типи предикатів: існування (згідно з доміnantним компонентом "бути" або "не бути") і акціональні (згідно з доміnantним компонентом "здійснювати щось" з позитивним чи негативним відтінком) [3, с.119].

Н. Сазонова трактує предикативність як визначальну ознаку одиниці мовленнєвого спілкування і вважає, що її варто розглядати як властивість речення і як обов'язкову умову його існування [8, с. 10].

Предикативність – це відношення, яке відображає наявність або відсутність зв'язку будь-якого предмета чи явища з поняттям існування, буття. Власне ствердження наявності або відсутності зв'язку двох обов'язкових компонентів усіх повідомлень становить зміст предикативного відношення. Предикативний зв'язок між підметом і присудком найчіткіше виявляє предикативність у реченні. За своєю значущістю у структурі речення ця предикативність вважається первинною. Предикативність як властивість речення можна спостерігати у формі предикативного зв'язку між членами речення. Вона пов'язує не лише головні члени (підмет і присудок), але й деякі інші члени речення. У цьому випадку її можна назвати вторинною. У першому випадку (підмет + присудок) присудок як слово, що виражає предикативність, є головною структурною віссю предикативності, яка організовує усе речення. Присудок разом із підметом утворюють структурний центр речення і виражають, як правило, первинний предикативний зв'язок. Вторинна предикативність може стосуватись як другорядних членів речення, так і головних. Вона предикатує у реченні щось додатково до первинної предикативності, але не виступає у формі присудка.

Категорія предикативності, як наголошує О. Котова, є носієм функції повідомлення у висловлюваннях, оскільки предикативний знак, на відміну від інших мовних знаків, які виконують називання завжди виконують цю функцію [6, с. 60].

Отже, предикативність виражає первинну інформативність, яка складає суть повідомлення. Можна вважати, що предикативне функціонування лексичних оцінних одиниць є критерієм виділення такого прагматичного типу речень, як оцінка.

Оцінні оператори можуть виявлятися як предикати, предикативи (частина складеного присудка), предикативні означення і атрибути. Оцінні предикати виражають оцінне ставлення суб'єкта до об'єктів, передача

якого є основною метою повідомлення мовця. У тих випадках, коли оцінний оператор уживається у функції предикативного означення, він послуговується елементом, на який припадає комунікативний центр висловлювання: *"Don't be childish, Mr. Craig", she said sharply*" [11, с. 18]. Предикативне значення (*sharply*) характеризує предикат в оцінному смислі, відображаючи ставлення суб'єкта оцінки до того, що відбувається, і є вираженням нейтральною предикативною одиницею. Той факт, що при редукції предикативного означення видозмінюється смисл висловлювання, свідчить про значущість оцінної одиниці, яка вживається у цій синтаксичній функції.

Щодо атрибутивного вживання оцінних операторів, то, очевидно, правомірною є думка тих авторів, які розмежовують поняття ознаковості і предикативності. Оцінні (особливо соціально зумовлені) характеристики, як правило, є невід'ємною частиною предметів, ситуацій та інших оцінних об'єктів. Кваліфікації на зразок *good girl, nice flat* та ін. не є пов'язані з вираженням предиката, а, навпаки, відображають цілісність структури і зміст іменної групи. Атрибутивне вживання оцінних одиниць у реченні не є основою для виділення речень із первинною оцінною інформативністю [5, с. 155]. Оцінні оператори, які використовуються у предикативі, виражають стан об'єкта оцінки, який приписує їм суб'єкт. На думку В. Адмоні, властивість, яка виступає у присудку, починає трактуватися як така, що стає властивою предмету, тобто певною мірою отримує відтінок стану [1, с. 80].

Зміст предиката не обмежується вираженням ознаки. Його змістом, окрім думки про ознаку, може бути думка про властивість, відношення, спонукання до дії, оцінювання певного об'єкта. О. Вольф виділяє в окрему групу аксіологічні предикати. Ми, дотримуючись цього ж погляду, під аксіологічними предикатами розуміємо клас предикатів, які входять до структури оцінки, об'єднуючи її суб'єкт та об'єкт. Аксіологічний предикат є основним засобом експлікації модальної рамки оцінки, і ми відносимо його до первинного. Він уводить у висловлювання експліцитну суб'єктивність, указуючи на наявність оцінного суб'єкта, і представляє оцінку як таку, що належить до його концептуального світу [4, с. 95]. Дієслова-зв'язки завжди наявні в аксіологічних предикатах і входять до модальної рамки оцінки. У семантичному плані дієсловам-зв'язкам притаманні певні трансформації їхніх значень. Як правило, ці семантичні перетворення в дієслівній зв'язці є десемантизацією, делексикологізацією вихідного значення.

А. Кузнецов розмежує дієслова-зв'язки відповідно до ступеня їх десемантизації на "чисті" зв'язки та "напівзв'язки". Цей поділ базується на їх семантичній відмінності [7, с. 80-81]. Основна формальна ознака дієслова-зв'язки, яка закріплена в самій назві, визначається її основною функцією – забезпечувати лексичними засобами вираження логічного зв'язку в реченні, а також у певному контексті реалізовувати оцінне значення. Усі дієслова, які вживаються у функції зв'язки, втрачають частину свого вихідного лексичного значення. Ці властивості є вирішальними у визначенні дієслівних зв'язок. Проаналізувавши ряд дієслів, ми відібрали як найуживаніші в англійській мові такі дієслова-зв'язки, що експлікують категорію оцінки: *to be, to feel, to seem, to keep, to hold, to remain, to continue, to become, to come, to get, to go, to grow, to turn, to make, to look, to like*. У сполученнях на зразок: *to go mad, to turn white, to keep silent* дієслова разом із предикативним членом утворюють дуже тісно пов'язане сполучення, яке називає одне поняття. У цьому комплексі основне смислове навантаження несе не дієслово, а пов'язаний із ним прикметник або іменник. Однак це не означає, що дієслово у таких конструкціях стає семантично нейтральним. Воно лише змінює характер свого значення і починає виражати категорію існування, становлення або зміни якоїсь субстанції чи її якості, що визначається предикативним членом, тобто починає виражати певну форму існування явища. Подібно до інших семантичних полів, семантичне поле оцінних дієслівних зв'язок має свою особливу інтегральну семантичну ознаку. Їх об'єднання в лексико-семантичне поле (ЛСП) відбувається на основі семантичної властивості, що визначається негативно – як часткова десемантизація вихідної дієслівної лексеми. Цій інтегральній ознаці притаманний динамічний характер, оскільки він допускає певну трансформацію значення в межах одного дієслова і вимагає врахування двох семантичних параметрів (що було і що сталося).

Дієслова-зв'язки можна згрупувати у три відносно самостійні мікрополя, які разом із іншими частинами мови реалізують функцію категорії оцінки. До першого мікрополя належать дієслова-зв'язки, які виражають існування певної якості або стану, що є характерним для суб'єкта і у дискурсі може трактуватися як оцінка. Типовим дієсловом цього мікрополя, тобто таким, який утворює його ядро, є дієслово *"to be"*. Далі ми сюди ж відносимо дієслов: *to feel, to seem, to mean*.

Як відомо, у сучасній англійській мові поширене вживання в субстантивній функції допоміжних і модальних дієслів, а також зв'язки *"to be"* з метою уникнути повторення неслужбового дієслова в складі дієслівного присудка або предикатива в складеному іменниковому присудку. Цю проблему вперше розглянув Л. Блумфілд, він, зокрема, наголошував на граматичній природі явища, яке назвав субституцією. Цей термін об'єднує у собі значення термінів "заміна" і "репрезентація" [2, с. 269]. Важливими проблемами лексичної семантики є співвідношення лексичного значення і поняття, структура лексичного значення і семантична структура слова. При розгляді субстантивного дієслова як повнозначного і зв'язки змішуються два види відмінностей: з одного боку, синтаксична відмінність між самостійним уживанням дієслова *"to be"* і вживанням для зв'язку, а з іншого – відмінність семантична: між значенням цього дієслова "існувати", "бути" і повною відсутністю значення. Семантична ознака "існування", що творить основу смислу дієслова-зв'язки *"to be"*, визначає місце вказаного дієслова-зв'язки в рамках першого мікро-поля. Водночас зв'язка *"to be"* у сполученні з іншими частинами мови може виражати як позитивну, так і негативну оцінку, наприклад: 1) *"Fortunately for Martin, he was brilliant"* [9, с. 17]; 2) *"The delegates were wrong"* [9, с. 158].

Друге мікрополе утворюють дієслова, які означають збереження або продовження стану і якості суб'єкта, і відповідно оцінного судження щодо нього. Основне з них, на нашу думку, є дієслово *"to keep"*, а периферійни-

ми – дієслова “to hold, to remain, to stay, to continue”. Ядром другого мікроЛСП дієслів-зв’язок, які експлікують оцінку, є дієслово “to keep”. Це дієслово, як і інші дієслова, що створюють периферію вказаного мікрополя, означають збереження стану з відтінком активності суб’єкта, наприклад: 1) “Government was concentrated in one branch, and we have seen what happened: legislatures **kept running** from one extreme to the next according to the passings of the day” [9, с. 207]; “Roger Sherman **continued to believe** that states knew best what their people wanted” [9, с. 187]. У першому прикладі спостерігається збереження стану, а у другому – продовження. Характерною ознакою дієслів-зв’язок третього мікро-ЛСП є ознака зміни стану та якості або їх втсановлення, наприклад: 1) “It is true enough that the people are frequently slow to become aroused, and slower to act” [9, с. 267]; “That man writes so badly, I get angry at him even when he gives me a rave” [10, с.139]; 3) “As he read the familiar pages, he was conscious of a growing unease, and at the end a vast echoing emptiness” [10, с. 71]. Ядром цього мікрополя є дієслово “to become”.

Дієслово-зв’язка “to become” разом із дієприкметником виражає зміну стану (перший приклад), а дієслова-зв’язки “to get”, “to grow” (другий та третій приклади) вказують на зміну якості. Отже, до дієслів-зв’язок ми відносимо дієслова зі значеннями “існування”, “буття”, “відчуття”; ті, яким властиві ознаки тривалості стану, а також дієслова, що означають зміну стану або якості. Усі вони входять у предикативні конструкції, які реалізують “оцінку”. Ця реалізація може здійснюватися на диференційному рівні у дискурсі.

Література:

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. Система отношений и система построений. – Л. : Наука. Ленинградское отделение, 1973. – 366 с.
2. Блумфилд Л. Язык : Пер. с англ. Э. С. Кубряковой, и В. П. Мурат. – М. : Прогресс, 1968. – 607 с.
3. Васильев Л. М. Современная лингвостилистическая семантика. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М. : Наука, 1985. – 266 с.
5. Колесник С. Н. Оценочные номинации и их функционирование в тексте (на материале англ. языка): дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1988. – 155 с.
6. Котова О. А. Функция предикативного знака в современном немецком языке // Структура и функция синтаксических единиц в германских языках. – Горький, 1983. – С. 57-63.
7. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике: на материале английского языка. – М. : Наука, 1980. – 160 с.
8. Сазонова Н. М. Предикативные структуры в современном английском языке. – К. : Рад. шк., 1969. – 142 с.
9. Collier Cristopher. James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. – New York : Random House, 1986. – 271 p.
10. Shaw Irwing. Evening in Byzantium. – Great Britain, 1976. – 284 p.

Падалка Р. М., Ратушина О. І.,

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РЕКЛАМНИХ СЛОГАНАХ НІМЕЦЬКИХ ЖУРНАЛІВ

Фразеологізми виконують функцію життєво важливих узагальнень, розширюють накопичений досвід народу, та емоційно-експресивну функцію. У засобах масової інформації їх витлумачують, аби викликати необхідний ефект та керувати увагою. Мова німецької реклами слугує меті – зберігати національний фразеологічний склад та пропагувати. Пристосовані лексико-синтаксичні форми дають змогу реципієнту рекламного послання правильно зрозуміти рекламний зміст.

Ключові слова: лексика, реклама, слоган, фразеологізм, функція.

Фразеологические обороты, которые имеют переносное, метафорическое значение, помогают наглядно передавать мысли, делают речь стилистически более богатой. Немецкий язык рекламы служит хорошей цели – сохраняют национальный фразеологический состав и пропагандировать. Прииспособленные лексически-стилистические формы дают возможность реципиенту рекламного послания правильно понять рекламное содержание.

Ключевые слова: лексика, реклама, слоган, фразеологизм, функция.

Idioms reflect historical world system, fulfill the function of vital generalization and extension of people's experience. Idiomatic expressions, which have portable and metaphorical meaning help to convey thoughts, make speech stylistically richer. German language of advertising serves a good purpose to maintain national phraseological lexicon and promoted propaganda. Vocabulary plays an important role in the creation of advertising messages. Adjusted lexical and stylistic forms allow the recipient of the advertising message to understand the advertising content correctly.

Keywords: vocabulary, advertising, slogan, idiom, function.

Відомо, що мова виконує цілу низку доволі важливих функцій у житті кожного суспільства. Вона є носієм духовної мудрості народу. Пізнання її глибинного смислу є пізнанням віковичної колективної багатозначної мудрості, захованої у словах та фразеологізмах – у їх буквальному, переносному, символічному смислі, у їх звучанні, формі, у мовному зв'язку та їх трансформації. Актуальність мовознавчих досліджень соціальної картини світу не викликає сумнівів. Такі дослідження, на наш погляд, варто здійснювати, зокрема, на основі текстів преси, бо саме вони концентрують уявлення їхніх творців і користувачів про картину соціального світу. Фразеологічні одиниці – об'єктивні носії сконцентрованої картини світу. Рекламні слогани часто слугують джерелами поповнення фразеологічної системи. Реклама переслідує нас повсюди, і слоган спрямовано, передусім, на людину, бо в кожного товару є власний рекламний девіз, покликаний привертати увагу покупця. Метафоричне значення фразеологізмів допомагає більш стисло та лаконічно виразити складну думку. Вони належать до тих мовних засобів, які використовують, щоб справити враження своєрідного стилістичного ефекту, привернути увагу читача. У німецькій мові фразеологізми дуже охоче використовуються в рекламі як у прямому чи переносному значеннях, так і в обох відразу. Мова німецької реклами слугує меті – зберігати національний фразеологічний склад та пропагувати щось. Пристосовані лексико-синтаксичні форми дають змогу реципієнту рекламного послання правильно зрозуміти рекламний зміст.

Виникає необхідність поглиблення та розширення знань у галузі дослідження німецької фразеології, зокрема на прикладі слоганів у німецьких рекламних журналах. Предметом дослідження стали морфолого-семантичні особливості фразеологізмів, що часто використовуються в рекламних слоганах на сторінках рекламних німецьких журналів. Тому мета нашого дослідження – віднайти та проаналізувати фразеологізми в рекламних девізах німецьких журналів. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: виявити особливості німецьких фразеологічних одиниць, що складають рекламний девіз; з'ясувати морфолого-семантичні особливості фразеологізмів із рекламних німецьких журналів. Результати можуть бути використані під час укладання фразеологічних словників, а також у практиці викладання німецької мови.

У статті вперше досліджено фразеологізми рекламних слоганів на матеріалі текстів німецьких рекламних журналів. У процесі роботи використано такі методи: описовий як основний структурний метод; зіставний; кількісний.

Створення найбільш дієвого тексту реклами є важливим для спеціалістів цієї галузі. Результат рекламного впливу залежить від якості рекламного повідомлення. Текст реклами має відрізнитися від тексту реклами конкурентів, а використання в мові реклами фразеологічних виразів має допомогти у виконанні цього завдання. Перевага фразеологізмів полягає в тому, що як тільки вироблено зв'язок між продуктом та споживачем, знову й знову виникає асоціація між виразом та рекламним продуктом.

Фраземи як стійкі сполучення слів у німецькій мові особливо часто застосовуються в рекламі. Їх можна поділити на два класи: клас лексеми-дієслова, лексеми-іменники, лексеми-прикметники та лексеми-прислівники. Найбільш незмінними є фразеологічні слогани, що належать до вербальної, номінативної та прислівникової групи.

Ураховуючи те, що реклама є особливим видом комунікації, не можна применшити її фактор впливу, що підключає особливі механізми, за допомогою яких реалізується мета кожної реклами – привернення уваги та спонукання до дії. Фразеологізми розповсюджені в усіх частинах сучасного тексту реклами: у заголовках, слоганах, інформаційних блоках. Ми розглянули журнали, найбільш популярні в Німеччині: "Stern", "Auto, Motor und Sport", "Glamour", "Der Spiegel", "Cosmopolitan", "Petra", "Allegra". Усі вони зорієнтовані на різноманітні тематичні галузі та читацьку аудиторію.

У журналі “Stern“ було знайдено такі фразеологізми [14]:

– “Wir bringen mehr Farbe auf den Punkt” (etw. (A) auf den Punkt bringen – чітко формулювати що-небудь, виражати сутність чогось) – вербальний фразеологізм. Ідеться про кольоровий лазерний принтер;

– “Jetzt können Sie alles mitnehmen, was geht, und viele, viele Schäfchen ins Trockene bringen”. (Sein Schäfchen ins Trockene bringen – улаштувати свої справи, забезпечити себе) – вербальний фразеологізм. Ідеться про державний заклад та його пропозицію ренти;

– “Gerade hat Pepsi Light wieder einen wichtigen Geschmacks – Teil gewonnen” (Geschmack gewinnen – знаходити смак, задоволення в чому-небудь) – вербальний фразеологізм. Ідеться про рекламу Пепсі з низьким вмістом калорій;

– “Drehen und wenden!” (drehen und wenden – викривляти щось; вивертатися) – вербальний фразеологізм. Ідеться про рекламу книги психотерапевта Уллі Якша;

– “Alles über meine Schwangerschaft Tag für Tag” (Tag für Tag – із дня на день) – прислівниковий фразеологізм. Ідеться про рекламу книги про час вагітності та поради після народження дитини;

– “Rund um den Globus” (rund um den Globus – у всьому світі) – прислівниковий фразеологізм. На цій рекламній сторінці рекламодавець привертає увагу читача яскравою поїздкою по Новій Зеландії;

– “Schritt für Schritt zur Berufswahl”. (Schritt für Schritt – крок за кроком) – прислівниковий фразеологізм. Тут пропонують здійснити вибір професії та отримати можливість обирати її в різних куточках світу.

У журналі “Der Spiegel“ було знайдено такі фразеологізми [13; 14; 15]:

– “Dass wir in aller Munde sind, ist dem Biss unserer Forscher zu verdanken”. (In aller Munde sein, in aller Leute Munde sein – бути у всіх на вустах) – вербальний фразеологізм. Ідеться про фірму, де широко використовується стоматологічна продукція та технології зубних лікарів та дослідників у цій галузі;

– “Windkraft: eine Idee, der wir Flügel verleihen”(jmd./etwas Flügel verleihen – заохочувати, окриляти) – вербальний фразеологізм. Ідеться про проектні розробки світу, що пропонують альтернативну енергію, зокрема сили вітру;

– “Wir lassen uns nicht abspesen!” (sich (nicht) abspesen lassen – не позбавляти себе мужності) – вербальний фразеологізм. Мабуть, нам пропонують відвідати ресторан чи яке-небудь кафе.

Із журналу “Cosmopolitan“ було вилучено такі фразеологізми [10]:

– “Jeden Morgen die ganze Energie der Taube, für eine Haut “zum Anbeissen” schön” (Zum Anbeissen – апетитно) – прислівниковий фразеологізм. Ідеться про крем Ланком, який пропонує читачам зволоження та енергію шкіри обличчя засобом конструктивних матеріалів та поліфенолів із винограду.

У журналі “Petra“ було досліджено такі фразеологізми [12]:

– “Lächeln kommt von Herzen. Oder von Bauknecht” (Lächeln kommt von Herzen – сміятися від душі) – вербальний фразеологізм. Рекламодавці представляють низку будівельних послуг;

– “Schmetterlinge im Bauch” (Schmetterlinge im Bauch – метелики в животі) – номінальний фразеологізм. Рекламують новий автомобіль Peugeot 106.

У журналі “Auto, Motor und Sport“ було знайдено такі фразеологізми [9]:

– “Urlaub ganz groß geschrieben ... an der Küste!” (etw. groß schreiben – надавати велике значення чому-небудь) – вербальний фразеологізм. На цій сторінці журналу читачу запропоновано кемпінг – відпочинок на березі моря.

На сторінках журналу “Glamour” було знайдено такі фразеологізми [11]:

– “Das einzig Wahre ist und bleibt der Schwabe” (das einzig Wahre – єдиний, унікальний) – прислівниковий фразеологізм. Ідеться про меблевий магазин, що пропонує меблі;

– “Neckermann macht’s möglich” (etw. möglich machen – здійснити щось, зробити щось можливим) – вербальний фразеологізм. У цьому слогані бюро мандрів пропонує поїздку у Флориду.

Зі сторінок жіночого журналу “Allegra“ було зібрано такі фразеологізми [8]:

– “Die Haut wieder in die Lage zu versetzen, Feuchtigkeit zu speichern”. (j-n in die Lage versetzen, etw. zu tun – дати комусь можливість щось зробити) – вербальний фразеологізм. Ідеться про рекламу крему від Хелени Рубінштейн;

– “Höchste Zeit für ein Handy!” (höchste Zeit – уже давно пора) – прислівниковий фразеологізм. Відповідно до цього слогану читач має придбати повний пакет SuperServ для свого мобільного телефона.

– “Kinder kriegen? Wohl verrückt!”. (Wohl verrückt! – ти з глузду з’їхав) – прислівниковий фразеологізм. Згідно з цим слоганом усі люди мають бути впевнені в житті разом зі своїм стартовим капіталом, і все це завдяки лише внеску в будівельний кооператив IDEAL;

– “Der sticht sie alle aus”. (Jemanden ausstechen – быть лучше) – вербальний фразеологізм. На цій сторінці журналу нас переконують у тому, що ми ніде не знайдемо взуття краще, ніж взуття цієї фірми.

Із 20 знайдених рекламних слоганів найбільш дієвими виявились вербальні – 12 фразеологізмів, друге місце посіли прислівникові – 7 фразем, і лише одна фразема номінативна. Це говорить про те, що будь-який слоган є закликом, який спонукає до дії. Як бачимо, фразеологізми відображають практично всю соціальну систему світу, виконують функцію життєво важливих узагальнень, розширюють накопичений досвід народу. Проведений аналіз уможливив діти таких висновків, що стійкі сполучення слів, не зазнають витіснення, а навпаки виконують певні соціальні та контекстуальні функції – збагачують лексику та виражають емоційну експресивність. У засобах масової інформації їх витлумачують, аби викликати необхідний ефект та керувати увагою.

Література:

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь. – М. : Аквариум, 1995. – 387 с.
2. Брандес М. П. Стиль и перевод: на материале нем. языка. – М. : Высшая школа, 1988. – 127 с.
3. Музыкант В. Л. Теория и практика современной рекламы. Учебное пособие для вузов. – М. : Евразийский регион, 1998. – 399 с.
4. Oguй O. D. Lexikologie der deutschen Sprache. – Winnyts'a : Nowa knyha, 2003. – 403 с.
5. Розен Е. В. Немецкая лексика: история и современность. – М. : Высшая школа, 1991. – 94 с.
6. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 250 с.
7. Die Zeitschrift // Allegra. – № 9/1999. – 226 с.
8. Die Zeitschrift // Auto, Motor und Sport. – 2005. – № 20.
9. Die Zeitschrift // Cosmopolitan. – 2000. – № 9. – 188 с.
10. Die Zeitschrift // Glamour. – 2005. – № 11. – 230 с.
11. Die Zeitschrift // Petra. – 2000. – № 10. – 308 с.
12. Die Zeitschrift // Der Spiegel. – 2009. – № 13.
13. Die Zeitschrift // Stern. – 2005. – № 41.
14. Die Zeitschrift // Stern. – 2005. – № 42.
15. Die Zeitschrift // Stern. – 2005. – № 43.

Панцьо С. Є.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль;

Лісняк Н. І.,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

МОВНІ ОБРАЗИ СВІТУ, НЕБЕСНИХ СВІТИЛ У ЛЕМКІВСЬКІЙ ПІСНІ

У статті аналізуються мовні образи світу, небесних світил у контексті лемківської пісні. Досліджуються особливості вживання та їх символічний потенціал.

Ключові слова: лемківська пісня, небесні світила, символ, слово-поняття.

В статье анализируются языковые образы мира, небесных светил в контексте лемковской песни. Исследуются особенности применения и их символический потенциал.

Ключевые слова: лемковская песня, небесные светила, символ, слово-понятие.

In the article the speech patterns of the world and the heavenly bodies is analyzed, in the context of Lemko songs. The features of their functioning and their symbolic potential is investigated.

Key words: Lemko song, celestial bodies, symbol, word-concept.

Мовна картина світу у пісенному фольклорі свідчить про культуру певного етносу, у якій наявні свої символи, образи. Повнота їх значень і конотацій розкриває світосприйняття і світовідчуття людини.

В україністиці дослідження мовної картини світу на матеріалі народнопоетичної творчості здійснила Н. Данилюк [4], а на матеріалі народних колядок з Лемківщини – В. Гойсак [3]. Окремі розвідки про значущість просторової лексики, лексики на позначення рослин і тварин, соматичної лексики у пісенному фольклорі лемків належать мовознавцям Л. Вакарюк [2] та С. Панцьо [6].

Пісенний фольклор Лемківщини доволі багатий. На сьогодні зібрано й опубліковано чимало різних збірок пісень. Найновішим є видання, підготовлене та упорядковане народною артисткою України М. Байко "Антологія лемківської пісні". У вступному слові до цієї книги академік Микола Колеса зазначає, що "вихід "Антології лемківської пісні" ще раз нагадає про запашну гілку української культури – лемківську пісню" [1, с. 3]. Антологія охоплює понад 900 пісень. Це зібрання стало джерелом нашої розвідки.

Дослідження мови фольклору залишається актуальним, оскільки воно не лише становить ключ до осмислення елементів давньої культури, а й містить поетичні образи, засвідчує своєрідність символів тощо. Саме тому лемківська пісня дає багатий матеріал для глибокого лінгвістичного аналізу. У ній естетика та поетика ґрунтується на пісенній історичній зумовленості та перспективі у народній традиції [2, с. 44].

Сучасні дослідники мовної картини народної пісні (В. Жайворонок, Н. Слухай та ін.) зазначають, що пісенний фольклор пов'язаний із традиціями, які дають можливість проникнути в психологію народнопоетичної творчості, пізнати смаки і прагнення етносу.

Лемківські пісні становлять вагомий пласт у загальнонародному українському фольклорі. Вони органічно близькі до пісенної творчості українців інших етнографічних груп чи територій проживання. У народних піснях лемків помітний ліричний простір, який створюється також за допомогою слів на означення *неба, світил*.

Об'єктом аналізу обрано лексику на позначення *світу, неба, небесних світил*, яка засвідчена у народно-пісенній творчості лемків. У статті розглядаємо культурологічну значущість лексики зазначеної лексико-семантичної групи. Саме ця лексика відіграє важливу роль у житті, господарюванні, взаємовідносинах лемків.

Лексико-семантична група "*Небо, світила, світ*" представлена у піснях лемків лексемами *світ, небо, сонце, місяць, зорі* та їх словотвірними, лексичними і граматичними варіантами. У лемківських піснях лексема *світ* має значення "усе живе, навколишнє; все, що оточує людину, земля" (СУМ, IX, с. 85), напр.: *Тобі квітне за калапом з ружки квіт, / А мі про тя, мій миленький, смутний світ* [1, с. 280]; *А хоц би я світ превратив, таку бим тя не превратив* [1, с. 118]; *Чогос, дівчатко, таке смутне? Світ так веселий, як та весна, // Молоді літа скоро минуться, / А ти зостанеш, як сирота* [1, с. 226]. Форма іменника з дієсловом *завернути світ* виступає у значенні "закохатися": *Сидит пташок на черешни, / Гей, обдзьобує дрібний квіт. // Чого ти мі, моя мила, / Гей, завернула молодий світ* [1, с. 142]. А означення *молодий* підсилює, очевидно, невдале, нерозділене кохання.

Форми іменників з прийменниками *по світу, в світ, в світі* означає "не вдома": *Червени яблочка по поли ся тулять, / А моя миленька, моя наймиленьша / По світі сой гулять* [1, с. 167]; *Бо парубок гей, як лис, / Зрадит дівча – піде гет // Сам сой піде в світ гуляти, / Дівча буде горювати* [1, с. 291]. Вжите дієслово *гуляти* підсилює семантику лексеми *світ* із вказаним значенням – "безтурботно жити, змінюючи місце перебування". Вислів *по світу ходячи* означає "здатність рухатись по землі": *Боліст перебуду з постели лежачи, / А любови не забуду, по світу ходячи* [1, с. 171]. Рядки пісні "*Не бійся ти зрадження мого, / Не зрадив я на світі нікого*" [1, с. 236], у яких використане поєднання прийменника *на* зі словом *світ* маніфестує значення "на землі". У лемківських піснях лексема *світ* означає "прожиття життя": *Ой, жаль мі того світа, / Штос мі змарнів мої літа* [1, с. 257]; *Ой, Боже, Боже єдиний, / Який гіронький тот світ!* [1, с. 398]. *Світ* поєднується з художніми означеннями *білий, веселий, молодий, смутний, гіронький*. Епітет *смутний (світ)* свідчить про нерозділене кохання, епітет *веселий* – про радісне життя, *молодий* – про вік людини, а *білий (Змарнував єс мі білий світ* [1, с. 371]) – про життя.

У досліджуваних піснях виявлено лексему *світ*, вжиту в значенні "народитися": *А згори, зверху дуба голос таке гварит: Гнеска твоя дівка юж на світ приходить* [1, с. 334]. У рядках *Нема в світі краще краю, як наши*

рідни Карпати світ ототожнюється із поняттям "земля". Подібне стосується і таких рядків: *Полетів бим на край світа, / Як вітер, що в поли літат, гей! / в Гамерицкій край* [1, с. 466]. Лексема *світ* означає "час": *Тераз такий світ настав, / Што брат сестру не познав* [1, с. 346].

Лексема *світ* у піснях поєднується з дієсловами, які вказують на дії, процеси, стани, в котрих перебуває ліричний герой: *Коли світ обійду, до тебе прилечу* [1, с. 465]; *Ой поїхав з того села тай в світі загинув* [1, с. 448]. Вжиті форми з прийменниками уточнюють семантику лексеми *світ*. Пор. поєднання з прийменником *на* у рядках: *Батько сину не повірив, / Шо на світі є любов* [1, с. 334], у яких прийменник вказує не на поверхню, а містить узагальнене значення – "життя". Прийменник *край (світа)* виступає локалізатором і має значення "далеко". У лемківських піснях зі словом *світ* вжито фразеологізм *піти в світ за очі*: *Пішов в світ за очі роботи глядати* [1, с. 334] (далеко); *Ей, буде війна, буде, ей, зо світу зогнана, / Не пуцу милого, а піду на ню сама* [1, с. 405] (здалека).

Отже, у народнопоетичній творчості лемків лексема *світ* відбиває їх розуміння Всесвіту як "усе живе, навколишнє", "земля", "час", "не вдома", "далеко", "життя".

Небо як один із складників Всесвіту у лемківських піснях (крім колядок), на відміну від загальнонародної усної поезії, вживається рідко. Дослідниця мовної картини світу, відображеної в колядках лемків, детально аналізуючи лексему *небо*, визначає її символічне значення – "щось найвище, найважливіше, найкраще" [3, с. 74]. Нами виявлено вживання семи *небо* з традиційною семантикою "місце перебування Бога" – *Бо телицькі дівчата, ей, а вималював маляр. // Ой не маляр, не маляр, // А лем Пан Біг з неба, / Бо телицьким дівчатам / Ей, а такой краси треба* [1, с. 187]. Лексема *небо* вжита з іншою – *зірка* – виступає у значенні "видимий над поверхнею землі повітряний простір" (СУМ, V, 249): *На небі ясно, на небі красно, / На небі зіроньки горять* [1, с. 336]. Слово *небо* в наведеному нижче контексті уточнює значення простору над землею – високість: *Поле вона (дівчина) тай поле / І на небо поглядає: Ой, ти, сивий орле, / Ти, сивий соколе, / Як високо літаєш* [1, с. 392].

Отже, слово-поняття *небо* у лемківській пісенній творчості вживається у двох значеннях – "місце перебування Бога" та "повітряний простір".

Відомо, що небесні світила в усній народній словесності представлені вербалізаторами *сонце, місяць, зорі*. Як і в загальнонародних піснях, у лемківському пісенному фольклорі лексеми *сонце, місяць* належать до часто вживаних. *Сонце, місяць, зорі* нерідко разом виступають в одному й тому ж контексті. Небесні світила у віруваннях лемків персоніфіковано: вони *ходять, ховаються, встають, западають за гору*. У лемківських піснях до найчастотніших світил належить *сонце*. Воно освітлює, ogrіває землю, тобто дає світло й тепло. Цими властивостями воно забезпечує життя на землі, тому сонце стоїть на найвищій позиції серед світил та явищ, які впливають на життя людини та вирощення врожаю [3, с. 76]. Сонце сходить і заходить, воно рухається, указуючи на зміну часу: *Сонце сходить і заходить, / А мій милий не приходить. / Ані довго, ані мало, / Ой мій Боже, што ся стало?* [1, с. 248]; *Косит косец на луці, / він ся припатрює, / Ци високо є сонце. / А сонце із полудня, / Вийд, дівчино, зараз* [1, с. 285]; *Сонце сходить і заходить, життя поминає, / Ци ти скоро ся повернеш, – мамичка питає* [1, с. 445]. Сонце світить: *А за нашою заградочком ясне сонце світит* [1, с. 445]; *На малини сонце світит, а на дівча краса летит* [1, с. 204]. Сонце встає: *Рано сонце встане, росу позбирає, / Молодий шугайко з Ганцьов ся звінчає* [1, с. 168]; сонце ховається: *По полях мряки розтяглися сині, / Сонце сховалось за верхи беріз* [1, с. 348]; *Сонце за гору, час би домів піти* [1, с. 179]. У лемків сонце виконує ще й такі дії, як-от: *низіє, западає, гріє: За високу гору западат сонечко, / Не повіч нікому про моє сердечко* [1, с. 179]; *А вже вечір вчоріс, сонечко низіє, / Баба діда обливає, а дід молодіє* [1, с. 358]; *В нашім краю сонце гріє, / Гей, на чужині, на чужині вітер віє* [1, с. 449].

Сполучення прийменників з іменником *сонце* вказують на темпоральність. Вербалізатором часу виступає прийменник *перед*: *Бувайте здорові і мої віконця, / Що я вас втирала / Перед сходом сонця* [1, с. 135]. У текстах пісень спостерігаємо підсилення часу сходу сонця прислівником *рано*: *Ой рано, рано, раненько / Сходило сонце шувненько* [1, с. 165]. Присутність сонця-світла – необхідність життя істот і передусім людей, тому його схід завжди радує (*сонце сходило шувненько (гарненько)*). У народнопоетичному тексті лексема *сонце* разом з прислівником *одкаль (звідки)* позначає локальність: *Одкаль соненько сходило, / Там дівча яблїнь садило* [1, с. 209]. Про місце сонця за горизонтом указують прийменниково-іменникові поєднання: *За високу гору западат сонечко* [1, с. 179]; *Ой западай, сонечко, за гори, за доли* [1, с. 180]; *Зашило сонце за віконце, / Зашило сонце за лісок* [1, с. 334].

Захід сонця нерідко сигналізує про тривогу, відчай, біду: *Юж сонечко зашло за гори, за гори, / А мене сердечко, ой болит та й болит* [1, с. 179]; *Нич ти, синочку, не буде, / Лем покля сонце не зайде. / Сонце за гору заходить, / З Яничка душа виходит* [1, с. 338]. Особливе ставлення людини до сонця виявляється в тому, що в піснях ця лексема вживається в демінутивній формі з суфіксами *-еньк-* (*соненько*), *-ечк-* (*сонечко*). Назва світила вживається у поєднанні з епітетами *ясне, красне*: *Ясне сонце світит* [1, с. 445]. Зазначимо, що у лемківській пісні знаходимо непряму номінацію сонця: *Засіяло срібло-злото доокола, / Поклонися молодая до стола* [1, с. 114]. Така заміна указує на радісну, урочисту подію – сонце супроводжує весілля.

У текстах лемківської пісні, як і в загальнонародних текстах, відчутний образ уособлення сонця. Лексема *сонце* виступає метафорою-персоніфікацією [4, с. 385]. Контексти пісень – це діалоги людини з сонцем, місяцем, зірками: *Засвіт мі сонце, засвіт мі місяць* [1, с. 253].

Із лексемою *сонце* пов'язані інші художні засоби – порівняння: *сонце, як млинське колесо* [1, с. 253]; *дівчина, як сонце* [1, с. 287].

Отже, *сонце* символізує життя, радість. Зазначені дії сонця здебільшого носять позитивний характер стосовно людини. Однак сонцю зрідка властива й негативна дія, зокрема це стосується заходу сонця. Сонце

в лемківських піснях персоніфіковано. Воно *ходить, ховається, падає*: Сонце пов'язане з днем, вказуючи місце, час.

У дискурсі досліджуваних пісень помітно вирізняється лексема *місяць*. Ця лексема вживається здебільшого у піснях про кохання, адже при місяці відбуваються зустрічі закоханих. В. Жайворонок зазначає, що місяць – це “традиційний пісенний образ уособлення коханого або ж його вірного супутника, що осягає дорогу до чи від милої” [5, с. 369]. Як і в піснях інших регіонів України, у пісенній словесності лемків поширене звертання парубка до місяця, щоб він освітив дорогу хлопцеві: *Ти, місяцю, світ мі ясно, / Ти, коничку, иди красно* [1, с. 283]; *Світи, місяченьку, високо, не низко, / Бо я мам дівчатко далеко, не близко* [1, с. 317]; *Засвіт мі, місячку, на узку стежечку, / Піду посмотрити свою фрайречку* [1, с. 223]. Іноді відчувається нетерпеливе очікування появи місяця і зустрічі закоханих: *Уж сонечко зашло за високу гору, / Засвіт, місяченьку, до нашого двору* [1, с. 223]. Місяць виступає символом парубка, нареченого: *Такий мій миленький медже парубками, / Як ясный місячок медже зіздочками* [1, с. 283].

У текстах лемківських пісень місяць разом із зорями сприяють зустрічам закоханих: *Світи, місяченьку, і ти, зоре ясна, / Перед тоти дверечка, де дівчина красна* [1, с. 317]. До місяця звертаються не лише хлопці, а й закохані дівчата: *Не світи, місячку, не світи нікому / лем мому милому, як иде додому* [1, с. 271]. Світло місяця і зірок майже завжди носить позитивний характер: *Світит місяць, світит, зорі помагают, / І ци мої очка кохання не знают* [1, с. 283]; *Як єм ишов од милой / світив місяц, світив ясный високо* [1, с. 215]. Зазвичай у таких випадках місяць світить *ясно, високо*. Якщо ж він не світить, здебільшого через хмари, тоді йдеться про сум, тривогу, розпач, і таким чином текст містить негативне забарвлення: *Світив би місячок, / Хмари му не дают. / Взяв би иугай дівча, / люди одгваряют* [1, с. 269]; *Світив би місячок, про хмари не може, / Любив би дівчину, про людей не може* [1, с. 317]. Місяць виконує лише одну найважливішу дію – світить, однак він може сходити: *Зишов місяц ясный, студена роса падет, / Молода дівчина иугая виглядат* [1, с. 186]. У мовній картині світу, відображеній у лемківських піснях, поруч із місяцем (місяченьком, місячком) оспівана зоря (зорі, зіроньки, зорейка, зіздочки). Зорі допомагають місяцеві освітлювати землю вночі: *Понад зелен-гороньками / Світив місяц з зіроньками* [1, с. 242]. В. Жайворонок стверджує, що “у фольклорі зорі – це сонцеві та місяцеві діти, це символ яскравого світла, краси взагалі” [5, с. 254]. Як зазначають дослідники, зірка символізує чистоту, красу, свободу, щастя, число [3, с. 84], а ще й дівчину: *Світит місяц, світит, і вісем зіздочок, Барз мі ся подобат еден паробочок* [1, с. 283]; *Нащо, Иванку, ти цілував / Моє біле личко дармо? / Скільки раз його цілував, / Скільки в небі зірок бачу* [1, с. 296]; *На небі ясно, на небі красно, на небі зіроньки горять* [1, с. 336]. Образ зорі, зірки персоніфікований. Зоря *сходить, сіяє, горить*: *Межи тими гороньками сходила зоря. / Я собі гадав, що зоря зійшла, / А то моя дівчинонька по водушла* [1, с. 173]; *Ей, зізди ясни нам сияют* [1, с. 153].

У текстах лемківських пісень нерідко використовується традиційне порівняння красивої дівчини, жінки із зіркою на небі: *Билас ти, дівчино, як на небі зірка* [1, с. 230]; *А мені маєтку не треба, / Бо ти мій маєток самая, / Як на небі зоря ясна* [1, с. 223]; *Наши кума такі красні, / Ей, як на небі зізди ясни* [1, с. 153]; *Принесе она (весна) красойку / Як на небі зіройку* [1, с. 65]. У лемківських піснях вживається словосполуча *ясна(я) зоря*, а також *красна*: *Тепер мі кажеш, шом зоренька красна, / Потому мі скажеш “Доленько нещасна”* [1, с. 101]. Вжиті форми однини і множини, їх лексичний варіант зіздочки зазвичай символізують дівчат.

Отже, назви світил у поетичному дискурсі лемківської пісні відзначаються здатністю метафоризуватися. Саме цим показується духовність і матеріальна культура лемків. Лексика на позначення світу, світил становить мовну універсалью, яка використовується у фольклорі будь-якого етносу. У лемківському пісенному фольклорі розглянуті поняття-назви часто виступають у загальнонародному значенні, однак характеризуються й своєрідністю.

Аналіз вибраних назв-понять свідчить не про цілісну мовну картину світу, відображену в народних піснях лемків, а лише її фрагментарний опис. Однак і при такому аналізі бачимо позитивність і навіть ідеальність багатьох образів: ідеальна зоря-дівчина, місяць-парубок, а сонце не шкодить довікілью, людям. У пісенній словесності небесний світ разом із земним приносить здебільшого позитивні почуття, радість.

Розгляд матеріалу свідчить, що головні образи, мотиви мають загальноукраїнське, а то й загальнослов'янське коріння.

Здійснене дослідження до певної міри відтворює мовну картину світу на матеріалі народнопоетичної творчості лише однієї збірки специфічної етнографічної групи українського народу – лемків.

У мові пісень назви світу, неба, світил мають культурологічне значення. Засоби вказаної лексико-семантичної групи доволі різноманітні. Найбільшим розмаїттям значень, символів вирізняються назви *світ, сонце*, дещо меншого – *місяць, зорі*. Однак усі проаналізовані назви-поняття та їх демінутивні, лексичні та морфологічні форми несуть культурологічний зміст, який розкриває філософію лемків.

Література:

1. Антологія лемківської пісні / [упорядник М. Байко]. – Львів, 2005. – 496 с.
2. Вакарюк Л. О. Образно-символічний потенціал лемківської пісні про кохання / Л. О. Вакарюк // Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті // *Studia methodologica*. – Вип. 27. – Тернопіль : Ред.-видав. відділ ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2009. – С. 43-49.
3. Гойсак В. Мовна картина світу, відображена в народних колядках з Лемківщини / Вікторія Гойсак. – Горлиця, 2010. – 286 с.
4. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні [монографія] / Ніна Олексіївна Данилюк. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – 512 с.

5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Панцьо С. Культурологічна вагомість соматичної лексики (на матеріалі лемківської пісні) / Стефанія Панцьо, Людмила Вакарюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вип. 16. – Вінниця : ТОВ "Фірма "Планер", 2012. – С. 155-162.

Список умовних скорочень:

СУМ – Словник української мови : [у 11 т.] ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – (Т. 5; Т. 9; АН УРСР. Інститут мовознавства).

Пархоменко О. М.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", м. Київ

КОНЦЕПТ "КОХАННЯ" В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу сучасних лінгвістичних теорій, які окреслюють універсальні, лінгвокультурні та когнітивні аспекти концепту "кохання" в українській, російській та французькій мовах. Вихідним принципом є уявлення про мову як особливу картину світу, в якій зафіксовано певні способи категоризації людського досвіду. Виявляються диференціальні риси вербалізації концепту "кохання" в зіставлених мовах.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт "кохання", семантичні універсали, етнокультурні особливості вербалізації.

Статья посвящена анализу современных лингвистических теорий, которые определяют универсальные, лингвокультурные и когнитивные аспекты концепта "любовь" в украинском, русском и французском языках. Исходным принципом является представление о языке как особой картине мира, в которой зафиксированы определенные способы категоризации человеческого опыта. Выявляются дифференциальные черты вербализации концепта "любовь" в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт "любовь", семантические универсалии, этнокультурные особенности вербализации.

This article analyzes the contemporary linguistic theories that define universal lingvocultural and cognitive aspects of the concept of "love" in Ukrainian, Russian and French. The idea of language as a special view of the world record of the specific ways to categorize the human experience is the basic principle. Revealed are the differential features of the verbalization of the concept of "love" in the compared languages.

Keywords: language world, the concept of "love", semantic universals, etnokultbral particular verbalization.

Сучасна семантика, орієнтована на антропологічний принцип та нову когнітивно-прагматичну парадигму, суттєво оновила свій понятійний апарат та методи аналізу. Вихідним принципом є уявлення про мову як особливу картину світу, в якій зафіксовано певні способи категоризації людського досвіду. Категоризація поняття любові у різних мовах має свою етнокультурну специфіку. У культурологічному дослідженні "Теорія українського кохання" М. Томенко вказує на те, що в різні часи, в різних регіонах України поняття *кохання-любові* в українській мовно-культурній картині світу сприймалися і тлумачилися неоднаково [4]. Так, у творах деяких митців, *кохання* як поняття майже не фігурує, а епітети *кохані, коханий* вживаються як синоніми слів *рідні, рідний*. Водночас, поява цих двох близьких за змістом понять не є випадковою. І той факт, що ні англо-, ні російськомовна культури не мають подібного феномену лише пояснює світоглядну, культурну межовість України, наявність впливу різних культур і мов в українських духовних традиціях, де присутні *любов* як ключове поняття російського (євразійського) культурного простору та *кохання* – східнослов'янського (центральноєвропейського) культурного світу. Особливість і специфіка української ситуації полягають в тому, що вплив двох різних традицій разом із суто національними українськими цінностями спричинив появу унікального прецеденту – відмінного, подвійного тлумачення характеру інтимних стосунків. М. Томенко, виходячи з традиції вживання понять *кохання* і *любов* і змістовного навантаження, якого вони набувають у поезії, літературі, фольклорі, дає їм таку порівняльну характеристику: "*кохання* характеризується поетичним та ірраціональним змістом стосунків; почуттєвістю та романтизмом як невід'ємними рисами. Статеві стосунки ніколи не були домінантою в коханні, хоча завжди мали неповторне і загадкове звучання. *Кохання* – це самозречення, це принесення себе в жертву своїм почуттям і пристрастям; *любов* – взаємна підтримка, прагнення щонайперше допомогти, а вже потім – отримати щось для свого духовного життя, а отже, для себе. *Любов* характеризує більш сталі стосунки, що, як правило, формалізуються в подружнє життя. *Любов* не втрачає почуттєвості, хоча вже й не має стану поетичної закоханості. Статеве життя є невід'ємною, але дещо буденною складовою частиною гармонії в стосунках. *Кохання* – це таємниця, а *любов* – це ключ від неї. *Кохання* закінчується тоді, коли втрачається його загадковість і неповторність" [4, с. 25].

А.Д. Шмельов, розглядаючи концепт *любить* у російській мові, звертає увагу на те, що російській картині світу надзвичайно притаманне протиставлення "горного" і "дольного" [5]. Він відмічає, що в російській мові дієслово "любить" має два режими вживання: "В первом из них (*любить 1*) *любить* указывает на чувство (или, точнее, на чувство-отношение), которое субъект испытывает по отношению к объекту любви (*любит* жену, мать, свою семью); во втором (*любить 2*) – на свойство субъекта, состоящее в том, что субъект обычно испытывает удовольствие от реализации некоторой ситуации (*любит* прогулки по лесу; *любит*, чтобы все вещи лежали на своем месте). Значения *любить 1* относится к сфере "высокого", а *любить 2* – к сфере "низкого" [5, с.170].

Найцікавіші роботи в галузі семантики лексичного поля емоцій, зокрема французького дієслова *aimer*, російського дієслова *любить* "французького іменника *атюир* належать Ж. Пікош, Ю. Апресьяну та А. Вежбіцкій.

Так, Ж. Пікош, розробляючи проблему полісемії в традиціях когнітивної по своїй суті психосемантики Г. Гійома, виявляє ієрархічну структуру з п'яти значень *aimer* і розглядає її як вияв національної специфіки французької мовної картини світу. Ж. Пікош пропонує свою методику семантичного дослідження багатозначних слів (*polysèmes*), які вона вважає могутніми та надзвичайно досконалими, семантичними машинами, що дозволяють відобразити значні фрагменти дійсності [7, с. 3].

Для аналізу полісемії дієслова *aimer* та потенційного сигніфікату (*signifié de puissance*), що мав би об'єднувати всі його значення, Ж. Пікош пропонує ряд спеціальних тестів на семантико-синтаксичну сполучуваність цього дієслова (заміна *aimer* на *désirer*, прономіналізація об'єкта, додавання до дієслова *aimer* прислівника-інтенсифікатора *bien*, можливість вживання прономінальної форми *aimer*.

На об'єктивній основі результатів тестів Ж. Пікош доходить висновку про можливість провести чітку границю між вживаннями дієслова *aimer* з об'єктом не-особою і з об'єктом-особою, і далі у рамках другої групи встановити підгрупи. У результаті дослідниці пропонує виділити у полісемії *aimer* п'ять значень.

A. Le sujet S a du goût pour un objet O non-personnel

B. S éprouve un sentiment narcissique pour sa propre personne

C. S éprouve de l'affection ou de l'amitié pour un O personnel (c'est à dire un sentiment habituel plus ou moins profond, d'intensité modérée, avec désir de réciprocité)

D. S éprouve pour un O personnel une passion à caractère sexuel très intense, avec exigence de réciprocité

E. S ne veut que le bien (ou la gloire!) d'un objet personnel O sans exigence de réciprocité [7, с. 41-42].

Важливим для цілей нашого дослідження є висновок Ж. Пікош про те, що будь-яке полісемічне слово є унікальною семантичною машиною, оригінальним поєднанням понять, властивим певній мові, в структурі якого закріплене певне бачення світу, характерне для даної мови [7, с. 124].

Роботи Ю.Д. Апресяна та А. Вежбіцкої, пов'язані з ідеями Московської семантичної школи, є значним внеском у розробку методики семантичного аналізу абстрактної лексики такого типу і відзначаються однією спільною рисою: прагненням до формалізації цих значень у схемах з використанням універсальних наборів семантичних примітивів, конвенційних метафор, лексичних та синтаксичних функцій.

Ю.Д. Апресян виділяє різні лексичні значення в рамках типів вживання, що позначені як *любить I*. Він розрізняє значення *любить I.1*. (любить жону, полюбить циркачку) і *любить I.2*. (любить Родину, любить своїх дітей). Саме з *любить I.1* співвідноситься один із самих фундаментальних концептів російської мовної картини світу – "ідеальна любов", яка вважається в російській мові виключно сильним і глибоким почуттям, яке відчувають один раз у житті по відношенню до однієї єдиної людини іншої статі. Це почуття пов'язане з наявністю фізичної близькості і прагненням до неї, є піднятим над побутом і спроможне дати людині відчуття щастя. Ця думка підтверджується тим, що саме *любить I.1*. локалізується у російській мові у спеціально призначеному для цього органі – серці, тоді як *любить I.2*. може бути локалізованим і в душі, а також тим, що тільки з *любить I.1*. співвідноситься дієслово "влюбиться" і прикметник "влюбленный" [Цит. за 5, с.170-175].

А.Вежбіцка розглядає поняття *amour* у широкому порівняльному контексті, звертаючись до фактичного мовного матеріалу не лише західних, але й так званих екзотичних мов [2, 3]. Підхід, застосований А. Вежбіцкою, полягає в тому, що емоції описуються через універсальні прототипні ситуації, у яких вони виникають, і семантичні примітиви. Дослідниця аналізує слова однієї з австралійських мов – іфалук, що позначають почуття, а також їх найближчі французькі відповідники. В основі значень цих слів лежать поняття, яким неможливо дати визначення традиційними лексикографічними способами (*éléments indéfinissables*) [8]. Для опису цих слів А. Вежбіцка користується семантичною метамовою, а саме – мовою семантичних універсалій – "семантичних примітивів". За твердженням А. Вежбіцкої до цієї категорії належать слова *amour*, *affection*, *attachement*. Вона зазначає, що визначення *amour* як *affection vive*, а *affection* як *attachement*, *amitié*, *tendresse* та *attachement* як *sentiment d'amour*, *d'amitié*, наведені в словнику Le Petit Larousse, є, насправді, лише псевдо-визначеннями.

А. Вежбіцка, спираючись на виділені нею семантичні примітиви, пропонує таке визначення універсальному поняттю *amour*, яке сформувалось під впливом християнства:

X aime la personne Y

X connaît Y

X ressent un bon sentiment envers Y

X veut être avec Y

X veut faire de bonnes choses pour Y

Зауважимо, що це визначення дається Вежбіцкою для окреслення тільки західної концепції *amour*, оскільки, кожна мова утворює свій власний "семантичний всесвіт"; не тільки думки можуть бути "продумані" на одній мові, але і почуття можуть бути відчуті в межах однієї мовної свідомості, а не іншої. Тобто, існують поняття, які є фундаментальними для моделі одного світу і які є відсутніми в іншому [7, с. 21]. Отже, застосований А. Вежбіцкою метод семантичних примітивів дозволяє виявити подібні невідповідності, а також описати різниці в концептуалізації тих чи інших понять різними мовами світу.

Французький концепт *amour* теж має свою етнокультурну специфіку. Як відзначає М. Гревіс, слово *amour* може вживатися як в множині, так і в однині, а також може бути як чоловічого, так і жіночого роду. Так, у значенні *passion d'un sexe pour l'autre*, незважаючи на те, що звичайно це слово вживається в однині чоловічого роду, в поезії воно може бути в жіночому роді. У множині ж, за традиційним правилом, це іменник жіночого роду, навіть у прозі. Насправді, узус не є сталим, і *amours* у множині може бути двох родів. При цьому використання іменника *amour* у множині, як правило, знижує рівень абстракції, і він набуває вторинного значення "любовні пригоди". Взагалі, як вказує Гревіс, у старофранцузькій мові слово *amour* вживалося тільки в жіночому роді: "C'est pour concilier l'usage ancien et l'étymologie (amor est masculin en latin) que les grammairiens du XVI et du XVII siècle ont établi, non sans subtilité, une différence de genre d'après le nombre [6, с.192]. Ці особливості функціонування категорій роду та числа іменника безпосередньо відображають етнокультурну специфіку категоризації відповідного поняття у французькій мовній картині світу.

Результати проведеного аналізу дозволяють окреслити лише в найзагальніших рисах етнокультурну специфіку концепту *кохання* у зіставлених мовних картинах світу: українській, російській та французькій.

Так, в українській ментальності спостерігається наявність двох близьких за змістом, але не ідентичних понять *кохання/любові*, де *кохання* набуває рис романтичності та поетичності, а *любов* асоціюється з більш сталими стосунками. Для російської мовної картини світу ключовим значенням концепту “любов” виступає “ідеальна любов”, яка характеризується силою почуттів та пов’язана з локалізацією цього почуття в серці або душі. У французькій мові вербалізація концепту *amour* пов’язана з граматичними категоріями роду та числа, що обумовлює різні семантичні значення, зокрема *любові* або *любовних пригод*.

Для повного виявлення диференціальних рис концепту “*кохання*” необхідно залучити аналіз багатого лексичного та фразеологічного матеріалу, а також прослідкувати особливості метафоричного слововживання у текстах.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 411 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
3. Томенко М. Теорія українського кохання./ М.Томенко. – Київ : Міжнародний туризм, 2002. – 125 с.
4. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира. Материалы к словарю / А. Д. Шмелев – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.
5. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. – Gembloux.: J., 1964. – 1194 p.
6. Picoche J. Structures sémantiques du lexique français / J.Picoche – P.: Nathan, 1986. – 145 p.
7. Wierzbicka A. L'amour, la colère, la joie, l'ennui. La sémantique des émotions dans une perspective transculturelle / A. Wierzbicka // Langages. Recherches linguistiques en Pologne. – P. : Larousse, mars 1988. – № 89. – p.p. 97-107.

Плужникова Т. И.,

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, г. Киев

МНОГОЗНАЧНЫЕ АНТРОПОНОМЫ-ЖАРГОНИЗМЫ, МОТИВИРОВАННЫЕ ЗООНИМАМИ

В статье рассматриваются жаргонные наименования лиц, являющиеся семемами многозначного слова-зоонима.

Ключевые слова: жаргонизм, полисемант, зооним, семема, антропоном

У статті розглядаються жаргонні назви осіб, що є семемами багатозначного слова-зооніма

Ключові слова: жаргонізм, полісемант, зоонім, семема, антропоном.

The slang appellations of persons which are sememes of polysemantic zoonym are considered in article.

Keywords: jargon, polysemant, zoonym, sememe, anthroponom

Антропоцентрический вектор современного языкознания определяет актуальность исследований языковых единиц, непосредственно относящихся к человеку. Изучение "человека в языке" осуществляется с позиций социо- и психолингвистики, лингвокультурологии и когнитологии, с учетом лексических и грамматических особенностей языковых единиц, служащих выражению категории антропности. Термин *категория антропности* используется нами как рабочий для обозначения лексико-грамматической категории в отличие от собственно грамматических категорий агентивности и персональности. Репрезентантами категории антропности "являются антропизмы / антропосивы, подразделяемые на антропонимы и антропономы [3].

На уровне изучения деривационных процессов антропоцентризм проявляется в актуализации направления научного поиска, результаты которого позволят охарактеризовать, с одной стороны, массив слов, служащих для выражения антропности, с другой – определить наиболее продуктивные и регулярные механизмы образования слов данной семантики.

Указанная проблема исследовалась в ее разных аспектах рядом ученых (Н. Ф. Алефиренко, Е. Л. Березовичем, Н. В. Васильевой, Л. А. Введенской, М.В. Голомидовой, В. М. Калинкиным, Ю. А. Карпенко, Г. Ф. Ковалевым, Н.П. Колесниковым, А. К. Матвеевым и др.), однако описание личных существительных с производно-номинативным значением по-прежнему требует детализации, особенно с учетом сферы употребления последних.

Цель настоящей статьи – определить семантические модели жаргонизмов-антропономов, появившихся в результате развития эпидигматической структуры слов-зоонимов и имеющих разное значение в зависимости от социальной принадлежности носителей субстандартной лексики.

Предметом исследования являются жаргонизмы-зооморфизмы, то есть наименования животных, используемые для обозначения человека.

Жаргонная лексика уже даже в силу её экспрессивности постоянно привлекает внимание лингвистов. Исследования по сленгу на материале русского языка связаны с именами Л. И. Скворцова, Л. П. Крысина, В. Д. Бондалетова, О. П. Ермаковой, Е. А. Земской, Р. И. Розиной, В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитиной, А. Т. Липатова, Л. А. Кудрявцевой и др. Однако, по справедливому замечанию И.Г. Приходько, "несмотря на обилие издаваемых в последнее время научных работ, русистика всё еще не располагает в полной мере характеристиками сленга как компонента национального языка" [5, с. 3], и любое изыскание в этом плане может быть полезным. Как отмечает Л.А. Кудрявцева, "деривационный подход к лексико-семантическим новациям русского языка дает возможность определить правила и модели их образования, вскрыть характерные для данного временного среза процессы деривации и механизм их действия (протекания), а в более общем плане – представить лексико-семантическую систему в динамическом аспекте с учетом эпидигматических отношений составляющих её единиц" [2, с. 32].

Детально изучив русский молодежный сленг Киева, И.Г. Приходько пришла к заключению, что "почти все зооморфизмы, вне зависимости от того, идет речь о мужчине или о женщине, передают пейоративную оценку. Подобное негативное, уничижительное значение зоохарактеристик никак не связано с общепринятой оценкой самого животного. Смысл модели "животное → человек" при образовании единиц молодежного сленга заключается в стремлении снизить статус того, о ком идет речь. Называя человека именем животного, говорящий лишний раз подчеркивает присущие человеку звериные характеристики, которые касаются либо внешнего, либо внутреннего сходства, и тем самым выражает свою низкую оценку" [5, с.14]. Исследователь констатирует, что в "молодежном сленге зооморфизмы образуются не только при переносе наименования по какому-либо внешнему или внутреннему признаку сходства животного и человека. В том случае, когда в качестве производящего слова выступает семантический дериват, совершается вторичный метафорический перенос на основании какой-либо ассоциации. Таким образом происходит многоступенчатое переосмысление" [5, с. 15], в качестве одного из примеров приводится слово: *бык* – 'самец пород крупного рогатого скота' → 'человек атлетического телосложения' → 'обладающий властью человек преступного мира'.

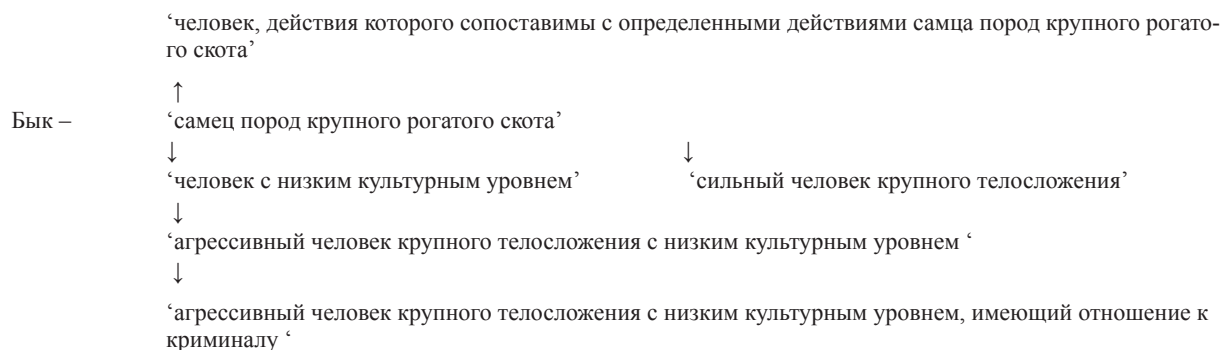
Согласно "Большому толковому словарю русского языка" С.А. Кузнецова, в общеупотребительной разговорной речи зооним *бык* также используется в антропном значении: "2. О крупном, здоровом, сильном (обычно упрямом) человеке" [1, с.107]. Данный эпидигмат мотивируется семантическими признаками исходной семемы ("1. Домашнее рогатое животное отряда крупных парнокопытных млекопитающих; самец коровы"):

денотативной эксплицитной семей 'крупный' и имплицитной 'сильный', а также коннотативной имплицитной 'упрямый' (вспомним Н. Некрасова: *Мужик что бык: втемяшится / В бабку какая блажь – Колом ее оттудова / Не выбьешь: упрутся, / Всяк на своем стоит!*). Если опираться на речевые реализации данного слова в переносном значении, то можно привести такое определение: "бык, думаю, для всех русскоязычных в переносном значении – это здоровый мужик, но на Украине, на Юге по крайней мере – это 1. неухоженный человек сельского типа или буквально из села – бык, бычиха (но это значение постепенно отмирает); 2. жлоб, гопник – агрессивно настроенный, малоцивилизованный представитель мужского пола" [6]. Очевидно, что для первого значения мотиватором является денотативный эксплицитный семантический признак 'домашнее животное', 'рогатое' и имплицитный 'село', для второго – имплицитные 'село' и 'агрессивный'. Последний проявляет деривационную активность и актуализируется в слове *бык*, употребляемом в тюремном жаргоне: "Быки – прямые исполнители наказаний. Их также называют солдатами и посылают туда, где нужна грубая физическая сила. К примеру, опустить, отдубасить, а иногда и прикончить неугодного зэка. Ряды быков стараются пополють здоровенными детинами, которые могут напугать <...> одним своим видом. Умом быки не блещут, и среди них даже встречаются дебилы, но признанные судебными экспертами психически здоровыми. Самые опасные среди быков – так называемые торпеды. Это смертники, "камикадзе", которые выполняют задание любой ценой, даже если придется расстаться с жизнью [7].

Итак, в рассмотренных случаях развитие семантики зоонима *бык* проходило по пути актуализации признаков, формирующих пейоративную окрашенность эпидигматов.

В языке финансистов, точнее, тех, кто занят на фондовой бирже, также используется слово *бык* в переносном значении: это "маклер-спекулянт, играющий "на повышение", то есть совершающий сделки, исходя из возможного повышения цен" [4, с.23]. В данном случае в приведенной дефиниции надо абстрагироваться от узуально негативного значения слова *спекулянт*: на фондовой бирже спекуляции – норма, сам же анализируемый профессиональный жаргонизм *бык* лишен негативной коннотации, поэтому его синонимами являются слова *повышатель*, *оптимист*. В основу переноса положен денотативный имплицитный признак слова *бык* в его прямом значении, который может быть представлен в определении этого животного, видимо, только в специализированных изданиях: дело в том, что "бык бьет рогами снизу вверх, отсюда – "повышатель" [4, с.23]. В этом случае переносное значение возникает только потому, что два субъекта совершают соотносительные действия, которые обозначаются многозначным глаголом: *поднять* для быка-животного значит "2. Отделив от земли, от пола, удержать (на весу). || Переместить в верхнее положение, сместить по направлению вверх" [1, с.873], а *поднять* для "быка"-маклера – "8. Увеличить, сделать больше в размерах, объеме, количестве" [там же].

Схематично развитие эпидигматической структуры зоонима *бык* в языке и речи можно представить следующим образом (ЛСВ₃ "только мн. Подсемейство крупных жвачных млекопитающих, к которым относятся тур, бизон, зубр и другие" в схеме не представлен):

Таким образом, различие в семантике одинаково звучащих зооморфных жаргонизмов разных сфер употребления можно объяснить разными мотивационными базами эпидигматов. Данный вывод требует подтверждения на более широком языковом материале, что составляет перспективу исследования.

Литература:

1. Большой толковый словарь русского языка. / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : "Норинт", 1998. – 1536 с.
2. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка: Монография. – 2-е изд., испр. – К. : УПЦ "Киевский университет", 2004. – 208 с.
3. Плужникова Т. И. Как вас теперь называть? (К вопросу о терминопотреблении) // Система і структура східнослов'янських мов: Зб. наук. праць. – К., 2006. – С. 131–134.
4. Пономарев В. Т. Бизнег-сленг для "новых русских". – Д. : Стакер, 1996. – 368 с.
5. Приходько И. Г. Русский молодежный сленг Киева (конец XX – начало XXI вв.): автореф. ... канд. филол. наук. – К., 2006. – 20 с.
6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.lingvo.ru/actualthread.aspx?tid=33102>
7. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aferizm.ru/criminal/crime_kingdom.htm

Погрібна Т. А.,

Рівненський інститут слов'янознавства, м. Рівне

КУЛЬТУРНО-ОБРЯДОВА МОТИВОВАНИСТЬ КОМПОНЕНТІВ ЧЕСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ (на матеріалі паремій календарної тематики)

У статті на матеріалі паремій календарної тематики досліджується культурно-обрядова мотивованість складових чеського народного календаря. Зокрема, розглядається календарне значення хрононімів як вербальних репрезентантів часу, культурне тлумачення позначуваних ними часових відрізків та їхнє місце у календарному циклі.

Ключові слова: народний календар, паремія календарного циклу, хрононім.

В статье на материале паремий календарной тематики исследуется культурно-обрядовая мотивированность составляющих чешского народного календаря. В частности, рассматривается календарное значение хрононимов как вербальных репрезентантов времени, культурная трактовка отрезка времени, которое они обозначают, и их место в календарном цикле.

Ключевые слова: народный календарь, паремия календарного цикла, хрононим.

The article is analyzing cultural and ceremonial motivating components of the Czech folk calendar on the material calendar proverbs. In particular, the value of calendar chrononims as verbal representants of time, the cultural interpretation of the time period which they represent, and their place in the calendar cycle is studying.

Key words: folk calendar, calendar proverb, chrononim.

Народний календар являє собою важливу ланку традиційної народної культури, тому що організовує не лише обрядовий цикл і господарську й побутову практику, але значною мірою також вірування та побутування фольклору. Хоч в основі слов'янського народного календаря лежить календар християнський, який визначає склад, порядок та ієрархію одиниць річного часу, однак його змістовий бік, інтерпретація свят, періодів і сезонів, а також ритуальне їх наповнення, тобто пов'язані з ними обряди, звичаї, заборони і правила, в цілому не виводяться з християнського вчення, а є органічним компонентом народної традиції [8, с.10; 6, II, с. 442].

Поняття народного календаря є складним, а відтак існує багато визначень цього феномена, найчастіше такі, що більшою чи меншою мірою є орієнтовані на народний календар як систему регламентації річного часу. Зокрема, за визначенням М.П.Антропова, народний календар є "системою закріплених у народній свідомості постійних і рухомих дат, яка склалася у давнину і становить важливий орієнтир усього кола ритуальної поведінки в межах річного, сезонного, тижневого та добового циклів, а також є основою приуроченості певних дат сільськогосподарських робіт" [за: 3, с. 79].

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є чеські прислів'я календарної тематики (чес. *pranostiky* – від лат. *pragnotica*, з гр. *prognosis* 'знання', від дієсл. *gignostiko* 'знаю, пізнаю', з іє. основи **gno-* [14, с. 244]) – важлива складова чеського народного календаря, "паремії з домінантною прогностичною функцією, які відбивають процес спостереження за ознаками навколишнього світу і виведення з нього прогнозу на майбутнє" [4, с. 7]. **Актуальність** даного дослідження зумовлюється тим, що попри значну кількість наукових розвідок, присвячених даній тематичній групі паремій як мовному та культурному феномену (С.М.Толстая, О.Б.Христофорова, Н.Н.Фаттахова, І.М.Пасічник, М.О.Кулькова, С.С.Єрмоленко, В.К.Харченко, О.Є.Тонкова, Z.Profantová, V.Čechová, S.Pastyřik, Z.Vašků, R.Grenarová та ін.), окремі аспекти останніх, зокрема їх культурно-обрядова складова, залишаються вивченими недостатньо. **Предметом** даного дослідження є обрядово мотивовані компоненти чеського народного календаря. **Матеріалом** дослідження слугували календарні паремії в записках відомих чеських фольклористів та етнографів Ф.Л.Челаківського, М.Б.Кулди, Ф.Бартоша, Ч.Зібрта та ін.

Народний календар існує у двох вимірах. Сукупність подій та процесів як природного, так і господарчого характеру, пов'язаних із чергуванням річних циклів, є зовнішньою стороною народного календаря. Із семіотичного погляду ці дії та події становлять корпус циклічно реалізованих культурних, а також і природних, але в той чи інший спосіб культурно адаптованих "текстів", породжуваних календарною моделлю світу [3, с. 80]. Це означає, що важливим компонентом народного календаря, як зазначає С.Єрмоленко, є його мовна складова, яка, однак, по-різному співвідноситься з двома названими аспектами народного календаря, а саме акціональним (діяльнісним) та модельним [3, с. 81]. У діяльнісному вимірі ця мовна складова виявляється у реалізації замовлянь, а також у традиційних календарно пов'язаних обрядових чи ритуальних формулах, якими супроводжувався початок чи закінчення певних сезонних дій тощо. Наприклад, для підтримання ритму молотіння у чеській традиції існували спеціальні приказки: *Ječ-men-má-vou-sy/ buc-la-tý-kla-sy/ až-ho-pro-dá-me/ z něj-si-zav-dá-me/pi-vo-chla-ze-ny/ pro-po-sil-ně-ní* і под. [17, с. 307], що, у свою чергу, відображалось у пареміях: *Koukej, jak jdou cepy, bouchej, jak slyšíš hrát, tak musíš cep tancovat; Jak káže řikanka, tak se musíš uhodit serem* [17, с. 307]. Що ж до другого, метатекстового виміру народного календаря, то тут його мовна складова виявляється у вигляді корпусу паремійних фразеологічних мікротекстів, які реалізуються принагідно, у "потрібний момент", в усному вигляді [3, с. 81]. Істотною рисою мовного складника календарної моделі є й хронологічна стратифікованість, тобто наявність шарів різної часової віднесеності, а також нерідко закодований характер певних його фрагментів.

Проаналізуємо культурно-обрядовий компонент даних мікротекстів у рамках річного циклу.

У контексті дослідження культурно-обрядової складової чеського народного календаря цікавою групою є календарні паремії, пов'язані з періодом Масниці, Великого посту та Великодня. *Masopust* – *Масниця, Масля-*

на, *Колодії* – популярне народне свято, яке дійшло до наших днів ще з язичницьких часів. У західних слов'ян період *Masopustu* (від ст.-сл. *mesopustь* ‘вечір перед початком посту’ [15, с. 366] починався від свята *Tří krále* і тривав до *Popeleční středy* (дана номінація пов'язана з тим, що у католиків у цей день благословляли в церкві попіл, котрим священник мазав лоб прихожанам на знак початку посту [6, III, с. 671]).

Основною темою масничних свят була тема репродукції, тому об'єктами численних ритуалів і магічних дій під час святкування Масниці були культурні рослини, худоба та людина [6, III, с. 194-195]. В основі цих обрядів лежали різні види організованих рухів: танці, хороводи, каруселі, обрядові процесії тощо. У західних слов'ян, зокрема чехів, найбільш розповсюдженими були масничні танці, які танцювалися “на льон, овес, зернові” тощо (тзв. *konopice, konopička* [6, III, с. 195]), що відобразилося у пареміях господарської тематики: *Jak dítvy v masopustní dny vysoko skáčou, tak vysoký jim zroste len; O Masopustním úterku musí hospodář a hospodyně hodně tancovat, aby jim vyrostl dlouhý ječmen a veliké brambory*.

Дні *Masopustu*, початок і окремі дні Великоднього посту вважалися одним з несприятливих періодів ранньовесняного календаря, що відобразилося у хрононімах *Masopust bláznivý, Bláznivé dny, Popelová středa, Bláznová středa, Křivá středa* (під хрононімом розуміємо розряд оніма, який позначає відрізок часу, важливий для людської спільноти, в тому числі пам'ятні дати й християнські свята [5, с. 162]). Зокрема, означення *křivý* – *кривий* у народній культурі означає насамперед “нечистий”, “небезпечний”. Як зазначає С.М.Толстая, однією зі сфер використання вербального знаку **křiv-* є уявлення про “нечистий”, *кривий* час, яке відображається у хрононімах – назвах днів, свят і періодів народного календаря [8, с. 281], напр.: *Křivá středa* ‘початок Великого посту’, коли жінці не дозволялося приходити в чужий дім, щоб не принести нещастя; яйця, знесені куркою на *sv. Matěje* (24.II), називали *křivý Matěj*, бо з них могли вилупитися курчата-каліки [2, с. 407] (пор. укр.: *Крива середа* ‘середа перед Трійцею’, коли не садять окремі овочеві культури, тому що “зародиться все криве, мале, червие”); *Кривий четвер* ‘четвер після Трійці’, коли “не можна було капусту сапувати і взагалі нічого робити” [8, с. 182]) тощо.

Численні календарні паремії були пов'язані з періодом Великоднього посту, який був багатий на обряди й орієнтований на Пасхальні святкування з їх мотивами вигнання злих сил і весняного відродження [6, I, с. 305-306]. Йдеться, зокрема, про хрононіми – чеські номінації кожної неділі сорокаденного посту, багаті на національний колорит. Наприклад, перша неділя посту позначалася хрононімами *Černá neděle* – за темним кольором одягу сповідників [16, I, с. 247], *Pučálka* – за назвою традиційної народної страви з намоченого і підсмаженого гороху [16, IV, с. 694], *Liščí neděle* – за звичаєм у цей день наділяти дітей бубликами, нібито “забутими в садку лисичкою” [17, с. 111]; друга неділя мала назву *Pražná neděle* – в основу номінації лягла назва старочеської пісної страви з пряженого ячменю, пшениці або гороху *pražmo*, яку традиційно готували в цей день [13, с. 179]; її називали також *Suchá neděle*, а дні тижня, на який вона припадала – *Suché dny*; у ці дні діяла низка заборон (не сіяти, не угноювати поле, не прати тощо), що відобразилося в численних пареміях: *V suché dni nesejí; Voží-li kdo hnůj v suché dni, nebude mít na poli úrody; V suché dni se nepere: pokud hlas od pístu jde, tak daleko bouřka škodí a voda bere* (пор. укр. хрононіми *Сухий тиждень* ‘тиждень, на який припадають тзв. *Сухі дні* – дні, коли утримуються від роботи для попередження засухи’; *Суха середа* ‘середа на пасхальному тижні’, коли заборонялося городити, “щоб не загородити дощ”; *Сухий четвер* ‘четвер на пасхальному тижні’, коли заборонялося працювати, щоб запобігти нещастям від грому) [6, I, с. 303; 8, с. 242-245].

Як зауважує О.В.Тищенко, у символічній мові традиційної культури метафоризація ознаки *сухий* набуває негативної культурно-міфологічної маркованості як символ нежиттєвості, смерті і семантично протиставляється ознаці – *не-сухий*, сирий (свіжий, зелений, здоровий). Її семантичне наповнення в традиційних календарних обрядах, а також у вербально виражених мовних засобах, зокрема у народних прикметах, фраземах, співвідноситься і перехрещується з такими символічними проявами, як *мертвий/живий, порожній/повний* [7, с. 69-72]. Так, у традиційній чеській господарській ритуально-магічній практиці заборонялося підганяти домашніх тварин *suchou větvičkou* – *сухою* гілкою, оскільки лише зелена гілка з листям могла передати тварині свіжість, здоров'я, жвавість [11, с. 15].

Назви наступних неділей посту позначалася хрононімами *Kýchavná neděle* (номінація була пов'язана з середньовічними богослужіннями на відвернення мору, ознакою якого вважалося чихання [16, II, с. 499]: *Kdo na kýchavou neděli kýchá, nestůně v tom roce*), *Buchetná neděle* (за традиційним освяченням пирогів у костелах [11, с. 261]), *Smrtná neděle* (за обрядом знищення чучела *Smrti* (*Mařeny*) [13, с. 261-262]). Останню неділю посту у народній традиції називали *Květná neděle, Květnice*, що було пов'язане з біблійним сюжетом про зустріч Христа в Єрусалимі; *Kočíčková neděle* – за освяченням вербових гілок у цей день, *Pašijová neděle* (від *pašije*, з пізн.-лат. *passiō* (*Christi*) – ‘страждання’ – опису страстей Христових, які читалися або співалися під час богослужінь [14, с. 437]), а сам тиждень позначали хрононімом *Květný týden*, що знайшло своє відображення у пареміях: *Nečas na Květnou neděli, není pro rok dobré znamení; Seje-li se řepa ve květný týden, vyrostе všecka a pokvete, pakli v týden veliký, bude veliká*.

Передбачений церквою період Великоднього посту починався від *Popeleční středy* і тривав до першого дня Великоддя, який позначався хрононімом *Boží hod velikonoční*, де *hod, hody* – первісно означало ‘час; свято’ (від ст.-сл. *godъ* ‘rok; vhodná, určítá doba’, псл. *godъ* від **goditi* (*se*) ‘vhodná doba k něčemu’) [14, с. 173]. Лексема *hod* у багатьох слов'янських мовах використовується для позначення найбільших річних свят, які маркують початок календарного або соціального циклу [1, с. 150].

Важливе місце у слов'ян займали пасхальні ігри з використанням крашанок, хороводи, які мали аграрно-господарське і шлюбне значення, взаємні відвідини родичів, а також масові молодіжні обливання і шмагання вербовими прутиками (чес. *pomlaska* – від *mladý* ‘молодий’) у пасхальний понеділок, що виявляється в паре-

міяx з господарською семантикою: *Na Mrskaný pondělek má hospodář vyšlehat všechnu čeládku, aby zůstala po celý rok zdravá a pilná; Dobytek pomlaskou ošlehaný je čiperný.*

Літо у слов'янському, зокрема чеському народному календарі і міфології є найменш маркованим сезоном [1, с. 541]; його початок збігається з завершенням весняного циклу (*Svatodušní svátky, Letnice – Трійця, Зелени свята*), пік припадає на період літнього сонцестояння (*sv. Jana Křtitele – Івана Купала*), а календарні дати другої половини літа сприймаються вже як прихід осені (*sv. Vavřince, Nanebevzetí Panny Marie, sv. Bartoloměje*). У цей календарний період знімалися всі заборони, пов'язані з рослинами, починалося масове збирання трав, організоване як ритуальна дія [1, с. 542]. Підтвердженням цього є численні паремії, в яких йдеться про лікувальні властивості рослин. Однією з таких рослин був *bez* – бузина (чес. *bez černý*, rod *Sambucus*, [16, I, с. 105]; пор.: пол. *bez*, укр. *бузина*, рос. *бузина*, хорв. *bazga*; слн. *bezeg*, з псл. **bъzъ, *buzъ* 'високий куш' [15, с. 76]). У чеській народній традиції бузина наділялася великою лікувальною й магичною силою: *Nevoní příjemně bezinková šťáva, ale zdraví dává; Černý bez odpomáhá od devadesátí devíti nemocí; Kdo se vyspí pod bezinkou, zbaví se sedmerna nemocí.*

Прихід осені у чеському народному календарі представлено переважно пареміями, які описують зміни у природі та у поведінці тварин. Восени вода холоднішала, тому після визначених календарних дат заборонялося купатися у відкритих водоймах, щоб не потонути, не захворіти, не замерзнути [6, III, с. 51]: *Od Nanebevzetí Panny Marie – konec koupání; Svatý Bartoloměj zchladí vodu; Na Bartoloměje, jelen do vody napljuje a je konec koupání.*

Важливою пізньоосінньою календарною датою був день *sv. Martina* (11.XI). У західних слов'ян святий Мартин вважався покровителем гусей, тому ритуальною стравою у цей день була печена гуска, з якою був пов'язаний народний звичай передбачати погоду на зиму за т.зв. *kobylkou* – частиною грудної кістки "мартинської" гуски [17, с. 294; 6, I, с. 572]. Даний звичай відображено у паремії *Na svatého Martina pozoruje se kobylka z pečené husy: je-li s předu silná, bude tuhá zima před vánoci; vzadu-li – po Vánocích; všeka jsouc silná, znamená celou zimu tuhou.*

У чеському народному календарі початком зими вважався *Advent* – Різдвяний піст та окремі дати листопада та грудня (*Přišel svatý Ondřej, naposled se ohřej; Po svatě Baruši, střež nosu a uši*). Початком Різдвяного посту вважався день *svatě Kateřiny* (*Svatá Kateřina věší housle do komína; Svatá Kateřina peklo zamyká, nebe odmyká*). Цей період позначався рядом заборон, тому на *sv. Kateřinu* відбувалися традиційні передріздвяні молодіжні танцювальні забави, які багато в чому були подібні до народних гулянь під час Масниці. День святої Катерини вважався "жіночим днем": вони влаштовували спільне свято, в якому все відбувалося навпаки – жінки запрошували чоловіків танцювати, оплачували музик і под. [6, II, с. 182-183].

На св. Катерину було прийнято гадати: ставили у воду вишневі або черешневі гілки і дивилися, чи вони розцвітуть до Різдва, що було ознакою ранньої весни, щасливого року, майбутнього заміжжя тощо [17, с. 319]: *Podle višňové nebo třešňové větévky, na den svatě Kateřiny dané do vody se na Štědrý den usuzuje, nastane-li brzké jaro nebo pozdní.*

Кінець зими не має точного датування і змикається з весною (*Na Hromnice zima s jarem potkají se*). Цей період позначався обрядами проводів, або вигнання зими. Відомим на чеських теренах є звичай виготовлення великопісного деревця *léto* і ритуальний обхід села (*choditi s lítom, choditi lítovat*) як частина обряду "вигнання Морени" (Смерті, Зими) і символічного приходу весни (*Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi* [6, II, с. 78]).

Отже, чеський народний календар як універсальний інструмент структурування і позначення річного часу являє собою важливу ланку традиційної народної культури. Важливе місце у системі чеського календаря посідають паремії календарної тематики, відтак дослідження їх компонентного складу, зокрема культурно-обрядової складової, набирає суттєвого значення в проведенні культурно-лінгвістичних досліджень у руслі вивчення традиційної картини світу окремого етносу.

Література:

1. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Татьяна Алексеевна Агапкина. – М. : Индрик, 2002. – 814 с.
2. Валенцова М. М. Календарные паремии западных славян / М. М. Валенцова // Славянский и балканский фольклор. – М., 2006. – Вып. 10. – С. 373-424.
3. Ермоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць. Монографія / Сергій Семенович Ермоленко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.
4. Пасічник І. М. Поетика українських народних прикмет: автореф. дис. кандидата філол. наук: 10.01.07 "Фольклористика" / Інна Миколаївна Пасічник. – К., 2003. – 14 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1: А – Г. – 1995. – 584 с.; Т. 2: Д – К. – 1995. Т. 3: К – П (Перепелка). – 1995. – 699 с.
7. Тищенко О. В. Семантична ознака пустий / повний в системі етнономінацій польської, української та російської мов / О. В. Тищенко // Мовознавство, 2005. – № 2. – С. 69-80.
8. Толстая С. М. Полесский народный календарь / Светлана Михайловна Толстая. – М. : Индрик, 2005. – 600 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / Макс Фасмер – М. : Прогресс, – Т. 2: Е – Муж, 1986. – 671 с.
11. Bartoš F. Moravský lid. Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy / František Bartoš. – V Telči : Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce. – 1892. – 323 s.

12. Čelakovský F. L. Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / F.L. Čelakovský. – Praha : Lika Klub, 2000. – 926 s.
13. Kulda B. M. Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry / B.M.Kulda. – Praha 1874. – Sv.1-2.– 336 s.
14. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého / Václav Machek. – Praha: ČSAV, 1968. – 627 s.
15. Rejzek J. Český etymologický slovník / Jiří Rejzek. – Praha: Leda, 2001. – 725 s.
16. Slovník spisovného jazyka českého: V 8 d. – 2. nezměněné vyd./ [věd. red. J.Bělič] – Praha : Acadamia, 1989. – D. 1: A–G. – 608 s.; D.2: H–L. – 608 s.; D. 3: M–O. – 672 s.; D.4: P–Q. – 736 s.
17. Vašků Z. Velký pranostikon / Z. Vašků. – Praha : Academia, 1998. – 376 s.
18. Zíbrt Č. Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk / Čeněk Zíbrt. – Praha, 1899. – 172 s.

Поліщук В. Л.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КВАНТИТАТИВНОГО ТИПУ МІКРОСИСТЕМИ "ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразео-семантичне поле квантитативного типу мікросистеми "Вживання алкоголю" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема його структурно-семантичного моделювання в німецькій, англійській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична модель, фразео-семантичне поле, фразео-семантична група.

В статье исследуется фразео-семантическое поле квантитативного типа микросистемы "Употребление алкоголя" в плане идеографического описания фразеологического состава языка и рассматривается проблема его структурно-семантического моделирования в немецком, английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая модель, фразео-семантическое поле, фразео-семантическая группа.

The article focuses on the research of phraseological microsystem "Alcohol drinking" within the limits of ideographical description of phraseology composition and the problem of semantic structural modelling in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: phraseology composition, semantic structural modeling, phraseological-semantic field.

Інтерес до контрастивного аналізу лексичних систем близько- і неблизькоспоріднених мов, що поширився останнім часом у лінгвістиці, зумовлений, перш за все, сьогоденними потребами відродження та оновлення національного духовного багатства народів. Саме зіставні дослідження надають можливість побачити своєрідність різних національних картин світу і краще уявити сучасні тенденції розвитку їх "специфічних, неповторних для кожної мови лексико-семантичних систем" [5, с. 3]. За останні десятиліття написаний ряд монографій, дисертацій, статей, в яких досліджуються різні ідеографічні поля і групи ФО на матеріалі різних мов (Е. Ф. Арсентьева, Л. А. Іваненко, С. І. Кравцова, І. У. Калініна, В. М. Мокієнко, Т. Р. Нікітіна, Л. М. Рязановської та ін.).

Актуальність теми статті визначається підвищенням інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно-типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-семантичного поля (ФСП) квантитативного типу мікросистеми "Вживання алкоголю" на матеріалі німецької, англійської та української мов, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлюваних мовах; 2) провести ідеографічний опис методом структурно-семантичного моделювання, що дасть змогу виявити фразеотворчі відношення у межах даної мікросистеми.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької, англійської та української мов фразео-семантичного поля квантитативного типу мікросистеми "Вживання алкоголю" в різних формах функціонування – літературній, діалектній, жаргонній, а також в історичному розвитку. Поеднання різних форм функціонування обумовлено тим, що фразеологія розглядається у динамічному аспекті. Незважаючи на те, що мовні картини світу в діалектах та жаргонах мають відмінності від картини світу, що репрезентована літературною мовою, вони тим не менш тісно з нею пов'язані та відображають особливості національного світосприйняття.

Предметом дослідження є структура фрагменту фразеологічної мікросистеми "Вживання алкоголю" німецької, англійської та української мов у динаміці.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, діалектних, етимологічних словників, словників сталих порівнянь та сленгу трьох досліджуваних мов.

ФСП квантитативного типу складають ФО трьох фразео-семантичних груп: ФСГ "Вживання малої кількості алкоголю", ФСГ "Перепустити по чарці", ФСГ "Пити/розпивати/випивати пляшку алкоголю".

ФСГ "Вживання малої кількості алкоголю" складають ФО із значеннями 'змочувати губи', 'відпивати небагато', 'відпити невелику кількість', 'випити ковток', яким притаманна ССМ "дія + ОК".

ФО німецької та англійської мов зі стрижневими компонентами-дієсловами зі значеннями **різати, вдари, згинати, піднімати, перекидати, зштовхувати, змочувати, мочити, промочувати, полоскати, прийма, цілувати, дивитись** та такими образними конкретизаторами (ОК): **немовля:** англ., амер. сленг. *to kiss the babe / kiss the baby* 'випити ковток напою', 'пропустити по чарці' [2, с. 578; 13, с. 213], **губи:** англ. *to wet one's lips* 'змочувати губи', 'відпивати небагато' [2, с. 999], **губи вмочити / промочити / мочити / промочувати** 'з'їсти, випити зовсім мало', 'скуштувати' [7, с. 119; 10]; **зуби, горло:** жарт. *пополоскати / полоскати в роті / зуби / горло і т. ін. чим і без додатка* 'випити незначну кількість алкогольного напою', 'трохи випити' [7, с. 544; 10]; **лікоть:** амер. сленг. *bend one's elbow / the elbow*, амер. сленг. *lift one's elbow* 'випити ковток алкогольного напою', 'пити алкоголь до цілковитого сп'яніння' [13, с. 26]; **чашка:** англ. *to kiss the cup* 'пригублювати чашу', 'пити, випивати' [2, с. 578]; **сльоза:** нім. *eine Träne nehmen* 'відпити невелику кількість, ковток', 'пити', 'пиячити' [12, с. 1634], пор. фр. *prendre une larme* [12, с. 1634]; **пил, порох:** амер. сленг. *cut the dust* 'випити

ковток напою» [13, с. 91], диференційну сему «швидко» має ФО амер. сленг. *knock back a drink* «швидко робити ковток напою», «пити пиво» [13, с. 215]; **пиво:** амер. сленг. *bust some suds* [13, с. 56] «випити трохи пива», «помити посуд»; **ліки:** англ. *to take one's medicine* жарт. «ковтнути спиртного», «понести заслужену кару», «примиритися з чимось неминучим», «стійко перенести щось неприємне» [2, с. 920], амер. сленг. *knock one over / knock over one* «випити ковток якогось напою» [13, с. 215], амер. сленг. *knock one back / knock back one* «випити ковток якогось напою» [13, с. 215]. Дещо відмінне значення має ФО німецької мови *nach den Fliegern sehen* «пити», «робити ковток із пляшки», яка виникла під час першої світової війни через подібність положення голови людини, яка веде стротереження, чи не летять ворожі літаки, та людини, яка п'є з пляшки [11, с. 57], пор. укр. *горніст* «той, хто п'є спиртное з шийки пляшки» [8, с. 476]. Українському мовно-культурному просторові притаманна модель «ЛОКУС», напр. *по Марусин поясок* жарт. «до смужки на келихові, чарці, склянці і т.ін.», «трохи неповний» [7, с. 554; 10].

Цікавим є той факт, що у Німеччині існував раніше закон *Kellerrecht*, згідно з яким покупець мав право вимагати у торговця при купівлі вина певну його частину для проби [12, с. 831]: нім. *dreifach Trunk ist Kellerrecht* [12, с. 831]. В англійській мові ФО англ. жарт. *a drop of something* на позначення ковтка спиртного містить номінацію *крапля*, тобто дуже маленька кількість [2, с. 293].

До ФСГ «перепустити по чарці» належать фразеологізми німецької мови, яким притаманні такі структурно-семантичні моделі: ССМ1 «дія», ССМ2 «дія + ОК», ССМ3 «дія + локус».

ССМ1 «дія» складається з дієслівних ФО німецької мови з стрижневими компонентами: **пити:** нім. розм. фам. *einen trinken* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168; 3, т. 2, с. 258]; **піднімати:** нім. розм. фам. *einen heben* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168; 12, с. 683], нім. розм. *einen stemmen* «випити, хильнути» [3, т. 2, с. 219]; **шипіти:** розм. фам. *einen zischen* «випити, хильнути чарочку» [3, т. 2, с. 344]; **щебетати:** нім. розм. фам. *einen zwitschern* «вихилити чарчину» [3, т. 2, с. 354; 12, с. 1784] «випити чарку» (*zwitschern* від свн. **zwitzern*, двн. **zwizzirōn*). Ця ФО вперше зафіксована у 1880 р., але активно почала вживатися солдатами під час першої світової війни. Стосовно її виникнення існує принаймні дві теорії: перша пов'язана з вживанням сливової горілки *Zwetschgenschsnaps*, але це вважається малоімовірним [12, с. 1784]; друга пов'язана з веселим настроєм сп'янілого, який, як пташка, без спини «щебече» [12, с. 1784]; **перекидати:** нім. розм. фам. *einen kippen* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168]; **брати:** нім. розм. *einen nehmen* «випити по чарці» [3, т. 2, с. 75]; **дути:** *einen blasen* «випивати чарку» [12, с. 204]. Значення дієслова *blasen* «дути» стосувалося тільки вітру, згодом розширилося, стало загальним. Ця ФО зустрічається в діалектах вже у XIX столітті та означає «пити алкогольні напої у великій кількості» [12, с. 204]; **дозволяти:** *sich (noch) einen genehmigen* «випити чарку» [12, с. 533]. ФО з'являється лише в кінці XIX ст. В основі лежить образ п'янички, який себе сам тестує та вирішує дозволити чи не дозволити ще одну чарочку, пор. фр. *S'accorder quelque chose* [12, с. 533].

До ССМ2 «дія + ОК» належать ФО німецької та української мов з стрижневими компонентами із значеннями **пити, поливати, полоскати, зволожувати, мастити, оліїти, змашувати, сипати, перекидати, перехилияти** та образними конкретизаторами: **ніс:** нім. розм. фам. *sich (D) die Nase begießen* «випити, промочити горло» [3, т. 2, с. 71]; **горло:** розм. жарт. *sich (D) die Gurgel schmieren / spülen* «промочити горло, хильнути чарочку» [3, т. 1, с. 286; 12, с. 599], нім. *sich die Kehle anfeuchten / schmieren / ölen* [12, с. 1377], «прополоскати горло», «хильнути чарочку» [3, т. 1, с. 375]; у східнопруському діалекті знаходимо ФО: *he smert sik den Rache* [12, с. 1377], щоб запобігти запаленню горла, або щоб воно не пересихало; **годинник:** *die Uhr aufziehen* «випити чарку алкоголю» [12, с. 1642]; **чарка:** нім. фам. *перехилияти / перекидати / перехилити / перекинути чарку / по чарці* «пити алкогольні напої», «хильнути чарчину» [7, с. 499; 10]; **горілка:** нім. розм. фам. *sich (D) einen Schnabus genehmigen* «перепустити по чарці» [3, т. 2, с. 170].

ССМ3 «дія [+ ОК] + ОВ» складається з ФО німецької мови з стрижневими компонентами зі значеннями **лити, заливати, брати, перекидати, сипати**. У ролі локусів виступають образні визначники: **соцький** «особа, яка очолювала сотню», «у дореволюційній Росії, в тому числі й на Україні – нижчий поліцейський служитель на селі, якого вибирали на сільській сході» [6, т. 9, с. 477] в УФО інтел. *ударити по соцькому* «випити 100 грам спиртного (звичайно горілки)» [8, с. 308]; **ребра:** нім. розм. фам. *einen (abо eins) hinter die Rippen plätschern* «хильнути» [3, т. 2, с. 137]; **груди:** НФО *einen zur Brust nehmen* [12, с. 273] «випити чарку (шнапсу)», в основу якої ліг образ матері, яка прикладає дитину до грудей. Згідно зі студентським ритуалом пиття, перед проголошенням тосту наповнена чарка/келих мала бути піднесена до грудей [12, с. 273]; **спрага:** нім. розм. *einen / eins / ein Glas über den Durst trinken* «вихилити чарку», «перепити, перебрати, хильнути зайвого» [3, т. 1, с. 160]; **краватка:** нім. розм. фам. *einen hinter die Binde gießen / zwitschern* «випити, хильнути» [3, т. 1, с. 103], нім. розм. *einen hinter die Krawatte gießen* [12, с. 885] «випити чарку»; НФО *einen hinter die Binde kippen* «випити чарку алкогольних напоїв, перш за все горілки» має в значенні диференційну сему «швидкий рух» [12, с. 198]; **сковорода:** нім. розм. фам. *etwas Pulver auf die Pfanne schütten* «випити, хильнути чарку» [3, т. 2, с. 102]; **лампа:** НФО розм. фам. *einen (eins) auf die Lampe gießen / schütten* «випити чарку (шнапсу)» [3, т. 2, с. 8; 12, с. 924], нім. розм. *Öl auf die Lampe gießen / schütten* «випити, промочити горло» [3, т. 2, с. 92] виникли у середньовіччі [12, с. 924], пор. рейн. *änen of de Laterne schidden*, фр. *s'en mettre plein la lampe* «непомірно їсти та пити». ФО виникли на основі запозичення з французької мови *lamper* «пити занадто багато, великими ковтками». Можливо, образ п'яниці, який, як правило, має великий червоний ніс (*ein LötKolben* «паяльник», «ніс п'яниці» чи *eine rote Lampe* «червона лампа», «ніс п'яниці») відіграв свою роль в утворенні цієї ФО, як і вираз *ewige Lampen* «вічні лампади» в церкві, горіння яких символізує людське життя. Щоб лампади не згасли, їх час від часу потрібно заповнювати олією. Так і споживання алкоголю «підтримує горіння» людини [12, с. 924; 12, с. 942]. Цікавими, на наш погляд, є наступні номінації англійської мови на позначення чарки або келиха перед сном: англ. *night-cap*

‘чарочка алкоголю перед сном’ [14, с. 29], англ. діал. *latch-lifter* ‘перший вечірній келих’, ‘шилінг’ [14, с. 328].

До ФСГЗ “пити/розпивати/випивати пляшку алкоголю” належать ФО німецької англійської мов та української мов, їм притаманна модель ССМ “дія + ОК” із дієслівними компонентами зі значеннями **розбивати, розламувати, роздушувати, псувати, швирияти, вішати, давити**. У ролі ОК виступають наступні компоненти: **голівка**: нім. діал. ФО *der Flasche /dem Glas einen vors Köpfchen* [12, с. 1642] має диференційні семи ‘відкрити пляшку’, ‘почати пити пляшку’; **горло**: нім. *einer Flasche den Hals brechen* ‘розпити пляшку алкоголю’ [4]. У складі НФО *ein Rohr brechen* ‘пити пляшку алкоголю’ [12, с. 1249], компонент *das Rohr* має значення ‘труба’, ‘ствол гармати’, ‘очерет, комиш’, до яких у сучасній німецькій мові додалося нове значення ‘пляшка алкоголю’ [12, с. 1249]; **пузир, пузирь**: жарг. *роздавити пузирь* ‘випити пляшку спиртного’ [9, с. 258], укр. жарг. *роздавити пузир* ‘випити пляшку спиртного’ [8, с. 281], де компонент мол. *пузир* має значення ‘пляшка горілки’, пор. *Пузир Петрович* ‘пляшка зі спиртним’, ‘пляшка горілки’ [8, с. 281]; **пляшка**: укр. діал. *роздавити бутилку* ‘випити пляшку спиртних напоїв’ [9, с. 51], англ. розм. *crack / crush / punish a bottle* має диференційну сему ‘сумісно’ – ‘розпити з кимось пляшку’ [1, с. 123]; **пиво**: диференційні семи ‘пиво’, ‘декілька’ містить ФО амер. сленг. *slam some beers* [13, с. 343], як і наступна ФО з компонентом **декілька**: амер. сленг. *hang a few on / hang on a few* ‘випити кілька чарок, кілька банок пива’ [13, с. 169].

Вирішення поставленого у пропонованій статті завдання має перспективу подальших досліджень у плані опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; структурно-семантичного моделювання фразеологічних одиниць; порівняльно-зіставного вивчення фразеологічних мікросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов та залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів.

Література:

1. Англо-русский фразеологический словарь / [сост. Кунин А. В.]. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 1455 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К.Т.]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
3. Гаврис В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврис, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
4. Електронні словники – [Електронний ресурс] // ABBYY Lingvo x3 [Електронний ресурс] : електронний словник. – 4,7 Gb. – ABBYY Software, 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb Ram; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
5. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття/ М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. / Відп. ред. Кочерган М. П. – К. : КДЛУ, – 2001. – № 5 – 386с.
6. Словник української мови : в 11 т. / [уклад І.К.Білодід та ін.] – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
7. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
8. Ставицька Л. Український жаргон: словник / [авт.-уклад. Леся Олексіївна Ставицька]. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
10. Фразеологічний словник. – [Електронний ресурс] // Словники України [Електронний ресурс] : електронний словник. – 700 Mb. – AlexSoft, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium II/300 ; 64 Mb Ram ; CD-ROM Windows 2000/XP. – Назва з контейнеру.
11. Hochstetter Gustav. Geflügelte Kraftworte aus der Soldatensprache / Gustav Hochstetter. – Berlin : Der feldgraue Büchmann, 1916. – 112 с.
12. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wien : Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
13. Richard A. Spears Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Special Edition / A. Spears Richard. – Lincolnwood, Illinois, USA : National Textbook Company, 1991. – 528 p.
14. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.

Помізуєва Л. П.,

аспірантка кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ “AGRICULTURAL PLANTS” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано специфіку функціонування метафоричних мовних засобів для представлення особливостей об'єктивації концепту “Agricultural Plants” в агродискурсі англійської мови.

Ключові слова: концепт, метафорична модель, фрейм, слот, об'єктивація.

В статье проанализирована специфика функционирования метафорической модели концепта “Agricultural Plants” в агродискурсе английского языка.

Ключевые слова: концепт, метафорическая модель, фрейм, слот, активация.

The author deals with the metaphorical language means analysis for the concept “Agricultural Plants” in English agro discourse.

Key words: concept, metaphorical model, frame, slot, objectivity.

Вивчення процесів сприймання, зберігання й переробки знань у свідомості людини є одним з актуальних напрямків досліджень у сучасній науці про мову. Метою нашого дослідження є визначення особливостей реалізації концепту “Agricultural Plants” у агрономічному дискурсі англійської мови. Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: установити різновиди текстів, в яких вербалізовано концепт “Agricultural Plants”; визначити та конструювати метафоричну модель концепту “Agricultural Plants”; установити особливості об'єктивації концепту “Agricultural Plants” в агродискурсі англійської мови.

Ми провели аналіз метафоричної об'єктивації концепту “Agricultural Plants” в англійському аграрному дискурсі. Предметом дослідження були матеріали на тему сільськогосподарських рослин з англomовних наукових та публіцистичних текстів наступних видань R.H.M. Langer & G.D. Hill “Agricultural Plants”(2003), J.C. Forbes, R. Drennan Watson “Plants in Agriculture”(1999). Всього було проаналізовано близько 650 контекстів, в яких актуальним є концепт “Agricultural Plants” і виявлено 345 контекстів, у яких використані метафори для об'єктивації концепту “Agricultural Plants”. Спираючись на класифікацію метафоричних моделей (Чудінов 2003; Баранов 2006; Будаєв 2006; Ряпосова 2002) ми проаналізували виявлені метафори і розробили класифікацію метафоричних моделей, засобами яких об'єктивується концепт “Agricultural Plants” в англійському аграрному дискурсі. Обрані метафоричні одиниці класифікувались згідно джерел, по початковій понятійній сфері [4, с. 134]. Класифікація метафоричних одиниць здійснювалась співвіднесенням лексеми у метафоричному значенні з об'єктивуючим цією лексемою концептом-джерелом з визначеною частиною концептосфери. Ми намагались виявити найбільш значущі для людини сфери діяльності, інформацію, яка відносно характеризує сам концепт “Agricultural Plants”. Було виявлено 25 метафоричних моделей. 53,2% метафоричних одиниць відносяться до 7 метафоричних моделей.

Метафорична модель	Кількість метафор	Відсотковий показник
1. Виробник	75	11,53 %
2. Матеріал	64	9,84 %
3. Боротьба	60	9,23 %
4. Психічний стан	58	8,92 %
5. Почуття	46	7,07 %
6. Соціальна сфера	24	3,69 %
7. Простір	19	2,92 %
Всього	345	53,2 %

Відсоткові показники вказують на те, що слід проаналізувати метафоричну модель ВИРОБНИК. Мета аналізу – виявити особливості метафоричної об'єктивації концепту “Agricultural Plants” засобами метафор у моделі ВИРОБНИК в англійському агродискурсі. Для досягнення мети слід вирішити наступні завдання: визначити, якими метафоричними мовними засобами об'єктивується концепт “Agricultural Plants”: які частини мови найчастіше використовуються; яка структура метафор (словосполучення, речення чи фразова єдність); які семантичні ролі типові для лексем у метафоричному значенні і лексеми Plants у метафорах-словосполученнях чи метафорах-реченнях; виявити актуальну для усвідомлення концепту “Agricultural Plants” інформацію у сфері агродискурсу.

Метафорична модель ВИРОБНИК є найчастіше вживаною моделлю, яка метафорично об'єктує досліджуваний концепт (75 метафор – 11,53%).

Всі виявлені метафоричні одиниці цієї метафоричної моделі віднесемо до фрейму ПРОДЮСЕР (75 метафор – 11,53%). Цей фрейм вміщує 4 слоти: Слот 1.1. Продукт (4,92%). Слот 1.2. Розвиток (2,95%). Слот 1.3. Процес (2,07%). Слот 1.4. Напрямок (1,59%). Названий фрейм дає інформацію про продукт, розвиток, процес,

напрямок сільськогосподарської культури. Слот 1.1. ПРОДУКТ має найбільше метафоричних контекстів у зазначеному фреймі. На прикладі цього слоту проаналізуємо семантичну валентність корелятивів.

У процесі аналізу метафор слоту ПРОДУКТ з'ясувалось, що метафоричне значення належить перш за все дієсловам (25 метафор – 78,13% слоту).

*1. Food **is produced** by agriculture (including horticulture) with a small proportion contributed by fisheries.

*2. Plants also **provide** fibres such as cotton and flax, from which our clothing and other woven fabrics are made.

*3. They **give** wood, one of our most important construction and furnishing materials.

У п'ятьох метафорах (15,62% слоту) у метафоричному значенні використовуються лексеми іменників.

*4. Plants are as important to us as **the air** that we breathe.

Два контексти (6,25% слоту) містять прикметники, які мають метафоричне значення.

*5. Weeds are plants that **interfere** with human activities, especially in agriculture. They need to be controlled as they are **undesirable** and **thrilling**.

У процесі вербалізації концепту "AGRICULTURAL PLANTS" метафорами слоту ПРОДУКТ перевагу мають дієслова (25 метафор; 78,13% метафор слоту). Сім метафор (21,87%) реалізуються недієслівними формами (іменниками та прикметниками), які передають дієві ознаки лексеми. Лексеми у метафоричному значенні є значущими словами. Метафора реалізується у контексті, тобто у словосполученні чи реченні. Тому, цікаво дослідити семантичну валентність задіяних у процесі створення метафори лексем. За основу візьмемо класифікацію семантичних валентностей Ю.Д. Апресяна [2, с. 126-127].

Семантична валентність	Кількість метафор	Відсотковий показник	Номер прикладу
"Матеріал споживання"	23	71,88%	2,3,4,6
"Постачання"	8	25%	7
"Об'єкт"	1	3,12%	5,8

"Матеріал споживання" – 23 метафори (71,88% метафор слоту).

*6. From them are derived **plastics**, **manufactured fibres** and **thousands of other products**.

"Постачання" – 8 метафор (25% метафор слоту).

*7. Plants are **the tubes** that are the sources of **transporting "breathing space"**.

В одній метафорі Plant реалізує семантичну валентність "Об'єкт" (3,12% метафор слоту).

*8. Coal and oil are the **remains** of plants which **lived** millions of years ago.

Дієслова, засобами яких об'єктивуються метафори, які характеризують концепт "Agricultural Plants", реалізують наступні семантичні валентності:

Семантична валентність	Кількість метафор дієслівної валентності	Відсотковий показник	Номер прикладу
"Джерело-Виток"	15	60%	9
"Ланцюг-З'єднання"	5	20%	10,11
"Об'єкт-Діяч"	3	12%	5,8,12
"Початок-Активатор"	1	4%	13
"Засіб-Реалізатор"	1	4%	14

"Джерело-Виток" – 15 метафор (60%).

*9. Plants enormously **enrich** our lives with **energy** and their **beauty**, their **perfume**, their **limitless range of form**.

"Ланцюг-З'єднання" – 5 метафор (20%).

*10. They **combine** their **seeds** well with **other woodland natives** such as Wild Ginger and Wood Ferns.

*11. Indeed the very oxygen in the air on which all animal life depends would not be there without plants to release it.

"Об'єкт-Діяч" – 3 метафори (12%).

*12. Plants **can reach** the sun where they will bloom the most.

"Початок-Активатор" – 1 метафора (4%).

*13. Such plants are **the first for giving rise** to very flavourful purple-black, berrylike fruits relished by both songbirds and people.

"Засіб-Реалізатор" – 1 метафора (4%).

*14. Plants **supply** a vast range of industrial and domestic materials including paper, rubber, scent, oils, dyes and drugs.

Тематична наповненість актуалізації концепту "AGRICULTURAL PLANTS" метафоричними значеннями слоту ПРОДУКТ різноманітна. Перевагу мають розділи, присвячені розвитку сільськогосподарських рослин та їх застосування, як кінцевого продукту (12 контекстів). Рослина представляється як корисна культура (10 контекстів), небажана (1 контекст), й та, що викликає хвилювання (1 контекст). У двох контекстах представлений аналіз важливості рослин для людства. Рослина виступає джерелом життя, існування людини, без якого вона приречена на смерть (5 контекстів). В одному контексті представлена метафорична модель, яка розрізняє позитивні і негативні риси рослин. Останні не потрібні для існування і шкодять людині. Метафоричні моделі дають негативні оцінки рослин (5 контекстів). Таким чином слот ПРОДУКТ розкриває сутність сільськогосподарської культури як джерела людської енергії, ланцюга живлення об'єктів і суб'єктів як учасників вирішення спільних проблем існування у середовищі. Метафоричні контексти передають понятійну основу

більших тематичних груп метафоричних виразів, які існують у мові. Слот ПРОДУКТ фрейму ПРОДЮСЕР метафоричної моделі ВИРОБНИК концепту СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ РОСЛИНИ вербалізуються через поняття, які утворюють систему організованих компонентів (фреймову сітку) з ключовими елементами – словами, завдяки яким, на основі асоціативно-образного мислення людини, відбувається текстове розгортання концептів та ідентифікація останніх завдяки різним лексичним номінаторам як засобу їх вербалізації у мові.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. – М. : Школа “Языки русской культуры”. Издательская фирма “Восточная литература” РАН., 1995. – Т. 1. – 472 с.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – (<http://www.philology.ru/Linguistics/lakoff-johnson-90.htm>).
3. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: монография. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 2003. – 248 с.
4. Чудинов А. П. Политическая лингвистика [Текст]: учеб. пособие / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, 2006 – 256 с.

Рудий В. Г.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

НІМЕЦЬКІ ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ – "ОРНІТОНІМ"

У статті досліджено структурно-семантичні, синтаксичні й образно-експресивні особливості німецьких прислів'їв і приказок з компонентом "орнітонім" та їхні семантичні еквіваленти в українській мові.

Ключові слова: прислів'я, приказка, паремія, метафора, метонімія, орнітонім.

В статье исследуются структурно-семантические, синтаксические и образно-экспрессивные особенности немецких пословиц и поговорок с компонентом "орнитоним" и их семантические эквиваленты в украинском языке.

Ключевые слова: пословица, поговорка, паремия, орнитоним.

The article considers the structural-semantic, syntactical and figurative-expressive peculiarities of German proverbs and sayings, including the component "ornithonym" and their semantic equivalents in Ukrainian.

Key words: proverb, saying, paremia, metaphor, metonymy, ornithonym.

Паремії (від гр. paroimia – прислів'я, приказки) – це вічно живі мудрослів'я, які творяться сторіччями, шліфуються і передаються наступним поколінням. З давніх-давен серед німецьких паремій є чимало таких, які містять у своєму складі – назви птахів. За багатьма з них закріплюються постійні алегоричні ознаки: der Adler (орел) – могутній, der Falke (сокіл) – сильний, швидкий, die Krähe (ворона) – криклива, дурна, der Habicht (яструб) – хижий, die Elster (сорока) – говірлива, вертлява, der Specht (дятел) – працюючий, die Eule (сова) – похмура, непривітна та інші.

Значна кількість паремій цієї тематичної групи виходить за рамки первісних прямих значень і набуває переносного смислу. Образи птахів, вжиті метафорично і перенесені на властивості людей, можуть символізувати *осілість, домашній затишок* (Jeder Vogel lobt sein Netz. Jeder Vogel hat sein Netz lieb = Кожна пташка своє гніздо хвалить. Кожному своє гніздечко мило), *людську працюючість* (Jeder Vogel nährt sich mit seinem Schnabel = Кожна пташка своїм дзьобом годується), *прагнення до волі* (Das Vöglein sitzt lieber auf seinem Ästlein als in einem goldenen Käfig = Краще на волі на вітці, ніж у неволі у золотій клітці), *градацію між людьми* (Adler brüten keine Tauben = Орел орла родить, а сова сову плодить. Adler fliegen nicht mit den Holzkrähen = Куди орли літають, туди сорок не пускають), *єдність і солідарність* (Eine Krähe hackt der anderen die Augen nicht aus = Ворон ворону ока не виклює), *чванливість, зарозумілість* (Der Spatz will die Nachtigall singen lehren = Горобець хоче вчити солов'я співати. Fliegt die Taube zu weit ins Feld, zuletzt der Habicht sie behält = Хто високо літає, той низько сідає), *незмінність при всіх обставинах* (Was hilf's, dass der Rabe badet, er bleibt doch schwarz. Am Raben hilft kein Bad = Ворону не допоможе й купіль, він все одно чорний. Не допоможе ворону мило, а мертвому – кадило).

У прислів'ях з опорним словом птах зафіксовано спостереження людей над *природою* (Eine Schwalbe macht noch keinen Frühling (тж Sommer) = Одна ластівка не робить весни. Eine Krähe macht noch keinen Winter = Одна ворона не робить зими). Улюбленим композиційним прийомом прислів'їв є їхня побудова на контрастах (Den Vogel ziert das Gefieder, den Menschen seine Bildung = Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїми знаннями. Den Vogel erkennt man am Gesänge, an den Worten den Toren = Птаха пізнаєш по співу, а дурня – по балаках. Птицю пізнати по пір'ю, а чоловіка – по мові).

Чільне місце в усній народній творчості займають паремії про образ *зозулі*. За повір'ям ця пташка належить до оракулів, віщунів, що передрікають майбутнє. Властивість зозулі підкладати свої яйця в чужі гнізда підкреслює її недбалість (Der Kuckuck legt seine Eier in fremde Nester = Зозуля собі гнізда не мостить. Про те зозуля кує, що свого гнізда не має. Прислів'я "Jemandem ein Kuckuckei ins Nest legen", вжите метафорично, означає "підложити (підкласти) кому-небудь свиню, зробити кому-небудь ведмежу послугу").

Доволі колоритним у фольклорі є образ *сороки*. Її невгамовне скрекотання асоціюється з балакучістю. Крім того, підкреслюється її схильність до крадіжки (Die Elster stiehlt so gut, wie schwätzt = Сорока так добре краде, як і скрекоче). Коли не хочуть видати комусь джерело якоїсь таємниці, то жартома кажуть: Die Elster hat es auf dem Schwanz gebracht = Сорока на хвості принесла.

Прислів'я з опорним словом *горобець* узагальнюють народний досвід (Besser ein Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach = Краще нині горобець, ніж завтра голубець. Краще синиця у жмені, ніж журавель у небі; Alte Spatzen fängt man nicht mit Spreu = Старого горобця на полові не обдуриш; Alte Sperlinge sind schwer zu fangen = Старого горобця не легко спіймати).

Образ *ластівки* у прислів'ях пов'язують із настанням весни (Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer (тж Frühling) = Одна ластівка не робить весни). Аналогічні ознаки можна віднести й до *лелеки* та *журавля*. Ці птахи у фольклорі приносять весну, а з нею і щастя (Wo Störche sind, da gibt es auch Glück) = Де лелека водиться, там щастя родиться. Журавлі прилетіли – тепло принесли.

Солов'я у прислів'ях часто зіставляють з іншими пташками, щоб відтінити його перевагу (Wo die Nachtigall singt, hört man die Krähe nicht. Eine Krähe wird keine Nachtigall = Де солов'ї співають, ворон не чути. З ворони не буде солов'я. У переносному значенні такі прислів'я можуть вказувати на різні рівні людських здібностей і можливостей (Jeder meint, sein Kuckuck sei eine Nachtigall = Прирівняв солов'я до зозулі). Jemandem dünkt seine Eule ein Falke = Своя сова за сокола здається).

Аналогічні позитивні ознаки притаманні й *жайворонку* (Wo Lerchen singen, hört man die Krähen nicht = Де співають жайворонки, там гав не чути. Am Trillern erkennt man die Lerche = По трелі пізнають жайворонка.

Соки́л у прислів'ях вживається з позитивним значенням. Його стрімкий, красивий політ асоціюється з образом юнака, молодця, його поведінкою (Am Fluge erkennt man den Vogel (тж den Falken) = Птаха пізнають по льоту. Знати сокола по польоту, а молодця по походці).

Яструба прислів'я характеризують як хижого птаха, який нищить птицю і цим завдає шкоди: Wenn man den Habicht über die Hühner setzt, so ist ihr Tod gewiss = Біда, коли вовк вівці пасе. В образі яструба у пареміях уособлюється людська жорстокість.

Сова веде нічний спосіб життя: Eulen und Licht vertragen sich nicht = Сова і світло не зживаються (несумісні). Вона погано літає і часто протиставляється соколові: Eulen hecken keine Falken (тж. Von Eulen kommen keine Sperber) = Сова не висидить сокола. Сова не приведе сокола. Негативні якості сови можуть переноситись на людей.

Стилістичну побудову проаналізованих прислів'їв і приказок урізноманітнюють такі художні поетичні засоби, як стислість вислову, образність, метафори, порівняння, протиставлення, метонімії тощо. Проілюструємо це твердження низкою прикладів:

- а) короткість: Junges Vöglein, weiches Schnäblein = Мала пташка – малий дзьобик;
- б) протиставлення: Der Esel und die Nachtigall haben beide ungleichen Schall = У віслюка та солов'я голоси не однакові;
- в) порівняння: Besser ein Vogel in der Hand als zehn über Land = Краще синиця у жмені, ніж журавель у небі;
- г) метафора: Der Adler fängt keine Mücken = Орел мух не ловить;
- д) метонімія: Jeder Vogel nährt sich mit seinem Schnabel (тж. Fliegende Krähe findet allzeit etwas) = Всяка пташка своїм носиком живе.

Німецькі паремії відзначаються також великою різноманітністю синтаксичної будови. У їхньому складі можна виявити низку структурних моделей, організованих у формі:

- простого поширеного речення: Eine Taube heckt keinen Adler; Eine Krähe heckt keine Turkeltaube;
- складносурядного речення з єднальним чи протиставним зв'язком: Dem Adler steht die ganze Luft und dem weisen Manne die ganze Erde offen; Die Lerche fliegt hoch, aber sie baut ihr Nest auf der Erde;
- складнопідрядного речення:
- а) підметового: Wer die Spatzen fürchtet, wird nicht Hirse säen;
- б) додаткового: Die Elster weiß wohl, wo sie überwintern soll; Wer Federn hat, den kann man rupfen;
- в) означального: Tauben, die unterm Dach bleiben, sind vor Stoßvögeln sicher; Vögel, die zu früh singen, fängt die Katze;
- г) часу: Mancher will fliegen, ehe er Federn hat;
- д) умовного: Erziehst du den Raben, so wird er dir die Augen ausgraben;
- е) порівняльного: Jeder Vogel singt, wie ihm der Schnabel gewachsen ist; Je enger der Käfig, je süßer die Freiheit;
- є) місця: Wo Tauben sind, da fliegen Tauben zu. Wo Frösche sind, da gibt es auch Störche.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що прислів'я і приказки своєю лаконічністю, образністю та поетичною красою завжди привертати увагу майстрів художнього слова.

Література:

1. Гаврись В. І., Пророченко О. П., Німецько-український фразеологічний словник у двох томах. – К., 1981, 698 с.
2. Кудіна О., Пророченко О. П., Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я і приказки. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 319 с.
3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. – К. : "Вища школа", 2009. – 462 с.
4. Пазяк М. М. Українська народна творчість. Прислів'я та приказки. – К. : Наукова думка, – 1989. – 470 с.
5. Beyer H., Beyer A., Sprichwörterlexikon. – Leipzig, 1989. – 392 s.
6. Graf A. E., 6000 deutsche und russische Sprichwörter. 3. Auflage. Halle-Saale, 1960. – 294 s.
7. Müller-Hagemann A., Otto L., Das kleine Sprichwörterbuch. – Leipzig, 1965. – 151 s.

Свердан Т. П.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці; Інститут східнослов'янських студій
філософського факультету Карлового університету, м. Прага

ЕТНОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СТРУКТУРІ ЕТНОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті визначено місце етномаркованих фразеологізмів у побудові етномовної картини світу. Зазначено, що вказані одиниці є основою цієї побудови, а дослідження мовних явищ у зв'язку з етнокультурою важливе для опису принципів мовної організації національного світосприйняття.

Ключові слова: мовна картина світу, етнокультура, менталітет, етномаркований фразеологізм.

В статье определено место этномаркированных фразеологизмов в структуре этноязыковой картины мира. Указано, что названные единицы – это основа такой структуры, а изучение языковых явлений в аспекте этнокультуры дает возможность описать принципы языковой организации народного мировоззрения.

Ключевые слова: языковая картина мира, этнокультура, менталитет, этномаркированный фразеологизм.

The study of language effects through the national culture we cannot only deepen our knowledge of the man as a bearer of deep knowledge and understanding of the world and life, but we can find out the principles of linguistic philosophy, relations and events.

Key words: verbal picture of the world, ethnic culture, mentality, idiom with ethnic marking.

Сучасні мовознавці, використовуючи постулат філософської раціоналістичної традиції про те, що поняття “людина”, “мова”, “суспільство” лежать в одній площині (“одне розкривається через інше” [1]), окреслюють мову як репрезентативну форму людської свідомості, пізнання та конструювання світу. Таке окреслення забезпечує актуальність будь-яких студій з фразеології (у широкому розумінні), позаяк визнано, що образи фразеологізмів містять “характерологічні риси світобачення, які носії мови рефлексивно співвідносять із цією “мовою” [8, с. 9]. Вивчення українських фразеологізмів у різних аспектах репрезентують праці Н. Бабич, О. Каракуці, Н. Ляшенко, Л. Мельник, О. Майбороди, О. Селіванової, О. Тодор, В. Ужченка, Д. Ужченка та ін. Попри плідність пошуків закономірності взаєморозвитку мови і культури необхідно уточнити ще багато теоретичних моментів, зокрема такий: чи є мова глибинною структурою, яка підсвідомо діє крізь індивіда і на індивіда, і як відбувається ця дія? Тож мета і завдання нашої студії – хоча б частково відповісти на поставлене запитання, встановивши місце етномаркованих фразеологізмів (не запозичених з різних мов, а оригінальних, у яких відбивається діяльність і світогляд певного народу) у системі понять “мова – культура – нація”, яка є визначальною під час досліджень етнокультурного простору (див. праці А. Івченка, О. Крижко, М. Олійник, Ю. Прадіда). Сутність взаємовпливу складників цієї системи (уявної осі) в тому, що становлення індивідуальності людини, нації зумовлене функцією “мовного чинника в збереженні та відтворенні специфічно національного світосприйняття” [12, с. 6]. З певністю можемо стверджувати, що ця вісь має ієрархічну будову, а мова – ключове поняття, оскільки повною мірою закріплює у собі досягнення пізнавальної діяльності людини як текст, що “у перекладі з латинської означає – тканина, зв'язок, побудова”, і “саме у сталих мовних зворотах цей зв'язок закріплено найміцніше – як єдність понять і образів, притаманну саме цій мові” [11, с. 123].

Найвищою формою організації мовних фактів і соціуму є картина світу – “багатогра́нний ментальний феномен” [9, с.252], аналізуючи який дослідники вказують на провідну роль у його формуванні людського чинника й на обов'язкове існування у ньому як сукупності різних понять і структур трьох основних компонентів – оточення, його відображення у свідомості нації та мовного складника [там само]. Мовний чинник у структурі картини світу виражає цілісність її як поняття, адже, аналізуючи будь-яку реальну позамовну дійсність, ми її пояснюємо все-таки мовними знаками. Звідси й виокремилось універсальне поняття – мовна картина світу. Проблеми мови і мовної картини світу часто є об'єктом дослідження різних наук (лінгвістики, психології, соціології, логіки) і загалом існує чимала кількість визначень поняття мовна картина світу як лінгвістичного та соціокультурного феномену (див.: А. Головня, В. Кононенко, О. Кульматичка, О. Шток-виш), проте будь-яке тлумачення не може повністю розкрити всієї його суті. Можна лише, спираючись на ідеї В. фон Гумбольдта, достеменно твердити, що вивчати мовну картину світу – явище лінгвістичне, в суто мовних межах недоцільно, позаяк первинно співвідносними є поняття мови і культури, мови і менталітету етносу. У лінгвістиці картину світу традиційно розглядають “як специфічно оформлену систематизацію плану змісту мови, у процесі якої відбувається фіксація збереження всього комплексу знань і уявлень конкретного мовного суспільства про світ, що зафіксовано, передусім, у лексичному та фразеологічному складі” [7, с. 7]. Низка тлумачень мовної картини світу збігається в тому принципі, що це передусім зафіксована у мові схема сприйняття та інтерпретації світу з погляду прийнятих певною мовною спільнотою норм, оцінок матеріальної та позаматеріальної дійсності. Окрім того, у мовній картині світу завжди розглядають роль “людського чинника у мові” у зв'язку з функцією “мовного чинника в людині” [12, с. 3]. Адже особистість спочатку через мову опановує мовну картину світу, а потім за допомогою тієї ж мови проектує себе в цей світ, збагачуючи свою свідомість. Дослідження мовної особистості – добрий спосіб прослідкувати розвиток мовної картини світу, оскільки “мовна особистість є тією призмою, крізь яку відбувається бачення і категоризація світу” [2, с. 83]. Та важко уявити особистість без її національної приналежності, а довести етнічну самобутність можна з опорою на мовний компонент етнокультури. Отже, виокремлюється національно-специфічна мовна картина світу, зведена із системи соціальних чинників, культурних традицій, типів мовної поведінки.

Тези “нація окреслюється мовою” та “мова – найбільш видима ознака національного” цілком справедливо вважають основними під час розгляду й трактування поняття *національно-мовна картина світу*. О. Кульма-тицька до зазначених тез додає ще складник “національно-культурний поділ світу”, стверджуючи при цьому, що “мови різняться не лише граматику і лексику, а ще й національно-культурним поділом світу, виділенням у ньому важливих для певного народу [...] елементів та якостей” [9, с. 252]. Отже, *національно-мовна картина світу* покликана вирізняти специфічні особливості окремої мови у порівнянні з іншими і спирається на історико-культурну, етнографічну лексику. Оскільки у фразеології найбільш яскраво виражений національний спосіб світосприйняття, то вона слугує основою розуміння *національно-мовної картини світу*, яка “тією чи іншою мірою “спроектована” на всі рівні мовної системи” [6, с. 39]. Поряд з *національно-мовною картиною світу* у філософії мови є поняття *мовно-етнічної картини світу*, яка містить опис основних параметрів реальності і яку О. Штоквиш розглядає як поняття індивідуальності етносу в контексті моделі світової культури, де образно-міфологічне забарвлення презентоване на тлі етнічної спільноти і виокремлює “грунт національної ментальності” [12, с. 10].

На сучасному етапі наукового розвитку поняття *менталітету* (нам імпонує саме цей термін, оскільки позначає загальну категорію, яка фокусує надбання народу засобами різних рівнів мовної системи) як лінгвофілософської категорії використовують досить широко, тому важко визначити, що саме вкладають у його зміст. Проте усі так чи інакше розглядають *менталітет* як невід’ємну ознаку національного, а “Словник іншомовних слів” подає таке визначення: “*Менталітет* (англ. *mentality* < лат. *mens, mentis* – розум, характер, душа; спосіб мислення). Глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості; сукупність настанов, нахилів індивіда чи соціальної групи мислити, відчувати та сприймати світ певним чином” [5, с. 51]. Тут маємо узагальнення поняття *менталітету* як синтезу, що формується упродовж віків, убираючи в себе різні елементи, і який неможливий без стійкого об’єднувача, що допомагає передавати життя етносу через покоління і тим формувати *менталітет*. Таким об’єднувачем є мова, яка пояснює реальність світу у їх поняттєвій унікальності. Співвідношення мови і *менталітету* детально досліджене О. Назаренко, яка вважає, що “менталітет і мова перебувають між собою у нерозривному зв’язку, тому що мова як форма національної культури безпосередньо пов’язана зі свідомістю і мисленням” [10, с. 27]. Ідея того, що мова – найважливіша ознака індивідуальності народу, допомагає виділити мову як універсальний компонент культури у процесі становлення *менталітету*. Бачити світ крізь призму мови, аналізувати розвиток мовного соціуму, описувати людину засобами мови – значить досліджувати *менталітет* на мовному ґрунті. Тому можемо говорити про “*мовний менталітет*, тобто *менталітет мовної картини світу*” [7, с. 6], адже, “щоб глибинно пізнати народ, його культуру, його менталітет, необхідно знати специфіку його мови” [10, с. 31].

Твердження “де народжується нація, там народжується менталітет” підкреслило національну основу становлення *менталітету* і сприяло виокремленню поняття *національний менталітет*. Основою його тлумачення є національно-специфічні компоненти культури, які А. Головня називає *національно-культурними факторами* і з-поміж них виокремлює *національну мовну особистість*, *національну психологію* та *національний характер* [2, с. 84]. Гадаємо, цей ряд варто доповнити ще й поняттям *національної мовної свідомості етносу*. Оскільки етнічний простір функціонально і структурно ширший, він у змозі охопити всі культурні реалії в цілому і мовні та соціальні компоненти зокрема. Загалом *національний менталітет* покликаний відтворювати особливості загального буття крізь призму буття певного етносу. І лише за умови врахування цього моменту, слушно зауважує О. Назаренко, може йтися про *національний менталітет* [10, с. 25], який спирається на індивідуума як базового компонента культури, нації, етносу.

Оскільки поняття *мовна картина світу*, *менталітет* першоосновою мають мовний чинник, а у *фразеології* “розкриваються не лише універсалії загальнолюдського життєвого досвіду, а й подаються неповторні зразки національної логіки та світооцінки, що сприяє виявленню особливостей менталітету різних етносів” [3, с. 228] (звідси й виникає потреба використання поняття *етномаркований фразеологізм*), то всі реалії варто досліджувати на основі фонду фразеологізмів (див. праці Н. Грозан, Ю. Лебеденко, Т. Маслової, О. Соловєць, В. Яковлевої), зокрема крізь призму *етномаркованих фразеологізмів*, тобто “на рівні глибинних ментальних структур, які породжують формально-змістову цілість народної фразеології” [11, с. 148]. Позаяк фразеологізм не тільки позначають, а й символізують певну ситуацію, то важливу роль у їх структурі відіграє образно-символічний зміст, а самі фразеологізми стають своєрідними символами, що емоційно-оцінно відображають позамовну дійсність. Зважаючи на культурно-історичний досвід соціуму, людина поступово реагує на ситуацію так само, як і її попередники. Однотипність сприйняття породжує сталість у висловлюванні, і, як наслідок, – утворення фразеологізмів (етномаркованих фразеологізмів), які як одиниці мови кодують таку реакцію у часі. Цей код поступово переростає у символ. Так, символічність прислів’їв (а отже, фразеологізмів у широкому розумінні) підкреслює О. Дуденко, яка виділяє такі властиві їм функції символу: *пізнавально-світоглядна* (фразеологічний етнофонд), *регулятивно-адаптивна* (мудрий вислів підказує, як чинити в тій чи іншій ситуації), *комунікативно-мнемонічна* (етномарковані фразеологізми є ціннісно-нормативними орієнтаціями, “сховищем” етнокультури) [4].

Отже, аналіз наукових студій, пов’язаних з проблемами *мовної картини світу*, *менталітету* тощо, тобто з тими питаннями, які є теоретичною основою для лінгвофілософського опису світогляду нації, дає змогу вибудувати своєрідну систему – *піраміду понять*, і визначити у ній місце етномаркованих фразеологізмів. Бачимо, що вершиною цієї піраміди є *картина світу*, основою – *менталітет*, а фундаментом – *[етномарковані] фразеологізми*. Така система допомагає виявити низку закономірностей, основна з яких – логічність взаємозв’язку всіх понять. Приміром, аналізуючи поняття *картина світу*, ми поступово переходимо до розгляду питання мови і культури, мови і нації (етносу), що є наче сходинками, на кожній з яких формується окреме поняття

(нова когніція). Оскільки всі поняття взаємопов'язані, формується логічний ланцюг з ланками "від ширшого до вузкого": *картина світу* → *мовна картина світу* → *національно-мовна картина світу* → *етнічно-мовна картина світу*. Схожу закономірність зауважуємо, досліджуючи сутність поняття *менталітет*: *менталітет* → *мовний менталітет* → *національний менталітет*. Щодо *етномаркованих фразеологізмів*, то вони як цілісні лаконічні влучні вислови становлять понятійну єдність, хоча "ефект ланцюжка" все-таки є: *етномаркований фразеологізм як одиниця мови* (унормований стереотипний вислів) → *етномаркований фразеологізм як одиниця мовлення* (ситуативне висловлення, що має комунікативне навантаження). Підтвердженням логічності створеної *піраміди понять* є, приміром, дослідження О. Назаренко [10], яка небезпідставно вважає, що *національну мовну картину світу* (тут маємо верхній пласт нашої піраміди – *картина світу*) формує ціла низка чинників, зокрема географічний, історичний, культурний, релігійний; і під їх впливом формується так звана *національна психологія* (середній пласт піраміди – *менталітет*) та *національна мовна особистість* (нижній (фундаментальний!)) пласт піраміди, оскільки саме мовна особистість як індивідуальна, так і колективна (народ) є творцем *етномаркованих фразеологізмів*). Етнокультурна семантика фразеологізмів представлена в елементах їх внутрішньої форми, у тематично-семантичних групах на позначення етнореалій, які метафоризуються, поєднуються асоціативними зв'язками, створюють етнофразеологічну картину світу.

Таким чином, студії в окресленому напрямі черговий раз доводять, що кожна мова є глибинною структурою, яка наскрізь проходить крізь усі рівні життєдіяльності людини, а детальна поступовість досліджень "від ширшого до вузкого" і навпаки є перспективною як для висвітлення теоретичних проблем мовознавства (зв'язок мови й культури, мови і мислення, мови і мовотворчості), так і для прикладного опису фактів мови та етнокультури.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2011. – 240 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academia-pc.com.ua/product/146>
2. Головня А. В. Відображення мовної та концептуальної картин світу крізь призму мовної особистості / А. В. Головня // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – Кн. 1. – К. : Вид. Дім Дм. Бураго, 2005. – С. 83-85.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія / І. О. Голубовська. – 2-е вид., випр. й доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій / Олена Володимирівна Дуденко: автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2002. – 19 с.
5. Коломієць М. П., Молодова Л. В. Словник іншомовних слів / М. П. Коломієць, Л. В. Молодова. – К. : Освіта, 1998. – 190 с.
6. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / Віталій Іванович Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39-46.
7. Крижко О. А. Становлення і розвиток теорії дискурсу в сучасній українській мові / Олена Анатоліївна Крижко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bdupi.org/scientific/publish/ed/akt/probl/sl/filol
8. Кузь Г. Фразеологія в контексті етнолінгвістики: Навчальний посібник / Галина Кузь. – Чернівці : Рута, 2004. – 44 с.
9. Кульматицька О. "Мовна картина світу" і "культура": співвідношення понять / Оксана Кульматицька // Семантика мови і тексту: Матеріали IX міжнарод. конф. – Івано-Франківськ, ВДВ ЦІТ, 2006. – С. 252-254.
10. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету / Олена Володимирівна Назаренко: дис. канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2001. – 192 арк.
11. Ткач Л. Студії над буковинською фразеологією: у пошуках втраченої єдності / Людмила Ткач // Буковинський журнал: Громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис. – 2002. – Ч. 3-4. – С. 121-151.
12. Штоквиш О. А. Індивідуальність нації і лінгвістичні особливості етнічної картини світу / Олександр Анатолійович Штоквиш: автореф. дис. канд. філос. наук. – К., 1993. – 16 с.

Семенчук А. Б.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СЛОТУ ОБ'ЄКТ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРЕЙМОВОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ ТЕРОРИЗМ

Статтю присвячено дослідженню особливостей вербалізації слоту Об'єкт терористичної діяльності фреймової структури концепту ТЕРОРИЗМ інноваціями англійської мови. Ілюстративний матеріал дібрано із новітніх періодичних видань англомовних країн.

Ключові слова: інновація, концепт, слот, фреймова структура.

Статья посвящена исследованию особенностей вербализации слота Объект террористической деятельности фреймовой структуры концепта ТЕРРОРИЗМ инновациями английского языка. Иллюстративный материал отобран из новейших периодических изданий англоязычных стран.

Ключевые слова: инновация, концепт, слот, фреймовая структура.

The author's attention is concentrated on innovations as the means of verbalization of the slot Object of terror activity in modern English.

Key words: innovation, concept, slot, frame structure.

Загострення проблеми тероризму у світі сприяло інтенсивному поповненню словникового складу сучасної англійської мови як за рахунок внутрішніх ресурсів, так і іншомовних надходжень, що зумовлює актуальність дослідження шляхів і способів утворення інновацій в англійській мові. Значну увагу аналізу процесів та шляхів збагачення словникового складу англійської мови приділяли такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Р. Барнхарт, Ю.О. Жлуктенко, Д. Ейто, С.М. Єнікеева, В.І. Заботкіна, Ю.А. Зацний, А.Е. Левицький, Н.Г. Олексенко, М.М. Полюжин.

Метою цієї статті є простежити особливості вербалізації слоту *Об'єкт терористичної діяльності* фреймової структури концепту *ТЕРОРИЗМ*. До основних завдань слід віднести виявлення ключових одиниць, що заповнюють зазначений слот, дослідження їх семантичної еволюції та участі у словотворчих та фразотворчих процесах англійської мови. Об'єктом дослідження виступають інноваційні процеси у сучасній англійській мові. Предметом вивчення є структурні та семантичні особливості інноваційних одиниць-актуалізаторів слоту *Об'єкт терористичної діяльності*.

Об'єктом терористичної діяльності є своєрідні "антитерористичні альянси", тобто держави і державні коаліції, що активно запроваджують відповідну законодавчу базу з метою координації боротьби з тероризмом; створюють спеціальні органи антитерористичної діяльності для ведення превентивних заходів, розслідування уже скоєних терактів, керівництва військовими підрозділами.

Оскільки антитерористичну боротьбу у світовому масштабі очолюють США за підтримки своїх союзників, насамперед, Великої Британії, термін "Англосфера" (*Anglosphere*) набув нового значення. Так, спочатку під "Англосферою" розуміли групу країн, в яких англійська мова є основною чи другою мовою для населення. На думку експерта Дж. Беннета, зазначений термін імплікує дещо більше, оскільки для того, щоб стати частиною цієї сфери, слід дотримуватися базових звичаїв і принципів, що формують основу англомовних культур: індивідуалізм, верховенство права, повага домовленостей, а також перетворення свободи у найголовнішу політичну і культурну цінність [Reynolds 2006]. Як підкреслюють дослідники, загроза світового тероризму сприяла виникненню ідеї об'єднання держав навколо США й інших англомовних країн (*Anglosphere*) для боротьби з тероризмом [Зацний 2007, с. 84], тобто поняття "Англосфера" стало певною мірою символізувати антитерористичне об'єднання країн у сучасному світі.

У листопаді 2002 року тодішній президент США Джордж Буш під час саміту НАТО у Європі оголосив про намір створити так звану "коаліцію бажуючих" (*coalition of the willing*) з метою примусити Саддама Хусейна до роззброювання Іраку, якщо він не погодиться це зробити самостійно. До цієї коаліції увійшло 49 країн, що підтримали (військовими силами чи морально) вторгнення США на територію Іраку у 2003 році і подальше перебування американського військового контингенту у цьому регіоні.

Згодом зазначена мовна одиниця внаслідок аббревіації перетворилася на акронім *COW*. Випадкова омонімія його графічної форми і лексеми *cow* (корова) сприяла участі цього акроніма в утворенні інновацій, заснованих на грі слів. Прикладом виступає вираз *cash cow*, використаний американським сенатором Робертом Бірдом по відношенню до своєї держави, яку, за його переконанням, інші члени цієї коаліції використовують в якості "фінансового донора": "*Coalition of the willing*" or "*COW*" for short... It appears to me that the U.S. is the "*cow*" – the *cash cow* in this case. We are the ones being milked. (The Washington Post, Feb. 26, 2003).

За аналогією до мовної одиниці *coalition of the willing* журналісти створили вираз *coalition of the billing*, який, на їх думку, чіткіше відбиває суть подібного об'єднання. Ця фраза експлікує справжні причини підтримки окремими країнами діяльності Сполучених Штатів Америки в Іраку, що полягають в матеріальній площині і виступають своєрідною "сплатою рахунків" (від *to bill* – розраховуватися), а не простим прагненням відновити справедливість, оскільки США обіцяли надання фінансової підтримки в обмін на схвалення дій їй військового контингенту в Іраку.

Гіпотетичне об'єднання країн, що відкрито виступали проти війни США з Іраком у 2003 році (зокрема Німеччина, Росія, Франція), отримало номінацію *coalition of the unwilling*: *What that means, exactly, no one knows*,

and the UN's coalition of the unwilling – France, Germany, and Russia – wasn't won over. (Business Week, April 21, 2003).

Мовні одиниці *coalition of the willing* (COW), *coalition of the billing* є "західними" номінаціями, які ілюструють лінгвальне наповнення слоту *Об'єкт терористичної діяльності*. Щодо найменувань супротивника, які вживають власне причетні до терористичної діяльності особи, то можна виокремити як стилістично нейтральні (*westerners, far / near enemy*), так і дерогативні одиниці (*big / great Satan*). Так, лексема *westerners* є найбільш узагальнюючим позначенням мешканців США та їх союзників із країн Європейського Союзу. Ця номінація репрезентує одну із сторін опозиції *Захід* : : *Схід*, імплікуючи політичне, культурне та релігійне протистояння між ними. У цьому зв'язку вважаємо доцільним навести приклади таких новоутворень з компонентами *west-, western*, як *westoxification, to play the western game, anti-Westernism*.

Розглянемо докладно семантику наведених вище мовних одиниць. Так, за допомогою лексеми *westoxification* позначають своєрідне фінансове, культурне чи військове "рівняння" на Захід "незахідними" країнами, в результаті чого вони потрапляють у певну залежність і зазнають небажаного, з їх точки зору, впливу на різні сфери соціального і політичного життя. Слід підкреслити, що подібний вплив розцінюється переважною більшістю населення країн Близького Сходу як примусове нав'язування їм західних цінностей, моралі, стилю життя, що, у свою чергу, зобов'язує до відповідної боротьби, наявність якої засвідчує лексична одиниця *anti-Westernism*, "рух проти Заходу або усього західного".

Вираз *to play the western game* є евфемістичним, його зміст можна приблизно інтерпретувати як "грати за правилами Заходу": *In the words of Stephen Ulph, an analyst of Islam, at the Jamestown Foundation, a think-tank, al-Qaeda's message to Hamas is something like this: "You're still playing the western game – we can put away the chess board"*. (The Economist, Feb. 4, 2006). Як свідчить наведений приклад, Аль-Каїда використовувала мовну одиницю *to play the western game* для характеристики діяльності угруповання Хамас. У даному випадку під "західною грою" (*western game*) розуміють участь цього руху в багатопартійних демократичних виборах [Forty 2006, с. 23]. Зазначимо, що ця "гра" по західним правилам завершилася перемогою руху Хамас і отриманням більшості місць в уряді країни. Особливо цікавим видається той факт, що в США та Європі Хамас вважають екстремістським рухом, а на Близькому Сході деякі радикальні організації сприймають його як "спільника" західних держав.

У зв'язку з віддаленим географічним місцезнаходженням Сполучених Штатів Америки прихильники Аль-Каїди назвали цю країну "далеким ворогом" (*far enemy*), на відміну від шиїтів, яких вони позначили як "близького ворога" (*near enemy*): *They [the Shias] are the near enemy, as opposed to the American far enemy*. (The Economist, March 4, 2006). Звернімо увагу на той факт, що зазначені словосполучення *near enemy, far enemy* виникли за аналогією до виразів *far abroad, near abroad*, у свою чергу утворених внаслідок калькування з російської мови виразів "ближнее зарубежье", "дальнее зарубежье".

Релігійне підґрунтя у найменуваннях Америки та її союзників репрезентується за допомогою таких одиниць, як *infidel, Crusader, Zionist Crusader, Satan*. Зупинимось докладніше на семантиці наведених лексем. Так, відомо, що самі мусульмани іменують себе "правовірними", а представників усіх інших вірувань відповідно "невірними" (*infidels*). Однак останніми роками ісламські радикальні елементи почали вживати лексичну одиницю *infidels* і по відношенню до мусульман, зокрема тих, хто брав участь у демократичних виборах і тим самим, на думку екстремістів, сприяв процесу "вестернізації" країн ісламського світу.

Необхідно нагадати, що в одній із своїх промов колишній президент США Джордж Буш-молодший використав лексему *crusade* для найменування боротьби з ісламським тероризмом у світі. Цей факт, безумовно, вплинув на те, що радикальні елементи з мусульманських країн почали іменувати держави західної півкулі, мешканці яких у переважній більшості сповідують християнство, одиницею *crusaders*: *It [the fatwa, issued in 1998] cited some of the gorier lines from the Koran to justify attacks on 'Crusaders' (i.e., westerners) and Jews*. (The Economist, July 30, 2005). У даному випадку ми спостерігаємо лінгвістичний феномен *війни змісту мовних знаків*.

Зауважимо, що різні стороникладають у цю характеристику-номінацію (*crusader*) абсолютно різний зміст. Так, президент США надавав їй позитивної аксіології, проводячи паралель із воїнами-хрестоносцями, які воювали заради визволення Гроба Господнього. З іншого боку, представники мусульманського світу завжди сприймали їх як завойовників, що прагнули загарбати їх землі та нав'язати їм чужу культуру, тобто хрестоносці викликали негативні асоціації. Той факт, що одним з головних союзників Сполучених Штатів Америки в антитерористичній боротьбі є Ізраїль, пояснює утворення словосполучення *Zionist Crusader* для узагальнюючої номінації офіційних кіл цих країн. У складі зазначеної фрази поєднуються поняття двох різних релігій – єврейської та християнської, тому її слід розглядати як "ідеологічний оксиморон", хоча на думку "авторів" виразу *Zionist Crusaders* подібна несумісність є несуттєвою, оскільки жодна з цих релігій, на відміну від ісламу, не є істинною.

Іншим відомим позначенням Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході є одиниця *Iblis*, що у перекладі з арабської мови позначає диявола. Однак це запозичення досить рідко використовується в англійській мові. Засобом масової інформації, найчастіше функціонує його англійський відповідник – лексема *Satan*. Уперше цей дерогативний епітет у такому контексті було використано 5 листопада 1979 року під час виступу іранського лідера Хомейні. Але у зв'язку з тим, що у такий спосіб на Близькому Сході часто узагальнено іменують будь-яких ворогів, пізніше з'явилися інші номінації з лексемою *Satan*, що конкретизують ту чи іншу країну.

Так, мовна одиниця *the head of Satan* (голова сатани) виникла для позначення США, яку певна частина населення країн арабського світу розглядає як головне зло, спрямоване проти них: *Sheikh Omar Bakri Muhammad, the leader of the militant Islamist group Al-Muhajiroun... had described the US as the "the head of Satan"*. (The Guardian, Aug. 15, 2002). Саме США стосується й вираз *big / great Satan* (великий сатана), тоді як їх союзни-

ків, що перебувають в тіні Сполучених Штатів і, відповідно, відіграють другорядну роль, зокрема в подіях на території Іраку, іменують фразою *small Satan* (в даному випадку йдеться про Великобританію, хоча подібним чином часто називають й Ізраїль): *Iran dare not directly confront America, the “big Satan”, without risking war. So what better than to torment Britain, the “small Satan”?* (The Economist, April 6, 2007).

Беручи до уваги наведені вище характеристики США зі складовою лексемою *Satan*, цілком обумовленим видається той факт, що один з лідерів радикального руху Хамас назвав фінансування з боку Сполучених Штатів, що надходило до Палестини в якості допомоги і згодом було різко обмежене Америкою з метою позбавлення матеріальної підтримки терористичних організацій, за допомогою словосполучення *satanic money*: *Two weeks ago Hamas was sounding conciliatory, but this week Mahmoud Zahar, one of its hard men, told America to keep its “satanic money”*. (The Economist, Feb. 18, 2006).

Проаналізувавши в цілому лексичне заповнення слоту *Суб’єкт терористичної діяльності* фреймової моделі концепту *ТЕРОРИЗМ*, слід відзначити дуалістичний характер одиниць-актуалізаторів, оскільки, незважаючи на той факт, що вони мають спільного референта, тобто виступають найменуванням одних і тих самих осіб (суб’єкти антитероризму і об’єкти тероризму), позиція номінацій відносно “номінатора” (сторони конфлікту) детермінує їх аксіологію і конотацію. Слід акцентувати увагу на тому факті, що серед мовних одиниць, якими послуговуються екстремісти, майже всі мають дерогативне значення, ілюструючи зневажливе ставлення до супротивника.

Література:

1. Зацний Ю.А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу / Юрій Антонович Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 221 с.
2. Forty Shades of Green // The Economist. – 2006. – February 4. – P. 22-24.
3. Reynolds G. Explaining the Anglosphere / G. Reynolds // The Guardian. – 2004. – October 28. – P. 18.

Смерчинська О. В.,

Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

РЕЗУЛЬТАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ТИПУ: АДВЕРБІАЛЬНА ЧАСТКА/ ПРИЙМЕННИКОВИЙ ДОДАТОК + *SEIN/ HABEN*/ МОДАЛЬНЕ ДІЄСЛОВО

У статті розглядаються результативні конструкції, складовими частинами яких виступають адвербіальна частка/ прийменниковий додатак та дієслова *sein*, *haben* або модальні дієслова. Показано, що такі конструкції можуть бути утворені від різних дієслівних форм. Взаємодія локальної та темпоральної семантики результативних конструкцій такого типу забезпечує фокусування уваги на результаті, а не на дії, що призводить до цього результату. Розповсюдженість таких результативів у розмовній мові вказує на тенденцію функціонування у німецькій мові конструкцій, що однозначно виражають завершеність та результативність певної дії.

Ключові слова: результативність, адвербіальна частка, прийменниковий додатак, статичність.

В статье рассматриваются результативные конструкции, составными частями которых являются адвербиальная частица/ предложное дополнение и глаголы *sein*, *haben* или модальные глаголы. Показано, что такие конструкции могут быть построены от разных глагольных форм. Взаимодействие локальной и темпоральной семантики результативных конструкций этого типа обеспечивает фокусирование внимания на результате, а не на действии, которое приводит к этому результату. Распространение таких результативов в разговорной речи указывает на тенденцию функционирования в немецком языке конструкций, которые однозначно выражают завершенность и результативность некоего действия.

Ключевые слова: результативность, адвербиальная частица, предложное дополнение, статичность.

The article deals with resultative constructions, the constituents of which are adverbial particle/ prepositional object and verbs *sein*, *haben* or modal verbs. It is illustrated in the article that such constructions may be built from different verbal forms. The interaction of local and temporal semantics in these constructions makes one's attention focused on the result and not the action that leads to this result. The wide-spread use of such resultatives in spoken language points out to the tendency of functioning of constructions in German. Those resultatives definitely express completeness and resultativity of an action.

Key words: resultativity, adverbial particle, prepositional object, static nature.

Кожна дія, що виражається дієсловом, може бути пов'язана з результатом [3, 2003]. До результативних зараховуються всі конструкції, що вказують на результат певної дії. Вони включають як результуючий стан, так і дію чи процес, які відбувалися перед цим станом і призводять до нього [4, с. 6]. Слідом за В.П. Недялковим вважаємо за доцільне розрізняти первинні та вторинні стани. Перші називають також природними, вони існують самі по собі і не залежать від волі чи зусиль суб'єкта: *schlafen* "спати", *wissen* "знати". Вторинні стани завжди виступають результатом чийось свідомої дії чи діяльності та виражаються різними конструкціями чи похідними формами: *gebaut sein* "бути збудованим", *totschlagen* "бити/ забити до смерті" та ін. [4, с. 4]. У цій статті розглядаються результативні конструкції, що складаються з адвербіальної частки/ прийменникового додатку + *sein/ haben*/ модальні дієслова, що були виокремлені завдяки аналізу словників Duden. Redewendungen (2002), Wahrig. Deutsches Wörterbuch (2002), Österreichisches Wörterbuch (2009), Duden online, а також романів "Америка" Ф. Кафки та "Читець" Б. Шлінка. Метою статті є дослідження семантики та побудови результативних конструкцій цього типу, а також сфери їх вживання. Розгляд таких результативних конструкцій є актуальним, оскільки їх дослідження практично відсутнє у наукових роботах.

До адвербіальних часток, що розглядаються, ми зараховуємо подвійні частки переважно з *her-* та *hin-* в якості перших компонентів (*hinaus*, *hinüber*, *heran*, *herunter*, *herum* та ін., але також *vorbei*, *vorüber*, *davon*, *dahin*), прийменники, рідше прислівники, з локальною семантикою, а саме із семантикою руху: *aus*, *ab*, *an*, *weg*, *fort*, *auswärts*, *entzwei* та ін. На важливість конструкцій цього типу при вираженні перфективно-результативної семантики вказує Т.М. Струк [5]. У таких конструкціях поєднується локальна семантика адвербіальної частки, що позначає спрямований рух, та семантика статичності таких дієслів як *sein*, *haben* та модальних дієслів. Завдяки цьому спрямований ціла конструкція передає значення результату попередньо проведеної дії. Так, дієслова *sein* та *haben* чи модальні дієслова актуалізують наявність певного стану речей, певного результату на момент мовлення або в певний інший час, а адвербіальна частка завдяки своїй локальній семантиці включає в конструкцію уявлення про попередньо проведену дію. Результативні конструкції з такими дієсловами виступають скороченими формами від різних дієслівних форм:

– перфекта/плюсквамперфекта граничних дієслів (переважно із допоміжним дієсловом *sein*, рідше – з *haben*) – сюди відносяться більшість конструкцій із дієсловами *sein* та *haben*: *etwas war vorbei* ← *etwas war vorbeigegangen*, *die Kerze ist aus* ← *ist ausgebrannt*, *er hat die Kurve heraus* ← **er hat die Kurve herausgekriegt* (*переносне значення – зрозуміти, знати, як щось робити), *jmd. hatte die Augen auf* ← *jmd. hatte die Augen aufgemacht*:

Als ich es (Krankenhaus) verließ, war die Betäubung vorbei. (Schlink, 160) – Коли я вийшов з лікарні, минуло моє зніміння. (Шлінк, 154)

Die Kerze ist aus. (Duden) – Свічка догоріла.

Seit drei Stunden versucht er, den Fernseher zu reparieren, aber er hat einfach die Kurve noch nicht heraus. (ÖWB) – Він вже три години намагається відремонтувати телевізор, але все ще не зрозумів як.

Das Kind hatte die Augen schon auf. (Duden) – Дитина вже відкрила очі.

– пасиву стану: *an sein* ← *angemacht sein, auf sein* ← *aufgemacht sein, ab sein* ← *abgetrennt sein* та ін.:
 ... *das Kellerlicht war an*... (Schlink, 24) – ...світло горіло... (Шлінк, 24) (= світло було вклучене)
Die Tür ist auf. (Duden) – Двері відкриті.
Der Knopf wird bald ab sein. (Duden) – Гудзик скоро відірветься.
Der Laden ist zu. (Duden) – Магазин закритий.

– інфінітивів, основами яких виступають дієслова, що позначають рух. До цієї групи відносяться результативні конструкції, складовими частинами яких виступають модальні дієслова, напр.: *fort wollen* ← *fortgehen wollen, heranlassen* ← *herantreten lassen, herauswollen* ← *herausfahren, -gehen wollen*:

Warum haben Sie mich also mit Berufung auf diesen Brief hier zurückgehalten, als ich um viertel zwölf von hier fort wollte? (Kafka, 106) – Чому ж Ви тоді, покликаючись на цей лист, затримали мене, коли я чверть на два-надцять хотів звідси йти? (Кафка, 87)

Lass die Kinder nicht so dicht heran, sie stecken sich noch an. (Duden) – Не підпускай так близько дітей, вони можуть ще заразитися.

Aus der Stadt herauswollen (Duden) – Хотіти поїхати з міста.

– часто одна конструкція може допускати імплікацію як активного, так і пасивного значення: *hinaufdürfen* ← *hinaufkommen, -gehen dürfen; hinaufdürfen* ← *hinaufgebracht werden dürfen; zurücksollen* ← *zurückgehen sollen; zurücksollen* ← *zurückgebracht werden sollen*.

Darf ich hinauf? (Duden) – Чи можна мені піднятися нагору?

Darf der Koffer hinauf? (Duden) – Чи можна винести валізу нагору?

Er soll nach Hause zurück. (Duden) – Йому потрібно йти/їти додому.

Die Nussnugatcreme soll sofort in den Kühlschrank zurück. (Duden) – Горіховий крем потрібно негайно поставити в холодильник.

– значна кількість результативних конструкцій, що розглядаються, використовується у переносному, фігуральному значенні. У таких випадках адвербіальну частку важко розглядати скороченою формою від певного конкретного дієслова:

Die Schlüssel sind weg. (Wahrig) – Ключі загубились.

Sie ist 18 Jahre vorbei. (Wahrig) – Їй виповнилось 18 років.

Mit der Firma ist es aus. (Duden) – Фірма зруйнована.

Seit der blöden Bemerkung ist er bei ihm unten durch. (Duden) – Після дурного зауваження він втратив його прихильність.

Головна відмінність між активними реченнями в перфекті/плюсквамперфекті, реченнями у формі пасиву стану чи активними реченнями з залежним інфінітивом, з одного боку, та результативними конструкціями з адвербіальними частками, з другого боку, полягає, на нашу думку, у тому, що в останніх уся увага концентрується лише на результаті, досягнутому внаслідок проведення певної дії, підкреслюється саме його комунікативна важливість, а дія як така не відіграє в таких випадках важливої ролі і є лише внутрішньо імплікованою. При перекладі таких конструкцій інколи “губиться” значення результату і передається лише стан чи дія, що виникли після проведення іншої дії, як це показує приклад (5). В українському перекладі німецької результативної конструкції *an sein* з’являється дієслово недоконаного виду *горіти*, що позначає процес горіння світла, який виник в логічному порядку дій після вмикання перемикача, а, отже, після успішного проведення попередньої дії. Як показують вище наведені приклади, результативні конструкції адвербіальна частка + *sein/haben*/модальне дієслово перекладаються на українську мову переважно дієсловами доконаного виду. Проте через вплив ширшого контексту такі результати можуть передаватися у перекладі за допомогою відповідних дієслів недоконаного виду:

Jetzt, da es sich herausgestellt hat, dass Sie mein Landsmann sind, dürfen Sie um keinen Preis von hier fort. (Kafka, 144) – Тепер, коли з’ясувалося, що Ви мій земляк, Вам за жодну ціну не можна звідси йти. (Кафка, 118)

Welche Entschuldigung hast du? Heraus damit! (Kafka, 186) – Отож яке у Тебе виправдання? Ну, кажи. (Кафка, 153)

Als die Stunde vorbei ist, teilt sie der Vorleserin mit, dass sie morgen mit dem Transport nach Auschwitz geht. (Schlink, 140) – Минає година, і вона каже дівчинці, яка читала їй, що завтра зі партією в’язнів та піде у Аушвіц. (Шлінк, 134) (= Минула година, і вона сказала дівчинці, яка читала їй, що завтра зі партією в’язнів та піде у Аушвіц.)

У цих трьох прикладах використання дієслова недоконаного виду спричинене контекстуальним значенням речення: контекст заперечення в залежному інфінітиві, де замість доконаного виду найчастіше вживається недоконаний вид [1] – (20), наказовий спосіб (імператив з дієсловом недоконаного виду сприймається більш прямо і фамільярно, ніж з дієсловом доконаного виду [1, 15]) (21) та теперішній історичний час (22).

В процесі аналізу художніх текстів та словників виокремлено також конструкції, що складаються з повнозначних дієслів, що позначають стани, та адвербіальних часток, які разом передають значення результативності: *aufstehen, an bleiben, zubleiben, aufbleiben, (sich) wegwünschen, (sich) fortwünschen, (sich) hinwünschen*:

In der Wohnung standen die Türen auf. (Schlink, 23) – Двері під’їзду були прочинені... (Шлінк, 23)

Das Gas soll an bleiben (Duden) – Газ має бути вклученим

Aber mich ärgerte ihre schlechte Laune, und ich wünschte mich weg. (Schlink, 70) – Проте мене дратував її кепський настрій, хотілося нїму зетъ. (Шлінк, 69)

Ich wünschte mich von dort fort. (Duden) – Я хотіла звідти нїму.

Die Tür bleibt zu. (Duden) – Двері досі закриті.

Das Fenster ist die ganze Nacht aufgeblieben. (Duden) – Вікно всю ніч було відкритим.

Auf, an, weg, fort та *zu* розглядаються нами як скорочення від форм партиципа II та інфінітива II граничних дієслів *aufmachen, andrehen, zumachen, weggehen* та *fortgehen* відповідно: *die Türen standen auf* ← *die Türen standen aufgemacht*, *das Gas soll an bleiben* ← *das Gas soll angedreht bleiben*, *die Tür bleibt zu* ← *die Tür bleibt zugemacht*, *das Fenster ist aufgeblieben* ← *das Fenster ist aufgemacht geblieben*, *ich wünschte mich weg* ← *ich wünschte mich weggegangen zu sein*, *ich wünschte mich fort* ← *ich wünschte mich fortgegangen zu sein*.

Крім згаданих результативних конструкцій з адвербіальними частками, результативне значення виражають також 7 виокремлених фразеологічних одиниць, що складаються із дієслів *sein, haben* та прийменникового додатка, що позначає спрямованість руху: *über den Berg sein* (= перебороти труднощі), *über alle Berge sein* (= втекти), *zu Ende sein* (= закінчитись), *durch den Wind sein* (= бути збитим спантелику), *nach Berlin sein* (= поїхати в Берлін), *über die Wupper sein* (= вмерти; бути знищеним), *etwas hinter sich haben* (= подолати, завершити щось). На нашу думку, такі конструкції є скороченнями від темпоральної форми перфекту переважно з дієсловами руху: *über den Berg gegangen sein, über alle Berge gegangen sein, zu Ende gekommen sein, ?durch den Wind gegangen sein, nach Berlin gefahren sein, über die Wupper gegangen sein, etwas hinter sich gelassen haben*. "Випущення" дієслів руху із таких конструкцій сприяє, як і в конструкціях, що складаються з адвербіальної частки + *sein/haben*/модальні дієслова, фокусуванню уваги власне на результаті, а не на дії:

Als die Polizei antraf, waren die Einbrecher längst über alle Berge. (ÖWB) – Коли приїхала поліція, злочинці вже давно втекли.

Meine Geduld ist zu Ende. (ÖWB) – Моєму терпінню прийшов кінець.

Er ist nach Berlin. (Duden) – Він поїхав у Берлін.

Що стосується сфер використання результативних конструкцій такого типу, то найчастіше вони вживаються у розмовній мові. Про це свідчать зокрема спеціальні позначення біля більшості таких конструкцій у словниках. Цю тенденцію можна пояснити прагненням мови, особливо розмовної, до спрощення – передати той самий зміст коротшою формою. Свідченням цьому є еліптичне використання результативних предикатів, особливо в імперативних реченнях:

Licht an! (Duden) – Включіть світло!

Nur rasch den Mantel an und weg von hier. (Duden) – Швидко вдягай пальто і забирайся звідси.

Fenster auf! (Duden) – Відкрийте вікно!

Licht aus! (Duden) – Вимкніть світло!

Hut ab! (Duden) – Зніміть капелюх!

Правопис результативних конструкцій з модальними дієсловами, а також дієсловами *sein* та *haben* ще не є однозначним. Написання результативних предикатів *sein* + адвербіальна частка подається у словниках переважно окремо як двох окремих слів. Результативи з дієсловом *haben* та модальними дієсловами тяжіють до написання разом, що свідчить про їх сприйняття мовцями як однієї лексеми завдяки ідіоматизації значення всієї конструкції.

Завдяки аналізу словників та творів художньої літератури всього було виявлено 350 прикладів, на основі яких виокремлено 34 конструкцій з дієсловом *sein* (наприклад, *hinaus/vorbei/hinweg/aus/an/dahin sein, durch den Wind/ über den Berg sein*), 13 конструкцій з *haben* (*etwas aus/weg/auf /an/ab/hin/um/her/herum/zu/zurück/ heraus haben, etwas hinter sich haben*), 98 конструкцій з модальними дієсловами (*heran/herauf/heraus/herein/ herüber/herunter/hinauf/fort/an dürfen/ können/lassen/müssen/wollen/sollen*) та 7 – з повнозначними дієсловами (*aufstehen, an bleiben, zubleiben, aufbleiben, (sich) wegwünschen, (sich) fortwünschen, (sich) hinwünschen*).

Отже, результативні конструкції в німецькій мові, складовими компонентами яких виступають адвербіальна частка/ прийменниковий додаток + *sein/ haben*/ модальні дієслова, утворені від різних форм: перфекту/ плюсквамперфекту граничних дієслів; пасиву стану; інфінітиву, основою якого виступають дієслова руху; партиципа II та інфінітива II граничних дієслів. Об'єднує ці конструкції взаємодія локальної семантики спрямованості руху, закладеної у відповідній адвербіальній частці чи прийменниковому додатку, та темпоральної семантики статичності, що виражається дієсловами *sein, haben* чи модальними дієсловами. Така взаємодія імплікує завершеність дії та забезпечує фокусування уваги на результаті, а не на дії, що призводить до цього результату. Це підтверджують переклади на українську мову, де результативні конструкції цього типу перекладені за допомогою дієслів доконаного виду, крім випадків, коли контекст вимагав використання при перекладі дієслова недоконаного виду. Важливим є факт розповсюдженості таких результативів тільки у розмовній мові, що відносить їх на периферію мовних засобів, які виражають граничну результативну семантику. Цей факт вказує на тенденцію функціонування у німецькій мові конструкцій, що однозначно виражають завершеність та результативність певної дії. Таким чином, розглянуті конструкції є важливими засобами вираження результативної, а тому й перфективної, семантики та потребують подальшого дослідження.

Література:

1. Зализняк Анна А., Микаэлян И. Л., Шмелев А. Д. Видовая коррелятивность в русском языке: в защиту видовой пары. / Анна А. Зализняк, И. Л. Микаэлян, А. Д. Шмелев. // Вопросы языкознания. – 2010. – №1. – С. 3-23.
2. Benacchio R. Вид и категория вежливости в славянском императиве. Сравнительный анализ. / R. Benacchio. – München-Berlin : Otto Sagner, 2010. – 209 s.
3. Chang L. Resultativkonstruktionen im Deutschen. Mit einem Exkurs zu chinesischen Resultativkonstruktionen. / L. Chang. – München : Herbert Utz Verlag, 2003. – 212 s.
4. Nedjalkov V. P., Jaxontov S. Je. The typology of resultative constructions. // Typology of resultative constructions. / V. P. Nedjalkov, S. Je. Jaxontov. / Ed. by V. P. Nedjalkov. – Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1988. – pp. 411-432.
5. Struk T. Die Wechselwirkung von temporaler und lokaler Deixis beim Ausdruck der aspektuellen Semantik im Deutschen. / T. Struk. // “Deutsche Grammatik im europäischen Dialog“, Krakau, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.rz.hu-berlin.de/linguistik/institut/syntax/krakau2006/beitraege/struk.pdf>

Ілюстративний матеріал:

6. Кафка Ф. Америка. – Київ, 2009. – 279 с.
7. Шлінк Б. Читець. – Київ, 2005. – 197 с.
8. Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/woerterbuch>.
9. Duden. Redewendungen. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2002. – 957 s.
10. Kafka F. Amerika. – Харків, 2003. – 336 с.
11. Österreichisches Wörterbuch. – Wien: Österreichischer Bundesverlag, 2009. – 1050 s.
12. Schlink B. Der Vorleser. – Zürich, 1997. – 207 s.
13. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. – Aufl. 8. – München: Bertelsmann Verlag, 2002. – 1452 s.

Снежик О. П.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ MARIAGE У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена інтерпретативному семантичному аналізу контекстів, у яких використовуються слова й словосполучення, що позначають й виражають концепт MARIAGE у французькій лінгвокультурі.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвокультурний концепт, концепт MARIAGE, французька лінгвокультура, контекст, дискурс, прикметник.

Статья посвящена интерпретативному семантическому анализу контекстов, в которых используются слова и словосочетания, обозначающие и выражающие концепт MARIAGE во французской лингвокультуре.

Ключевые слова: лингвокультурология, лингвокультурный концепт, концепт MARIAGE, французская лингвокультура, контекст, дискурс, прилагательное.

The article is dedicated to the interpretative semantic analysis of the contexts where words and word combinations denoting and expressing MARIAGE concept are used in French linguoculture.

Key words: linguoculturology, linguocultural concept, marriage concept, French linguoculture, context, discourse, adjective.

Постановка проблеми. Визначальною ознакою сучасних лінгвістичних студій є спрямування на розробку "міждисциплінарного інтегративного підходу до розуміння й моделювання свідомості, пізнання, спілкування, діяльності" [5, с. 34], що сприяє появі інтегрованих дисциплін. Однією з таких дисциплін є лінгвокультурологія, теоретичні основи якої було закладено у роботах Н. Д. Арутюнової, А. Вежбицької, Ю. С. Степанова, К. Кербрата-Орекіоні та ін.

Терміносистема та методологія лінгвокультурних досліджень розробляється у працях С. Г. Воркачова, В. В. Воробйова, В. І. Карасика, В. В. Красних, Г. Г. Слишкіна. У цьому ж напрямі здійснюються дослідження А. Д. Белової, А. П. Мартинюк, А. М. Приходька та ін.

До кола інтересів представників лінгвокультурологічного підходу потрапляють концепти, які характеризують специфіку культури як сукупності людських досягнень у усіх сферах життя [2, с. 29].

Одним із таких концептів є об'єкт нашого дослідження – концепт MARIAGE, закріплене у французькій культурі й втілене в мові ментальне утворення, що виражає характер французького народу.

Предметом дослідження ми обрали інтерпретативний семантичний аналіз контекстуальних засобів вираження цього концепту.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У вітчизняному й зарубіжному мовознавстві вивчалися лінгвокультурологічні (А. А. Плотникова, О. В. Тищенко) й міжкультурні (І. Корчагіна, П. Фесте) аспекти весільної лексики та її семантичні особливості (М. Джонсон, Дж. Лакофф). Окремо висвітлювалися особливості весільної комунікації (Дж. Маккоулі, Б. М. Хаггет), яка в рамках теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Серль) визначається як типовий декларатив. Останнім часом проводилося дослідження старих та нових стереотипів весілля по-французьки (*mariage à la française*) (М. Р. Гареева).

Однак, у проведених дослідженнях специфічні засоби реалізації концепту MARIAGE у французькій лінгвокультурі не отримали комплексного висвітлення, а вивчалися лише фрагментарно.

Таким чином, актуальність нашої роботи вбачається, насамперед, у тому, що проблематика вираження головних концептів соціокультурної реальності, і зокрема концепту MARIAGE, є перманентно перспективною і цікавою для подальших мовознавчих пошуків, адже дотепер ця проблематика залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого всебічного і поглибленого висвітлення й аналізу.

Матеріалом дослідження були: дані франкомовних (тлумачних, синонімічних, аналогічних, фразеологічних) словників та словників прислів'їв та приказок; франкомовні матеріали друкованих й електронних публіцистичних видань (жіночі журнали *Elle*, *Femme actuelle*, *Madame Figaro*) та спеціальні сайти, присвячені організації весілля.

Лінгвокультурний концепт (ЛК) визначають як умовну ментальну одиницю, спрямовану на вивчення мови, свідомості і культури: свідомість постає як область перебування ЛК, культура детермінує ЛК (ЛК є ментальною проєкцією елементів культури), мова і/або мовлення є сферами, де ЛК набуває опредмечення; при цьому, категорії свідомості реалізуються в мовних категоріях і одночасно детермінуються ними [3, с. 12-13; 6, с. 21-22]; вербалізований культурний смисл, семантичну одиницю "мови" культури, планом вираження якої є двосторонній мовний знак, лінійна довжина якого, в принципі, нічим не обмежена" [1, с. 10].

Базовими ознаками ЛК вважають його етнокультурну маркованість [1, с. 10; 4, с. 268; 3, с. 12-13] та поліапеляційність: до ЛК можна апелювати за допомогою мовних одиниць різного рівня: лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень, а також невербальними засобами [3, с. 13]. ЛК можуть набувати опредмечення і в інших сферах – образах музики, живопису, скульптури, театру і кінематографії [Там само, с. 12-13; 6, с. 21-22]. На вербальному рівні постулюється існування ЛК як: (1) системного потенціалу, тобто сукупності засобів апеляції у вигляді накопиченого культурою лінгвістичного надбання, зафіксованого у лексикографії; (2) суб'єктного потенціалу, тобто лінгвістичного надбання, що зберігається у свідомості індивіда; (3) текстових реалізацій, тобто апеляцій до ЛК в конкретних комунікативних цілях [6, с. 48-49].

Під час аналізу ЛК, як правило використовують наступні прийоми:

1) семантичний аналіз слів, які називають імена концептів; 2) етимологічний аналіз цих імен; 3) семантичний аналіз переносних, асоціативних значень слів, які втілюють концепти; 4) інтерпретативний семантичний аналіз контекстів, у яких використовуються слова й словосполучення, що позначають й виражають концепти; 5) інтерпретативний культурологічний аналіз асоціацій, пов'язаних із певним концептом; 6) інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлень (прислів'їв, афоризмів, цитат), які виражають певні концепти; 7) аналіз коротких творів, написаних інформантами на тему, відповідну змісту досліджуваного концепту; 8) аналіз асоціативних реакцій інформантів на вербальне позначення концепту [2, с. 33-34].

Тут ми обмежимося інтерпретативним семантичним аналізом контекстів, у яких використовуються слова й словосполучення, що позначають й виражають концепт MARIAGE у французькій лінгвокультурі, та прикметники й іменники, які їх характеризують.

Загальна назва досліджуваного концепту у французькій мові виражається, насамперед, іменником *le mariage*. У рамках даної статті ми розглядаємо лише одне з його значень “весілля / весільна церемонія”. Разом з тим, зазначимо, що у сучасній французькій лінгвокультурі, яка знаходиться під впливом інших лінгвокультур, і зокрема американської, окрім головного концептуального слова, що називає концепт MARIAGE та його синонімів, зафіксованих словниками, з'являються інші, також надзвичайно важливі концептуальні слова та синонімічні метафоричні вирази: *le jour où j'ai dit oui, un jour d'exception, le jour J, un jour pas comme les autres, cette sublime journée, le plus beau jour, le-plus-beau-jour-de-votre-vie, le Grand Jour, le jour le plus précieux de la vie, un jour Unique, cet instant unique, un moment unique de grâce et de beauté, l'heureux événement, l'union sacrée, le wedding, la cérémonie kitschissime, design day*.

Такі перифрази, що функціонують, переважно у рекламному та медіа-дискурсах, мають афективний характер та виражаються за допомогою: гіперболізації: *le plus beau jour, le plus précieux de la vie, un jour Unique, cet instant unique, un moment unique de grâce et de beauté*; субстантивациї: *le-plus-beau-jour-de-votre-vie*; лексичних засобів вираження позитивної оцінки: *cette sublime journée, le Grand Jour, l'heureux événement*; запозичень: *le wedding, la cérémonie kitschissime, le design day*.

Контексти з прикметниками, у яких функціонує слово *mariage* у значенні “весілля / весільна церемонія”, зафіксовані словниками та паремійним фондом французької мови, нечисленні: “... *un beau mariage est souvent le contraire d'un bon* (Feuillet); *mariage pluvieux, mariage heureux* (proverbe); *mariage civil, religieux, catholique, protestant / mariage aristocratique, bourgeois, princier*” (Le Petit Robert, Littré, TLF та ін.).

Контексти, виявлені в результаті аналізу сучасних дискурсів (рекламного та публіцистичного), дозволяють говорити про зміни, які відбуваються у ставленні, баченні та стилістиці весілля у французькій лінгвокультурі.

Як свідчать наведені приклади емотивних номінацій, що вживаються зараз замість регулярних номінацій на позначення весілля в контекстах з прикметниками *unique, sublime, grand, heureux, beau* та прикметниками у суперлативі *le plus précieux, le plus heureux, le plus beau*, мають виражені емотивно-оцінні конотації та виступають ідеальним мовним засобом для підтримання унікальності, неповторності, важливості, цінності весілля.

Крім того, відібрані нами на основі дискурсивного аналізу контекстуальні моделі **MARIAGE** + ADJECTIF / PARTICIPE PASSÉ або **MARIAGE** + NOM, відбивають сучасні тенденції та погляди на стиль церемонії весілля, на “*mariage moderne*”.

Сучасні наречені Франції обирають 3 стилі весілля: *un mariage solennel, un mariage traditionnel / classique* та *un mariage original / personnalisé* (www.mariage.fr). До останньої категорії потрапляють, наприклад:

“ТЕМАТИЧНЕ ВЕСІЛЛЯ”: *le mariage 1001 nuits, jardin d'Eden, les années 60, couleurs (jaune et bleu, framboise et chocolat)* тощо;

“МОДНЕ ВЕСІЛЛЯ”: *le mariage à la mode, branché, stylé, glamour, trendy, le trendy wedding, le mariage design, un mariage moderne et élégant, un mariage shabby chic, kitch, hype*;

“ЕКОЛОГІЧНЕ ВЕСІЛЛЯ”: *mariage green / éco / bio(logique) / (développement) durable*; “*Organiser un mariage green. Je veux un mariage durable! Vous rêvez d'une fête green chic-issime?*” (Elle);

“ЕКОНОМНЕ ВЕСІЛЛЯ”: “*Un mariage low cost. Un mariage coûte en moyenne 15 000 € pour 100 invités. Sachez qu'il existe des solutions pour faire du plus beau jour de sa vie un moment magique... et “économique” !*”; *Réussir son mariage sponsorisé. Le concept paraît fou mais il séduit de plus en plus de couples en France. La raison: un mariage sponsorisé est tout ou en partie payé par des marques ou des commerçants* (Femme actuelle); “*Au lieu de casser votre tirelire, optez plutôt pour un “self-made” mariage !*”.

Підсумовуючи сказане, можна зазначити наступне. Слово-концепт MARIAGE, досліджене у значенні “весілля / весільна церемонія”, та його синоніми й синонімічні метафори містять у собі наративне очікування, яке передбачає регулярне поновлення питання: *Що є?.. Яким є?..* й постійну появу нових (альтернативних) відповідей-інтерпретацій. Виявлені нові контексти з прикметниками та іменниками у сучасних рекламному та публіцистичному дискурсах, відбивають певні трансформації концепту MARIAGE у французькій лінгвокультурі, викликані економічними, ідеологічними та культурними змінами у соціумі.

Література:

1. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 10-12.
2. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.

3. Карасик В. И. Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 12-14.
4. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
5. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Архангельск : Изд-во Помор. ун-та, 1997. – Вып. 1. – С. 11-35.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : [монография] / Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.

Совтис Н. М.,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний університет "Острозька академія"

КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто загальноприйняті критерії виділення полонізмів в українській мові. На матеріалі творів письменника українсько-польського пограниччя – Л.Е. Венглінського подано фонетичні, словотвірні та морфологічні критерії польських запозичень.

Ключові слова: запозичення, критерії запозичення, полонізм.

В статье рассмотрены общепринятые критерии выделения полонизмов в украинском языке. На материале произведений писателя украинско-польского пограничья – Л.Е. Венглинского поданы фонетические, словообразовательные и морфологические критерии польских заимствований.

Ключевые слова: заимствование, критерии заимствования, полонизм.

The article examines generally accepted criteria of extraction of polonisms in Ukrainian language. Phonetic, word-formation and morphological criteria of polish borrowings are presented on the basis of the literary material of Ukrainian and Polish frontier poet Lev Venglinskii.

Keys words: borrowings, criteria for borrowing, polonism.

Проблема міжмовних контактів складна і багатогранна, оскільки з питанням запозичень пов'язано багато теоретичних проблем, адже під час запозичення слід встановити його джерело, іншомовний прототип, а також критерії запозичення, які допоможуть встановити, що конкретне слово або його значення походить саме з цієї мови. Оскільки мова йде про міжслов'янські запозичення слід мати ґрунтовні докази, позаяк потрібно враховувати можливість переймання з прамови, а також можливість паралельного утворення слова з тих же морфем і значенням у кількох мовах. Під час аналізу полонізмів у творах українських письменників дослідники, як правило, описували тематичні групи запозичень з польської мови та способи їхньої адаптації на українському ґрунті, але, попри це, критерії визначення полонізмів залишилися фактично поза увагою в українському мовознавстві [4, с. 142].

Наша мета – встановити критерії виділення полонізмів в українській літературній мові. Джерелом нашого дослідження під час виділення фонетичних та морфологічних запозичень з польської мови слугували твори письменника українсько-польського пограниччя – Л.Е. Венглінського (1827-1905 рр.). Три збірки – "Лучи", "Оман" та "Русалка", що мали спільну назву "Новии поэзии малоруски", вийшли в Перемишлі 1858 року. Про Л.Е. Венглінського існує небагато біографічних відомостей. У XX столітті про автора пишуть Р.Ф. Кирчів у монографії "Українською музою натхненні" (Київ, 1971) та М.Й. Шалата в "Українській літературній енциклопедії" (Київ, 1988). Серед сучасників поета згадує його І. Франко у статті "Азбучна війна в Галичині 1859 р." [6, с. 630]. Для сучасного ж дослідника творчість Л.Е. Венглінського цікава не лише з погляду аналізу і порівняння мовних явищ – твори освіченого, інтелігентного, релігійного поета для нас стали джерелом знання про культуру, соціально-історичні умови життя українського суспільства того часу.

Отже, у сучасному мовознавстві загальноприйнятими прийнято вважати такі критерії, на підставі яких встановлюються джерело запозичення:

Хронологічний критерій (час першої фіксації слова), адже в плані діахронічного розгляду запозичення теоретично надзвичайно важливим залишається визначення вихідних пунктів цього процесу: час запозичення і час його засвоєння. Незважаючи на те, що питання про першу фіксацію може залишитися без відповіді, більшість дослідників надають цьому критерію надзвичайно важливе значення: В.В. Виноградов [2, с. 104], Ф. Славський [13, с. 70], С. Кохман [8, с. 34], Я. Сятковський [12, с. 561], Л. Гарбуль [3, с. 36]. Перша писемна згадка часто відіграє вирішальну роль у встановленні напрямку запозичення. Проте цей критерій виявляє і свої слабкі сторони: лексема може бути зафіксована в тексті, що належить білінгву, тому слухним з цього погляду видаються міркування про "передісторію слова", під якою слід розуміти випадки вживання слова, що безпосередньо передують утвердженню його в літературній мові. Справжня історія запозичення починається тоді, коли спостерігається безперервність його вживання в літературній мові та ціла низка уже згадуваних ознак, які сигналізують про прийняття слова системою мови-рецептора.

Текстово-філологічний критерій передбачає враховувати характер пам'яток, у яких містяться найбільш ранні фіксації аналізованого лексичного матеріалу (Ю. Речек [11, с. 15], Л. Гарбуль [3, с. 37], Т. Мініковська [10, с. 8]). Наприклад, якщо слово засвідчується переважно у перекладах з іншої мови (з польської), має більшу літературну традицію, або використовується у текстах, написаними авторами, які мали безпосередній зв'язок із Польщею (варто враховувати біографічні дані письменників), або контекст твору передбачає його введення з певною метою, цілком ймовірно, що мова йде про запозичення.

У працях польських дослідників: Ф. Славського [13, с. 70], М. Басая [7, с. 24], Ю. Речека [11, с. 16], С. Кохмана [9, с. 11] для аналізу міжслов'янських мовних контактів застосовується порівняльний критерій, що враховує розповсюдження певної лексичної одиниці в мові, що переймає, а також у інших слов'янських мовах, історія лексеми або її окремого значення в контактуючих мовах. Певним опосередкованим свідченням часу появи запозичення можуть служити факти фіксації цього слова у мові (мовах)-посереднику. Зіставляючи в часовому плані лексикографічні дані мов-посередників і фіксацію запозичень у текстах мови, що переймає, можна зробити певні об'єктивні висновки про час появи іншомовного слова.

З цим критерієм тісно пов'язаний історично-культурний, що спирається на дані з інших галузей знання, особливо соціально-політичні: історія відносин, історія культури, традиції (В.В. Виноградов [2, с. 104], В. Вітковський [14, с. 7], С. Кохман [9, с. 12]). Застосування цього критерію передбачає встановлення можливого напрямку впливу, а також лексичні і семантичні запозичення з тих галузей, які в мові, що переймає, в конкретний історичний момент мали менший рівень розвитку, ніж у мові, що надає запозичення.

Під час дослідження міжслов'янських мовних зв'язків на лексико-семантичному рівні варто застосовувати критерій "ймовірності". Цей критерій використовується у випадках, коли аналізована одиниця проникає разом з цілою групою лексики певного тематичного кола: С. Кохман [9, с. 12] Л. Гарбуль [3, с. 36].

Окрім свідчень культурно-історичного плану, виділяємо формальні (лінгвістичні) критерії, які ґрунтуються на фонетичних та морфологічних особливостях мов.

Серед фонетичних рис, що засвідчують польське походження, можна назвати:

1) *tret* на місці *prasz*. **tert*: **крєвний**; *trot* на місці *prasz*. **tort*: **кропля, кропка**;

2) *tart* замість *psl*. **trt*: **бáрдзо, карк**;

3) *thut* на місці *psl*. **tlut*: **слуп, тлўстий**;

4) збереження *dl*: **вага́дло**;

5) постання внаслідок палаталізації *š* у корені **vъx*: **за́вше, óвшем**;

6) рефлексі носових голосних: **ксьо́ндз, п'є́нта**;

7) початкове *je-*: **єго, єдва́б**;

8) *s* на місці **šs*: **цно́та, цнотлі́вий**;

9) збереження *dz*: **владза**.

Збереження наголосу на передостанньому складі.

Виділяємо морфологічні та словотвірні критерії полонізмів в українській мові:

1) відіменниковий прикметник із суфіксом *-ов(ий)*, тоді як більшість з них в українській мові має відповідники з *-н(ий)*: **адресб́вий, безпредмето́вий**;

2) іменниковий суфікс *-іст(a)* / *-ист(a)*: **органі́ста, цимбалі́ста**;

3) суфікс *-ця* на позначення особи переважно чоловічої статі: **дора́дця, ра́дця, ра́йця**;

4) суфікс *-іськ(o)* / *-иск(o)* замість *-ище, -ище*: **стано́висько, котли́ско**;

5) суфікс *-ств(o)*, оскільки в польській мові він має ширше застосування: **млина́рство, шале́нство**;

6) префікс *за-*, який надає дієсловам значення доконаної результативної дії, коли доконаність пов'язується з досягненням результату: **Щезла зима, а тепленьке І ясненьке, красне соньце Запукало у віконьце: Отворіт!** [НПМ, с. 78];

7) використання енклітичних форм особових і присвійних займенників: **Ах, знаю я, хто в грудь мені Тое написав, Що зможе Сам – во всій біді, Кобим леш Го знав Помощ ми, ратунок дати** [НПМ, с. 84]. Для того то, як довгий вік Мій тут буде, Так довго теж, щодень, що рік Я завсіде Єго буду миловати [НПМ, с. 84]. Сурову землю долонь Тва нам здала, Чоловік одів ю: з міст і сел му фала [НПМ, с. 85]. Ку ньому наверне слезави све очи, І гадкі утопит десь, Господь лиш знає [НПМ, с. 92];

8) форма орудного відмінка однини іменників і займенників жіночого роду: **хатов, мірков, рибком, тобов** (характерні закінчення для наддністрянського говору);

9) вживання особових показників у 1-й і 2-й особах однини й множини минулого часу — рухомі закінчення *-ет (-m)*, *-еś (-ś)*, *-ście*: **Ах, красни сон днесь малам я** [НПМ, с. 128]. Так мя дивно, коли б сілам Разом на сто коний [НПМ, с. 230];

10) закінчення *-ту* в 1-й особі множини дієслів теперішнього часу: *czytamy* "читаємо", *robimy* "робимо";

11) утворення складеної форми майбутнього часу дієслів за допомогою зв'язки *być* "бути" у сполученні не тільки з інфінітивом, але і з формами активних дієприкметників минулого часу на *л (l)*: **Будут пані та й панич наш День той пам'ятали** [НПМ, с. 195].

12) вживання особових закінчень дієслів при творенні форм умовного способу: **Ох, ліру коби то мати! Пішовбим з нею в світ** [НПМ, с. 131]. Ціли ночкі гравбим думкі Та без перестанку [НПМ, с. 142]. Ой, літавбим я високо Аж під хмари сами [НПМ, с. 142].

На думку В. Піддубної морфологічний критерій дається взнаки переважно у випадку посередництва польської мови. Ознакою полонізмів є:

– закінчення *-а* іменників жіночого роду (*грі́па, деві́за, діагно́за*);

– закінчення *-а* іменників на позначення осіб чоловічої статі (*ідіо́та, органі́ста, цимбалі́ста*);

– іменники чоловічого роду з нульовим закінченням: *дія́дем, монопо́ль, теоре́м, цита́т* (проти *діаде́ма, монопо́лія, теоре́ма, цита́та*, які через посередництво російської мови мають *-а* і належать до жіночого роду) [4, с. 145].

Крім цього, польській мові характерний особливий порядок слів, при якому група підмета стоїть перед групою присудка, узгоджене означення у стійких зворотах міститься після означуваного слова: **Сонечко гріє, весна весела В рунь зелененьку убрала лан, вживання дієслівної зв'язки *być* "бути" у теперішньому часі: Думає: всьо то є для мене!** [НПМ, с. 65].

Як бачимо, для підтвердження запозичення з польської мови використовуємо такі критерії: формальні (лінгвістичні), хронологічний, історично-культурний, порівняльний, текстово-філологічний та критерій ймовірності. Стосовно того самого факту одночасно може бути застосовано два чи й три різні критерії. Це посилює вірогідність висновків.

На нашу думку, найбільш глибокі мовні контакти можливі лише завдяки регулярним контактам у галузі культури. Пояснити наявність значної кількості полонізмів у творах багатьох письменників можна, спираю-

чись на теорію білінгвізму, оскільки білінгви здійснюють безпосереднє запозичення. До їх числа слід віднести ім'я Л.Е. Венгліньського, адже значна кількість використаних ним польських запозичень відомі в українській мові. Через мову художньої літератури значна кількість польських запозичень проникла до української літературної мови.

Отже, дослідження міжслов'янських запозичень залишається одним з актуальних питань сучасного мовознавства, адже може внести іноді суттєві корективи в етимологію слів, встановлену на основі формальних збігів і тим самим уточнити дані про початкове поширення того чи іншого слова, відділяючи праслов'янський лексичний фонд від вторинних культурних нашарувань.

Література:

1. Венгліньський Лев. Твори: у 2-х томах. Т. 1: Вибрані поезії українською мовою / Лев Венгліньський. – К. : Університет “Україна”, 2011. – 800 с.
2. Виноградов В. В. Из истории слов (полномочный и правомочный, самоуправление) / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 5. – С. 100-106
3. Гарбуль Л. Семантические полонизмы в русском приказном языке первой половины XVII века / дис. на соискание науч. степени док. филол. наук: спец. 04 Н “гуманитарные науки, филология” / Людмила Гарбуль. – Вильнюс, 2009. – 594 с.
4. Піддубна В. Критерії визначення полонізмів в українській лексикографії 20–40-х рр. XX ст./ В. Піддубна // Польські студії № 4 (дух і література № 23). – Вид.во: Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – Київ. – 2011. – С. 142-152.
5. Українською музою натхненні // За ред. М. П. Бажана. – Київ : Радянський письменник, 1971. – 303 с.
6. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко. – Т.47. – К. : Наукова думка, 1986.
7. Basaj M. Bohemizmy w języku pism Marcina Krowickiego. / M. Basaj. – Wrocław, 1966. – 244 s.
8. Kochman S. Polsko-rosyjskie kontakty językowe w zakresie słownictwa w XVII wieku / S.Kochman. – Wrocław, 1967.
9. Kochman S. Polsko-rosyjskie stosunki językowe od XVI do XVIII w. / S.Kochman. – Wrocław, 1975. – 154 s.
10. Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. / T. Minikowska. – Warszawa, Poznań, Toruń: PWN, 1980. – 172 s.
11. Reczek J. Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku / J. Reczek. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1968. – 160 s.
12. Siatkowski J. Kryteria ustalenia wpływu języków bliskopokrewnionych / J. Siatkowski // Festschrift für Herbert Brauer zum 65. Geburtstag am 14 April 1986 Herausgegeben von Reinhold Olesch und Hans Rothe. – Wien, 1986. – S. 560-567.
13. Sławski F. Polonica w Słowniku etymologicznym języka rosyjskiego Maksa Vasmera. – Cz. II / F. Sławski. // Język polski. – Kraków. – 1956. – XXXVI. – S. 70-73.
14. Witkowski W. Słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim / W. Witkowski. – Kraków, 1999. – 224 s.
15. Zaręba A. Wpływy polszczyzny na słownictwo innych języków słowiańskich / A. Zaręba // Język polski, 1961. – Rocznik 41. – S. 1–19.

Скорочення:

НПМ – Новий поетичний малоруски / Венгліньський Лев. Твори: у 2-х томах. Т. 1: Вибрані поезії українською мовою / Лев Венгліньський. – К.: Університет “Україна”, 2011. – 800 с.

Стефурак О. В.,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ФРОНТАЛЬНОГО НАПРЯМКУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена особливостям мовної концептуалізації фронтального напрямку горизонтальної осі. Аналізується функціонування просторових маркерів французької мови відповідно до їх семантики та прагматичних інференцій, пов'язаних із додатковими знаннями концептуалізанта про фізичні характеристики об'єкта референції та об'єкта локалізації.

Ключові слова: просторові маркери, концептуалізація, фронтальний напрямок, прагматичні інференції.

Статья посвящена особенностям языковой концептуализации фронтального направления горизонтальной оси. Анализируется функционирование пространственных маркеров французского языка в соответствии с их семантики и прагматическими инференциями, связанными с дополнительными знаниями концептуализанта о физических характеристиках объекта референции и объекта локализации.

Ключевые слова: пространственные маркеры, концептуализация, фронтальное направление, прагматические инференции.

The article deals with the peculiarities of linguistic conceptualization of the frontal direction in the horizontal axis. The functioning of spatial markers in French language is analyzed according to their semantics and pragmatic inferences associated with additional knowledge about physical characteristics of the trajector and the landmark.

Key words: spatial markers, conceptualization, frontal direction, pragmatic inferences.

Будучи однією з основних реалій, що піддається безпосередньому чуттєвому сприйняттю та впливу, категорія простору становить основу людського сприйняття. Інтерес до процесу мовної концептуалізації просторових категорій суттєво зріс у зв'язку з залученням когнітивного аналізу до дослідження мовних фактів. Аналізові просторової лексики та окремих просторових концептів присвячені праці авторитетних когнітивістів К. Ванделуаза, О. С. Кубрякової, С. Левінсона, Г. Рец-Шміт, та інших, що, поза сумнівами, свідчить про актуальність тематики пропонованої розвідки. Особливу зацікавленість вчених-когнітивістів викликає процес орієнтації у просторі, зокрема фіксація напрямків на вертикальній та горизонтальних осях як з точки зору ментальних, так і мовних механізмів, задіяних у згаданому процесі. Відтак мета нашого дослідження – дослідити семантику просторових маркерів, що фіксують напрямки у горизонтальній площині у французькій мові, а також виокремити прагматичні інференції, що зумовлюють інтерпретацію локативних ситуацій, позначених відповідними мовними одиницями.

Горизонтальна вісь тісно пов'язана з особливостями анатомії людського тіла. Однак, як зауважує Г. Рец-Шміт, людське тіло асиметричне у передньому / задньому напрямку, що дає змогу людині легше відрізнити передній та задній напрямки, ніж правий та лівий [5, с. 97]. На думку С. Левінсона, оскільки у горизонтальній площині немає схожої на гравітацію сили, то й простого вирішення проблеми опису горизонтальних просторових характеристик також не існує [4, с. 135]. Вчені пов'язують вирішення проблеми опису горизонтальних просторових опозицій із залученням до аналізу поняття "плану референції". План референції – це своєрідна перспектива у термінах системи координат, яка використовується у процесі надання або спрямування певної осової структури на об'єкт референції. За С. Левінсоном [4], існує три види планів референції: *внутрішній*, *релятивний* та *абсолютний*.

Внутрішній план референції є бінарною системою, в якій напрямок визначається залежно від відношення між об'єктом локалізації та об'єктом референції. Наприклад, у реченні *La voiture est devant l'église* автомобіль, про який йдеться, знаходиться з фасадного боку церкви, незалежно від позиції спостерігача. Така внутрішня інтерпретація можлива тільки у випадку, коли в ролі об'єкта референції виступає, за термінологією К. Ванделуаза, "конвенційно зорієнтований об'єкт", такий, що має передню і задню частину, низ та верх [7, с. 49 – 52].

У свою чергу, релятивний план референції описується як потрійна система (охоплює спостерігача, об'єкт локалізації та об'єкт референції), як, наприклад, у реченні *Pierre est devant l'arbre (par rapport à moi)*. У зв'язку з релятивними відношеннями йдеться про контекстуальну орієнтацію об'єктів: один з елементів відношення, якому притаманна внутрішня орієнтація, надає іншому елементу, який не має внутрішньої орієнтації (дерево, куля) контекстуальну або похідну орієнтацію [1; 6; 7]. К. Ванделуаз визначає два види контекстуальної орієнтації: 1) дзеркальна та 2) у тандемі.

Фіксація напрямків у горизонтальній площині у французькій мові пов'язана із семантикою прийменника *devant*, який специфікує просторові відношення у фронтальному напрямку. Фронтальний напрямок розділено на два сегменти або просторові зони: передню та задню. Концептуально важливою для людського сприйняття простору є фіксація переднього напрямку на фронтальній осі. Це зумовлено особливостями сприйняття простору людиною, для якої передня частина об'єктів важливіша за інші [6, с. 155]. Переважна більшість предметів, на думку К. Хіла, зорієнтована відносно переднього напрямку. Напрямок "позадю" визначають симетрично маркованому напрямку "попереду", напрямки "направо" та "наліво" визначають відповідно до контексту [3, с. 31].

Отож фіксація переднього сегменту фронтального напрямку у французькій мові відбувається за допомогою прийменника *devant*. Функціонування цього прийменника у французькій мові підпорядковано певним прагматичним чинникам, зокрема "перспективі просторової сцени" або ж "плану референції".

Трапляються випадки, коли перспективна просторової сцени “внутрішня”, тобто фіксація переднього напрямку на фронтальній осі відбувається відповідно до просторових характеристик учасників локативного відношення. Відтак розташування об’єкта локалізації визначається відповідно до об’єкта референції. Внутрішньо зорієнтованими об’єктами референції слугують люди, тварини та певні *функціонально зорієнтовані* предмети [7, с. 49 – 52]. У таких сценах об’єкт локалізації та об’єкт референції можуть бути зорієнтовані двома способами: дзеркально та в тандемі.

Дзеркальна орієнтація об’єкта локалізації та об’єкта референції представлена у такому прикладі: *Je m'accroupis devant tante Julia*. У наведеному реченні об’єкт локалізації сприймається як такий, що знаходиться у передній частині об’єкта референції завдяки внутрішній орієнтації самого об’єкта референції. При цьому об’єкт локалізації та об’єкт референції зорієнтовані один до одного передніми частинами, тобто дзеркально зорієнтовані.

Дзеркальна орієнтація представлена і в наведеному нижче прикладі, де об’єктом референції є функціонально зорієнтований предмет (дзеркало): *...il se rasait devant une glace*.

Значно рідше трапляється орієнтація у тандемі, коли об’єкт локалізації зорієнтований як такий, що знаходиться у передній частині об’єкта референції завдяки внутрішній орієнтації самого об’єкта референції, який зазвичай є людиною. При такій орієнтації об’єкт локалізації, знаходячись у передній частині об’єкта референції, стоїть спиною до нього. Така орієнтація найчастіше представлена ситуацією черги. Наприклад: *Avec trente personnes devant moi, au moins, si les poulets sont là, je m'en rendrai compte par la réaction des gens devant moi*.

Зрідка у локативній ситуації, вираженій прийменником *devant* об’єктом референції служать внутрішньо незорієнтовані предмети (неістоти), а об’єкт локалізації представлений істотою. І у цьому випадку перспектива просторової сцени є внутрішньою, тобто зосередженою на просторових характеристиках учасників локативного відношення, точніше на функціональній симетрії людського тіла. Це можливо пояснити тим, що Х. Кларк називає *канонічною зустрічню*: повсякденна взаємодія людини з навколишніми предметами передбачає позицію обличчя до обличчя, тобто дзеркальну орієнтацію. У таких просторових ситуаціях бере участь та незорієнтований об’єкт референції, представлений неістотою. Об’єкт локалізації, маючи власні осі, проєкує їх на об’єкт референції, який об’єктивно незорієнтований. Об’єкт локалізації у таких випадках виступає своєрідною точкою спостереження [6, с. 161]. Наприклад: *Une fois devant l'Arbre Mojo vous allez avoir droit à des révélations, une fois le discours terminé, il ne vous reste plus qu'à entrer*.

Існують випадки, коли у просторовій ситуації, яку актуалізують прийменник *devant*, ні об’єкт локалізації, ні об’єкт референції не мають внутрішньої орієнтації. Тоді вчені говорять про *релятивний план референції* як про спосіб фіксації напрямків або орієнтації, необхідних для інтерпретації проєктивного прийменника [4]. У наступних прикладах тільки спостерігач завдяки власній осьовій структурі орієнтує об’єкти локалізації та референції. У реченні *Il ne s'est montré à Bazzaville que pour poser la première pierre du monument qui va être érigée devant le fleuve* об’єкти локалізації (камінь) та референції (річка) позбавлені власної осьової структури, а отже, передня частина річки (*devant le fleuve*) визначена відповідно до точки зору другорядного об’єкта референції (*il*).

Отже просторовий маркер *devant* у французькій мові специфікує розташування об’єкта локалізації “попереду” об’єкта референції у фронтальному напрямку. Інтерпретація локативних ситуацій, введених цим прийменником залежить не стільки від семантики самого прийменника, як від певних прагматичних інференцій, пов’язаних із додатковими знаннями концептуалізанта про фізичні характеристики об’єкта референції та об’єкта локалізації. Локалізація предметів у фронтальному напрямку об’єктивніша, коли ці предмети функціонально зорієнтовані. Якщо ж учасниками локативної ситуації виступають функціонально незорієнтовані предмети, напрямок фіксуватиметься залежно від “точки зору” або від “просторової перспективи” спостерігача.

Література:

1. Aurnague M. Représentation formelle des concepts spatiaux dans la langue / M. Aurnague, L. Vieu, A. Borillo // *Langue et cognition spatiale*. – P.: Masson. Michel Denis (éd.), 1997. – P. 69–102.
2. Grabowski J. Ein psychologisch-anthropologisches Modell der einheitlichen semantischen Beschreibung dimensionaler Präpositionen / J. Grabowski // *Perspektiven im Spannungsfeld linguistischer und psychologischer Modellierungen*. – Tübingen: Narr, 1998. – S. 11–40.
3. Hill C. Up / down, front / back, left / right. A contrastive study of Hausa and English / C. Hill // *Here and There. Cross-Linguistic Studies on Deixis and Demonstration*. – Amsterdam John Benjamins. Weissenborn J. and Klein W. (eds.), 1982. – P. 13–42.
4. Levinson S. C. Frames of reference and Molyneux's question: cross-linguistic evidence / S. C. Levinson // *Space and language*. – Cambridge: MIT Press, 1996. – P. 109–169.
5. Retz-Schmidt G. Various views on spatial prepositions / Gudula Retz-Schmidt // *AI Magazine*. – 1988. – Vol. 9, № 2. – P. 95–105.
6. Tyler A. The Semantics of English Prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition / Andrea Tyler, Vyvyan Evans. – Cambridge University Press, 2003. – 246 p.
7. Vandeloise C. L'espace en français. Sémantique des prépositions spatiales / Claude Vandeloise. – P.: Editions de Seuil, 1986. – 253 p.

Таванець Н. В.,

Національний університет "Києво-Могилянська академія", м. Київ

СЕМАНТИЧНІ НОВОТВОРИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено комплексний аналіз найтиповіших змін у лексико-семантичній системі української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття на матеріалі листування Б. Грінченка, В. Леонтовича, Є. Чикаленка, Ф. Матушевського, С. Єфремова та А. Ніковського.

Ключові слова: епістолярія, семантичний неологізм, метафоризація, метонімізація.

В статье осуществлен комплексный анализ типичных изменений в лексико-семантической системе украинского литературного языка конца ХІХ – начала ХХ века на материале переписки Б. Гринченко, В. Леонтовича, Е. Чикаленко, Ф. Матушевского, С. Ефремова и А. Никовского.

Ключевые слова: эпистолярный, семантический неологизм, метафоризация, метонимизация.

The article presents a comprehensive analysis of the most typical changes in the lexical-semantic system of Ukrainian language late nineteenth – early twentieth century, based on correspondence B. Grinchenko, V. Leontovich, E. Chykalenko, F. Matushevskiy, S. Yefremov and A. Nikovsky.

Keywords: epistolary, semantic neologism, metaphor, metonymy.

Особливістю сучасного розвитку української літературної мови є розширення її словникового складу та повернення питомих елементів. Цінним джерелом відновлення колись активних мовних одиниць лексичного, граматичного та синтаксичного рівнів є мовленнєва практика кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Літературна мова цього періоду поступово стає предметом дослідження мовознавців. До наукового вивчення залучається преса, художня література, мовознавчі та лексикографічні праці. Проте ще недостатньо вивченим лишається усно-розмовне мовлення культурних діячів того часу, виразником якого є їхня епістолярія.

Залучення епістолярних текстів української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. для дослідження розвитку української мови започаткували К. Ленець та М. Пилинський у праці "Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови" (1989 р.). Це дослідження відкрило таку важливу властивість листування, як здатність відображати основні закономірності розвитку і загальні структурні явища української літературної мови. Як зазначають дослідники, "матеріали епістолярію забезпечують докладніше висвітлення різних сторін розвитку літературної мови: поповнення її лексичного і фразеологічного фонду, вироблення граматичних, семантичних, стилістичних норм. У листах простежується вирівнювання і усталення окремих мовних засобів як відображення розвитку живого розмовного мовлення" [2, с. 162]. Саме листування, засвідчуючи пошуки потрібного вислову для оформлення думки, дає виразну картину становлення літературної української мови [2, с. 161]. Епістолярна практика узвичаювала вдалі знахідки, відсіваючи те, що суперечило внутрішнім законам розвитку мови. Листування українською мовою велося по всій території її поширення, і це забезпечувало повне охоплення діалектів. А через те, що не раз обмінювалися листами представники різних територій і діалектів, вони мусили для свого порозуміння виробляти спільні засоби оформлення і вираження думки [2, с. 163-164].

Наукові роботи, в яких епістолярна спадщина української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. виступає текстовим джерелом для дослідження мовних рис, з'явилися тільки в останнє десятиліття. Мову щоденникових записів С. Єфремова та Є. Чикаленка з погляду комунікативно-прагматичної ролі лексичних, фразеологічних та синтаксичних одиниць розглядає Н. Мазур [8]. І. Черкез на матеріалі епістолярію вивчає процес формування інтелігентського соціолекту [17]. О. Красовська досліджує мовні параметри епістолярію Лесі Українки [5]. О. Ветрова [1] розглядає семантику і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст. Не менш цікавими є наукові спостереження А. Найруліна, де вперше в мовознавстві вивчаються конотативні особливості епістолярію М. Коцюбинського в культурологічному та прагмалінгвістичному аспектах [11].

В історії розвитку української літературної мови і її лексичної системи період з другої половини ХІХ ст. до перших десятиріч ХХ ст. займає особливе місце. В словниковому складі з'явився цілий ряд інновацій, що збереглися й активно функціонують в українській літературній мові цього періоду. У виступах українських діячів кінця ХІХ ст. викристалізувалася думка про те, що літературна мова не може бути тотожною народній розмовній мові. Певна обмеженість, недостатність словникового запасу і стильова нерозгалуженість самої лише народної мови викликали важливу тенденцію розвитку лексики – творення нових слів.

Не менш бурхливо, ніж кількісне збагачення словникового складу мови, відбувались і його якісні зміни, що виявлялись у різних семантичних процесах. Семантичними неологізмами прийнято вважати похідні семантично значущі одиниці, утворені у результаті семантичної деривації [15, с. 6-11]. Суть семантичної деривації визначають по-різному, її розуміють як "утворення нових значень на основі існуючих" [6, с. 53], як "формування нових значень у семантичному полі однозначного чи багатозначного слова" [9, с. 11], як "відношення семантичної похідності, які виникають між різними значеннями одного слова на рівні синхронної полісемії" [3, с. 15], як "постсемантичний процес", який перетворює вже заданий денотативний зміст висловлювання: перетворення "полягає в семантичній інтерпретації денотата, в особливому способі його мовного представлення в структурі речення, де він набуває вторинного вираження" [10, с. 47]. Наведені визначення об'єднуються думкою: результатом семантичної деривації є вже наявні в мові номени (номінативні одиниці –

термін В. Нікітевича [12, с. 25]) у новій для них функції номінації. До семантичних неологізмів у дослідженні зараховуємо також відносні неологізми, тобто ті лексичні одиниці, які існували в мові й раніше, але перебували на периферії її системи, були обмежені в своєму функціонуванні певними підсистемами.

Джерельною базою нашого дослідження є корпус інновацій, дібраних з листів видавців та редакторів газет “Громадська Думка” і “Рада”, зокрема Є. Чикаленка, В. Леонтовича, Б. Грінченка, Ф. Матушевського, С. Єфремова, А. Ніковського. Підставою для включення до корпусу досліджуваних лексем є прийнята в практиці підготовки праць такого типу багаторазова реєстрація слів у різних джерелах та відсутність їх у тогочасних словниках.

Групою лексики, яка найбільше зазнала процесів семантичної неологізації в епістолярії кінця XIX – початку XX ст., стала саме лексика на позначення цього процесу. Як зазначає М. Коцюбинська, “в історії української культури епістолярний вид висловлювання мав особливе значення з огляду на характер її розвитку, на колоніальне й напівколоніальне минуле України, на мовні й інші заборони, брак умов для вільного обміну думками [4, с. 11].

Основною лексемою на позначення епістоли в досліджуваному матеріалі є *лист*: *Звичайно, що кращою одповіддю на Ваш лист, Євгене Харламповичу, було б, якби я взяв та й послав в “Раду” якогось гумористичного фельетона, але якраз Ваш лист викликав у мене найсумніші думки (Ніковський); Сьогодні вернувся я до Києва і застав Ваш лист, на який спішу одповісти (Чикаленко); Дивно мені, що Вам не дозволяють побачитися зо мною; адже це не примха якась, а нагальна потреба, не можна ж справді листами порозумітися (Єфремов).*

Як жанрові різновиди зустрічаються лексеми

открытка / одкрытка (у значенні листівка): *... вашої першої открытки не дістав, може, вона дожидає мене у Києві (Леонтович); Передайте, б[удь] ласка, открытку Саливонів, бо я не знаю його адреси (Чикаленко);*

закритка (закрита листівка): *В закритці своїй радите мені не читати газет, а писати, але тепер зовсім не пишеться, навіть за написане турбуюсь... (Чикаленко);*

адреса (привітальний лист): *Щодо адреси дідові (Данилові Луковичу Мордовцю – Н.Т.), то у Лубнах нічого не можуть зробити. Лубенські українці кажуть, що згодні послати йому хіба лайливу адресу, таку, як на попередній ювілей (Леонтович);*

картка (листівка): *Лист, адресований на Тарасівську, він отримав і одповів Вам карткою (Чикаленко); Картку для Саливона я перешлю (Ніковський); Ніколи навіть листа до пуття написати: більше картками одбуваюсь! (Єфремов);*

письмо: *Тільки сьогодні, дорогий, ми отримали Вашу телеграму, т. є. через скільки днів після письма (Чикаленко);*

листівка: *7-го одержав від Вас листівку, а тільки 10-го, вчора, замовив для Вас Боржом, – стільки роботи з ліквідацією письмових робіт та екзаменаційних “сочинень” (Ніковський); Простіть, що так довго не відписував на Вашу листівку (Єфремов).*

Для визначення жанрових різновидів листів використовуються також сталі словосполучення зі словом *лист*:

казаний лист: *Я вже одписав Вам “казаним” листом, то запевне Ви одібрали, мабуть, його вже тепер (Леонтович);*

гуртовий лист: *Отсе несподівано, по своїм особистим справам, приїхав пан професор; радились ми між іншим, як реагувати на виступи в Думі за нас і проти нас і рішили надрукувати гуртового листа (Чикаленко);*

лист “до востребования”: *Листа Вашого в Ломжу “до востребования” отримав... (Чикаленко);*

“діловий” лист: *Я йому написав “ділового” листа, в якому прохаю сповістити мене – чи буде яка субсидія від Василя Федоровича, чи ні (Чикаленко);*

рекомендований лист: *Лист не рекомендований, – значить, пропав (Ніковський).*

Зустрічається також два сталі словосполучення зі словом *открытка* – “сопроводительная” *открытка*: *Потім я послав Вам заказною бандеролью мої “Трави” і “сопроводительную” открытку (Чикаленко) та привітальна открытка*: *Під Новий рік в клубі склали Вам привітальну открытку, не знаю, чи дістали Ви її, бо я написав “poste restante”, забувши Вашу адресу (Чикаленко).*

Також зустрічається сполучення *листовна картка*: *Одержано на Ваше ім’я листовну картку (Ніковський).*

Для позначення невеликих листів чи записок використовуються такі слова, як *листочок* з *цидулкою*: *Чи дістали Ви мій листочок з цидулкою? (Чикаленко);*

листочок: *Вчора приїхав з Кононівки і застав тут Ваш листочок, на який спішу одповісти (Чикаленко);*

цидулка: *З Леонтовичем вийшло так, як я й сподівався. В один з своїх приїздів він написав мені цидулку, що хоче мене бачити, але не може сам зайти і просить, щоб я зайшов (Чикаленко);*

записка: *На днях коректор Вільчинський прислав записку Понятенкові, в якій сповіщає, що він виїхав з Києва, що товариші його згодні вести його роботу, окрім 27-го (Ніковський) та манускрипт (Матушевський).*

Сукупність листів та сам процес листування позначається словами:

переписка: *Хіба сказати Вам в утіху, що за Пелеха Ви, мабуть, вгадали. Зав’язалась у нас з ним переписка (Чикаленко);*

листування: *Хожу по Вінниці, люблюсь чудовими краєвидами (люблю я цю Вінницю!), а на дозвіллі листи пишу, бо дуже запустив листування (Єфремов);*

кореспонденції: *Інформації були надруковані в кореспонденціях “Ради”, в яких писалось, що д[обродій] Шелухин прочитав хорошого реферата (Чикаленко).*

З усіх лексем на позначення поняття *лист* у словнику Б. Грінченка ми знаходимо тільки *листи* у множині:

2) *во мн. ч. ім. лісти и листіи. Письмо. Тільки брат до сестри часто листи пише. Мет. 244.*

Решта ж лексем не зафіксовані або зафіксовані з іншим значенням. Зокрема, у словниковій статті на слово *адреса* дається посилання на словник Желехівського, в якого це слово має вигляд "адрес" і значення, співвідносне з німецьким "adresse", тобто "місце проживання". Лексема *картка* має значення листка з книги та паспорта.

Лексема *открітка* (граматичний варіант *одкрітка*) є калькою з російської мови. За її зразком утворено лексему *закрітка*, яка у значенні закритого листа зустрічається вже у Російсько-українському академічному словнику 1924–33рр. (за редакцією А. Кримського та С. Єфремова). У цьому ж словнику зафіксовано і значення лексеми *адреса* як привітального листа, *картки* як листівки та *цидулки* у значенні записки.

Так само калькою є і прикметник *заказний*, який у словнику Грінченка має значення "заборонений". У Російсько-українському академічному словнику на позначення рекомендованого листа вже фіксуються інші лексеми:

Заказной – замовлений, на замовлення зроблений. -ное письмо – рекомендований лист, записаний лист.

Калькою з російської мови є і слова "до востребования" та "сопроводительна". Щоб показати чужорідність цих слів для української мови, автори беруть їх у лапки. У пізніших словниках на позначення цих різновидів листів використовуються лексеми: до запитання та супровідний лист.

Востребование – домагання, зажадання. Письмо до -вания – лист до зажадання, до запитання. Писать до -вания – писати залишеною поштою. Російсько-український академічний словник 1924–33рр. (за редакцією А. Кримського та С. Єфремова).

Письмо до востребования – лист до запитання. Російсько-український фразеологічний словник 1927р. (В. Підмогильний, Є. Плужник)

Природно, що з огляду на особливості епістолярного жанру, який поєднує в собі ознаки книжного й усного мовлення, тексти листів багаті на розмовну лексику. Найбільше таких слів серед дієслів, які певним чином характеризують особу автора. Більшість з них має сему експресивності, пов'язану із суб'єктивною модальністю.

Серед лексем для позначення дії "написати листа" у досліджуваних листах найчастіше зустрічаються такі: *писнути: Якщо Вам грошей цих буде мало, то зараз же пишніть і ми тут десь розстараємося* (Матушевський), *Та ось ще що: як тільки побачиш його, ти писни два-три слова про те, що знайшов і пошли не мені, а по-такому адресові...* (Грінченко);

надряпати: Вибачте, будь ласка, що так погано надряпав (Леонтович);

черкнути: Коли дозволите, то черкніть мені в Київ, тоді я йому напишу (Чикаленко).

Наведені дієслова демонструють ставлення автора до листа як чогось зробленого нашвидкуруч, поспіхом, без особливого старання.

А от вжита Б. Грінченком лексема *ушкварити*, навпаки, показує прагнення автора зробити щось незвичайне: *Прости за безладного листа. Так паскудно на душі, що їй-бо не хочеться й казати. От як уже напишеш знову, то тоді величезного листа ушкварю.*

Із наведених дієслів у словнику Грінченка зустрічаються всі, проте зі значно вужчим значенням, ніж те, з яким їх вжито у листах. Зокрема, лексема *черкнути* має значення "швидко провести лінію", тоді як у листі вона позначає написання короткого листа. Тобто нове значення виникає на основі старого "зробити щось швидко". У словнику Кримського це слово має одним зі значень значення "написати щось неохайно".

Дієслово *ушкварити* у словнику Грінченка, окрім свого прямого значення "посмажити", має переносні значення "ударити, відколоти, задати, смикнути", співвідносні з основним за ознакою "інтенсивно щось зробити". За цією ж ознакою воно переноситься і в епістолярій Грінченка, де має значення "написати великого, розлогого листа". У словнику Кримського воно зустрічається вже зі значенням фразеологізмів "викидати коники" чи "утнути штуку", тобто зробити щось незвичайне.

Значення "відповісти на лист" у досліджуваному епістолярії передається такими дієсловами:

відповісти: Саме в переддень мого від'їзду з Києва я одержав листа од д. Жука і не міг йому звідити зразу відповісти (Леонтович);

одмовити: Маєш, маєш право сердитися на мене, коханий друже, за те, що я, одержавши од тебе аж два листи, досі ні на один не одмовив (Грінченко);

відписувати/відписати, одписувати/одписати: Вибачте, що довго не відписував, сам би я не здолав би відповісти на деякі Ваші питання ... (Леонтович); *Сьогодні приїхав з Кононівки і спішу одписати Вам, любий Михайло Михайловичу* (Чикаленко);

одкликатися: А взагалі люде охоче одкликаються, бо я до кожного пишу по скільки листів, поки таки не пришло щось (Чикаленко);

відгукуватися: Щось Ви замовкли, не відгукуєтесь ні до мене, ні до "Ради" (Чикаленко);

озватися: Пиши, пиши скоріше! Жду, як манни, листів, бо ніхто і не озветься й словом – усім заціпило (Грінченко);

обзиватися: Так давно забарився з відповіддю тільки через те, що не хотілося обзиватися з порожніми руками (Леонтович).

Як бачимо, дієслова зі значенням "відповісти на листа" є, в основному, нейтральними. Всі вони так чи інакше пов'язані зі значенням "відгукнутися на щось, обізватися". Всі присутні у словнику Грінченка та Кримського.

На позначення дії зі значенням "обмінюватися листами" вживаються лексеми:

листуватися: Річ у тім, що мені негаразд було відомо, де саме зараз пробувають деякі з тих видавців, з ким хотів з приводу видання Ваших творів листуватися... (Леонтович);

списуватись: Треба нам списуватись, аби таки побачитись (Чикаленко);

описуватися: Довелося описуватися, їздити, перевіряти річні рахунки... (Леонтович).

Проте найсуттєвіше метафоризації зазнала група дієслів, пов'язаних із діями самого листа, який часто метафоризується. Тут вживаються такі дієслова:

лист прибув: Вибач, голубчику, що не відписав тобі на твій лист. Він прибув саме під час тяжкої хвороби покійної Лідії Парменівни, коли і нікому не писав (Леонтович);

лист доплентається: Уся наша трійця цілуємо тебе і заздалегідь поздоровляємо з Великим Днем, – бо ж цей лист, мабуть, аж к Великодню доплентається до тебе (Грінченко);

лист зробив велику радість: Лист Ваш був мені дуже потрібний і зробив мені велику радість, бо дізнався з його, що почуваете себе краще, і се мені було правдивою утіхою, але не відписав, і сам не знаю як – мабуть, через нейростенію, бо се ж одна з примет цієї хвороби, що без погонки важко взятися за перо (Леонтович);

лист ще не наспів до Вас: За це я Вам писав, але, мабуть, лист мій тоді ще не наспів до Вас (Леонтович);

лист поснів: ... один Ваш лист з переводом на 500 руб. поснів, коли я ще не запечатав свого листа, то я в ньому приписав, що гроші получил (Чикаленко).

листи пішли мандрувати за мною: Два останніх Ваших листа, не заставши мене в Києві, пішли мандрувати за мною, а я, не знаючи того, зараз як приїхав, написав Вам... (Чикаленко);

лист попаде куди не слід: З листом погана історія. Ми не одержували пересланого Вами листа і боюсь, що він попаде куди не слід (Ніковський);

дожидась откритка: Вашої першої откритки не дістав, може, вона дождась мене у Києві, бо я, як виїхав на село, досі не був у Києві... (Леонтович);

відповідь все одсовується: Вже давно мені соромно писати Вам, соромно через те, що не зразу відписав Вам, і через те, що дедалі відповідь моя все одсовується (Леонтович);

виткнулась картка: Відкілясь виткнулась Ваша картка торішня (Ніковський);

картка докоряє: Лежить та й лежить у мене на столі Ваша картка й докоряє, що кожного дня збираюся до вас писати і кожного дня odkладаю на завтра (Єфремов);

листування завелось: Дуже цікаве з цього приводу листування завелось, – колись Вам покажу його (Єфремов).

Відповідно, найбільш поширеними означеннями листа є такі:

безладний лист: Прости за безладного листа. Так паскудно на душі, що їй-бо не хочеться й казати. От як уже напишеш знову, то тоді величезного листа ушкварю (Грінченко);

милий лист: Одержав я сьогодні Вашого милого листа і дуже зажурився, бо мушу завтра поїхати на кілька днів в Київщину і 14 не буду в Києві (Леонтович);

ласкавий лист: Велике спасибі Вам за Ваш ласкавий лист, але далі мені було його дуже соромно читати (Леонтович);

образливий лист: Він згаряча, не розміркувавшись, написав мені образливого листа, я вернув йому його без відповіді (Чикаленко);

нечемний лист: Робив я заходи, щоб Мих[айло] Сергійович одповів, що нехай вже се зроблять нові редактори “[Літературно-наукового] Вістника”, а він, очевидно, не хоче входить в якісь стосунки з Винниченком, бо той нібито написав до його досить нечемного листа (Чикаленко);

смутий лист: Смутий Ваш лист; віє від його справжнім смутком (Чикаленко);

правдивий лист: Лист М. Слабченка правдивий тільки в тій частині, що відноситься до “ЛНВ” (Ніковський);

спокійний лист: Написав я, досить спокійного листа до редакції “Діла” в цій справі, але щось не друкують (Чикаленко);

прекрасний лист: Сердечно дякую Вам, дорогий Андрію Василевичу, за прекрасний, цікавий лист Ваш (Чикаленко);

“батьоріший” лист: І Леонтовичі мені похвалилися, що мають од Вас “батьорішого” листа (Ніковський);

дурний лист: Вибачайте за дурного листа (Ніковський).

Цікавим є також образний вислів “От Вам і вся Перешорська газета”, яким назвав свого листа у посланні до Євгена Чикаленка Андрій Ніковський, описуючи своє перебування у Перешорському маєтку Чикаленків.

Аналіз матеріалу показав, що серед традиційних шляхів вторинної номінації (метафори і метонімії) переважна більшість нових значень виникла внаслідок метафоризації, а випадки перенесення найменування на бази метонімії – поодинокі. Розглядаючи приклади, можна простежити таку залежність: що багатозначнішою, інформативно насиченішою є лексема, то легше вона метафоризується. Метафоризації лексеми сприяє також і неточний семантичний контур, який збільшує ймовірність того, що другорядний емоційно-оцінний компонент значення виявиться основним у метафоричному значенні.

Важливим чинником семантичних зрушень є зміна сфери функціонування лексичних одиниць, що зумовлено частковою детермінізацією під впливом екстралінгвальних чинників.

Література:

1. “... Віддати зумієм себе Україні”: Листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком (Вступ. ст., археограф. передм., упор., комен., прим., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу д-ра філол. наук, проф. С. С. Кіраля. – Київ–Нью-Йорк. – 2004. – 520 с.

2. Володимир Леонтович. Зібрання творів: У 4 т. / Упорядник О. Леонтович. – К., 2004–2006. Т. 4. Доповідь. Статті (1901–1930). Літературні спостереження (1928–1933). Листи (1893–1927). – К., 2006. – 480 с.

3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. 317. – № 937. – 2 арк.

4. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 942. – 2 арк.
5. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 945. – 2 арк.
6. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 947. – 3 арк.
7. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 949. – 2 арк.
8. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 952. – 2 арк.
9. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 953. – 2 арк.
10. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 957. – 2 арк.
11. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 958. – 2 арк.
12. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 959. – 2 арк.
13. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 961. – 2 арк.
14. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 963. – 2 арк.
15. ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 965. – 3 арк.
16. Миронець Н. Листи Федора Матушевського до Євгена Чикаленка (1917 рік) / Надія Миронець // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Т. 13–14. – Вип. 10–11. – С. 640–675.
17. Чикаленко Є., Єфремов С. Листування. 1903 – 1928 роки / Упоряд. та вс. ст. І. Старовойтенко. – К. : Темпора, 2010. – 384 с.
18. Чикаленко Є., Ніковський А. Листування. 1908 – 1921 роки / Упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. Вс. ст. Ю. Середенко, І. Старовойтенко. – К. : Темпора, 2010. – 448 с.
19. Чикаленко Є., Стебницький П. Листування. 1901 – 1922 роки / Упоряд.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. Вс. ст. Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К. : Темпора, 2008. – 628 с.
20. Чикаленко Є., Винниченко В. Листування. 1902–1929 роки / Упор. та вступ. ст. Н. Миронець. – К. : Темпора, 2010. – 448 с.
21. Якобчук С. О. Листування Ф. П. Матушевського з М. С. Грушевським як історичне джерело / С. О. Якобчук // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2009. – Вип. 13. – С. 368–381.
22. Якобчук С. Листування Ф. П. Матушевського до С. О. Єфремова (1901–1917 рр.) як джерело дослідження громадського і культурного життя України початку ХХ століття // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 20. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2010. – С. 217–239.
23. Ветрова О. С. Семантика і її функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст.: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 176 с.
24. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К., Наукова думка. – 1989. – 288 С.
25. Зализняк А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект "Каталога семантических переходов" // Вопросы языкознания. – 2001. – №2. – С. 13 – 25.
26. Коцюбинська М. "Зафіксоване і нетліє": Роздуми про епістолярну творчість. – К. : Дух і літера, 2001. – 299 с.
27. Красовська О.М. Мовні параметри епістолярію Лесі Українки: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2000. – 20 с.
28. Левицкий В. Семантическая деривация: универсальность или специфичность? // Теоретические аспекты деривации: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь. – 1982. – С. 53 – 62.
29. Ленець К. Епістолярний стиль // Стиль і час. Хрестоматія. / Відп. ред. М. Пилинський. К., 1983. – С. 203.
30. Мазур Н.В. Мова мемуарної літератури кінця ХІХ– початку ХХ століття (на матеріалі творчості Євгена Чикаленка та Сергія Єфремова) [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Мазур Наталія Василівна ; НАН України, Інститут української мови. – К., 2006. – 21 с.
31. Мазурик Д. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів. – 2002. – 21 С.
32. Мурзин Л. Основы дериватологии: конспект лекций. – Пермь. – 1984. – 56 С.
33. Найрулін, А. О. Епістолярій Михайла Коцюбинського в історії української літературної мови(особливості конотації епістолярію письменника) [Текст] : Автореферат...к. філол. наук, спец.: 10.02.01 / Луганський національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 19 с.
34. Никитевич В. Основы номинативной деривации. – Минск: Вышэйшая школа. – 1985 – 155 С.
35. Російсько-український академічний словник. Т. І (А – Ж) / Головний редактор А. Кримський. – К., 1924; Т. ІІ (О – П) / Головний редактор С. Єфремов. – К., 1927 – 1928; Т. ІІ (З – Н) / Головний редактор А. Кримський. – К., 1929 – 1933.
36. Російсько-український фразеологічний словник. Фразеологія ділової мови. Уложили В.Підмогильний – С.Плужник. 1927.
37. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації / Жанна Василівна Колоїз // Вісник ХНУ: Серія: Філологія. – Харків, 2005. – № 659. – Вип. 44. – С. 6–11.
38. Словарь української мови / за ред. Б.Грінченка: в 4 т.; фото передрук. – К. : Лексикон, 1996.
39. Українська мова : енциклопедія / [В. М. Русанівський (голова ред.кол.)] ; НАН України ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови – 2. вид., випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
40. Черкез І. Б. Українська мова в епістолярних текстах кінця ХІХ– початку ХХ ст. [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.

Тарасова В. В.,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЛАКУНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ПЕРЕСУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена вивченню етнічних особливостей концептуалізації дійсності, об'єктивованих у культурно маркованих лексичних одиницях на позначення засобів пересування, що утворюють відповідні фрагменти української, російської, англійської національно-мовних картин світу.

Ключові слова: концептуалізація, лакуна, національно маркована лексика, національно-мовна картина світу, засоби пересування.

Статья посвящена изучению этнических особенностей концептуализации действительности, объективированных в культурно маркированных лексических единицах, обозначающих средства передвижения, которые представляют соответствующие фрагменты украинской, русской, английской национально-языковых картин мира.

Ключевые слова: концептуализация, лакуна, национально маркированная лексика, национально-языковая картина мира, средства передвижения.

The article is devoted to the research of ethnic peculiarities of conceptualization of reality, objectified with the help of culturally marked words, lacunas, in particular, which form the corresponding parts of the Ukrainian, Russian, English language world models.

Key words: conceptualization, culturally marked words, lacuna, language world model, vehicle.

Антропоцентричний вимір дослідження мовних явищ спричинив активний розвиток семантичної теорії, нині сфокусованої на розгляді універсальних та ідіотетичних компонентів у структурі мовного значення. Вивченню мовної семантики в антропоцентричному руслі присвячені численні роботи українських мовознавців [3; 5; 9] і зарубіжні лінгвістичні студії [1; 7; 8; 11] та ін. Одним з актуальних завдань сучасної лінгвістики є питання взаємозв'язку та взаємодії між мовою і культурою, мовою і мисленням, мовою і етносом, зокрема дослідження мови в плані виявлення національно маркованої лексики.

Діяльність етнічного соціуму, спрямована на об'єкт довкілля, перетворює останній на артефакт: будучи піддані культурній концептуалізації, реалії зовнішнього світу неодмінно об'єктивуються й відображаються в мові. Кореляція культурної й мовної концептуалізації забезпечується відношеннями інтердепендентності мови й культури як у субстанційному, так і функціональному аспекті.

У такому контексті одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень стає вивчення тезаурусного рівня мовної особистості і національно-мовних картин світу, що постають як вербалізовані інтерпретації світу різномовними етносами [3; 4; 5].

Вивчення унікальної народної культури крізь національну мову, що слугує зберігачем і транслятором культурних цінностей і світогляду нації, зумовило протягом останніх десятиліть підвищення дослідницького інтересу до лексики, що містить національно-культурний компонент. Етнолінгвістичний напрям, що бере витoki з досліджень Ф. Боаса, Е. Сепіра, О. Потебні, орієнтований на реконструктивний план виявлення культурних шарів у формуванні лексичного фонду національних мов

Отже, **актуальність теми дослідження** зумовлена загальним спрямуванням сучасних контрастивних лінгвістичних досліджень на виявлення універсального й етноспецифічного в національно-мовних картинах світу. Розгляд культурно маркованих явищ лексико-фразеологічного мовного рівня як носія культурної інформації на матеріалі різноструктурних (української, російської, англійської) мов відповідає настановам сучасних зіставних когнітивних і лінгвокультурологічних студій щодо опрацювання проблем лексичної семантики в антропоцентричному руслі.

Мета дослідження полягає у відтворенні етноспецифічних рис національної ментальності на основі вивчення ідіотетичних особливостей концептуалізації дійсності, втілених в лексичних одиницях на позначення засобів пересування української, російської, англійської мов.

Об'єктом дослідження є культурно марковані одиниці лексико-фразеологічного рівня, що утворюють відповідні фрагменти української, російської, англійської національно-мовних картин світу.

Предметом дослідження є етнічні особливості концептуалізації дійсності, об'єктивовані в культурно маркованих конституентах ЛСП "Засоби пересування" української, російської, англійської мов.

У нашому дослідженні і мова, і культура розглядаються в межах етногенезу, тобто у зв'язку з розвитком етносу, що формує їх. В руслі такого підходу культура розглядається широко – як реакція, відповідь етноса на вплив навколишнього середовища (система етногенезу). Мова виступає як універсальний компонент культури, продукт і умова існування останньої, спосіб об'єктивації культури, один з каналів трансляції етнокультурної інформації.

Дослідження об'єктивації в мовній тканині культурно забарвлених феноменів базується на розумінні онтологічної єдності мови і культури як у функціональному, так і в генетичному аспекті через належність до фундаментальних характеристик людини та її духовної діяльності із пізнання та перетворення світу. Культура тлумачиться як сукупність матеріальних і духовних артефактів людської діяльності, відображена в системі знаків, символів і норм, що історично передається і поділяється певною етнічною спільнотою.

Встановлення структурно-функціональних кореляцій центральної одиниці мови з системними параметрами культури формує передумови для з'ясування того, яким чином системні характеристики культури віддзеркалюються в структурі й семантиці слова. При цьому семантичний аспект є домінуючим, оскільки саме в семантиці через "сітку" культурно маркованих смислів маніфестуються способи взаємодії лексичної й етнокультурної систем.

З точки зору семантики, культурна інформація корелює з різними рівнями лексичного значення. У найменуваннях етнокультурних ендемиків (реалій) культурний компонент зосереджується в понятійному ядрі значення і співвідноситься з його денотативним та сигніфікативним аспектами. Якщо ж культурна інформація пов'язана з фоновими знаннями, то культурний компонент корелює з конотативним аспектом лексичного значення.

При контрастивному аналізі семантичний обсяг лексичного значення, будучи одним із семасіологічних параметрів, виявляє розбіжності в обсязі та змісті предметно-логічного компонента, які є суттєвими при сприйнятті лексичного значення слів, що зіставляються. Залежно від характеру відмінностей предметно-логічні компоненти знаходяться у відношенні еквівалентності, включення, перетину чи безеквівалентності, які визначають, у свою чергу, ступінь і характер наявних подібностей і розбіжностей [4, с. 12].

Найбільш значимими для виявлення національно-культурної специфіки ЛСП "Засоби пересування" у досліджуваних мовах є безеквівалентні лексичні одиниці (напр., рос. *тройка*, *двуколка*, *дрожки*, укр. *дринда*, *каламайка*, *ком'яга*, англ. *Panda-car*, *half-track*). Вони важливі через наявність у значенні національно-культурного компонента (національно-сторичного колориту – фоново-конотативний елемент семантики та прагматики етнічних лексичних одиниць, який відображає особливості предметного та уявного світів певного етносу у відповідний період часу), оскільки служать для позначення предметів, співвідносних з історією і культурою англійського, німецького, російського чи українського народів і є реаліями життя кожного з них. Особливо цікаві у цьому відношенні хремотоніми – власні назви об'єктів матеріальної культури:

– офіційні назви засобів пересування: "*Mayflower*", "*Josephine*", "*Адмирал Нахимов*", "*Антей*", "*Руслан*";

Напр.: Як вже зазначалося, наприкінці серпня 1834 р. **пароплав "Імператор Миколай"** вийшов першим рейсом з Одеси у Константинополь. Потім, після ремонту навесні 1835 р., до нього приєдналася "**Нева**", а у березні 1837 р., нарешті, у свій перший рейс вийшов **пароплав "Імператриця Олександра"** [<http://CarClub.rambler.ru/Russia/>].

– марки автомобілів: *Ford*, *Volkswagen (VW)*, *Запорожець*, *Москвич*.

Дослідження показало, що у складі ЛСП "Засоби пересування" є велика кількість антропонімів – імен людей, які увійшли до історії будівництва літаків, автомобілів, пароплавів, тобто до історії транспорту. В антропонімах закладена етнокультурна смислова інформація. Такі лексичні одиниці відображають суспільний розвиток певної мовної спільноти та є компонентом національної культури. Наприклад, *Henry Ford* (американський автопромисловець, засновник найбільшої в світі автомобільної компанії "Форд мотор"), *О. К. Антонов* (радянський авіаконструктор, під керівництвом якого було створено літаки Ан-10, Ан-22 ("Антей"), Ан-124 ("Руслан") та ін.).

Елементи концептуальної картини світу певного етносу, його етно- та лінгвоментальність, світоглядно-ціннісна орієнтація у відповідному лексичному втіленні незмінно позначається на жаргоновживанні, визначаючи його національно-культурну та мовну специфіку [10, с. 313].

В англійській мові в мові водіїв вантажівок фігурує популярний в Англії персонаж – ведмежатко *Смоукі* (*Smokey*). Наприклад, літературному *police car with CB* (поліцейська машина з радіопередавачем) відповідає сленговий вираз *smokey with ears* [КАРЛС, с. 130] (букв. "Смоукі з вухами").

Етнокультурний компонент також представлений в жартівливих номінаціях окремих марок машин, спільних для молодіжного сленгу та сленгу автолюбителів: укр. *горбатий* – "Запорожець-965" [УЖС, с. 109], *жигуль* – "Жигулі" [УЖС, с. 135]; рос. *королева дорог* – автомобіль марки "Волга" [ТСРС, с. 186], *жидули* – "Жигулі" [ТСРС, с. 125], *буханка* – фургон "УАЗ" [ТСРС, с. 53], *шишига* – автомобіль ГАЗ-66 [ТСРС, с. 476]; англ. *Model T*, *tin lizzie* – "Ford" [WTS, с. 30] та ін.

У процесі дослідження лексики транспортної семантики німецької, англійської, української та російської мов ми дійшли висновку, що у картині світу російського та українського етносів поняття "*іномарка*" займає важливе місце, у той час як у німецькій та англійській культурах та відповідно й мовах це поняття не об'єктивоване, тобто представлене лакуною.

Стереотипне уявлення представників слов'янських мовних колективів про "*іномарку*" майже завжди є позитивним (напр., *Chana Benni* явно *лучше* всяких "*Калин*" – *вместительный, юркий, в аппетитах скромный... такой себе сити-кар* [<http://www.avtosvit.com>]), у той час як до засобів пересування вітчизняного виробництва превалює негативне відношення.

У свідомості української лінгвоспільноти вітчизняний автопром часто ототожнюється із неякісними, непрестижними, неестетичними засобами пересування; вітчизняні автомобілі є об'єктами жартів, а ЗАЗ-596, легендарний "Запорожець", та "Москвич" вже давно стали візитівкою української та російської національної "транспортної" сміхової культури.

Отже, вивчення культурно маркованих лексем із залученням поняття концептуалізації підтвердило не лише свою доцільність і вмотивованість, а й ефективність, що сприяло досягненню поставленої мети – відтворенню етноспецифічних рис національної ментальності з оперттям на мовні факти.

Наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП "Засоби пересування" в досліджуваних мовах становить 10 % від загальної кількості конститuentів. Це свідчить про значну спільність у концептуальній будові транспортних систем англomовних країн, Росії і України. Ми дійшли висновку, що над лексичною групою з культурно зумовленим ядром значення кількісно переважає лексика з культурно зумовленою конотацією. Той

факт, що культурно релевантні компоненти значення перебувають на периферії семантичної структури відповідної лексичної одиниці, свідчить про універсальність сприймання сутнісних характеристик об'єкта номінації та про етнічну своєрідність сприйняття його окремих ознак мовним співтовариством. Ізоморфізм проявляється більшою мірою при порівнянні ЛСП "Засоби пересування" мов однієї групи, тобто досліджуване ЛСП в українській та російській мовах (які є мовами синтетичного типу, та мають більше спільних характеристик у порівнянні з мовами аналітичного типу (напр., англійською)) має більше спільних рис, що проявляється в меншій кількості безеквівалентних конститuentів у складі поля. Установлені риси схожості зумовлені генетичною близькістю досліджуваних мов. Відмінності пов'язані з особливостями їхніх систем і структур.

Література:

1. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. язык, 1990. – 247 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-22.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : Изд-во МГУ, 1999. – 341 с.
6. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) // Вісник Житомирського державного університету. – 2005. – Вип. 23. – С. 16-21.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Наука, 2000. – 356 с.
8. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 192 с.
9. Снітко О. С. Стереотипи у мовній свідомості особистості // Мовні та концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. – Вип. 23, частина 3. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2007. – С. 41-45.
10. Ставицька Л. О. Аргю, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Автомобильный портал CarClub : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://CarClub.rambler.ru/Russia/>.
2. КАРЛС = Ощепкова В. В., Шустрилова И. И. Краткий англо-русский лингвострановедческий словарь : Великобритания, США, Канада, Австралия, Новая Зеландия / В. В. Ощепкова, И. И. Шустрилова. – М. : Флинта: Наука, 2001. – 176 с.
3. ТСРС = Елистратов В. С. Толковый словарь русского сленга / В. С. Елистратов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. – 672 с.
4. УЖС = Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
5. WTS = Wordsworth. Theasaurus of Slang (The). – L. : Wordsworth Editions Ltd Cumberland House, 1995. – 654 p.

Тоненчук Т. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ТИПИ МЕТОНІМІЧНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ У СТРУКТУРІ АНГЛОМОВНИХ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглянуто типи метонімічних перенесень у структурі соматичних фразеологічних одиниць англійської мови. Автор акцентує увагу на тому, що у випадку метонімічного перенесення часто відбувається ускладнення метафоризацією, а синекдоха є одним із найпродуктивніших типів метонімізації при формуванні соматичних фразеологізмів.

Ключові слова: соматизм, соматична фразеологічна одиниця, метонімія, метонімізація.

В статье рассмотрены типы метонимических переносов в структуре соматических фразеологических единиц английского языка. Автор акцентирует внимание на том, что в случае метонимического переноса часто происходит усложнение метафоризацией, а синекдоха является одним из наиболее продуктивных типов метонимизации при формировании соматических фразеологизмов.

Ключевые слова: соматизм, соматическая фразеологическая единица, метонимия, метонимизация.

The article focuses on the types of metonymical transfers in the structure of English somatic phraseological units. The author emphasizes that complications with metaphorization often occur in the case of metonymical transfer while synecdoche is one of the most productive types of metonymical transfers for the formation of somatic phraseological units.

Key words: somatism, somatic phraseological unit, metonymy, metonymization.

Особливу увагу дослідники сьогодні звертають на одну з важливих складових мовного образу світу – фразеологічну, оскільки, як зазначає О.О. Селіванова, “фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливо образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів, почуттів, уявлень народу”. [9, с. 12]. Власне факт високої образності та експресивності пояснює широке застосування фразеологізмів у мовленні.

Розвиток фразеології як лінгвістичної дисципліни передбачає систематизацію її корпусу, в тому числі соматичних фразеологічних одиниць (далі – СФО), з метою інтерпретації отриманих результатів як в теоретичному, так і в практичному відношенні.

Теоретичні проблеми, пов’язані з функціонуванням соматичної фразеології висвітлено у працях Ф.Вакк, О. І. Андрейченко, І.Ю. Скрипник, О.О. Селіванової, Н.І. Андрейчук та ін. Значимість частин тіла людини в межах культурної, ціннісної парадигми суспільства зумовлює високу частотність їх фіксації у фразеології, що відзначають і сучасні дослідники (М.В. Гамзюк, О.Д. Райхштейн).

Упродовж останніх років у вітчизняному мовознавстві з’явилася низка наукових робіт, присвячених аналізу внутрішньої форми фразем. Так, у своїх розвідках учені [5; 11] відштовхуються від тези про те, що значення фразеологізму як складеної, цілісної номінації створюється загальним метафоричним або метонімічним переосмисленням його складових частин – слів-компонентів.

Метонімія вивчалася в руслі античних традицій започаткованих Арістотелем [2] як стилістичний засіб і художній прийом на матеріалі англійської мови (О.В. Ємець, О.Б. Кузнецова, І.М. Микитюк, І.І. Озарко).

Явище метонімії привертає увагу дослідників не випадково. Це, передусім, прагнення дати лінгвістичне обґрунтування і тлумачення різним стилістичним прийомам, які створюють експресивність тексту, а частини тіла людини часто використовуються при формуванні фразеологічних одиниць шляхом метонімічних перенесень, оскільки людині притаманно переносити знання про саму себе на навколишню дійсність.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивчення метонімічних переносів в структурі англійських соматичних фразеологічних одиниць, а також інтересом до досліджень антропоцентричної спрямованості, яка стала загальноновизнаною і ключовою в сучасній лінгвістиці. Вибір СФО як об’єкту аналізу зумовлений тим, що цей вид вторинної номінації характеризується високою продуктивністю. Предметом дослідження є типи та особливості метонімічних процесів при творенні фразеологічних одиниць із компонентом-соматизмом та їх кількісні характеристики.

Метою дослідження є класифікувати типи метонімізації СФО на матеріалі 2500 англійських ФО з компонентом-соматизмом, відібраних методом суцільної вибірки із фразеологічних словників [3; 6].

В останні десятиліття інтерес учених до функціонування тропів зростає. Як зазначає Ю.М. Лотман, важливість тропів полягає у тому, що вони являють собою механізми творчого мислення [8, с. 47]. Якщо 1980-1990-і роки відзначалися метафороцентричністю досліджень, то в останні роки значна увага приділяється також метонімії.

Отже, важливим механізмом семантичних перетворень компонентів у складі СФО є метонімія – 671 СФО (26,8% від 2500 проаналізованих соматичних фразеологізмів). Метонімію слід відрізнити від метафори, з якою її нерідко плутають, тим часом як метафора базується на перенесенні ознаки “за подібністю”, то метонімія заснована на заміні слова “за суміжністю” (частина замість цілого або навпаки, представник замість класу або навпаки, вмістилище замість вмісту або навпаки, і т. п.).

Отже, метонімія – (гр. “перейменування”) – це образний вислів, в якому предмет або явище змальовується шляхом заміни назвою іншого предмета чи явища, пов’язаного з першим зовнішнім чи внутрішнім зв’язком.

Метонімії базуються на переосмисленні, що, за висловом О. В. Куніна, є переносом “найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним за суміжністю” [7, с. 124]. Оскільки метонімія базується на

реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, який вона позначає, то переосмислене значення таких фразеологізмів асоціативно пов'язане з буквальним значенням компонентів.

У семантичному плані К.А.Аллендорф розглядає метонімію як суміжність ознак. Суть метонімічного перенесення значення дослідниці вбачає у наявності певної спільної ознаки предметів або явищ, яка дозволяє це зробити [1, с. 114].

У межах метонімії можна розглядати метонімії-перифрази (32 СФО) (*skull and cross-bones* – зображення черепа з двома перехрещеними кістками (емблема смерті), *use one's brains* – мізкувати, метикувати, сушити собі голову думкою, *workers by hand and brain* – працівники фізичної і розумової праці, *roof of the mouth (the)* – піднебіння).

Метонімічне перенесення у категорії “найменування людини” в основному представлено різновидом “частина – ціле”. Як метонімічні назви особи або її характеристики вживають найменування частин людського тіла. [10, с. 185].

Так, низка соматичних фразеологізмів (96) ґрунтується на різновиді метонімічного перенесення, яке називається синекдоха (*nose of wax* – безхарактерна людина, віск, з якого можна все ліпити, *darling of all hearts (the)* – загальний улюбленець).

Синекдоха (один з поширених видів метонімії) – образний вислів, що базується на **кількісному зіставленні** предметів, явищ; на заміні частиною цілого, одним предметом їх сукупності тощо.

Соматичні компоненти фразеологізмів-синекдох, як правило, виступають заміниками суб'єкта: *pass through many hands* – перейти через багато рук, належати багатьом особам, *count of noses* – підрахунок кількості присутніх. У більшості випадків фразеологізми-синекдохи є бінарними структурами. Деякі із СФО-метонімії побудовані на заміні вмісту на його вмістилище та навпаки (*back and belly* – одяг і харчі; одяг і їжа).

Соматична метонімізація здійснюється не тільки в плані ономазіологічних категорій, але і на рівні самих соматизмів. Вона здійснюється переважно через відображення ними функціонального призначення органу, частини тіла, результатом чого є отримання соматизмами значень процесів, що відбуваються в них, або процесів, дій, що відбуваються з їх допомогою [4]: *eye – to watch, to see; ear – to listen, to hear*.

Отже, в основі метонімічного переосмислення вихідних словосполучень лежать різні типи асоціацій за суміжністю ознак і одним з таких типів метонімічного перенесення значення є вживання назви органу / частини тіла людини замість функції, яку він виконує (92 СФО) (*strain one's ears* – напружувати слух, де “ears” вживається для позначення функції слуху).

У сучасній англійській мові широко використовується (50 СФО) метонімічне перенесення, де соматизм виступає як символ певного поняття. заміна дії, функції, поняття символом, який виконує цю дію, функцію, уособлює поняття (*get the glad eye* – *перехопити, піймати багатообіцяючий погляд*).

Для багатьох метонімічних фразеологізмів характерним є часткове, неповне переосмислення компонентного складу (*cost one one's head* – коштувати комусь голови, життя), в той час як значно більша частина метафоризованих фразеологізмів характеризується повним переосмисленням всього компонентного складу (*belly is not filled with fair words (the)* – *соловей піснями не ситий*).

Нами виявлено фразеологізми, в яких супутня дія або стан стають образною назвою відповідного явища, а також випадки вживання слова-символу замість узуального найменування (напр. *save one's face* – врятувати свою репутацію, врятувати когось від ганьби, неслави). Слід зауважити, що у таких фразеологізмах дієслівний компонент вживається у прямому значенні, а соматичний елемент, що піддається метонімічному переосмисленню часто вказує на функціональну ознаку у формі вторинного компонента або самих відповідників (*try one's hand at smth* – спробувати свої сили в чомусь, взятися за щось).

У метонімії предмети та явища зіставляються не за подібністю, а за **реально існуючим** між ними зв'язком, так, можна виділити ще декілька різновидів метонімії:

заміна найменування дійової особи назвою дії, яку вона виконує; назвою предмета, що її характеризує або виділяє з інших (*old Parliamentary hand (an)* – *стара парламентська криса*) (50 СФО);

заміна найменування предмета, ознаки назвою особи, якій характерний даний предмет, ознака (*Vandyke beard* – *борідка клином*) (13 СФО);

називання усієї дії чи стану одним з моментів, характерних для цієї дії чи стану (*shake one's foot (feet)* – *відбивати чечітку*) (8 СФО);

заміна найменування людей, предметів назвою країни, де вони живуть; місця, де перебувають, звідки походять (*Scotch hands* – *дві лопатки для розрізання і накладання масла*) (2 СФО).

Як показують кількісні дані дослідженого матеріалу (2500 одиниць), в основі деяких СФО (31) лежить метонімічне перенесення, побудоване на описах, що відтворюють соціально значущі жести і міміку, прагматична роль яких полягає у передачі емоційної реакції людини (*shake one's head* – похитати головою (на знак несхвалення, сумніву, незгоди, суму, заперечення), *curl one's lip* – презирливо кривити рота).

Окрему групу утворюють СФО (18), образність яких побудована на описі поведінки тварин, і які вирізняються серед усіх СФО високим ступенем ідіоматизації, мають певне стилістичне забарвлення і переважно належать до розмовного стилю (*show one's teeth* – виявляти ворожість, огризатися, показувати пазури, *dog that trots about finds a bone* – вовка ноги годують).

Зафіксовано також 7 СФО, які передають деяку комунікативну інформацію (*Hands up!* – *руки вгору!* (при пограбуванні, арешті); *піднесіть руки!* (при голосуванні), *hold your jaw!* – *замовчи!*, *заткни пельку!*) та 6 СФО евфемічного характеру (*feet first/forward* – *померти*, *close one's eyes* – *закінчити свої дні*, *закінчити рахунки з життям*, *заснути навіки*, *померти*).

Часто метонімічне переосмислення фразеологічних одиниць ускладнюється внутрішньою метафоризацією (354 СФО), яка підсилює експресивну тональність таких зворотів (наприклад, *to suck one's blood* – пити чийось кров, бути кровопивцею).

Кількісні дані типів метонімічного переосмислення, на основі яких утворені досліджувані СФО наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Кількісні характеристики типів метонімізації СФО

Типи метонімічних перенесень	Кількість СФО	Частка від загальної кількості СФО (%) / від кількості метонімічних перенесень
заміна назви цілого частиною (синекдоха)	95	3,8 / 14,2
вживання назви частини тіла людини замість функції	92	3,7 / 13,7
заміна найменування дії, функції, поняття символом	50	2 / 7,4
заміна найменування дійової особи назвою дії, предмета	50	2 / 7,4
заміна найменування предмета, ознаки назвою особи	13	1,2 / 4,5
найменування дії чи стану одним з моментів	8	
передають певну комунікативну інформацію	7	
заміна найменування людей, предметів назвою країни, місцевості	2	
метонімічне переосмислення ускладнене метафоризацією	354	14,1 / 52,8
Метонімічне переосмислення (всього СФО)	671	26,8 / 100
Всього СФО	2500	100

Отже, як доводять результати нашого дослідження, із проаналізованих 2500 СФО 671 перенесення виявилось метонімічним, з них 354 СФО базуються на метонімічному переосмисленні фразеологічних одиниць ускладненому метафоризацією. Кількісний аналіз метонімічних перенесень показав, що для СФО англійської мови найпродуктивнішими типами є синекдоха (95 СФО) і вживання назви частини тіла людини замість функції, яку вона виконує (92 СФО).

Дослідження особливостей метонімізації СФО є перспективним і може бути продовженим при аналізі текстів різних функціональних стилів.

Література:

1. Аллендорф К. А. Значение и изменение значений слов // Учёные записки 1-го Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Тореца / К.А. Аллендорф – М. : МГПИИЯ, 1965. – Т. 32. – С. 3-171.
2. Аристотель. Поэтика / Аристотель. – М. : [б. и.], 1997. – 183 с.
3. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 2-ге вид., випр. / К. Т. Баранцев. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. – 1056 с.
4. Горды М. Человеческое тело: окультуренная телесность во фразеологии современных русского и польского языков // Слово. Фраза. Текст: Сборник научных статей к 60-летию проф. М.А. Алексеенко / М. Горды. – М. : "Азбуковник", 2002. – С. 115-125.
5. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / І. Ф. Заваринська; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2010. – 22 с.
6. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М.; 1956. – 1455 с.
7. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с.
8. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера. – Тарту / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) / О. Селіванова. – К.; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Сошко О. Г. Метонімічні моделі фразеологізмів на позначення розумових характеристик (на матеріалі української, німецької та англійської мов) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Філологічні науки. Мовознавство. – Частина 1. – №5 / О. Г. Сошко. – Луцьк, 2011. – С. 184-188.
11. Пасюківська М. В. Зоонімічна лексика в польській фразеології: склад, семантика, функції : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.03 / М. В. Пасюківська / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 2009. – 16 с.

Тронь А. А.,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ,

ВПЛИВ ІМЕННОГО КОМПОНЕНТУ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ КРАТНОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізуються сталі дієслівно-субстантивні сполучення як засіб вираження категорії кратності та вплив іменного компонента на реалізацію одно/багатократної дії.

Ключові слова: аспектуальність, кратність, сталі дієслівно-субстантивні сполучення.

В статье анализируются устойчивые глагольно-субстантивные сочетания как способ выражения категории кратности и влияние именного компонента на реализацию одно/многократного действия.

Ключевые слова: аспектуальность, кратность, устойчивые глагольно-субстантивные сочетания.

The article analyzes fixed verbo-nominal phrases as a means of expressing the category of frequency rate and the influence of the nominal component on realization of semelfactive/multiplicative action.

Key words: aspectuality, frequency rate, fixed verbo-nominal phrases.

Кратність – це аспектуальне значення, яке належить до внутрішніх властивостей дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю “крат”. В англійській мові одним із засобів вираження категорії кратності є сталі дієслівно-субстантивні сполучення (далі – СДСС) типу *to give a glance*, *to give a push*, які репрезентуємо як особливий спосіб позначення квантитативної дії, що складається з дієслова (V) та віддієслівного конвертованого іменника (vN). Денотативне значення таких словосполучень збігається з денотативним значенням дієслова, яке дериваційно пов’язане з іменником дії.

Проблемою дієслівно-субстантивних словосполучень займаються такі лінгвісти, як В. Храковский (1998), О. Огоновська (1991), С. Сухорольська (1989; 1992), Ж. Перверзева (1975), М. Грошева (2004), М. Мещерякова (1979), А. Вежбицька (1982), В. Олсон (1961), та ін. На матеріалі англійської мови детально проаналізовано семантичну структуру іменних компонентів СДСС С. Сухорольською, здійснено комплексний аналіз лексичної сполучуваності компонентів СДСС О. Федоренко. Однак одностайної думки щодо лінгвістичного опису даних конструкцій немає.

Розрізняємо чотири основних напрямки які стосуються визначення мовленнєвого статусу досліджуваних словосполучень: фразеологічний (В. Архангельський, В. Виноградов, О. Кунін, та інші), граматичний (Ю. Шаламов, Б. Ільш, Н. Шумейко та інші), синтаксичний (П. Лекант, Р. Квірк) та перехідний (В. Дідровська, Г. Макович). Останній підхід орієнтований не на структурну семантику, а на когнітивні та комунікативні функції СДСС, тобто увага вчених акцентується на ролі СДСС у номінативній системі мови.

Проаналізувавши велику кількість праць, об’єктом дослідження яких є СДСС в англійській мові, вважаємо, що їх можна поділити на кілька груп:

за вибором дієслівного компонента:

а) об’єктом дослідження виступають тільки словосполучення із широкозначними дієсловами (Ю. Шаламов, С. Бітокова, В. Мова, та інші);

б) об’єктом дослідження є словосполучення, у яких не розмежовується широкозначне дієслово як необхідний структурний компонент моделі (Є. Муршель, В. Арсланов, В. Шведова). Ці вчені також аналізують словосполучення типу *to steal a glance*, *to utter a groan* тощо;

2) за вибором субстантивного компонента:

а) об’єктом дослідження виступають словосполучення, субстантивний компонент у яких утворений за допомогою конверсії типу *to have a nap* (Ю. Шаламов); б) об’єктом дослідження є словосполучення, у яких не передбачають такого обмеження (С. Бітокова, В. Шведова). У вибірку включають фрази типу *to make decisions*, *to give authority*.

Широкозначні дієслова *take*, *give*, *have*, *get*, *make*, *do*, які займають позицію першого компонента досліджуваних СДСС, вважають десемантизованими. Єдиною їх функцією є реалізація тих категорій, без яких не може здійснитися ця предикація. Г. Воронцова називає перший компонент СДСС “більш або менш послабленим дієсловом” [2, с. 25].

Однак Н. Амосова (1963), погляди якої щодо цього підтримують О. Огоновська (1991) та С. Сухорольська (1992), вважає, що, оскільки це дієслова широкого значення, у них не відбувається семантичного послаблення [1, 115–117; 4, 61; 5]. Ці дієслова є показниками ряду граматичних категорій моделей (особи, числа, часу, стану, способу дії), без яких не можлива реалізація предикації.

Що стосується дієслівного компонента, то О. Огоновська вважає, що дієслова, які заповнюють позицію першого компонента моделі $V_1 + vN$, виражають дві контрастні спрямованості: від суб’єкта і до суб’єкта. Дослідниця називає відцентровим варіантом моделі $V_1 + vN$ дієслова *give*, *make*, *do*, які функціонують у цій моделі та надають їй активного характеру. Доцентровим варіантом моделі вона вважає дієслова *take* та *get*, котрі надають моделі пасивного характеру. Якщо спрямованість дії є іррелевантною, то позицію дієслівного компонента заповнює дієслово *have*, яке не виражає спрямованості дії, тому що це статичний варіант моделі $V_1 + vN$ [4, с. 61–62].

СДСС моделі $V + vN$, які виражають граматичну спрямованість дії, зокрема ті, що утворюють контрастуючі пари (*to get a shave* – *to give a shave*), є факультативними категоріальними заміщувачами значення пасивності: *I must get a wash* ® *I must be washed* [4, с. 62].

Слід зазначити, що семантичним центром СДСС є іменний компонент. Розрізняючи у сучасній англійській мові дві великі групи сталих дієслівно-іменникових сполучень, що утворюються за такими моделями: VN (*make arrangements, make a mistake*) та V+vN (*take a swim*) [5, с. 3], С. Сухорольська вказує на те, що тільки ті іменники, які корелюють із дієсловами, дискретними за своєю семантикою (тобто такими, що представляють дію як ряд послідовно здійснюваних актів), утворюють сталі дієслівно-іменникові сполучення моделі V+vN. Це девербативні інстантні іменники [5, с. 4], семантична структура яких характеризується семою кратності, що в словникових дефініціях має позначку 'act of V_{ing}', 'instance of V_{ing}', наприклад 'act of swimming'. У семантичній структурі самого іменника *act* встановлюється семантико-диференційна ознака кратності. Порівняйте: Act: 'process of, instant of doing; action' [6, 9] → instant – 'happening at once' [6, 449]. Action: process of doing things [6, с. 9]. Ця модель V+vN реалізує такі категорії, як **кратність**, інхоативність та доконаність, домінантною з яких є кратність [3, с. 11].

Оскільки аспектуальне значення моделі V₁+vN зосереджене в її іменному компоненті, то форма однини девербативного іменника вказує на однократність, а множини – на багатократність. Домінантним категоріальним значенням досліджуваних моделей є кратність.

Внаслідок аналізу встановлено, що із 345 досліджуваних дієслів 61 зустрічалось в ролі субстантивного компонента відповідного СДСС. Зокрема, *blast* (5%), *blow* (7%), *breathe* (77%), *burst* (2%), *buzz* (5%), *clap* (3%), *crack* (3%), *cry* (4%), *dash* (8%), *flash* (2%), *gasp* (7%), *glance* (16%), *glimpse* (71%), *glint* (4%), *jump* (3%), *kick* (3%), *knock* (1%), *laugh* (8%), *leap* (1%), *look* (7%), *pat* (13%), *punch* (6%), *push* (1%), *rattle* (2%), *scream* (2%), *shake* (2%), *shiver* (10%), *shove* (5%), *shriek* (7%), *shudder* (1%), *sigh* (23%), *slap* (2%), *smack* (8%), *snarl* (3%), *sniff* (8%), де відсотки вказують на співвідношення між досліджуваними дієсловами та відповідними конвертованими віддієслівними іменниками.

Основним критерієм вибірки матеріалу для практичного дослідження стала можливість неконтекстуальної трансформації словосполучень в однослівне дієслово з обов'язковим збереженням основного денотативного значення словосполучення (V(w) + (d)Nv₁ > to v₁): як-от: *to give a glance* = *to glance*, моделі, які не мають вербального трансформанта, наприклад: *to give a blow* – *to hit*, та моделі, дієслівним компонентом яких виступають мультиплікативи типу *to cast*, *to grab*, *to catch*, *to clutch*, *to shoot*.

Субстантивний компонент структури СДСС може модифікуватися різними атрибутивними детермінаторами, у позиції яких виступають квалітативні, квантитативні, посесивні, детермінативні та інші синтаксеми.

Квалітативна синтаксема ступеня представлена прислівниками ступеня *awfully*, *dreadfully*, *terribly*, *remarkably*, *absolutely*, наприклад: *She gave me this terribly dirty look* (J. Salinger).

Квантитативна синтаксема ступеня позначається прислівниками *much*, *little*, *a few*, наприклад: *He gave a little laugh of embarrassment* (W.S. Maugham); та поєднаннями з прийменником *of*: *a lot of*, *a great deal of*, *a good deal of*, *a couple of*, *a series of*, *a bit of*, *a number of*, як-от: *He had never heard her make such a series of obvious remarks before* (F. Sc. Fitzgerald).

Вважаємо, що квантитативна синтаксема ступеня, яка позначається прислівниками *much*, *little*, вживається у реченнях, предикати яких вказують на однократність дії, як-от: *I uttered a crazy little shriek of laughter* (St. King).

Однократність дії також увиразнюється ад'єктивними та прономінальними детермінаторами: *single* – *She bent upon them a single cool glance* (F. Sc. Fitzgerald); *final* – *The black wolf gave Lannister one final snarl and bounded off to Rickon, who hugged him tightly around the neck* (G. Martin).

Крім того, однократність дії окреслюється числівником *one*, наприклад: *But he wanted to take one last look* (D. Carter); *Basil took one agitated look up and down Holly Avenue* (F. Sc. Fitzgerald).

Предикат однократної дії у вище наведених реченнях позначається дієсловом широкої семантики. Однак однократність дії може виражатися й СДСС, у яких дієслівним компонентом є предикат вузької семантики, як-от: *Desperate, she cast one backward glance at Clare, then fled* (S. Conran); *The warriors exchanged a baffled look* (G. Martin).

Однократність дії у реченнях із СДСС акцентується також іншими модифікаторами кратності, наприклад: *With a sudden lift of her eyelashes she sped a swift glance at me* (A. Cronin); *He suddenly shot a rancorous glance at his mother as he added harshly ...* (A. Cronin); *The messenger gave Tyrion's clansmen a quick, queer look as he dropped to one knee before Lord Tywin* (G. Martin).

Детермінативна синтаксема позначається прономінальними елементами *this*, *these*, *that*, *those*, *such*, наприклад: *He held her hand and she gave such a look that he whispered her name aloud* (F. Sc. Fitzgerald).

Інколи посесивна синтаксема позначається присвійними займенниками: (VN), як-от: *So John took his look and then set his face resolutely toward his destination* (F. Sc. Fitzgerald).

У результаті дослідження встановлено, що субстантивні компоненти вживаються у постпозиції стосовно дієслівних. У деяких випадках можлива їх препозиція, як-от: *By the look Dave had given him, he understood that the money was blessed with no one's good fortune* (D. Carter).

Дієслівно-субстантивні словосполучення, іменний компонент яких вживається у формі множини, позначають багатократну дію. Це чітко простежується у наступному прикладі. Порівняйте наведену пару речень:

All three cast quick, frightened glances at one another and at Raff (M. Dodge) та *Philip cast one glance at him, observed the signs, and thought better of making any demands on him* (E. Pargeter).

Багатократність дії увиразнюється вживанням СДСС, іменний компонент яких виражається множиною, у поєднанні з квантитативними детермінаторами. Наприклад: *The chairman of TVL gave two dry grunts in lieu of a chuckle* (T. Barnes).

Здійснивши дослідження, вважаємо, що можна виділити окрему групу СДСС, дієслівний компонент яких дублює семантику субстантивного, як-от: *to move a step, to smile a smile* тощо. Наприклад: *He laughed a short, embarrassed laugh* (St. King); *Then the tyres screamed their terrible scream* (St. King).

Таким чином, дієслівно-субстантивні сполучення – це особливий спосіб позначення квантитативної дії, що складається з дієслова та віддієслівного іменника. Домінантним категоріальним значенням сталих дієслівно-субстантивних сполучень є кратність. Денотативне значення таких словосполучень збігається з денотативним значенням дієслова, що дериваційно пов'язане з іменником дії. Оскільки аспектуальне значення моделі V_1+vN зосереджене в її іменному компоненті, то однина девербативного іменника вказує на однократність, а множина – на багатократність. Кратність у даних сполученнях може виразняватись лексичними модифікаторами.

Література:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Амосова Н. Н. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 206 с.
2. Воронцова Г. Н. Очерки по грамматике английского языка / Воронцова Г. Н. – М. : Изд-во л-ры на иностр. яз, 1960. – 399 с.
3. Огоновська О. В. Вираження граматичного напрямку дії у моделі “функціональне дієслово + віддієслівний іменник” / О. В. Огоновська // Іноземна філологія. – Львів, 1976. – № 42. – С. 11–17.
4. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові / Огоновська О. В. – Львів : Світ, 1991. – 128 с.
5. Сухорольська С. М. Дериваційна і семантична характеристика іменних компонентів стійких дієслівно-субстантивних сполучень / С. М. Сухорольська // Іноземна філологія. – Львів, 1992. – № 104. – С. 3–9.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by A. S. Hornby. – Oxford : OUP, 1980. – 1037 p.

Угринюк Р. В.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

СТРУКТУРА ІНТЕЛЕКТУ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (на матеріалі фразеологічних одиниць)

У статті здійснюється аналіз праць вчених-дослідників інтелекту, на основі яких виділяються головні його складники та визначаються фразеологізми, які їм відповідають.

Ключові слова: структура інтелекту, фразеологічна одиниця, лексико-фразеологічне поле.

В статье осуществляется анализ трудов ученых-исследователей интеллекта, на основе которых выделяются главные его составляющие и определяются фразеологизмы, которые им соответствуют.

Ключевые слова: структура интеллекта, фразеологическая единица, лексико-фразеологическое поле.

The article deals with the analysis of theories of intellect, on which basis its main components were determined and phraseological units were fixed, which correspond to the elements of intelligence.

Key words: the structure of intellect, phraseological unit, lexical and phraseological field.

Серед лексико-семантичних угруповань ключове місце в антропоцентричній моделі займає поле інтелекту, яке визначає поведінку людини, тому таке вивчення є актуальним для розгляду мовної картини світу (МКС).

Об'єктом цього дослідження є ключові тлумачення інтелекту та водночас фразеологічні одиниці сучасної німецької мови на позначення інтелектуальних здібностей людини у межах лексико-фразеологічного поля.

Метою дослідження було на основі проаналізованих теорій інтелекту виявити його основні складники та визначити фразеологізми, які їм відповідають.

Матеріалом практичного дослідження послужили п'ять фразеологічних словників. Це німецькомовний тлумачний словник Duden сталих виразів та приказок (11 том) [14] та словник цитат і висловлювань (12 том) [15], які також відносимо до фразеологізмів [6, с. 83; 1, с. 69], німецько-український фразеологічний словник за редакцією В.І. Гаврися, О.П. Пророченко [9], німецько-російський фразеологічний словник, який був укладений Л.Е. Біновичем і Н.Н. Гришином [8], фразеологічний словник німецької мови, укладений Л.С. Осовецькою, К.М. Сільвестровою [11], та тлумачний словник сучасної німецької ідіоматики Вольфа Фрідріха [16]. В результаті опрацювання цих лексикографічних джерел було зафіксовано 345 фразеологічних одиниць (далі ФО) на позначення інтелектуальних здібностей людини. Слід, однак, зазначити, що один фразеологізм міг належати до кількох груп (як правило, тоді, коли він був полісемічним).

Наступним кроком було виділення основних складників інтелекту, що базувалося на матеріалі праць німецьких вчених – дослідників інтелекту та шести опрацьованих фахових словників-довідників (з них три психологічних [17; 21; 22] та три філософських [18; 19; 20]). Виявлені дефініції виписувалися та зіставлялися, на основі чого було виділено п'ять ключових характеристик (див. нижче).

Загалом фахівці-психологи пропонують ряд принципово різних трактувань інтелекту, що, як правило, містять різні типи характеристики вербального, фігурального, символічно-семантичного та поведінкового спрямування [2, с. 6].

Зокрема, Р. Стернберг виділив 3 форми інтелектуальної поведінки: 1) мовленнєво-вербальний інтелект, 2) здатність суб'єкта вирішувати проблеми-задачі, 3) практичний інтелект, коли, скажімо, індивід в процесі практичної діяльності вміє знайти шляхи швидкого вирішення поставлених цілей та ін. [12, с. 216].

Л. Терстоун розробив мультифакторну модель інтелекту, згідно з якою інтелект охоплює, на його думку, сім відносно незалежних розумових здібностей, які, за дослідженням Г. Айзенка та ін., перебувають у тісних взаємозв'язках [10, с. 139]. Це:

1. Вербальне сприйняття, тобто здатність розуміти усне і писемне мовлення;
2. Вербальна гнучкість, що полягає в легкості, з якою людина може спілкуватися;
3. Лічильна здатність (вміння оперувати числами і виконувати арифметичні дії, вирішувати задачі);
4. Пам'ять;
5. Швидкість сприйняття схожості й відмінності між предметами, їх зображеннями або деталями;
6. Здатність до роздумів;
7. Просторова орієнтація [2, с. 6].

За спрямованістю на види діяльності дослідники розрізняють практичний, технічний, теоретичний та аналітичний інтелект, а за місцем реалізації – фізичний, чи моторний; вольовий, емоційний (емпатичний) та логічний інтелект, що різною мірою проявляються в кожній особистості [21, с. 97].

Як бачимо, дослідники-психологи пропонують численні визначення інтелекту, наголошуючи на окремих його особливостях, кількість яких сягає, за теорією структури інтелекту Й.П. Гілфорда, до 120 характеристик [2, с. 6; 3]. Ці та інші визначення, враховуючи виділені особливості, можна згрупувати за частотністю їх повторення у певні комплекси. Зупинимося детальніше на них:

1. Інтелект **як розумова здатність** (143 ФО). Враховуються ті характеристики поведінки, що пов'язані з (не)успішною адаптацією до нових життєвих ситуацій [7, с. 202]. Напр. *eine weiche Birne haben, nicht ganz dicht sein*, які вказують на недостатній рівень розумової активності людини, що утруднює її пристосування до навколишнього світу, тлумачаться, як правило, через "nicht recht bei Verstand sein". Інтелектуальна, чи розумова, здатність людини включає в себе, на думку експертів, не лише розумові здібності та швидкість

мислення, а й здатність оцінювати побачене [19, с. 257], що дозволяє співвіднести певні типи оцінки з інтелектуальною діяльністю.

2. Інтелект **як пізнавальні здібності** (103 ФО). Інтелект ґрунтується на системі всіх пізнавальних здібностей індивіда (відчуття, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви) [10, с. 138], що забезпечує можливість здобувати все нові знання й ефективно використовувати їх в процесі життєдіяльності. Напр. ФО *jmdm. schießt das Blatt*, яка тлумачиться “jmdm. kommt eine Erkenntnis”, вказує на пізнавальну здібність – сприймання; ФО *sich [über etwas] den Kopf / Schädel zerbrechen / zermarnen / zergrübeln* – “[über etwas] angestrengt nachdenken”, *jmdm. nicht aus dem Sinn gehen/wollen* – “jmds. Gedanken ständig beschäftigen” вказують на реалізацію пізнавальної здібності – мислення. Водночас, на думку експертів, інтелект – це й здатність робити умовиводи, пізнавати, розуміти, абстрагувати [21, с. 97; 18, с. 117; 20, с. 162].

3. Інтелект **як природні задатки** (11 ФО). К. Геллер та Р. Кеттелл інтерпретують талант людини, як вроджені здібності, що стосуються певних видів діяльності (напр., музики, математики, іноземних мов, гри у шахи) [4, с. 7]. Напр. *jmdm. im Blut liegen* вказує на те, що в людини вроджене обдарування, а *schwer von Kapee sein* є свідченням того, що хто-небудь тупий, оскільки погано метикує, а швидкість мислення дається від природи.

4. Інтелект, зумовлений **впливом соціального фактора** як середовища (42 ФО). Р. Кеттелл виділяє інтелект, який залежить від дії спадкового фактора (т. зв. “текучий інтелект”), та той, що спирається на попередній досвід: знання, уміння, навички (т. зв. “кристалізований інтелект”) [за: 7, с. 203]. На думку експертів, розумові здібності значною мірою залежать від природних задатків, проте визначаються також **впливом середовища**: кліматом у сім'ї, професією батьків, широтою соціальних контактів у ранньому дитинстві і т.д. [7, с. 204]. Це розуміння лежить в основі структурно-генетичного підходу, що базується на ідеях Ж. Піаже, який розглядав інтелект як вищий універсальний спосіб урівноваження суб'єкта з середовищем. Тому інтелект – це здатність навчатися у середовищі через досвід і, як наслідок, успішно адаптуватись до нових життєвих ситуацій [17, с. 243]. Напр. *der kluge Mann baut vor, ein alter / kein heuriger Hase sein*. Обидва звороти вказують на інтелектуальні характеристики людини, яка здобула певні знання в результаті досвіду.

5. Інтелект **як спроможність вирішувати інтелектуальні завдання** (134 ФО). Інтелект – це здатність індивіда вирішувати завдання без проб та помилок за рахунок креативних здібностей суб'єкта [12, с. 216; 10, с. 138] та оперативного опрацювання інформації [22, с. 487]. Напр. *jmd. ist glatt wie ein Aal* тлумачиться “jemand ist schwer zu fassen, entzieht sich geschickt”, тобто хто-небудь верткий, мов в'юн, хитрий і, як результат, вирішує вдало проблему, швидко передбачає, приймає рішення.

Зауважимо, що здійснений нами аналіз терміна “інтелект” в основному збігається з даними опитування західних експертів [5, с. 21], які передусім пояснюють його як когнітивний процес, що проявляє себе через абстрактне мислення, вирішення проблем, прийняття рішень тощо.

Отже, за отриманими кількісними показниками та якісними характеристиками можна зрозуміти, що інтелект у свідомості німців не є єдиним цілим, а має свою різноманітну ієрархічну структуру, яка включає в себе: розумову здатність (143 ФО), пізнавальні здібності (103 ФО), використання набутих знань у процесі життєдіяльності для успішної адаптації до нових життєвих завдань (42 ФО), соціальний фактор (11 ФО), природні задатки (11 ФО) та здатність вирішувати завдання (134 ФО). У нашому дослідженні інтелект – це понятійна категорія, яку, вслід за Г. Бусманом, тлумачимо як абстрактний мисленнєвий концепт (поняття), що класифікує предмети та явища з урахуванням їх певних ознак [13, с. 119].

Слід зазначити, що вказані вище комплекси, лягають в основу нашого подальшого дослідження, в якому ми проаналізуємо особливості семантики фразеологізмів, що характеризують ці групи.

Література:

1. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с. – (Studia philologica)
2. Cianciolo A. T. Intelligence / Anna T. Cianciolo, Robert J. Sternberg. – Padstow, Cornwall : Blackwell Publishing, 2004. – 170 p.
3. Guilford J.P. Analyse der Intelligenz / Joy Paul Guilford, Ralf Hoepfner. – Weinheim ; Basel : Beltz, 1976. – 460 s.
4. Heller K. Intelligenz und Begabung / Kurt Heller. – München ; Basel : E. Reinhardt, 1976. – 144 s.
5. Nettelstroth W. Intelligenz, Beruf und Organisationsstrukturen / Wim Nettelstroth. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2004. – 235 s.
6. Oguy O. D. Lexikologie der deutschen Sprache / Olexandr Dmytrowytsch Oguy. – Winnytsja : Nowa Knyha, 2003. – 403 s.

Список лексикографічних джерел:

7. Большой психологический словарь [сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко]. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2005. – 672 с.
8. Немецко-русский фразеологический словарь [ред. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин]. – М. : Рус. яз., 1975. – 656 с.
9. Німецько-український фразеологічний словник [уклада В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Рад. шк., 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с.
10. Психологический словарь [под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.
11. Фразеологічний словник німецької мови [склали канд. філол. наук Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова]. – К. : Рад. шк., 1964. – 715 с.
12. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / В. В. Юрчук. – Мн. : “Современное слово”, 1998. – 768 с.

13. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / [herausgegeben von H. Bußmann]. – 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. – Stuttgart : Kröner, 2002. – 783 s.
14. Duden : Redewendungen : in zwölf Bänden / [bearbeitet von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2002. – Bd. 11. – 955 s.
15. Duden : Zitate und Aussprüche : in zwölf Bänden / [bearbeitet von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1993. – Band 12. – 827 s.
16. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik / W. Friederich. – Ismaning : Max Hueber Verlag, 1976. – 565 s.
17. Fröhlich W.D. Wörterbuch. Psychologie / Werner D. Fröhlich. – München : Taschenbuch Verlag GmbH & Co, 2000. – 569 s.
18. Hegenbart R. Wörterbuch der Philosophie / Rainer Hegenbart. – München : Humboldt-Taschenbuchverlag Jacobi KG, 1984. – 270 s.
19. Kosing A. Wörterbuch der Philosophie / Alfred Kosing. – Westberlin : Verlag Das Europ. Buch, 1985. – 616 s.
20. Pluder V. Grosses Wörterbuch Philosophie / Valentin Pluder, Andreas Spahn. – München : Compact-Verl., 2006. – 384 s.
21. Pössiger G. Wörterbuch der Psychologie / Günter Pössiger. – München : Humboldt-Taschenbuchverl., 1982. – 206 s.
22. Städtler T. Lexikon der Psychologie / Thomas Städtler. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1998. – 1282 s.

Хомік О. Є.,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ОБЕРЕГОВА ЛЕКСИКА ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

У статті проаналізовано оберегову лексику та фразеологію родильної обрядовості українців. Евфемістичний характер оберегової лексики виявляється шляхом порівняння відповідних назв із тією номінацією, яка в контексті української культурної традиції усвідомлюється як основна, пряма назва денотата. Ознаками денотатів, які можуть використовуватися для евфемістичного називання, зокрема для назв родильної обрядовості, є зовнішній вигляд, особливості функцій, фізичний стан тощо. Найбільшу евфемістичну силу мають номінації, виражені особовими та вказівними займенниками.

Ключові слова: оберегова лексика та фразеологія, евфемізм, вторинна номінація, родильна обрядовість.

В статье проанализирована обереговая лексика и фразеология родильной обрядовости украинцев. Эвфемистический характер обереговой лексики выявляется путем сравнения соответствующих номинаций с тем названием, которое в контексте украинской культурной традиции воспринимается как основное, прямое название денотата. Признаками денотатов, которые могут использоваться для эвфемистического названия, например, для названий родильной обрядовости, является внешний вид, особенности функций, физическое состояние и т.д. Самую большую эвфемистическую силу имеют номинации, выраженные личными и указательными местоимениями.

Ключевые слова: обереговая лексика и фразеология, эвфемизм, вторичное наименование, родильная обрядовость.

The guard vocabulary and phraseology of maternity rite of Ukrainians are analysed in the article. Euphemistic character of guard vocabulary reveals itself by comparing of the corresponding names to that nomination that in the context of Ukrainian cultural tradition is realized as the basic, direct name of the denotatum. Appearance, features of functions, physical condition and so on, and so forth are the signs of denotata that can be used for the euphemistic nomination, in particular for the names of maternity rite. The nominations expressed by the personal and demonstrative pronouns have the most euphemistic force.

Key words: guard vocabulary and phraseology, euphemism, renomination, maternity rite.

Родильна обрядовість – складова сімейної обрядовості, що є сукупністю звичаїв та обрядових дій, спрямованих на створення сприятливого психологічного настрою для породіллі, прийому родів та уберігання жінки й немовляти від усього злого, забезпечення їм міцного здоров'я, щасливого подальшого життя. Для цього у народі використовувалися різні типи апотропеїв – дії, предмети, слова та тексти, причому вербальним оберегам надавалася чи не найбільша роль. Означена тема ще не стала предметом спеціального розгляду українських мовознавців. На сьогодні в основному є праці етнографічного та лінгвогеографічного характеру, зокрема слід назвати роботи П. Чубинського [11], А. Малинки [7], А. Онищука [8], М. Гаврилюка [3], Н. Заглади [5] та інших. Значна увага родильним оберегам відводиться в історико-етнографічних дослідженнях “Гуцульщина” [4], “Бойківщина” [2], в етнолінгвістичному словнику “Славянские древности” [9]. Мета нашої статті полягає в тому, щоб на матеріалі численних етнографічних досліджень і фольклорних матеріалів, словників різного типу виділити й описати вербальні обереги родильної обрядовості українців (апотропеїчну лексику та фразеологію, пов’язану з вагітною жінкою та немовлям).

Родильна обрядовість, зокрема назви на позначення вагітності, родів, новонародженого у народній традиції підлягали табуванню, оскільки вважалося, що і породіллі, і немовля знаходилися у порубіжному стані між “тим” і “цим” світом. Звідси поява численних оберегових номінацій, більша частина яких є евфемістичними назвами (така, вона у кут упаде, зламала ногу). Для називання, зумовленого дією табу, характерна така тенденція: чим меншою значущістю є ознака референта, тим більша ймовірність, що саме вона буде покладена в основу внутрішньої форми слова евфемістичної номінації. Прагнення мовців позначити об’єкт, не виділяючи при цьому його ані головних, ані другорядних ознак, приводить до актуалізації десемантизованих слів – вказівних, особових займенників. Згідно з цим, вважаємо, що найбільшу оберегову силу мають такі назви на позначення вагітної жінки, як: така [8, с. 140], вона [8, с. 140], ходити такою [11, с. 141] у такім ділі [2, с. 23], вона у кут упаде [4, с. 34], на таких порах бути [11, с. 140] тощо. Порівняймо з назвами інших табуованих істот в українській мові: таке, воно (на позначення дитини), такий (на позначення чорта, вовка), така, вона (на позначення хвороби). Зауважимо, що такий спосіб творення оберегових назв властивий більшості слов’янських і неслов’янських мов [9].

Непрямі назви на позначення вагітної жінки, як правило, характеризують: 1) фізичний стан породіллі, типові дії: “ізыгала” [2, с. 97], “поліжниця” [2, с. 97], “зламала ногу” [2, с. 97], “упала з печи” [2, с. 97], “чельид упала в кут” [2, с. 97]; 2) ознаку зовнішнього вигляду: “важка” [4, с. 140], “груба” [2, с. 97], “калюхата” [1, с. 215], “кілюхата” [4, с. 15], “огрідна” [4, с. 16], “огрядна” [4, с. 16], “товста” [3, с. 8], “тягітна” [4, с. 140] “тяжка” [4, с. 142], “черевата” [2, с. 97]. На нашу думку, чи не найбільша кількість евфемістичних оберегових назв на позначення вагітної утворилося на основі саме цих семантичних моделей. Як зауважують науковці, назви *груба, огрядна, черевата, важка (тяжка)*, а також назви із коренями т’яг-, т’яж-, ваг-, важ-, мотивовані зовнішнім виглядом жінки; крім того, можливо евфемізми, пов’язані зі словами *тяжко, важко* можна пояснити не тільки великим розміром і вагою вагітної жінки, а й труднощами, що стосуються процесу виношування дитини [1; 3; 8; 9; 11]. Зазначені вище назви зустрічаються практично в усіх регіонах України. До цієї групи належать й аналітичні номінації типу “ходити з животом” [10, с. 192], “носити живіт” [10, с. 8], “мати жи-

віт до носа" [10, с. 192], "живіт носа підтирає" [10, с. 192], "живіт до носа не дістане" [10, с. 192], "глобус носити" [10, с. 192] (ковтнути, проковтнути, з'їсти), "сарай з пристройкою" [10, с. 192], "дуже накачана" [10, с. 192], "вишенька пузата" [10, с. 6], "надута на життя" [10:6], "гарбуза проковтнути" (з'їсти) [10, с. 192], "шар ковтнути" [10, с. 192], "кавуна з'їсти" [10, с. 192]; 3) присутність іншого – дитини: "само-друг", "ходить самодруг" [10, с. 192], "несама", "мати за поясом" [67, с. 192], "непорожньою ходити" [10, с. 192], "понести дитину" [10, с. 192], "ходить дитиною" [10, с. 192], "ни сама с собою" [10, с. 192]; 4) Божу благодать: "Бог дав гаразд" [10, с. 95], "Марія дала", "при надії бути" [10, с. 90] тощо.

Серед аналізованих назв виділяємо кілька типів номінацій на позначення вагітної жінки залежно від людського ставлення до неї, тобто впливу суспільної думки: 1) негативне (стати вагітною поза шлюбом): "вітром підвіяло", "сквозняком продуло". Замінники цього типу вживаються з метою запобігти комунікативному конфлікту, оскільки сам факт такої вагітності викликає осуд; 2) лагідне, ніжне ставлення оточення, якщо вагітність сталася у шлюбі: "вишенька пузата".

Серед вербальних оберегів, пов'язаних із позначенням дитини виділяються як прямі номінації ("дитя", "ляля", "маля", "мале", "маленя"), так і вторинні, що в свою чергу можна поділити на дві групи. До першої групи зараховуємо назви дітей за віком: "сонечко", "пташеня", "птася", "ластівка", "квіточка", "котик", "горобчик", "ціпка". Такі назви не є апотропеїчними. До другої групи належать евфемістичні оберегові назви, що мають як яскраво виражену апотропеїчну семантику ("воно", "таке", "ненасвітня" [4, с. 206], "нове життя" [4, с. 139], "нове народження" [4, с. 139], "побачило се" [4, с. 139]), так і ті, що є стерними евфемізмами (голопуцьок). Зокрема, унікальністю вторинної номінації вирізняється лексема "голопуцьок", поширена в надбужьких говірках (варіанти: "голопуз", "голопузя", "голопузь", синоніми: "пуцьверинок", "пуцьвірінок"). Первісно "голопуцьок" – складне утворення з основ прикметника *голий* та іменника *пуцька* (чоловічий статевий орган). Найпоширеніші деривати – "голоцванок", "голопуцьок", "голоццьок". Ці назви переважно стосуються немовлят. Відомо, що вказівка на статевий орган здавна виконувала обереговий характер [9].

Надзвичайно цікавими є, на нашу думку, евфемізми на позначення процесу народження і немовляти, пов'язані з дієсловами: "знаходитися", "найшлося": "знайшлось дитя", "дитина нашлась", "знайшли в кущах" [10, с. 193], "знайшли у капусті" [10, с. 193], "знайшли в буряках" [10, с. 193], "знайшли у траві" [10, с. 193] та "послати", "дати", "скинути": "Марія дала" [10, с. 193], "бусько приніс" [10, с. 193], "Бог послав" [10, с. 193], "Бог скинув" [10, с. 193], "Бог з неба камінчика кинув" [10, с. 193], "з неба впав" [10, с. 193]. На Чернігівщині, – як зауважує С. Толстая, – існує дієслово *знайтись*, *знаходитися* в значенні "родитися, народитися" [9, с. 232]. У Словнику української мови за ред. Б. Грінченка до дієслова *знаходити* подається вислів *знайти дитину* зі значенням "народити дитину": "А її уже й не турбую, моєї бідної Катрусі, щоб уже благополучно знайшла", а для дієслова *находити*, *знаходитися* подається одне зі значень "народитися": "Хлопчик найшовся у них".

На нашу думку, аналітичні назви, що стосуються народження дитини, можна об'єднати в три основні групи, у яких типологічну роль відіграють назви: 1) флори; 2) фауни; 3) просторових (об'єктних) сфер, де "знайшли" новонародженого. Флора (дерева, кущі, городня чи польова рослинність) представлена найчисленнішими прикладами: "знайшовся у вишеньках" [10, с. 194], "знайшли у вишняках" [10, с. 194], "знайшли в гарбузах" [10, с. 194], "знайшли у картоплі" [10, с. 194], "знайшли у кукурудзі" [10, с. 194], "знайшли у моркві" [10, с. 194]. Це пов'язано з тим, що поява дітей на світ часто збігалася "з моментом весняно-літнього пробудження природи" [10, с. 194].

Менш уживаними є маркери фауни (птахи і тварини). Так, формула "дітей приносить лелека" вважається однією з найуживаніших. Відомо, що лелека в народній традиції є святим птахом, а уявлення про його зв'язок з народженням дітей поширене, зокрема, в Україні, Росії, Білорусі, Польщі, Чехії та інших країнах [див.: 9, с. 96-100]. Лелека витягає немовлят із болота, з моря, приносить у корзині, кидає в дім через димохід. Дитину слід чекати там, де кружляє лелека. З інших пернатих у подібних сполуках згадуються журавель, гуси, пташка. Дуже часто вживається в народі й русифікована назва *аїст*: "аїст приніс" [10, с. 194], "аїст упустив" [10, с. 194], часом з народженням – "аїст приніс на крилах" [10, с. 194], "аїст приніс з теплих країв" [10, с. 194]. Менше аналітичних одиниць з назвами тварин: "зайчик у капусті знайшов" [10, с. 194], "дітей знаходять у капусті, а в капусту їх приносить зайчик" [10, с. 194]. На нашу думку, це пов'язано з ідеєю плодючості.

Просторові та об'єктні сфери, де знайшли новонародженого, де він перебував, хто його знайшов – магазин, поле, колодязь; цигани, дядько тощо). В аналітичних оберегових номінаціях іменні компоненти-локуси найчастіше пов'язуються з дієсловами *купити* ("купили в іграшковому магазині" [10, с. 194], "купили на базарі" [10, с. 194]); *знайти* ("на дорозі знайшли" [10, с. 194], "в аптеці знайшли" [10, с. 194]); *сидіти* ("у гнізді сидів" [10, с. 194]); *витягти* ("витягли з колодязя" [10, с. 194]); *виловити* ("у Донці виловили" [10, с. 194]). До цього слід додати, що практично всі предмети-об'єкти в народній традиції наділялися магичними властивостями, які метонімічно переносилися на дотичні об'єкти. Наприклад, локус *гніздо* ("у гнізді сидів") здавна виконував функцію оберега, а отже, під його захистом перебувала й дитина.

На нашу думку, серед наведених вище аналітичних лексем уживаються як назви, що мають виразно обереговий характер ("воно", "таке", "ненасвітня", "Марія дала", "Бог послав"), так і номінації пізнішого походження, трансформовані, утворені за моделлю давніх магичних евфемізмів ("в аптеці знайшли", "купили в іграшковому магазині", "купили на базарі").

Отже, вербальні обереги родильної обрядовості представлені окремими лексемами, стійкими словосполученнями, в основі яких лежать константні для української міфології та християнства апотропеїчні образи та уявлення.

Література:

1. Богдан С. Назви дітей у західнополіських говірках / С. Богдан // Полісся: мова, культура, історія. – К., 1996. – С. 134-139.
2. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 238-241.
3. Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н. Гаврилюк. – К. : Наук. думка, 1981. – 279 с.
4. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наук. думка, 1987. – 472 с.
5. Заглада Н. Побут селянської дитини / Н. Заглада // Матеріали до етнології. – К. : ВУАН, 1929. – Т. 1. – 180 с.
6. Кузеля З. Матеріали українсько-руської етнології. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / Зенон Кузеля. – Львів, 1907. – 144 с.
7. Малинка А. Родины и крестины / А. Малинка // Киевская старина, 1898. – № 5.
8. Онищук А. З народного життя гуцулів. Родина і хрестини та дитина до шостого року життя / А. Онищук // МУЕ. – Львів. – Т. 15, 1912.
9. Славянские древности: этнолингв. слов. : В 5-ти томах / [ред. Н. И. Толстой]. – М. : Международные отношения, 2004. – Т. 1-3.
10. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: Монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
11. Чубинський П. Мудрість віків: укр. народознав. у творч. спадщині П. Чубинського / П. Чубинський. – К. : Мистецтво, 1995. – 222 с.

Худолій А. О., Нікітюк Л. М.,
Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті аналізуються структурно-семантичні особливості фразеологізмів. Увагу зосереджено на топонімічному компоненті у їхньому складі. Розглянуто особливості та способи перекладу фразеологічних одиниць, визначено мовний та культурологічний аспекти перекладу.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, лінгвокультурологічний аспект, топонімічний компонент, еквівалентний переклад, безеквівалентний переклад.

В статье анализируются структурно-семантические особенности фразеологизмов с принятием во внимание топонимического компонента в их составе, рассматриваются особенности и способы перевода фразеологических единиц и определяется языковой и культурологический аспекты перевода ФЕ с топонимическим компонентом.

Ключевые слова: фразеологические единицы, лингвокультурологический аспект, топонимический компонент, перевод эквивалентом, безэквивалентный перевод.

This article analyses structural and semantic peculiarities of phraseological units, paying attention to the toponimic component in their structure, deals with the peculiarities and ways of translation of phraseological units and defines linguistic and cultural aspects of translation of PhU with the toponimic component.

Keywords: phraseological units, linguo-cultural aspect, toponimic component, equivalent translation, nonequivalent translation.

Вивчення лінгвокультурологічного аспекту фразеології пов'язане з загальною проблемою взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємодії мови і культури. Філософські аспекти цієї проблеми, закладені В. фон Гумбольдтом, О.О.Потебнею, Е.Сепіром, підготували ґрунт для появи лінгвокраїнознавчої теорії слова і низки досліджень культурного компонента значення слова. Лінгвокраїнознавча орієнтація у фразеології зумовила підвищений інтерес дослідників до вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів, зокрема до виділення національно-культурного, або культурологічного компонента як складової частини значення мовних одиниць взагалі та фразеологічних одиниць зокрема. Такі дослідження сприяли формуванню наприкінці ХХ століття самостійного напрямку в лінгвістиці – лінгвокультурології, предметом якої є безеквівалентна лексика і фразеологічний фонд мови [4, с. 97].

Метою статті є визначення шляхів перекладу фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом, враховуючи лінгвокультурологічні аспекти.

Ономастична фразеологія становить саме той пласт мовних одиниць, які через "колеритні імена" інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. Попри значну кількість робіт з ономастичної фразеології, вивчення фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом, а особливо їх лінгвокультурологічного аспекту та перекладу, залишається поза увагою дослідників. Визначається, що топоніми у складі фразеологічних одиниць є носіями національно-культурної семантики, що також значно ускладнює їх переклад. Проте фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у англійській мові до цього часу не були об'єктом спеціального дослідження. Не вивчалась достатньою мірою специфіка впливу топонімічного компонента, асоціативних явищ і пов'язаних з ним певних суспільно-історичних і культурних чинників на формування фразеологічного значення. Тому переклад таких одиниць є досить складним завданням, потребує історичних та культурних знань багатьох країн та їх народів та часто залежить від контексту.

Обов'язковою передумовою компетентності перекладача є його введення в обидві культури; він має прагнути до подвійної культурної приналежності. Спочатку перекладач наближується до тексту оригіналу, розуміє та обробляє його, щоб потім його наблизити до групи реципієнтів мовою перекладу. Тому до мовної компетенції перекладача належать не тільки знання мов, а і знання культури відповідних мовних просторів.

Маркерами культури є ідіоми та метафори, які не можуть бути перекладені чи замінені на основі лінгвістичних елементів чи схожого образу, які містяться у вислові, а мають розумітися відповідно до функції певної ідіоми. Вислів оригіналу замінюється перекладачем фразою на мові перекладу, яка в цільовій культурі виконує таку ж функцію.

Культурні відмінності та спільні риси не мають бути ні переоцінені, ні недооцінені, пізнати їх, правильно з ними повестись і, нарешті, опанувати відмінність – це випробування, яке знову і знову проходить перекладач у процесі своєї діяльності.

Для того, щоб було зрозуміліше якими способами потрібно перекладати ФО з топонімічним компонентом, розглянемо способи передачі іншомовних географічних назв, як таких. Оскільки топоніми відносяться до власних назв, то доречно розглянути власне їх класифікацію.

Після вивчення різних підходів до способів передачі власних назв

С. Влахова та С. Флорина, В.С. Виноградова, І.В. Корунця та інших було виокремлено такі способи передачі власних назв на українську мову: транслітерація, транскрибування, пояснення, описовий переклад, калькування [36, с. 399].

Проаналізувавши способи перекладу фразеологічних одиниць та топонімів, ми склали наступну схему:

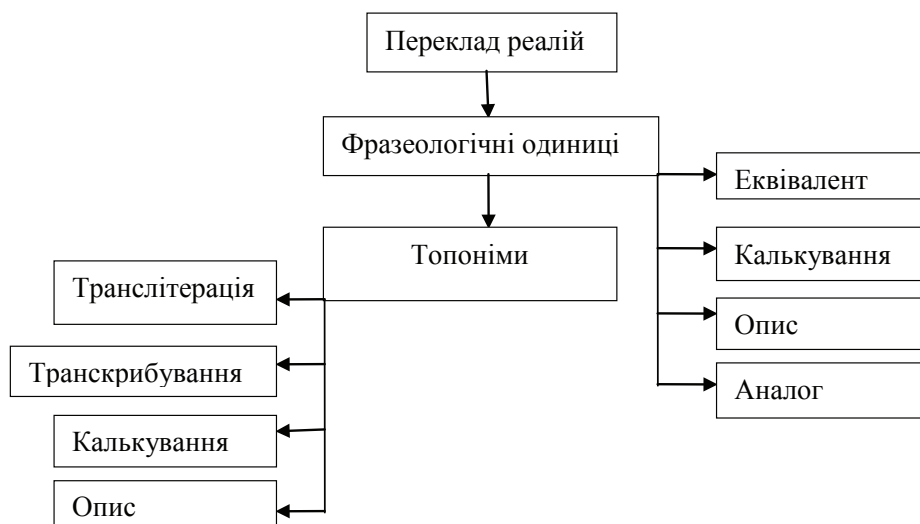

Схема 1

Отже, виходячи з поданої схеми, видно, що способи перекладу як самих фразеологічних одиниць, так і топонімів дещо збігаються. Також потрібно звернути увагу на те, що топонім виступає лише компонентом фразеологічної одиниці, тому фразеологічна одиниця має важливіше значення при перекладі.

Важливим нюансом при передачі ФО з ТК є теорія, що власні назви як компоненти фразеологічних одиниць, функціонуючи в мовленні, вичерпують свої ономастичні функції та перетворюються в загальні назви, що свідчить про безперервну динаміку, властиву всім мовним одиницям, як і самій мовній системі в цілому. Десемантизуючись, оніми втрачають функції індивідуалізації та ідентифікації і набувають узагальнюючого значення [4, с. 398].

Переклад ФО з топонімічним компонентом передбачає, що реципієнт повинен не лише розуміти, яким чином знання мовця, його бачення ситуації впливає на виконання ФО з топонімічним компонентом їх знакової функції, але й відтворити мовою перекладу, яке саме знання про світ входить до семантичного простору ФО.

Основні проблеми, що виникають в процесі передачі змісту ФО з топонімічним компонентом на українську мову, пов'язані з певними відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу, зокрема, різна диференціація значень слів; відсутність інформації про певні події в мові оригіналу; різні соціальні та політичні реалії; культурні особливості; особливості навколишнього середовища тощо [3, с. 72].

Проаналізувавши усі аспекти перекладу як фразеологічних одиниць та топонімів окремо, так і ФО, які включають топонімічні компоненти, можна сказати, що переклад таких одиниць має подвійну складність, адже фразеологічні одиниці самі по собі уже потребують відповідних додаткових знань як мови, так і культури та історії мови оригіналу та мови перекладу. Коли ж ми отримуємо фразеологічну одиницю, яка містить у собі реалію, то це потребує глибших лінгвокультурологічних знань та ретельності вивчення як контексту, так і стилю тексту.

Враховуючи усі складності та особливості ФО з топонімічним компонентом та виходячи з проаналізованих способів перекладу фразеологічних одиниць та топонімів, ми зупинилися на наступних способах їх перекладу, для того щоб визначити точність перекладу ФО з топонімічним компонентом, зберігаючи його зміст:

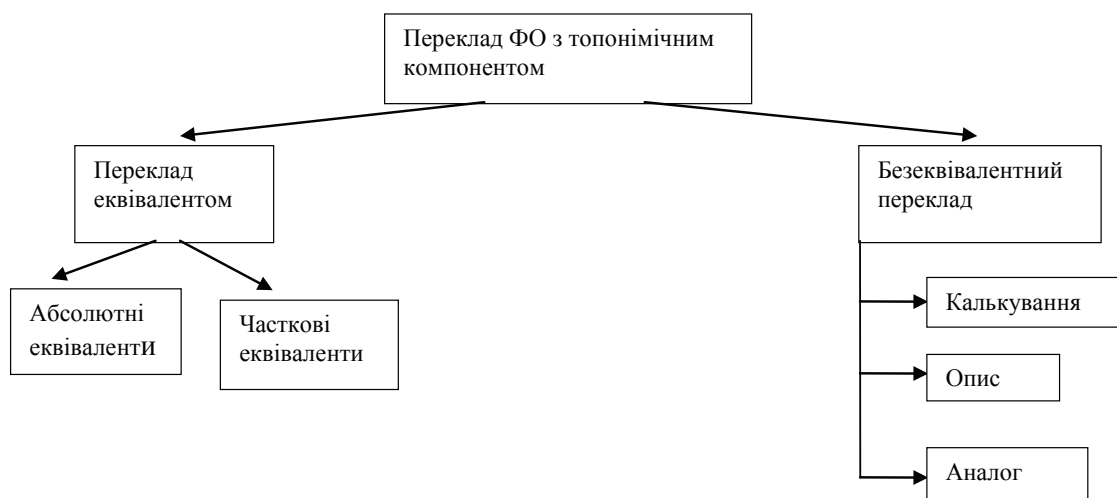

Схема 2

Переклад еквівалентом ФО з топонімічним компонентом. Враховуючи той факт, що при перекладі ФО з ТК важливе значення відіграє культурний аспект, тобто розбіжності культурних особливостей мов оригіналу та перекладу, відсоток співпадіння фразеологічних одиниць в обох мовах достатньо низький. Сюди відносяться ФО із спільним походженням в обох мовах, біблійні та міфологічні назви та ФО з назвами міжнародного поширення. Прикладами згаданих одиниць можуть бути такі:

All roads lead to Rome – всі дороги ведуть в Рим [1, с. 79]. У цьому виразі топонім *Rome* відіграє ключову роль, адже він є загальновідомим та має історичне значення для багатьох народів.

On both sides of the Atlantic – по обидва боки Атлантичного океану (тобто в Європі і в Америці) [1:378]. Атлантичний океан вважається загальноприйнятою географічною назвою, тому звучить майже однаково в усіх мовах та має одне єдине значення.

Безеквівалентний переклад ФО з топонімічним компонентом.

Оскільки ФО з ТК досить складне явище у мові, а його переклад повинен відображати не тільки визначальні характеристики передачі змісту, але й лінгвістичні властивості, то його переклад залежить від багатьох обставин, головним чином контексту, цільової аудиторії та стилю тексту. А тому одна фразеологічна одиниця з топонімічним компонентом може бути перекладена кількома способами залежно від обставин. Наприклад така одиниця як *East or West, home's the best* (прик.) може бути перекладена як аналогом, так і описом: *в гостях добре, а дома краще; дім людини (її будинок, рідне місто, батьківщина) є для неї місцем, де вона почувається найщасливішою, особливо у порівнянні з іншими місцями, де ця людина може знаходитись* [7, с. 186].

Переклад за аналогією. Переклад за аналогією використовується для кращого звучання певних текстів, а також для того, щоб якнайповніше відобразити семантичне значення ФО з ТК, а також зберегти колоритність вираження автора у тексті.

Найвірогідніше можуть бути передані аналогом такі фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом:

Jeddard (Jedwood) justice – суд після розправи (в шотландському місті Jedburgh вершили швидкий суд над бандитами і крадіями) [1, с. 231].

Враховуючи те, що фразеологізм пов'язаний з історичними подіями географічної назви, яка є його компонентом і те, що ця назва не має широкого розповсюдження серед мов та народів, найдоцільніше перекладати цю одиницю, знайшовши відповідний аналог у мові перекладу. За допомогою такого способу ми не тільки передаємо значення, а й зберігаємо структуру та цілісність тексту: *From China to Peru* – через усі частини світу [1, с. 215].

Хоча топонімічні компоненти у цьому фразеологізмі досить відомі, та їхнє значення не кожен зможе розтлумачити, оскільки вони вжиті у фразеологічному звороті. Більш доступнішим та зрозумілішим буде переклад аналогом.

Dutch have captured Holand (тж. *barbe knows that* – відкрив Америку [1, с. 156]. Оскільки цей вираз має свою історичну цінність та відображає певні особливості відповідної місцевості, він не розкриє свого повного значення для всієї цільової аудиторії, якщо його перекласти калькою. Аналог у даному випадку відображає не лише значення фразеологізму, але його іронічний сенс.

Переклад калькуванням. Дослівний переклад використовується для відображення найповнішої передачі образності та максимального наближення до оригіналу. При використанні цього способу потрібно бути досить обережним, адже фразеологічні одиниці, які мають у своєму складі топонімічні компоненти є специфічними, і їх переклад повинен бути зрозумілим та вмотивованим. Наприклад:

Go to Canossa – піти в Каноссу [1, с. 259]. Спосіб калькування у цьому випадку є досить вмотивованим, тому що цей фразеологізм має історичну цінність і якщо його перекласти іншим способом він втратить своє метафоричне значення.

Наступні фразеологічні одиниці відображають природні особливості відповідних місцевостей, а тому переклад іншим способом, відмінним від калькування, неможливий. Під цими фразеологічними одиницями приховані назви штатів Арканзас та Небраска відповідно. Використавши при перекладі просто їхні назви призведе до втрати образності та колоритності висловів. Порівняймо: *Bear State* (америк.) – "ведмежий штат"; *Blackwater State* – "штат чорної води" [6, с. 148]. *Borstal system* (анг.) – борстальська система [6, с.159].

За допомогою такого перекладу ми зберігаємо метафоричність передачі вислову та специфічність значення його змісту.

California blankets (амер.сл.) – "каліфорнійські ковдри" [6, с. 172]. Ця фразеологічна одиниця вирізняється тим, що перекласти її іншим способом неможливо, оскільки те значення, яке вона несе у собі притаманне тільки відповідній місцевості. Отже, у цьому випадку переклад калькуванням найповніше відображає зміст та значення виразу.

Описовий переклад. Найбільш частотним методом передачі ФО є описовий переклад, при якому одиниці фразеологізмів зводяться до перекладу не самої фразеологічної одиниці, а лише її тлумачення, як у випадку з одиницями, що не мають еквівалентів. Коли ми використовуємо описовий переклад, то втрачається метафоричне значення фразеологічної одиниці і передається лише її зміст.

Наведемо декілька прикладів перекладу таким способом та проаналізуємо їх:

He's so dumb you can sell him the Brooklyn Bridge (амер. розм.) – великий дурень, він дурний аж світитися [1, с. 248]. Ця фразеологічна одиниця перекладена описовим способом, щоб донести найважливішу причину її вживання – значення. Отже, головним у цьому фразеологізмі є значення, а не структура.

London season – час найбільшого пожвавлення розваг лондонської знаті [1, с. 296].

Darkest Africa – найвіддаленіша, недоступна частина Африки [8, с. 326].

У вищезазначених фразеологічних одиницях з топонімічними компонентами описовий переклад, який виражений у пояснювальній формі, забезпечує доступність та зрозумілість значення виразів.

Brummagem button – фальшива монета [1:167]. У даному випадку переклад відображається у лаконічній та доступній формі. Хоча за цим фразеологізмом приховане історичне ціннісне значення, переклад відображає лише його пряме значення.

Таблиця №1

№п/п	Переклад ФО з топонімічним компонентом	Кількість	Відсотки
1	Еквівалент	8	5
2	Калькування	28	19
3	Опис	93	62
4	Аналог	21	14
Всього		150	100

Отже, дослідивши та проаналізувавши способи передачі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом, загалом було проаналізовано близько 150-ти одиниць, ми дійшли висновків, що найбільш частотним способом передачі ФО є описовий переклад – 62% переклад за допомогою аналогів становить 14%, переклад шляхом калькування – 19 %, та на основі повних еквівалентів – 5%.

З усього вищезгаданого можна зробити висновок, що при перекладі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом перекладач повинен ретельно проаналізувати та ознайомитися із фразеологізмом і його компонентним складом, а також врахувати як лінгвістичні, так і культурологічні аспекти при перекладі. Перекладач повинен знати добре не тільки мови оригіналу та перекладу, а й бути обізнаним у культурному та історичному житті обох націй.

Література:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Баранцев К.Т. – К. : Знання, 2005. – 548 с.
2. Когнітивний підхід до вивчення фразеологізмів з топонімічним компонентом / Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів : Літопис. – 1999. – 387 с.
3. Кунин А. В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре / Кунин А.В. // Тетради переводчика. – М. : Высш. Школа, 1964. – 127 с.
4. Паламарчук О. Л. Вопросы перевода ономастической лексики в славянских языках / Паламарчук О. Л. // Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст. – К. : Наук. Думка. – 1982. – С. 398-401.
5. Якимчук А. П. Лінгвокультурна комунікація як випробування для перекладача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2023/1/17.pdf>.
6. Longman. Dictionary of English Idioms./ed. by London : Harlow, 1996. – 389 p.
7. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/phraseological>
8. Wilkinson P. R. A Thesaurus of English Metaphor./Wilkinson P. R.// London and New York, 1992. – 777 p.

Цьмух О. П.,

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут імені Тараса Шевченка, м. Кременець

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТА ДИСКУРСИВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ENVIRONMENT

У статті розглянуто вербальне втілення лексеми *environment* в лексикографії та дискурсі; проаналізовано дистрибутивне оточення лексеми *environment* на матеріалі лексикографічних джерел.

Ключові слова: екодискурс, навколишнє середовище, концепт, дистрибуція.

В статье рассматривается вербальное воплощение лексемы *environment* в лексикографии и в дискурсе; анализируются дистрибутивные связи лексемы *environment* на материале лексикографических источников.

Ключевые слова: экодискурс, окружающая среда, концепт, дистрибуция.

The article reveals the verbal embodiment of the lexeme *environment* in lexicography and discourse, and also analyzes the distributive relations of the lexeme *environment*.

Key words: ecodiscourse, environment, concept, distribution.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. В часи глобалізації все більшого значення набувають дослідження у сфері навколишнього середовища, факторів впливу на нього і способів його захисту та збереження для майбутніх поколінь. Проблема охорони навколишнього середовища належить до найгостріших питань ХХІ століття. Сьогодні ця проблематика стала міждисциплінарною, викликаючи резонанс у різних сферах знання: у біології, політиці, психології та ін. Відповідно, така посилена увага до цього феномену знаходить своє відображення й у лінгвістичних студіях. Зокрема, при типологізації дискурсів виокремлюється такий різновид дискурсу як екологічний, що визначається як "сукупність вербальних та невербальних актів, що використовуються для вербалізації знань про довкілля з метою впливу на суспільну свідомість" [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У лінгвістичних дослідженнях екологічна лексика розглядається як об'єкт перекладу [5], досліджуються стилістичні засоби як аргументативні прийоми в англомовному екодискурсі [1], виокремлюються комунікативні стратегії і тактики екодискурсу [3], а також аналізуються неологічні процеси у сфері екології [2].

Завдання статті: 1) розглянути синонімічну активність лексеми *environment* та її словотвірний потенціал; 2) дослідити вербальне втілення лексеми *environment* в дискурсі; 3) проаналізувати дистрибутивні відношення лексеми *environment* на матеріалі лексикографічних джерел.

Наукові результати. Одним із ключових концептів екодискурсу є концепт ENVIRONMENT, що відображає закріплені в мовній свідомості уявлення про навколишнє середовище людини.

Аналіз лексикографічних джерел [8-14] демонструє, що на лексико-семантичному рівні вербалізація цього концепту здійснюється за допомогою слова-імені концепту (*environment*), похідних лексем (*environmental*, *environs*, *environmentally*, *to environ*), а також синонімічних засобів (*milieu*, *setting*, *ambience*), що доповнюють та уточнюють семантичний зміст концепту додатковими ознаками.

У словнику П. Роже [14] зареєстровано такі синоніми до лексеми *environment*: *medium* (речовина або матеріал, в якому речі ростуть або існують [12, с. 1089]), *habitat* (природне середовище рослини чи тварини [12, с. 784]), *element* (одна з чотирьох стихій (земля, повітря, вогонь, вода), з яких, за давніми віруваннями, все виникло [12, с. 548]); *surroundings* (предмети, будівлі, природні речі, що знаходяться навколо людини або речі в певний час [12, с. 1778]), *setting* (місце, де щось знаходиться або відбувається, і загальне середовище [12, с. 1595]), *locale* (місце, де щось відбувається або де відбуваються події фільму або книги [12, с. 1027]), *scene* (те, що відбувається в певному місці [12, с. 1556]), *milieu* (речі і люди, які оточують когось і впливають на те, як він діє і думає [12, с. 1106]), *atmosphere* (відчуття, яке дає подія чи місце, де людина знаходиться [12, с. 91]), *ambience* (якості і ознаки певного місця і те, які відчуття вони викликають [12, с. 49]), *situation* (поєднання усіх подій і умов, які існують в певний час в певному місці [12, с. 1641]), *background* (чиясь сім'я, освіта, попередня робота і т. д. [12, с. 106]); *circumstances* (умови, що впливають на ситуацію, подію і т. д. [12, с. 288]), *living conditions* (ситуація, в якій люди живуть, особливо фізичні речі, які впливають на якість життя [12, с. 348]), *climate* (загальне відчуття або ситуація в місці в певний час [12, с. 300]).

Environment, *milieu*, *setting*, *ambience* стосуються об'єктів, умов, чи обставин, які впливають на життя індивіда чи співтовариства: *environment* може стосуватися фізичного або соціального й культурного оточення; *milieu*, яке зустрічається найчастіше у літературних творах, позначає нематеріальне середовище; *setting* має на меті висунути на перший план людину або річ, що знаходиться в оточенні або на фоні чогось; *ambience* застосовується до настрою чи тону середовища.

Таким чином, аналіз синонімічних засобів вербалізації концепту ENVIRONMENT дозволив виокремити наступні сутнісні семантичні ознаки даного концепту: оточення, місце, стихія, ситуація, умови, події.

Характерно, що на сучасному етапі [6, с. 458] лексема *environment* функціонує не лише у загальноживаному значенні для позначення 1) навколишнього середовища та довкілля, але також у вузькотермінологічному: у 2) геології із значенням "фація" (шар осадової гірської породи, що має однаковий склад, фізико-хімічні властивості та однакову викопну фауну і флору [7, с. 1530]) та в 3) економіці для позначення кон'юнктури (сукупність ознак, які характеризують стан товарного господарства [7, с. 571]).

В процесі виникнення термінологічного значення відбувається збереження первісної ознаки лексеми *environment* – “умови, в яких людина або річ живе”.

Діахронічний аналіз слова-імені концепту *environment* встановив, що дана лексема утворилась від *environ* “оточувати” + *-ment* “стан оточення” приблизно у 1600 році зі значенням “природа, умови, в яких людина або річ живе” [8]. У словнику Е. Кляйна [11] виникнення цієї лексеми пов’язується з іменем Томаса Карлайла (1795-1881), шотландського письменника та історика, який вжив слово *environment*, щоб передати значення німецької лексеми *Umgebung*, що означає ‘оточення’.

У сучасних словниках зареєстровано такі визначення лексеми *environment*: оточення будь-якого організму, включаючи фізичний світ та інші організми [10]; люди і предмети, що знаходяться навколо людини у її житті, наприклад, будівлі, які вона бачить, люди, з якими вона живе чи працює, і загальна ситуація, в якій вона знаходиться; природні ознаки місця, наприклад, його погода, тип землі, рослини, які там ростуть [12]; місце, де люди живуть і працюють, включаючи всі фізичні умови, що впливають на них; умови та впливи, за яких люди займаються певною діяльністю [13].

Таким чином, первісна ознака номінації лексеми *environment* (“природа, умови, в яких людина або річ живе”) зберігається на сучасному етапі, однак піддається деталізації та розширенню семантичного об’єму.

Крім того, лексикографія виокремлює значення лексеми *environment* з означенням артиклем, де артикль виконує функцію конкретизації: *the environment* – будь-що ззовні організму, в чому організм живе [10]; повітря, вода і ґрунт на Землі, які підпадають під вплив людської діяльності [12]; природний світ, включаючи землю, воду, повітря, тварин і рослини, особливо як такі, що на них впливає людська діяльність [13].

Про важливість концепту *ENVIRONMENT* свідчить велика кількість частиномовних реалізацій слова-імені концепту. Найчастіше в лексикографічних джерелах зустрічаються наступні лексеми:

1) прикметник *environmental* – такий, що стосується навколишнього середовища [10]; такий, що стосується або впливає на повітря, землю або воду на Землі; такий, що стосується людей і речей навколо людини у її житті, наприклад, будівлі, які вона використовує, люди, з якими вона живе або працює, і загальна ситуація, у якій вона знаходиться [12]; такий, що стосується природного світу і вплив, який на нього має людська діяльність; такий, що має на меті допомогти або захистити довкілля [13]: **AB6 1242** *Even before the upheavals in Europe they were warning against attempts to subtract environmental aid from development aid;*

2) іменник *environmentalism* – турбота про захист довкілля [10]: **B04 340** *Now, like environmentalism, the animal protection movement appears to be split between pragmatic and idealistic factions;*

3) іменник *environmentalist* – той, хто турбується про захист навколишнього середовища [12, 10]; той, хто хоче захистити навколишнє середовище [13]: **HH3 14620** *Environmentalist Darryl D'Monte is calling for big technology to be supplemented by smaller schemes;*

4) іменник *environmental footprint* – шкідливий вплив людської діяльності на навколишнє середовище [12]: *Reducing your environmental footprint doesn't have to be difficult* [15];

5) прикметник *environmentally friendly* (*environment-friendly*) – нешкідливий для довкілля [12]; створений не для шкоди для навколишнього середовища [13]; спрямований на те, щоб мінімізувати шкоду довкіллю, наприклад, застосовуючи інгредієнти, що розкладаються [10]: **ALV 52** *Schemes include using environmentally friendly products, reducing paper consumption ...;*

6) іменник *environs* – територія, що оточує місце [12, 13]: **CDE 1023** *There was no question of her being able to haunt the environs of Mayfield Cottage, as it was down a dead end lane three miles from the nearest village;*

7) іменник *environmentally sensitive area* – місцевість, де природному середовищу легко може завдатись шкода [13]; сільська місцевість, що визнається такою, що потребує особливого захисту від сучасної фермерської діяльності [10]: **AHX 1326** *The extension would provide workings for a further 25 years in the heart of an environmentally sensitive area.*

На сучасному етапі лексема *environment* часто слугує основою для виникнення неологізмів, де зберігає свою основну семантичну ознаку ‘навколишнє середовище’. У словнику неологізмів англійської мови за редакцією Ю. А. Зацного [2] фіксуються такі неологізми з лексемою *environment*: *enviocrime*, *environomics*, *environmentalistic*.

Так, наприклад, лексема *enviocrime* (*environment* + *crime*), утворена способом основоскладання, позначає види діяльності людини, вкрай небезпечні для довкілля.

Лексема *environomics* (*environment* + *economics*), також утворена способом основоскладання, використовується для номінації: 1) природної сировини чи готового продукту з неї, які безпосередньо пов’язані з фінансово-економічною ситуацією в країні; 2) співвідношення загального запасу природних ресурсів країни з обсягом їх раціонального використання.

Неологізм *environmentalistic*, утворений афіксальним способом, володіє негативною аксіологічною конотацією та позначає того, що вдає з себе прибічника і учасника руху за захист довкілля.

На рівні дискурсу лексема *environment* активно функціонує у складі назв **організацій та форумів** (*Environment Agency*, *environmentalist group*, *environmentalist lobby*, *Environmental Protection Agency*, *Environment Council*, *Department of Sustainability and Environment*), **професій** (*Environmental Health Officer*), **актів та документів** (*Environment Act*, *environmental impact statement*, *environmental policy*, *Environmental Protection Act 1990*, *Environmental Impact Assessment Directive*, *Environmental Liability Directive*), що підтверджує актуальність даної лексеми для екодискурсу.

Лексикографічні джерела фіксують наступну **дистрибуцію** лексеми *environment*: з прикметниками: *competitive*, *controlled*, *external*, *global*, *hostile*, *marine*, *natural*, *physical*, *rural*, *safe*, *stable*, *urban*, *working*; з дієсловами: *affect*, *clean up*, *conserve*, *damage*, *destroy*, *harm*, *pollute*, *preserve*, *protect*; у таких фразях: *be good/bad*

for the environment; be harmful to the environment; protection of the environment; conservation of the environment; damage/harm to the environment; the destruction of the environment; pollution of the environment; the effect/impact on the environment.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Висока синонімічна активність лексеми *environment* та її багатий словотвірний потенціал ілюструє актуальність однойменного концепту в екологічному дискурсі. Лексема *environment* не тільки позначає навколишнє середовище, а й вживається у складі назв на позначення організацій, професій, документів та актів. Як показав аналіз, у дискурсі лексема *environment* набуває як позитивної (*environmentally friendly (environment-friendly), environmentalism*), так і негативної (*environmentalistic, envirocrime, environmental footprint*) конотації. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у аналізі інших концептів екодискурсу на вербальному та невербальному рівнях.

Література:

1. Бабире О. В. Стилiстичнi засоби як аргументативнi прийоми в англomовному екологiчному дискурсi (на матерiалi документальних фiльмiв) / О. В. Бабире // Лiнгвiстика ХХІ столiття: новi дослідження i перспективи. – Київ, 2011. – С. 51-56.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття : англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Коротич К. В. Комунікативні стратегії і тактики екологічного дискурсу / К. В. Коротич // Philologica. – 2010. – № 100 : Ucrainica IV : Soucasna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury : sbornik vedeckych clanku z mezinarodni konference V. Olomoucke symposium ukrajinstu stredni a vychodni Evropy (Olomouc 26.–28. srpna 2010). – С. 60-63.
4. Розмаріца І. О. Лiнгвокогнiтивнi особливостi комунікацiї у сфері екологiї (на матерiалi сучасної англійської мови) [Текст] : Автореф. дис... канд. фiлол. наук : 10.02.04 / Розмаріца Ірина Олександрівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
5. Руденко Н. С. Екологiчна лексика як об'єкт перекладу : теоретичний та методологiчний аспекти / Н.С.Руденко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛНУ, 2011. – Вип. №16 (227), Ч.I. – С. 56-60.

Лексикографічні джерела:

6. Англо-український словник / [уклад. Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 1700 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпін'я : "Перун", 2004. – 1440 с.
8. Online Etymology Dictionary. – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : <http://etymonline.com/>
9. British National Corpus (BNC). – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
10. Collin P. H. Dictionary of Environment and Ecology / Peter Collin. – London : Bloomsbury Publishing, 2004. – 228 p.
11. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language : in 2 v. / Ernest Klein. – Amsterdam–London–New York : Elsevier, 1966 – 1967. – V. 1. – 1966. – 853 p; V. 2. – 1967. – 855–1776 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English / [editorial director Michael Mayor]. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2009. – 2081 p.
13. Macmillan English Dictionary / [managing director Michael Mayor]. – Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1692 p.
14. Roget's Desk Thesaurus / [editor Joyce O'Conner]. – New York : Random House, 1995. – 612 p.
15. [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : http://www.ehow.com/how_2044084_reduce-environmental-footprint.htmlxzz2JZnEM4ME

Чепурна З. В., Лисенко Г. Л.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", м. Київ

КРИЛАТІ СЛОВА ЯК ОСОБЛИВИЙ РОЗРЯД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті досліджуються крилаті вирази як особливий розряд фразеологізмів в заголовках до публіцистичних текстів та пропонуються деякі способи перекладу.

Ключові слова: крилаті слова, крилаті вирази, кліше, модифікації, субституція, експансія, редукція, актуалізація.

В статье рассматриваются крылатые выражения как особый разряд фразеологизмов в заглавиях к публицистическим текстам и предлагаются некоторые способы их перевода.

Ключевые слова: крылатые слова, крылатые выражения, клише, модификации, субституция, экспансия, редукция, актуализация.

In the article phrasal verbs like a special rank of phraseological units in the titles to journalistic texts are researched and also some kind of their translation are proposed.

Key words: winged words, popular expression, cliché, modification, substitution, expansion, reduction, actualization.

Актуальність статті зумовлена потребою дослідити особливості функціонування крилатих виразів (КВ) в публіцистичних текстах, а також визначити способи перекладу крилатих слів і їх модифікацій у заголовках до публіцистичних текстів.

Мета статті полягає у розкритті комплексного та різноаспектного характеру КС у заголовках до німецьких видань, аналізі їх структури та способів відтворення їх українською мовою.

Більшість вчених включають крилаті слова, а саме крилаті вирази, в розряд фразеологізмів.

Так, Пономарів О.Д. відносить крилаті вирази до фразеологічних висловів, тобто до стійких зворотів мови, "які семантично не діляться і складаються зі слів із вільним значенням, але які в процесі мовлення відтворюються як сталі мовні одиниці" [СУЛМ 2001, 80].

"До фразеологізмів за ознакою відтворюваності у мовленні та усталеності компонентів складу можна віднести і прислів'я, приказки та крилаті слова і вирази" [СУЛМ 2001, 139].

С.І. Ожегов розрізняє сталі словесні сполучення, які належать до фразеології у вузькому і широкому сенсі. Крилаті слова він відносить до фразеології в широкому сенсі (разом з прислів'ями, приказками, індивідуальними особливостями вживання словосполучень і фразо утворення у творчості окремих письменників) [Ожегов 1974, 192].

А.А. Реформатський розрізняє ідіоматику та фразеологію і крилаті слова він вважає об'єктом розгляду першої [Реформатський 1960, 95].

Широке розуміння фразеології представлено і в працях інших філологів. Вони, наприклад, стверджують, що до фразеологічних засобів мови належать не лише ідіоми, але і приказки, прислів'я, афоризми письменників, крилаті рядки віршів, сталі формули і звороти науково-термінологічного характеру, деякі канцелярські штампи і т. д.

Шварцкопф Б.С. вважає, що на сьогодні у фразеології співіснують принаймні 6 класів фразеологізмів: ідіоми, фразеологічні сполучення, паремії (прислів'я і приказки), мовні штампи, кліше, крилаті вирази [Шварцкопф 1996, 58-59].

Можна вважати крилаті слова фразеологізмами із своїм оформленням. Виключення складають лише імена історичних осіб, які стали загальними (*Крез, Меценат*), а також імена міфологічних і літературних персонажів (*Аполлон, Обломов*). Будучи однослівними одиницями, вони не можуть вважатися фразеологізмами, бо є генетично словосполученнями.

В.С. Виноградов виділяє три типи фразеологізмів: лексичні, предикативні та компаративні. Виходячи з їх характеристики та прикладів фразеологізмів, наведених автором, можна зробити висновок, що крилаті вирази можна віднести як до лексичних (*ахіллесова п'ята, яблуко розбрату*), так і до предикативних фразеологізмів (*Мислю, отже існую Декарта; Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти* Сократа) [Виноградов 2001, 162].

Інтеграція крилатих слів у фразеологію спричинила розшарування колись єдиного масиву мовних фактів шляхом виділення пласта сталих словосполучень і речень, які мають літературно-історичне джерело, в окрему **категорію крилатих** виразів або розчинення їх у відповідності з вибраною концепцією і з урахуванням семантики кожного окремого звороту серед різних типів фразеологізмів: більшість було віднесено до фразеологічних виразів (пушкінське *Любви все возрасты покорны*, лєнінське *всерьез и надовго*) інші відійшли до фразеологічних зрощень і єдностей (міфологічне *Ахіллесова п'ята, синій птах* Метерлінка, біблійне в *костюмі Адама* (ФСРЯ, 373, 368, 210), а також до фразеологічних сполучень (біблійне *кромішнє скло* [Шанський 1985, 62]).

Бажаючи конкретизувати об'єкт фразеології саме як лінгвістичної дисципліни, більшість дослідників не безпідставно вважає за доцільне залучати до розгляду у ній лише ті категорії крилатих виразів, які мають суттєві структурні і семантичні ознаки фразеологічних одиниць (зокрема компонентність складу). Ось чому одиничні слова образно-метафоричного вжитку, які фіксуються у збірках крилатих слів за особливостями їх семантики, не аналізуються у фразеології, завданням якої є вивчення комплексу слів, лише окремо оформлених лінгвістичних одиниць. Залишаються за межами фразеології й афористичні масиви, що фігурують у писемній та усній мові як цитати, необхідні для увиразнення думки [СУЛМ(6) 1973, 438].

Відомі визначення КС, варіюючи у наукових текстах, виявляють ряд принципових спільних рис:

"**Крилатими словами** є висловлювання, вирази чи ім'я, які тривалий час вживаються в широких колах населення, причому, не обов'язково рідною мовою, історичного автора або літературне походження якого можна прослідкувати чи довести" [Büchman 1925, XII].

“*Крилате слово* – завжди натяк, нагадування про визначну думку, момент або обставини, завжди засіб заощадити громіздке тлумачення бажаної думки коротким і виразним словом або фразою...”. “*Крилате слово*” – це можливість використовувати в заголовках назви відомих пісень, фільмів, книг, а також відомі рекламні слогани, крилаті слова, інші цитати, а також їх варіювати, часто з наданням іронічного відтінку, виходять за межі лінгвістики”. Всі ці висловлювання наголошують на можливості довільного вираження як форми, так і змісту; при цьому читачеві має бути відомий вихідний текст.

За Архиповим газетно-журнальні заголовки, як правило, служать для того, щоб: а) привернути увагу читача; б) заздалегідь проінформувати його про зміст тексту; в) дати йому загальне уявлення про тональність тексту; г) організувати читачке сприйняття в процесі прочитання ним тексту.

Переклад газетно-журнальних заголовків вимагає від перекладача вирішення наступних задач:

На доперекладацькому етапі: 1) виявлення актуального змісту заголовка із змістом тексту; 2) визначення більш конкретної функціональної направленості заголовка; 3) виявлення ступеня і характеру експресивності заголовка; 4) визначення ролі заголовка в організації тексту.

На етапі власне перекладу:

можлива більш повна передача або часткова компенсація визначених особливостей заголовка з урахуванням закономірностей оформлення заголовків аналогічних текстів в газетах і журналах, які виходять українською мовою.

Історичні фрази, які стали крилатими словами і мають відношення до всесвітньої історії людства, порівняно легко відтворюються при перекладі, оскільки в мові перекладу, як правило, закріплюються т.з. *перекладацькі кліше*, набір яких необхідно засвоїти кожному перекладачеві. Розглянемо деякі з них:

Liebemachtblind – Любов сліпа (Платон)

Einerfüralle – Один за всіх (Вергілій)

Und sie bewegt sich doch! – І все таки вона крутиться! (Галілей)

Blumendes Bösen – Квіти зла (Бодлер)

Allesfließt – Все тече, все змінюється (Геракліт)

Der Würfel ist gefallen – Жереб кинуто (Юлій Цезар)

Achillesferse – Ахіллесова п'ята (міфологія)

Die EU als das gelobte Land – Земля обітована – ЄС (Біблія)

Arche Noah gelandet – Нойв ковчег висадився (Біблія)

Jetzt oder nie! – Тепер або ніколи! (Шиллер)

Проаналізувавши заголовки (всього їх було розглянуто 87), ми можемо зробити висновок, що 18 з них містять КС/КВ з філософії, 16 – з Біблії, 15 – з міфології 14 – з літератури, 13 – з кіно, 11 – з історії.

Вирази, які містять модифікації КС/КВ, сприймаються як щось нове, несподіване, і цим, в першу чергу, пояснюється прагматичний потенціал модифікацій. Будучи експресивними одиницями мовлення, модифікації КС мають здатність викликати інтерес читача, фокусувати його увагу. З іншого боку, вони можуть “завуальовувати” інформацію і дозволяють журналісту надати виразу певної нечіткості, неоднозначності, заохочуючи читача робити власні висновки та інтерпретації. Крилаті слова, а саме крилаті вирази, включаються більшістю вчених в розряд фразеологізмів, передусім за наступними ознаками: 1) відтворюваність у мовленні, 2) усталеність компонентів складу.

Розпізнати КС у тексті допомагають т. з. сигналізатори: лексичні, граматичні, структурно-мовленнєві, загальномовні або комбінації сигналізаторів.

Основними джерелами крилатих слів є: антична міфологія, історія, Біблія, література філософія, кіно і телебачення.

Виділяємо такі основні ознаки крилатих слів: 1) відтворюваність і сталість, 2) існування джерела походження, 3) популярність, 4) виразність, образність, 5) стислість, афористичність, 6) варіантність.

Крилаті слова можуть виконувати наступні функції: *номінативну, когнітивну, інформаційну, репрезентативну, експресивну, образно-метафоричну, естетичну*, а також виступати засобом вираження іронії. КС часто видозмінюються, модифікуються. Модифікації КС – це одиниці мовлення, які створюються оказіонально і, як правило, не фіксуються лексикографічними джерелами. Розрізняють наступні прийоми модифікацій: *субституція, експансія, редукція, граматичні модифікації, актуалізація*. Основними прийомами перекладу КС є калькування, підбір ідентичних чи аналогічних відповідників. Модифіковані КС перекладаються за допомогою лексико-семантичних і граматичних трансформацій, часто паралельно з калькуванням та підшукуванням відповідника. КС і їх модифікації у заголовках є ефективним засобом досягнення основної авторської мети – впливу на читача. Вони дають журналісту можливість висловити свою оцінку, привернути увагу реципієнта до предмету статті.

Література:

1. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. – Berlin.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. – М. : Изд-во ИОСОРАО, 2001. – 221 с.
3. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М. : “Высшая школа”, 1974.
4. Реформатський А. А. Введение в языкознание. – М. : Учпедгиз, 1960. – С. 95.
5. Шварцкопф Б. С. Основные параметры описания крылатых выражений современного русского литературного языка / Отв. ред. В. Н. Телия. – М., 1990. – С. 110-118.
6. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. И. Молоткова, 4-е изд. стереот. – М., 1986.
7. СУЛМ. – 2001. – 139 с.

Шевченко А. С.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ У МЕЖАХ ПОСЕСИВНОГО ФРЕЙМУ (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії)

*У статті здійснено інтерпретацію концепту через призму відношень посесивності. Когнітивний підхід дозволив змодельовати концепт *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ на матеріалі віршів Старого та Нового Заповітів іспаномовного тексту Біблії за допомогою концептуальної мережі базисних фреймів.*

Ключові слова: когнітивний підхід, концепт, категорія посесивності, посесивний фрейм.

*В статье осуществлена интерпретация концепта сквозь призму отношений посессивности. Когнитивный подход позволил смоделировать концепт *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВОСТЬ на материале стихов Ветхого и Нового Заветов испаноязычного текста Библии при помощи концептуальной сети базисных фреймов.*

Ключевые слова: когнитивный подход, концепт, категория посессивности, посессивный фрейм.

*The interpretation of the concept in the light of possessive relations is realized in the article. The cognitive approach allowed modeling of the concept *JUSTICIA* / JUSTICE based on the Old and New Testament verses of the Spanish Bible text by means of the conceptual network of the basic frames.*

Key words: cognitive approach, concept, possessive category, possessive frame.

У сучасній лінгвістиці когнітивний підхід до дослідження мови дає можливість на основі єдиної концептуальної бази ефективно об'єднувати як власне лінгвістичні, так і екстралінгвістичні (фонові) знання про світ, а також різноманітні комунікативні фактори. Даний підхід дозволяє інакше тлумачити велику кількість мовних явищ, зокрема категорії, які починають розглядатися як відображення у мові різних шарів людського досвіду.

Актуальність статті зумовлена дискусійним характером теорій моделювання структури концептів і полягає в необхідності комплексного аналізу та реконструкції біблійного концепту.

Метою дослідження є реконструкція концепту *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ в іспаномовній Біблії за допомогою інструментарію концептуальної мережі базисних фреймів.

Завданням статті є визначення способів представлення посесивних зв'язків біблійного концепту *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ та інтерпретація його мовних репрезентацій.

Об'єктом дослідження є посесивні конструкції концепту *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ, вербалізованого у віршах книг Старого та Нового Заповітів іспаномовної Біблії версії Reina-Valera 1960 року.

Укладачі збірника "Мова і наука кінця 20 століття" (Кубрякова та ін.) вживають термін "концепт" як приклад зміненої наукової парадигми, як один із центральних об'єктів епістемології сучасної лінгвістики. Відтак, термін "концепт" у сучасному мовознавстві використовується для позначення мисленнєвого образу, названого тією чи іншою лексичною одиницею. У відповідності з одним із існуючих на сьогодні критеріїв [5, с. 85] концепт є "концептом" з огляду на те, що він не має однослівних еквівалентів при перекладі на інші мови і не відповідає змісту своєї похідної основи concept(um/us) [2, с. 5].

Концепт – це умовна одиниця, яка пов'язує мислення та мовлення, більш абстрактна і об'ємна, ніж слово. Концепт нематеріальний, його матеріалізація, мовне вираження реалізується за допомогою слова. Однак, ментальні об'єкти, до яких відправляє ім'я "концепт", не володіють спільною специфічною родовою ознакою (належність до області ідеального – це властивість значення і смисла, ідеї та думки, поняття й уявлення, образа та гештальта тощо) і знаходяться вірогідніше у відношеннях "сімейної схожості", яка подібна відношенням номінантів імені "гра", де "ми спостерігаємо складну мережу подібностей, які переплітаються та перетинаються" [1, с. 11]. Концепт у когнітології – базова аксіоматична категорія, яка не визначається та приймається інтуїтивно, гіперонім поняття, уявлення, схеми, фрейма, сценарія, гештальта та ін. (Бабушкін, Попова, Стернін).

У Біблії, яка є джерелом морально-етичних принципів та настанов людства, ми знаходимо, що концепт *JUSTICIA* / СПРАВЕДЛИВІСТЬ виступає складним конструктом, який потребує тлумачення на семантичному та структурному рівнях. На семантичному рівні у межах поняттєвого компонента згаданий концепт знаходить відображення у 20 дефініціях, серед яких найбільш частотними є Божа справедливість (найвищого гатунку) та людська справедливість (відповідно 74 та 68 із 348 проаналізованих біблійних віршів). Основним значенням *justicia*, представленим у етимологічному, тлумачних словниках та словниках синонімів й антонімів, є "справедливість" [7; 12] або "моральний принцип, який спонукає давати кожному те, що йому належить" [8; 9; 11], що також знаходить своє відображення у іспаномовній Біблії.

Як універсальне явище у мові посесивність є семантичною категорією, що інтерпретує широкий спектр відношень володіння і належності. Поле посесивності охоплює систему взаємодіючих засобів мови, що виражають варіанти присвійних відношень [6, с. 99]. Посесивність відображає відношення між двома об'єктами (конкретними предметами або абстрактними сутностями), які можуть виступати предметом володіння у вузькому юридичному сенсі [13, с. 10-16], або у широкому сенсі, коли суб'єкт і об'єкт становлять єдине фізичне та/або функціональне ціле [3, с. 44]. Р. Ленекер, представник школи когнітивної граматики, перелічує відношення такого типу, які реалізуються між сутностями володаря і власності та прийнятні для кодування за допомогою власне посесивних конструкцій [14, с. 56-57]. З-поміж великої кількості випадків Р. Ленекер надає релевантності трьом наступним: власність, родинні зв'язки та частина цілого. Г. Дос Сантос Ваамонде у своїх дослідженнях акцентує увагу на відношення частина-ціле, які "не є єдиним закритим поняттям, оскільки іс-

нують різні типи реляцій частина-ціле". Останні інтерпретуються за допомогою градаційної шкали, яка пропонує більшу чи меншу прототипність залежно від семантичних ознак, властивих цілому і частині... та від ступеня сутнісного зв'язку між ними" [10, с. 1698].

Погоджуючись, що механізм утворення різноманітних посесивних значень є когнітивним, ми обрали для аналізу даних концептуальну мережу базисних фреймів, запропоновану С.А. Жаботинською. Вчена стверджує, що "упорядкування значень мовних одиниць відбувається на підставі схемних концептуальних мереж, утворених пропозиціями базисних фреймів – предметного, акціонального, посесивного, таксономічного та компаративного" [4, с. 180]. При цьому фрейми розуміються в широкому сенсі, як структури представлення знань, або "ідеалізовані когнітивні моделі" (Idealized Cognitive Models) (Lakoff). Зазначені фрейми названі "базисними", оскільки вони відображають первісні, найбільш узагальнені принципи категоризації та організації інформації, вираженої за допомогою мови. Ця інформація, що віддзеркалюється у свідомості людини, стосується предметів світу, їх властивостей та взаємовідношень. Поняття ПРЕДМЕТ є центральним для концептуальної мережі.

Реконструювання концепту *JUSTICIA / СПРАВЕДЛИВІСТЬ* ми здійснюємо за допомогою пропозицій посесивного фрейму, який демонструє зв'язок ЩОСЬ-володар *має* ЩОСЬ-приналежне і розгалужується у три основних субфрейми: (а) ЩОСЬ-ціле *має* ЩОСЬ-частину"; (б) ЩОСЬ-контейнер *має* ЩОСЬ-вміст; (в) ЩОСЬ-власник *має* ЩОСЬ-власність.

Концепт *JUSTICIA / СПРАВЕДЛИВІСТЬ* у представленому дослідженні ми розглядаємо на прикладі біблійних віршів, де його репрезентом виступає концептуальна ознака *la justicia de Dios / Божої справедливості*, яка реалізується у наступних субфреймах посесивного фрейму: 1) власник *має* власність / власність власника, 2) контейнер *має* вміст / вміст контейнера, 3) ціле *має* частину / частина цілого. Найчастотнішим є сполучення присвійних займенників *mi*, *tu* або *su* та іменника *justicia* (41 вірш із 48). *Mi justicia* (Моя справедливість) представлена у висловлюваннях Бога до людини, *Tu justicia* (Твоя справедливість) – у висловлюваннях людини до Бога, *Su justicia* (Його справедливості) – у висловлюваннях людини до людини. Тип відношень – власність власника. Наприклад: 1. *Así dijo Jehová: Guardad derecho, y haced justicia; porque cercana está mi salvación para venir, y mi justicia para manifestarse* (Is. 56:1) [15].

mi justicia (моя правда) – я маю правду

власник *має* власність – власність власника

2. *Tu justicia es justicia eterna, Y tu ley la verdad.* (Salmo 119:142)

Tu justicia – Твоя правда

власник *має* власність – власність власника

3. *La ira de Jehová soportaré, porque pequé contra él, hasta que juzgue mi causa y haga mi justicia; él me sacará a luz; verá su justicia.* (Miq. 7:9)

Su justicia – Його справедливості

власник *має* власність – власність власника

Відношення *la justicia de Dios* (справедливість Бога) (у 8 віршах із 48) може тлумачитися у межах двох субфреймів (власник *має* власність – власність власника та контейнер *має* вміст – вміст контейнера). Останній є водночас трансформуючою пропозицією предметного фрейму ЩОСЬ *є* TAKE (якість). Наприклад: *Porque ignorando la justicia de Dios, y procurando establecer la suya propia, no se han sujetado a la justicia de Dios;* (Rom. 10:3).

А) *la justicia de Dios* – праведність Бога

Бог *має* праведність – власник *має* власність – власність власника

Б) *la justicia de Dios* – праведність Божої

Бог *є* праведний – вміст (якість) контейнера (особи)

Також у біблійних віршах зустрічаємо наступні засоби маніфестації Божої справедливості:

1) *el reino de Dios es justicia* (en el Espíritu Santo) – царство Боже *є* праведність (у Дусі Святій)

царство Боже *має* праведність – контейнер *має* вміст

2) *balanzas de justicia* – ваги справедливості

ваги *є* справедливими – контейнер (предмет) вмісту (якості)

3) *todo juicio de tu justicia* – кожен присуд правди Твоїї

правда *має* присуди – ціле *має* частину – частина цілого

4) *la diestra de mi justicia* – правиця правди Моєї

Моя правиця *робить* правду – контейнер (агенс) вмісту (фактитива)

У цьому випадку спостерігаємо трансформацію акціонального фрейму з аргументною роллю ЩОСЬ *робить* ЩОСЬ "агенс – каузатор" – фактитив (результат як каузований предмет)" у посесивний.

5) *tus actos de justicia* – Твої вчинки справедливості

а) *Tu justicia* – Твоя справедливість – контейнер (агенс) вмісту (фактитива)

б) Твої вчинки *є* справедливими – контейнер (предмет) вмісту (якості)

Типи відношень, які репрезентують концептуальну ознаку *la justicia de Dios / Божої справедливості* у межах посесивного фрейму, *є*: власність власника, контейнер *має* вміст, вміст (якість) контейнера (особи), контейнер (предмет) вмісту (якості), контейнер (агенс) вмісту (фактитив), частина цілого. У представлених біблійних прикладах *JUSTICIA / СПРАВЕДЛИВІСТЬ* у концептуальному вимірі *є* власністю, вмістом або цілим, що у перших двох випадках демонструє залежність від власника або контейнера *de Dios / Бога*, а в третьому (*tu justicia*) вже набуває здатності до розгалуження або розгортання змісту (*todo juicio de tu justicia*). Таким чином, застосування концептуальної мережі базисних фреймів (зокрема, посесивного та, частково,

предметного й акціонального) дало змогу продемонструвати основоположні поняттєві закономірності, які укорінені у мисленні людини як засоби для обробки та передачі інформації. Їхня взаємодія створює підстави для креативності мислення, що проявляється у креативності мови.

Перспективним є дослідження концепту *JUSTICIA* / *СПРАВЕДЛИВІСТЬ* у іспаномовній Біблії за допомогою предметного, акціонального, таксономічного та компаративного фреймів та його моделювання у межах концептуальної мережі.

Література:

1. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – Ч. 1, 612 с.
2. Воркачев С. Г. Концепт как “зонтиковый термин” / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. – М., 2003 – С. 5-12.
3. Головачева А. В. Категория посессивности в плане содержания / А. В. Головачева // Категория посессивности в славянских и балканских языках. – М. : Наука, 1989. – С. 44-111.
4. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С. А. Жаботинська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М. П. Кочергана. Зб. наукових статей / Під ред. Тараненка О. О. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 178-192.
5. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С. 80-85.
6. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. – Санкт-Петербург : Наука, 1996. – 230 с.
7. DE – Diccionario etimológico latino-español / S. Segura Munguía. – Madrid : Ediciones generales Anaya, 1985. – 1122 p.
8. DEA – Diccionario del español actual: en 2 vol. Vol. II / M. Seco, O. Andrés, G. Ramos. – Madrid : Aguilar, 1999. – 4638 p.
9. DIOLE – Diccionario ilustrado de la lengua española / C. Gisbert. – Barcelona : Océano, 1997. – 1048 p.
10. Dos Santos Vaamonde G. Las relaciones posesivas y la estructura argumental de la cláusula / G. Dos Santos Vaamonde // Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística / Ed. por Villayandre Llamazares M. – León, 2006. – P.p. 1680-1701. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.unileon.es/dp/dfh/SEL/actas.htm>
11. DRAE – Diccionario de la Real Academia Española [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buscon.rae.es/draeI/html/cabecera.htm>.
12. DS – Diccionario de Sinónimos [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.diccionariodesinonimos.es/>
13. Heine B. Possession. Cognitive Sources, Forces and Grammaticalization / B. Heine. – Cambridge Cambridge University Press, 1997. – 274 p.
14. Langacker R.W. Possession and Possessive Constructions // Language and the Cognitive Construal of the World / Ed. by Taylor J.R., MacLauray. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1995. – P.p. 51-79.

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. Santa Biblia. Reina-Valera 1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://labibliaweb.com/?cat=122>

Шкварчук С. С.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФУНКЦІЇ ЕПТОНІМІВ Й.В. ГЕТЕ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

У статті розглянуто функціональні характеристики ептонімів Й.В. Гете як прецедентних феноменів сучасної німецької лінгвокультури, зокрема проаналізовано їх номінативну, персуазивну, парольну та людичну функції.

Ключові слова: Й.В. Гете, ептоніми, прецедентні висловлювання, авторські цитати, афоризми, фразеологія, лінгвокультурологія.

В статье рассматриваются функциональные характеристики эпонимов Й.В. Гёте как прецедентных феноменов современной немецкой лингвокультуры, в частности проанализированы их номинативная, персуазивная, парольная и людическая функции.

Ключевые слова: Й.В. Гёте, эпонимы, прецедентные высказывания, авторские цитаты, афоризмы, фразеология, лингвокультурология.

The article reviews the functional features of J.W. Goethe's eponyms as the precedent phenomena of the modern German linguo-culture, namely their nominative, persuasive, password and gaming functions.

Key words: J.W. Goethe, eponyms, precedent utterances, author's quotations, aphorisms, phraseology, linguo-cultural studies.

У сучасній мовознавчій науці спостерігається підвищення інтересу дослідників до традиційно периферійних фразеологічних одиниць – прислів'їв, приказок та крилатих висловів (ептонімів), які виступають "прецедентними феноменами" (Д. Гудков, В. Карасик, Ю. Караулов, О. Найдюк, О. Нахімова, А. Приходько, Т. Радбіль, Г. Слишкін) відповідних лінгвокультур. Показовими в цьому аспекті є ептоніми Й.В. Гете, які активно залучаються східно- та західноєвропейськими дослідниками при вивченні німецького менталітету та описі окремих лінгвокультурних концептів (О. Бабаєва, А. Приходько, К. Кусько, В. Козловський, К. Демідкіна, Ш. Басиров, Б. Нусс, М. Радерс та ін.). Щодо особливостей функціонування крилатих висловів письменника в сучасній німецькій мові, то цій проблемі присвячено порівняно невелику кількість публікацій (див. статті В. Мідера, Ф. Мьобуса, М. Радерс та ін.). Наша стаття має на меті частково ліквідувати цю прогалину і на основі аналізу періодичних видань ("Der Spiegel", "Die Zeit", "Frankfurter Allgemeine Zeitung" (FAZ), "Süddeutsche Zeitung" (SZ) та "die tageszeitung" (taz)) описати функції ептонімів класика, які виконуються ними як прецедентними феноменами німецької лінгвокультури.

За Г.Г. Слишкіним, думку якого підтримує й багато інших дослідників прецедентності, основними з них є номінативна, персуазивна, парольна та людична [5, с. 92-112].

I. Номінативна функція. Поняття номінації у проекції на прецедентні феномени трактують за В.Г. Гаком у широкому сенсі – як позначення всього того, що віддзеркалюється і пізнається людською свідомістю: предметів, осіб, подій, якостей, переживань тощо (див. [1, с. 314-315; 5] та ін.). Таким чином, КВ можуть виступати в мовленні готовими блоками-номінантами із раніше засвоєних текстів. При цьому вони виконують роль своєрідних "асоціативних стимулів", активізуючи у свідомості реципієнта окремі аспекти значущого в лінгвокультурі тексту-першоджерела. Візьмемо, як приклад, застосування КВ у якості коментаря до фото із зображенням солдатів албанської терористичної організації "Армія звільнення Косова":

UCK-Kämpfer in Mazedonien: "Die Geister, die ich rief"

У статті про громадянську війну у Македонії, що має підзаголовок "Terrorismus made in USA" ("Тероризм, виготовлений в США"), автор звинувачує НАТО та Америку у підтримці згаданої вище терористичної організації (UCK):

Während des Kosovokrieges gegen den serbischen Diktator Milosevic standen die von den USA geführten Alliierten ganz auf Seiten der albanischen Kosovo-Befreiungsarmee UCK. Jetzt, da Milosevic entmachtet ist und die Reste der UCK sich gegen Mazedonien wenden, stellt sich die wenig demokratische Gesinnung der früheren Freiheitskämpfer heraus. Nun plötzlich, so verkündet Verteidigungsminister Rudolf Scharping vollmundig, handelt es sich um "albanische Terroristen", von denen man sich "nicht auf der Nase herumtanzen" lassen dürfe [SPIEGEL online, 21.03.2001].

Називаючи бійців *“Die Geister, die ich rief”* (дослівно *“духи, яких я викликав”*), автор апелює до добре відомого в німецькій лінгвокультурі крилатого виразу із балади Гете *“Der Zauberlehrling”*. Значення KB, за словником Дуден, *“bewusst eingesetzte Kräfte, die außer Kontrolle geraten sind”* [6, с. 245] – *“свідомо задіяні сили, які вийшли з-під контролю”* мотивоване ситуацією з програмного вірша, у якому учень чаклуна, покликавши собі на підмогу духів, сам не зміг з ними впоратись. У такий спосіб використаний для позначення бійців ептонім апелює до мовного досвіду колективу, викликаючи у свідомості рідномовців конкретну прецедентну ситуацію із балади. Асоціативний ланцюг можна зобразити наступним чином: прецедентний вислів (цитований KB) → прецедентна ситуація (сюжетні колізії твору) → прецедентний текст (балада Гете).

Відзначимо, що, виконуючи функцію номінації, KB водночас інформують про певний стан справ та показують ставлення мовця до подій, що описуються. Тобто можемо говорити про одночасне накладання декількох функцій, у даному випадку – номінативної, інформативної та характеризуючої. Їх розрізнення в ряді випадків ускладнене. Це засвідчує і використання відомої цитати Фауста у наступному фрагменті:

Mehr und mehr Technik. Doch die Verständigung über die Technik bricht zusammen: Die “Informationsgesellschaft” hat Kommunikationsprobleme. Selbst wenn die Bedienungsanleitungen verständlich sind, trifft für sie nicht selten der Faustsche Seufzer zu: “Was man nicht weiß, das eben brauchte man Und was man weiß, kann man nicht brauchen” [ZEIT, 10.8.1990, Nr. 33]. За допомогою ептоніма автор образно змальовує своє обурення надто довгими, часто непрактичними інструкціями до електроприладів, водночас інформуючи про саму суть проблеми: *“Бо треба нам, чого не знаєм ми, / Що знаємо – з того пуття немає”* (переклад М. Лукаша).

За нашою вибіркою, номінативну функцію KB Й.В. Гете виконують у 65 % аналізованих фрагментів. Підкреслимо, що саме ця функція є основною і для KB нереченнєвої структури, що перейшли до класу ідіом (напр. *des Pudels Kern* – суть справи, *Schall und Rauch* – ніщо, пустий звук та ін.)

II. Персуазивна функція. Звернення до слів Й.В. Гете як елітарної мовної особистості німецької лінгвокультури, “яка має перевагу з погляду енциклопедичної, лінгвістичної й інтерактивної компетенції” [4, с. 73], може слугувати засобом переконання реципієнта. У цьому випадку мова йде про виконання ептонімом персуазивної функції. Наприклад, у наступному фрагменті автор, розглядаючи побоювання німців щодо активного використання англійської мови у багатьох сферах суспільного життя, заспокоює читачів, беручи собі на підмогу відомий KB *“Хто не знає жодної іноземної мови, той не знає і своєї рідної”*:

... Angesichts der Flut von Anglizismen in Medien und Werbung und des Vormarschs des Englischen bangen deutsche Sprachhüter um ihre Muttersprache. Dabei wusste schon Johann Wolfgang von Goethe: “Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß nichts von seiner eigenen” [ZEIT, 2001, Nr. 38].

Поданий цитований фрагмент не є однозначним. У ньому відбувається злиття двох функцій: персуазивної та людичної (див. далі), тому що тут відчутна й іронічна тональність (у нових умовах глобалізації німцям потрібно знати англійську, щоб зрозуміти численні запозичення у своїй рідній мові).

При використанні авторських цитатних фрагментів у публіцистичному тексті часто зустрічаємо й посилення прагматичного ефекту переконання. Така інтенсифікація досягається передовсім за допомогою застосування модальної частки *schon*: *schon Goethe wusste, wie schon Goethe sagte, schon Goethe warnte, mahnte* тощо. Характерним є одночасне використання темпоральних маркерів. Напр.:

Ein Finanzminister erkannte schon vor über zweihundert Jahren: “Nach Golde drängt, am Golde hängt doch alles” [ZEIT, 2001, Nr. 41].

Посилює вплив на реципієнта і підкреслення загальновідомості та вживаності цитованих фрагментів: *dieses zum klassischen Sprichwort gewordenes Goethe-Zitat, dieser vielzitierte Satz des Mephisto, Goethes ewige Wahrheit, die berühmten Schlußverse des “Faust II”, die großen Faust-Zitate, das vielzitierte Wort, das alte Goethe-Wort, dieser sprichwörtlich gewordene “Faust”-Vers, die totgeredete Goethe-Maxime*. Вони підкреслюють статус KB як загальновідомих фактів чи незаперечних аргументів, “вічних істин”, що не потребують доказів, оскільки перевірені часом, тобто досвідом попередніх поколінь.

Варто відзначити, що при введенні ептонімів із використанням метамовного коментування (різнорідних експліцитних вказівок на цитування автора) чи графічним виділенням лапками, адресант витримує водночас певну дистанцію по відношенню до KB. Таким чином підкреслюється, що дані фрагменти не є власне авторськими і адресант не несе відповідальності за його зміст. Інколи авторська позиція взагалі може не збігатися зі змістом KB, введення якого служить у такому разі своєрідним відправним пунктом для вираження принципово протилежної позиції. Напр.:

“Getreter Quark wird breit, nicht stark”, glaubte Goethe. Stimmt natürlich nicht. Wie schön ist es doch beim Familienkaffee am Sonntag immer wieder, den alten Schoten der Verwandtschaft zu lauschen [SZ, 29.09.2007] (у статті автор підкреслює популярність “досить несерйозних” телевізійних шоу).

Як бачимо, виконання KB як прецедентними феноменами персуазивної функції залежить від умов адаптації у новому контексті – їх введенні як цитатних фрагментів, що аргументують текст-приймач або ж полемізують з ним. Важливо враховувати й те, що при неатрибутованому введенні цитат (без вказівки на автора, назви твору тощо) вони можуть сприйматися як загальнонародні прислів'я чи загальні фрази (*Gemeinplätze*). Тобто, використання ептонімів із зазначенням їх авторства або тексту-першоджерела сприятиме підвищенню ефективності переконання реципієнта. Це відбувається завдяки апеляції до концепту автора висловлювання як до прецедентної особистості німецької лінгвокультури.

Виконання ептонімами Й.В. Гете персуазивної функції помічено нами у 25 % прикладів. Припускаємо, що цей відсоток може бути значно вищим при дослідженні текстів-інтерв'ю, які фіксують усне мовлення.

III. Парольна функція. Уживання KB, що є прецедентними для певної лінгвокультури, може слугувати засобом групової ідентифікації, виконуючи парольну функцію. Так, використання цитат Гете у XIX ст. свід-

чило не тільки про високий освітній рівень мовця, а й про його належність до освіченого бюргерського класу. Парольна функція виявляється передовсім у живому мовленні при взаємодії комунікантів. У нашій роботі можемо робити висновки щодо виконання ептонімами Й.В. Гете цієї функції лише опосередковано, користуючись контекстуальним аналізом.

Зазначимо, що в цілому використання слів класика втратило свій престиж для сучасної німецькомовної спільноти. Порівн., наприклад:

Bildung mitzubringen, ist kein Ausweis mehr für eine bestimmte gesellschaftliche Klasse. Früher musste es schon ein Goethe-Zitat sein, heute genügt der Mercedes vor der Tür [SPIEGEL online, 11.10.2003] (нарікання автора на те, що у сучасному суспільстві престижним є не освіченість, а наявність матеріальних благ).

Людину, яка й на сьогодні охоче використовує цитати Гете, називають представником освіченого бюргерства (Bildungsbürger):

Mit Rolex-Uhr und Goldkettchen am Handgelenk kommt er daher wie manch ein Unterweltler. Aber er flucht, ganz Bildungsbürger, immer wieder ein Goethe-Zitat ins Gespräch [SPIEGEL online, 16.11.1992].

Незважаючи на зміни в рецепції Гете і практику використання "класичних сентенцій", знання та вживання відомих цитат автора і сьогодні свідчать про високий рівень "класичної" освіти та вважається індикатором належності до німецької культури загалом. Порівн., наприклад, ситуацію описану в газеті "Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung":

Klassische Bildung bewies dagegen in dieser Woche EZB-Präsident Jean-Claude Trichet. Ein Journalist verband seine Frage mit einem Zitat aus Goethes Faust: "Der Worte sind genug gewechselt, laßt uns endlich Taten sehen" – in der Originalfassung. Trichet antwortete mit Heine: "Ich weiß nicht, was soll es bedeuten..." – ebenfalls auf deutsch [FASZ, 06.11.2005, Nr. 44, s. 50] (голова Європейського центрального банку Жан-Клод Тріше не тільки показав високий рівень володіння німецькою мовою, а й підтвердив свою класичну освіту, використавши у відповідь на запитання журналіста, що містило ептонім Гете, цитату іншого видатного німецького поета – Г. Гейне).

Незнання чи помилкове вживання носієм мови KB класика не схвалюється в суспільстві й навіть може поставити в незручне становище. Порівн. наступний приклад:

Hans Apel, 45, Bonns Finanzminister, suchte im Bundestag Hilfe beim falschen Dichter. Während einer Debatte übte der Hamburger Unionsschelte und sagte: "Da kann ich nur mit Wilhelm Busch zitieren: Man merkt die Absicht, und man ist verstimmt". Bundestagsbeamte deckten Apels Unkunde im ausgedruckten Wortprotokoll der Sitzung und notierten den Ausspruch ohne Angabe des wahren Zitatschöpfers, Johann Wolfgang von Goethe... [SPIEGEL, 09.05.1977, Nr. 20, s. 240] (виступаючи у бундестазі, міністр фінансів неправильно назвав автора крилатого виразу, проте у письмовому протоколі ця помилка була прихована).

На нашу думку, парольна функція виявляє себе не тільки при ідентифікації групової належності індивіда. Вживаючи KB, мовець демонструє водночас свою життєву позицію, концентровано виражає власні переконання, позиціонує себе як освічену та ерудовану особистість. У цьому аспекті парольна функція є близькою до виділеної Г.-Г. Люгером "функції самопрезентації" (Selbstdarstellung), причому така презентація власної особистості може бути як мимовільною, так і цілеспрямованою [8, с. 205]. Розглянемо, наприклад, оголошення із газетної рубрики "Heiraten" (укр. відповідник – "Шукаю другу половинку"):

Habe nun, ach! c'est la vie, Der Liebe Lust und Ungestüm Und leider auch die Havarie. Durchaus studiert mit heißem Bemühn. Da steh ich nun, ich armer Tor! Und bin so klug als wie zuvor... Der Tor ist Lehrer (Naturwiss.), 45/1,76/ 70, NR, gesch. und lebt in KARLSRUHE. Er liebt die Musik und vielleicht auch bald Dich; Gebildete, schlanke, aufrichtige Sie (bis 40, gerne auch mit Anhang), die sich eine dauerhafte Lebensgemeinschaft wünscht [ZEIT, 18.11.1994, Nr. 47].

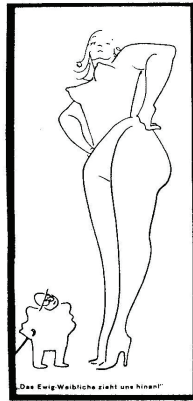
Використовуючи у своєму оголошенні рядки із відомого монологу Фауста, а також крилатий вираз французькою (c'est la vie), автор, безперечно, позиціонує себе як особистість певного освітнього рівня та соціального статусу. Зазначимо, що вимогами до бажаної нареченої є також освіченість (Er liebt die Musik und vielleicht auch bald Dich; Gebildete, schlanke, aufrichtige Sie). При цьому автор оголошення зумів досить уміло модифікувати KB відповідно до опису власної життєвої ситуації. Порівн. уривок із драми: Habe nun, ach! Philosophie, / Juristerei und Medizin, / Und leider auch Theologie / Durchaus studiert, mit heißem Bemühn. Замінивши назви наук (Philosophie, / Juristerei und Medizin; Theologie) в оригінальній цитаті на Der Liebe Lust und Ungestüm та die Havarie, автор натякає на вже існуючий гіркий досвід у любовних стосунках, адже він розлучений (gesch.).

Побудувавши таким оригінальним способом своє оголошення, автор зумів репрезентувати себе як креативну особистість, виявити власну оригінальність і дотепність. Зауважимо, що обігравання відомого цитатного фрагменту у наведеному прикладі виконує крім парольної, ще й людичну функцію.

IV. Людична функція. Людична функція передбачає використання прецедентних феноменів для створення мовної гри, у якій автор ніби задає загадку, розгадування якої приносить задоволення читачеві. Така мовна гра сприяє зниженню напруженості спілкування, привертає увагу до форми тексту, робить його менш формальним [3]. Як свідчить мовний матеріал, людична функція має важливе значення для реалізації KB Й.В. Гете, оскільки зафіксована нами у 30 % аналізованих фрагментів. Вона виявляється у використанні ептонімів Гете у стилістично занижених контекстах (протиставлення високого й низького, велично-патетичного й буденного) та створенні різноманітних модифікацій, які покликані заінтригувати, розсмішити читача, перевести мовлення в жартівливу тональність. Розглянемо реалізацію цієї функції на прикладі цитати "Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan", яка, маючи вигідну позицію для запам'ятовування (є заключною фразою трагедії "Фауст"), стала крилатою в німецькій мові.

В оригіналі твору Й.В. Гете використовує фразу для позначення високої ідеальної сутності – могутньої притягальної сили Божої любові та милості, яка має у автора жіноче начало (див. трактування у [7]). Бук-

вальне ж прочитання ептоніма (коли мають на увазі привабливість жінки взагалі) уможливило використання цього патетичного вислову у жартівливо-еротичному контексті (протиставлення високого й низького). Порівн. наприклад, нижче подану карикатуру із підписом *“Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan!”*.

Застосування структурних трансформацій розширює можливості ігрового використання ептоніма та накладання додаткових смислів. Так, за допомогою антонімічної заміни прислівників *hinab* – *hinan* у наступному прикладі влучно прокоментовано поразку міністра культури на виборах до баварського ландтагу:

Das Ewigweibliche zog ihn hinab. Bayerns Kultusminister Professor Theodor Maunz (CSU) kapitulierte vor der Beharrlichkeit einer Frau... [SPIEGEL, 22.07.1964, Nr. 30, S. 32].

Отже, ептоніми Й.В. Гете у публіцистиці 2-ї половини ХХ ст. – поч. ХХІ ст. виконують переважно номінативну функцію, слугуючи своєрідними “асоціативними стимулами” для активізації у свідомості реципієнта окремих аспектів тексту-першоджерела. Персуазивна функція виявляється у зверненні до висловів Й.В. Гете як елітарної особистості німецької лінгвокультури з метою переконання реципієнта. Незважаючи на втрату пароліній функцією свого пріоритетного значення, характерного для ХІХ ст., знання та вживання відомих цитат автора і сьогодні свідчать про високий рівень “класичної” освіти та вважається індикатором належності до німецької культури загалом. Велике значення для мовленнєвої реалізації ептонімів Й.В. Гете має людична функція, яка проявляється шляхом різноманітних трансформацій ептонімів у тексті чи їх вживання у стилістично занижених контекстах. Оскільки модифікування ептонімів надзвичайно популярне в сучасній німецькій лінгвокультурі, вивчення цього явища вважаємо досить перспективним об’єктом наших подальших наукових розвідок.

Література:

1. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 736 с.
2. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Найдюк Оксана Василівна. – К., 2009. – 17 с.
3. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации [Електронний ресурс]. – Екатеринбург : Наука, 2007. – 207 с. – Режим доступу : <http://www.philology.ru/linguistics2/nakhimova-07a.htm>
4. Оніщенко Н. А. Прецедентна особистість як чинник формування ептонімного фонду (на матеріалі афоризмів Й. В. Гете) / Н. А. Оніщенко // Вісник Харківського національного університету / гол. ред. Шевченко І. С. – Харків : Константа, 2009. – № 848. – С. 72–77. – (Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов).
5. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Електронний ресурс]. – М. : Academia, 2000. – 128 с. – Режим доступу : http://window.edu.ru/window/library?p_rid=66886
6. Duden 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten : Idiomatics Wörterbuch der deutschen Sprache / [bearb. von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht]. – Nach den Regeln der neuen dt. Rechtschreibung überarb. Nachdr. der 1. Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1998. – 864 s.
7. Goethe-Wörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gwb.uni-trier.de/>
8. Lüger H.-H. Satzwertige Phraseologismen: eine pragmalinguistische Untersuchung / H.-H. Lüger. – Wien : Edition Praesens, 1999. – 313 s.

Богатириць В. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

FUTURE PROSPECTS FOR A THRIVING MULTICULTURALISM IN CANADA

Авторка статті простежує ретроспективу виникнення канадської політики багатокультурності, акцентуючи увагу на її важливому конструкті – національній ідентичності, та розглядає подальші перспективи розвитку мультикультуралізму в Канаді на сучасному етапі глокалізації.

Ключові слова: Канада, перспективи розвитку політики багатокультурності, національна ідентичність, глокалізація.

Автор статті прослідковує ретроспективу виникнення канадської політики мультикультуралізму, акцентуючи увагу на її важливому конструкті – національній ідентичності, і розглядає подальші перспективи розвитку мультикультуралізму в Канаді на сучасному етапі глокалізації.

Ключевые слова: Канада, перспективы развития мультикультуралізма, национальная идентичность, глокализация.

The body of the article goes on to discuss the history of multiculturalism in Canada, taking into consideration the concept of national identity, and finally offers some comments on the prospects of multiculturalism in Canada in terms of glocalization.

Key terms: Canada, multiculturalism prospects, national identity, glocalization.

“We have established a distinct Canadian way, a distinct Canadian model: Accommodation of cultures. Recognition of diversity. A partnership between citizenship and state. A balance that promotes individual freedom and economic prosperity while at the same time sharing risks and benefits.” (Stephen Harper)

To begin, I'd like to offer a history of multiculturalism in Canada, then talk briefly about the concept of national identity, and finally offer some comments on the *prospects of multiculturalism in Canada*. It should be mentioned that Canada is the intellectual home of the notion of “multicultural citizenship”. Moreover, both theoretical and practical perceptions of multiculturalism draw heavily upon the Canadian example, using the lessons derived from observing the case to infer the nature and general health of multiculturalism. In general, a plethora of scholars, analysts and politicians pre-suppose that the Canada's multicultural policy is to create a nation that emphasizes the importance and rights of cultural groups; united by a common creation of an office of multiculturalism in October, 1971.

Canada's official multiculturalism policy emerged directly from the findings of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, established in response to Quebec's Quiet Revolution, but also from the post-war search for identity in English Canada. In response to the commission and the emphasis on the “two founding races,” Canadians from established European ethnic communities in Canada, particularly Ukrainian-Canadians, came forward to reject the idea that they were somehow less Canadian than the British and the French. These Canadians, according to the commission, had retained cultural and linguistic links to their heritage without compromising their ability to be fully-fledged Canadian. In its final report, the commission declared that Canada was immensely enriched by the presence of diverse cultural groups and recommended recognizing cultural pluralism as essential to Canadian identity, as well as providing a number of institutional recommendations. The outcome of these recommendations was the Official Multiculturalism Policy. The ethnic and cultural diversity of Canada's population is a major advantage of globalization processes. It should be emphasized that, the Canadian Government is working with provincial and territorial governments, the private and voluntary sectors and individual Canadians to help strengthen institutions, build safer and more supportive communities and reinforce shared values. Canada is enhancing its multiculturalism programming, expanding its anti-racism activities and strengthening its support for other minority groups such as persons with disabilities to help more individual Canadians overcome barriers to their full participation in society. In the context of glocalization, multiculturalism and world community it should be stressed that these processes accentuate the long-existing phenomenon of structural racism, generating increasingly harsh policies and attitudes in the wealthier countries towards migrants and the creation of stronger barriers to most forms of migration. Community development, aware of values of social justice is in charge of *building bridges between communities and supporting the goals of multiculturalism, while combating racism – essential part of globalization, at local, national and international levels* [1, p. 19].

Some of the Canadian regional reports suggested that this theme combined (or conflated) two distinct issues that were worth separating. On the one hand, there is a set of questions about Canadian current policies on racism and racial discrimination, and how they can be made more effective. On the other hand, there is a more hypothetical dispute on the ongoing perspectives of multiculturalism as a concept or model, and whether inherited ideas of multiculturalism need to be replaced with new, post-multicultural approaches in an era of “hyper-diversity.” The wind of change is blowing for several causes, since the Canadian regional reports proposed that more concrete and urgent issues of racism and discrimination be separated from more speculative and theoretical issues about the future of multiculturalism, and that both issues be treated as separate research themes [7].

The parallels between past anxieties and present concerns about integration in Canada should be briefly mentioned as well. Both Michael Adams, founder of Environics Research Group and author of *Unlikely Utopia*, and Will Kymlicka, a professor of philosophy at Queen's and widely recognized as an international expert on multiculturalism, parallel anxieties about European Catholic immigrants in the past and contemporary anxieties about Muslim newcomers. Many concerns about immigration and multiculturalism today look back nostalgically on earlier waves of immigration. The argument postulates "we didn't worry about earlier waves because newcomers were coming from the same cultural and religious traditions as the British and French" (i.e. European, Christian). Today, the argument contrasts, newcomers from Africa and Asia are from very different religious, political, and cultural traditions, so they'll have a harder time integrating into social and political life in Canada [2, 52]. Nevertheless, European Catholics were as much of a concern to the Canadians of the past as Muslims are these days. W.Kymlicka explains European Catholics were seen as "undemocratic and unpatriotic because their allegiance was to the Pope, and as separatist because they demanded their own schools. The fear that Catholics would not integrate took many years to disappear; yet today they are seen as a vital component of the mainstream society into which Muslims are allegedly not integrating" [6, 55].

In his 2008-2010 Report on the Current State of Multiculturalism in Canada, Will Kymlicka states that there is much evidence that newcomers and visible minorities are integrating in Canada better than in any other country in the world, and that multiculturalism is a major factor in this success. Canada is not the only country in the world with a diverse population or the only country to adopt an official multiculturalism policy; however, *it is the only country that has made the reality and celebration of diversity intrinsic to national identity*. Public polling gives an idea of just how increasingly important multiculturalism is to the way Canadians self-identify. Since 1985, Environics has been asking Canadians to identify, in their own words, what makes them proud to be Canadian. In 1985, multiculturalism was in the 10th place. In 2006, multiculturalism had climbed to the second place behind only freedom and democracy [2, 20]. Though a Focus Canada poll in 2010 saw multiculturalism fall to the 4th place (behind democracy, quality of life, and being a caring/humanitarian people), multiculturalism remains as one of the top reasons Canadians are proud of their country. Indeed, Adams explains in *Unlikely Utopia* that a 2003 survey revealed 85% of Canadians identify multiculturalism as important to Canadian identity; more important, he notes, than bilingualism or hockey [2, 20]. Additionally, an international Ipsos MORI survey in 2006 revealed that Canadians have the most positive attitudes about immigration in the world. 75% of Canadians believe that immigrants have a positive influence on the country while only 54% of Australians, the second highest country, agreed with the statement [2, 13-16]. Adams also notes that these positive attitudes have increased as Canada's immigration rates have increased [2, 16].

I really don't mean to advocate for everything being perfect in Canada, that the discrepancy between Canada's branding and its reality doesn't persist in important ways or that there aren't sustained challenges and flaws in multiculturalism here. The economic frustrations of newcomers is a topical issue at present, one that has only worsened over the last few decades, and the disparity between the average income of some visible minority groups and the average income of Canadians is actually distressing.

These problems should be interpreted as indicators that multiculturalism in Canada – as a social ideal – is in process rather than completed, and the federal policy must correspondingly progress as well. Noteworthy, multiculturalism funding today supports the exchange but not the cultures' isolation. Arguments about the failure of multiculturalism in Canada tend to focus on the existence of ethnic enclaves as an example of the marginalization and segregation produced by multiculturalism policies. Definitely, it should be emphasized on both the socio-economic outcomes of newcomers to Canada and the high rate of poverty among the visible minority groups. The Canadian government must be vigilant about the way that anti-Muslim sentiment and hysteria are presented in the media. It shouldn't be overstated what a fringe position is, studies suggest, but as it's become part of article about multiculturalism, it will be great of focusing on these issues. International backlash against multiculturalism – in Germany, the U.K., the Netherlands, etc. – has influenced commentary on multiculturalism in Canada today. Much of the international reaction is linked to Anti-Muslim sentiments, and the same is true of these arguments when applied to the Canadian context [2]. Public opinion polling demonstrates that Canada has weathered this international backlash more successfully than European countries. Through data collected in Adams' *Unlikely Utopia*, he argues that, compared to international polls, Canadian Muslims are less likely to perceive hostility toward their faith than Muslims in other Western countries, and Canadian Muslims express high levels of pride in the nation [3,98; 95]. Despite this positive news, Adams also demonstrates that, though Canadian Muslims believe that their fellow Muslims want to integrate and adopt Canadian values, most Canadians (54% in 2010) doubt this [4]. There's also evidence that Canadians are anxious about newcomer integration. The number of Canadians who agree with the sentiment "too many immigrants do not adopt Canadian values" was in gentle decline from 1993 to 2005 (from 72% to 58%) until it rose to 65% in 2006 [3, 20], and now sits at 66% in 2010 [4]. This increase in anxiety about integration is troubling, and though Canadians continue to have favorable opinions about immigration generally, support for both immigration and multiculturalism has softened slightly in the last four years. As part of public consciousness and as a concern of federal policy, persistent discrimination and the economic outcomes of both newcomers and particular visible minority groups must be at the forefront of discussions about multiculturalism's challenges and successes.

We can jump into conclusion that Canada has managed its increasing diversity and maintained unity by balancing rights and responsibilities in citizenship, and individual and collective rights in its Constitution. However, the global drastic forces of change that impact on all countries affect Canada as well. Eventually, all Canadians (regardless their background) are sharing common beliefs and common hopes for their prosperous future, whilst enjoying common rights.

Works Cited:

1. Богатирець В.В. Канадська багатокультурність: політичний досвід і суспільна практика(національний і глобальний виміри) : автореф. дис. канд. політ. наук / В. В. Богатирець . – Чернівці : Б.в., 2007 . – 19 с.
2. Adams, Michael. *Unlikely Utopia: the Surprising Triumph of Canadian Pluralism*. Toronto: Viking Canada, 2007. – 180 p.
3. Daniel Hiebert. Exploring minority enclave areas in Montréal, Toronto, and Vancouver [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cic.gc.ca/english/resources/research/minority-enclave.asp>
4. Environics Institute. "Focus Canada 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.queensu.ca/cora/_.../fc2010report.pdf - Canada2010.
5. Kymlicka, Will. "Canadian Multiculturalism in Historical and Comparative Perspective: Is Canada Unique?" *Constitutional Forum* 13.1 (2003). – P. 1-8.
6. Kymlicka, Will. *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*. Toronto: Oxford University Press, 1998. – 220 p.
7. The current state of multiculturalism in Canada and research themes on Canadian multiculturalism 2008-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/multi-state/index.asp>

Козьменко О. І.,

Севєродонецький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Севєродонецьк

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ ДО ВИХОВАННЯ В КАНАДСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОЧУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ШКОЛІ (на прикладі дисципліни “англійська мова”)

У статті розглядається питання використання багатокультурного підходу до виховання почуття національної ідентичності канадських старшокласників в процесі вивчення дисципліни “Англійська мова” на прикладі програми “Загальна структура програми з англійської мови” (1998) провінції Саскачеван (Канада).

Ключові слова: почуття національної ідентичності, виховання, політика багатокультурності, канадські старшокласники, англійська мова.

В статье рассматривается вопрос использования поликультурного подхода к воспитанию чувства национальной идентичности канадских старшеклассников в процессе изучения дисциплины “Английский язык” на примере программы “Общая структура программы по английскому языку” (1998) провинции Саскачеван (Канада).

Ключевые слова: чувство национальной идентичности, воспитание, политика поликультурности, канадские старшеклассники, английский язык.

The article is devoted to the questions of using multicultural approaching to upbringing of the sense of national identity in senior pupils in process of studying English on example of “The Common Curriculum Framework for English Language Arts” (1998) Saskatchewan (Canada).

Key words: sense of national identity, upbringing, multicultural, Canadian senior pupils, English.

Політика багатокультурності є основою створення канадської нації. Канадці пишаються своєю культурною мозаїкою, яка дозволяє їм не тільки робити вибір з багатьох культур, але й бути впевненим у державній підтримці культури. Країна зберігає етнокультурне обличчя завдяки низці законодавчих, політичних, економічних зусиль на федеральному, провінційному та муніципальному рівнях. Багате культурне розмаїття визнається за національне надбання, всенародну спадщину, яка сприяє взаєморозумінню між народами, їхньому духовному зближенню, політичному об'єднанню на принципах рівності, демократії, свободи, взаємоповаги. Ідея багатокультурності канадського суспільства знайшла практичне відображення в змісті виховної роботи школи. Наприкінці 80-х років ХХ століття канадські педагоги зробили суттєвий крок до підвищення значущості громадянського виховання та виховання почуття національної ідентичності у школярів. Поняття “національна ідентичність” розглядалося “в умовах взаємопов'язаної концепції мультикультуралізму, етнічного розмаїття, забезпечення прав меншин, підвищення їхнього добробуту” [5]. 80-ті роки ХХ сторіччя відзначилися як “ера спроб сформувати почуття єдності в розмаїтті народонаселення Канади, а поняття ідентичності набувало свого розвитку у межах ідеї національної єдності [5].

Мета виховання почуття національної ідентичності старшокласників у школах Канади відбивається у змісті дидактичного матеріалу майже всіх навчальних дисциплін: суспільствознавстві, англійській мові й літературі, мистецтві, біології, математиці, хімії, фізиці та ін. Міждисциплінарні зв'язки забезпечують комплексний вплив на виховання учнів, яке сприяє зосередженню навчального матеріалу навколо провідних ідей: Канада – батьківщина для всіх мешканців країни; природне довкілля – загальнонаціональна цінність; патріотизм, громадянська свідомість, особиста відповідальність за наслідки дій в природі та суспільстві; полікультурність; канадська національна самобутність. Визначені ідеї розкриваються в змісті навчальних дисциплін з урахуванням специфіки кожної з них.

Англійська мова як навчальна дисципліна має значні можливості ознайомлення канадських школярів з історією, традиціями і проблемами їхньої батьківщини. Включення в програму цікавих для учнів тем і актуальної проблематики сприяє кращому оволодінню мовою, ширій зацікавленості в пізнавальній діяльності та її результатах. Ґрунтовне опанування англійською мовою розглядається як “ключ до успіху в подальшому житті, задоволення власних потреб і амбіцій, громадянського миру і злагоди в суспільстві” [1, с.17]. Прикладом програми, що враховує вимоги до виховання почуття національної ідентичності, може бути програма, підготовлена Міністерством освіти провінції Саскачеван “Загальна структура програми з англійської мови” (1998) [4]. Вона розрахована на учнів старших класів середньої школи (15-18 років) і складається з таких розділів: вступу, переліку основних компонентів та ініціатив навчального плану, мети і завдань, змістовної частини, рекомендацій методичного характеру, очікуваних результатів, прикладів планування занять [4, с.1-2].

У вступі розкривається значення програми з вивчення англійської мови для старшокласників у школі та позакласній діяльності, підкреслюється, що “освіта має на меті забезпечити учнів знаннями і навичками, для того щоб вони могли ефективно виживати в складному, плюралістичному суспільстві, продовжуючи навчання протягом життя” [2].

У розділі “Основні компоненти та ініціативи навчального плану” визначено вимоги до опанування англійською мовою, умінь і навичок мовного і мовленнєвого характеру відповідно до вікових особливостей учнів, враховуючи й тих, для кого англійська мова не є рідною. У вступній частині цього розділу програми підкреслюється значущість англійської мови в формуванні національної єдності канадців, її важливості в ознайомленні народів, що мешкають на терені Канади, з культурними надбаннями один одного [1]. Спонукальним мотивом для ґрунтовного опанування учнями англійської мови, особливо тих, для кого вона не є рідною, слугує твердження про те, що англійська мова визнається мовою міжнародного спілкування на планетарному

рівні. Таким чином, вільне володіння англійською відкриває доступ до будь-якої інформації, забезпечує можливість спілкування з представниками будь-якої країни. Формування в учнів відчуття того, що вони є носіями цієї мови, спрямоване на консолідацію канадської нації, оскільки за наявності багатовимірного культурного простору існує одна основа, яка єднає всіх, викликає захоплення, дає привід пишатися власною причетністю до значного. Психологічний вплив на свідомість учнів щодо життєвої необхідності опанування англійською мовою створює сприятливі умови для сприйняття її як рідної або престижної, що в свою чергу спонукає до інтеріоризації загальнонаціональних цінностей, культурної ідентифікації, а через них і до національної конгруентності [4, с.15].

Зміст програми Міністерства освіти провінції Саскачеван "Загальна структура програми з англійської мови" (1998) передбачає ознайомлення учнів десятого, одинадцятого та дванадцятого класів з різноманітними темами. Так, програма з англійської мови для учнів десятого класу (базовий рівень А) містить три теми для вивчення: "Канадські кордони і батьківщина: подорожі та відкриття", "Виклики: можливості і перешкоди", "Невідоме: надії і побоювання". Тема "Канадські кордони і батьківщина: подорожі та відкриття" складається з таких розділів: "Походження і ідентичність", "Традиції і свята", "Вірування і пошуки значущості, культурні зустрічі". Тема "Виклики: можливості і перешкоди" містить такі розділи: "Гості та пригоди", "Сміливість і лідерство", "Боротьба і досягнення", "Конфлікт і пошук миру". Тема "Невідоме: надії і побоювання" поділяється на такі розділи: "Таємниця і нез'ясованість", "Невідоме", "Фантазія", "Наука", "Майбутнє" та ін. Програма поглибленого вивчення англійської мови (рівень В) складається з тем, що зосереджуються на проблемах сучасного суспільства і містить такі розділи: "Рішення: діяльність або апатія", "Довкілля і технологія: реальність і відповідальність", "Рівність: біль і гордість", котрі знайомлять учнів з правами і свободами людей, проблемами правосуддя, подолання расової упередженості, розвитку громадянської активності у розв'язанні суспільно значущих проблем, вибору професії, поліпшення екологічної ситуації та ін. Єдиний рівень вивчення англійської мови для учнів 11 класу передбачає ознайомлення з темою: "Спогади: зворотна подорож", що пов'язано з питаннями формування власного досвіду людини, традиціями сімейного виховання, впливу освіти і школи на формування особистості тощо. Тема "На порозі передбачення" також розрахована на учнів 11 класу. У ній порушуються питання відповідальності, обов'язку, майбутнього життєвого вибору, перспектив розвитку людини, цінностей, життєвого смислу. Програма з англійської мови для учнів 12 класу ставить за мету ознайомлення з особливостями канадського суспільства, літератури і мистецтва. У зміст програми включено такі теми: "Канада: різноманіття краєвидів і народностей" і "Канада: багатостічна держава". Знання, що мають бути опановані учнями, торкаються таких аспектів буття людини, як розмаїття ландшафтів країни, національна єдність канадців, визначні події і персоналії Канади, національні цінності, життя і права аборигенного населення, політика мультикультуралізму, права меншин і жінок тощо. Для учнів 12 класу, крім загальноосвітнього курсу англійської мови, пропонується поглиблений курс, в якому знаходять відображення проблеми людини в глобальному суспільстві. В числі цих проблем значне місце посідає питання визначення власної ідентичності щодо народу і батьківщини, в середовищі яких зростає учень, самовизначення в царині життєвих цінностей, вплив прикладів, людських характеристик та ідеалів на формування індивідуальності молодого людини, доброзичливих стосунків між представниками різних етносів, роль владних структур у мультикультурному суспільстві, особиста відповідальність молодого громадянина за загальний добробут тощо [4, с.47-48]. Автори програми зазначають, що передбачені програмою знання з дисципліни "Англійська мова" є принципово важливими для виховання старшокласників як гідних громадян Канади, вони сприяють розумінню життєво значущих для країни і суспільства проблем, налаштовують на активну участь у їхньому розв'язанні.

Передбачений в програмах з англійської мови дидактичний матеріал, в якому багато місця відводиться національному вихованню учнів, знаходить відображення в шкільній навчальній літературі з визначеної дисципліни (підручниках, посібниках, методичних рекомендаціях і вказівках тощо). Вибір лінгвістичних текстів під час викладання кожної теми з курсу англійської мови покладається на вчителя. Міністерства освіти провінцій публікують спеціальні документи, що містять бібліографічний перелік рекомендованих літературних джерел. Прикладом підручника, зміст якого відповідає сучасним вимогам політики багатокультурної Канади, є підручник, створений В. Макі "Сплетіння країни: історії від канадських іммігрантів", розрахований на учнів старших класів середньої школи [3]. Міністерство освіти провінції Саскачеван рекомендує ознайомлення старшокласників з текстами цього підручника під час розгляду тем, пов'язаних з питаннями формування національної ідентичності. Підручник нагадує учням, що Канада була і залишається країною іммігрантів, котрі її створили. Підручник складається з розповідей про власну історію людей, що прибули до Канади у різні часи. Кожна історія – це розповідь про окремого іммігранта, його колишню батьківщину, умови і проблеми адаптації в новому суспільстві, труднощі, пов'язані з життям у відмінному від попереднього суспільстві природному і кліматичному оточенні. Кожний розділ підручника присвячується одному з аспектів досвіду імміграції: її причини й особливості подорожі до Канади, конфлікти й адаптація до нових умов життя, добросусідство й взаємодопомога, приборкання дикої природи і раціональне природокористування. Підручник спрямований на прищеплення учням почуття емпатії і толерантного ставлення до інших людей, відчуття гордості за свою країну, допомагає усвідомити різноманітність складу представників канадської нації, сприяє формуванню канадської національної ідентичності.

Таким чином, на прикладі англійської мови як загальнонаціональної простежуються підходи до використання предметів гуманітарного профілю у формуванні в учнів почуття національної ідентичності. Зміст проаналізованих програм свідчить, що "Англійська мова" як навчальна дисципліна розглядається як дієвий за-

сіб громадянського виховання, що єднає націю, допомагає старшокласникам усвідомлювати себе канадцями, працювати задля власної демократичної держави.

Література:

1. Boyer E. The Educated Person. Toward a Coherent Curriculum / E. Boyer. – Alexandria, VA : ASCD, 1995. – 123 p.
2. Into the Classroom : A Review of Directions in Practice. – Saskatchewan Education, 1992. – 12 p.
3. Maki W. Weaving a Country : Stories From Canadian Immigrants / Wilma Maki // [Alternatives to Racism Series] Pacific Educational Press (GBW), 2003. – 88 p.
4. The Common Curriculum Framework for English Language Arts [Електронний ресурс]. – Regina, SK : Saskatchewan Education, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sasked.gov.sk.ca/docs/ela102030/index.html>
5. Thompson L. A. Identity and the Forthcoming Alberta Social Studies Curriculum: A Postcolonial Reading / Laura A. Thompson // Canada's National Social Studies Journal. – 2004. – Vol. 38. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.quasar.ualberta.ca/css

Кость Г. М., Ткач С. С.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

LE PROGRAMME DE L'IMMERSION FRANÇAISE DANS LES ECOLES ELEMENTAIRES DE L'ONTARIO (aperçu historique et pratique)

У статті аналізується спектр питань, пов'язаних з виникненням поняття "білінгвізму" у Канаді, та обставин, які спричинили введення двох офіційних мов. Розглядаються також практичні засади іммерсії, її типи та ефективність їх застосування у навчальному процесі.

Ключові слова: іммерсія, білінгвізм, друга іноземна мова, експериментальний клас.

В статье анализируется спектр вопросов, связанных с возникновением понятия "билингвизма" в Канаде, и обстоятельства, повлекшие введение двух официальных языков. Рассматриваются также практические основы иммерсии, ее типы и эффективность их применения в учебном процессе.

Ключевые слова: иммерсия, билингвизм, второй иностранный язык, экспериментальный класс.

The article discusses a range of questions connected with the emergence of the notion "bilingualism" in Canada, and the causes of introduction of two official languages. Also the practical principles of immersion, its types and efficiency in teaching process are dealt with.

Key-words: immersion, bilingualism, second language, experimental class.

Le Canada est un des pays dans lesquels le bilinguisme a été appliqué non seulement dans la sphère des relations privées, familiales, mais aussi dans les domaines de la vie sociale, culturelle, administrative. A côté de l'anglais le français est devenu seconde langue officielle.

L'objectif principal de notre recherche portera sur deux axes principaux qui ont abouti à une telle situation langagière au Canada, en général, et dans la province de l'Ontario, en particulier: à savoir: l'historique de la question, ainsi que les conditions qui ont amené à la parution de la notion du bilinguisme et de l'immersion française dans ce pays, la définition des succès, des défaites et des difficultés de ce programme.

Pour parler des conditions historiques et sociales dans lesquelles se produit l'évolution du statut de la langue française au Canada nous nous appuyons sur La loi sur les langues officielles appelée "la loi 22" et sur La Charte de la langue française appelée "la loi 101". Nous examinons aussi la notion de bilinguisme qui a été longtemps traitée comme un phénomène négatif, mais les recherches ont prouvé le contraire (surtout celles de Wallace Lambert et d'Ellen Bialystok).

Le contexte historique et social est indispensable pour comprendre les facteurs qui ont favorisé l'amélioration des conditions d'apprentissage de la langue française. Le début des grands changements au Québec date de 1959. C'est l'année de la mort de Maurice L. Duplessis, qui a été le premier ministre du Québec pendant quinze ans (1944 – 1959). Il était bien connu pour son pouvoir autoritaire et son hostilité aux modifications et aux innovations [8, p. 535]. A la suite des élections de juin 1960, Jean Lesage, le représentant du parti libéral, est devenu le successeur de Duplessis. L'équipe du nouveau Premier Ministre était "jeune, hardie, intelligente" [8, p. 538], inspirée par le slogan "C'est le temps que ça change" [4] et la Révolution tranquille a commencé. La Révolution tranquille est une période dans l'histoire du Québec de 1960 à 1966 qui a été accompagnée de beaucoup de réformes dans la vie économique, culturelle et sociale du pays [4].

Au début des années 60, au Québec, la langue anglaise jouissait de plus de privilèges que la langue française. L'anglais était la langue des affaires, de l'éducation, du travail, de l'industrie tandis que le français était utilisé plutôt dans le milieu familial [15, p. 4]. Le nouveau gouvernement a commencé la politique de défense de la langue française. Trois commissions d'enquête ont été établies pour examiner l'état actuel de la langue française dans le domaine de l'éducation, de l'économie, de l'industrie et pour donner des conseils afin de l'améliorer [15, p. 7]. Il s'agit de la Commission d'enquête sur l'éducation, de la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme et de la Commission d'enquête sur la situation de la langue française et sur les droits linguistiques du Québec.

Grâce aux recommandations de ces trois commissions d'enquête, le Canada a connu beaucoup de changements importants. Primo: la "Loi sur les langues officielles", dite la loi 22, a été adoptée en 1969 [6]. Désormais, l'anglais et le français sont tous les deux nommés langues officielles du Canada. Secondo: en 1969 a paru la "Loi pour promouvoir la langue française au Québec" qui "[a établi] les conditions pour favoriser l'utilisation du français comme langue du travail et des affaires. Elle [a obligé] d'une part les commissions scolaires à offrir l'enseignement en français, mais, de l'autre, elle [a laissé] aux parents le choix de la langue d'enseignement en anglais" [15, p. 8]. Tertio: la "Loi sur les langues officielles" adoptée en 1974 au Québec fait du français la seule langue officielle de cette province. Trois ans plus tard (1977), cette loi sera supplantée par la "Charte de la langue française", connue comme la loi 101 [15, p. 8]. Dans cette charte, le français est nommé langue officielle du Québec, c'est la langue de l'État et de la Loi aussi bien que la langue normale et habituelle du travail, de l'enseignement, des communications, du commerce et des affaires" [11]. Avec l'adoption de ces lois, le prestige et le rôle de la langue française ont beaucoup augmenté. Ce fait est devenu une des raisons de l'attitude favorable des parents au sujet de l'importance du français, seconde langue officielle du Canada.

A partir de 1962, grâce aux recherches d'Elizabeth Peal et Wallace Lambert, professeurs de l'Université McGill, le bilinguisme a commencé à être accepté comme un phénomène positif: les personnes bilingues obtenaient de meilleurs résultats que les monolingues à plusieurs tests d'intelligence verbaux et non-verbaux et ils réussissaient mieux aux différents types d'activités scolaires [9, p. 131]. Les résultats des recherches de Peal et Lambert ont rassuré les parents

qui avaient peur de l'influence négative du bilinguisme sur les facultés cognitives de leurs enfants. Ils ont joué un rôle clé "dans la conception et la mise en place d'un programme scolaire d'immersion française à Montréal" [15, p. 6] et ont déclenché de nouvelles études sur la notion de bilinguisme.

La notion de bilinguisme est étroitement liée non seulement aux problèmes proprement langagiers mais aussi aux recherches neuropsychologiques. La première question qui est posée concerne l'âge où il est préférable de commencer l'apprentissage d'une langue étrangère. Selon Wilder Penfield, neurologue de l'Université McGill, si les langues sont apprises en bas âge, elles peuvent être apprises parfaitement et avec peu d'effort. Il ajoute que si avant l'âge de 10-14 ans un enfant est entouré de personnes parlant une et même deux langues étrangères, il est capable d'apprendre ces langues étrangères avec aisance et de les parler sans accent [14, p. 207-212].

A part les avantages cognitifs, le bilinguisme présente également des avantages pratiques. Une personne, avec des connaissances de plus d'une langue, ouvre devant elle tout un éventail d'opportunités. Les bilingues trouvent un emploi plus facilement que les unilingues. "Selon [les leaders du milieu des affaires] les personnes parlant une autre langue font preuve d'une plus grande sensibilité culturelle et ont de meilleures chances de trouver un emploi plus rémunérateur" [1, p. 6]. Un autre atout du bilinguisme est le fait que "les enfants bilingues ont une facilité pour apprendre une troisième, quatrième (etc.) langue. Ils réagissent plus rapidement dans des situations de communication car ils sont habitués à décider rapidement quelle langue il faut utiliser dans une situation donnée" [2].

L'immersion française et la notion du bilinguisme sont liées aux noms de Jim Cummins et Merrill Swain, professeurs de l'Université de Toronto, qui ont étudié le programme d'immersion française. Dans leur travail "Bilingualism in Education" qui date de 1986, les deux professeurs définissent "l'immersion" comme "une situation où des enfants appartenant à un milieu linguistique et culturel identique qui n'ont eu aucun contact préliminaire avec la langue de l'école sont placés ensemble dans une classe où la langue seconde sert de langue d'enseignement" [3, p. 8]. L'Association canadienne des professeurs d'immersion (ACPI) explique "l'immersion" comme "une approche destinée aux élèves qui ne possèdent pas la langue seconde au moment de leur entrée au programme. Elle permet l'acquisition de cette langue seconde par l'entremise des matières enseignées dans celle-ci du début du programme jusqu'à la fin de la scolarité des élèves" [15, p. 51].

L'immersion française se base sur l'idée de l'enseignement de la langue française par le biais des autres disciplines et de l'engagement des apprenants dans la situation de communication en français. Le but du programme n'est pas seulement académique mais aussi culturel, psychologique, émotionnel et social. L'immersion française mène au développement d'attitudes et de prédispositions qui contribuent à l'acquisition et à l'appréciation de la langue française, de la culture franco-canadienne et de la francophonie en général [12, p. III].

Il est difficile de déterminer le lieu où le premier programme de l'immersion française a été introduit dans la province de Québec, en particulier, et au Canada, en général. Néanmoins, le "Rapport de la Commission royale d'enquête sur l'enseignement dans la province de Québec" de 1964 mentionne qu'à l'école Cedar Park de la Commission scolaire de West Island, en banlieue ouest de Montréal, on a introduit en 1958 un programme "qui consist[ait] à enseigner en français à des élèves anglophones une partie des matières ordinaires du programme : géographie, histoire, sciences ou autres" [13, p. 94]. Cette information est également confirmée par le bulletin de l'association "Canadian Parents for French" (CPF) publié en 1985. "Toronto French School" a été aussi parmi les premières écoles qui ont adopté un enseignement immersif du français, elle offre le programme d'immersion française à partir de 1962, l'année de sa fondation [15, p. 11]. Mais, c'est l'ouverture d'une classe immersive expérimentale en 1965 dans une des écoles de la ville de Saint-Lambert, dans la banlieue sud de Montréal, qui a le plus attiré l'attention des parents, des universitaires, des chercheurs et qui a été surtout étudiée.

A partir du début des années 60, les parents québécois anglophones comprennent de plus en plus qu'une bonne maîtrise de la langue française est indispensable pour l'avenir de leurs enfants au Québec. Selon eux, les enfants ne recevaient pas assez de connaissances pour pouvoir communiquer dans les langues étrangères, même après des années d'apprentissage de ces langues. Les parents prennent alors l'initiative et proposent aux autorités d'une commission scolaire d'ouvrir, à Saint-Lambert, une classe maternelle expérimentale où tout l'enseignement serait effectué en français: il s'agissait de plonger les enfants dans le milieu langagier français.

Ces efforts ont été couronnés de succès. Le programme a vu le jour grâce à Evelyn Billey, pionnière de l'immersion française, qui a commencé à enseigner un programme de français unique et original à des élèves anglophones de la ville de Saint-Lambert, ainsi, a-t-elle donné naissance à la première classe immersive au Canada [5, p. 10]. Il était important de comprendre si le français comme langue d'enseignement ne nuirait pas à l'anglais L1 des élèves. Après l'évaluation de ce programme il a été révélé que les élèves de la classe immersive ont vite progressé en langue française sans porter préjudice ni à leur langue maternelle et ni aux mathématiques (une discipline non langagière) [10, p. 40-41].

En étudiant la situation du bilinguisme et de l'immersion française dans la province de l'Ontario nous avons pu constater qu'elle a été obligée de surmonter beaucoup d'obstacles afin d'y ouvrir les écoles d'immersion française et de contribuer au succès du bilinguisme. Au début du XXe siècle, l'anglais jouissait de plus de privilèges en Ontario que le français. Le pouvoir provincial ne voulait pas établir les écoles bilingues et le français n'était enseigné qu'une heure par jour. Les Ontariens de langue française ont mené une lutte difficile pour que le français soit mis sur un pied d'égalité avec l'anglais.

C'étaient les parents anglophones qui ont pris la situation en mains : d'abord, ils ont exercé une pression sur les conseils scolaires à Ottawa, et puis sur ceux des autres villes. Finalement, en 1969, grâce à la décision du Conseil scolaire séparé catholique d'Ottawa, le premier programme d'immersion a vu le jour en Ontario. Les recherches ont montré que l'éducation bilingue n'avait aucun effet négatif sur le développement cognitif des élèves suivant l'IF. En outre, ces derniers avaient une attitude favorable envers leur expérience et étaient assez confiants quant à leurs compétences en langue seconde.

A partir de 1970, la popularité du programme d'immersion française a pris de l'essor et la quantité d'écoles offrant ce programme a augmenté. Aujourd'hui, les scientifiques continuent à mener des recherches sur ce programme afin de s'assurer de son efficacité et d'améliorer ces aspects du programme qui présentent des inconvénients.

A présent, il existe tout un éventail de programmes d'immersion. Rebuffot propose de les classer d'après quatre critères: 1) la proportion de temps d'enseignement; 2) le moment où débute l'immersion en français; 3) le nombre de langues secondes enseignées simultanément; 4) le milieu scolaire où le programme d'immersion est offert [15, p. 65]. En prenant en considération la proportion de temps d'enseignement, on distingue une "immersion totale" qui consiste en 100 % d'enseignement en français, et "une immersion partielle" qui correspond à 50 % d'enseignement en français et 50 % en anglais [7, p. 9]. En s'appuyant sur le deuxième critère on peut parler encore de l' "immersion précoce" (longue ou hâtive) qui commence dès l'entrée à l'école, à la maternelle ou en première année, de l' "immersion moyenne" (intermédiaire) ne débutant que vers le milieu du primaire, après la 1re année mais avant la 6e année du primaire et de l' "immersion tardive" (courte) qui peut commencer en 6e, 7e ou 8e année. Encore un type d'immersion – "immersion postsecondaire" débute après le secondaire en donnant la possibilité aux étudiants d'apprendre la langue seconde par le biais des autres matières au collège ou à l'université [16, p. 25].

Tous les types d'immersion sont bien connus et populaires mais ce sont les élèves et leurs parents qui choisissent le type leur convenant le mieux, et leur choix peut dépendre de différents facteurs: des facultés intellectuelles de l'élève, de ses projets pour le futur et même de la province et du quartier où l'élève habite.

L'histoire de ce programme montre maintes fois que les changements essentiels dans le système d'enseignement ne sont possibles qu'avec la collaboration des parents, des professeurs et du gouvernement. De nos jours, il y a plusieurs associations qui travaillent pour le bien des programmes du FLS en général (CPF) et d'immersion française en particulier (ACPI). Le succès de l'immersion française est aussi démontré par le fait que d'autres pays se sont inspirés de l'expérience du Canada. Les programmes d'immersion ont été introduits aux États-Unis, en Europe (Irlande, Écosse, Grande-Bretagne, Allemagne, Suisse), en Australie et au Nigeria.

En faisant le bilan de notre analyse nous pouvons affirmer que le Canada en tant que pays pluriculturel a traversé un long chemin afin d'aboutir à la situation langagière actuelle. Le pays a connu des étapes différents du développement du bilinguisme. La collaboration des institutions et organisations diverses tant gouvernementales que locales avec les parents d'élèves a été considérable et a contribué, en fin de compte, à l'immersion française. Ceci, à son tour, a permis d'augmenter le nombre de personnes bilingues, non seulement dans le milieu politique et d'affaires, mais aussi dans les écoles et les universités.

Bibliographie:

1. Adam, Dyane, "Coup d'œil sur le bilinguisme", Commissariat aux langues officielles, le 17 août, 2011, tiré le 26 février, 2012, http://www.ocol-clo.gc.ca/docs/f/brochure_f.pdf
2. Colombant, Kersti. "Les Avantages du bilinguisme", Français du monde – adfe, le 24 mai, 2011, tiré le 1er janvier, 2012, <http://www.francais-du-monde.org/2011/05/24/les-avantages-du-bilinguisme/>
3. Cummins, et Merrill Swain. *Bilingualism in Education*. New York : Longman, 1986.
4. Durocher, René, "Révolution tranquille", Encyclopédie Canadienne, 2012, tiré le 15 mars, 2012, <http://www.thecanadianencyclopedia.com/articles/fr/revolution-tranquille>
5. Hautin, Josianne. "Hommage à Evelyne Billey". *Journal de l'immersion* (2004) : 10-11. Tiré le 25 juillet, 2012. <http://acpi.ca/journaux/V26N1.pdf>
6. Hudon, Marie-Eve, "La Loi sur les langues officielles : comprendre ses principes et son régime d'application", Parlement du Canada, 2012, tiré le 15 mars, 2012, <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2011-55-f.pdf>
7. Karsenti, Collin et al., Pourquoi les nouveaux enseignants d'immersion ou de français langue seconde quittent-ils la profession? Résultats d'une enquête pancanadienne, novembre, 2008, tiré le 26 février, 2012, http://acpi.ca/documents/rapport_final.pdf
8. Lacour-Gayet, Robert. *Histoire du Canada*. Paris : Fayard, 1966.
9. Lambert, et Elizabeth Peal. "The Relation of Bilingualism to Intelligence", 1962 in : Lambert, Wallace E., *Language, Psychology, and Culture*. Stanford : Stanford University Press, 1972. 111-159.
10. Lambert, et Richard Tucker. *Bilingual Education of Children : The St. Lambert Experiment*. Rowly, Massachusetts : 1972.
11. Laurin, Rocher et al., "Charte de la langue française". L. R. Q. Chapitre C-11, le 1er juillet, 2012, tiré le 7 avril, 2012. http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/C_11/C11.html
12. Metford, Anne Marie. *Immersion Programmes*. Hamilton : McMaster University, 1983.
13. Parent et al. Rapport de la Commission royale d'enquête sur l'enseignement dans la province de Québec. Les structures pédagogiques du système scolaire, 1964, tiré le 2 avril, 2012. http://classiques.ugac.ca/contemporains/quebec_commission_parent/rapport_parent_3/rapport_parent_vol_3.pdf
14. Penfield, Wilder. "Consideration of the Neurophysiological Mechanisms of Speech and Some Educational Consequences", *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences* (1953) : 201-214. Tiré le 26 juillet, 2012. <http://www.jstor.org.libaccess.lib.mcmaster.ca/stable/pdfplus/20023716.pdf?acceptTC=true>
15. Rebuffot, Jacques. *Le Point sur l'immersion au Canada*. Anjou : Centre éducatif et culturel inc., 1993.
16. Rebuffot, Jacques. "L'Immersion en français : l'heure du bilan?", *Québec français*, No. 70 (1988) : 23-26. Tiré le 2 avril, 2012. <http://www.erudit.org/culture/qf1076656/qf1222071/45210ac.html?vue=resume>

Присяннікова Я. М.,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ІНТЕРСЕМІОТИЧНА ФУНКЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ В АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ КАНАДСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Стаття присвячена вивченню інтерсеміотичної функції художнього порівняння в англomовних поетичних текстах канадської поезії. Інтерсеміотичність розглядається як один із засобів маніфестації знаковості художнього порівняння в текстовому універсумі.

Ключові слова: інтерсеміотичність, культурний код, семіосфера, знакові системи, семіотичний континуум.

Статья посвящена изучению интерсемiotической функции художественного сравнения в англоязычных поэтических текстах канадской поэзии. Интерсемiotичность рассматривается как один из способов манифестации знаковости художественного сравнения в текстовом универсуме.

Ключевые слова: интерсемiotичность, культурный код, семіосфера, знаковые системы, семіотический континуум.

The article focuses on the intersemiotic function of a simile in English verses of Canadian poetry. Intersemiotic characteristic of the simile underlines its functioning as a sign within a text universe.

Key words: intersemiotic characteristic, cultural code, semiosphere, sign systems, semiotic continuum.

В основу пізнавально-комунікативної діяльності людини закладено інтерпретацію тих чи інших знаків, слів, текстів, жестів крізь призму морально-етичного та соціокультурного досвіду індивіда, які зустрічаються в музичних, літературних творах, шедеврах живопису та інших знакових системах.

З семіотичної точки зору, текст слід розуміти не лише як сплетіння цитат з інших текстів або алюзій на інші тексти, які належать до однорідного семіотичного простору, а як конгломерат посилань на різноманітні культурні утворення (звичай, традиції (орнамент, вишивка), скульптура, архітектура, живопис тощо).

У разі існування міжтекстових взаємозв'язків йдеться про текстову категорію інтертекстуальності. В іншому випадку слід говорити про інтерсеміотичність, яка виступає гіперонімом по відношенню до інтертекстуальності. Текст ніколи не існує ізольовано, відсторонено, він неодмінно занурений в історико-культурний контекст [6, с. 204]. Звідси можна зробити висновок, що текстовий рівень не є найвищим рівнем мови, він "опосередкований чисельними позатекстовими зв'язками" і над ним надбудовується рівень культури [там само, с.207]. Тобто, під інтерсеміотичністю тексту слід розуміти його існування як однієї зі складових семіотичного континууму, комбінований конструкт, місце постійного інформаційного обміну між різними знаковими системами [7, с. 51], транссеміотичний всесвіт, конгломерат усіх культурних кодів і смислових систем" [8, с. 150].

Необхідною умовою інтерпретації інтерсеміотичних включень, за допомогою яких кодується поетичний текст, є наявність тезаурусних знань, лінгвокогнітивної бази у читача, яка забезпечує адекватну інтерпретацію смислу тексту, іншими словами достатній рівень філологічної ерудиції читача. Слідом за І.В. Арнольд, під філологією ми розуміємо інтерпретаційні знання, необхідні не лише для розуміння мови, а й феноменів культури, які знаходять своє відображення як в мові, так і в художніх текстах [1, с. 15-16].

З позиції когнітивної лінгвістики основою інтерсеміотичної компетенції адресата є когнітивні структури, що представляють собою "неподільні й нероздільні когнітивні одиниці, які зберігають "згорнуте" знання та/або уявлення" [4, с. 64].

Слід виокремлювати феноменологічні та лінгвістичні когнітивні структури. Феноменологічні когнітивні структури об'єднують сукупність знань та уявлень про екстралінгвальні явища, до яких належать, наприклад, фізичні закони природи, історичні персоналії, твори мистецтва тощо. Власне лінгвістичні когнітивні структури покладені в основу мовної та мовленнєвої компетенції. Лінгвістичні когнітивні структури формуються у суб'єкта систему знань та уявлень про синтаксичну будову мови, фонетико-фонологічний устрій, лексичний запас, особливості функціонування її одиниць різного рівня [4, с.65].

При сприйнятті поетичного тексту в свідомості читача в першу чергу активізуються лінгвістичні когнітивні структури, направлені на декодування мовних кодів представлених в тканині твору. При інтерпретації тексту запускаються механізми розшифровування глибинного смислу, який прихований у поетичному повідомленні, що активізує в мозку людини феноменологічні когнітивні структури.

Розуміння тексту відбувається у три етапи: 1) візуальне та/або аудіальне сприйняття тексту; 2) власне розуміння як осмислення тексту на основі його складових; співвіднесення мовних знаків з їх значенням, конструювання узагальненого смислу тексту шляхом аналізу безпосередньо наявних у тексті словесних одиниць; 3) інтерпретація тексту як семіотичного утворення шляхом співвіднесення мовних та позамовних знань адресата, що спираються на його попередній соціокультурний досвід [5, с.93-94]. Процес інтерпретації передбачає не наділення кожного окремого тексту певним конкретним змістом, а усвідомлення того факту, що текст має множинність смислів, які переплітаються між собою і знаходяться у відношеннях паритету, тому не можливо виокремити один єдиний вірний смисл [2, с.33].

Під час прочитання тексту актуалізуються когнітивні структури, що активізують прецедентні знання та уявлення читача/слухача. Під прецедентними знаннями та уявленнями адресата, екстраполюючи визначення прецедентних текстів Ю.М. Караулова, розуміються знання та уявлення особистості, які носять системний надособистісний характер, є загальноприйнятими та поширеними серед певної лінгвокультурної спільноти

(тобто входять до її когнітивної бази), до якої належить індивід, а також вирізняються частотою вживання в мовленнєвій діяльності індивіда [3, с.216].

Джерелом прецедентних знань людини є різноманітні знакові (семіотичні) системи, що вибудовують ієрархічну структуру семіосфери. Під поняттям "семіосфера" слід розуміти семіотичний континуум, які включає в себе численні семіотичні утворення, семіотичний простір, який наповнюється знаковими або культурними кодами, що лежать в основі соціальної поведінки індивіда або мовами-знаками (напр.: мова моди, мова техніки, літературні мови тощо) [6, с.251]. Культурні коди – це коди людського знання, витоками яких є сфери трудової діяльності, соціальної активності, різноманітних інтересів особистості. Коди є певною системою координат, відповідно до якої існують та створюються еталонні зразки культури. Метафоричним є визначення культурних кодів, яке дає В.В. Красних: "культурні коди – це "сітка", яку культура "накидає" на оточуючий світ, ділить, категоризує, структурує та оцінює його" [4, с.297].

З когнітивносеміотичної точки зору нас цікавлять способи акумуляції та збереження прецедентних феноменів культури в свідомості людини та їх актуалізація в інтерсеміотичних зв'язках тексту з іншими семіотичними системами на матеріалі художніх порівнянь.

Проілюструємо наведені вище положення про інтеракцію різних культурних кодів в межах одного тексту та їх переплетіння прикладом з поетичного тексту М. Блюгер "Невимовне" (*Inarticulations*): *"I once saw black and white / flickering footage / of the charnel scene at Dachau / tangled corpses heaped torsos trunks / branched limbs twig fingers inert / clutter the human / body as litter / a terrible stillness / of death in the grass / and once a film of Rudolph Hess / sitting in Spandau in a topcoat / talking like a civilized man"*

Розміщення автором власних назв *Dachau*, *Rudolph Hess*, *Spandau* у безпосередній близькості пробуджує в свідомості адресата відомості про Другу світову війну, фашизм, концентраційні табори, жах, смерть, нелюдські страждання. Жакхливі картини, від яких вжилах стигнекров, що змінюють одна одну на чорно-білій плівці (*black and white / flickering footage / of the charnel scene at Dachau*), унаочнюють результати катувань тисяч невинних людей. Ці картини демонструють нехтування та приниження людської гідності, знецінення людського життя, знущання над беззахисними жінками й дітьми, спалення, удушення в газових камерах, проведення медичних експериментів і дослідів, використання дитячої крові для лікування та реабілітації німецьких солдат і це ще не весь перелік тортур, яким піддавалися ув'язнені та по закінченню яких людські тіла наче непотріб, сміття, відпрацьований матеріал скидалися до кучі.

Перехрещення астрального та предметного кодів в межах словосполучення *"dimu жовтої зірки"* (*"children of the yellow star"*) призводить до поліфонічного прочитання текстового відрізка. Для сучасного читача мало-знайомого з всесвітньою історією це словосполучення може в першу чергу викликати некоректні асоціації з хворими дітьми на синдром Дауна, яких ще називають "дітьми сонця", "дітьми жовтої зірки", світ яких не схожий на світ інших людей, вони не такі як всі, вони особливі, бо сприймають реальність гіпертрофовано, вони є надчутливим до всього, що відбувається навколо них.

В контексті фашистської політики антисемітизму в свідомості адресата виникають асоціації пов'язані з винищенням єврейського народу у часи війни. Геноцид єврейського народу починався з психологічного цькування його представників. Для повної сегрегації євреїв від інших етнічних груп, їм було наказано нашивати поверх свого одягу жовту гексаграму (шестикітчасту зірку Давида) (*Once they were with us / they were / children of the yellow star*), яка вважалася знаком ганьби. Представників єврейського народу таврували цим знаком, наче худобу, з метою демонстрації їх принизливого становища, переваги одного народу над іншим.

Ключовим моментом, що об'єднує ці діаметрально протилежні асоціації є імпліцитна сема "не такі як всі, виняткові, особливі, незрозумілі, знехтувані суспільством, ізгої, вигнанці".

В процесі прочитання поетичного тексту вербальні одиниці *"trunk, branched, twig, Bremen green, oaks, boughs"* активують в свідомості адресата архетипний концепт "СВІТОВЕ ДЕРЕВО", що асоціюється з системою духовних координат людини.

При взаємодії вегетативного з соматичним кодом в мовленнєвому ланцюгу *"heaped torsos trunks, branched limbs, twig fingers"* відбувається порівняння дерева з людиною. Схожість двох об'єктів підсилюється вживанням лексичної одиниці *"trunk"*, яка означає як стовбур дерева, так і тулуб людини, людина сприймається в термінах дерева. Людина володіє власною системою координат, є хранителем духовних цінностей, але в часи масового винищення людю, система духовних координат постає у викривленому, спотвореному вигляді, коли життя тисяч безневинних людей не представляє жодної цінності, тіла викидаються на смітник, відсутнє будь-яке вшанування пам'яті загиблих (*clutter the human / body as litter*), панує атмосфера повного морального, духовного змертвіння.

Для інтенсифікації уваги до аморального та жакхливого ставлення до людей, до злочинів проти людяності вводиться порівняння *"a film of Rudolph Hess / sitting in Spandau in a topcoat / talking like a civilized man"*. Щоб зрозуміти всю абсурдність цього співставлення, необхідно звернутися до історії. Рудольф Гесс – німецький державний та політичний діяч, заступник А.Гітлера у Націонал-соціалістичній німецькій робочій партії, один з основних військових злочинців, який за свої злочини проти людства, був засуджений на Нюрнберзькому процесі до довічного ув'язнення. Людина, яка навіть після оголошення вироку не покалася у своїх лиходійствах, що забрали сотні тисяч людських життів, тому порівняння такого індивіда з цивілізованою людиною видається, на наш погляд, в деякій мірі глузливым.

Виходець з заможної німецької родини, випускник Вищої економічної школи в Швейцарії та університету Мюнхена, за своїм рівнем освіченості цілком міг би бути охарактеризований як цивілізована (в значенні культурна) людина. Але лексична одиниця *civilized*, окрім значення культурний (*good-mannered, cultured*), тлумачиться ще як *polite and reasonable*, до складу значень яких входять семи *ввічливий, люб'язний, чемний*;

справедливий, обґрунтований; коректний. Наведений ад'єктивний ряд ні в якому разі не може бути використаний ні при характеристиці особистості цієї людини, ні дій, які були нею вчинені.

Посиланням на культурний код скульптури, яке реалізується в межах художнього порівняння, відмічена поезія Б.Кармена "На Плаза" (*On the Plaza*). Урбанонім (топонім на позначення об'єктів, що розташовані в межах міста), винесений автором в назву поетичного тексту, є скороченою назвою площі Гренд-Армі-плаза (*To let the shower-freshened air / Blow in across the Plaza*), яка розташована між фешенебельним готелем Плаза та входом в Центральний парк (*Green leafy background of the Park*), надає читачеві просторові координати та спрямовує інтерпретацію тексту в потрібному напрямку.

Одного серпневого дня сидючи в кав'ярні, розглядаючи перехожих та насолоджуючись навколишнім пейзажем, автор спрямовує фокус уваги читача спочатку на статую генерала Шермана на коні у супроводі богині перемоги Вікторії, автором якої є американський скульптор ірландського походження А. Сен-Годена (*St. Gaudens' hero, gaunt and grim, / Rides on with Victory leading him.*), тим самим готуючи його до коректного сприйняття наступної частини твору.

Тісним зв'язком міфологічного та скульптурного кодів відмічено нижчезазначене художнє порівняння: "*A girl, / Her thin white garments in a swirl / Blown back against her breasts and knees, / Like a Winged Victory in the breeze, / Alive and modern and superb, / Crossed from the circle of the curb.*" Стрімко перетинаючи вулицю прекрасна дівчина викликає в уяві автора образ римської крилатої богині Вікторії (в грецькій міфології Нікі), статуя якої, на думку чисельних мистецтвознавців, демонструє гармонію та досконалість форми. Біле вбрання дівчини, що розвивається на вітру, нагадує стрімку впевнену ходу богині перемоги, яка закарбована у мармурі. Не зважаючи на чисельну кількість статуй богині перемоги, розтиражованих по всьому світу, еталонним зразком елліністичного мистецтва залишається статуя Ніки Самофракійської, місцем розташування якої є музей Лувр, і саме до неї спрямоване інтерсемиотичне посилання.

Інтерацією астрономічного та міфологічного кодів в межах поетичного тексту Б. Кармен "Зимовий нейзаж" (*The Winter Scene*) відмічене художнє порівняння: "*Out from the silent portal of the hours, / When frosts are come and all the hosts put on. / Their burnished gear to march across the night*

And o'er a darkened earth in splendor shine, / Slowly above the world Orion wheels / His glittering square, while on the shadowy hill / And throbbing like a sea-light through the dusk, / Great Sirius rises in his flashing blue." Описуючи зимове морозне небо, автор звертає особливу увагу адресата на сузір'я Оріону, одне з найбільш красивих та яскравих (*splendor shine*) сузір'їв на небосхилі, розташованих високо над горизонтом (*Slowly above the world; o'er a darkened earth*), милуватися ж ним якнайкраще взимку. За своєю формою він нагадує неправильний видовжений чотирикутник (*His glittering square*). Механізм декодування міфологічного коду запускається лексичною одиницею *wheels* (*іхати, рухатися на колесах*), яка евокує в свідомості читача інформацію про міфологічне божество Оріон. Оріона представляють красивим велетнем, вправним мисливцем з великим мечем і дубиною, в якого, по одній із версій, закохалась богиня Еос і викравши його, помчала його у своїй колісниці.

Отже, аналіз ілюстративного матеріалу доводить, що смисловий поліфонізм поетичного тексту зароджується на перетині культурних кодів, при взаємодії різнорідних знакових систем. Художнє порівняння в процесі інтерпретації або декодування тексту адресатом виконує функцію певного орієнтира, спрямовуючи траєкторію руху думки. Окреслена проблема не вичерпується результатами проведеного дослідження. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні інтертекстуальної функції художнього порівняння.

Література:

1. Арнольд И.В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики: (В интерпретации художеств. текста) [Текст] / Ирина Владимировна Арнольд. – СПб. : Образование, РГПУ им. А. И. Герцена, 1995. – 60 с.
2. Барт Р. S/Z [Текст] / Ролан Барт; пер. с фр., под общ. ред. Г.К. Косикова. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 232 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
4. Красных В.В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? [Текст] / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
5. Кубрякова Е.С. Текст – проблемы понимания и интерпретации [Текст] / Елена Самуиловна // Семантика целого текста, М.: Высшая школа, 1987. – С. 93-94.
6. Лотман М.Ю. Проблема текста [Текст] / Юрий Михайлович Лотман // Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа, М.: "Гнозис", 1994. – С. 201-214.
7. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности [Текст] / Натали Пьеге-Гро; пер. с фр., под. общ. ред. Г.К. Косикова. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
8. Филатова О. М. Интертекстуальность как глобальная текстовая категория [Текст] / О.М. Филатова // Вестник Удмуртского университета. Филологические науки. – 2006, №5(2). – С. 149-154.

Джерела ілюстративного матеріалу:

СРО – Canadian Poetry Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.utoronto.ca/canpoetry/. – Заголовок з титул. екрана.

Черненко В. О.,

Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, м. Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ КАНАДСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: "ПСЕВДОКАНАДИЗМИ" ТА ВЛАСНЕ "КАНАДИЗМИ"

Стаття присвячена особливостям лексики канадського варіанту англійської мови. У статті стисло аналізуються та розмежовуються поняття "канадизм" та "псевдоканадизм", наводяться приклади понять.

Ключові слова: мовний варіант, канадський варіант англійської мови, лексична одиниця, канадизм, псевдоканадизм, дивергент.

Статья посвящена особенностям лексики канадского варианта английского языка. В статье кратко анализируются и разграничиваются понятия "канадизм" и "псевдоканадизм", приводятся примеры понятий.

Ключевые слова: языковой вариант, канадский вариант английского языка, лексическая единица, канадизм, псевдоканадизм, дивергент.

The article deals with the peculiarities of Canadian English Vocabulary. The notions "canadianisms" and "pseudo canadianisms" are briefly analyzed and differentiated; the examples of the notions are presented.

Key words: language variant, Canadian English, lexical unit, canadianism, pseudo canadianism, divergent.

У сучасному мовознавстві одним з найбільш актуальних питань є проблема вивчення національних варіантів полінаціональних мов. Питанням вивчення мовних ситуацій у країнах розповсюдження національно негомогенних мов присвячені праці А.Д. Швейцера, Н.І. Філічевої, Г.В. Степанова, М.А. Бородіної, Ю.А. Занього, Ю.О. Жлуктенко, Л.Г. Попової, D. Crystal та інших.

Досить закономірним є той факт, що специфічні ознаки національного варіанту мови зосереджені, перш за все, саме на його лексико-семантичному рівні. Цей аспект мовної системи є найбільш чутливим до будь-яких змін у суспільстві.

Канадський варіант англійської мови характеризується динамічною та нестійкою системою функціонування, оскільки в Канаді існують суперечності між тенденцією збереження позицій британського мовного стандарту, стихійним американським мовним впливом і пошуком власної мовної ідентифікації, яка виявляється у прагненні розкрити і кодифікувати дивергентні характеристики властиві власне літературній мові англоканадців [3, с. 103].

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі система цінностей канадців схильна до укріплення національної самобутності, у тому числі і національної мови. Задля здійснення ефективної мовної політики Канада має стійке об'єктивне історичне підґрунтя. Англо-канадська мова володіє потужними ресурсами регіоналізмів, які знаходяться в складних парадигматичних стосунках із лексикою національного стандарту розвиваючись при цьому в напрямку включення в даний національний стандарт та інтенсивного збагачення загальноканадського лексичного фонду.

Метою статті є аналіз лексики канадського варіанта англійської мови з точки зору поділу лексичних одиниць на "псевдоканадизми" та "канадизми".

На сучасному етапі досліджень канадського варіанта англійської мови не існує загальноприйнятого визначення поняття "канадизм". У "Словнику канадизмів" (Dictionary of Canadianisms on Historical Principles, Walter S. Avis, Editor-in-Chief, Toronto, 1967) цей термін розглядається як "слово, вираз або значення канадського походження або характерне для канадського вживання, хоча і не належить виключно канадському варіанту англійської мови" [7, с. 13].

На думку Л.Г. Попової, до "канадизмів" відносяться лексичні одиниці, що є специфічними для канадського варіанту англійської мови і відсутні у американському та британському варіантах сучасної літературної англійської мови [5, с. 27].

Таким чином, згідно визначення Л.Г. Попової, лексичні одиниці, що входять до категорії "канадизмів", не відповідають даному поняттю і є, так би мовити, "псевдоканадизмами".

Серед лексичних одиниць канадського варіанту англійської мови виділяють значну кількість слів і словосполучень, які є "канадизмами" лише за походженням. До них відносять слова, запозичені англійськими поселенцями з мови північноамериканських індіанців та у результаті контактів із французькими поселенцями. Так, наприклад, іменники *caribou* – олень карибу, *chipmunk* – бурундук почали вживатися в Канаді раніше, ніж у Великобританії та США. На даному етапі ця група лексичних одиниць є частиною інтернаціональної лексики.

Інші слова та словосполучення перейшли до загальної англійської лексики. Прикладом є група термінів, пов'язаних із грою в хокей: *body-check* – силовий прийом, *red line* – середня лінія, *puck-carrier* – гравець, що веде шайбу [5, с. 28].

До "псевдоканадизмів" слід також віднести лексичні одиниці, які називають предмети та явища, специфічні для канадського варіанта англійської мови і стосуються реалій канадської дійсності. Ці лексичні одиниці вживаються носіями англійської мови у Великобританії та США для вираження відповідних понять. Прикладом є назви таких політичних реалій, як *Liberal* – член Ліберальної партії Канади, *Progressive Conservative* – член Прогресивної консервативної партії, *Social Credit* – Партія соціального кредиту тощо.

В канадському варіанті англійської мови виділяють п'ять сфер максимальної концентрації "псевдоканадизмів", які позначають канадські реалії:

1) Назви, пов'язані з флорою і фауною, наприклад, *cadborosaurus* – морська змія великих розмірів, *ioolhen* – різновид куріпки.

2) Назви державних, політичних і адміністративних реалій, наприклад, *Liberal progressive* – політична партія в Манітобі, *Liberal party* – ліберальна партія, *National Union party* – партія національного союзу, *Federal parliament* – федеральний парламент, *Combines Act* – законодавчий акт (1911 р.), що дозволяє уряду здійснювати контроль торгівлі сільськогосподарською продукцією.

3) Поняття, що пов'язані із системою середньої освіти, яка дещо відрізняється від системи освіти США та Великобританії, наприклад, *composite high school* – середня школа змішаного типу, *collegiate and vocational institute or school* – середні школи в Онтаріо, *separate school* – школа для дітей релігійних меншин, *Home and School Association* – Асоціація школи та сім'ї, заснована в 1919 р. з метою взаємодії школи та батьків.

4) Назви предметів та явищ побуту, життя країни, часто пов'язаних зі специфічними умовами життя в Канаді, наприклад, *broad axe* – сокира для обрубання гілок, *fly-beer* – пиво із картоплі; *birchsap ginger ale* – напій із березового соку, *ice-bridge* – крига, якою можна перейти з одного берега на інший.

5) Назви історичних реалій Канади (історизми): а) пов'язані з політичним життям країни, наприклад "aberhartism" – політична і фінансова лінія, що проводилася головою уряду провінції Альберта У. Аберхартом (1935-1943) у якості основного курсу партії Сокред, *Dirty Thirties* – роки депресії (1930-ті р.р.); б) лексичні одиниці, що з'явилися в Канаді у роки "Золотої лихоманки" (1897-1899), наприклад, *Back Door Route* – шлях до золотих розсіпів Клондайку; *Klondiker* – людина, що брала участь у "Золотій лихоманці"; в) назви старих територіальних одиниць, наприклад, *Athabaska* – Атабаска – велика територія в районі річки Атабаска, що колись відігравала велику роль у торгівлі хутром; г) лексичні одиниці, що позначають явища і предмети, пов'язані з торговими і комерційними операціями і грошовим обігом, наприклад, *Anchor Money* – назва грошей (після 1822 р.) [5, с. 28-31].

Локально-маркованими елементами сучасної літературної англійської мови в Канаді, котрі можуть бути розглянуті як його розрізняльні елементи, є власне "канадизми", котрі з'явилися вперше в Канаді і не увійшли до загальноанглійської лексики. Вони залишаються специфічними лише для Канади з точки зору сучасного стану мови і належать до літературної англійської мови. "Канадизми" поділяють на "повні канадизми" – лексичні одиниці, які відносяться до Canadian English у всіх своїх значеннях, а також "часткові канадизми" – слова та словосполучення, лише окремі значення яких входять до канадського варіанту англійської мови.

Більша частина "повних канадизмів" представлена не словами, словосполученнями, наприклад, *cottage roll* – шинка; *bear walker* – відьма, *yellow cake* – концентрат окису, *prairie oyster* – сире яйце, яке ковтають повністю.

Для "часткових канадизмів" характерним є те, що частина наявних у них лексичних значень специфічна для канадського варіанта англійської мови, а інші значення цих слів входять до загального фонду англійської мови. Таким чином, при повному співпадінні з відповідними загальноанглійськими мовними одиницями за формою, ці слова мають часткові відмінності у значенні і, відповідно, належать до розряду лексико-семантичних дивергентів. Наприклад, слова *band*, *candle*, *darkspell* належать до Canadian English лише, якщо означають групу індіанців меншу, ніж плем'я, кригу у вигляді призви, арктичну ніч, відповідно.

До окремої групи слід віднести ті випадки, коли між "канадизмом" та його загальноанглійським дивергентом відсутній змістовий зв'язок, наприклад: *CnE to copy* – перестрибувати з криги на кригу; *CnE to blanket* – давати заявку на відведення ділянки [6, с. 18].

В канадському варіанті англійської мови спостерігаються також випадки двосторонньої дивергенції (наявність у словах двох або декількох локально-маркованих лексико-семантичних варіантів). Таким чином, дієслово *to fill* використовується в Canadian English не лише у "канадському" значенні – *зашипувати снігові чоботи*, але і в американському – *виконувати замовлення*, а також в загальноанглійському – *наповнювати, займати посаду*.

Таким чином, можна зробити висновок, що лексика канадського варіанту англійської мови являє собою досить складну систему, що поєднує пласти різних мов, які пройшли випробування часом та різною мірою закріпилися у канадській англомовній лексиці. Вживання "канадизмів" виявилось необхідністю, котра перетворила англійську мову Канади у окремий мовний варіант. Дослідження показали, що канадський варіант англійської мови володіє своєрідністю, притаманною лише йому. Отже, його не можна вважати викривленням будь-якого іншого варіанта англійської мови.

Подальшою перспективною можна назвати наукову розвідку фонетичних та граматичних особливостей канадського варіанту англійської мови, а також лексико-семантичні особливості територіальних та соціальних діалектів англійської мови в Канаді.

Література:

1. Бондаренко Н. Ю. Основні словотворчі процеси в канадському варіанті англійської мови / Н. Ю. Бондаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : [http://www.chdu.edu.ua/um/praci/92\(105\)/92-1.pdf](http://www.chdu.edu.ua/um/praci/92(105)/92-1.pdf)
2. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. А. Жлуктенко. – К. : Изд-во при КГУ, 1974. – 176 с.
3. Люшинська Г. В. Семантичні особливості регіоналізмів східного ареалу канадського варіанта англійської мови / Г. В. Люшинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/fil/2011_1/122-128.pdf
4. Ніколенко А. Г. Соціальні аспекти мовлення. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / А. Г. Ніколенко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 256 с.

5. Попова Л. Г. Лексика англійського мови в Канаді / Л. Г. Попова – М. : Вища школа, 1978. – 246 с.
6. Попова Л. Г. Некоторые лексические особенности канадского варианта современного литературного англійського мови / Л. Г. Попова. – М. : Вища школа, 1974. – 26 с.
7. Avis W. S. The English language in Canada // Current trends in linguistics / W.S. Avis-Ed. by Th. A. Serbek, Paris: The Hague, 1973. – 148 p.
8. Orkin M. M. Speaking Canadian English. An informal account of the English language in Canada / M. M. Orkin. – London : Routledge & Kegan Paul Ltd Broadway House, 1971.

Щерба О. В., Желіско В. Ю.,

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

КАНАДСЬКИЙ ПОЛІКУЛЬТУРАЛІЗМ: ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК

У статті проведено аналіз формування та здійснення політики багатокультурності Канади, охарактеризовано її вплив на всі сфери соціального та культурного життя населення, спрогнозовано роль багатокультурності Канади у процесі світової глобалізації.

Ключові слова: культура, мультикультуралізм, нація, етнічна група, канадська ідентичність.

В статье проведено анализ формирования и осуществления политики мультикультурализма Канады, охарактеризованы ее влияние на все сферы социальной и культурной жизни населения, спрогнозировано роль мультикультурализма Канады в процессе мировой глобализации.

Ключевые слова: культура, мультикультуралізм, нація, етнічна група, канадська ідентичність.

The article analyzes the formation and implementation of Canada multiculturalism policies, and its influence on all spheres of social and cultural life, role of multiculturalism in Canada predicted during World globalization.

Keywords: culture, multiculturalism, nation, ethnic group, Canadian identity.

Актуальність та постановка проблеми. Зазначена проблематика набуває актуальності у контексті прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи “Декларації про культурну різноманітність”, де, зокрема, зазначається необхідність пошуку в Європі на початку ХХІ ст. шляхів збереження та сприяння культурній і мовній різноманітності на всіх рівнях у новому контексті глобалізації. Тому, досвід такої федеративної держави, як Канада, на нашу думку, є надзвичайно корисним та заслуговує уваги саме у площині профілактичних заходів, спрямованих на закріплення почуття не лише етнічної, а й громадянської самосвідомості, яке виступає чинником консолідації нації.

Зважаючи на актуальність дослідження, автори поставили за мету провести аналіз формування та здійснення політики багатокультурності Канади, охарактеризувати її вплив на всі сфери соціального та культурного життя населення, зробити спробу спрогнозувати роль багатокультурності Канади у процесі світової глобалізації. Предметом дослідження є політика багатокультурності Канади та пов’язана з нею суспільна практика.

Ступінь вивчення проблеми. Слід відзначити чималий доробок праць, присвячених канадській багатокультурності серед українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, такі російські науковці як Соколов В.І., Черкасов А.І. розглядали тематику етнокультурної мозаїки Канади та проблеми збереження культур малих етнічних груп. Значний внесок у дослідження політики багатокультурності Канади зробили представники канадської та американської вищої школи Дж.Беррі, Л.Дріджер. В Україні одним з комплексних досліджень питання багатокультурності проводилось у Чернівецькому університеті Богатирець Валентиною Вікторівною.

Виклад основного матеріалу. Щоразу, коли канадців просять описати основні особливості своєї країни, вони наголошують на її мультикультурному аспекті. Багато респондентів також вважають, що мультикультурний аспект Канади відображає соціальний ідеал, в якому етнокультурне розмаїття вважається позитивним явищем. Як зазначив професор Harold Troper, “етнічність не замінює канадської ідентичності, це і є канадська ідентичність” [10].

Мультикультуралізм як термін вперше почав використовуватись у 1960-х роках як альтернатива терміну двокультурність (“biculturalism”). Термін популяризувався Королівською комісією, яка займалася питаннями “двомовності і двокультурності”. Згодом цей термін значною мірою був витиснутий терміном “культурний плюралізм”, хоча й до сих пір він використовується в Квебеку. Його використання поширилося з Канади в багатьох країнах, зокрема в Австралії. Сьогодні термін мультикультуралізм використовується, щонайменше, у трьох значеннях: – для позначення суспільства, яке характеризується етнічною або культурною неоднорідністю;

– коли є необхідність звернутися до ідеалу рівності і взаємної поваги між етнічними або культурними групами населення; – для позначення політики, проголошеної Федеральним урядом у 1971 році.

Із проголошенням політики мультикультуралізму Канада стала першою країною в світі, яка створила для нього законодавчу базу – мультикультуралізм був закріплений у Канадській хартії прав і свобод (1982) як головна цінність канадського суспільства, а в липні 1988 р. уряд Консервативної партії прийняв закон про мультикультуралізм Канади, який і спрямував роботу уряду на виконання програми – визнати всіх громадян країни повноправними членами канадського суспільства (“to recognize all Canadians as full and equal participants in Canadian society”) шляхом створення законодавства для захисту його етнічної, расової, мовної та релігійної різноманітності. Уряд офіційно підтримує права корінних народів і, незважаючи на наявність лише двох офіційних мов Канади, проводить політику щодо захисту та заохочення розмаїття в канадському суспільстві, зокрема вказує на необхідність: допомагати всім мовним групам на території Канади, якщо вони виявляють бажання розвивати свою чисельність і брати участь у житті країни; допомагати членам будь-якої етнічної громади долати культурні бар’єри, які заважають їм почуватись повноцінними громадянами країни; сприяти зустрічам і культурним обмінам між усіма етнічними громадами, які населяють Канаду, в інтересах національної єдності; допомагати іммігрантам вивчити, щонайменше, одну з офіційних мов і повністю адаптуватися в канадському суспільстві [3].

Після декількох років кропіткої роботи в кінці дев’яностих років минулого століття побачила світ Енциклопедія народів Канади. Існує Бібліотека та архів Канади (LAC) з багатою колекцією документальної спадщини всіх канадців. Бібліотека та енциклопедія охоплюють всю історію країни, містять матеріали ЗМІ

з усіх її регіонів, фотографії, твори мистецтва, електронні документи, а також зарубіжні записи і публікації, зберігають і роблять доступними всю документальну спадщину Канади.

У 2002 році щоб визнати і відзначити різноманітність населення, федеральний уряд проголосив 27 червня як День канадського мультикультуралізму. До речі, національний гімн Канади чудово відображає унікальний “двонаціональний” характер канадської держави та її складний історичний шлях до незалежності. Відомо, що канадський гімн з’явився у Квебеку. Музику написав композитор Калікс Лаваллі (Kalixa Lavallee), а до неї склали французький текст. Пізніше англоканадці переклали гімн по-своєму. Французький і англійський варіанти тексту гімну не збігаються ні “за буквою”, ні “за духом” – однак, це гімн однієї і тієї ж країни. Кожен з варіантів висловлює своє, особливе географічне сприйняття Канади тим з її “народів-засновників” – французів та англійців, мовою якого він складений. Якщо в англійському варіанті оспівуються країна “від Східного до Західного моря” і “Вірна Північ, сильний і вільний” (The True North strong and free), то у французькому тексті ні про Канаду “від моря і до моря”, ні про “вірність” (британській короні!) Півночі немає ні слова. Зате згадується “гігантська ріка” – це ріка Святого Лаврентія, на берегах якої з’явилися перші французькі поселення. У гімні її називають “благословенною колискою” канадців; є й інші відмінності. Ось і виходить, що при звуках гімну франко-канадець і англо-канадець думають “кожен про своє”. Обидва тексти, хоча і несхожі, але мають однаковий статус і для патріотів священні. Гімн з текстом “О Канадо! (O Canada!)” отримав офіційний статус лише в 1980 р.

Полікультурність канадського суспільства чітко відображена в його мові. За своєю фонетикою, лексикою та орфографією канадський варіант англійської мови займає проміжне положення між британським (“оксфордським”) і американським (сусідніх штатів), але ближче до останнього, особливо в степових провінціях. За спостереженнями деяких лінгвістів, в умовах стихійного відторгнення комерціалізованої масової культури США (вплив якої, втім, безсумнівний і очевидний) патріотично налаштовані й освічені канадці воліють підкреслено користуватися британським варіантом англійської.

У 1867 р. згідно з Актом про Британську Північну Америку був створений британський домініон Канада, що склався спочатку з чотирьох провінцій: Онтаріо, Квебека, Нью-Брансвіка і Нової Шотландії. Вони склали конфедерацію, до якої пізніше приєдналися одна за одною ще 5 провінцій, 4 з яких були засновані в ході освоєння і заселення канадського Заходу. Територія Канади отримала сучасні обриси в 1949 р., коли до її складу увійшов колишній окремих британський домініон Ньюфаундленд як десята провінція. А в честь створення Канадської конфедерації 1 липня проголосили “Днем Канади”.

Однак в Канаді живуть люди й інших національностей. Під час перепису було зафіксовано 200 рідних мов жителів країни [5]. У їх число входять мови імміграції колишніх поколінь, такі як німецька, італійська, українська, нідерландська, польська. Проте в період між 2001 і 2006 рр. значно зросла кількість вихідців з Азії та Середнього Сходу, рідними мовами яких є китайсько-тибетські мови, панджабі, арабська, урду, тагальська та тамільська мови. Канадці, рідною мовою яких є китайсько-тибетські мови, посідають третє місце за чисельністю після англофонів і франкофонів. Четверте місце за чисельністю займають жителі, рідною мовою яких є італійська, а п’яте – німецька. На шостому місці знаходяться канадці, чия рідна мова – панджабі. Також збільшилася кількість жителів з рідними мовами: іспанською, арабською, тагальською, португальською, польською, урду. Як іммігранти, так і корінні жителі у своїй професійній діяльності і побутовому житті змушені переходити на спілкування двома офіційними мовами Канади і внаслідок цього багато автохтонних мов перебувають на межі вимирання.

І все ж більшість жителів Канади – це нащадки переселенців, які колись приїхали на цю далеку землю в пошуках кращої долі – це нащадки вихідців з різних країн, які прибули до Нового Світу за останні чотири століття. Найбільшу частину населення складають англо-канадці (тобто нащадки мешканців Британських островів) і франко-канадці (нащадки французів). Обидва ці народи склалися тут, на канадській землі, і створили свою власну культуру – літературу, драматургію, фольклорну і сучасну музику, національні школи живопису, власне світосприйняття і стиль життя, навіть власні особливості відповідно французької та англійської мови, що відрізняють їх як від народів своїх європейських “історичних батьківщин”, так і від інших англо-і франкомовних націй сучасного світу.

Офіційно Канада стала першою європейською колонією у Північній Америці з моменту її відкриття в 1534 р. Жаком Картьє і отримала назву Нова Франція. Індіанська назва цієї місцевості “Канада” (мовою ірокезів це означало просто “наше село”) вживалося на ранньому етапі нарівні з назвою “Нова Франція”. Після завоювання Канади Великобританією (1763 р.) французька імміграція в Канаду практично припинилася. Нашадки перших французьких поселенців, які налічували на той час 70 тис. чол., вже вважали себе “канадцами” (до Франції побажали “повернутися” тільки 270 чол.). Зате до складу франкомовного населення Канади, яке компактно заселяло її східну частину, влилося деяке число британських солдатів з числа шотландських горців-католиків, а також частина католиків-ірландців. Вони асимілювалися з франко-канадцами на основі релігійної спільності.

На даний час у Квебеку (найстарішому місті Канади), 80% жителів якого мають французьке походження і 56% в 1996 р. говорили тільки по-французьки (ще 38% володіють і французькою, і англійською мовами), зовсім не вичерпується згаданий “французький фактор” у Канаді. Франкомовні квебекці – це хоча і дуже велика, але все ж лише одна з етнотериторіальних груп франко-канадців. За його межами, в так званих “англомовних” провінціях, проживають більше 1 млн. канадців “чисто-французького” і ще близько 2 млн. “частково французького” (змішаного) походження. Відділення Квебека від Канади означало б те, що за межами цієї провінції як осередку франко-канадської культури виявилось б не менш однієї шостої всіх франкомовних канадців. Тому, коли проводилось неофіційне опитування франко-канадців за межами Квебека про можливість відді-

лення цього франкомовного міста від Канади, їх ставлення було однозначно негативним і характеризувалося гамою епітетів від гіркого “abandon” (покидання, залишення) до гнівного “trahison” (зрада). На думку ж багатьох опитаних англо-канадців, немає більших федералістів (прихильників єдності Канади), ніж франко-канадці за межами Квебека. У цьому зв’язку варто наголосити, що етнокультурна мозаїчність населення Канади, як ми бачимо на прикладі Квебека, фактор нероз’єднувальний, а, навпаки, саме той, що сприяє єдності країни, нейтралізує “відцентровий ефект” етнотериторіального регіоналізму [9].

Інший “народ-засновник” – англо-канадці – виник на півтора століття пізніше, ніж франко-канадці і склався в зовсім інших політико-демографічних умовах – набагато більш поступово, в постійному всебічному контакті і демографічному “підживленні” з боку історичної батьківщини – Великобританії і дружнього англomовного сусіда – США. Тим часом, основу англо-канадської нації в кінці XVII століття заклали так звані “ро-ялісти” – переселенці з США, які “не побажали стати американцями” та під час війни за незалежність США підтримували британську армію, а після її поразки перебравшись на ще незаселені франко-канадські землі, які залишилися за Британською імперією. Пізніше до них додалися нові переселенці з Європи, але дух законослухняності, певного політичного консерватизму, прихильності до британської культури і незалежності від США залишився.

Для всіх корінних народів історично завжди була основною усна традиція передачі будь-якої інформації, тому радіомовлення їх цікавить завжди більше, ніж періодика і телемовлення. Практично всі громади корінних народів Канади мають свої радіостанції, свої періодичні видання. Багато організацій корінних народів мають свої сайти в Інтернеті для того, щоб пропагувати свою культуру і мати спілкування з усім світом.

Радіомовлення в Канаді ґрунтується на двох основних принципах: 1) програми створюються для всіх груп і народів населення, а також цими народами і групами; 2) передбачається відображення культурного різноманіття країни у всіх передачах.

У Канаді для збереження мов і культури корінних народів розвивається не тільки радіомовлення, але й створена також перша в світі система автохтонного телемовлення (Aboriginal Peoples Television Network), що відображає культурне різноманіття корінних народів країни.

Отже, Канада є першою країною, яка прийняла політику багатокультурності як державну й успішно втілює її в життя. Досвід національно-мовного будівництва в Канаді, що демонструє можливі шляхи вирішення національних проблем в багатонаціональній країні, безсумнівно, збагачує світове мовне і культурне облаштування.

Канадський позитивний досвід у цій галузі міг би бути плідно використаний при розробці національної політики і в Україні, де деякі політичні сили постійно спекулюють темою націоналізму в негативному його значенні у своїх інтересах. Недарма тепер пошуки “української ідеї”, яка, без сумніву, може об’єднати всі народи, що проживають на території України, повинні розглядатися як загальнонаціональне завдання.

Література:

1. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Гумилев. – М., 1990. – 499 с.
2. Данилов С. Ю. История Канады / С. Ю. Данилов. – Москва : Весь Мир, 2006. – 255 с.
3. Данилов С. Ю., Черкасов А. И. Двенадцать лиц Канады / С. Данилов, А. Черкасов. – М., 1987. – С. 127-131.
4. Этнокультурная мозаика Канады и проблемы канадской идентичности / Сборник статей (материалы междисциплинарного семинара). Под ред. В. А. Коленеко и В.И. Соколова. – М. : РОИК, 2003. – 421 с.
5. Перепись населения Канады 1996 г., 2001 г. и 2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www12.statcan.ca>
6. Словар социолнгвистических терминов / Отв. ред. В. Ю. Михальченко. – М., 2006. – 312 с.
7. Соколов В. И., Владимиров М. А. Политика многокультурности в Канаде / В. Соколов, М. Владимиров // Контакты языков и культур на американском континенте. – Саратов, 2006.
8. Соколов В. И. Глобализация и аборигенное население Канады [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/075/print.php>.
9. Черкасов А. Этнокультурная мозаика и межэтнические отношения в Канаде [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niworld.ru/Statei/cherkasov/n1.htm>.
10. Encyclopedia of Canada's Peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.multiculturalcanada.ca/ecp/>
11. J.W. Berry, R. Kalinand D. Taylor. Multiculturalism and Ethnic Attitudes in Canada / J.W. Berry, R. Kalinand D. Taylor. – 1977.
12. L. Driedger. Multiculturalism: Bridging Ethnicity, Culture, Religion and Race / L. Driedger. – 2008.
13. Library and Archives Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collectionscanada.gc.ca/index-e.html>

ЗМІСТ

ЛЕКСИЧНА, ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТА ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА

Cędrowska A. MUZYCZNA LEKSYKA A EUFEMIZMY SEMANTYCZNEGO POLA "SEKS"	3
Lacková M. FORMAL EXPRESSIVE MEANS OF DETERMINATION IN PHRASEOLOGICAL UNITS IN RELATED AND UNRELATED LANGUAGES	6
Varenko T. K. LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIVITY IN CONTEMPORARY ENGLISH YOUNG ADULT FICTION (on the example of twilight by Stephenie Meyer)	9
Абрамов Р. А. МІЖОНІМНА ОМОНІМІЯ (ОМОНІМІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	12
Антонюк Н. В. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТАФОРИ В ТЕРМІНАХ СУПЕРКОНЦЕПТУ МУЗИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ 21 СТ.	14
Бабенко О. В. СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЕМОЦІЙ ОСОБИСТОСТІ (на матеріалі англійської мови)	16
Бачишина О. Б. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОСТОРУ В РОМАНІ В. ШЕВЧУКА "ДІМ НА ГОРІ"	19
Берест Т. М. ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ОЗНАЧЕНЬ БІЛИЙ І ЧОРНИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	22
Блажко М. І. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРОВИХ ПАРАМЕТРІВ АД'ЄКТИВНИМИ ЗАСОБАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	24
Бовкіт Х. І., Мельник М. М. СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ"	27
Будна М. В. ДИФЕРЕНЦІЙНІ КОНСТИТУЕНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ЗАВЕРШЕНОСТІ	30
В'єнцко В. І. ЕТНОСМИЛИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ З ЛЕКСЕМОЮ-КОМПОНЕНТОМ "ГЛЕК"	34
Великорода В. Б., Шаблій С. В. ФРЕЙМ-АНАЛІЗ ПАРАТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ПРЕСІ	37
Венгринович А. А., Венгринович Н. Р. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КІЛЬКІСТЬ СИНОНІМІВ НІМЕЦЬКОГО ІМЕННИКА (на матеріалі "Synonymwörterbuch. Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke")	40
Григорів Н. М. ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНСТРУКТІВ ГЕНДЕРНОЇ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ	43
Дергун Т. В. СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ: КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	46
Дерев'янка О. А. СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ ПОВИННОСТІ ТА НЕОБХІДНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	50
Ділай І. П. МЕНТАЛЬНІ ПЕРФОРМАТИВИ ТА ДІССЛОВА ПРОПОЗИЦІЙНОГО ВІДНОШЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	53
Драгомирецький А. А. РЕФЕРЕНЦІЯ ІЛИ РЕФЕРЕНЦИИ: К ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ РЕФЕРЕНЦИИ ВЫСКАЗЫВАНИЯ	56
Дунаєвська О. В. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТУАЛУ ХРЕЩЕННЯ ДИТИНИ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ (на матеріалі англомовних релігійних текстів)	59
Дягілева Ж. А. КОНОТАЦІЯ В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ FREUND У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	63
Єсипенко Н. Г. КОГНІТИВНИЙ ЗМІСТ АКТУАЛІЗОВАНОГО У ТЕКСТІ КОНЦЕПТУ	66

Заваринська І. Ф. МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНТРОПОНІМНИМИ КОМПОНЕНТАМИ – МІФОЛОГЕМАМИ	69
Задорожна О. І. DEUTSCHE PHRASEOLOGISMEN MIT BEZEICHNUNGEN DER ARTEFAKTE	73
Зозуля М. О. ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ У ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В РОМАНАХ У. ГОЛДІНГА	76
Іванів Р. О. КОНЦЕПТ “ДУША” ЯК КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ “ЛЮДИНА” ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі фразеології)	80
Ісмаїлова Е. А. ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ АЛЮЗИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ АНТРОПОНІМІВ	83
Капак Ю. М. ІДІОМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДІВЧИНА” У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	87
Климків Є. М. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО СКЛАДНИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ	91
Ковбаско Ю. Г. ТРАНСПОЗИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВНИКІВ ЛОКАТИВНОСТІ	97
Ковтун В. В. СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКА ЖОВТИЙ У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі українських східнослов'янських говірок)	102
Крайчинський Е. О. АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЛО “МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЕПОХИ КЛАСИЦИЗМУ”. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ	107
Кульчицький І. М., Лукач М. О. ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО СЕМАНТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ	112
Купіна І. О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГРАНИЧНОСТІ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	115
Лапиніна О. Л. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	118
Левченко О. П. ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В ТЕРМІНАХ КОЛЬОРОНАЗВИ РОЖЕВИЙ	121
Лисенко Л. О. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ “ЛЮБОВ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	125
Луканинець Р. В., Венжисович Н. Ф. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У МІФАХ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ : ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	128
Матвієнків О. С. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ	133
Матіяш І. М. ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ “WOMAN”	135
Махоніна Н. Г. МОДИФІКАЦІЯ ЕМОТИВНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ПОТРЕБИ ЕВФЕМІЇ: ТАБУ СТРАХУ	140
Мельник М. М., Бовкіт Х. І. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ЗІ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	143
Миронова Т. Ю. СЕМАНТИКА ТРИВАЛОЇ ДІЇ КРІЗЬ АВТОРСЬКІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ	146
Мицан Д. М. ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ У СКЛАДІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ	154
Мініч Л. М. СИНЕСТЕЗІЙНІ ВИЯВИ У ТВОРАХ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	157
Мойсєєнко Л. А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	159
Наливайко М. Я. ВІДПІРІЗВИЩЕВІ ПРИЗВИСЬКА ЖИТЕЛІВ ЛЬВІВЩИНИ	163

Негер О. Б. ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТТЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОГО УРБАНОНІМІКОНУ	166
Нуждак Л. В. ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ	169
Нужбан О. В. СТРУКТУРА БАГАТОЗНАЧНОСТІ ПРИКМЕТНИКА 'ТВЕРДИЙ' У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	171
Огуй О. Д. ПОЗНАЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ	175
Орел І. І. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В УТВОРЕННІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	180
Орленко О. В. СЕМАНТИЧНА МЕРЕЖА СЕРБСЬКОГО ПРИЙМЕННИКА КРОЗ	183
Островська О. М. ЕКСПЛІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ-ЗВ'ЯЗОК ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	187
Падалка Р. М., Ратушина О. І. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РЕКЛАМНИХ СЛОГАНАХ НІМЕЦЬКИХ ЖУРНАЛІВ	190
Панцьо С. Є., Лісняк Н. І. МОВНІ ОБРАЗИ СВІТУ, НЕБЕСНИХ СВІТИЛ У ЛЕМКІВСЬКІЙ ПІСНІ	193
Пархоменко О. М. КОНЦЕПТ "КОХАННЯ" В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	197
Плужникова Т. И. МНОГОЗНАЧНЫЕ АНТРОПОНОМЫ-ЖАРГОНИЗМЫ, МОТИВИРОВАННЫЕ ЗООНИМАМИ	200
Погрібна Т. А. КУЛЬТУРНО-ОБРЯДОВА МОТИВОВАНИСТЬ КОМПОНЕНТІВ ЧЕСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ (на матеріалі паремій календарної тематики)	202
Поліщук В. Л. МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КВАНТИТАТИВНОГО ТИПУ МІКРОСИСТЕМИ "ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	206
Помігуєва Л. П. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ "AGRICULTURAL PLANTS" В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	209
Рудий В. Г. НІМЕЦЬКІ ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ – "ОРНІТОНІМ"	212
Свердан Т. П. ЕТНОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СТРУКТУРІ ЕТНОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	214
Семенчук А. Б. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СЛОТУ ОБ'ЄКТ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРЕЙМОВОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ ТЕРОРИЗМ	217
Смеречинська О. В. РЕЗУЛЬТАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ТИПУ: АДВЕРБІАЛЬНА ЧАСТКА/ ПРИЙМЕННИКОВИЙ ДОДАТОК + SEIN/ NABEN/ МОДАЛЬНЕ ДІЄСЛОВО	220
Снежик О. П. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ MARIAGE У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	224
Совтис Н. М. КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	227
Стефурак О. В. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ФРОНТАЛЬНОГО НАПРЯМКУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	230
Таванець Н. В. СЕМАНТИЧНІ НОВОТВОРИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	232
Тарасова В. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЛАКУНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ПЕРЕСУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	237
Тоненчук Т. В. ТИПИ МЕТОНІМІЧНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ У СТРУКТУРІ АНГЛОМОВНИХ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	240
Тронь А. А. ВПЛИВ ІМЕННОГО КОМПОНЕНТУ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ КРАТНОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	243
Угринюк Р. В. СТРУКТУРА ІНТЕЛЕКТУ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (на матеріалі фразеологічних одиниць)	246
Хомік О. Є. ОБЕРЕГОВА ЛЕКСИКА ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ	249

Худолій А. О., Нікітюк Л. М.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ	252
--	-----

Цьмух О. П.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТА ДИСКУРСИВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ENVIRONMENT	256
--	-----

Ченурна З. В., Лисенко Г. Л.

КРИЛАТІ СЛОВА ЯК ОСОБЛИВИЙ РОЗРЯД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	259
--	-----

Шевченко А. С.

РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ JUSTITIA / СПРАВЕДЛИВІСТЬ У МЕЖАХ ПОСЕСИВНОГО ФРЕЙМУ (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії)	261
---	-----

Шкварчук С. С.

ФУНКЦІЇ ЕПІТОНІВ Й.В. ГЕТЕ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ	264
--	-----

БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ КАНАДИ: ПЕРСПЕКТИВИ, РОЗВИТОК, СТАН

Богатирець В. В.

FUTURE PROSPECTS FOR A THRIVING MULTICULTURALISM IN CANADA	268
--	-----

Козьменко О. І.

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ ДО ВИХОВАННЯ В КАНАДСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОЧУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ШКОЛІ (на прикладі дисципліни “англійська мова”)	271
---	-----

Кость Г. М., Ткач С. С.

LE PROGRAMME DE L'IMMERSION FRANÇAISE DANS LES ECOLES ELEMENTAIRES DE L'ONTARIO (APERÇU HISTORIQUE ET PRATIQUE)	274
--	-----

Присянникова Я. М.

ІНТЕРСЕМІОТИЧНА ФУНКЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ В АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ КАНАДСЬКОЇ ПОЕЗІЇ	277
--	-----

Черненко В. О.

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ КАНАДСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: “ПСЕВДОКАНАДИЗМИ” ТА ВЛАСНЕ “КАНАДИЗМИ”	280
---	-----

Щерба О. В., Желіско В. Ю.

КАНАДСЬКИЙ ПОЛКУЛЬТУРАЛІЗМ: ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК	283
--	-----

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія “Філологічна”

Випуск 34

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Ковальчук І. В.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 18. 03. 2013. Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.